İslâm âlimleri Ansiklopedis
ONSEKİZİNCİ CİLD

İçindekiler Tablosu

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD ABDULLAH EFENDİ........ 2
DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD MEHMED ÂRİF EFENDİ . 2
EBÛ ABDULLAH SEYYİD MUHAMMED................ 3
EBÛ İSHÂK-ZÂDE (ŞERÎF-ZÂDE) ES-SEYYİD MEHMED ATÂULLAH EFENDİ 3
EBÜ'L-İRFÂN 4
EBÛ SA'ÎD-İ FÂRÛKÎ 5
EL-HÂC HALÎL EFENDİ 7
EL-HÂC KARA HALÎL EFENDİ............................... 8
EL-HÂC MEHMED REFÎK EFENDİ 9
EŞREF-ZÂDE ABDÜLKÂDİR BURSEVÎ 10
FADL-I HAK HAYRÂBÂDÎ 11
FERDÎ ABDULLAH EFENDİ 13
FEYZULLAH EFENDİ.. 14
GAVS-ÜL-MEMDÛH.. 15
GAZZÎ-ZÂDE ABDÜLLATÎF EFENDİ 18
GELENBEVÎ İSMÂİL EFENDİ 18
HÂCI FEHMÎ ERZİNCÂNÎ.................................. 20
HÂCI İBRÂHİM EFENDİ..................................... 21
HÂFIZ HÜSEYN AYVANSARAYÎ 21
HAMÎDÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ..................... 22
HANÎF İBRÂHİM EFENDİ (İstanbûlî) 23
HASEN FEHMÎ EFENDİ 23
HAYÂTÎ (Hâcı Ahmed Elbistânî) 24
HAYATÎ-ZÂDE HALÎL EFENDİ 25
HAYDERİ-ZÂDE İBRÂHİM FASÎH EFENDİ 25
HİDÂYETULLAH ERBİLÎ.................................... 32
İBN-İ ABDÜLAZÎZ... 33
İBN-İ ÂBİDÎN 33
İBN-İ CEVHERÎ... 39
İBN-İ EBÎ DAYYÂF... 40
İSMÂİL FERRÛH KIRÎMÎ.................................... 41
İSMÂİL TEMÎMÎ... 43
İZMİRLİ OSMAN NÛRÎ EFENDİ 43
KÂDI-ZÂDE MEHMED TÂHİR EFENDİ 44
KAYYÛM-İ CİHÂN MUHAMMED SEYFULLAH 45
KUŞADALI İBRÂHİM HALVETÎ.......................... 48
MANTIKÎ MUSTAFA EFENDİ............................. 49
MEHMED NÛRİ EFENDİ 50
MEHMED SA'DEDDÎN EFENDİ.......................... 53
MEKKÎ MEHMED EFENDİ 54
MEKKÎ-ZÂDE MUSTAFA ÂSIM EFENDİ 55
MEŞREB-ZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ 55
MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ 56
MÎR AHMED MUHTÂR EFENDİ 91
MOLLA EFENDİ (Muhammed Emîn İstanbulî)... 92
MOLLA HALÎL Sİ'RİDÎ....................................... 92
MÜFTÎ-ZÂDE AHMED EFENDİ 93
MUHAMMED BERCÎ 94
MUHAMMED CÂN... 95
MUHAMMED ES'AD EFENDİ........................... 95
MUHAMMED EZHERÎ 97
MUHAMMED FETHİ ALİ EFENDİ 98
MUHAMMED HÂNÎ 99
MUHAMMED KUDSÎ BOZKIRÎ 100
MUHAMMED MAZHAR 103
MUHAMMED MÎRGÂNÎ................................ 104
MUHAMMED ÖMER..................................... 104
MUHAMMED TÂVÜDÎ 107
MUHAMMED TEVFÎK BOSNEVÎ..................... 107
MUHAMMED TİLMSÂNÎ 108
MUHAMMED ZEYYÂD 109
MURTEZA ZEBİDÎ 110
MUSTAFA IZZÎ EFENDİ 111
MÜŞTAK KÂDİRÎ.. 112
MÜSTEKÎM-ZÂDE SÜLEYMÂN SA'DEDDÎN EFENDİ 113
NÂZİLLİLİ MUHAMMED EFENDİ..................... 124
REÎS-ZÂDE MUSTAFA ÂŞİR EFENDİ 128
REYYÂHÎ... 128
ŞÂH RAÛF AHMED 130
SÂLİH EFENDİ... 134
SAVÎ (Ahmed bin Muhammed)...................... 134
SENÂULLAH-I PÂNİ-PÜTÎ.............................. 139
SENÂULLAH-I SEBNEHLÎ................................ 155
SENÛSÎ (Muhammed bin Ali)......................... 156
ŞEYH MUHAMMED İHSÂN............................ 158
ŞEYH ŞAMİL 158
SEYYİD ABDULLAH (Abdullah-ı Şemdînî)......... 172
SEYYİD MEHMED KÂMİL EFENDİ 173
SEYYİD NÛRÎ EFENDİ.................................... 174
SEYYİD SÂLİH 175
SEYYİD UBEYDULLAH-İ HAKKÂRÎ.................... 176
SIBGATULLAH ARVÂSÎ 176
SIDDÎK-ZÂDE AHMED REŞÎD EFENDİ 180
ŞİHÂBÜDDÎN ARÛSÎ (Ahmed bin Mûsâ) 180
SÜLEYMÂN CEMEL 181
SÜLEYMÂN RÜŞDÎ EFENDİ 183
SÜLEYMÂN SIDKI EFENDİ.............................. 183
SÜMMÂNÎ-ZÂDE ÖMER HULÛSÎ EFENDİ 184
TÂHÂ-İ HAKKARÎ 184
TAHTÂVÎ (Seyyid Ahmed bin Muhammed)..... 193
TERZİ BABA.. 195
TURŞUCU-ZÂDE AHMED MUHTAR EFENDİ..... 203
VENÂÎ (Ali bin Abdülber) 204
YAHYÂ MUAMMER MEZÛRÎ İMÂDÎ............... 205
YÂSİNCİ-ZÂDE SEYYİD ABDÜLVEHHÂB EFENDİ 207
YÛSUF YANYAVÎ.. 208
ZİYÂÜDDÎN ABDÜRRAHMÂN KERKÜKÎ........... 208

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD ABDULLAH EFENDİ

Üçüncü Selim Hân devri şeyhülislâmıdır. İsmi Abdullah'dır. Osmanlı âlimlerinden. Doksansekizinci Osmanlı şeyhülislâmlarından Dürri-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin oğludur. Dürrî-zâde diye bilinir. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1238 (m. 1822) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Karacaahmed kabristanında defnedildi.

İlk tahsilini babasından gördü. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, müderrislik rüûsunu (diplomasını) aldı. Küçük yaşta müderrisliğe başladı. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirdi. Daha sonra kadılık mesleğine yönelip, İzmir kadılığına ta'yin edildi. 1208 (m. 1793) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra İstanbul kadılığına getirildi. 1220 (m. 1805) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. İki yıl sonra, 1222 (m. 1807) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık makamına getirildi. 1223 (m. 1808) senesinde şeyhülislâm Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi vazîfeden alınınca, Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından şeyhülislâmlık yüksek makamına ta'yin edildi, 1 yıl 11 ay 10 gün müddetle bu makamda kaldıktan sonra, 1225 (m. 1810) senesinde vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. 1227 (m. 1812) senesinde Şeyhülislâm Ömer Hulûsî Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine boşalan şeyhülislâmlık makamına ikinci defa getirildi. Bu defa 2 yıl 9 ay 10 gün bu vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürüttü.

1230 (m. 1815) senesinde zamanının sadrâzamı olan Hurşid Ahmed Paşa ile birlikte vazîfeden alınıp, Üsküdar'da ikâmet etmeye me'mûr edildi. Ancak ba'zı hasedci ve çekemezlerin pâdişâha yanlış anlatmaları sebebiyle, 1236 (m. 1820) senesinde Manisa'ya gönderildi. 1238 (m. 1822) senesinde İstanbul'a döndü. Üsküdar'daki evinde ikâmet edip Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti. Dürrî-zâde Abdullah Efendi, âlim ve fazilet sahibi, hayâtı çok düzenli ve tertipli, vazîfesinde son derece titiz ve ciddî bir zât idi. Bir iş husûsunda yerine getirilmesi gereken en ince noktalara dikkat ederdi. Vakarlı, olgun ve saygı duyulan bir kişiliğe sahip idi. Mîrâs yoluyla intikâl eden çok mal ve servete sâhib idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 122

2) İlmiye salnamesi sh. 575

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3099

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD MEHMED ÂRİF EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Ârif olup, yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1225 (m. 1810) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'daki Miskinler kabristanında, babasının yanına defnedildi.

İlk öğrenimini babasının yanında gördü. Zamanın diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Müderrislik diplomasını alıp, "Hâriç" rütbesine ulaştı. 1188 (m. 1774) senesinde Bursa ve 1194 (m. 1780) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 1196 (m. 1781) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. 1197 (m. 1781) senesinde Anadolu, 1198 (m. 1783) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. 1199 (m. 1784) senesinde Reîs-ül-ülemâ (âlimler başkanı) oldu. Birinci Abdülhamîd Hân devrinde 1199 (m. 1785) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Altı ay kadar bu makamda kaldıktan sonra, 1200 (m. 1785) senesinde vazîfeden ayrıldı ve kendi evinde ikâmet etmeye başladı. Daha sonra Kütahya'ya gitti. Hac mevsimi gelince hac kâfilesiyle birlikte Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini îfâ edip, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra Kütahya'ya döndü.

Sultan Üçüncü Selim Hân pâdişâh olunca İstanbul'a döndü. 1206 (m. 1791) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi 6 yıla yakın adâlet ve doğrulukla yürüttü. 1213 (m. 1798) senesinde vazîfeden ayrıldı ve Bursa'ya gitti. Her iki şeyhülislâmlığı müddeti 6 yıl 3 ay 25 gündür. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'a gelip evinde ibâdet, tâat ve ilimle meşgûl olduğu sırada, "Kurb-ı Hak'da buldu rûh-u ârif-i billah mekân" beytinin işâret ettiği 1225 (m. 1810)'de vefât etti.

Seksenbeşinci şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi'nin küçük kardeşi, doksansekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin babası, yüzyirmisekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin büyük dedesi olan Mehmed Ârif Efendi, âlim, fâzıl, Allahü teâlâya çok ibâdet eden, gecelerini Kur'ân-ı kerîm okumakla kıymetlendiren bir zât idi. Kendi zamanına kadar, kadıların yanında çalışan stajyer durumundaki dânişmendlerin, 6 ayda hâriç rütbesine çıkması âdet iken, bu müddeti üç aya indirmiştir. Bu tatbikatı dânişmendleri memnun etmişti. Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin fetvâları "Netîcet-ül-fetâvâ" adlı eserinde toplanmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 109

2) İlmiye salnamesi sh. 544

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2140

EBÛ ABDULLAH SEYYİD MUHAMMED

Fas'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Muhammed İbni Muhtâr hazretlerinin soyundandır. 1161 (m. 1748) senesinde doğdu. 1203 (m. 1788) senesi Rebî'ul-evvel ayının onunda Fas'ta, Sahra denilen yerde vefât etti.

Ebû Abdullah'da daha çocuk iken yüksek hâller görüldü. Dört-beş yaşlarında iken faydasız ve lüzumsuz oyunlardan vazgeçti. Daha o yaşlarda Kur'ân-ı kerîm okumak ve ilim tahsil etmekle meşgûl oldu. Fazla konuşmazdı. Çoğu vakti susmakla geçerdi. Yedi yaşına gelince kırâat âlimlerinden İmâm-ı Nâfi'nin kırâati üzere, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra usûl ve fürû' ilimlerini öğrendi. Bülûğ çağına girdikten sonra talebe yetiştirmeye ve fetvâ vermeye başladı. Tasavvuf yolunda da çok ilerledi.

Ebû Abdullah, birgece Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâsında gördü. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona; "Sen benim hâlis evlâdımsın. Senin soyun Hasan bin Ali'ye ulaşır" buyurdular. Ebû Abdullah yirmibir yaşında iken Fasa giderek hadîs dersleri aldı. Dâima âlim ve sâlih kimselerin sohbetlerinde bulunmak için onların ziyâretlerine giderdi. Birgün kerâmet sahibi bir zâtla karşılaştı. O zât; "Bulamadın! Memleketine git. Aradığın orada vardır" buyurdu. Memleketine dönerken, yolda evliyânın büyüklerinden Abdülkâdir bin Muhammed'in kabrini ziyâret etti. Burada beş ay ibâdet, tâat ve ders vermekle meşgûl oldu. Bir müddet sonra Tilmsân şehrine gidip, tefsîr ve hadîs ilmini öğrendi. Yaşı otuzbir olunca, dünyâ ile alâkasını büsbütün kesti. Devamlı oruç tutuyor ve gecelerini ihyâ ediyordu. Bir müddet sorra Fas'a döndü. Evliyâdan Mevlânâ Tayyib bin Muhammed ile görüştü. Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Ticânî'den Nâsıriyye yolunu öğrendi. Kendisine daha önce verilen müjdelere kavuştu. Ma'nevî bir işâret üzerine Fas'ın Sahra nahiyesine gitti. Daha önce ziyâret ettiği Şeyh Abdülkâdir bin Muhammed'in kabrini ziyâret etti. Bu sırada ma'nevî sırlara nail oldu. Oradan Tilmsân'a geçti. Buradan Hicaz'a gitmek için yola çıktı. Yolculuk sırasında Cezayir yakınlarında büyük âlimlerden Ebû Abdullah Muhammed bin Abdürrahmân Ezherî ile görüştü. Hacdan döndükten sonra Sahra'da vefât etti.

Ebû Abdullah, kuvvetli azîm sahibi idi. "Ben bir işe başlayınca ondan dönmem. Onu tamamlamaya çalışırım" buyururdu. Sevgisi, insanların kalbinde yerleşmişti. İffeti, takvâsı ve emânete riâyeti husûsundaki titizliği, herkesçe ma'lûm idi. Fesahat ve belagat sahibi idi. Zekâ ve anlayışı çok yüksekti. Zühd ve vera' sahibi idi. Ömrünü ilim öğrenip, ibâdet etmek, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretip, kalblere Allah sevgisini yerleştirmekle geçirdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 125

EBÛ İSHÂK-ZÂDE (ŞERÎF-ZÂDE) ES-SEYYİD MEHMED ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Atâullah olup, seksenüçüncü şeyhülislâm Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi'nin oğludur. Ebû İshak-zâde veya Şerîf-zâde diye şöhret bulmuştur. 1173 (m. 1759) senesinde İstanbul'da doğdu. 1226 (m. 1811) senesinde

Güzelhisâr'da vefât etti. Güzelhisâr'da Câmi-i Atîk civarında defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, babasından, Tokatlı Mustafa Efendi'den ve zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Genç yaşında müderris olup, ilim öğretmeye başladı. Birçok medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğini tercih etti. 24 yaşındayken, 1197 (m. 1783) senesinde Galata kadılığına getirildi. Daha sonra Edirne mevleviyyetine nakledildi. 1206 (m. 1791) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1208 (m. 1793) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Buna ilâve olarak Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. 1213 (m. 1798) senesinde Anadolu, 1215 (m. 1800) senesinde Rumeli pâyesiyle taltif edildi. 1219 (m. 1804) senesinde fiilen Rumeli kadıaskeri oldu. 1221 (m. 1806) senesinde Şeyhülislâm Sâlih-zâde Es'ad Efendi'nin vazîfeden alınmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1222 (m. 1807) senesinde meydana gelen Kabakçı Mustafa ayaklanmasından sonra vazîfeden ayrıldı. Ancak ertesi gün, tekrar aynı vazîfeyi kabûl etti. Bu vazîfeyi bir seneden fazla yürüttükten sonra 1223 (m. 1808) senesinde vazîfeden tekrar ayrıldı. İki şeyhülislâmlık müddeti toplamı 1 yıl 8 ay 7 gündür. Bebek'de bulunan evinde ikâmet etmeye başladı. Daha sonra Akçakızanlık kasabasına ve bir müddet sonra da Güzelhisâr kasabasına gitti. Orada ikâmet edip, ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti.

Şerîf-zâde Atâullah Efendi, ilmiyle âmil, âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Ba'zı eserlere haşiyeleri vardır. Edîb ve şâir olan Atâullah Efendi'nin şiirlerinin toplandığı küçük bir dîvânı vardır.

Şu beyt onun şiirlerindendir:

Tecâhül kıl bu eyyam hüner-i düşmanda âkil isen,
Sakın izhâr-ı ilm etme, ata gayet cehâlettir.

Açıklaması: Âkil isen düşmanın hünerini göstermeye kalktığı zaman câhil görün, ilmini açığa vurma ki, bu hâl cahilliktir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 120

2) İlmiye salnamesi sh. 571

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3159

EBÜ'L-İRFÂN

Mısır'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali Sabbân Mısrî olup, künyesi Ebü'l-İrfân'dır. Kâhire'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1206 (m. 1791) senesi Cemâzil-evvel ayı Salı günü akşamı Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, evinin bahçesine defnedildi.

Ebü'l-İrfân küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İlim öğrenmek için çok çalıştı. Pekçok kitap okudu. Zamanın büyük âlimleriyle görüşüp derslerini dinledi. Şeyh Melûyî, Şeyh Hasen Müdâbigî, Şeyh Muhammed İşmâvî, Şeyh Ahmed Cevherî, Şeyh Seyyid Bülyedî, Şeyh Abdullah Sıbrâvî, Şeyh Muhammed Hafnâvî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Şeyh Hasen Cebertî'den Tasrih ve Mutavvel adlı eserleri, Astronomiye dâir Çagmînî'nin eserini, Hidâyet-ül-Hikme kitabına Serîf Hüseynî'nin yaptığı şerhi okudu. Kendisi bu husûsta; "Hocam Hasen Cebertî'den namaz vakitlerine dâir birkaç eserle, çeşitli ilimlere dâir kitapları Hanefî fıkhına dâir Dürr-ül-muhtâr ve Molla Miskin şerhini okudum" demektedir.

Kendisi anlatır: "Şâziliyye yolunun edebini üstâd Abdülvehhâb Ârifi Merzûkî'den öğrendim. Uzun zaman sohbetlerine devam ettim. Kendisinden; fıkıh, tefsîr ve hadîs gibi zâhirî bilgiler yanında, himmeti ve yüksek teveccühleri bereketi ile tasavvuf ilmini ve edebini de öğrenip, evliyâlık makamlarında büyük pay sahibi oldum."

Ebü'l-İrfân, ilim öğrenmek için çok büyük gayret sarfetti ve neticede, aklî (müsbet ilimler) ve naklî (yüksek din ilimleri) ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Hocaları hayatta iken mu'teber kitapların tamâmını okumuştu.

Ebü'l-İrfân, ömrünü, öğrenme yanında, öğretmek sûretiyle de geçirdi. Çok talebe yetiştirdi: Tahkîk, tetkik, münâzara ve cedel ilimlerindeki mahâretiyle heryerde şöhret buldu. Asrının âlimleri arasında üstün vasıfları ve faziletiyle" hürmet ve i'tibâr gördü. Târih-i Cebertî kitabının müellifi, onun kendi babasıyla

görüştüğünü ve kendisinden çok istifâde ettiğini bildirdi. Ebü'l-İrfân, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabri yanındaki Salâhıyye'de namaz vakitlerini ta'kib me'murluğunda bulundu. Daha sonra ilimde üstün bir derecede bulunan Kâdı Tatar-zâde Abdullah Efendi ile Şeyh Muhammed Cenâcî, Ebü'l-İrfân'ın faziletlerini işitip sohbetine geldiler. Reîs Süleymân Efendi de Ebü'l-İrfân'ın sohbetlerine kavuştu. Kethüda Hasen Paşa da sohbetine gider gelirdi. Paşa, Ebü'l-İrfân'a ve çocuklarına çok ikram ve ihsânlarda bulundu.

Ebü'l-İrfân çok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiye alel Eşmûnî, 2- Haşiye alâ Şerh-il-Usâm ales-Semerkandiyye, 3- Haşiye alâ Şerhi Melevî, 4- Risale fî ilm-il-beyân, 5- Risâle-i azîme, 6- Manzûme fî ilm-il-arûz, 7- Nazmü esmâi Ehl-i Bedr, 8- Haşiye alâ âdâb-il-bahs, 9- Manzûme fî mustalah-il-hadîs, 10- Müsellisât fil-lüga, 11- Risale fil-hey'e, 12-Hâşiye ales-Sa'd fil-me'ânî vel-beyân, 13- Risâletün alel-Besmele-i Sugrâ ve Kübrâ, 14- Risale fî mefal, 15- Manzûme fî dabti rüvât-il-Buhârî ve Müslim.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 17

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 349

4) Târih-i âdâb-ı lügat-il-Arab cild-3, sh. 289

EBÛ SA'ÎD-İ FÂRÛKÎ

Evliyânın meşhûrlarından. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarından olup, nesebi şöyledir: Şah Ebû Sa'îd bin Safî bin Azîz bin Muhammed Îsâ bin Muhtesib-ül-ümme Şeyh Seyfeddîn bin Hâce Muhammed Ma'sûm İbni Müceddid-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin meşhûr talebelerindendir. 1196 (m. 1782) senesinde Râmpûr'da doğdu. 1250 (m. 1834) senesinde elliüç yaşında iken vefât etti. Dehlî'ye getirilip, hocası Abdullah-ı Dehlevî'nin yanına defnedildi.

Ebû Saîd Fârûkî, daha çocuk iken, sâlih ve kıymetli bir zât olacağının alametleri yüzünden okunuyordu. Çocukluğunda, çocukların düşkün oldukları oyun ve eğlenceler ile hiç meşgûl olmamıştır. On yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kur'ân-ı kerîmi tertil üzere o kadar güzel okurdu ki, dinleyenler kendilerinden geçerdi. Tecvîd ilmini kırâat âlimlerinden olan Kâri Nesîn'den öğrendi. Hacca gittiğinde Harem-i şerîfde Kur'ân-ı kerîm okumuştu. Dinleyenler hayran olmuşlardı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledikten sonra, aklî ve naklî ilimleri öğrenmeye başladı. Önemli ders kitaplarını Müftî Şerefüddîn'den okudu. Şah Veliyyullah Dehlevî'nin oğlu Mevlânâ Refîuddîn'den hadîs ilminde ders aldı. Kâdı Beydâvî tefsîrini, Sahîh-i Müslim şerhini de ondan okudu. Sahîh-i Buhârî'yi ise yine Mevlânâ Refîuddîn'den, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden ve kendi dayısı Sirâc Ahmed'den okuyup rivâyet ve nakletme icâzeti aldı.

Ebû Sa'îd Fârûkî hazretleri, aklî ve naklî ilimleri öğrendikten sonra, tasavvuf ilmini öğrenip bu yolda yetişti. Tasavvufda, önce babasından feyz aldı. Babası onu tasavvufda bir müddet yetiştirdikten sonra; "Ey oğlum! Senin himmet kuşun çok yükseklere uçmaktadır" dedi. Bundan sonra Kadirî yolunun o zamanki meşhûr şeyhi olan Şah Dergâhî'nin hizmetine gidip, oniki sene, derslerine ve sohbetlerine devam etti. Nefsini ve kalbini ıslah etmek için çok mücâhede ve riyâzet çekti. Dünyâdan yüz çevirdi. Çok oruç tuttu. Yetişmek için ne lazımsa yaptı. Nihâyet hocası Şah Dergâhî ona Kadirî yolundan icâzet ve hilâfet verdi.

Ebû Sa'îd Fârûkî, bundan sonraki hâlini şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ını okurken anladım ki, tasavvufda bu derecelere ulaşmama rağmen, henüz kemâlât-ı nisbet-i Ahmedî'ye kavuşamamışım. Bu sebeple Dehlî'ye gidip oradan, Pâni-püt şehrinde bulunan Senâullah-ı Pâni-pütî'ye bir mektûp gönderip, bu nisbete kavuşma arzumu bildirdim. Bana cevaben gönderdiği mektûpta, Şah Gulâm Ali'nin ya'nî Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin sohbetine gitmemi yazmıştı."

1225 (m. 1810) senesinde Muharrem ayının yedinci günü Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin sohbetine kavuştu. Fevkalâde izzet ve ikram gördü. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, ondan talebe yetiştirmesini isteyince; "Efendim ben buraya bunun için değil, belki istifâde etmek için geldim" cevâbını verdi. Bunun üzerine daha ziyâde iltifât ve teveccühe mazhar oldu. Birkaç

ay sohbetlerinde bulunduktan sonra, Müceddidiyye, Çeştiyye, Kâdiriyye yollarından icâzet verip me'zûn eyledi. Talebelerinin çoğunu ona havale etti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Seyyid İsmâil Medenî gibi âlim zâtlar, ondan istifâde ettiler. Hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretleri talebelerine hitaben; "Talebenin irâdesi (arzusu, isteği) Ebû Sa'îd'in irâdesi gibi olmalı. Zîrâ hocalığı bırakıp talebeliği tercih etti" buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Fârûkî hazretleri, tam onbeş sene Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin sohbetine devam etti. Onun vefâtından sonra, yerine geçerek talebe yetiştirmeye başladı. Hak âşıklarının, susamışların kalblerini Allahü teâlânın ma'rifeti ile doldurdu. Bütün ecdadı gibi İslâm dînini yaymağa çalıştı. Ba'zı talebelerinin ricası üzerine yazdığı, "Hidâyet-üt-tâlibîn" kitabı Fârisî olup, pek kıymetlidir. Ebû Sa'îd-i Fârûkî hazretleri, daha önce yaşamış insanların din ve dünyâ se'âdetleri için herşeylerini feda etmiş olan büyüklerin yaşayış ve ahlâkı ile ahlâklanmıştı.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri vefâtı hastalığında, Luknov'da bulunan Ebû Sa'îd Müceddidî'yi Dehlî'ye çağırmak için birkaç mektûp yazdı. Maksatları onu kendi makam ve yerlerine oturtmak idi. Bu mektûplardan biri şöyledir:

"Sâhib-zâde, nesebi ve hasebi yüksek, Şah Ebû Sa'îd Sâhib hazretleri: Allahü teâlâ size selâmet versin. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah! Bugünlerde kaşıntım, za'îfliğim ve nefes darlığım arttı. Oturmak ve kalkmak çok güçleşti. Ayrıca bel ağrıları da bunlara eklendi. Namazları ayakta kılamıyorum. Şu anda ağır hastayım. Oturmaya dahî takatim yoktur. Sizin gelmeniz çok uygun olur. Mevlevi Beşâretullah Sâhib, evindekiler hasta olduğu için, evine gitti. Gelip gelmeyeceği belli olmaz. Bundan önce, yine sizi buraya çağıran birkaç mektûp yazıp göndermiştim. Buraya gelmeyi düşünmediğinize hayret ettim. Fakirin görünüşe göre düzelmesi, sıhhat bulması imkansız gibidir. Çok yazık ki, siz bu kadar gecikebiliyorsunuz. Mısra':

"Bu işte güzeller naza çekerler."

Görüyorum ki, bu yüksek hânedanın makamına oturmak bizden sonra size verildi. Önceki hastalığım esnasında görmüştüm ki, siz bizim makamımızda oturuyorsunuz ve kayyûmluk size verildi. Bu garîb teveccühlere kabiliyetli sizden başka biri yoktur. Bu mektûbumu alır almaz bu tarafa hareket ediniz ve olgun oğlumuz Ahmed Sa'îd'i, orada kendi yerinize bırakınız."

Ebû Sa'îd Fârûkî hazretleri, hocasının bu emri üzerine kendi yerine oğlu Ahmed Sa'îd Fârûkî'yi bırakıp, Delhi'ye gitti. Hocası Abdullah-ı Dehlevî'nin vefâtından sonra yerine geçip irşâd makamına oturdu. Dokuz yıl kadar taliblerin irşâd ve hidâyeti ile meşgûl oldu. Güzel yollarının îcâbı olan acıları, şiddetleri, yoksulluk ve darlıkları hep çekti. 1249 (m. 1833) senesinde hacca gitti. Oğlunu, ya'nî Şah Ahmed Sa'îd'i kendi yerine bıraktı. Her uğradığı şehir halkı, gelişini şeref, ni'met ve bereket bilip, huzûr ve sohbetine koştular. Ramazân-ı şerîfde Bander Münebbî'de idiler. Burada teravih namazında bir hatim okudu. Şevvâl'in başında gemiye binip. Zilhicce'nin başında Cidde'ye ulaştılar. Mevlânâ Muhammed Can (r.aleyh) o zaman sanki Harem'in en büyük âlimi idi. Karşılamaya geldi. Zilhicce'nin ikisi veya üçünde Mekke'ye gitti.

Haremeyn halkı, kadıları, müftîleri, ümerâ ve ulemâsı ile birlikte son derece ta'zim ve hürmetle huzûruna geldiler. Şeyh Abdullah Sirâc, Şafiî müftîsi Şeyh Ömer, Müftî Seyyid Abdullah Mirgânî Hanefî, amcası Şeyh Yâsîn Hanefî, Şeyh Muhammed Âbid Sindî ve diğer meşhûr zâtlar onunla görüşmek için geldiler.

Haremeyn-i şerîfeyni ziyâretten sonra, vatanına dönmek üzere yola çıktı. Yolda hastalığı yine gün be gün şiddetlendi. Ramazân-ı şerîfin ilk günü oruç tutup, zarar vermezse hepsini tutarım buyurdu. O gün hastalığı arttı. Fidye verelim dedi ve; "Gerçi hastaya ve misâfire fidye yoktur. Ama tabiatım istiyor ki, fidye vereyim" buyurdu. Ramazan'ın yirmiikisinde Tunk beldesine geldi. Nevvâb Vezîrüddevle çok hürmet ve ikram gösterdi. Bayram günü sekarât hâli görüldü. Öğle namazından sonra, hafızın Yâsîn-i şerîf okumasını emretti. Üç defa dinledi. Sonra "Yeter" buyurdu. Az kaldı dedi ve; "Bugün Nevvâb eve gelmesin. Ümerânın gelmesinden zulmet hâsıl oluyor" buyurdu. Ramazan bayramı günü öğle ile ikindi arası vefât eyledi. Günlerden Cumartesi idi. Nevvâb ve şehir halkı gelip toplandılar. Mevlevi Habîbullah Sâhib ve kâfilede olan diğerleri gasl işi ile meşgûl oldular. Şehrin kadısı Mevlevi Halîlurrahmân İmâm oldu. Cenâze namazını kıldırdı. Cenâzesini Dehlî'ye naklettiler. Kırk gün sonra mübârek nâşını sandıktan çıkarıp, kabre koydular. Henüz yıkanmış gibi taze hâlde duruyor gördüler. Hiç değişme ve bozulma olmamıştı.

Hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin batı tarafına defnedildi.

Vefâtında, “Mâte kutb-ül-vera’” (insanların kutbu Allahü teâlânın emri ile vefât etti) ma’nâsında bir cümle, ebced hesabına göre vefât târihi olarak düşürüldü.

Ebû Saîd hazretlerinin üç oğlu vardı. Birincisi Ahmed Saîd’dir. İkincisi Abdülganî Müceddidî, üçüncüsü de Abdülmugnî’dir.

Ebû Sa’îd Fârûki’nin kerâmetleri pek çoktur. Bunlardan ba’zıları şöyledir:

Ebû Saîd Fârûkî hazretlerinin talebelerinden birinin karşısına birgün bir arslan çıktı. Hemen hocasını hatırlayıp imdâdına yetişmesini istedi. Ebû Sa’îd Fârûkî hazretleri birdenbire gözüküp elinde tuttuğu bir sopa ile arslana vurup oradan uzaklaştırdı.

Nevvâb Ahmed Yâr Hân’ın hanımının hiç çocuğu olmazdı. Çocuğu olması için Ebû Sa’îd Fârûkî hazretlerinden duâ istedi. Duâsı bereketiyle birçok çocuğu oldu.

Ebû Saîd Fârûkî hazretleri, bir kimseye evinin yanacağını işâret etmişti. Gerçekten evi yandı.

Ebû Saîd Fârûkî hazretleri bir defasında Râmpûr’dan Sünbül’e gidiyordu. Yolu gece vakti sahile ulaştı. Karşıya geçmek için gemi kalmamıştı. Kendisini oraya kadar bir arabacı götürmüştü. Kiraladığı arabanın sahibi gayr-i müslim idi. Sahile gelip durduklarında arabacıya; “Arabayı suya sür” buyurdu. O da heybeti karşısında korkup arabayı suya sürdü. Ebû Saîd Fârûkî hazretlerinin kerâmetiyle araba suya batmadı. Normal bir yolda olduğu gibi sürüp karşıya geçtiler. Gayr-i müslim arabacı onun bu kerâmeti karşısında hayret edip, müslüman oldu.

Ebû Saîd Fârûkî hazretlerinin sohbetlerine devam eden Hakim Ferruh Hüseyn, bir defasında uygunsuz sözler söyleyerek onu üzdü. Bunun üzerine gadablanıp; “Bu yaptığının cezasını çekersin” buyurdu. Neticede öyle oldu ki, yolsuzluk sebebiyle töhmet altında kaldı ve oradan gizlice kaçtı.

Meyan Ahmed Asgar anlatır: “Bazan uyuyup kalır, teheccüd namazım geçerdi. Bu hâlimi Ebû Saîd Fârûkî hazretlerine arz ettim. Buyurdu ki: “Bizim hizmetçiye söyleyin, teheccüd zamanında bize hatırlatsın, sizi kaldıralım. Bu kadarı bize, diğeri size âid olsun.” Bundan sonra teheccüd saati gelince, sanki birisi gelip beni kaldırırdı. Bir daha teheccüd namazımı kaçırmadım.”

Şah Ebû Sa’îd Fârûkî hazretleri buyurdu ki: “Allahü teâlânın sonsuz ihsânı, kullarından birine eriştiği zaman, o kulunu kendi dostlarından birinin hizmetine ulaştırır. O da nefsinin isteklerine uymamağı ve ona ağır gelen şeyleri yapmağı, ya’nî İslâmiyete uymağı emir buyurur. Böylece onun bâtınını ya’nî kalbini ve nefsini temizler. Bu zamanda talebenin hizmetleri kusurlu ve dağınık olduğu için, bu yolun büyükleri önce talebeye zikretmeyi, ya’nî Allahü teâlâyı kalbi ile anmayı emrederler. Amel ve ibâdetlerde ve her işte orta yolda olmayı emir edip nice kırk günlük çilelere bedel olan teveccühlerini dâima talebeleri üzerinde bulundururlar. Talebelerine, Ehl-i sünnet i’tikâdına göre inanmayı, sünnet-i seniyyeye uymağı bütün bid’atlerden sakınmayı emrederler. Mümkün oldukça azîmetle amel edip ruhsatlara kapılmamalarını tenbih ederler.”

¾¾

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1001

2) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 167

3) Makâmât-ı Ahyâr sh. 64

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 134

5) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 314

EL-HÂC HALÎL EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Halîldir. Sultan Üçüncü Mustafa Hân’ın kızı Hibetullah Sultan’ın dadısının küçük oğludur. Kafkasya’da doğdu. Doğum yeri ve doğum târihi ile babasının ismi bilinmemektedir. 1236 (m. 1821) senesinde Afyonkarahisar’da vefât etti. Orada bulunan Gedik Ahmed Paşa Câmii yakınında defnedildi.

Pâdişâhın emriyle, çocuk iken Kafkasya’dan getirilip saraya alındı. O günlerde dünyâya gelen Üçüncü Selîm ile birlikte

büyüdü, saray terbiye ve tahsilinde yetişti. Üçüncü Sultan Selim Hân pâdişâh olunca, onu Hazine kethüdâlığına ta'yın etti. Üç sene sonra Galata kadılığına getirildi. Kendi isteğiyle ilmiye sınıfına girdi. Uzun müddet Galata kadılığında kaldıktan sonra, 1218 (m. 1803) senesinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. O sene hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, dönüşünde İstanbul kadılığına, çok geçmeden Anadolu kadıaskerliğine getirildi. İkinci Sultan Mahmûd Hân devrinde, 1224 (m. 1808) senesinde Rumeli pâyesiyle "Meclis-i âliyye" üyeliğinde vazîfelendirildi. 1228 (m. 1813) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldıysa da, 1234 (m. 1818) senesinde tekrar döndü. Fakat aynı sene içinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Sekiz gün geçtikten sonra Mekki-zâde Mustafa Âsım Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Yirmi ay kadar bu vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1236 (m. 1821) senesinde vazîfeden ayrılıp Afyonkarahisar'a gitti. Afyonkarahisar'da iken, kısa bir müddet sonra vefât etti.

Âlim ve fâzıl bir zât olan Halîl Efendi, âdil ve iffet sahibi idi. Eyyûb Sultan Câmii'nde Ramazan aylarında, imsak vaktinden sabah namazına kadar Kur'ân-ı kerîm okutturdu. Bundan başka hayır hasenatı da var idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 125

2) İlmiye salnamesi sh. 582

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2056

EL-HÂC KARA HALÎL EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzondördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Halîl'dir. Çorum ili, Mecitözü ilçesi, Varay bucağına bağlı Kürt köyünden Mustafa Efendi'nin oğludur. 1219 (m. 1804) senesinde Mecitözü'nde doğdu. 1298 (m. 1881) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii bahçesindeki eski şeyhülislâmlardan Mehmed Refîk Efendi ve Ömer Hilmi Efendi'nin mezarlarının yakınında defnedildi.

İlim öğrenme çağına gelince, ilk önce Amasya'ya, daha sonra Konya'ya giderek ilim öğrendi. Hasen Fehmî Efendi ile birlikte aynı medresede talebe oldular. Konya'da ba'zı ilimleri öğrendikten sonra İstanbul'a geldi. Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Üstün bir gayret sahibi olup, tatil zamanlarını dahî boş geçirmezdi. Abdürrahmân Efendi'den de ders aldı. 1250 (m. 1834) senesinde aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaşıp, icâzet (diploma) aldı. 1251 (m. 1835) senesinde ruûs imtihanını kazanıp müderris oldu. Ders okutup talebe yetiştirdi. 1255 (m. 1839) senesinde ilk olarak "Hâriç" rütbesiyle Sırrı-zâde Mescidi'nde ders verdi. Daha sonra derece derece yükselerek fetvâhâneye devam edip müsevvid (fetvâ müsveddelerini yazan) oldu.

1278 (m. 1861) senesinde İstanbul kadılığı kapı naipliğine getirildi. 1279 (m. 1862) senesinde fetvâ emînliği başmüsevvidliğine yükseldi. 1282 (m. 1865) senesinde Askeri kassam kadılığına (vefât eden kimselerin kalan mirasını mirasçılara taksim eden kadı) ta'yin edildi. Aynı sene içinde Yenişehir kadılığına nakledildi. 1283 (m. 1866) senesinde, Filibeli Halîl Efendi'nin ders vekîlliğine getirilmesi üzerine boşalan Fetvâ emînliğine ta'yin edildi. Aynı zamanda Edirne mevleviyyeti pâyesiyle 1284 (m. 1867) senesinde Haremeyn pâyesiyle, 1285 (m. 1868) senesinde İstanbul pâyesiyle taltif edildi. Aynı sene içinde Evkâf-ı Hümâyûn (vakıflar) müfettişliğine ta'yin edildi. 1286 (m. 1869) senesinde bu vazîfeden ayrılarak hacca gitti. Hac ibâdetini îfâ, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Kabr-i şerîfini ziyâret edip döndükten sonra "Şer'iyye Tedkikler Meclisi" ve kısa bir müddet sonra "Mecelle Cemiyeti" üyeliğine getirildi. Bu arada Mecelle Cemiyeti başkanı Ahmed Cevdet Paşa ile uzun müddet beraber kalıp birlikte çalıştı. Ahmed Cevdet Paşa onun ilminden çok istifâde etti. 1288 (m. 1871) senesinde ikinci defa Fetvâ emînliğine ta'yin edildi. Arkasından da "Şer'î Hâkimler Seçim Meclisi" üyeliğine getirildi. 1290 (m. 1873) senesinde Anadolu kadıaskeri payesi verildi. 1294 (m. 1877) senesinde açılan Birinci Meclis-i Meb'usân'a üye olarak girdi.

Aynı yıl içinde Hasen Hayrullah Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine boşalan şeyhülislâmlık makamına, Sultan İkinci Abdülhamîd Hân tarafından ta'yin edildi, 1 yıl 9 ay kadar bu makamda kaldıktan sonra, 1295 (m. 1878) senesinde bu

vazîfeden ayrıldı. Bu sırada A'yân üyeliği devam ediyordu. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâat ile meşgûl iken vefât etti.

El-Hâc Kara Halîl Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. İlmiyle amel eden fazilet sahibi müttekî (haramlardan sakınan) ve Allahü teâlâya çok ibâdet eden bir zât idi. Ba'zı mu'teber fıkıh kitaplarına Arabça takrizleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) İlmiye salnamesi sh. 608

EL-HÂC MEHMED REFÎK EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzdokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Refîk olup, El-Hâc Mehmed Refîk Efendi diye bilinir. Bosnalı Hacı Abdullah Efendi'nin torunu ve Ali Efendi'nin oğludur. Bugün Yugoslavya sınırları içinde bulunan Bosna'ya bağlı Çelebipazarı kasabasında, 1229 (m. 1813) senesinde doğdu. 1288 (m. 1872) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân türbesi civârında defnedildi.

İlk öğrenimini yaparken babası vefât ettiğinden yetim kaldı. Bosna Sarayı'na gelip hem tahsiline devam etti. Hem de şer'iyye mahkemesinde me'mûr olarak çalıştı. Bosna kadısı Ispartalı Hüseyn Efendi, Mehmed Refîk'in zekâ ve kabiliyetini takdîr edip, 1249 (m. 1833) senesinde İstanbul'a getirdi. Bu sırada Ispartalı Hüseyn Efendi'nin kızıyla evlendi. Zamanının âlimlerinin ders meclislerinde bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Müzellef Ahmed Efendi'den âlet ilimlerini ve dînî ilimleri tahsil etti. Ferâiz ilmini Mehmed Sâkıb Efendi'den öğrendi. 1253 (m. 1837) senesinde kayınpederinin Şam kadılığına ta'yini esnasında onunla birlikte Şam'a gitti. Orada Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî, hazretlerinin kabrini ziyâret edip eserlerini mütâlâa etti. Muhyiddîn-i Arabî'yi birkaç defa rü'yâsında gördü. Yine Şam'da medfûn bulunan Nakşibendiyye yolu büyüklerinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin seçkin talebesi, Abdülfettâh-ı Bağdadî Akrî'nin sohbetlerinde bulunup, ona talebe oldu ve ma'nevî feyz aldı. 1254 (m. 1838) senesinde kayınpederi Şam'da vefât edince, İstanbul'a dönüp fıkıh ilmi tahsiline ve diğer ilmî eserleri incelemeye devam etti. Kendini daha iyi yetiştirmek için Evkaf (vakıflar) idâresi teftiş kaleminde vazîfe aldı. 1256 (m. 1840) senesinde "Fetevâhâne-i âliyye"de vazîfelendirildi. 1257 (m. 1841) senesinde Eyyûb Şer'iyye mahkemesi kadı vekîlliğine ta'yin edildi. 1260 (m. 1844) senesinde Varna kadı vekîlliğine gönderildi. 1261 (m. 1845) senesinde müddetini tamamlayarak İstanbul'a dönüp, "Fetevâhâne-i âliyye" yazı işlerinde vazîfelendirildi. Fetvâ emîni Meşreb-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine şeyhülislâm olan Mekkî-zâde Mehmed Âsım Efendi tarafından imtihan edilerek, âlim, fâzıl ve fıkıh ilmindeki üstünlüğünden dolayı, 1262 (m. 1846) senesinde Fetvâ emîni olarak ta'yin edildi. Aynı sene vefât eden Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi'nin yerine şeyhülislâm olan Ârif Hikmet Efendi de onun ilmine ve ahlâkına hayran olup, vazîfesine devam etmesini istedi.

1264 (m. 1847) senesinde, İzmir pâyesiyle, Bosna, 1265 (m. 1848) senesinde Edirne, 1266 (m. 1849) senesinde Haremeyn (Mekke ve Medîne) kadılıklarında bulundu. 1270 (m. 1853) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1272 (m. 1855) senesinde Evkaf müfettişliğinde bulundu ise de, 1274 (m. 1857) senesinde tekrar Fetvâ emînliği vazîfesine getirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine yükseldi. 1276 (m. 1859) senesinde sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) Ravda-i mütahherâsının ta'miri yapılıyordu. Şeyhülislâmlık makamında toplanan âlimler meclisinde Ravda-i mütahheranın kapısı üzerine; "Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hâriç diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha efdaldir" hadîs-i şerîfinin yazılmasını teklif etti. Bu teklif âlimler meclisinde kabûl edildi. Bu vesileyle, Sultan Abdülmecîd Hân'ın takdîr ve tasvibini kazandı. 1282 (m. 1865) senesinde Şer'iyye Hâkimleri Seçim Meclisi başkanlığı (Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm Riyaseti) vazîfesiyle birlikte, "Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye" üyeliğine getirildi. Aynı sene içinde Hicaz'a giderek hac ibâdetini îfâ edip, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret etmekle şereflendi. Bu sebeple "El-Hâc" ünvanıyla anıldı. 1283 (m. 1866) senesinde Şeyhülislâm Âtıf-zâde Ömer Hüsâmeddîn Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 9 ay 9 gün bu şerefli ve yüce vazîfeyi yürüttükten sonra, 1285 (m. 1868) senesinde vazîfeden alındı. Aynı sene içinde "Meclis-i Mahsûsı vekîle" (özel vekîller meclisi) üyeliğine getirildi. Bu vazîfesi esnasında ateşli humma hastalığına yakalandı. Bu hastalıktan kurtulamayarak vefât etti. Kabri, sur dışında Mustafa Paşa dergâhındaki Şeyhülislâm Meşreb-zâde

Mehmed Ârif Efendi'nin kabri yanında hazırlandı: Ancak Pâdişâh Sultan Abdülazîz Hân'ın emri ile Fâtih Sultan Mehmed Hân türbesi civarında defnedildi. Cenâze namazında zamanın vezirleri, devlet ileri gelenleri, âlimler ve kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Ahmed Cevdet Paşa; "Fıkıh hazînesini buraya defnediyoruz" dedi.

Mezar taşında, Sami Paşa'nın söylediği;

"Ebûyu abayı emcâd târihe etti imdâd,
Gitti Refîk Efendi dergâh-ı lâ yezâle"

beyti yazılıdır.

Mehmed Refîk Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Dürüst, özü sözüne uygun, ilmiyle âmil ve vakarlı idi. İlim ehline uymayan davranışlardan kaçınır. Yaptığı işlerde Allahü teâlânın rızâsına kavuşmayı dilerdi. Fıkıh ilminde özel ihtisası olup, bütün fıkhı mes'elelere vâkıf idi. "Ya hayır konuş veya sus" hadîs-i şerîfini ön plânda tutup pek az konuşurdu. Güler yüzlü ve tatlı sözlü olup, herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Mühür üzerinde; "Ni'me'r-refîk Muhammed" (Muhammed ne güzel dosttur, arkadaştır) yazılı idi. Ellidokuz yaşında vefât eden Mehmed Refîk Efendi "Murassa-i Osmânî" ve "Birinci Mecîdî" nişanlarına sâhib idi. Doğum yeri olan Çelebipazarı'nda bir câmi ve bir sıbyân mektebi (ilk okul) yaptırmıştı. "Fetâvâ-i Feyziyye'den nakletmiş olduğu fetvâlarını içine alan bir eseri vardır. Bir cild olarak 1266 (m. 1849) senesinde basılmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) İlmiye sâlnâmesi sh. 596-598

EŞREF-ZÂDE ABDÜLKÂDİR BURSEVÎ

Tasavvuf ehli ve tefsîr âlimi. 1115 (m. 1703) senesinde doğdu. Babası İzzeddîn Ahmed Efendi olup, Eşrefoğlu Rûmî'nin soyundandır. Eşref-zâde diye meşhûr oldu. Bursevî nisbet edildi. Necîbüddîn lakabı verildi. 1202 (m. 1787) senesinde vefât etti.

Abdülkâdir Efendi'nin babası İzzeddîn Ahmed Efendi de büyük âlim idi. Bursa'da incirli dergâhında tâliblerine ilim öğretip, feyz saçmakla ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yolunu ta'lim etmekle meşgûl olurdu. Temel din bilgilerini ve âlet ilimlerinden olan Arabçayı babasından öğrenen Abdülkâdir Efendi, Farsçayı da zamanın âlimlerinden Mehmed Emîn Efendi'den öğrendi. Babası ile birlikte Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâret etti. Çeşitli yerlerden gelen âlimlerle görüştü. O mübârek beldelerin ve Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bereketleriyle yüksek derecelere kavuştu. Babasından aldığı feyzle kemâle geldi. Babasıyla birlikte Bursa'ya döndü. Babasının 1152 (m. 1739) senesinde ziyâret için gittiği İstanbul'da vefât etmesi üzerine yerine geçip, incirli dergâhında talebe yetiştirmeye başladı. Bu dergâhta kırkdokuz sene ilim ve feyz saçtı. Emîr Sultan ve Ulu Câmi'de tefsîr okuttu. Birçok talebe yetiştirdi. Nice fâsık ve fâcirler, sohbetinde bulunmakla şereflenip, huzûrunda tövbe etme saadetine kavuştular.

Eşref-zâde Necîbüddîn Abdülkâdir Efendi, 1202 (m. 1787) senesinde vefât edip, İncirli dergâhında defnedildi. Sevenlerinden Sâdık Efendi şu şiiri söyledi:

Şeyh Eşref-zâde Abdülkâdir âlicenâb,
Cennet-ül-firdevs'e rıhlet etti bi-emr-i ilâhî.

Geçti ömrü va'z-ü-tefsîr ile, zikrâne ile,
Kürsi-i adn oldu câyi umarım bî-iştibâh.

İki defa hatm-i Kur'ân eyledi tefsîr ile,
İftihâr-ı beldemiz idi, tib ile şirâh.

Irk-ı tâhîr zât-ı memdûh olmuştur ceddi,
Herbiri asrında olmuş mürşid-i pür intibâh.

Tûl-i ömr ihsân ede Bari Hûda,
Lakabına rûşen olsun dilerim tâ haşra dek bu hângâh.

Sâdık bir âh ile târihini itmam eyledim,

Oldu Eşrefi-zâdevî'ye Firdevs-i a'lâ cilvegâh" 1202"

Ma'nâsı: iyilikler sahibi Eşref-zâde Abdülkâdir Efendi, Allahü teâlânın emriyle Firdevs Cennetine göçtü. Ömrü, insanlara Allahü teâlânın kelâmını açıklamak ve Rabbini zikretmekle geçti. Umarım yeri Adn Cennetindeki kürsüdür. Bunda

şüphem yoktur. Akranları arasında eşsiz ve kıymetli bir zât idi. İlim ve irfanı, onun Allahü teâlâya yakınlığının şahidi idi. Taliblerine tefsîrini anlatarak iki defa Kur'ân-ı kerîmi hatmetti. Bütün kalbimle söylüyorum, beldemizin iftiharı idi. Aslı nesli temizdir. Dedeleri de övgüye mazhar olmuşlardı. Her biri, asırlarında insanlara doğru yolu gösteren mürşidler oldular. Allahü teâlâ ömrünü uzun etsin. Dergâhında adının haşre kadar yaşamasını dilerim. Sâdık bir "Âh" ile hayat hikâyesini tamamladım ve târihini düşürdüm. Eşref-zâde'ye Firdevs Cennetinin yükseklikleri mekân oldu."

Yetiştirmiş olduğu talebeleri yanında pek kıymetli eserler de kaleme alan Eşref-zâde Abdülkâdir Efendi, babasının "Enîs-ül-cinân" adlı tefsîrini Arabça olarak telhis (kısaltmak) ederek, "Zübdet-ül-beyân" adını verdi. Bir de Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) öven "Manzûme-i Mevlîd-i şerîf adlı manzûm bir eseri vardır. Ayrıca "Sırrî" ve "Necîbâ" mahlaslarıyla yazdığı şiirlerden meydana gelen bir de Dîvân'ı vardır.

Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) öven şiirlerinin bir beyti şöyledir:

"Cemâlin ey Nebi (aleyhisselâm) mir'ât-ı envâr-ı saadettir,
Nigâhın mahz-ı feyz-i rahmet esrâr-ı ru'yettir."

Ma'nâsı: Ey Allahın Resûlü (aleyhisselâm)! Senin gül cemâlin saadet nûrlarının aynasıdır. Senin bir bakışında Cennette Cemâlullahı görmek ni'metinin ve rahmet feyzlerinin hakîki sırları gizlidir.

Beytlerinden biri:

"Tavk-ı aşkı gerdan-ı sıdka takıp meydâna gel,
Fevz-i maksûdu Necîbâ sen bu dîvânda ara"

Ma'nâsı: "Aşk zincirini doğruluk gerdanına takıp meydana gel. Necîbâ! Kurtuluş maksadını sen bu dîvânda ara"

Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin bir şiirine yazdığı nazire şöyledir:

Âşinâ-yı bezm-i aşk ol pür fenân üsbûasını,
Hizmet et pîrâne aşka feyz-i kâh istiyorsan.

Andelib-i âsâ sâdâ-yi nâle-i şevgâ âminin,
Hem civarı gülistana edip beyân istiyorsan.

Cebhe-i namus zevk-ı hûyı bırak bütün himmetle,
Hırka-i levm-i melâmet giy nihân istiyorsan.

Şükr-i nefs eyle dâim et cidal ile cihâd,
Rahatın kes nefsinin, tâ ki emân istiyorsan.

Çağır cihanı aş kile Necîbâ neşe-i yâb.
Ol temam fariğ ve âzâd-ı cihan istiyorsan.

Ma'nâsı: Allahü teâlânın aşkına kavuşmak istiyorsan, büyüklerin hizmetinde bulun. Gülistan civârında olan bülbül gibi olmak istiyorsan onun için çırpın, feryâd-ü-figân eyle. Başkalarının kötülemelerine aldırış etmeyeyim diyorsan, zevk-i safâyı bırak, nefsin elinden kurtul. Kurtuluşa ermek istiyorsan, nefsinin hoşlandığı şeyleri bırak, devamlı nefsle mücâhede hâlinde bulun. Ey Necîb! Eğer dünyâdan ve dünyâ sıkıntılarından kurtulmak istiyorsan âhireti şevk ile iste.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 604

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 129

3) Hadikat-ül-cevâmi' cild 2, sh. 68

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 74

FADL-I HAK HAYRÂBÂDÎ

Hadîs, târih ve fıkıh âlimi, tasavvuf ehli, velî, mücâhid. 1212 (m. 1797) senesinde Delhi'de doğdu. İsmi, Muhammed Fadl-ı Hak Hayrâbâdî'dir. Babası, Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretlerinin oğlu Şah Abdülaâz Dehlevî'dir. Soyları Hazreti Ömer'e dayanır. Ömrünü, zâlim İngiliz müstemleke kuvvetlerine karşı mücâdele ile geçirdi. 1278 (m. 1861) senesinde Endoman adasına sürüldü. Yapılan işkence ve eziyetler neticesi, aynı yıl içinde şehîd olarak rahmet-i Rahmâna kavuştu.

Öteden beri her ilimde söz sahibi olan bir ailenin çocuğu olarak dünyâya gelen Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, helâl rızıkla beslenip, her hâl ve hareketi, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkına uygun olan mübârek kimselerin terbiyesi ile

yetişti. Daha küçük yaşta iken ilim tahsiline başladı. Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi baştan sona ezberledi. Zihni, Kur'ân-ı kerîm nûru ile aydınlandı. Zekâsı parladı. Hâfızası inkişâf etti. Kısa zamanda temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrenip, hadîs, tefsîr gibi yüksek ilimlerin tahsiline başladı. Başta babası Şah Abdülazîz Dehlevî ve Şah Abdülkâdir Muhaddis Dehlevî olmak üzere birçok âlimden ilim öğrendi. 1225 (m. 1810) senesinde onüç yaşında iken tahsilini tamamlayıp icâzet aldı. Çeştî büyüklerinin yolunda yetişerek kemâle geldi. Her ilimde ileri oldu. Resûl-i ekremin güzel ahlâkına uygun yaşar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak ve insanlara öğretmek için çalışırdı. Herkes tarafından sevilir, nasihatleri insana çok te'sîr ederdi.

Zamanının âlimleri tarafından; fıkıh, tefsîr, hadîs, mantık, hikmet ve diğer ilimlerde devrinin bir tanesi olduğu, onun ulaştığı mertebelere bir başkasının ulaşmasının çok zor olduğu bildirildi.

Zamanının âlimlerinden Abdülhay Lüknevî; "Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, üstâdlar üstadı, hikmet ve aklî ilimlerde benzeri olmayan bir âlim idi" buyurdu.

Ömrünü ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlânın rızâsı için ibâdetle geçiren Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, pekçok talebe yetiştirdi. Talebeleri arasından oğlu Abdülhak Hayrâbâdî, Hidâyetullah Hân Cünpûri, Abdülkâdir Bedâyûnî, Feyzu'l-Hasen Sehârenpûrî, Hidâyet Ali Berilevî, Muhammed Abdullah Belgerâmî, Abdü'l-A'lâ Râm-pûrî, Nüvvâb Yûsuf Ali Hân Râmpûri ve daha birçok âlimler yetişti.

İlmi, ahlâkı, insanlara nasihatleri te'sîrli sözleri ve yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebeleri ile meşhûr olan Muhammed Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, pek kıymetli eserleriyle de meşhûr oldu. Çeşitli ilimlere dâir şu eserleri yazdı: 1- El-Cins-ül-gâlî, 2-Hâşiyetün alâ üfk-il-mübîn, 3- Haşiye tün alâ Telhîs-üş-Şifâ li-İbn-i Sina, 4-Hâşiyetün alâ şerh-il-Kâdı Mübârek, 5-Risâletün fî tahkîk-il-ecsâm, 6-Risâletün fî tahkîk-il-külli et-tebî, 7-Er-Ravd-ül-mücevved, 8- El-Hediyyet-üs-se'îdiyye fil-hikmet-it-tabîiyye bunlardan ba'zılarıdır. Ayrıca İngilizlerin yaptığı zulümleri Urduca ve Arabca olarak kaleme aldı. Bunlardan Arabcasına, "Târih-i fitnet-il-Hind" (Es-Sevret-ül-Hindiyye) adını verdi. Urducasına ise, "Cenk-i Azâdî (1857)" adını verdi. Bu eserlerinde İngilizlerin yaptıkları zulümlerden görüp şâhid olduklarını yazdı. İngilizlerin ilk olarak Hindistan'a nasıl girdiklerini ve nasıl yerleştiklerini anlattı.

Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, ömrünü ilim öğretmek, insanların birbirleriyle iyi geçinip, Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini hakkıyla yaparak, dünyâ ve âhırette mes'ûd olmaları için nasihatlerde bulunmakla geçirdi. Sâdece insanların huzûr içinde kardeşçe yaşamaları için çalışıyordu. Onun bu gayretlerinin karşısına, zâlim İngiliz müstemlekecileri çıktı. İlkönce ma'sûm bir tüccâr postuna bürünen İngilizler, Hindistan'ın hammaddelerini yavaş yavaş sömürdüler. Sömürdükçe semizleşen, semizleştikçe zâlimleşen İngilizler, Osmanlı Devleti'ni de çeşitli entrikalarla Kırım harbine sokarak Ruslarla meşgûl ettiler. Hindistan'daki Bâbür Devleti'nin zayıflığından istifâde ederek, 1274 (m. 1858) senesinde Hindistan'ı işgal ettiler. Milyonlarca insanı zulüm ve işkence ile öldürdüler. Milyonlarca çoluk-çocuk, kadın-kız aç bırakılarak öldürüldü. İşleri ve âdetleri, bükemediği eli öperek yaltaklanmak ve bu arada hile yapıp bükme yolları aramak, alta düşeni gaddarca ezmek olan İngilizler, mazlûm Hindistan halkına da, her türlü zulmü ve işkenceyi yaptılar. Bilhassa müslümanlara karşı tatbik etmedikleri işkence türü kalmadı. Müslümanlardan baş tutacak durumda olanları ve âlimleri, öncelikle ortadan kaldırmanın yollarını aradılar. Oradan oraya sürdüler, zindanlarda işkenceyle öldürdüler. İngiliz zâlimlerinin zulmüne uğrayıp sürülen binlerce âlimden biri de, Fadl-ı Hak Hayrâbâdî idi. 1278 (m. 1862) senesinde atıldığı Endoman adasındaki zindanda, tatbik edilen işkencelere daha fazla dayanamayarak şehîd oldu. Ama zâlim İngilizlerin zulmü devam etti.

Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, "Es-Sevret-ül-Hindiyye", ya'nî "Hindistan ihtilâli" adındaki eseri ve Mevlânâ Gulâm Mihr Ali'nin buna yaptığı "El-Yevâkit-ül-mihriyye' haşiyesinin, 1384 (m. 1964) Hind baskısında diyorlar ki: İngilizler, ilk olarak, 1008 (m. 1600) senesinde, Hindistan'da Kalküta şehrinde, ticarethâneler açmak için Ekber Şah'tan izin aldılar. Şâh-ı Âlem zamanında Kalküta'da arazi satın aldılar. Bunları muhafaza için asker getirdiler. 1126 (m. 1714) senesinde Sultan Ferruh Sîr Şâh'ı tedâvi ettikleri için, bütün Hindistan'da, bu hak kendilerine verildi. Şâh-ı Âlem-i Sânî zamanında Delhi'ye girerek, idâreye hâkim oldular. Zulme başladılar. Hindistan'daki Ehl-i sünnet düşmanı mezhepsizler de 1274 (m. 1858) senesinde, sünnî, Hanefî ve sûfi olan sultan İkinci Bahâdır Şâh'a, bid'at ehli, hattâ kâfir dediler. Bunların, hindu

kâfirlerinin ve hâin vezir Ahsenullah Hân'ın yardımı ile, İngiliz askeri Delhi şehrine girdi. Evleri ve dükkânları basıp, malları, paraları yağma ettiler. Kadınları, çocukları dahî kılıçtan geçirdiler. İçecek su bile bulunmaz oldu. Hümâyûn Şâh'ın türbesine sığınmış olan çok yaşlı Şâh'ı, çoluk-çocukları ile elleri bağlı olarak, kale tarafına götürdüler. Patrik Hudson, yolda Şâh'ın üç oğlunu soydurup, göğüslerine kurşun sıkarak şehîd etti. Kanlarından içti. Cesedlerini kale kapısına astırdı. Birgün sonra, başlarını İngiliz kumandanı Hanri Bernard'a götürdü. Sonra, başları suda kaynattırıp, Şâh'a ve zevcesine çorba olarak gönderdi. Çok aç olduklarından, hemen ağızlarına koydular. Fakat çiğneyemediler, yutamadılar. Ne eti olduğunu bilmedikleri hâlde çıkarıp toprağa bıraktılar. Hudson hâini, "Niçin yemediniz? çok güzel çorbadır. Oğullarınızın etinden yaptırdım" dedi. Sonra Sultan'ı, zevcesini ve diğer yakınlarını Rangon şehrine sürgün edip habsettiler. Sultan 1279 (m. 1862) senesinde zindanda vefât etti. Delhi'de üçbin müslümanı kurşunlayarak, yirmiyedibin kişiyi de keserek şehîd ettiler. Ancak gece kaçanlar kurtulabildi. İngilizler diğer şehirlerde ve köylerde de sayısız müslümanları öldürdüler. Târihî san'at eserlerini yıktılar. Eşi bulunmayan, kıymet biçilemeyen zînet eşyâlarını gemilere doldurup Londra'ya götürdüler."

(İngilizlerin muhtelif târihlerde, dünyânın muhtelif yerlerinde ve bilhassa Hindistan'da müslümanlara ve İslâm dînine karşı yaptıkları hıyânetleri ve cinâyetleri daha fazla anlamak için, 1334 (m. 1916) senesinde Beyrut'ta basılmış olan Es-Seyyid Muhammed Habîb Ubeydî Bey'in "Cinâyât-ül-Ingiliz" kitabını okumak lâzımdır.)

İngilizler, kan ağlattıkları müstemlekelerine kendi yetiştirdikleri adamlarını göndermişlerdir. Bu adamlar, sözde bağımsızlık hareketini başlatmış, şeklen İngilizlerden bağımsızlık hakkını koparmıştır. Maddî ve zâhirî bağımsızlık verdikleri ülkeleri ma'nen işgal ederken, hep bu şahısları kullanmışlardır. Ya'nî kendi yetiştirdikleri ya da satın aldıkları bu insanları, bu ülkelere lider olarak empoze etmişlerdir. Bu ülkelerin mazlûm halkı, İngiliz yalanının doğruluğunu bile tahkîk edemeden, korkunç propaganda medotlarına kendi genç kuşaklarını teslim etmişlerdir. Bu ülkelerin millî marşı, bayrağı olmuştur. Fakat, asla bağımsız olamamışlardır Parlamentoları, başbakanları ve bakanları olmuştur. Fakat asla söz sahibi olamamışlardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 130

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 377

3) Mu'cem-ül-matbûât sh. 853

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 26

5) Es-Sevret-ül-Hindiyye 1384

6) Tahkîk-ül-fetvâ mukaddimesi Lahor-1399

7) Fadl-ı Hak Hayrâbâdî (Mahmûd Ahmed Berekâtî)

FERDÎ ABDULLAH EFENDİ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ferdî Abdullah Efendi olup, Manisa'nın Turgutlu kazâsındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1274 (m. 1857) senesinde İstanbul'da Emîr Buhârî dergâhında vefât etti. Adı geçen dergâhın bahçesinde medfûndur.

İlim tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra, doğup yetiştiği kasaba'da (şimdiki ismi Turgutlu) müftîlik yapan Abdullah Efendi, ilmin yayılmasına çok hizmet etti. Hacca gittiğinde Mekke-i mükerremede, Müceddidiyye yolunun ve Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin halîfelerinin büyüklerinden olan Hindli Muhammed Can Efendi'ye talebe oldu. O büyük zâtın huzûrunda yetişerek kemâle geldikten sonra, icâzet ve hilâfet almakla şereflendi.

Böylece hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde yetişmiş olarak memleketine döndü. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in kadr ve kıymet bilen delaletiyle, İstanbul'da Fâtih civârında bulunan Emîr Buhârî dergâhında talebelere ders vermek, onları zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetiştirmek üzere ta'yin edildi. Vefâtına kadar orada vazîfe yaptı.

Kasaba'da (Turgutlu) hayr sahiplerinden Hüseyn Ağa'nın yaptırdığı kütüphâne için nazm hâlinde yazdığı târih, adı geçen kütüphânenin kapısında kazınmıştır.

Bu kütüphânede, kendi el yazısıyla yazılmış bir mecmûada, Salât-i Meşîşe şerhi ve İmâm-ı Süyûtî'nin Âyât-ı Mensûha isimli eserinin manzûm olarak tercümesi vardır. Türkçe, Arabî ve Fârisî lisanlarına, herbirisinde ayrı ayrı şiir söyleyecek kadar vâkıf idi. Bu hâl, dergâhda muhafaza olunan "Dîvân"ından anlaşılmaktadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 142

FEYZULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed Feyzullah Efendi olup, şimdi Bulgaristan'da bulunan Silistre'nin Sazlı köyündendir. 1220 (m. 1805) senesinde orada doğdu. 1293 (m. 1876) senesinde İstanbul'da vefât etti. Türbesi Fâtih'de Halıcılar semtinde bulunan dergâhındadır.

Yedi yaşında mektebe giden Feyzullah Efendi, Kur'ân-ı kerîmi bir senede hatmetti. Onsekiz yaşına kadar aklî ve naklî ilimleri okudu. Silistre'yi Ruslar istilâ edince, Vidin'e geldi. Burada kaleye nefer olarak kaydolundu. 1240 (m. 1824) senesinde, babası öldükten sonra savaşlara katıldı. Ömer Paşa ile Siroz'a gitti. Ordu dâiresine alınıp, levazım başkanlığına getirildi. Daha sonra doğudaki muharebelerde de bulundu. Bundan sonra, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin Malatya'da bulunan halîfesi olan Müftî Hâcı Hüseyn Efendi'ye talebe olup tasavvuf yoluna girdi. O mübârek zâttan feyz alarak, Hâlidiyye yolunda yüksek derecelere kavuştu.

Bundan sonra, me'mûriyeti sebebiyle Maraş'a ta'yin olunan Feyzullah Efendi, Nizip'te meydana gelen muharebede de bulunmuş, bu arada Mısırlı İbrâhim Paşa, Maraş'a gelişinde, Feyzullah Efendi'ye hürmet ve bağlılık göstermiştir. Mısır hidivi (vâlisi) Mehmed Ali Paşa'nın isteği üzerine Mısır'a gitmiş bir takım yüksek me'mûrluklarda bulunduktan sonra Antakya'ya gelmiştir.

Konya'nın Bozkır kazasına bağlı Hoca köyünde, Şeyh Mehmed Kudsî Efendi isminde bir zâtın şöhreti, Feyzullah Efendi'nin bulunduğu yere kadar gelmişti. Feyzullah Efendi, bu zâta ziyârete gitti. Mehmed Kudsî Efendi, Feyzullah Efendi'ye; "Başka meşgûliyetlerden sıyrıl da gel" buyurdu. O da ailesini, çoluk-çocuğunu Vidin'e gönderdi. Yanındaki kıymetli eşyayı da sevdiklerine dağıtıp hocasının huzûruna çıktı. Yedi ay müddetle ilim öğrenip kemâle geldi. Hocasından hilâfet almakla şereflendi. Bu sırada Malatya'da, kendisinden feyz aldığı Müftî Hâcı Hüseyn Efendi de vefât etmiş idi. Mehmed Kudsî Efendi, Feyzullah Efendi'yi Malatya'ya, önceki hocasının yerine talebe yetiştirmeye gönderdi. Oradan hacca gitti. Dönüşte denizde fırtına çıktı. Gemidekiler Feyzullah Efendi'ye müracaat edip, yardım istediler. O da; "Yâ Muhammed Behâüddîn-i Nakşibendî imdâdımıza yetiş, bize yardım et ve bizi kurtar" diyerek hürmetle seslendi. Tam o sırada geminin arkasında Şâh-ı Nakşibend (r.aleyh) göründü. Mübârek elleriyle gemiyi düzeltti. Allahü teâlânın izniyle fırtına sakinleşip gemi kurtuldu. Feyzullah Efendi, sâlimen Mısır'a, İskenderiyye'ye, Beyrut'a ve oradan kara yoluyla Şam'a geldi. Burada Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin türbesini ziyâretten sonra, birinci hocası Hüseyn Efendi'nin kabrini de ziyâret edip, Malatya'ya geldi. Orada altı ay kaldı. Sonra ba'zı hac hediyeleri ile Bozkır'daki hocası Mehmed Kudsî Efendi'nin huzûruna vardı. Hocasından izin alıp, Vidin'e gitti. Üç ay kaldı. Orada bulunan âlim ve âriflerin pekçoğuna hocalık yaptı. Talebelerinin en yükseklerinden birini kendi yerine ta'yin edip, yine Malatya'ya döndü. Harput'a geçti. Birçok taliblere hak ve hakîkati öğretti. Bundan sonra hocası Mehmed Efendi'nin emri ile İstanbul'a geldi. Fâtih'te Halıcılar semtindeki dergâhında uzun seneler ilme hizmet edip talebe yetiştirdi.

Bir zamanlar Konya vâlisi olan Ali Kemâl Paşa şöyle anlatır: "İstanbul'da bulunan ba'zı fitne ve fesâd zümreleri, Feyzullah Efendi'nin hizmetlerine, ilim ve evliyâlık yolunda çok talebe yetiştirmesine tahammül edemediler. Ben de Midilli'de vâli olarak bulunuyordum. Tevkif edilmek, zindana atılmak gibi şeyler onun hiç umurunda değildi. O hizmetine devam ediyordu. Cin taifesinden altıbin kişiyi irşâd edip yetiştirdiğini biliyorum."

Kerâmetleri çoktur. Bunlardan biri, Resûlullahın (aleyhisselâm) onun için; "Dostum Hâcı Feyzullah Efendi" buyurmasıdır. Şöyle ki: Sâlihlerden Mustafa Efendi isminde bir zâta rü'yâsında, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz: "Sen İstanbul'da dostum Hâcı Feyzullah Efendi'ye git" buyurmuştur.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şems-üş-şümûs sh. 116

GAVS-ÜL-MEMDÛH

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Asıl ismi Mahmûd bin Abdürrahmân olup, 1174 (m. 1760) senesinde Tillo'da doğdu, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin torunlarından olan Mahmûd bin Abdürrahmân, büyük âlim İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin talebesidir. Gavs-ül-Memdûh ismi ile şöhret buldu. Pekçok kimselerin hidâyete kavuşup Allahü teâlânın sevdiği kullar arasına girmelerine vesile oldu. 1263 (m. 1847) senesinde Tillo'da vefât etti.

Küçük yaşta, İbrâhim Hakkı hazretlerinden ilim ve ma'rifet öğrenmeye başladı. Keskin bir zekâya sahip olan Gavs-ül-Memdûh, ısrarlı ve düzenli bir çalışma ile, kısa zamanda hocasından tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, zamanın matematik, edebiyat, astronomi ve fen ilimlerini öğrenerek, büyük bir âlim oldu. Ayrıca kalb ilimlerini de tahsil ederek, ma'rifetullah sahibi olan velîler arasına girdi.

Gavs-ül-Memdûh, talebe arkadaşlarıyla zaman zaman hocası İbrâhim Hakkı hazretlerinin yanında, Tillo'nun Cebel-i Re's-il-kuvâ ismindeki tepesine çıkarlardı. İbrâhim Hakkı hazretleri talebelerine; "Bu tepe, yakında büyük bir nâma kavuşacaktır" dedi. İbrâhim Hakkı, bu tepeye bir musalla taşı yaptırdı. Her uğradığında oraya otururdu. Ölümü, âhıreti ve hesabı düşünürdü. Yine birgün üç talebesi ile bu tepeye çıktı. Üçünün de ismi Mahmûd idi. Onlara; "Sübhânallah! Hepinizin de adı Mahmûd. Her biriniz de amcalarınızın kızı ile evleneceksiniz. Fakat sâdece biriniz Allahü teâlânın evliyâ kulları arasında yüksek derecelere sahip olup; "Memdûh" lakabıyla isimlendirilecektir. Ona her taraftan akın akın talebe istifâde etmek için gelecektir. O, bu tepeye bir ev yaptırıp, herkesin hidâyete kavuşmasına vesile olacaktır" buyurdu. Talebeler de kendi kendilerine; "Mübârek hocamızın müjde verdiği o kimse ben olsam" diye temenni ettiler. Bir müddet sonra içlerinden iki tanesi oradan ayrıldı. İbrâhim Hakkı hazretleri yanında kalan Mahmûd'a; "Biraz önce müjde verdiğim Mahmûd sensin. Fakat bu sırrı ben sağ olduğum müddetçe kimseye söyleme" buyurdu. Bu müjdeye çok sevinen Gavs-ül-Memdûh, hocası sağ olduğu müddet içinde kimseye söylemedi.

Gavs-ül-Memdûh, hocasının sık sık iltifâtlarına mazhar olur, "Bârekallahü fike yâ Memdûh" (Allahü teâlâ sana bereketini ihsân etsin) duâsını almakla şereflenirdi. Gecesini gündüzüne katarak hocasının hizmetinde bulunur, ona hizmeti büyük bir ni'met bilirdi. Onun huzûrunda lüzumsuz hiç konuşmaz, ancak sorulan bir suâle kısa ve öz cevap verirdi. Yüksek edeb sahibi olup, arkadaşları arasında parmakla gösterilirdi. Yumuşak huyu ile herkesin dikkatini çeker, aklının kemâlini ve edebini takdîr etmeyen kalmazdı. Onun sohbetine kavuşan, tatlı sözlerine kendini kaptırır, ondan ayrılmak istemezdi.

Gavs-ül-Memdûh, yirmi yaşına girdiğinde, amcası Şeyh Mustafa'nın kızı Zemzem-il-Hassa ile evlendi. Zemzem-il-Hassa ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşan kadın evliyâdan biri idi. Onun büyüklüğünü annesi Âişe hâtun şöyle anlattı: "Zemzem'e hâmile idim. Birgün bana gâibden bir zât görünüp, sâliha bir çocuğumun olacağını müjdeledi. Kim olduğunu sorduğumda, bir melek olduğunu söyledi. Doğumuna kadar hamileliğim çok hafif geçti. Nihâyet 1178 (m. 1764) senesi Şevval ayının yirmisine rastlayan Perşembe gecesi dünyâya geldi. Doğumundan onbeş gün sonra bir gece uyandığımda kendisini emzirmek istedim. Üzerindeki örtüyü kaldırdığımda bütün vücûdunun ilâhî bir nûra gark olduğunu gördüm. Çok hareketsiz bir hâlde uyumasından öldüğünü sandım. Dikkatle üzerine eğildiğimde, nefes alıp verdiğini anladım. Sonra babasını uyandırıp çocuğun durumunu gösterdim. Babası, çocuğumuzun üzerini kaplayan nûra bakarak, onun ileride çok sâliha bir hanımefendi olacağını müjdeledi."

Gavs-ül-Memdûh, hocası İbrâhim Hakkı hazretlerinin vefâtından sonra, yerine geçip, talebeleri okutmağa başladı. Her geçen gün talebesi ve ziyâretçileri çoğaldı. Öyle ki, artık dergâha sığmaz hâle geldi. Ba'zan günde bin beşyüz kişiden fazla ziyâretçi oluyordu. Bu izdihamın kalkması için hocasının işâret buyurduğu Re's-il-kuvâ dağının bir tepesine büyük bir dergâh ve yanına ev yaptırdı. Burada insanlara feyz ve bereketler yağdırıp, hidâyete kavuşmalarına sebep oldu.

Gavs-ül-Memdûh, bir gece rü'yâda Mûsâ Kâzım hazretlerinin kendisine; "Ey Memdûh, kalk! Kalb gözünün açılacağı, ilâhi tecellilerin zâhir olacağı zaman yaklaştı" müjdesine mazhar oldu. "Hayırdır inşâallah" diyerek yatağından fırlayan Gavs-ül-

Memdûh hazretleri, ilâhi bir cezbeye kapıldı. O anda bütün vücûdunda şiddetli bir hararet meydana geldi. O günden sonra şiddetli kış günlerinde bile dışarda durduğu hâlde harareti sönmedi. Bu rü'yâdan sonra, daha önce konuşmadığı lisânlarla Allahü teâlânın izniyle konuşup, o dillerde şiirler, kasideler söyledi. Ondan sonraki üç senede, üzerindeki bu hararet hâli kalkıp yerini tam tersine bir soğukluk hâli aldı. Öyle ki soğuktan durmadan titrerdi. Dördüncü senede bu hâlden kurtulup, normale döndü. Bundan sonra artık talebe okutmaya devam etti.

Gavs-ül-Memdûh'un torunu Halîl Efendi anlattı: "Birgün mübârek hocamın hizmetiyle şerefleniyordum. İçeri tanımadığım birisi girerek, Gavs-ül-Memdûh hazretlerinin elini öpmeye başladı. Sonra hürmetle; "Muhterem efendim! Tâ Sivas'tan sırf size teşekkür edip, müstecâb duâlarınızı almak için geldim. Çünkü hayatımı kurtardınız. Eğer müsâdeniz olursa hâdiseyi anlatayım" dedi. Hocam da gülümseyerek müsâade etti. O kimse başından geçen hâdiseyi şöyle anlattı. "Bir deniz yolculuğuna çıkmıştım. Gemimiz bir müddet yol aldıktan sonra, şiddetli bir fırtınaya yakalandı. Koskoca dalgalar gemiye çarptıkça, gemi bir sağa bir sola yatıyor, tahtaları gıcırdayarak kırılmamak için direniyordu. Gemide bulunan herkes, kurtulmak için duâ ediyor, kurbanlar adıyordu. Nihâyet dalgaların şiddetine dayanamayan gemimiz battı. Hepimiz suyun üzerinde durabilmek için çabalıyorduk.

Yüzmek için uğraşırken aklıma aniden zât-ı âliniz geldi ve; "İmdat yâ Gavs-ül-Memdûh hazretleri!.." diye sizden yardım istedim. O anda önümde bir geniş tahta belirdi. Ona yapışarak su üzerinde kalabildim. Uzun uğraşmalardan sonra sahile çıktım. Fakat açlıktan ve yorgunluktan çok halsiz düşmüştüm. Gözümün önünü görecek durumum yoktu. Birden nûr yüzlü bir kimsenin, bana, içinde ekmek ve peynir bulunan bir paket uzattığını gördüm. Verilenleri yemek için çabalarken o mübârek zât oradan kayboldu. Yemîn ederek söylüyorum ki, benim denizde boğulmaktan ve açlıktan ölmekten kurtulmama sebep olan sizden başkası değildi."

Gavs-ül-Memdûh'un akrabalarından Ali Efendi anlattı: "Birkaç arkadaşımla hacca gitmiştik. Dönüşte Lazkiye civarına geldiğimizde yiyeceklerimiz bitti. Lazkiye'ye giderek orayı idâre eden Osmanlı paşasına durumu anlattık ve yardımlarını taleb ettik. Bizim Tillo'lu olduğumuzu öğrenince, Gavs-ül-Memdûh hazretlerini sordu. Yeğeni olduğumuzu söyledik. Paşa buna çok sevindi ve hocamızın evsâfını sordu. Ben de tek tek anlattım. Anlattıkça paşa tasdik ediyordu. Buna oldukça şaşırdım. Acaba paşa, hocamızı nereden tanıyordu? Dayanamadım sordum. O da cevap olarak şöyle anlattı: "Pâdişâhımızdan, buradaki Fransızlarla savaş yapmak üzere emir almıştım. Askerlerimi toplayarak düşmana saldırdık. Onlara karşı gerek silâh olarak, gerekse asker olarak çok az olmamız hasebiyle mağlup olmuştuk. Durumu sultânımıza bildirdik. Sultan da yeniden asker toplayıp Fransızların üzerine yürüyerek galip gelmemizi emretti. "Başüstüne" diyerek tekrar asker topladım. Hazırlıklarımı tamamladıktan sonra savaş meydanına yürüdük. Her askere tekrar tekrar tenbîh ettirdim ki, namazını hiç kimse geçirmesin, âmirlerine mutlak itaat etsin, birbirlerine haklarını helâl etsin ve zamanın evliyâsının en üstünü olanlardan imdat istesin. Böylece hem maddî, hem de ma'nevî sebeplere yapıştık. Başta kendim, savaş meydanında geçirdiğim o ilk gecede, sabahlara kadar uyumadım. Namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okudum ve cenâb-ı Hakka çok duâ edip yalvardım. Gözyaşları arasında zamanın Gavs'ından da yardım istedim. Fecr vaktinde askerîmi uyandırdım. Ezân-ı Muhammedî okundu. Cemâatle sabah namazını kıldık. Rabbimizden bize zafer nasîb etmesi için duâlar edip askerîmle helâllaştım. Güneş doğarken, karşı tepede ordugâhını kuran Fransızlar üzerine; "Allah Allah!..." nidâlarıyla hücuma geçtik. Önce top atışları ile başlayan savaş, sonra tüfek ve tabancaya, göğüs göğüse geldiğimizde de kılıç ile çarpışmaya döndü. Her iki tarafında bütün gücü ile vuruştuğu bir anda, bir atlının rüzgâr gibi saflarımıza katılıp düşmana hücum ettiğini gördük. Bu gelenin nûr yüzü, yeşil sarığı ve beyaz elbisesi içinde daha da heybetli görünüyordu. Elinde kılıncı ile; "Allahü Ekber" nidâlarıyla hücum üzerine hücum tazeliyordu. Onun bu gayreti hepimizi heyacana getirdi. Canımızı dişimize takarak Fransızların üzerine şiddetle saldırdık. Öyle ki, herbirimiz birer arslan kesilmiştik. Vurduğumuz yerden ya kol, ya baş koparıyorduk. Bizim bu anî gayretimiz düşmanın gözünü yıldırdı ve kaçmaya başladılar. Peşlerine düştük, pekçoğunu öldürdük, bir kısımını esîr aldık. Pek azı kaçabilmişti. Topları, cephâneleri hep elimize geçti. Bu arada bize yardıma gelen o mübârek zâtın, düşmanın kaçtığı istikâmetten atıyla geldiğini gördük. Önünde elleri bağlanmış bir Fransız vardı. Yanımıza gelmesini heyecanla bekledik. Nihâyet geldiklerinde esîri yere bıraktı ve; "Paşa! Bu papaz, Fransızları galeyana getirerek, müslümanlara saldırtıyordu. Bu İslâm düşmanını iyi zaptet!" buyurdu. Buna

çok sevindim ve imdâdımıza yetişen nûr yüzlü zâtın ellerine sarıldım. Doya doya öptükten sonra; “Canım size feda olsun. Kim olduğunuzu lütfeder misiniz?” diye sordum. “Tillolu Memdûh’um” diyerek atını mahmuzladı. Önce şaha kalkan at, hızla yanımızdan uzaklaştı. O günden beri bu zâtı tanıyan biriyle karşılaşmak için Allahü teâlâya duâlar ettim. Nihâyet kabûl olmuş. Sizinle görüşmek, ondan haber almak devletine kavuştum. Lütfen Tillo’ya vardığınızda, benim yerime mübârek ellerinden öp, selâm ve hürmetlerimi bildir. Kıyâmet günü bize şefaat etmesini istirhâm ettiğimi de bildir.” Paşa’nın anlattıklarını hepimiz heyecanla dinledik. Sonra bize çok izzet ve ikramlarda bulundu. İhtiyâçlarımızı giderdi. Sonra yola koyulduk. Tillo’ya geldiğimizde doğruca Gavs-ül-Memdûh hazretlerinin huzûruna gidip durumu anlattım. Selâmını söyledim. “Ve aleyküm selâm. Paşa doğru söylemiş” diyerek, Allahü teâlânın kendisi için ihsân ettiği bu ni’mete şükretti.”

Gavs-ül-Memdûh’un yakın talebelerinden Abdürrahîm Efendi anlattı: “Hocam Gavs-ül-Memdûh hazretleri, birgün dergâhın önünde otururken beni huzûr-u şerîflerine çağırdı. Şam’a gidip gitmediğimi sordu. Ben de; “Gitmedim efendim” deyince. “Şu tarafa bak bakalım ne göreceksin.” buyurdu. İşâret ettiği yöne baktığımda, yemyeşil bahçeleriyle. Şam’ın karşımda durduğunu hayretle gördüm. Şam’ı merakla seyrettiğimi gören mübârek hocam: “Abdürrahîm! Boşi köyü buradan uzakta mıdır görülebilir mi?” buyurunca, rü’yâdan uyanır gibi Şam gözlerimden silindi ve hocama; “O köy buraya uzaktır, görünmez efendim” diye cevap verdim. Bunun üzerine; “Doğu tarafına bak” buyurdu. O anda küçük bir tepenin yamacında kurulmuş olan Boşi köyü gözümün önüne geldi. O anda köyün bir kenarında, hocamın talebelerinden birkaç tanesi oturmuş sohbet ediyorlardı. Köy bekçisi de yanlarında sırt üstü uzanmış yatıyor, talebe arkadaşlarımla alay ediyordu. Hocam; “Abdürrahîm! Bekçinin arkadaşlarınla alay ettiğini görüyor musun?” diye sordu. Ben de; “Görüyorum efendim. Eğer müsâade buyurursanız hemen hakkından geleyim” diye sordum. Hocamın hiç cevap vermemesinden cesâretlenerek ayağımı hızla bekçiye doğru salladım. Allahü teâlânın izniyle, ayağım bekçinin tam karnına isâbet etmiş ki, birden karnını tutmaya ve feryâd etmeye başladı. Bir daha vuracaktım fakat mübârek hocamın; “Yeter, yâ Abdürrahîm!” buyurması üzerine durdum. Boşi köyü de gözümden kayboldu. Hocamın bu kerâmetlerine hayran kalmıştım. Aradan on gün geçmişti. Boşi köyünün bekçisi, yüzü sarılı bir hâlde hocamın huzûruna çıkarıldı. Ağzı sol kulağına kadar eğilmişti. Eğilen taraf kırış kırış olmuş, diğer tarafı da davul zarı kadar gerginleşmişti. Bu sebeple ne ağladığı ne güldüğü, ne de konuştuğu anlaşılıyordu. Zor konuşabilen bekçi; “Aman yâ Hocam! Allahü teâlâyı zikreden talebelerinle alay ederken, birisi şiddetle karnıma vurdu. O anda bütün vücûdum hareketsiz kaldı. Ağzım da bu hâle geldi. Bundan böyle hatâmı anladım ve tövbe ettim. Ne olur beni affediniz ve ağzımın eski hâle gelmesi için duâ etmenizi yalvarırım” diyerek ağladı. Hocam onun bu durumuna çok üzüldü. Merhamet edip ellerini kaldırarak duâ etmeye başladı. Sonra mübârek elini bekçinin yüzüne sürdü. O anda bekçinin ağzı, Allahü teâlânın izniyle eski hâline geldi.”

Gavs-ül Memdûh hazretlerinin akrabalarından Molla Hâmid anlattı: “Yaya olarak Erzurum’a gidiyordum. Bir gece Çakmak isimli bir köyde, Yûsuf Efendi isminde iyilik sever birisine misâfir olmuştum. Nereden gelip nereye gittiğimi, kim olduğumu sordu. Tillo’lu olduğumu, Gavs-ül-Memdûh’un akrabası olduğumu söyledim. Hocamın ismini işiten Yûsuf Efendi birden heyecanlandı ve başından geçen şu hâdiseyi anlattı: “Birisi bana bir iftira atarak hapsettirmişti. Hiçbir suçum olmadığı hâlde verilen cezaya üzülmüştüm. Oradan kurtulmak için pekçok çâreler düşündüm, plânlar kurdum. Fakat hiçbirinden netice alıp, hapisten kurtulamadım. Bir gece iki rek’at namaz kılıp Allahü teâlâya gözyaşları arasında kurtulmam için duâ ettim. O duâdan sonra hatırıma cenâb-ı Haktan velî olan kulları geldi. Onlar, darda kalan kullara yardım eder düşüncesiyle; “Ey zamanımızın Gavs-ı a’zamı! Ne olur buradan kurtulmam için himmet buyurmanızı istirhâm ediyorum” diyerek, imdat istemeye başladım. Bu şekilde geç saatlere kadar hep Allahü teâlânın sevdiği kullarını yardıma çağırdım. Derken uyumuşum. Birisinin müşfik ve heybetli sesiyle uyandım. “Yûsuf Efendi! Haydi kalk” diyordu. Kalktım. Başucumda üç kimse duruyordu. Herbirinin yüzleri nûr gibi parlıyordu. “Kimsiniz? Ne için geldiniz?” der gibi yüzlerine bakınca, içlerinden biri; “Sen bizi imdâda çağırmamışmıydın? işte geldik!” buyurdu. Sevincimden ne yapacağımı şaşırdım. Fakat kapılar kilitli idi. Üstelik nöbetçiler sabahlara kadar kapı önlerinde gezinip duruyorlardı. Nasıl çıkıp gidecektim. Daha böyle düşünceler aklımdan geçerken o heybetli zât tekrar; “Vesveseyi bırak, cenâb-ı Hak herşeye kâdirdir. Yürüyerek evine git” buyurdu. “İsm-i âliniz nedir?” diye arz ettiğimde de; “Tillolu Memdûh’um. Allahü teâlâ darda kalan kullarına yardım

etmekle bizi vazîfelendirdi” deyip gözden bir anda kayboldular. Korka korka kapıya vardım. Koluna bastığımda, kapı kilitli değilmiş gibi açıldı. Nöbetçi oturmuş uyukluyordu. Çok güzel bir fırsattı.

Sür’atle yanından uzaklaştım. Sevincimden kalbim yerinden fırlayacakmış gibi atıyordu. Hapishâneden çıktıktan sonra sanki arkamdan beni çağıracaklarmış gibi korkuyla sık sık arkama bakıyordum. Nihâyet eve vardım. Ertesi günlerde beni hiç arayan soran olmadı. Böylece Gavs-ül-Memdûh hazretlerinin himmeti, bereketi ve yardımı ile kurtuldum.”

1263 (m. 1847) senesinde Tillo’da hastalanan Gavs-ül-Memdûh hazretleri, talebe, akraba, ahbapları ve çocukları ile helâllaştı. Bir Pazartesi günü öğleye doğru Kelime-i tevhîd söyleyerek vefât etti. Cenâzesini, yerine bıraktığı oğlu İbrâhim yıkadı ve namazını kıldırıp kalabalık bir grup ile defnetti. Mübârek kabri, âşıkları tarafından ziyâret edilmekte, onun feyz ve bereketlerine kavuşulmaktadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Kenz-ül-fütûh fî menâkıb ve ahvâl-il-Gavs-il-Memdûh.

GAZZÎ-ZÂDE ABDÜLLATÎF EFENDİ

Bursa’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüllatîf bin Muhammed bin Ahmed’dir. Gazzî-zâde diye bilinir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1247 (m. 1831) senesinde Bursa’da vefât etti.

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi, âlim ve Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin yoluna mensûb velî bir zât idi. Bursa’da yetişti. Zamanının tanınmış âlimlerinden, özellikle dedesi İzzî-zâde Mustafa Nesîb Efendi’den okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra, Halvetiyye yolunun edebini öğrendi. Daha sonra ilim âşıklarına yol göstermek ve eser yazmakla vaktini geçirdi. Celveti yolunu da, 1216 (m. 1801) senesinde vefât eden Şeyh Mustafa Efendi’den öğrendi.

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi’nin yazmış olduğu eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Temhîd-ül-makâmât, 2- Rûh-ül-Kuds, 3- Risâlet-üz-zînetü fil meslek-il-aliyye, 4- Andelib-ül-Uşşâk fis-semâi, 5- Risâlet-ül-ibârât vet-ta’bîr, 6- Risâlet-ül-cihâd 7- Kerâmât-ül-evliyâ, 8- Redd-üz-zenâdıka, 9- İrşâdü ehl-is-sülûk, 10- Mecmûat-ül-fevâik, 11-Mecâlis, 12- Tefsîr-ül-Fâtiha, 13-Fütûhât-ı kenz-i Kur’ân, 14-Menâkıb-ül-evliyâ, 15- Vakâyi-i Baba Paşa, 16- Tercümet-üz-zâhire 17-Dürret-ül-Beyzûri fî beyân-i mevlid-il-Mustafâ, 18- İhtisâr-ı fürûk-ı Hakla, 19- Pertev-i en var, 20- Hâşiye-i dürer, 21-Mergûb-üs-sâlikîn, 22- Nâsih ve mensûh, 23- Vâkıât, 24- El-Müntehâb min lügat-il-Arab. Eserlerinin bir kısmı Bursa’da Orhan Gazi Câmii’ndeki kütüphânededir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 618

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 14

3) El-A’lâm cild-4, sh. 61

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 138

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 465, cild-2, sh. 435, 526

GELENBEVÎ İSMÂİL EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi, kadı, meşhûr Osmanlı matematikçisi. Babası Mustafa ve dedesi Mahmûd efendilerdir. 1143 (m. 1730) senesinde Manisa’ya bağlı Kırkağaç kazasının, Gelenbe kasabasında doğdu. Doğduğu yere nisbetle Gelenbevî denildi. 1205 (m. 1791) senesinde bugün Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan Tırhala Yenişehiri’nde vefât edip, Bayraklı Câmii kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta babasının ölümü ile yetim kalan İsmâil Efendi, annesinin yanında kaldı. İlim tahsil edemedi. Hâlbuki baba ve dedeleri hep ilimle meşgûl olmuşlar, Allahü teâlânın dînine hizmet ile ömür geçirmişlerdi. Oniki-onüç yaşına gelen İsmâil Efendi, hâlâ sokaklarda oyun oynuyor, boşa vakit geçiriyordu. Yine birgün sokakta oynarken, baba dostlarından biri onu gördü. Yanına çağırıp; “Çok yazık, ata ve ecdadın hep ilimle meşgûl oldular. Sen ise bu yaşta başı boş geziyor, sokaklarda oynuyorsun!” dedi. Ona ilim öğrenmesi husûsunda yardımcı

olabileceğini söyledi. İsmâil Efendi, o günden i'tibâren oyunu terketti. İlim tahsiline başladı. Kısa zamanda başarı gösterip zekâ ve çalışkanlığını ortaya koydu, İstanbul'a gidip Ayaklı Kütüphâne nâmıyla tanınan Müftî-zâde Mehmed Efendi ve Mestan-zâde Osman Efendi gibi ulemâdan ilim öğrendi. Muhammed Hâdimî hazretlerinin ilminden istifâde etti. Fıkıh, kelâm, matematik, mantık ve mühendislik ilimlerinde ilerledi. Medreseden me'zûn olduktan sonra, 1177 (m. 1763) senesinde müderrislik payesini kazandı. Geçim sıkıntısı çekmesine rağmen vazîfe almayıp kendisini ilmî araştırmalara verdi. Daha çok okuyup, daha çok çalışmanın yollarını aradı. Araştırma ve çalışmalarına Mehmed Efendi'nin evinde aldığı husûsî derslerle devam etti. Mantıkla ilgili "Burhan" kitabını bu esnada yazdı. Hocası Mehmed Efendi, ilimde olgunlaşmadan kitap yazmasını uygun bulmadı. İsmâil Efendi, bundan sonra vakitlerini daha çok matematik ilmine ayırdı. Zamanla matematik ilminde mütehassıs oldu. Sultan Birinci Abdülhamîd Hân zamanında, Sadrâzam Halîl Paşa ve Kaptân-ı derya Cezayirli Hasen Paşa'nın gayret ve teşvikleri ile, yeni açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'a matematik hocası olarak ta'yin edildi. Bu okulda birçok gencin yetişmesinde hizmetleri oldu.

Üçüncü Selim Hân, padişahlığının ilk senelerinde Kâğıthâne'de yapılan bir atış tâliminde, atılan humbaranın hedefe isâbet ettirilmemesine çok üzüldü. Bu işi daha iyi yapabilecek bir kimsenin bulunmasını emretti. Çevresindekiler, Gelenbevî İsmâil Efendi'nin bu işi halledebileceğini söylediler. Bunun üzerine İsmâil Efendi huzûra da'vet edildi. Kumbarayı kendi bilgi ve tecrübesine göre düzeltti. Yapılan üç atış da tam isâbet kaydetti. İsmâil Efendi'nin bu bilgisini takdîr eden Pâdişâh, gayet memnun olarak, ona günlük tahsisat verilmesini emretti.

İsmâil Efendi, 1204 (m. 1790) senesinde büyük kadılıklardan olan Tırhala Yenişehiri kadılığına gönderildi. Bir sene sonra orada vefât etti.

İlimde, ahlâkta, ibâdette örnek bir müslüman olan Gelenbevî İsmâil Efendi, zamanında pek tanınmadı. Vefâtından sonra, eserlerinin üstünlüğü ile kıymeti daha iyi anlaşıldı. Birçok talebe yetiştiren Gelenbevî İsmâil Efendi, pek kıymetli eserler kaleme aldı.

Gelenbevî İsmâil Efendi'nin eserlerinden biri meşhûr "Logaritma cetveli"nin şerhidir. Bu eserin yazılmasının hikâyesi şöyledir: Sultan Birinci Abdülhamîd Hân zamanında İstanbul'a gelen şımarık bir Fransız mühendisi, logaritma cetvelini İstanbul'da kimsenin bilmediği iddiasında bulunur. Yanındakiler de, ona güzel bir ders vermesi arzusuyla kendisini Gelenbevî İsmâil Efendi'ye götürürler. Fransız, verdiği logaritma cetveliyle ilgili soruya, ta'yin edilen zamana kadar cevap vermesini ister. İsmâil Efendi, müddet dolunca sorusunun cevâbını almaya gelene, logaritma ile ilgili yazdığı kitabı verir. Adam evirip çevirir, şerhi inceler. Tercümanı yardımıyla mütâlâa eder ve Reîs Râşid Efendi'ye;

"Şu adam Avrupa'da olsaydı, ağırlığınca altın değeri olurdu" diyerek hayret ve takdîrini ifâde eder.

Gelenbevî İsmâil Efendi'nin fen sahasında asıl mühim eseri, ömrünün sonlarına doğru yazdığı "Cebir" kitabıdır.

"Dekâik-ül-beyân fî kıblet-ül-büldân" adlı beş ciltlik eseri, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerine dâirdir. Kendi yazdığı mantıkla ilgili "Burhan" kitabına haşiye, astronomi ile ilgili, "Amelü bir-rub-il-müceyyib", "Risale fil-kıyâs", kelâm ilmine dâir Celâleddîn Devânî'nin "Akâid-i Adûdiyye"ye yaptığı şerhe haşiye, "Âdâb-ül-bahs vel-münâzara", yine mantıkla ilgili "Tehrib haşiyesi", "Vahdet-i vücûd risalesi" ve daha başka eserleri vardır. Kitaplarından birçoğu basılmış, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bilhassa "Celâl haşiyesi" ismiyle tanınan kelâm ilmine âit Celâleddîn Devânî'nin, Akâid-i Adûdiyye şerhine yaptığı haşiye, en çok tanınan ve okunan eseridir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 222

2) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 8 cild-3, sh. 293

3) El-A'lâm cild-1, sh. 327

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 296 cild-8, sh. 49

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 174

6) Rehber Ansiklopedisi cild-6, sh. 171

HÂCI FEHMÎ ERZİNCÂNÎ

Erzincan’da yetişen evliyâdan. Meşhûr Terzi Baba’nın halîfelerindendir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Asıl ismi, Mustafa Fehmi Efendi’dir. 1298 (m. 1890) senesinde üçüncü defa gittiği Mekke-i mükerremede, hac esnasında hastalandı. Otuz gün sonra da vefât etti. Hazreti Hadîce’nin kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Çeşitli ilimleri tahsil ederek kendisini yetiştiren Hâcı Fehmi Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin yolunun âdâb ve erkânını Erzincan’da yayan Terzi Baba’ya talebe oldu. Onun sohbetlerinde yetişip kemâle geldi. Hocasına yıllarca hizmet edip kalbini her türlü kötülükten temizledi. Nefsini terbiye etti. Ahlâkını düzeltti. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) ahlâkı ile ahlâklandı. Hocası vâsıtası ile aldığı feyzi, onun vefâtından sonra saçmaya başladı. Pekçok talebe yetiştirdi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatıp, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkını ta’lim ettirdi.

Bir taraftan ilim ile uğraşırken, gerektiği zaman da vatanın müdâfaası için elindeki bütün imkânları seferber ederdi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan, meşhûr 93 harbinde Ruslar, Doğu Anadolu tarafına da saldırmışlar, müslüman ahâliyi yerlerinden, yurtlarından çıkarmaya, evlerini barklarını yıkmaya kalkışmışlardı. Gâzî Ahmed Muhtâr Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Ruslara, doğu cephesinde güzel bir ders verdi. Silâhsız, elbisesiz, techizatsız ve erzaksız olarak cepheye sürülen Osmanlı ordusu, Rus sürülerine karşı büyük kahramanlıklar gösterdi. Doğudaki ilim merkezlerinde, medreselerde bulunan talebeler, başlarında hocaları ile birlikte cepheye koştular. Hâcı Fehmi Efendi de, yetmiş-seksen kişilik talebeleri ve sevenlerini etrâfına toplayıp, cepheye koştu. Büyük kahramanlıklar gösterdi.

“93 harbi” olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus harbine, Anadolu Orduyu Hümâyûnu Mühimme başkâtibi olarak katılan Mehmed Âkîf Bey, 93 harbi ile ilgili olarak yazdığı “Başımıza gelenler” isimli eserinde, Hâcı Fehmi Efendi hazretlerinin ahlâk ve faziletlerinin yüceliğini, ileri görüşlülüğünü ve kahramanlığını şu şekilde dile getirmektedir:

Hâcı Fehmi hazretleri, Muhammedi güzel ahlâka sahip olduğu gibi, devletin iç ve dış işlerini de bilir, hastalığımızı ve sebeplerini anlamış, uyanık, siyâsî, kâmil bir zât idi. Ulemâ ve şeyhler içinde benzerini görmediğim için, yüce zâtına olan muhabbetim pek fazla idi. Dünyâda, âlim ve fâzıl kimseler ve şeyhler pek çoktur. Fakat; “Biz neyiz, zaman nedir, Avrupa’nın hâli nasıldır, millet ve devlet neye muhtaçtır. Hâle ve zamana göre devletin siyâseti neyi îcâb ettirir?” bunu bilmezler. İslâm devletini, bin sene evvelki kuvvet ve şevketine sâhib zannederek siyâsî ve içtimaî bütün işlerini ona göre görürler.

Şeyh Fehmi hazretleri, nefsinde bizzat tatbik ettiği Resûlullahın (aleyhisselâm) yüce huy ve hareketlerinden bahsederek, halkı yüksek ahlâka teşvik ederdi.

Bu muharebe başlamadan iki sene evvel, bir iş için Erzincan’a gitmiştim. Hâcı Fehmi’yi orada tanıdım. Ahlâk ve etvârını aklımın erdiği kadar tetkik ettim. Fazilet, cömertlik, kerem, zekâ, ilim ve irfan timsâli idi.

Hâcı Fehmi Efendi ıslahatın, çevreden merkeze gitmesi fikrinde olduğu için, büyük şehirlerden çok, evvelâ köylülerin tahsiline ehemmiyet verirdi. Köylülerin hiç olmazsa, hükümetten gelecek bir emri okuyacak kadar okumaya, tahsildara verdiği vergiyi, alacağını, borcunu bilecek kadar hesaba vâkıf olmaları ve dînin zarurî bilgilerini muhakkak bilmeleri için köy hocalarını teşvik ederdi. Mektebi olmayan köylere mektep yaptırmak için yardım toplar, bu yolda halka yüz suyu dökmeyi de kendisine mukaddes bir hizmet sayardı. Konağında ve sofrasında her zaman beş on misâfir ve garîb bulunurdu ve bunların hepsine bizzat hizmet etmesini severdi.

Hâcı Fehmi Efendi’nin o târihte yaşı yetmiş beşi geçtiği hâlde, tüfeği omuzunda, rovelveri yanında, kaması belinde, çevik, tetik bir ateş parçası kahraman kesilmişti. Düşmana karşı en genç gazilerimizin gösterdiğinden daha çok yararlıklar gösteriyordu. Geceleri yatak yüzü görmez, askerî hareketler sırasında uykusuzluğu, rahatsızlığı ve kuru peksimetle kanâati, kendisi için ibâdet sayar, askerlere de dâima sabır ve sebat tavsiyesinde bulunurdu.

Bizim süvarilerimizin çoğu Eleşkirt ordusuyla beraber olup, henüz bize yetişemedikleri ve derlenip toparlanmaları bir iki güne bağlı olduğu için öncü ve karakol hizmetini görecek kimse yoktu. Sevenleri ve talebelerinden yetmiş-seksen kadar

süvari ile Erzincan'dan gelip orduya katılan Hâcı Fehmi Efendi, bu mühim vazîfeyi kendi üzerine aldı. Hâcı Fehmi Efendi, diğer başıbozuk döküntü süvarilerden toplayabildiğini de yanına alarak, ordunun öncülük ve karakolluk hizmetini îfâ ediyordu. Şeyh Fehmi Efendi durmadan hareket değiştiren düşmanın niyetini sezerek, her saat başı kendi eliyle yazdığı raporları Kumandan Gazi Ahmed Muhtâr Paşa'ya gönderiyordu.

Gedikler muharebesinde, bizden atılan güllelerden birkaçı düşmanın bir top kapaklısının bütün hayvanlarını öldürdü. Şeyh Fehmi Efendi, yanındaki talebeleri ile koşarak, kapaklıyı yakalayıp sürükleyerek ordumuza getirdi. Gerçi böyle bir orduda bir kapaklının kazanıp kaybedilmesinin zikre bile değeri yoksa da, böyle şeylerin askeri teşvik ve yüreklendirmede pek büyük faydası vardır. Muharebenin kazanılması, askerin kalb kuvvetine bağlı olduğundan, Hâcı Fehmi Efendi'nin hizmeti, bunu bilenlerin nazarında pek kıymetlidir."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ

2) Başımıza gelenler (Mehmed Ârif Bey)

HÂCI İBRÂHİM EFENDİ

Osmanlıların son zamanlarında yetişen evliyâdan. İsmi, İbrâhim Bolevî Efendi olup, babası Ali Kavun-zâde diye tanınmış olan Hasen bin İbrâhim Efendi'dir. Bolu'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Tasavvufta Kâdiriyye yolunun büyüklerindendir. Kaygusuz İbrâhim Efendi diye de tanınır. 1289 (m. 1872) senesi Zilka'de ayının onikisinde Perşembe günü İstanbul'da vefât etti.

İlk zamanlarında İstanbul'un Ayasofya semtinde bir tüccârın yanında çırak olarak çalışırken, bir taraftan da ilim tahsiline gayret etti. Tasavvuf yolunun büyüklerinden Mustafa Efendi isminde bir zâtın talebesi olan Ömer el-Vasfî ile tanıştı. Daha sonra Mustafa Efendi'nin huzûruna gidip sohbetlerinde bulundu. Kemâle gelerek o zâttan hilâfet aldı.

Hocasından hilâfet aldıktan sonra hacca giden İbrâhim Efendi, Mekke ve Medine'yi ziyâret etti. Yol esnasında evliyâdan pekçok zât ile karşılaşıp, sohbetlerinde bulundu. Hacdan sonra İstanbul'a gelerek, Sultan Ahmed'de Karslıoğlu Mehmed Ağa Hanı'nda bir odada yerleşti. Orada ikâmet etti. Talebelerinin yükseği ve halîfesi Mustafa Şevkî Efendi'nin delâlet ve yardımı ile, 1275 (m. 1858) senesinde, yine o civarda bulunan Toprak sokağında bir dergâh bina edildi. İbrâhim Efendi oraya geçerek, talebe yetiştirmeye devam etti. Ondört sene kadar orada vazîfe yaptıktan sonra 1289 (m. 1872) senesinde vefât edince, vasıyyeti îcâbı Üsküdar'daki Karacaahmed mezarlığında defnolundu.

Âlim, âmil, sâlih bir zât idi. Fakirlerin ve ihtiyâç sahiplerinin sığınağı idi. İlme çok hizmet etti. Binlerce talebe yetiştirdi. Talebelerinden onbir tanesi kendisinden hilâfet aldı. En yüksek halîfesi, yukarıda ismi geçen Mustafa Şevkî Efendi idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 157

HÂFIZ HÜSEYN AYVANSARAYÎ

Târih ve biyografi âlimi. Babası 1160 (m. 1747) senesinde vefât eden Hâcı İsmâil Ağa'dır. Hâcı İsmâil Ağa, İstanbul'un Ayvansaray semtinde Toklu Dede mahallesinde oturur, Sultan Mehmed Hân'ın kızı Hatice Sultan'ın türbedar kethüdâlığı ve Dâmâd Hasen Paşa'nın hizmetiyle meşgûl olurdu. Hâfız Hüseyn Efendi, Toklu Dede mahallesinde doğdu. Toklu Dede Câmii İmâmı Şeyh-ül-kurrâ Halîl Efendi'den Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi başından sonuna kadar ezberlediğinden Hâfız lakabı verildi. Toklu Dede Mescidi, daha önce kilise idi. Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'u fethedince câmiye çevirdi. Bu câmiye Şeyh Toklu İbrâhim Efendi türbedar ve İmâm ta'yin edildi. Bu mübârek yerde nice büyükler, yıllarca hizmet verdiler. Civarda bulunan Emîr Buhârî dergâhı da nice büyükleri bağrında barındırdı. Çok sayıda kâmil

insanın yetişmesine vesile oldu. Hâfız Hüseyn Efendi, bu dergâhın şeyhlerinden Ahmed Karamanî zamanına yetişti. Mehmed Emîn Tokâdî (r.aleyh) gibi büyükleri görmekle şereflendi. Yeniçeri zümresine dâhil olan Hüseyn Efendi, Baltacılar kethüdâlığında bulundu. Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebelerinden Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin ilim ve feyzinden de istifâde eden Ayvansarayî Hâfız Hüseyn Efendi, 1201 (m. 1786) senesinde vefât edip, Eyyûb'de Zâl Mahmûd Paşa Câmii avlusuna defnedildi.

Ayvansarayî Hüseyn Efendi, hocası Müstakim-zâde'nin tavsiyesi ile "Hadîkat-ül-cevâmi'" adlı eserini yazdı. Eserinde, İstanbul'daki câmi ve mescitleri yaptıranlar, yapanlar ve minber koyanlar, câmilerin bahçesinde medfûn olanlar hakkında bilgiler verdi. Eserini ince bilgilerle süsledi. Bu câmi ve mescidlerin her birinde en az bir vakit, ba'zılarında birkaç vakit namaz kıldı. Pekçok mübârek kimsenin Allah aşkıyla akan gözyaşları ile yıllarca ıslattıkları bu mescid ve câmileri yaptıranların, hayırla yâd edilmelerine vesile oldu. Müslümanların senelerce namaz kıldıkları mescidlerin ve arazilerinin, daha sonra ba'zı sahtekârlar tarafından çalınıp işgal edilmesine kısmen de olsa mâni oldu. 1193 (m. 1779) senesinde tamamlanmış olan "Hadîkat-ül-cevâmi'"e, daha sonra Seyyid Ali Efendi tarafından bir zeyl (ilâve) yapıldı. Yapılan bu zeyl ile, 1253 (m. 1837) senesine kadar İstanbul'da inşâ edilen câmi, mescid, dergâh ve bânileri hakkında bilgi verildi.

Ayvansarayî Hüseyn Efendi, "Hadikât-ül-cevâmi'" adlı eserinin yanında, hâl tercümelerine dâir, "Vefeyât-ı selâtîn ve meşâhir-ir-ricâl" adlı eserini kaleme aldı. Bu eserinde, Osmanlı pâdişâhlarının ve meşhûr kimselerin doğum ve vefât târihleri yazılıdır.

"Vefeyât" adındaki diğer bir eseri de, şâir pâdişâhların vefâtları, ba'zı âlim ve şâirler, Anadolu ve Rumeli'de yetişen ba'zı evliyânın vefât târihlerine dâir söylenen beytleri ihtivâ etmektedir.

"Mecmûa-i Tevârîh" adlı diğer bir eserinde ise, câmi ve tekkelerden başka çeşmelerin yapılış târihleri ve ba'zı meşhûrların vefât târihleri ile ilgili düşürülmüş târih manzûmelerini vermektedir.

¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 48

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 327

3) İzâh-ül-meknûn cild-1 sh. 397

4) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1 sh. 46, 144

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3 sh. 314

HAMÎDÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa olup, ulemâdan Mısır kadısı Hamîdî Mehmed Efendi'nin oğludur. "Hamîdî-zâde" diye meşhûrdur.

Doğum yeri bilinmemektedir. 1144 (m. 1731) senesinde doğdu. 1208 (m. 1793) senesinde Manisa'da vefât etti. Kabri Manisa'dadır.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline başladı. Babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Gerek babasının teşvîki, gerekse üstün zekâsı sebebiyle yüksek ilimlerde ilerleyip, tahsilini tamamladı ve 1168 (m. 1754) senesinde üstün başarı göstererek, müderrislik diplomasını aldı. Bu arada tasavvufa karşı da ilgi duyup Nakşibendiyye yüksek yoluna girdi. Bu sebeple pâdişâhın ve saray erkânının sevgisini kazanarak, saray hocalığına getirildi. Saray hocalığı esnasında büyük bir şöhret kazandı. Sultan Birinci Abdülhamid Hân'ın iltifâtını kazanıp ihsânlarına nail oldu. Kısa müddet içinde Anadolu pâyesiyle taltif edildi. Sultan Birinci Abdülhamîd Hân'ın meclisinde bulunurdu. Sultan Üçüncü Selim Hân pâdişâh olunca, onun da teveccüh ve ihsânlarına kavuştu. Pâdişâh'ın ıslahat hareketlerinin uygulanmasında yardımcı olması sebebiyle, Rumeli payesi ihsân edildi. Nihâyet Şeyhülislâm Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına 1204 (m. 1789) senesinde yükseltildi. Şeyhülislâmlığı esnasında, ilmiye teşkilâtında ba'zı ıslahatlar yapmak istediyse de muvaffak olamadı. 1 yıl 6 ay 10 gün müddetle bu makamda kaldıktan sonra, 1205 (m. 1791) senesinde

vazîfeden alındı. İncir köyündeki evinde ikâmet etmeye me'mûr edildi. Daha sonra Manisa'ya gönderildi. Oradan Hicaz'a gidip, hac ibâdetini yerine getirdi. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra tekrar Manisa'ya döndü. Orada Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti.

Hamîdî-zâde Mustafa Efendi, ilmiyle âmil, derin âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatma husûsunda çok gayretli ve güzel ahlâk sahibi idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 114

2) İlmiye salnamesi sh. 562

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1990

HANÎF İBRÂHİM EFENDİ (İstanbûlî)

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Hanîf İbrâhim Efendi olup, Dîvân-ı hümâyûn hocalarından idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1217 (m. 1802) senesinde vefât etti. Sevdiklerinden şâir Pertev Efendi onun vefâtına târih olarak;

"Hüzn ile nâçâr târihin dedim, Adn'e mahviyyet ile gitti Hanîf" beytini söylemiştir.

Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in zikrettiğine göre, evvelce Baltacılar zümresinden idi. (Baltacılar, Osmanlılarda saray muhafız alayında olanlara verilen isimdir.) ilim ve irfan sahibi, kalemi kuvvetli bir zât idi.

Âlimlerden ilim tahsil eylemişti. Bir ara resmî me'mûrluktan ayrılıp inzivâya çekildi. Tasavvuf yoluna yöneldi. Bundan sonra Hicaz'a gitti. Haccı îfâ ettikten sonra İstanbul'a döndü.

Hanîf İbrâhim Efendi, bundan sonra ömrünün sonuna kadar eser yazmakla, ilim neşretmekle meşgûl oldu. Evliyânın büyüklerinden Muhammed Emîn Tokâdî'nin halîfelerinden olan Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, aynı zamanda Hanîf İbrâhim Efendi'nin de sohbet meclislerinde bulunmuştur. Yirmiden ziyâde eseri vardır. Hiçbiri matbû olmayan eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- "İnnes-salâte tenhâ anilfehşâi..." âyet-i kerîmesinin tefsîri, 2- Şerh-i hadîs-i erba'în, 3- Hedryye Mil-ihvân, 4- Tahrîcü ehâdîs-i Şir'at-ül-İslâm, 5-Terceme-i Sadr-üş-şerî'a, 6-Levâmi'ul-ilhâm, 7- Esâmi-i Eshâb-ı Bedr, 8- Lâ'li musaffa fî ziyâret-ü-Mustafâ (aleyhisselâm), -9- Menâzil-ül-haremeyn, 10- Risâle-i kadem-i şerîf fî Eyyûb-i Ensârî, 11- Şerhu Hasâîs-üs-sugrâ, 12- Dürûb-i emsali Türkiyye, 13-Dîvân. Eserlerinin çoğu kendi el yazısıyla yazılmış olup, Tire Kütüphânesi'nde mevcûttur.

1189 (m. 1775) senesinde vefât eden, "Şifâ-i şerîf şarihi (şerhedicisi) İbrâhim Hanîf Bey başka olup, o da yüksek bir zât idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 281

HASEN FEHMÎ EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzonuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Hasen Fehmi'dir. Ilgınlı Osman Efendi'nin oğludur. Eskiden Ilgın'ın Akşehir'e bağlı olması sebebi ile Akşehirli diye bilinir. 1210 (m. 1795) senesinde Ilgın'da doğdu. 1298 (m. 1881) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Cennet-ül-Bakî' kabristanında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline merak duyup Konya'ya gitti. Her türlü yokluk, sefâlet ve sıkıntıya göğüs gererek, ilim öğrenmeye devam etti. İlim öğrenmekden birgün dahî uzak kalmadı. Devam ettiği okulun derslerini başarıyla bitirip icâzet (diploma) aldı. Fakat bir diplomaya kanâat getirmedi. Amasya'dan Konya'ya gelen Kara Halîl Efendi ile birlikte, yüksek ilimleri tahsil etmek için İstanbul'a geldi. Arkadaşıyla birlikte Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine devam etmeğe başladı. Çok istifâde edip, açılan rüûs (diploma) imtihanını

birincilikle kazandı. Ayasofya Câmii'nde ders vermeğe başladı. 1263 (m. 1847) senesinde "Hâriç" rütbesiyle Feth-ül-Gâzi Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğrettikten sonra, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine ulaştı. Birçok talebe yetiştirip icâzet verdi. Vakfiyesinde sâdece şeyhülislâmların ders okutabileceği şart koşulmuş olan Bâyezîd Medresesi'nde ders vekîli olarak vazîfe aldı. 1277 (m. 1861) senesinde Sultan Abdülazîz Hân'ın pâdişâh olmasından sonra, Pâdişâh'a hoca olup, Câmi-ur-riyâseteyn ünvanına sâhib oldu. Onun iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 1279 (m. 1862) senesinde Mekke-i mükerreme payesine, yedi ay sonra da İstanbul payesine ulaştı. 1280 (m. 1863) senesinde Sultan Abdülazîz Hân'ın Mısır seyahatine katıldı. Orada Hatîb Efendi'nin okuduğu hutbeyi hazırladı. Câmi'ul-Ezher'in meşhûr âlimi Şeyh Saka hazretleriyle görüşüp çok sohbet etti. Mısır âlimleri, onun ilimdeki yüksekliğini ve kudretini takdîr ettiler. 1284 (m. 1867) senesinde Anadolu ve arkasından Rumeli kadıaskeri oldu. Şeyhülislâm El-Hâc Mehmed Refîk Efendi'nin şeyhülislâmlıktan ayrılmasıyla, 1285 (m. 1868) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Zamanında din düşmanları, çeşitli kılıklara girerek İslâmiyeti içeriden yıkmağa ve müslümanları doğru yoldan ayırmağa çalışıyorlardı. Bu sinsi ve azılı din düşmanlarından biri olan, din bilgisi az, dinine ve vatanı olan Afganistan'a ihânet etmekten çekinmeyen Cemâleddîn Efgânî, Ali Paşa tarafından İstanbul'a getirilerek vazîfe verildi. O zaman dâr'ül-fünûn ya'nî üniversite rektörü bulunan ve Sadrâzam Mustafa Reşid Paşa tarafından Pâris'de yetiştirilmiş olan Hasen Tahsin tarafından Efgânî'ye İstanbul'da konferanslar verdirildi. Ulu orta konuşup din düşmanlığını ortaya koyunca, Şeyhülislâm Hasen Fehmi Efendi, vermiş olduğu fetvâyla, Cemâleddîn Efgânî'nin doğru yoldan ayrıldığını ve küfre gittiğini ortaya koydu. Ali Paşa, Cemâleddîn Efgânî'yi İstanbul'dan çıkarmağa mecbûr kaldı.

Hasen Fehmi Efendi, 1288 (m. 1871) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrıldı. 1291 (m. 1874) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. 1293 (m. 1876) senesinde bu vazîfeden tekrar ayrıldı. İki şeyhülislâmlığı müddeti toplamı 6 yıl 3 ay 10 gündür. 1293 (m. 1876) senesinde, Medine-i münevvereye gönderildi. Hac vazîfesini îfâ edip, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret ettikden sonra, Medîne-i münevverede kalıp, ibâdet ve tâatla meşgûl iken vefât etti.

Hasen Fehmi Efendi, zamanının âlimlerinden idi. Aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde mütehassıs idi. Arabça ve Farsça dillerine hâkim idi. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi olup, birçok talebe yetiştirmişdi. Fetvâlarının altına imzasını atarken, "Ketebehû el-fakîr Hoca-i Hazret-i Şehriyârî Hasen Fehmi el-Hüseynî" (Bu fetvâyı pâdişâhın hocası, Fakir Hasen Fehmi el-Hüseynî yazdı) diye yazardı. "Mürassa-i Osmânî" ve "Birinci Meddî" nişanlarına sâhib idi.

Kıymetli eserleri şunlardır: 1-Riyâz-ı Hâkâniyye: Me'ânî, bedî' ve beyân gibi edebî ilimlerden bahseden bir eserdir. 2- Resâil-i İmtihâniyye: Birçok âlet ilimlerinden bahseder. 3-Ahkâm-ı Mer'iyye: Mantak ilmine dâir manzûm bir eserdir. 4- Azîziyye ve şerh-i Yûsufiyye: Mantık ilminden bahseden manzûm bir eserdir. 5- Şerh-i Salât-ı Feyziyye liş-Şeyh-i Ekber, 6 Risale fî keyfiyyet-i îmân-ı Fir'avn, 7- Yûsufiyye: Mantıkdan kıyâs bahsini anlatır. Yemliha-zâde Kâmil Efendi tarafından şerhedilmiştir. 8- Şerh-i Akâid ve Kâdi Siyalkûti üzerine ta'likâtî, 9- Arabî Dîvânçe: Ta'lik yazısıyla yazdığı Arabça şiirleri içine almıştır.

Bu eserlerinden başka Arabça ve Farsça risaleleri de vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1047

2) İlmiye salnamesi sh. 599

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 216

4) Fâideli Bilgiler sh. 306

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1952

6) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 117

HAYÂTÎ (Hâcı Ahmed Elbistânî)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Hâcı Ahmed Efendi olup, bugünkü Kahramanmaraş'a bağlı Elbistan kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1229 (m. 1814) senesinde İstanbul'da

vefât etti. Üsküdar'da Nûh kuyusu civarında, Seyyid Ahmed Deresi Kabristan'ında medfûndur.

Hayatî Ahmed Efendi'nin babası, Elbistan şehrinin müftîsi idi. Ahmed Efendi, babasından ve başka âlimlerden okuyarak yetişti. Babasının vefâtından sonra bir müddet Elbistan'da müftîlik yaptı. Daha sonra İstanbul'a gelerek, ilim neşretmekle meşgûl oldu. Sadrâzam olan Yûsuf Ziya Paşa'nın da hocası oldu. 1224 (m. 1809) senesinde Saray Bosna ve iki sene sonra da Bağdat kadılığına ta'yin olundu.

Dînî ilimler ve fen ilimleriyle birlikte, Arab ve Fars edebiyatında da geniş bilgi sahibi idi. Çok sayıda kitapları, Türkçe ve Arapça ba'zı şiir ve kasideleri vardır. Sünbül-zâde Vehbî'nin "Tuhfe" ismindeki eserine gayet güzel bir şerhi olduğu gibi, "Tuhfe-i Şâhidî"yi de şerhetmiştir. Yine Vehbî Efendi'nin "Nûhbe"sini de şerhe başlamış ise de, bitiremeden vefât etmiş, bu şerhi oğlu Şeref Efendi tamamlamıştır.

Hayatî Ahmed Efendi'nin bunlardan başka, İs'âf-ül-minne fî şerhi ithaf-ül-cenne, Tehâfütü müstahrace isimlerinde iki kitabı ile mantık ve âdabı bildiren Risâle-i Nûriyye'si vardır. Sünbül-zâde Vehbî Efendi'nin Tuhfe-i Vehbiyye'sine yaptığı şerhi matbû olup, Fârisî'nin nükte ve kaidelerine âit birçok faydalı bilgileri ihtivâ etmekle beraber, her bir kelime için delîl gösterilerek, büyük şâirlerin eserlerinden birer beyt de yazmıştır. Hakîkaten istifâdeli bir eser olup, sahibinin bu husûstaki ilmimin genişliğini ve incelemesinin çokluğunu göstermektedir.

Hayatî Efendi, aynı zamanda kuvvetli bir şair olup, kıymetli şiirleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2000

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 284

HAYATÎ-ZÂDE HALÎL EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Halîl Şeref Efendi'dir. Hayâti-zâde diye meşhûrdur. Elbistan'da 1211 (m. 1796) senesinde doğdu. 1267 (m. 1851) senesinde Elbistan'da vefât etti. Halîl Efendi, âlim bir zât olan Hayatî Ahmed Efendi'nin oğludur. Babası, Elbistan müftîsinin oğlu idi. İlmî sahadaki çalışmaları kayda değer olup, çok eser yazmıştır. Eserlerinin en meşhûru, "Tuhfe-i Vehbî" şerhi'dir. "Nuhbe" adlı eseri de şerhe başladı fakat ömrü vefa etmediğinden, oğlu Hayâti-zâde Halîl Efendi tamamladı. Halîl Efendi, babasından ve Bağdat'taki âlimlerden ilim öğrendi. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Buğdat kadılığı yaptı. Eserler yazdı. Eserlerinin en büyüğü, "Ravdat-ül-eşrâf' ismindeki, dört büyük cild üzerine yazılmış Türkçe lügat kitabıdır. Hindli Molla Kudsî'nin Arabça olarak yazdığı, "Esrâr-ül-melekût" ismindeki eserini, "Efkâr-ı Ceberrût" ismiyle geniş bir şekilde tercüme ve şerh etti. Hindli Molla Kudsi, "Esrâr-ül-melekût" adındaki bu Arabça kitabında; yer, ay, güneş, gökler, yıldızlar hakkındaki âyet-i kerîmelere, İslâm âlimlerinin vakti ile verdikleri ma'nâları bir araya toplayarak, bugünün yeni buluşlarına tam uygun olduğunu göstermiş, bu kitabını Sultan Abdülmecîd Hân'a takdim ederek, çok takdîr kazanmıştır. Elbistanlı Hayâti-zâde Halîl Şeref Efendi, işte bu kitabı tercüme ve şerh ederek, "Efkâr-ı Ceberrût" ismini verdi. Bu şerh 1265 (m. 1849) senesinde İstanbul'da basıldı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 299

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1014

HAYDERİ-ZÂDE İBRÂHİM FASÎH EFENDİ

Târih, tefsîr, matematik, astronomi, dil ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Seyyid Sibgatullah bin Muhammed Es'ad bin Ubeydullah bin Sibgatullah'tır. 1236 (m. 1820) senesinde doğdu. Hayderi ve Bağdadî nisbet edildi. Fasîhuddîn lakabı verildi. 1299 (m. 1882) senesinde Bağdat'ta vefât etti.

Seyyid İbrâhim Efendi, Bağdat âlimlerinin ocağı olan Hayderî ailesinin bir ferdi olarak dünyâya geldi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden icâzet alıp, Bağdat'ta insanlara doğru yolu göstermekle vazîfelendirilince; "Bağdat'ta, Hayderiyye ve Berzenciyye seyyidleri var" diye hocasına arzetti. Bunun üzerine Abdullah-ı

Dehlevî hazretleri de; “Bağdat’ta büyük-küçük herkes sana hizmetçi olurlar” buyurmuşlardı. Gerçekten de âlim ve sâlihlerin göz bebekleri olan Hayderî ve Berzencî ailelerinin mensûpları, Hindistan’dan aldığı nûrlarla Bağdat’ı aydınlatmaya gelen Mevlânâ Hâlid hazretlerinin en büyük yardımcıları oldular. Hayderî-zâde İbrâhim Efendi’nin Bağdat müftîlerinden olan baba ve amcaları da, bu mübârek kimseler arasındaydılar. Böylesine âlim ve sâlih kimseler arasında doğan İbrâhim Fasîh Efendi, küçük yaşta zamanın müceddidi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin sohbetiyle şereflenip, feyz ve duâlarına mazhar oldu. Küçük ve hasta olduğu için amcasının kucağında Mevlânâ Hâlid hazretlerinin sohbetine götürülürdü. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî’nin duâ ve teveccühleri bereketi ile şifâ bulduğunu, “Mecd-it-tâlid” adlı eserinde yazmaktadır. Temel bilgileri öğrenip, Kur’ân-ı kerîmi hıfzeden İbrâhim Efendi, Muhammed Cedîd Efendi’nin terbiyesine teslim edildi.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin en büyük halîfelerinden olan hocası Şeyh Muhammed Cedîd, İbrâhim Fasîh Efendi’yi çok severdi. Onu küçük yaşta talebeleri arasına kabul buyurma lütfunda bulundu. Ona nasihatlerinde ilim tahsil etmesini emreder; “Önce ilim tahsil eyle, sonra da tasavvuf ehlinin hizmetine gir” buyururdu, İbrâhim Fasih Efendi, Muhammed Cedîd hazretlerinin duâları bereketiyle nice yüksekliklere kavuştu. Onüç yaşında iken Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin dergâhına kabûl edildi. Bütün talebeleri ilim sahibi olan Hâlidiyye dergâhında kırk yaşına kadar kaldı. Babasından, civar şehirlerdeki ulemâdan ve Erbil âlimlerinden ilim öğrenmek için izinle gidip gelmeleri hâriç, adetâ hiç dışarı çıkmadan ilim ile meşgûl oldu.

Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin halifelerinden Yahyâ Mezûri İmadî, Abdülgafûr Hâlidî Müşahidi, Mûsâ Cebûrî Bağdadî, Muhammed Meczûb îmâdî (Şeyda), Abdullah Hiratî, Abdullah Geylânî, İsmâil Şirvanî, Ahmed Ağrıbozî, Muhammed Hâfız Urfavî, Şeyh Muhammed İmâm Bağdadî, Abdürahmân Kürdî, Ahmed Berzenci, Hidâyetullah Erbilî, İsmâil Berzenci, Abdülfettâh-ı Akrî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kalbini kötülüklerden arındırıp, nefsini terbiye eyledi Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm) güzel ahlâkıyla ahlâklandı.

Haremeyn kadılıklarında da bulunan Seyyid İbrâhim Fasih Efendi; ilmi, takvâsı, güzel ahlâkı ve güzel eserleri ile insanlara nasihatlerde bulunurdu. Sözleri ve hâlleri insanlara te’sîr ederdi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin muarızlarına, usta kalemiyle beliğ cevaplar veren İbrâhim Fasih Efendi, bu husûsta, zamanın Bağdat müftîsi Alûsî’nin yazdığı bir risaleye de cevap yazmıştı. Bu risaleyi niçin yazdığını ve yazdıktan sonra gördüğü rü’yâyı “Mecd-it-tâlid” adlı eserinin 77. sahifesinde şöyle anlatmaktadır “Bağdat vâlisi Mehmed Necib Paşa, meşhûr Âlûsî’yi Bağdat müftîliğinden azledince, Âlûsi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin yoluna taarruz edip, o mübârek zâtın halifelerini zemmeden bir risale yazdı. Çünkü Mehmed Necib Paşa, Mevlânâ Hâlid’in (r.aleyh) sevenlerinden idi. Bu sebepten onun talebelerinin istifâde ettikleri binaları yıktırıp, yeniden güzel bir şekilde bina ettirmişti. Âlûsî, Vezir Mehmed Necib Paşa’yı bağlı olduğu Hâlidiyye yolu mensûplarına taarruz ederek ta’cîz etmek gayesiyle risaleyi kaleme almıştı. O sırada bu fakir (İbrâhim Hayderî) de, bir risale kaleme alıp, Âlûsî’nin yazdıklarını reddetmeyi arzu ettim. Bu risalemi Mevlânâ Hâlid hazretlerinin halifeleri ve âlimler çok beğendiler. Sonra birgece, Mevlânâ Hâlid efendimizi rü’yâmda gördüm.

Abdülfettâh-ı Hâlidi Akrî ve halifeleri yanında duruyorlardı. Hemen ben de gittim. Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin ellerini öptüm. Mübârek ellerini başıma ve arkama koyup; “Ne güzel iş işledin, ey İbrâhim!” buyurdular. Sabah bu rü’yâyı dostlarımıza anlattığımda, beni tebrik ettiler. Allahü teâlâya hamd olsun, Âlûsî’nin bu risaleyi te’lîf etmesinin sebebi, Hâlid-i Bağdadî halîfeleri hakkında sû-i zannından dolayı idi. Bu zannı da Vezir Mehmed Necib Paşa’nın kendini müftîlikten azlinde, Hâlidiyye halifelerinin te’sîrli olduğu düşüncesi idi. Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Zan etmenin ba’zısı günahtır” buyuruldu. İstanbul’dan Bağdat’a gelen Âlûsî, hasta olup, lisânı tutuldu. O hâl üzere vefât etti.

Tasavvufta yüksek makamlara sahip olan Hayderî-zâde Seyyid İbrâhim Fasih Efendi, yazmış olduğu pek kıymetli eserleri ile tanındı. Eserlerinin isimleri Esmâ-ül-müellifîn’de uzun yazılıdır. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1- El-kelâm fî Medînet-is-selâm, 2-A’lâ-ir-rütbe fî şerh-i nazm-in-Nûhbe li-İbn-i Hacer-i Askalânî: Hadîs usûlü ile ilgilidir. 3- İmdâd-ül-kâsid fî şerh-ilmekâsıd lin-Nevevî, 4- Em’ân-ül-el-bâb fil-usturlâb, 5- Haşiye alel-Eşbâh ven-nezâir-ü-fıkhıyye lis-Süyûtî, 6- Haşiye alel-cüz-il-evvel min Tuhfet-il-muhtâc li-İbn-i Hacer-il-mekkî, 7- Haşiye alâ Hâşiyet-ü-Karabâğî li-Îsâgûcî, 8- Haşiye alâ Hâşiyet-i Abdülhakim Siyalkûtî li-Şerh-iş-Şemsiyye, 9- Haşiye alâ şerh-il-Çârpurdî liş-Şâfiiyye, 10- Haşiye alâ

Şerh-is-Süyûtî li-Elfiyye İbn-i Mâlik, 11- Râhat-ül-ervâh fî şerh-ü-iktirâh lis-Süyûtî, 12- Es-Sünûhât fit-tesavvuf, 13-Şerh-i Teşrîh-ül-eflâk, 14- Şerh-i Dîvân-ı Ebî Temam, 15- Şerh-i Dîvân-ı Ebîl-A'lâ el-Me'arrî, 16- Şerh-i Risâlet-i Halk-ü-ef'âl hş-Şeyh Hâlid-in Nakşibendî, 17- Es-Sırât-ül-müstekîm fî emr-iddîn; Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da bastırıldı. 18- Ünvân-ıl-Mecd fî beyân-ı Ahvâl-i Bağdat ve Basra ve Necd, 19- Fazîh-ül-beyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 20- El-Mecd-üt-tâlid fî menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Hâlid: Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da bastırıldı. 21- Nihâyet-fil-mıvâd min ahvâl-i Bağdat, 22- Şerh-i Makâmât lil-Harîrî, 23- Tuhfet-ül-Uşşâk: Bu eseri de, Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da basılmıştır.

Hayderî-zâde İbrâhim Fasih Efendi, "Tuhfet-ül-uşşâk" adındaki eserinde buyurdu ki:

"Allahü teâlâya hamd, Resûlüne, Aline ve Eshâbına salât-ü selâm olsun.

Bu eserimde, kalbi, büyüklerin kalbine bağlayarak onlardan feyz almanın mümkün ve bunun Resûlullahın sünnetinde mevcût olduğunu delîlleri ile isbât etmeğe çalıştım. Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşmak için, ihlâs ve kalb-i selim sahibi olmak lâzımdır. Kalb de, ancak Resûlullaha (aleyhisselâm) inanmak, O'nu sevmek, O'na tâbi olmakla temizlenir. Bunun için, kısa yol, kolay yol, bir velîyi tanıyıp, onun sözlerinden Ehl-i sünnet i'tikâdını, fıkıh bilgilerini ve tasavvufun edeblerini kolayca öğrenmek ve bunlara uymak şartı ile, kalbini onun kalbine bağlamaktır. Bir velî, kendi üstâdlarından almış olduğu yazılı vesîkadan ve bütün sözlerinin, hareketlerinin İslâmiyete uygun olmasından anlaşılır. Böyle bir velî görülemediği zaman, imânı, fıkıh bilgilerini ve edebleri, bir ârifin kitaplarından öğrenerek, onun rûhuna bağlanır, onun üveysîsi olur.

Bu nâçiz eserimde, kalbini evliyânın kalbine bağlamanın hakîkatinden ve gizli sırlarından bahsetmedim. Çünkü bütün bunlar, ma'nevî zevk ile ve bizzat o hali yaşamakla anlaşılabilecek şeylerdir. Onun için de bu fakir (İbrâhim Fasih), bu ince hâllerden bahsetmekten âcizdir. Nasıl âciz olmam ki, bu incelikleri bilmek, tasavvuf yolunda sultan olanların sırlarındandır. Evliyânın kalbiyle irtibât kurmanın, Resûlullahın sünnet-i şerîfinde mevcûdiyetini delîlleri ile anlatırken, hatâya düşmekten Allahü teâlâya sığınırım.

Gerek hayatlarında ve gerekse âhırete teşrîflerinden (vefâtından) sonra, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek rûhlarından, ledünnî ilimleri ve ilâhi ma'rifetleri almak husûsunda faydalanmak; Resûlullah efendimizle, Resûlullah efendimizden feyz alacak kimse arasında, rûhanî bir münâsebetin (irtibâtın) meydana gelmesine bağlıdır. Çünkü, ledünnî ilimler ve ilâhî ma'rifetler rûhani şeylerdir. Onun için Resûlullah efendimizle, bu ilimleri Resûlullah efendimizden feyz yoluyla alacak kimse arasında, rûhanî bir irtibâtın olması lâzımdır. Ancak dînin hükümlerini, emir ve yasaklarını bilmek, böyle rûhanî bir irtibâtı gerektirmez. Çünkü zâhirî ilimler, sâdece Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek sözlerini duymak, işlerini, hareketlerini ve hâllerini ya'nî sünnet-i seniyyesini görmekle elde edilir. Resûlullah efendimizle rûhanî irtibât ise, ancak O'na ma'nevî olarak yönelerek, kalbe Peygamberimizin (aleyhisselâm) peygamberlik nûruna kâmil bir sevgi ile bağlayarak, İslâmiyetin bildirdiği şekilde nefsle mücâdele ederek ve Resûlullahın bildirdiği şekilde nefsi terbiye etmekle mümkün olur.

Allahü teâlâ, kullarına bu rûhanî irtibâtı elde etmenin yolunu gösterdi. Bunun için onlara, Resûlüne (aleyhisselâm) salât ve selâm okumalarını emreyledi Böylece, kulların okudukları bu salât ve selâmlar, onların Resûlullaha (aleyhisselâm) ma'nen yönelmelerine, kalblerini O'na rabtetmelerine (bağlamalarına) vesile olacak, nefislerinin kemâle erdirilmesi husûsunda Resûlullahtan (aleyhisselâm) istimdâd etmeleri (yardım istemeleri) sebebiyle, Resûlullah (aleyhisselâm) ile bu rûhanî irtibâtı elde edebileceklerdir. Yoksa Resûlullahın (aleyhisselâm), insanların kendisine salât ve selâm okumalarına, onların duâlarına ihtiyâcı yoktur. Çünkü, Allahü teâlâdan gelen tecelliler ve Rabbanî ma'rifetlerin nûrları O'nda doğmaktadır. Şüphesiz, Allahü teâlânın O'na salât buyurması sebebiyle, ümmetinin salât okumasına ihtiyâcı yoktur ve onların salatından müstağnidir. O en yüksek ve kâmil rahmetlerle, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmuştur. Ancak, ümmeti O'na okudukları salâtlarla kendileri istifâde etmekte, Resûlullahtan feyze kavuşmaktadırlar.

İşte Resûlullaha (aleyhisselâm) salât-ü selâm okumanın sırrı budur. Salât-ü selâm, kalb huzûru ve muhabbetle okunmalı, ma'nâsını düşünmelidir. Böyle okunan salât ve selâm ma'nevî olarak Resûlullaha yönelmeyi, O'nu düşünmeyi ve kalbi O'na bağlamayı hâsıl eder. Fakat, salât ve selâm okuyan kimse

cehl ve gaflet içerisinde, nefsinin arzu ve isteklerine uymuş, ne söylediğinin farkında olmayan, hangi meydanda dolaştığını bilmeyen, kalbini Resûlullah efendimizden tarafa vermeyen, sâdece dili salât okuyup, zihni bundan habersiz bir hâlde olmamalıdır. Böyle kimseler, Resûlullahtan kavuşmak istedikleri feyzlere kavuşamazlar.

Fakat, Resûlullaha salât-ü selâmı yukarıda bahsettiğimiz şekilde okurken ma'nevî olarak Resûlullaha (aleyhisselâm) yöneldiğimiz ve hatırımızda, hayâlimizde Resûlullahı tasavvur ettiğimiz zaman, arada sevgi ve bağlılık meydana gelmektedir. Çünkü bağlılık, bu ikisinden ibârettir. "Allahü teâlâ ve melekleri Resûlullaha (aleyhisselâm) salat ve selâm ederler. Ey mü'minler! O'na siz de salât ve selâm edin" meâlindeki Ahzâb sûresi 56. âyet-i kerîmesi, lâzımî olarak sünnet-i seniyyede bu bağlanma şeklinin mevcût olduğuna ve müslümanların onunla emrolunduğuna delâlet etmektedir.

Aynı zamanda Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Resûlullah efendimizin bizzat mübârek sûretini, yüksek ahlâkını ve yaşayışını devamlı gördüler. Onlar, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) O'nun mübârek cemâlini düşünerek, kalblerinde Resûlullahı (aleyhisselâm) bulundurarak salât-ü selâm okurlardı. Resûlullah (aleyhisselâm) onların gözlerinin nûru idi.

Resûlullaha (aleyhisselâm) çok salât okumak, Resûlullaha olan şiddetli sevgiye delâlet etmektedir. Bir kimse çok sevdiği kimseyi daha çok anar ve hatırlar. Çünkü kişi dâima sevdiği ile beraberdir. Sevdiğini asla hatırından çıkarmaz. Resûlullahı (s.a.v) çok sevmek ise, O'na tâbi olmanın kuvvetli olduğuna delâlet eder. Nitekim; "Seven sevdiğine boyun eğer" buyurulmuştur. Resûlullahı (aleyhisselâm) bu derece sevip O'na tâbi olan kimsenin rûhu, Resûlullahın mübârek rûhuna yakın olur. Bu sebeple o kimse ile Resûlullah efendimiz arasında bir irtibât ve yakınlık meydana gelir.

Şeyh Ebû Abdullah Sahilî, "Bugyet-üs-sâlik" kitabında şöyle buyurdu: "Resûlullaha (aleyhisselâm) salât ile kazanılan fâidelerin en üstünü, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek sûretlerinin, köklü bir şekilde kalbe yerleşmesidir. Bu da, ihlâsla, şartlarına ve edeblerine riâyet ederek, ma'nâsını düşünerek, salât-ü selâm okumaya devam etmekle olur. Böylece Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sevgisi kalbe iyice yerleşir. Resûlullahı (aleyhisselâm) sevmek, O'na uymayı gerektirir. O'na uymak ise, kavuşmayı gerektirir. Nitekim Nisa sûresi 69. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allaha ve Peygambere itaat edenler, işte bunlar, Allahın kendilerine ni'met verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştır" buyurulmuştur.

Kalben bağlanmanın sünnet-i seniyyede olduğunun delîllerinden birisi de, namazda birinci ve ikinci oturmalarda namaz kılanın Ettehıyyâtü'de: "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve Rahmetullahi veberakâtühü" okumasıdır. Tahiyyât okurken "aleyke"de kâf'in hazır birisine hitâbetmek için "eyyuhâ"nın da hazır bulunan birisine nidâ etmek (seslenmek) için olduğunu bilen bir kimse, bunu okurken Resûlullah efendimize hitâbettiğini, O'na nidâ ettiğini, O'na selâm verdiğini, O'nun için Allahü teâlâdan rahmet ve bereket dilediğini bilir. Böyle bir kimsenin Resûlullahı (aleyhisselâm) zihninde ve hayâlinde tasavvur etmemesi mümkün değildir. Bu, akıllı ve dindar bir kimse için imkânsız gibidir. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) bu şekilde hatırlayan ve tasavvur eden kimsenin kalb ufuklarında, Resûlullahın (aleyhisselâm) nûru, feyz ve ma'rifetleri parıldar. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm), kalblerin bağlanabileceği en büyük güneştir.

Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî, "İhyâ-ı ulûm-iddîn" kitabında, namazın sırları bahsinde şöyle buyurur: "Teşehhüd (Ettehıyyâtü'yü okumak) için edeble otur. Salevât, tayyıbât ve mülkün Allahü teâlâ için olduğunu söyle. Zâten Ettehiyyâtü'nün ma'nâsı budur (Ya'nî Ettehiyyâtü'yü oku). Sonra Resûlullahı ve O'nun mübârek zâtını kalbinde hazır et. "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühû"yü oku. Selâmının, rahmet ve bereket dilemenin Resûlullaha ulaşacağına, Resûlullahın da en güzel şekilde senin selâmını alıp, cevap vereceğine dâir i'tikâdın doğru olsun. Bundan sonra kendine ve sâlih mü'minlere selâm edersin"

Şihâbüddîn Ebû Nasr Ömer Sühreverdî de (r.aleyh), "Avârif-ül-meârif" kitabında, tahıyyâtın âdabından bahsederken; "Namaz kılan kimse Ettehıyyâtü'yü okurken, Resûlullaha selâm okur, kalb gözü önünde, Resûlullah efendimizi tasavvur eder. Sonra Allahü teâlânın sâlih kullarına selâm eder" buyurmaktadır.

Yine Tâceddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Atâullah İskenderî "Tâc-ül-ürûs-ül-hâvî li tehzib-in-nüfûs" adındaki eserinde buyurdu ki: "Namaza girildiği zaman, Allahü teâlâya münâcâtla O'na yakarılır. Resûlullahla (aleyhisselâm) konuşulur. Çünkü Ettehiyyâtü okunurken; "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullahi ve berakâtüh" okunur.

Bu şekilde ancak hazır olan kimseye hitâb edilir.

Allahü teâlâyı tefekkür ederken (düşünürken) zâtını değil, ni'metlerini düşünmelidir. Allahü teâlânın zâtı, tahayyül ve tasavvur edilen, kalbe gelen herşeyden münezzehtir. Allahü teâlâ hiçbir şeye benzemez. Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlânın ni'metlerini tefekkür ediniz, zâtını tefekkür etmeyiniz (düşünmeyiniz)" buyurmuştur.

Allahü teâlânın ni'metlerini, yerlerin ve göklerin yaratılışını tefekkür etmek (düşünmek), mutlak olarak caizdir ve hadîs-i şerîfle de teşvik olunmuştur. Nitekim Şûra sûresi onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ancak O, işitici ve görücüdür" buyurulmuştur.

Allahü teâlânın ni'metleri ve mahlûkâtı hakkında tefekkür etmek caiz olunca, Allahü teâlânın bize en büyük ni'meti ve mahlûkâtın en şereflisi olan Resûlullahı (aleyhisselâm), O'nun halîfelerini ve onların yolunda bulunan büyükleri düşünmek ve hatırlamak elbette caizdir.

Kalben hatırlamanın sünnet ve teşvik olunan bir iş olduğuna dâir delîllerden birisi de şudur. "Delâil-i hayrâfın evvelinde şöyle rivâyet olundu: Resûlullaha (aleyhisselâm); "Kendilerini sevmek, ikram olunmak ve iyilik etmekle emrolunduğumuz Muhammed aleyhisselâmın âli kimlerdir? diye soruldu. Resûlullah (aleyhisselâm); "Onlar, bana îmân edip, halis olan safa ve vefa ehlidir" buyurdu. "Onların alâmetleri nedir?" diye suâl edilince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Benim sevgimi benden başka herkesin sevgisine tercih eden, Allahü teâlânın zikrinden sonra, bâtını benim zikrimle (beni hatırlamakla) meşgûl olandır." Başka bir rivâyette; "Beni anmaya devam etmek ve bana çok salat okumak" buyurmuşlardır. Yine Resûlullaha (aleyhisselâm); "Mü'minlerden ba'zısının huşû' sahibi, diğerinin böyle olmadığını görüyoruz. Bunun sebebi nedir?" diye suâl edildi. Resûlullah da (aleyhisselâm); "Îmânın tadını duyan huşû' ehlidir. Bunu duymayan huşû' sahibi değildir" buyurdu. Tekrar; "Îmânın tadı ne ile bulunur veya, ona nasıl kavuşulur, o ne ile elde edilir?" diye suâl edildi. Resûlullah (aleyhisselâm); "Allah için sevmek husûsunda samîmi olmak ile" buyurdu. Yine; "Allahü teâlânın sevgisi ne ile elde edilir?" diye suâl edilince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Buna Resûlünün sevgisi ile kavuşulur. Bu sebeple, Allah ve Resûlünün sevgisi için Allah ve Resûlünün rızâsını isteyiniz" buyurdu.

Yukarıda beyân edildiği gibi, Resûlullahı sevmek, Allahü teâlâyı sevmeye, Allah sevgisini elde etmeye büyük vesiledir. Nitekim Mâide sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen; "O'na kavuşmak için vesile, vâsıta arayınız" buyurulmuştur.

Bir kimse Resûlullah efendimize tam bir sevgi ile bağlanınca; Resûlullah efendimizi zihninde tasavvur eder, O'ndan bir an bile gâfil olmaz, O'nu asla unutmaz.

Şüphe yok ki, Eshâb-ı Kirâm (r.aleyhim), Resûlullah efendimizi o kadar severlerdi ki, bu sebeple onlarla Resûlullah (aleyhisselâm) arasında rûhanî bir beraberlik ve irtibât meydana gelmişti. Esâsında, onlardaki bu rûhani beraberlik ve irtibâtın sırrı, onların Resûlullahın (aleyhisselâm) yüksek sohbetlerinde bulunmalarındandır. Hadîs-i şerîfde Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurur: "Beni seven, Cennette benimle beraberdir." Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) Resûlullahın (aleyhisselâm) sohbetini ve îmânın tadını tatmışlardı.

Tabiîn, müctehid imamların (r.anhüm) da durumu böyle idi. Onlar, Resûlullaha (aleyhisselâm) ma'nen yönelmişler, kalblerini Resûlullaha sevgi ile bağlamışlar, O'nun âşıkı olmuşlar, sabah-akşam O'nun mübârek cemâlini ve şemâil-i şerîfini mütâlâa etmek sûretiyle, yüksek rûhâniyetinden feyz almışlar, O'ndan yardım istemişlerdir. O büyüklerin böyle hâllerini öğrenmek isteyen, Kâdı Iyâd'ın "Şifâ" kitabı ikinci kısım ikinci baba müracaat edebilir.

Şifa kitabında, Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) Resûlullah efendimizden bildirdiği hadîs-i şerîfte şöyle buyurulur "Bir kimse bana selâm verdiği zaman, Allahü teâlâ rûhumu bana iade eder, ben de o kimsenin selâmına cevap veririm."

Resûlullaha olan şiddetli sevgileri ve kâmil bir şekilde tâbi olmalarından dolayı, Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz, Resûlullah (aleyhisselâm) ile devamlı rûhanî bir irtibât hâlinde idiler. Yine Tabiînden olanlar da, Hulefâ-i râşidîn ve diğer Eshâb-ı Kirâm

ile olan sohbetlerinden dolayı onlar da Resûlullah efendimizle (aleyhisselâm) rûhanî bir irtibâta sahiptiler. Fakat, zaman ilerleyip, nübüvvet nûrundan uzaklaşmak ve insanların kalbleri dünyevi meşgûliyetlerine dalıp, ihlâs ile sevgide gevşeklik meydana gelmek gibi sebeplerle, tekrar bu sevgiyi elde etmek için îkaz ve uyarmaya ihtiyâç duyuldu. İnsanlara doğru yolu göstermekle vazîfeli olan kâmil ve mükemmil İslâm âlimleri, kalblerindeki dağınıklığın giderilmesi, feyz yoluyla büyüklerin rûhâniyetlerinden faydalanmak için, büyüklerin sevgisini zorlanarak da olsa elde etmek için çalışmayı ve gayret göstermeyi emrettiler. Sonra bu rûhanî sevgiye, kalben bağlılık ismini verdiler.

Çünkü sevgi, sevenin kalbini sevilene bağlamakta, böylece ikisi arasında rûhani bir irtibât meydana gelmektedir. Bu ma’nevî sevgi ile büyüklere talebe olunduğu için buna, nisbet de denir. Zamanla tasavvuf ehli arasında yaygın bir ıstılâh oldu. Çünkü her sahanın kendisine has kullandığı ıstılâhlar (husûsi ma’nâlı kelimeler) vardır. Yine buna tasavvufta “Muhabbet yolu” da denir. Çünkü bu yolda esas, Allahü teâlânın rızâsına kavuşma yollarını ve sırlarını bilen, Allahü teâlâya ve O’nun rızâsına, O’nun sevgisine kavuşturan büyük bir zâtı, mürşid ve kâmil bir rehberi sevmektir. Bu sevgi sırf Allah içindir. O’ndan başka bir garaz ve maksat için değildir.

Sırf Allah için muhabbet hakkında; “Meşârik-il-Envâr”daki hadîs-i şerîfde Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurmaktadır “Allahü teâlâ kıyâmet gününde; “Benim için sevişenler nerede? Onları Arşımın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde (Arşımın gölgesinde) gölgelendireceğim” buyurur.”

Ömer (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: Resûlullahdan (aleyhisselâm) duydum. Buyurdular ki: “Allahü teâlânın ba’zı kulları vardır. Peygamber ve şehîd değildirler. Fakat, onlara kıyâmet gününde Allahü teâlâ katındaki mertebelerinden dolayı, peygamberler ve şehîdler (bile) imrenirler” Eshâb-ı Kirâm; “Yâ Resûlallah! Onların kimler olduklarını ve ne amel işlediklerini bize bildir, umulur ki onları severiz” dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Onlar, aralarında herhangi bir akrabalık ve mal alışverişi olmadan, birbirini seven bir topluluktur. Vallahi onların yüzleri nûrdur. Onlar nûrdan minberler üzerindedirler. İnsanlar mahzûn (üzgün) olduğu zaman, onlar mahzûn değildirler.”

Asıl olarak kalben bağlılık, Resûlullah efendimize yapılır. Ancak insanlara doğru yolu göstermekle memur olan Allahü teâlânın veli kullarına bağlanmanın caiz olduğunda da şüphe yoktur. Çünkü onlar, Resûlullah efendimizin vârisleri, vekîlleridirler. Biz, Resûlullahın (aleyhisselâm) vârisi ve vekîlleri olan bu mübârek zâtları sevmekle de emrolunduk. Aynı zamanda, Resûlullaha salât-ü selâm okurken, peşinden bu büyük zâtlara da salât-ü selâm okumak caiz olduğu gibi, onlara kalben bağlılık da caizdir. Bu büyük zâtlar, da’vet, irşâd ve insanları terbiye husûsunda, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yaptığı vazîfeyi yapmaktadırlar. Onlar kıyâmete kadar bu husûsta Resûlullahın (aleyhisselâm) vekîlleridirler. Nitekim Yûnus sûresi 108. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Ey Sevgili Peygamberim! Onlara de ki: Benim yolum budur. Sizi gafletten uyandırarak, Allahü teâlâya çağırıyorum. Ben ve benim izimde bulunanlar çağırıcıyız” buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmede da’vet husûsunda, Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olanlar, Resûlullaha (aleyhisselâm) ortak kılınmaktadırlar.

Bağlı olunan pîre, hem zâhiren ve hem de bâtınen i’tirâz etmek, feyz kapısını kapatır. Bu sebeple tasavvuf büyükleri, talebenin riâyet edeceği edebleri anlatırken; onun bağlı olduğu zâtın önünde, yıkayıcının elindeki meyyit gibi olması lâzım geldiğini söylemişlerdir. Çünkü yıkayıcı, münâsip gördüğü şekilde onu yıkar. Mürşid-i kâmil de talebesini dilediği şekilde terbiye eder.

Sühreverdî hazretleri, “Avârif” adındaki kitabında şöyle buyurmaktadır “Abdülkâdir-i Geylânî (r.aleyh), talebelerinden birinin ziyâreti için geldiği haber verildiği zaman, dışarı çıkıp, onu karşılamazdı. Sâdece kapıyı açar, müsâfeha eder, ona selâm verir, fakat onunla beraber oturmaz, gidip halvethânesine otururdu. Fakat talebeleri hâricinde yabancı birisi gelince, onu karşılamaya dışarı çıkar, onunla beraber otururdu. Talebelerinden birinin hatırına, onun bu şekildeki muâmelesinden dolayı böyle davranmanın iyi olmadığı hakkında düşünceler geldi. O talebenin bu şekildeki düşüncesi kendisine ma’lum oldu ve; “Bizim talebelerimizle irtibâtımız kalbîdir. Onlar buna ehildir. Fakat yabancı birisi böyle değildir. Bizim talebeyle kalbi irtibâtımız kâfidir. Fakat başkasına zâhire, âdete göre muâmele ederiz. Eğer böyle yapmazsak o yalnızlık hisseder ve bu durum onu rahatsız eder” buyurdu.

Tenbîh: Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) düşünmek ve kalbinde hazır etmek, sahih hadîs kitaplarından Resûlullah

efendimizin (aleyhisselâm) mübârek tavır ve hareketlerini, mübârek bedenin görünüşünü okumak sûretiyle olur. Resûlullah efendimizin bizzat kendisini gözle görebilecek şekilde görünmesini istememeli, bu istekte ısrar etmemelidir. Sâdece sahih hadîs kitaplarında bildirildiği kadarıyla icmali olarak, kısaca tasavvur etmek, kalbde hazır etmek kâfidir. Bu kadarı, kalbi muhabbetle Resûlullaha bağlamakta ve rûhî irtibâtı te'min etmekte kâfidir. Eğer bu husûsa dikkat edilmezse, o kimsenin hâlinin karışmasından korkulur.

Şayet Resûlullah efendimize muhabbetle tam bir istimdâd (sığınma) hâsıl olur, hâl ve makamda terakki ederse, Resûlullahın (aleyhisselâm) yüksek rûhâniyetlerinin o kimseye görünmesi umulur. Böylece maksat da hâsıl olmuş olur.

Bütün bunlardan, Allah ve Resûlünün halifesi olan ve insanlara doğru yolu göstermekle vazîfeli, kâmil ve mükemmil bir zâta talebe olmanın lâzım geldiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü, daha önce anlatılan şekilde Resûlullaha (aleyhisselâm) kalbi bağlamak mümkün olsa bile, bunun bilhassa daha başlangıçta olan bir kimse için ne kadar zor bir iş olduğu ma'lûmdur. Birçok kimseler, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek şahsını tam olarak kalbinde hazır edemez. Hilye-i şerîfi, zihinlerinde, kemâliyle tasavvur etmeye gücü yetmez. Bunlar bu husûsta, va'z ve nasihate muhtaçtır. Bu yolun zâhirî ve batınî âdabını öğrenmeye muhtaç olanlar için, böyle bir bağ kurmanın ne derece zor olduğu açıktır. Beşerî mâniler sebebiyle doğrudan doğruya Resûlullaha (aleyhisselâm) bağlanarak feyz almak zordur. Allahü teâlâ, kendisine kavuşmak isteyen kullarına kolaylık olması için, kâmil ve mükemmil rehberleri yarattı. Bu mübârek zâtlar, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan yolları gösterdiler. Böyle münevver yol göstericilerin, her asırda mevcût olacağı bildirildi.

Ba'zan mesafenin uzak olması veya böyle zâtların bilinmemesi sebebiyle onları bulmak zor olabilir. Böyle bir durumda olan kimsenin, ma'nevî olarak, yukarda bahsettiğimiz şekilde, Resûlullahın (aleyhisselâm) rûhâniyetine yönelmesi caizdir. Fakat şu şartlara da riâyet etmek lâzımdır. Bir daha günaha dönmemek üzere, her günâhına tövbe etmek, i'tikâdı, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı üzere düzelttikten sonra; söz, fiil, amel bakımından azîmet yolu üzere İslâmın emir ve yasaklarına yapışmak, bütün işlerinde gücünün yettiği kadar, takvâyı gözetmektir. Çünkü Allahü teâlâ, Tegâbün sûresi 16. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahın yasak ettiği şeylerden, gücünüzün yettiği kadar perhiz ediniz" buyurmaktadır.

İşlerde takvâ husûsunda bir eksiklik olursa, irtibât hâsıl olmaz. Hakîkatte bu irtibât, takvânın ve Allahü teâlânın rızâsının hâsıl olmasında ölçüdür, terazidir.

Bir kimse bu esasları mükemmel bir şekilde yerine getirince, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek rûh-u şerîflerine rûhen yönelir. Resûlullahın (aleyhisselâm) rûhâniyetlerinden, Allahü teâlânın rızâsının hâsıl olması için şefaat ister. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) vesile ederek, Allahü teâlâya yalvarır. Hergün gücünün yettiği kadar, huşû' ve ta'zim ile cehrî (sesli) olarak Kur'ân-ı kerîm okur. Hergün bir hizbden (beş sayfa) az okumaz. Daha fazla okumanın bir sınırı yoktur.

Bir kimsenin, Kur'ân-ı kerîm okumaya gücü yetmezse, Kelime-i tevhîd okumaya yapışır. Çünkü Kelime-i tevhîd, Kur'ân-ı kerîmin özü, hulâsası ve en üstün zikirdir.

Hergün açıktan veya gizli olarak, Kelime-i tevhîdi gücünün yettiği kadar okur. Okurken sağ tarafa doğru nefy kısmını, sol tarafa doğru isbât kısmını okur. Nitekim Kelime-i tevhîdin telkini, Resûlullahdan (aleyhisselâm), Ali bin Ebî Talib'e (radıyallahü anh) âit bir haberle gelmiştir. Ancak Kelime-i tevhîd üçyüzden aşağı okunmaz. Fakat daha fazla okumanın bir haddi yoktur.

Sühreverdî hazretleri, "Avârif" kitabında şöyle buyurdu: "Tasavvuf yolundaki kimse, sâdece Kur'ân-ı kerîm okumak sûretiyle, zikrin en yüksek mertebesine ulaşabilir. Bu da, Kur'ân-ı kerîm çok okunduğu, kalb ile dil birbirine muvafık olduğu zaman mümkün olur. Kalb ile dilin birbirine muvâfık olması, Kelime-i tevhîde devam etmekle olur.

Kur'ân-ı kerîm okumaktan daha üstün bir zikrin olduğunu ve ona yapışmak lâzım geldiğini söyleyen kimsenin sözüne bakılmaz. Çünkü Kur'ân-ı kerîm okuyan kimse, namazda ve namaz hâricinde okuduğu Kur'ân-ı kerîm sebebiyle dünyâ ve âhıret saadeti için Allahü teâlâdan temenni ettiği şeylerin hepsine kavuşur.

Hergün ikindi namazından sonra, yüz kerre "Estağfirullah" okunur. Bunun peşinden; "Allahümme salli alâ seyyidinâ

Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim" okunur. O kimse okuduğu Kur'ân-ı kerîm ve zikirle yetinir. Her ne sûretle olursa olsun, bunlardan başka zikirle asla meşgûl olmaz.

Dâvûd (aleyhisselâm) birgün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Geceleri, tehecclid namazı kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumak sûretiyle ihyâ etmekten gâfil olmamak lâzımdır, İşrâk, Duhâ ve Evvâbîn namazlarını unutmamak lâzımdır. Çok konuşma terkedilmeli, yalnızlığa yapışmalıdır. İnsanlardan uzak kalmak her yönden daha iyidir, maksada kavuşturma bakımından pek mükemmeldir. Denilir ki Sıddîkların maksadı, tasavvuf yolunda bulunanların neş'esi, yalnızlıktır. Çünkü yalnızlık, kalbleri ma'nevî kirlerden temizler. Aksi ise vakitleri zayi eder. Bununla ebdâl ve evtâdın kavuştuklarına kavuşulur.

Bahsedilen bu amellere, gevşeklik yapmadan, bıkmadan, usanmadan devam etmeli, Allahü teâlânın kapısına acziyetini ve muhtaç olduğunu arz ederek yapışmalıdır. Böylece, Allahü teâlânın lütuf ve ihsân kapısı açılır ve bu hâl üzere vefât eder. Nitekim Hicr sûresi 99. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Yakîn elde etmek için, Rabbine ibadet et" ve Zâriyât sûresi 56. âyet-i kerîmesinde meâlen; "İnsanları ve cinnileri ancak, beni bilip itaat, ibâdet etmeleri için yarattım" buyurulmuştur.

Büyüklerin rûhâniyetleri tarafından yetiştirilen, onlar tarafından terbiye edilen kimseye, Üveys bin Amir el-Karnî'ye nisbetle "Üveysî" denir. Çünkü Üveys-i Karnî (Veysel Karânî), Resûlullah efendimizin zamanına yetişti. Fakat göremedi. Ancak Resûlullahın (aleyhisselâm) hayatlarında ve vefâtlarından sonra Resûlullah efendimizin mübârek rûhâniyetlerinden istifâde etti. Ma'nevî gıdasını aldı, yetişti. Bu yolla yetişen pekçok evliyâ vardır. Bâyezid-i Bistâmî, Ebü'l-Hasen Harkânî, Şeyh Attâr, İsmâil Tillovî, Şeyh Ahmed Nâmıkî Câmî ve daha başka zâtlar bu yolla yetişmişlerdir.

Bu yolda bulunan kimsenin, bu amellere başladığı zaman niyetini düzeltmesi, o amelleri sırf Allah rızâsı için yapması, kalbi, Allahü teâlâdan başka şeylerden sıyırması lâzımdır. Sonra, dili ve kalbi ile; "İlâhi ente maksûdî ve rıdâke matlûbî" (ilâhî sen benim maksûdunsun ve senin rızân benim matlûbumdur) demelidir. Buna başka bir söz karıştırmamalıdır. Allahü teâlânın rızâsını istemek ve kullukla alâkalı vazîfeleri yapmaktan başka, dünyevî ve uhrevî bir ihtiyâcı kalbinde bulundurmayacaklar. Kendisi için keşf, kerâmet ve gaybla alâkalı şeyleri bilmek gibi bir maksadı olmamalıdır. Kendi isteği ile olmadan onda böyle bir şey meydana gelirse, ona iltifât ve i'tibâr etmez. Böyle şeylerle meşgûl olmaz. Hattâ, bunun ihlâsı husûsunda bir imtihan olması korkusu ile, böyle şeylerden Allahü teâlâya sığınması lâzımdır. Eğer böyle şeye meylederse, bu yolda ilerlemek onun için mümkün olmaz. Hattâ bu yoldan reddolunmasına, bilmediği şekilde hüsrana uğramasına sebep olur. Onun için bundan çok sakınmak lâzımdır."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mecd-i tâlid tercümesi (Muhtelif sahifeler)

2) Şems-üş-şümûs sh. 134, 138

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 42

4) El-A'lâm cild-1 sh. 44

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 40

6) Tuhfet-ül-uşşâk (İbrâhim Fasih Efendi), İstanbul 1293

7) Es-Sırat-ül-müstekim (İbrâhim Fasih Efendi), İstanbul 1986

HİDÂYETULLAH ERBİLÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın en yükseklerinden olan Mevlânâ Ziyâüddîn Hâlid-i Bağdadî Osmanî hazretlerinin halifelerindendir. İsmi, Hidâyetullah Erbîlî olup, Irak'ta bulunan Şehrezûr beldesine yakın Erbil beldesindendir.

Önceleri ümmî idi. Sonra âlim oldu. Kerâmetler sahibi, firâseti ve ileri görüşlülüğü çok kuvvetli olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri ona;

"Belki ba'zı ilimleri öğretmeye muhtaç olursun gel sana çeşitli ilimleri öğreteyim" buyurdu. O da kabûl edip, evliyâlık yolunda güneş misâli olan mübârek büyük zâtın ders ve sohbetlerine devam etmeye başladı. Aklî ve naklî ilimlerde yetişerek icâzet aldı.

Allahü teâlânın hikmeti, evliyânın kerâmeti olarak, Mevlânâ'nın vefâtından sonra, Osmanlı vâlilerinden Mahmûd Paşa, Erbil ve civarına varınca, hakîkatte ilim ile meşgûl olmayan, görünüş olarak o mevkilerde bulunan İmâm ve şeyhlerin hepsini yerlerinden çıkararak uzaklaştırdı. Hidâyetullah Erbîlî ise, Mahmûd Paşa'nın isteğiyle ders vermeye başladı. Mevlânâ Hâlid hazretlerinden aldığı ilim ve ma'rifetleri talebelerine büyük bir sabırla anlattı. Onların gönüllerinde hakîkat bahçelerinin güzel meyvelerinin olgunlaşması için uğraştı. Bütün ilim âşıkları huzûruna koşarak, ondan istifâde etmeye başladılar. Bu gelenler; "Biz bu zamana kadar bu zâtın bu kadar ilme sahip olduğunu bilmiyorduk. Hâlbuki ilim ve edeb sahiplerinden kadri yüce bir âlimmiş" diyerek hayretlerini bildirdiler.

Daha sonra, Mahmûd Paşa da onun yükseldiğini daha iyi anlayıp, huzûruna, sohbetlerine koşmuş ve duâlarını istirhâm etmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mecd-i tâlid sh. 91

2) Şems-üş-şümûs sh. 131

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 259

İBN-İ ABDÜLAZÎZ

Târih ve hadîs âlimi. İsmi, Hamûde bin Abdülazîz olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 1146 (m. 1733) senesinde Tunus'da doğdu. 1202 (m. 1787) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Abdülazîz, babasının terbiyesinde yetişti. Babası, o mıntıkada çok okunan Muhtasar-ı Halîl adlı eseri en iyi okutan müderrislerdendi. İbn-i Abdülazîz, babasından ilim öğrendi. Hattâ babası ona geceleyin siyer ve târih dersleri verirdi. İbn-i Abdülazîz, küçük yaşta babasını kaybetti. Daha sonra; Müftî Ahmed Mekûdi, Kâsım Mahcûb, Muhammed bin Hüseyn, Muhammed bin Hasen, Muhammed Garbânî, Ali Şerîf ve Muhammed Şahmi'den ilim öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, daha genç yaşta iken Zeytûne Câmii'nde ders vermeye başladı. Kendisinden; Müftî Muhammed Birem es-Sâni, Müftî Muhammed Mahcûb ve kardeşi Kâdı Ömer ilim öğrendi.

Genç yaşta hacca gitti. Yolda Mâlikî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden Şeyh Muhammed Tâvüdî ile görüştü. Muhammed Tâvüdî onun ilmini beğendi. Hattâ, mantık ilmine dâir olan Muhtaşar-ı Senûsî'yi oğluna okutmasını istedi. İbn-i Abdülazîz de, onun oğluna o kitabı okuttu.

İbn-i Abdülazîz, 1182 (m. 1768) senesinde ikinci defa hacca gitti. Bu hac sırasında, Tunus kâfilesinin kadılığını yaptı. Onların mes'elelerini hâlletti. Hac dönüşünde, Tunus emîri Ali Paşa'nın idâresi zamanında baş kâtiplik yaptı. İlk önce bu vazîfeyi kabûl etmek istemedi ise de, Ali Paşa, Müftî Muhammed bin Hasen Banûdi vasıtasıyla ona bu vazîfeyi kabûl ettirdi. Ali Paşa, onu sefir olarak İstanbul ve Cezayir'e gönderdi.

Ali Paşa, 1186 (m. 1773) senesinde İbn-i Abdülazîz'i çocuklarının terbiyesi ile vazîfelendirdi. İbn-i Abdülazîz, onlara; nahiv, sarf, târih ve Hanefî mezhebi fıkıh bügilerini öğretti.

İbn-i Abdülazîz'in yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alel-akîdet-ül-vüstâ lis-Senûsî, 2-Risâletün fî tahrîr-i semt-il-kıble, 3-İstanbul âlimlerinin kelâm ilmine dâir sordukları mes'elelerin cevâbına ihtivâ eden sekiz risale, 4- Dîvân-ı şi'r, 5- El-Kitâb-ül-Bâşî: Emîr Ali bin Hüseyn Paşa zamanı olan 1172 (m. 1759) senesinden, 1196 (m. 1782) senesine kadar olan târihî konuları alır. Ayrıca bu eserde, Türkler'in Tunus'u fethinden zamanına kadar olan iktisâdî ve fikrî hayatı anlatır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcim-ül-müellimîn et-Tûnusiyyin cild-3, sh. 330

İBN-İ ÂBİDÎN

Şam'da yetişen âlimlerin en büyüklerinden. Osmanlıların en meşhûr fıkıh âlimi olan İbn-i Âbidîn'in ismi, Seyyid Muhammed Emîn bin Ömer bin Abdülazîz'dir. 1198 (m. 1784) senesinde

Şam'da doğdu. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin sohbeti ile şereflenerek kemâle geldi. O vilâyet güneşinin Şam'da cenâze namazını İbn-i Âbidin hazretleri kıldırdı. Çok kitap yazdı. "Dürr-ül-mahtâr"a yaptığı haşiyesi beş cild olup, "Redd-ül-muhtâr" adı ile birkaç defa basılmıştır. Hanefî mezhebinde en sağlam fıkıh kitabıdır. İbn-i Abidîn 1252 (m. 1836) senesinde Şam'da vefât etti.

İbn-i Abidîn, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bir müddet babası ile birlikte ticâretle meşgûl oldu. Bu sırada bir taraftan da Kur'ân-ı kerîmi okumaya devam ediyordu. Birgün dükkânlarının önünde Kur'ân-ı kerîm okurken, oradan geçen biri; "Burada bu şekilde Kur'ân-ı kerîm okuman uygun değildir. Hem okumanı da daha iyi bir şekilde düzelt" dedi. Bunun üzerine babasından izin alarak, o zaman Şam'daki meşhûr kırâat âlimlerinden Şeyh-ül-Kurrâ Sa'îd-ül-Hamevî'ye gitti. Ondan tecvîd ilmine dâir "Meydâniye", "Cezeriyye" ve "Şâtıbıyye" kitaplarını okudu ve ezberledi. Kur'ân-ı kerîmin doğru ve tam okunmasını bildiren kırâat ilmini iyice öğrendikten sonra, sarf, nahiv ve Şafiî fıkhını öğrendi. Bu ilimlere dâir ana metinleri de ezberledi. Bundan sonra, o zamanın en meşhûr âlimlerinden olan Seyyid Muhammed Şâkir Sâlimî'nin derslerine devam etti. Fen ve sosyal ilimlerin, yanısıra, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini de öğrendi. Hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tavsiyesi üzerine, Hanefî mezhebine geçti. Daha onyedi yaşında iken, fıkıh kitapları üzerine haşiye ve şerhler (açıklama ve izahlar) yaptı. Kıymetli eserler yazmaya başladı. Hadîs ilminde de, Şam'da bulunan muhaddis Kuzberî'den icâzet (diploma) aldı. İlimde o kadar yükseldi ki, daha hocaları hayatta iken büyük bir şöhrete kavuştu.

İbn-i Abidîn (rahmetullahi aleyh), zâhir ilimlerini öğrendikten sonra, kelâm ve tasavvuf ilimlerini de zamanın en büyük âlimi ve tasavvuf ehli, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den öğrendi. Onun sohbeti ile şereflenerek kemâle geldi. İbn-i Abidîn'in ilimdeki üstün derecesini, ahlâkını ve hizmetlerini oğlu Alâeddîn Muhammed şöyle anlattı: "Babam uzun boylu, heybetli ve vekârlı idi. Yüzünde nûr parlardı. Vaktini, devamlı, ilim öğretmek ve talebe yetiştirmekle, ibâdet ve tâatla geçirirdi. Geceleri devamlı kitap yazar, az uyurdu. Gündüzleri ders okutur ve sorulan sorulara cevap (fetvâ) verirdi. Ramazanda her gece hatim okur ve gözyaşı dökerdi. İnsanlara faydalı olmak husûsunda çok titiz davranır, hiç abdestsiz durmaz ve vaktini boşa geçirmezdi."

İbn-i Abidîn hazretlerinin dîne uymaktaki hâlleri meşhûr olup, kerâmetleri ve menkıbeleri çoktur. Haramlardan, mekrûhlardan ve şüphelilerden kesinlikle uzak durur, mübahları çok az kullanır, ibâdetlerinde sünnetlere, müstehablara, edeblere uymakta son derece titiz davranırdı.

Beş vakit namazda, tahıyyâti okurken, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) baş gözü ile görürdü. Göremediği zaman o namazı yeniden kılardı. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kıymetli talebelerinden olan İbn-i Abidîn, ondan ders aldığı sıralarda, birgece rü'yâda Resûlullahın (aleyhisselâm) üçüncü halîfesi Hazreti Osman'ın vefât ettiğini ve Câmi-i Emevî'de namazını kendisinin kıldırdığını gördü. Sabahleyin derse gidip Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerine bu rü'yâyı olduğu gibi anlatınca, o da; "Senin rü'yânın ta'biri, Allahü teâlâ bilir ki şöyledir: "Ben yakında vefât ederim, sen benim cenâze namazımı Câmi-i Emevî'de kıldırırsın. Çünkü ben, Hazreti Osman'ın torunlarındanım" buyurdu. Aradan birkaç gün geçince Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî tâ'ûn (veba) hastalığından şehîd olarak vefât etti. Namazını İbn-i Abidîn kıldırdı.

İbn-i Abidîn hazretleri, fakirlere pekçok sadaka verir, akrabasını ziyâret eder, annesine, babasına çok iyilik ve hürmet ederdi.

Onun meclisinde boş söz konuşulmazdı. Şam'da ve diğer şehirlerdeki şer'î mahkemelerde ihtilaflı hüküm verilse, derhal ona müracaat olunarak düzeltilirdi. En mühim ve zor mes'eleler ona sorulurdu. İhtilaflı birşey hakkında ona müracaat edilmeden hüküm verilmezdi. İlim kitapları üzerine kendi güzel yazısıyla öyle açıklamalar kordu ki, böylece en zor mes'eleler kolaylıkla anlaşılırdı. Kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları güzel bir üslupla yazardı. Birçok talebe yetiştirip icâzet (diploma) vermiştir. Başlıca talebeleri, kendi kardeşi Allâme es-Seyyîd Abdülganî, akrabasından Emîn-ül-fetvâ Ahmed Efendi, Sâlih İbni Seyyid Hasen Abidîn, İstanbul'da ikinci derecede Mecidiye nişanı (ilim rütbesi) almış olan ve o zaman Medine'de kadılık yapan, ilimde parmakla gösterilen Câbi-zâde de İbn-i Abidîn'den ders alarak çeşitli ilimleri öğrendi. Bunlardan başka; tasavvufda ve diğer ilimlerde meşhûr olan eş-Şeyh Yahyâ Serdest, "Kudûrî" ve "Akîdet-üt-Tahâvî"yi şerh eden Allâme Abdülganî Güneynî el-Meydânî, Hanefî fıkhında icâzet alan Hasen el-Baytar, "Dürer"i şerheden İstanbullu Ahmed Efendi, Şam'da mîrâs hesapları ve taksimi (ferâiz) işlerine bakan Seyyid Hasen er-Resâme,

fen, sosyal ve dînî ilimlerde birçok kıymetli kitaplar yazan Yûsuf Bedreddîn el-Magribî, Allâme Muhammed Cukıllî, İzmir ulemâsından ilim payesi (rütbesi) sahibi Muhammed Efendi, “Elfiye” ve “Dürr-ül-Muhtâr” kitaplarını geniş olarak açıklayıp yeni bir kitap yazan Abdülkâdir Hallâsi, Dımeşk müftîliği yapmış olan Ali Murâdî Efendi, Şam kadılığı yapmış olan Anadolu kadıaskeri Abdülhalîm Efendi, Hasen bin Hâlid Muhammed Tillovî, Muhyiddîn Yâfiî, zamanında Şeyh-ül-kurrâ olan Ahmed Mahlâvî el-Mısrî, Bağdat’ın meşhûr âlimlerinden Molla Abdürrezzâk Bağdadî, “Mecelle”yi hazırlayan komisyonda bulunan oğlu Alâeddîn Muhammed gibi daha birçokları, İbn-i Abidîn’in derslerine devam ederek icâzet (diploma) almışlardır.

İbn-i Abidîn, fıkıh âlimlerinin yedinci tabakasındandır. Ya’nî önceki tabakalarda bulunan fıkıh âlimlerinden doğru olarak nakil yapanlar derecesindedir.

Hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî’nin (rahmetullahi aleyh) kendisine yazdığı bir mektûp aşağıdadır.

“Her sözü sened olan büyük âlim Mevlânâ Muhammed Emîn Abidîn’e en güzel duâlarımı ve en latif medhlerimi bildiririm.

Sizinle görüşüp buluşma arzumuz çoğaldı. Size olan muhabbet ateşimiz arttı. Şeyh İsmâil Enârânî’nin sizden tarafa gitmesini vesile ederek bu mektûbu yazıyorum. Yazdığınız pek kıymetli eserlerle İslâm âlemine yaptığınız büyük hizmet için, pekçok duâlara mazhar oldunuz.

Siz de bizim hâlimizi sorarsanız, sevdiklerimizden uzak kalmamızın acısı içindeyiz. Allahü teâlâdan dileğimiz, sizin de öyle olmanızdır. Hâllerinizi bize bildirmeyi ihmâl etmeyiniz. Allahü teâlânın izni ile, her sıkıntınızda bütün gücümüzle size yardım edeceğiz.

Selâm eder, bütün kalbim ve rûhumla yanınızda olduğumu bildiririm.”

İbn-i Âbidîn, 1252 (m. 1836) senesinde ellidört yaşında iken Şam’da vefât etti. Vefât haberini duyan müslümanlar, böyle büyük bir âlimi kaybetmelerinden dolayı çok üzülüp gözyaşı döktüler. Cenâzesine gelenler görülmemiş bir kalabalık teşkil etti. Tabutu parmaklar üzerinde taşındı. Cenâze namazı Sinân Paşa Câmii’nde kılındıktan sonra, Şam’da “Bâb-üs-sagîr” denilen yerdeki kabristana götürüldü. Vefâtından yirmi gün önce, hocalarının ve büyük zâtların kabirlerinin yanında kendisi için kazdırmış olduğu kabre defnedildi.

Eserleri: En meşhûr eseri Redd-ül-muhtâr’dır. İbn-i Âbidîn bilhassa bu eseriyle tanınmıştır. Bu kitabı, Dürr-ül-muhtâr kitabına yaptığı beş cildlik hâşiyesidir. Kitap, “İbn-i Âbidîn” ismiyle meşhûr olmuştur. Bu eseri Hanefî mezhebindeki fıkıh kitaplarının en kıymetlisi ve en faydalısıdır. Fukahâ (fıkıh âlimleri) tarafından, üzerinde söz edilmiş her mes’elenin hülâsası, bütün kelâm âlimlerinin kabûl ve takdîr ettiği bir şekilde bu kitapta toplanmıştır. Hanefî mezhebinde kendi zamanına kadar yazılmış olan fıkıh kitaplarının sanki bir özetidir. Bu kitaba kendi oğlu tarafından “Kurret -ül-Uyûn-il-ahyâr” adında bir tekmile yazılmıştır. Şam âlimlerinden Ahmed Mehdî Hıdır da, İbn-i Âbidîn kitabının bir fihristini hazırladı ve 1962’de basıldı. Bundan başka; Tefsîr-ül-Beydâvî haşiyesi, El-İbâne, El-Ukûd-üd-dürriyye, İthâf-üz-zekî, Bugyet-ül-menâsik, Tahrîr-ül-İbâre, Tahrîr-ün-Nükûl, Şifâ-ül’alîl, Ukûd-ül-le’âlî, îcâbet-ül-gavs, Sell-ül-hisâm-il-Hindî li Nusreti Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî (Bu eserinde Mevlânâ Hâlid hazretlerine dil uzatanlara cevap vermekte, kerâmetin hak olduğunu isbat etmektedir), El-İlm-üz-zâhir, El-Fevâid-ül-Adbe, Menhel-ül-Vâridîn (bu kitap, İstanbul’da Hakîkat Kitabevi tarafından ofset olarak yayınlanmıştır), El-Ukûdü Resm-il-müftî Nesemât-ül-eshâr gibi daha birçok kıymetli eserleri vardır.

Dört mezhebin inceliklerine vâkıf, derin âlim, veliyyi kâmil ve mükemmil seyyid Abdülhakîm Efendi; “Hanefî mezhebindeki fıkıh kitaplarının en kıymetlisi, en faidelisi “İbn-i Âbidîn”dir. Her sözü delîl, her hükmü senettir...” buyurdu.

İbn-i Âbidîn hazretleri, her sözünü, her hükmünü müctehidlerden, onlar da İmâm-ı a’zamdan, o büyük İmâm da Kitâbdan ve sünnetten almıştır. İbn-i Âbidîn’in bildirdiği hükümlere tâbi olan her müslüman, Kitaba ve sünnete tâbi olmaktadır. Ona uymak istemeyen kendi hevasına, nefsinin arzularına tâbi olmuş demektir. Böyle kimsenin Cehenneme gideceğini Kur’ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler haber vermektedir. Derin fıkıh âlimi olan İbn-i Âbidîn hazretlerinin kitaplarından ba’zı fıkıh hükümleri aşağıdadır:

Redd-ül-muhtâr, beşinci cild, beşyüzyirmidördüncü sahifede buyuruyor ki “Resûlullahı vesile kılarak, Allahü teâlâya duâ etmek güzel olur. Önce ve sonra gelen âlimlerden hiçbiri buna karşı birşey demedi. Yalnız İbn-i Teymiyye bunu kabûl etmedi.

Hiç kimsenin söylemediğini söyleyerek, ortaya bir bid’at çıkarmış oldu. Böyle olduğunu, İmâm-ı Sübkî güzel açıklamaktadır.”

Üçüncü cild, “Cihâd” bahsinde şöyle buyurmaktadır: “Düşman hücum ettiği veya hücum korkusu olduğu zaman, her müslümanın harb etmesi farz-ı ayndır.”

Beşinci cild, ikiyüzaltmışdokuzuncu sahifede şöyle buyurulmuştur: “Anayı, babayı ve kadının zevcini, adları ile çağırması tahrîmen mekrûhdur, büyük günahdır. Ta’zîm ile, saygı anlatan kelimeler ile ve yanına giderek çağırmaları lâzımdır. Uzakdan, yüksek sesle çağırmamalıdır.”

Birinci cildin kırkyedinci sahifesinde şöyle buyurulmuştur: “Hanefî mezhebinin bilgileri, sonraki âlimlere üç yoldan gelmiştir:

1- “Usûl” haberleri olup, bunlara zâhir haberler de denir. Bunlar, Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’den ve talebesinden (rahmetullahi aleyhim) gelen haberlerdir. Bu haberler, İmâm-ı Muhammed’in altı kitabı ile bildirilmektedir. Bu altı kitap; El-Mebsût, Ez-Ziyâdât, El-Câmi us-sagîr, Es-Siyer-üs-sagîr, El-Câmi’ul-kebîr, Es-Siyer-ül-kebîr kitaplarıdır. Bu kitapları İmâm-ı Muhammed’den, güvenilir kimseler getirdiği için, “Zâhir haberler” denilmiştir. Usûl haberlerini toplayan Hakim Şehîd Muhammed’dir. Bunun “Kâfi” kitabı meşhûrdur. Kâfi’nin şerhleri çoktur.

2-Nevâdir haberleri olup, yine bu imamlardan gelen haberlerdir. Fakat, bu haberler, o altı kitapda bulunmayıp, İmâm-ı Muhammed’in; El-Kîsâniyyât, El-Hârûniyyât, El-Cürcâniyyât, Er-Rukiyyât adındaki kitapları ile bildirilmişdir. Bu dört kitap, yukarıdaki altı kitap gibi, açıkça ve sağlam gelmiş olmadığından, bu haberlere “Zâhirî olmayan haberler” de denir. Ayrıca, İmâm-ı a’zamın talebesinden Hasen bin Ziyâd’ın “Muharrer” adındaki kitabı ve İmâm-ı Ebû Yûsuf’un “Emâlî” adındaki kitabı ile bildirilmişlerdir.

3-Vâkı’ât haberleri, üç İmâmdan bildirilmiş olmayıp, bunların talebelerinin ve talebesi talebelerinin ictihâd ettikleri mes’elelerdir. Böyle haberleri ilk toplayan, Ebü’l-Leys-i Semerkandî olup “Nevazil” kitabını yazmıştır.”

Birinci cildin otuzbeşinci sahifesinden: “Fıkıh bilgisi, ekmek gibi, herkese lâzımdır. Bu bilginin tohumunu eken, Abdullah İbni Mes’ûd (radıyallahü anh) olup, Eshâb-ı Kirâmın yükseklerinden ve en âlimlerinden idi. Bunun talebesi Alkama bu tohumunu sulayarak, ekin hâline getirmiş ve bunun talebesinden olan İbrâhim Nehâî, bu ekini biçmiş, ya’nî bu bilgileri bir araya toplamıştır. Hammâd-ı Kufi, bunu harman yapmış ve bunun talebesi olan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe öğütmüş, ya’nî bu bilgileri kısımlara ayırmıştır. Ebû Yûsuf hamur yapmış ve İmâm-ı Muhammed pişirmiştir. Böylece hazırlanan lokmaları, insanlar yemektedir. Ya’nî, bu bilgileri öğrenip dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmaktadırlar. İmâm-ı Muhammed pişirdiği bu lokmaları dokuzyüz doksan dokuz kısım bilgi grubu halinde talebeye bildirmiştir. Altı kitabından, sagîr (ya’nî küçük) dediğinde, İmâm-ı Ebû Yûsuf vâsıtası ile öğrendiklerini bildirmiş, kebîr dediği kitaplarda, yalnız İmâm-ı a’zamdan işittiklerini bildirmiştir.”

“Âdem aleyhisselâmdan beri, her dinde bir vakit namaz var idi. Hepsinin kıldığı, bir araya toplanarak bize farz edildi. Namaz kılmak, îmânın şartı değil ise de, namazın farz olduğuna inanmak, imânın şartıdır. Namaz, duâ demektir. Dînin emir ettiği, bildiğimiz ibâdete, namaz “Salat” ismi verilmiştir. Mükellef olan (ya’nî âkil ve baliğ olan) her müslümanın, hergün beş vakit namazı kılması “Farz-ı ayn”dır. Farz olduğu, Kur’ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmiştir. Mi’râc gecesinde, beş vakit namaz emrolundu. Mi’râc, hicretten bir yıl önce, Receb ayının yirmiyedinci gecesinde idi. Mi’râcdan önce, yalnız sabah ve ikindi namazı vardı”

“Yedi yaşındaki çocuğa, namaz kılmasını emretmek, on yaşında kılmaz ise, el ile döğmek lâzımdır. Mektebdeki muallim, talebesini çalıştırmak için el ile üç kerre döğebilir. Daha fazla vuramaz. Sopa ile döğemez. Bu yaştaki çocuklara, başka ibâdetleri de öğretmek ve yapmağa alıştırmak, günahlardan menetmek lâzımdır.”

Namazın mekrûhlarını anlatırken buyuruyor ki: “Kâfirlerin yaptıkları ve kullandıkları şeylerden birisi, âdet olarak, ya’nî her kavmin, her memleketin âdeti olarak yaptıkları şeylerdir. Bunlardan haram olmayıp, insanlara fâideli olanları yapmak ve kâfirlere benzemeği düşünmeyerek kullanmak hiç günah değildir. (Pantolon, çeşitli ayakkabı, çatal, kaşık kullanmak, yemeği masada yemek, herkesin önüne tabaklar içinde koymak, ekmeği bıçak ile dilimlere ayırmak, çeşitli eşya ve âletleri kullanmak hep âdete bağlı şeyler olup mubâhdırlar. Bunları kullanmak, bid’at olmaz, günah olmaz.) Resûlullah (

aleyhisselâm) papazlara mahsûs olan ayakkabıyı kullanmıştır. Bunlardan, fâideli olmayanları, çirkin ve mezmûm olanları kullanmak ve yapmak haram olur. Fakat, iki müslüman bunları kullanınca, "Âdet-i İslâm" olur ve üçüncü kullanan müslümana haram olmaz. Birinci ve ikinci müslüman günahkâr olursa da, başkaları olmaz. (Kâfirlerin kullandıkları şeylerin ikinci kısmı, ibâdet olarak yaptıkları ve kâfirlik alâmeti olan, İslâmiyeti inkâr etmek ve inanmamak alâmeti olan, tahkir etmemiz vâcıb olan şeylerdir ki, bunları yapan ve kullanan imansız olur. Bunlar, ölümle veya bir uzvun kesilmesi ile veya bunlara sebep olan; şiddetli dayak, hapis, bütün malını almak ile tehdit edilmedikçe kullanılamaz. Bunlardan meşhûr olanlarını bilmeyerek veya şaka olarak veya herkesi güldürmek için yapan da imansız olur. Meselâ, papazlara mahsûs zünnârı kullanmak küfür olur. Buna "Küfr-i hükmî" denir. Onlara mahsûs olan şeyleri kullanmanın küfür olduğu, İslâm âlimlerinin temel kitablarında yazılıdır.)

Aşağıdaki yazının hepsi, "Dürr-ül-muhtâr"dan ve bunun haşiyesi olan İbn-i Abidîn'in "Redd-ül-muhtâr"ından alınmıştır.

"İhtiyâcı olan eşyadan ve borçlarından fazla olarak, zekât nisabı kadar malı, parası bulunan her hür müslümanın, Ramazan bayramının birinci günü sabahı, tan yeri aydınlanırken, fıtra vermesi vâcib olur. Fıtra ve kurban nisabı hesabına katılacak malın ticâret için olması şart olmadığı gibi, elinde bir yıl kalmış olması da lâzım değildir. Bayramın birinci günü sabah namazı girdiği anda, nisâb mikdârı kadar mala mâlik olmak şarttır. O ândan sonra nisaba kavuşanın, dünyâya veya imâna gelenin fıtra vermesi vâcib olmaz. Misâfir olanın da fıtra vermesi lâzımdır. Ramazân-ı şerîfde veya Ramazan'dan önce ve bayramdan sonra vermesi de caizdir. Hattâ, bir kimse, fıtra veya zekât, keffâret veya nezr ettiği (adadığı) şeyi vermeden ölürse ve verilmesini vasıyyet etmedi ise, vârislerinden birini, kendi malından (ölünün malından değil), bunları fakirlere vermesi caiz olur. Fakat vâris, bunları vermeğe mecbûr değildir. Eğer, vasıyyet etmiş ise, bıraktığı malın üçte birinden verilmesi lâzım olur. Mal bırakmadı ise, vasıyyeti yapılmaz. Bayram namazından önce verilince, sevâbı daha çok olur. Şâfiîde Ramazan'dan önce, Mâlikîde ve Hanbelîde ise bayramdan önce verilmez. Bir kişinin fıtrası, bir fakire veya birkaç fakire verilebildiği gibi, bir fakire birkaç kimsenin fıtrası da verilebilir. Küçük çocuğun ve delinin malları varsa, bunların fıtraları da, mallarından verilir. Velîleri vermezse, çocuk büyüdükde, deli iyi oldukda, eski fıtralarını da kendileri verir. Baliğ olmayan çocukların malı yoksa, bunların fıtrasını babaları, kendi fıtrası ile birlikte verir. Ya'nî kendi zengin ise verir.

Zevcesi için ve büyük çocukları için vermez. Fakat verirse sevâb olur.

İhtiyaç eşyası demek, kıymetleri ne kadar çok olursa olsun, bir ev, bir aylık yiyecek, her yıl üç kat elbise, çamaşır, evde kulanılan eşya ve âletler, hizmetçiler, binecek vâsıtası, meslek kitapları ve ödeyeceği borçlarıdır. Bu eşyanın mevcûd olması şart değildir. Eğer mevcûd iseler, zekât, fıtra ve kurban için nisâb hesabına katılmazlar. Ticâret için olmayan, ihtiyâcından artan eşya, kiradaki evler, evindeki süs eşyası, yere serili olmayan halılar, kullanılmayan fazla ev eşyası, san'at ve ticâret âletleri, burada ihtiyâç eşyası sayılmaz. Bunlar fıtra ve kurban için, nisâb hesabına katılır. Oturduğu ev büyük ise, ihtiyâcından fazla, kullanılmayan odaların nisaba katılması sahîhdir."

Abdestin farzları sonunda diyor ki: "Elinde, yara, yarık bulunan kimse, suyu kullanamaz ise, ya'nî ellerine su alamaz ve yüzünü, başını, kulaklarını, ayaklarını suya sokamaz ise, teyemmüm eder. Kolundan, ayağından bir kısmı kesik olan kimse, kalan yerin yüzeyini yıkar."

"Kaynamayan sıcak suda bırakılan, içi boşaltılmamış tavuğun yalnız derisi necs olur, yolunup, içi boşaldıktan sonra, üç kerre, soğuk su ile yıkanınca, heryeri temiz olur. İşkembe de, böyle üç kerre yıkamakla temiz olur." (Su, deniz seviyesinde yüz derecede kaynar.)

Gasbı anlatırken diyor ki: "Gasb, bir kimsenin malını zor ile almak veya kendindeki emânet malı inkâr etmektir. Büyük günahtır. Malda değişiklik oldu ise, sahibi, malı ile kıymetindeki değişikliği veya yalnız kıymetini ister. Gasb ettiği yerde ödemesi lâzım olur. Tazminden sonra kullanması caiz ise de, satarak ettiği kâr yine helâl olmaz. Kârı sadaka vermesi lâzımdır. Muhtelif kimselerden gasb ettiklerini, birbirleri ile veya kendi mülkü ile karışdırır ve bunlar ayrılamazlarsa, hepsi kendi mülkü olur. Fakat, tazmin etmedikçe, bu karışımı kullanması helâl olmaz. Tazmin etmekle, gasb günâhından kurtulmaz."

“Cünüb olan her kadının ve erkeğin, hayzdan ve nifâsdan kurtulan kadınların, namaz vaktinin sonuna o namazı kılacak kadar zaman kalınca, gusl abdesti alması farzdır.”

“Cünüb iken, kasıkları traş etmek mekrûhtur.”

“Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmi, harf ve kelime olarak gönderdi. Bu harfler mahlûkdur. Bu harf ve kelimelerin ma’nası, kelâm-ı ilâhîyi taşımaktadır. Bu harflere, kelimelere Kur’ân denir. Kelâm-ı ilâhîyi gösteren ma’nâlar da Kur’ân’dır. Bu kelâm-ı ilâhî olan Kur’ân mahlûk değildir. Allahü teâlânın, başka sıfatları gibi ezelî ve ebedîdir.”

“Kur’ân-ı kerîm, Kadr gecesinde inmeğe başlamış ve hepsinin inmesi yirmiüç sene sürmüştür. Tevrat, İncîl ve bütün kitaplar ve sahifeler ise, hepsi birden, bir defada inmişti. Hepsi, insan sözüne benziyordu ve lafzları mu’cize değildiler. Onun için çabuk bozuldu, değişdirildiler. Kur’ân-ı kerîm ise, Muhammed aleyhisselâmın mu’cizelerinin de en büyüğüdür ve insan sözüne benzememektedir.”

Namazın mekrûhları sonunda buyuruyor ki: “Kendinin yapması haram olan şeyi çocuğa yaptıran kimse, haram işlemiş olur. Oğluna ipek elbise giydiren, altın takan ve çocuklarına içki içiren, kıbleye karşı abdest bozduran, kıbleye ayak uzatmasına sebeb olan kimse, günah işlemiş olur.

“Bir emri yapmak, bir haram işlemesine sebep olursa, haramı işlememek için, o emr terk edilir, yapılmaz.”

“Şüphelilerden sakınmağa, ya’nî şüphelilerden ittikâya “Vera’” denir. Haramlardan sakınmağa, “Takvâ” denir. Şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk etmeğe de “Zühd” denir.”

“Bedende, elbisede ve namaz kılacak yerde necâset, pislik bulunmamalıdır. Baş örtüsü, başlık, sarık, mest ve na’lın da elbiseden sayılır. Boynuna sarılı atkının sarkan kısmı, namaz kılan ile birlikte hareket ettiği için, elbise sayılır ve burası temiz olmazsa, namaz kabûl olmaz. Yaygının, bastığı ve başını koyduğu yeri temiz olunca, başka yerinde necâset bulunursa, namaz kabûl olur. Çünkü yaygı, atkı gibi bedene bitişik değildir. Kucağa oturan üstü necâsetli çocuk, kedi, kuş, ağzı akan köpek bozmaz. Çünkü bunların kendileri durmaktadır. Fakat insan, bunları kucağında, omuzunda, başka yerinde tutarsa, taşımış olur ve namazı bozulur. Salyası akmayan yırtıcı hayvanın ve kedi gibi temiz hayvanların ve çocuğun üstleri temizse, bunları taşımakla, üstünde tutmakla namazı bozulmaz. Çünkü bunların içindeki necâsetleri, hâsıl oldukları yerde kapalıdır. Namaz kılan insanın kendi necâseti, kanı da hâsıl olduğu yerde kapalıdır. Cebde kanlı yumurta taşımak da böyledir. Yumurtadaki kan, hâsıl olduğu yerde kapalı olduğu için namazı bozmaz. Fakat, kapalı şişe içinde idrar taşıyanın namazı caiz olmaz. Çünkü şişe, bevlin meydana geldiği yer değildir.”

“Namazın mekrûhları iki türlüdür Yalnız mekrûh denildiği zaman “Tahrîmen mekrûh” demektir ki, delîlinden zan ile anlaşılan yasaklardır. Yasak olmasına bir delîl, sened bulunmayıp, yapılmaması iyi olan şeye “Tenzîhen mekrûh” denir. Namaz içindeki vâcibleri, müekked sünnetleri yapmamak “Tahrîmen”, müekked olmayan sünnetleri, yapmamak “Tenzîhen” mekrûhdur. Sünnetlerin kuvveti çeşitli olduğundan, tenzihi mekrûhların, tahrîmîye yakınlıkları da çeşitlidir. Mekrûh olarak kılınan namaz sahih olursa da kabûl olmaz. Ya’nî, va’d edilen sevâba kavuşulamaz.”

“Bir kimse Kur’ân-ı kerîmin bir kısmını ezberlerse, kalanını ezberlemek için vakit bulsa, kıymetli olan, fıkıh ilmi ile meşgûl olmasıdır. Çünkü Kur’ân-ı kerîmi ezberlemek farz-ı kifâye, fıkhın lâzım olan miktarını öğrenmek ise farz-ı ayndır.” Hizâne isimli kitapta da; “Muhammed Şeybânî, helâl ve haram hakkında ikiyüzbin mes’ele meydana getirmiştir. Öyle ki, her mes’eleyi bütün müslümanların mutlaka öğrenmesi lâzımdır” buyurulmaktadır.”

“Bütün fıkhı öğrenmek mutlaka lâzımdır” sözünden, bunun farz-ı ayn olduğu anlaşılırsa da, maksat, bütün fıkhın bütün insanlara lâzım olmasındandır. Yoksa herkesin ayrı ayrı bütün fıkhı öğrenmesi farz-ı ayn değildir. Herbirimize farz olan miktar, muhtaç olduğumuz kadarını öğrenmektir. Zîrâ erkeğin hayz mes’elelerini, fakir bir kimsenin zekât ve hac gibi ibâdetleri öğrenmesi farz-ı kifayedir. Bunları öğrenen kimseler bulunursa, farz borcu diğerlerinden kalkar. Namaz için yetecek miktarda Kur’ân-ı kerîmi ezberlemek de böyledir. Dolayısıyla fıkhın hacetten fazla miktarını öğrenmek, Kur’ân-ı kerîmin fazlasını öğrenmekten efdaldir, kıymetlidir.

Allahü teâlâ, fıkıh ilmine hayır adını vererek medhetmiştir. “Her kime hikmet verildiyse, ona pekçok hayır verilmiş demektir” (Bekâra-269) buyurmuştur. Tefsîr erbâbı pekçok âlim, hikmeti, fıkıh ilmiyle tefsîr etmiştir. Bunun içindir ki;

“İlimlerin en hayırlısı fıkıh ilmidir. Çünkü bütün ilimlere vesiledir. Takvâ sahibi bir fıkıh âlimi, bin zâhidden daha faziletli ve üstündür” buyuruldu.

Beş farz ile ihlâsı elde etmek için, lâzım gelen kalb bilgilerini öğrenmenin farz olduğunda şüphe yoktur. Çünkü amellerin kabûl edilmesi buna bağlıdır. Helâli, haramı, riyayı, ucbu, hasedi öğrenmek de farzdır. Zira, ibâdet eden bir kimse riya yaparsa, ucba yakalanırsa amelinin sevâbından mahrûm kalır. Çünkü ucb ve hased, ateşin odunu yediği gibi ameli yerler. Alış-veriş, nikâh, talak gibi şeyleri yapmak isteyenlerin de bunları öğrenmesi farzdır. Haram kılan, küfre sebep olan şeyleri de öğrenmek farzdır. Yemîn ederek söyliyeyim ki, şu zamanda bunlar en mühim olan şeylerdendir. Zîrâ, çok defa halk arasında küfre varan sözler işitirsin. Hâlbuki bunu söyleyenler, söylediklerinin küfür olduğunu bilmezler, ihtiyâten câhil olanlar îmânını hergün, hanımının nikâhını da ayda bir veya iki defa şâhid huzûrunda tazelemelidir. Çünkü, bu hatâ erkeklerde meydana gelmese bile, kadınlarda çok meydana gelir.”

“Avret yerini örtmek, namazda da, namaz dışında da farzdır. İpek ve gasp edilmiş, çalınmış kumaşla örtülü olarak namaz kılmak tahrîmen mekrûhtur. Hiçbirşey bulamayan bir erkeğin, yalnız ipek bulunca, ipekle de örtmesi lâzım olur. Yalnız iken de, örtmek farzdır. Temiz elbisesi bulunan kimsenin, karanlıkta, yalnız iken de çıplak kılması caiz değildir. Kadınların, namaz dışında, yalnız iken, diz ve göbek arasını örtmesi farz olup, sırtını ve karnını örtmesi vâcib, başka yerlerini örtmesi edebdir. Evde yalnız iken, başı açık dolaşabilir. Görünmesi caiz olan onsekiz erkek yanında, ince baş örtüsü örtmeleri evlâdır, iyi olur. Yalnız iken, avret yeri ancak özr ile eçılabilir. Meselâ halâda açılır. Yalnız olarak gusl abdesti alırken açmak mekrûh olur ve caizdir veya küçük yerde caiz olur da denildi. Namaz dışında, necâsetli elbise ile de örtünmek lâzım olur.”

“Hayvan keserken, av hayvanına ok atarken, ava ta’lîm edilmiş köpeği gönderirken, “Bismillah” veya “Allahü ekber” demek vâcibdir. Besmeleyi tamam söylemek de olur. Her rek’atde, Fâtiha’dan önce, Besmele çekmek vâcib diyenler vardır. Fakat, sünnet olduğu daha doğrudur. Abdest almağa, yemeğe ve her mübârek işe başlarken, Besmele çekmek sünnettir. Namazda Fâtiha ile sûre arasında Besmele çekmek, caiz veya müstehâbdır. Yürümeğe, oturmağa, kalkmağa başlarken okumak mübâhdır.

Avret yerini açarken, necâset bulunan yere girerken ve Berâe (Tevbe) sûresini, evvelki sûreye bitişik okurken ve sigara içmeğe ve bunun gibi, fenâ kokulu şeyleri, meselâ soğan, sarımsak gibi şeyleri yemeğe (ve sakal traşı olmağa başlarken), Besmele çekmek mekrûhdur. (Sigaranın, soğan ve sarımsak gibi fenâ kokulu şeylere benzetilmesi, tütünün, bu şeyler gibi, tab’an mekrûh olduğunu, şer’an mekrûh olmadığını göstermekdir). Haram işlemeğe başlarken Besmele çekmek haramdır. Hattâ, kat’î haram olan şeye, bile bile Besmele çeken imansız olur dediler. Kur’ân-ı kerîm niyeti ile, cünübün Kur’ân-ı kerîm okuması haramdır.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 23

2) Tabakât-ül-usûliyye cild-3, sh. 147

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 133

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 33, 43, 93, 94, 95, 111, 127, 129, 137, 152, 168, 197, 225, 241, 249, 251, 259, 301, 303, 309, 323

5) Fâideli Bilgiler sh. 133

6) Redd-ül-muhtâr

7) Kurret-ü-uyûn-il-ahyâr sh. 3

İBN-İ CEVHERÎ

Şafiî mezhebi fî kih âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hasen bin Abdülkerîm Hâlidî olup, künyesi Ebû Hâdî’dir. İbn-i Cevherî diye meşhûr oldu. 1151 (m. 1738) senesinde Kâhire’de doğdu. 1215 (m. 1801) senesi Zilka’de ayının yirmibirinde, Pazar günü Kâhire’de vefât etti. Ezher Câmii’nde büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılınıp, Kâdiriyye dergâhında medfûn bulunan baba ve ağabeyinin yanına defnedildi.

İbn-i Cevherî, babasının terbiye ve himâyesinde büyüdü. Babasından ve ağabeyi Şeyh Ahmed'den okudu. Ayrıca Şeyh Halîl Magribî, Şeyh Muhammed Fermâvî ve zamanın başka büyük âlimlerinden ders gördü. Şeyh Muhammed Melevî'den icâzet (diploma) aldı. Atiyye Echürî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıh derslerini dinledi. Şeyh Ali Sa'îdî ve Berâvî'den ilim öğrendi. Hasen Cebertî'den özel dersler aldı. Hasen Cebertî kendisini çok severdi.

İbn-i Cevherî, 1168 (m. 1754) senesinde babasıyla birlikte hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Oradaki âlimlerin büyüklerinden Şeyh Seyyid Abdullah Mirgânî ile görüşüp, onun ma'nevî kemâlâtından istifâde etti.

İbn-i Cevherî, Hâce Kerîmî isimli bir âlimin kızıyla evlendi. Özbekiyye'de babasına yakın bir eve yerleşti. Babası son zamanlarına doğru, kendisini ziyârete gelen ilim taliblerini oğluna gönderir, ondan istifâde etmelerini söylerdi. İbn-i Cevherî'de kerâmetler ve keşfler görüldü. Mücâhede ve zühd hâlleri ile yaşadı. İnsanlar kendisine kalpten muhabbet beslediler. Zamanın âlimleri ve fazilet sahipleri ile dost oldu. Sevdiği birçok kimseleri evinde misâfir eder, yedirir, içirirdi. Ba'zan da dostlarıyla birlikte seyahate çıkardı.

Babasından sonra onun makamına geçip ders okutan ağabeyi Şeyh Ahmed vefât edince, âlimler Ezher ve Meşhedî Hüseynî'de, İbn-i Cevherî'nin ders vermesini istediler. Fakat o kabûl etmedi. Evinde kendi hâlinde ibâdet, tefekkürle meşgûl oldu. Aynı zamanda Eşrefiyye Medresesi'ne gidip, talebeye çeşitli ilimlere dâir notlar yazdırdı. İnsanlar arasına karışmadı. 1187 (m. 1773) senesinde hacca gitti. Mescid-i Harâm'da ders halkası kurup dersler verdi. Orada çok talebe yetiştirdi. Daha sonra vatanına avdet etti. Zühd ve mücâhede hâli ilerleyip insanlarla görüşmeyi daha da azalttı. Bu haliyle insanların ona olan rağbeti çok fazlalaştı. Ziyâretine gelip giden çoktu. O, herkese dînimizin emir ve yasaklarını anlattığı gibi, halkın ileri gelenlerine ve devlet adamlarına te'sîrli sözlerle nasihatte bulunurdu. Makam sahipleri tarafından rica ve isteği geri çevrilmezdi. Şöhreti heryere yayıldı. Hicaz, Garb, Hind, Şam, Anadolu ve başka yerlerden heyetler, ilim ve duâsına kavuşmak için ziyâretine geldiler.

1199 (m. 1785) senesi Mısır'da karışıklıklar baş gösterince, oradan ayrılıp hacca gitti. Çoluk-çocuğunu da birlikte götürdü. Bir sene kadar Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Orada ilim neşrine devam etti. Çok kıymetli kitaplar satın aldı. Daha sonra Mısır'a döndü. Eski hâli üzere, insanlarla çok az görüştü. Eşrefiyye'de ders notları yazdırmaya devam etti. Ezher rektörü Şeyh Ahmed Demenhûri vefât edince, yerine Şeyh Abdürrahmân Arîşî Hanefî ittifâkla Ezher rektörü oldu. İbn-i Cevherî, kendisinin rektör olmasında ısrar edenlere bu vazîfeyi kabûl etmeyeceğini bildirdi. Daha sonra da Şeyh Ahmed Arûsî rektör oldu. Arûsî vefât ettiğinde İbn-i Cevherî Mısır'da yoktu. Seyyid Ahmed Bedevî'yi ziyârete gitmişti. Dönüşünde onun işâretiyle, Ezher rektörlüğüne Şeyh Abdullah Şarkavî getirildi. Daha sonra Fransızların Mısır'a girmesiyle işler karıştı. Müslümanlar belâ ve sıkıntılara giriftar oldular. Bu arada İbn-i Cevherî'nin evi ve emek vererek topladığı o kıymetli kitapları yağmalanıp tüccârlar vasıtasıyla Avrupa'ya kaçırıldı. İbn-i Cevherî bu duruma çok üzülüp hastalandı ve çok geçmeden de vefât etti.

İbn-i Cevherî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Hülâsat-ül-beyân fî keyfiyyeti sübûti Ramazân, 2-Muhtasar-ül-Minhac, 3-Ed-Dürr-ül-mensûr fis-sâcûr, 4- Ravd-ül-vesîm fil-müftâbih minel mezheb-il-kadîm, 5- Risale fil-uşûliyyîn vel-usûl, 6-Şerh-ül-akâid in-Nesefiyye, 7- İthâf-ül-elbâb, 8- İthâf-ür-Râgıb, 9- İthâf-ür-Rifâk bi beyân Aksâm-il-İştikâk.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 250

3) Acâib-ül-âsâr cild-2, sh. 440

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 353

5) El-A'lâm cild-6, sh. 16

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 14, 18, 434, 591 cild-2, sh. 116, 411

7) Brockelmann Sup-2, sh. 744

İBN-İ EBÎ DAYYÂF

Fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Ahmed bin Ebî Dayyâf bin Ömer bin Ahmed bin Nasr olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Avnoğulları kabîlesindendir. 1219 (m. 1804) senesinde Tunus'ta doğdu. 1291 (m. 1874) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Ebî Dayyâf, ilk tahsilini Bâb-ül-Fercânî yakınlarında İbn-i Mülûke dergâhında, Muhammed bin Sâlih'in yanında yaptı. İlk tahsilini kısa sürede bitirdikten sonra, Zeytûne Medresesi'ne girdi. Bu arada Sâhib-üt-tâbi' Câmii'nde de derslere devam etti. İbrâhim Reyyâhî, Muhammed bin Hoca, İsmâil Temîmî, Muhammed bin Mülûke, Abdürrahmân Kâmil ve başka âlimlerden ilim öğrendi.

İbn-i Ebî Dayyâf'ın talebeliğinden beri edebî ilimlere husûsi bir merakı vardı. Boş vakitlerinde talebe arkadaşları ile edebiyatla alâkalı eserleri mütâlaa ve müzâkere etmek için toplanırlardı. Tahsilini tamamladıktan sonra, adâlet işleri ile vazîfelendirildi. Sonra babasının ısrârı üzerine Tunus emîri Hüseyn Bey zamanında kâtip oldu. Vazifesine, Vezir Sâhib-üt-tâbi' Şâkir'in kâtibi olarak başladı. Bu vazîfede iken mühim bir devlet mes'elesi için İstanbul'a gönderildi. Bir müddet sonra, Müşîr-i evvel Ahmed Paşa zamanında yine İstanbul'a gönderildi. Bu sırada hocası Reyyâhî ona Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi'ye verilmek üzere bir mektûp verdi. İstanbul'a varınca Ârif Hikmet Efendi'yi ziyâret edip, teveccühlerine kavuştu. 1262 (m. 1846) senesinde Müşîr-i evvel Ahmed Paşa ile beraber Fransa'ya gitti. Yazdığı târih kitabında, bu yolculuğu ve bu sırada gördüğü yerleri ince ve edebî bir ifâde ile anlattı. Ahmed Paşa, Ahmed Bay ünvanıyla Tunus emîri olunca, İbn-i Ebî Dayyâfı gizli yazılar için husûsî kâtibi yaptı. 1277 (m. 1860) senesinde de Tunus emîrinin danışma meclisine a'zâ oldu. Daha sonra Emîr Muhammed Sâdık Bey tarafından vezirlik verildi. Yaşı ilerleyince bu görevden istifâ etti. 1288 (m. 1871) senesinde istifâsı kabûl edildi. Ömrünün sonuna kadar sır kâtipliği devam etti. Onun vefâtıyla sır kâtipliği kaldırıldı.

İbn-i Ebî Dayyâfın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İthafü ehl-iz-zemân bi ahbâr-i mülûk-i Tunus ve ahdül emân: önemli bir târih kitabıdır. İslâmiyetin başlangıcından zamanına kadar olan Tunus târihini ihtivâ eder. Bu kitap, 1963 ve 1966 târihleri arasında, Tunus Kültür Bakanlığı tarafından sekiz cild olarak bastırılmıştır. İbn-i Ebî Dayyâf bu eseri ile meşhûr oldu. 2- Risâletün fil-mer'eti, 3- El-Mükâmet-ül-beşeriyyeti fil-envâr-il-beşeriyyeti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcim-ül-müellifîn cild-3, sh. 264

2) El-A'lâm cild-1, sh. 138

İSMÂİL FERRÛH KIRÎMÎ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, İsmâil Ferrûh Kırîmî olup, aslen Kırımlı'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1256 (m. 1840) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vefâtına;

"Mübârek âdem idi, göçtü Ferrûh"

mısra'ını târih düşürmüşlerdir. Orta-köy sarayları arkasında, Yahyâ Efendi dergâhına bitişik kabristana defnolunduğu merhum Emîn Efendi isminde bir zâtın, "Menâkıb-ı Kethudâ-zâde" ismindeki menâkıbnâmesinde yazılıdır. Sultan İkinci Abdülhamîd Hân'ın emriyle bu kabristan, Yıldız Sarayı bahçesine dâhil edilmiştir.

Zamanının önde gelen sîmâlarından olan İsmâil Ferrûh Kırîmî, âlim, âmil, kâmil, fâdıl, şâir ve mütefekkir, bir zât idi. Kısa ve faydalı bir şekilde Osmanlıca yazmaya muvaffak olduğu "Mevâkıb" isimli tefsîri, Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin yazdığı ve Tefsîr-i Hüseynî diye de tanınan "Mevâhib-i aliyye" isimli tefsîrinin tercümesidir.

İsmâil Ferrûh Kırîmî'nin "Mevâkıb tefsîri"nde, Kehf sûresinde 8. âyet-i kerîmeden başlayarak, Eshâb-ı Kehfi anlatan âyetlerin tefsîrinde özetle buyuruluyor ki:

"Efsûs (ya'nî Tarsus) şehri havâlisinde Rakım adlı vadide Betâhlûs dağında, Kehf, ya'nî büyük bir mağara var idi. Efsûs şehri Domityanus veya Dakyanus denilen çok rezil, zâlim ve putperest bir kimsenin mülkü olup, ahâlisini putperestliğe zorlardı. İtaat eden kurtulur, etmeyen de öldürülürdü. Allahü teâlâya inananlardan âltı genç, bir köşede, bu zâlimlerin fitnesinden kurtulmak için duâ ile meşgûl idiler. Onlar bu hâlde iken, Dakyanus'a haber verildi. O da onları çağırıp tehdid eyledi. Onlar tevhîd yolunda sebat gösterip, şirki kabûl

etmediler. Damyanus onların bütün malını alıp; “Gençsiniz. Size iki üç gün mühlet veriyorum. Kurtulmak mı, ölmek mi, hangisini tercih ediyorsunuz?” deyip kendisi bir başka şehre gitti. O gençler fırsatı ganîmet bilip aralarında meşveretten sonra kaçmaya karar verdiler. Her biri babasının evinden azık ve nafaka için bir miktar erzak alıp, şehre yakın bir dağa doğru yola çıktılar. Yolda giderken bir çobana rastladılar. Çoban da imanlı olduğu için onlara katıldı. Çobanın köpeği de bunlara tâbi olup, arkalarından giderdi. Ne kadar mâni olmak istedilerse de mümkün olmadı. Nihâyet Allahü teâlâ, bu köpeği dile getirip “Benden korkmayın! Ben, Allahü teâlânın ve sizin dostunuzum. Siz uykuda iken, ben size gözcülük ve bekçilik yaparım” dedi. Dağa yaklaştıklarında, çoban bunlara; “Ben bu dağda bir mağara biliyorum. Orada gizlenmek mümkündür” dedi. Sözbirliği ile o mağaraya geldiler ve; “Yâ Rabbî! Bize senin katından rahmet, ya’nî rızk, mağfiret ve düşmandan emniyet ver” dediler.

İsimleri; Yemlihâ, Mekselînâ, Mernûş, Debernûş, Şâzenûş, Kefeştatayyûş ve köpekleri Kıtmîr’dir. Büyükleri olan Yemlihâ, kaçıp mağaraya giderlerken yolda arkadaşlarına; “Kavmimiz Allaha ibâdet edip, ibâdette putları ona ortak ettiklerinden, onlardan ayrılmak istedik. O hâlde şimdi mağarayı mesken edinip, burada Allahü teâlâya ibâdet edelim”. Rabbimiz iki cihanda rahmetini bize saçar, din ve dünyâ işlerimizi kolaşlaştırır” dedi. Mağaraya girince Hakkın emriyle uyudular. Dakyanus, Efsûs’a gelip, onları sordu. Kaçtıklarını haber verdiklerinde, babalarını onların getirilmesine zorladı. Babaları; “Bizim malımızı alıp, dağa doğru gittiler” dediler. Dakyanus, adamları ile gidip, o mağarayı buldu. Burada ölsünler diye, mağaranın ağzını kuvvetlice kapattırdı. Dakyanus’un yakınlarından iki mü’min, gençlerin isimlerini ve hâllerini bir taşa nakş edip, mağaranın duvarına koydular. Bu mağara Betâhlûs dağının güney tarafında idi. Güneş doğarken ve batarken oraya vurup, rutubet olmazdı. Eshâb-ı Kehf uyurken, gözleri açık idi. Allahü teâlâ, meleklerle onları sağ ve sol taraflarına döndürürdü. Köpekleri dirseklerini kapının eşiğine uzatmıştı. Ölü değillerdi. Gözleri açık olup, nefes alırlar, saçları, tırnakları uzardı.

Allahü teâlâ, kemâl-i kudreti ile cesed ve elbiselerini değiştirmedi. Uzun müddet uyuduktan sonra onları uyandırdı. İçlerinden Mekselînâ, arkadaşlarına: “Ne kadar zaman yatıp uyudunuz?” dedi. Onlar güneş doğarken mağaraya girmişlerdi. Uyandıkları zaman güneş batmak üzere olduğundan, cevâbında; “Birgün veya günün bir miktarını uyuduk” dediler. Sonra saç, sakal ve tırnaklarına bakıp birbirlerine; “Ne kadar uyuduğumuzu Rabbimiz bilir” dediler. Mekselînâ daha sonra; “Biriniz şu parayı alıp, Efsûs’a gitsin, baksın hangi yiyecek helâl ve temiz ise, ondan satın alsın getirsin. Yiyecek almaya giden, burada kalanları şehirde bulunanlara haber vermesin. Eğer Dakyanus’â tâbi olan ahâlî, bizi bulursa, recm ederler, ya’nî taşa tutup öldürürler. Yahut da zorla kendi bozuk dinlerine döndürürler. Onların dînine girerseniz, sizin için sonsuz olarak artık kurtuluş yoktur” dedi.

Bunların en olgun ve akıllıları olan Yemlîhâ, bu vasıyyetleri kabûl ile şehre gittiğinde, çok değişmiş, bambaşka âlem buldu. Hayret etti. İçi burkuldu. Nihâyet ekmekçi dükkânına girip, o parayı, ya’nî Dakyanus zamanında, onun adına olan sikkeyi ekmekçiye verdi. Ekmekçi bunun bir hazîne bulduğunu sandı ve hemen elden ele göstererek zaptiyeye vardı. Yemlihâ’yı tutup, bulduğun hazîneyi ver diye tehdit ettiler. Yemlîhâ; “Ben hazîne bulmadım. Dünkü gün bu altını evden aldım. Bugün çarşıya getirdim” dedi. Babasının ismini sordular. Söyledi. Burada o isimde kimse yoktur deyip yalan söylüyorsun dediler. Çok daraldı. “Beni Dakyanus’a götürün, o benim işimi bilir” dedi. Bu sözünü de, alaya alıp; “Dakyanus öleli üçyüz seneye yakın zaman oldu. Sen bize hikâye mi anlatıyorsun?” dediler. Yemlîhâ, nihâyet, çaresiz kaldı. Dünkü gün, kaçıp, mağaraya girdiklerini söyleyip; “Bundan başka birşey bilmiyorum” dedi velhâsıl pâdişâhları olan sâlih Melîk Teodüs veya Tendürûs’a götürdüler. Bu Pâdişâh mü’min idi. Vaktinin insanlarının çoğu, cesedlerin haşrını inkâr ederlerdi. Pâdişâh onlara bu husûsta ne kadar nasihat ettiyse, fâide vermezdi. Yemlîhâ başından geçenleri o Pâdişâh’a anlatınca, Pâdişâh; oğlu, eşrâfı ve yakın adamları ile birlikte, mağaraya gittiler. Önce Yemlîhâ varıp, arkadaşlarına haber verdi. Pâdişâh da arkasından geldi. Evvel hâlleri üzerine yazılan taşı getirip okudular. İsimleri ve hâlleri anlaşıldı. Pâdişâh onlara selâm verip cevap aldı. Hepsinin boynuna sarılıp, duâlarını aldı. Veda ederken, tekrar eskisi gibi uykuya vardılar. İlk uykuları üçyüzdokuz sene sürmüştü.”

Resûlullah (aleyhisselâm) zamanında, Hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ali kerâmeten oraya gitmişlerdi. Eshâb-ı Kehf yine uykudan uyanmışlar, görüşmüşler. Resûlullaha îmân ettiklerini bildirmişler, selâm yollamışlar, duâ istemişlerdir. Hazret-i Mehdî zamanında yine uykudan kalkıp, onun yanına gidip,

onun askeri olacaklardır, ona yardım edeceklerdir. Köpekleri Kıtmîr dahî Cennete girecektir.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 294

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1073, 1160, 1175

3) Tefsîr-i Mevâkıb cild-3, sh. 42

İSMÂİL TEMÎMÎ

Fıkıh âlimi. İsmi İsmâil olup, künyesi Ebü’l-Fidâ’dır. 1164 (m. 1751) senesinde Temîm’de doğdu. 1248 (m. 1832) senesinde vefât etti.

İsmâil Temîmî, doğduğu yerde, tasavvuf ehlinden olan Ahmed Süleymân Efendi’den ilim öğrendi. Daha sonra bu zât ona, ilim tahsili için Tunus’a gitmesini tavsiye etti. İsmâil Temimî, hocasının emrini tutarak Tunus’a gitti. Burada Sâlih Kevvâs gibi büyük âlimden ders aldı. Ayrıca Şeyh Muhammed Şehmî, Şeyh İbrâhim Reyyâhî, Muhammed Bahrî bin Abdüssettâr, Sâlih Ganûşî es-Sûsî ve Şeyhülislâm Muhammed bin Ahmed’in ilim meclislerinde bulundu. Fıkıh ilminde çok derin bilgiler öğrendi. Târih ilminde mütehassıs oldu. Bir devlet hakkında, sanki o devletin ileri gelenlerinden birisi imiş gibi konuşabilirdi.

İsmâil Temîmî, Zeytûne Üniversitesi’nde müderrislik yaptı. Müderrislik vazîfesi yanında 1221 (m. 1806) senesi Safer ayında kadı oldu. Daha sonra Mahmûd Paşa, 1230 (m. 1815) senesinde fetvâ işlerini ona verdi.

İsmâil Temîmî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1-Takyîdün fî men tevellâ-el-İmâmete vel-hitâbete bi câmi-iz-Zeytûne min ahd-il-İmâm İbn-i Arefe ilâ asrihî, 2-Risâletün fil-hulûvvi-indel-Mısnyyîn vel-megâribe, 3- El-Mineh-ül-ilâhiyye fî tams-id-dalâlet-il-Vehhâbiyye: Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed bin Abdülvehhâb’ın, Hamûde Paşa’ya, kendi bozuk yolunu anlatan bir mektûp göndermesi üzerine, Hamûde Paşa, İsmâil Temîmî’den vehhâbîliğin bozukluğunu anlatan bir kitap yazmasını rica etmesi üzerine bu eseri yazdı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcim-ül-müellifîn cild-1, sh. 247

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 263

3) Brockelmann Sup- 2, sh. 878

İZMİRLİ OSMAN NÛRÎ EFENDİ

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi, tasavvuf ehli, velî. Onüçüncü asrın başlarında İzmir’de doğdu. Aynı asrın sonlarında İzmir’de vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Osman Nûri Efendi, temel din bilgilerinin yanında, Kur’ân-ı kerîmi de baştan sona ezberledi. Sonra İzmir ve Manisa’da, daha sonra İstanbul’da, ilim sahiplerinin derslerine devam etti. Yüksek din ilimlerinde ve onlara yardımcı olan âlet ilimlerinde tahsilini tamamlayarak, hocalarından icâzet (diploma) aldı. Ayrıca Kur’ân-ı kerîmin yedi kırâat üzere okunuşunu öğrenip, buna dâir ilmi tahsil etti. Memleketi olan İzmir’e gidip, Çorakkapı Câmii’nde imamlık yaptı. Güzel sesi ve kırâat üzerindeki engin bilgisi ile, sünnet-i şerîf üzere okuduğu Kur’ân-ı kerîmi dinlemek isteyen müslümanlar, akın akın Çorakkapı Câmii’ne koştular. Osman Nûri Efendi de, beş vakit namazda müslümanlara güzel sesi ile Kur’ân-ı kerîm kırâat etti. İhlâsla okuduğu Kelâm-ı ilâhî, müslümanları coşturur, ilâhî aşka garkederdi.

Bu sıralarda, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin halîfelerinden Abdülfettâh-ı Akrî hazretlerinin sohbeti ile şereflendi. Medîne-i münevverede Ahmed Saîd Fârûkî isminde büyük bir âlimin bulunduğu haberini aldı. Bu haberden sonra, o zâta karşı aşırı sevgi duymaya başladı. Allah aşkından dolayı dünyânın hiçbir şeyinden zevk almıyordu. 1277 (m. 1861) senesinde doğru Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıktı. Mekke-i mükerremeye varıp, haccını îfâ etti. Medîne-i münevverede Resûlullahı (aleyhisselâm) ziyâretle şereflenip, Ahmed Sa’îd Fârûkî hazretlerinin sohbetine koştu. Altı ay hiçbir yere ayrılmadan, o büyük zâtın

derslerine ve sohbetine devam etti. Ahmed Saîd'in (rahmetullahi aleyh) vefâtı üzerine, Mekke-i mükerremede bulunan oğulları Abdürreşîd Sâhib'in hizmetinde uzun yıllar kaldı. Abdürreşîd Sâhib hazretlerinden aldığı feyzlerle Behâeddîn-i Buhârî, Abdülkâdir-i Geylânî, Şihâbüddîn Sühreverdî, Mu'înüddîn Çeştî ve Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yollarında kemâle gelip icâzet aldı. Bu esnada fıkıh ve hadîs ilimlerinde de çok yükseldi. Hocasının vefâtından önce ve sonra, birçok insana ilim öğretti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kalarak yıllarca insanlara doğru yolu gösterip, ibâdet etmekle meşgûl oldu. Eğinli Hâcı Hâfız Mehmed Hulûsî Efendi, İzmirli Hâcı Ahmed ve Hâcı Edhem efendiler, Yûsuf Dağıstânî Efendi ve Şirvanlı Hâşim Efendi yetiştirdiği talebeleri arasındaydı.

İzmirli Osman Efendi, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına harfiyen riâyet eder, mübârek hocalarına tam tâbi olurdu. Bilhassa Abdürreşîd Sâhib'in (rahmetullahi aleyh) hâl ve hareketlerini, kendine örnek alırdı. Aynen onun gibi, Ramazân-ı şerîfte Buhârî-yi şerîf okur, teravihlerde her gece üç cüz okuyarak on günde bir hatim eder, Muharrem'in onunda Müslim'i hatmeder, Muharrem'in ilk on gününde, haftanın Pazartesi, Perşembe günleri ve kameri her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutardı. Hiçbir vaktini boş geçirmez, ağzından boş lâf çıkmazdı. Saatlerce sohbet etse kendisine ve dinleyenlere bıkkınlık gelmezdi. Sohbetinde bulunanlar, saatler sonra bile, ilk sözü imiş gibi aynı dikkat ve iştiyâkla ağızlarından çıkacak sözü beklerlerdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 147

KÂDI-ZÂDE MEHMED TÂHİR EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. Osmanlı târihinde "Vak'a-i Hayriyye" diye bilinen yeniçeri ocağının kaldırılmasına dâir fetvâyı veren şeyhülislâmdır. İsmi Mehmed Tâhir olup, Tokatlı Kâdı Ömer Efendi'nin oğludur. Bu sebeple "Kâdı-zâde" diye şöhret bulmuştur. 1160 (m. 1747) senesinde Tokat'ta doğdu. 1254 (m. 1838) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında, Bostan İskelesi yakınına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren tahsile yönelip, ilk tahsilini babasından aldı. Daha sonra İstanbul'a gelip, zamanın meşhûr âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. 1196 (m. 1782) senesinde girdiği imtihanda üstün başarı göstererek, müderrislik rüûsunu (diplomasını) kazandı. Kâdılık mesleğini tercih ederek, Anadolu ve Rumeli'nin birçok illerinde kadılık yaptı. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak, onların din ve dünya saadetine vesîle oldu. 1233 (m. 1818) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1240 (m. 1824) senesinde Anadolu kadı-askeri oldu. Bu arada Rumeli payesine de nail olup, 1241 (m. 1825) senesinde Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın, yeniçeri ocağını kaldırıp, yerine disiplinli ve itaatkâr bir ordu kurulması fikrini samimiyetle destekledi. 1241 (m. 1825) senesinde yeniçeri ocağının kaldırılması için fetvâ verdi. Bu cesur ve kararlı davranışı sebebiyle Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Pâdişâh, elmas taşlı kıymetli bir yüzüğü Mehmed Tâhir Efendi'ye hediye etti. Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından, şeyhülislâmın fetvâsıyla, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adlı yeni bir ordu kuruldu. Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi bu makamda iki buçuk yıl kaldıktan sonra, yaşı seksene ulaştığında, 1243 (m. 1828) senesinde vazîfeden ayrıldı. Kendi evinde istirahata çekildi. Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve cesur bir zât idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı müddetince adâlet ve doğruluktan ayrılmadı. Zâhid (dünyâdan yüz çeviren), âbid (çok ibâdet eden) ve takvâ (haramlardan sakınan) sahibi idi. Başta pâdişâh olmak üzere herkesin sevgi ve teveccühüne kavuşmuş idi. Zekî, çalışkan, ileri görüşlü ve yeniliklere çabuk uyum sağlar idi. Vazifesine müdrik olup, kendisine bir mes'ele sorulduğu zaman iyice araştırır, düşünür ve cevâbını verirdi. Fıkıh ilminde yüksek ilim sahibi ve edebiyata karşı meraklı idi. Cömert ve hayır hasenat yapmayı severdi. Altımermer civarında bir dergâh bina ettirmişti.

Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi'nin eserleri şunlardır: 1- Mecmûat-ül-fetâvâ, 2- Şerh-i Kelimet-üt-tevhîd, 3-Oniki tarîk

üzere yazılmış Nûriyye risalesi, 4- Tefsîr-i Sûre-i İhlâs, 5- Talâk hakkında bir risalesi vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 128

2) İlmiye salnamesi sh. 587

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3540

4) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 118

KAYYÛM-İ CİHÂN MUHAMMED SEYFULLAH

Evliyânın meşhûrlarından. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarından olup, nesebi şöyledir: Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah bin Gulâm Muhammed Ma'sûm bin Muhammed İsmâil bin Muhammed Sıbgatullah İbni Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm bin İmâm-ı Rabbânî. 1156 (m. 1743) senesinde Zilka'de ayının dördünde doğdu. 1212 (m. 1797) senesinde vefât etti.

Babası Gulâm Muhammed Ma'sûm-i sânî şöyle anlatmıştır "Muhammed Seyfullah doğmadan birgün önce, rü'yâmda Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) görüp, ziyâret etmekle şereflenmiştim. Resûlullah (aleyhisselâm) bana müjde vererek şöyle buyurdu: "Yarın senin bir oğlun doğacak, görülmemiş bir evlâd ve Allahü teâlânın sevgili kullarından olacaktır. Dedelerinin; ecdadının nisbetine vâris olacaktır. Alemi nurla dolduracak, onun gelişinin çok bereketli olacağını bil ve ismini benim ismimden koy." Kutbul-aktâb Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleri, bu rü'yâyı gördükten sonra uyanıp, abdest aldı ve sabah namazını kılmak için dergâhına gitti. Namazdan sonra murâkabe hâlinde otururken, Kâ'be'yi gördü ve çok mübârek bir oğlunun dünyâya geldiği müjdesini aldı. Müceddidiyye ve Ma'sûmiyye bahçesinin bu yeni fidanının kulağına ezan ve ikâmet okuduğu zaman, bu yeni doğmuş bebek, yanında bulunanların da hayretle görüp duydukları bir şekilde tekbir getirdi. İsmi konurken tekbir getirdiğini işitenler, babasına; "Onun tekbir getirdiğini işittik" dediler. Babası, ona hizmet etmelerini söyledikten sonra; "Bu çocuk asrının bir tânesi olacak, görülmemiş nâdir işler yapacak, onun irşâd nûrları âlemi dolduracak ve insanlar bahtiyar olacak. Bizim hayatımız ona vesile olmak içindir. İşte şimdi bu nâdir evlâd doğdu. Maksad hâsıl oldu" demiştir. Yine onun için şöyle anlatmıştır: "Bu oğlum diğer çocuklar gibi ağlamazdı. Önce Allahü teâlânın ismini zikreder, üç defa gayet açık bir şekilde "Allah" derdi. Bundan sonra ağlardı. Bu çocukda öyle hâller görüyorum ki, onun sırlarından olan bu hâllerin çoğunu kimse bilmiyor!" Babası onun yetişmesi için yüksek teveccühlerde bulundu. Onu Müceddidî yolunun nûrlarına ve sırlarına kavuşturdu.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, önce babası Gulâm Muhammed Ma'sûm-i sânî'nin teveccüh ve feyzleriyle yetişti. Bunu kendisi şöyle anlatmıştır: "Hakîkati arayanların rehberi olan babam hayatta iken, ben her ne kadar küçük idiysem de babamın feyzlerine kavuştum. Çünkü, babamın feyzleri ve bereketli teveccühleri, büyük-küçük, genç-ihtiyâr, diri-ölü herkese ulaşıyordu. Benimle daha başka bir şefkat ve dikkat ile ilgilendi. Çok teveccühde bulundu. Bana yüksek müjdeler ve işâretler verdi. Hakkımda müjdelediği ve işâret ettiği şeylerin hepsine kavuştum. Babamın benim hakkımda verdiği müjdeleri işiten ahbabı ve seçilmiş eshâbı yıllar sonra zamanı geldikçe benim o ni'metlere kavuştuğumu taaccüb içinde gördüler." Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, daha çocukluğunda şâhid olduğu hâdiseleri şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda acâib hâller görür ve yaşardım. Büyüklerin rûhlarını ve cinlerin sâlihlerini görürdüm. Çocukluk günlerimde bir defasında akranlarımdan bir grup çocukla Lahor şehrine gitmiştik. O günlerde çevreye gayr-i müslimler gelip yerleşmişlerdi. Ben bir muz ağacına çıkıp, muzların iyilerini topluyordum. Ağacın altında duran çocuklara atıyordum. Ağacın altındaki çocuklar gayr-i müslim atlıların oraya gelmekte olduklarını görerek kaçmışlar, ben ağacın üzerinden; "Attığım muzları toplayınız" diye bağırıyordum. Bir de baktım hepsi gitmiş. Bu arada ağacın altında başka çocuklar gördüm. Ağızlarından ateş çıkıyordu. Onlara size ne oluyor ki ağzınızdan ateş saçılıyor dedim ve hayret ettim. Dediler ki: "Biz cinlerin çocuklarıyız. Buraya seni korumak için toplandık. Öbür çocuklar süvarilerden korkup kaçtılar!"

Yine şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda ormana gitmiştim. Yanımda kimse yoktu. Ormanda dolaşırken bir de gördüm ki bir arslan peşimden geliyordu. Ben nereye gitsem peşimden

ta’kib etti ve asla bana saldırmadı, bir zarar vermedi. Sonra ben ormandan çıkıp gidinceye kadar peşimi ta’kib etti. Ormandan ayrıldım, arslan da peşimden ayrıldı. Anladım ki, bana bekçilik yapmak, ormanda beni korumak için peşimde dolaşmış. Yine birgün ata binmiş gidiyordum. Hizmetçiler de peşimden geliyordu. Yolda at aniden durdu ve yürümedi. Sebebini araştırıp çevreye baktım. Bir de gördüm ki, bir arslan üzerime saldırmak için çıkıp gelmekte. Tam karşıma çıkınca arslana dikkatlice baktım. Ben böyle bakar bakmaz arslan geri dönüp sür’atle kaçtı. Anladım ki, Allahü teâlâ beni koruyor, hıfz-ı ilâhî benimledir.” Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah’ın çocukluğunda, buna benzer pekçok hâdiseler geçmiştir. Dört yaşında iken babası vefât etmiştir. Babasından çok feyz alıp, onun vefâtından sonra da kardeşi Şah Gulâm Muhammed’den feyz alarak yetişmiş, böylece bülûğ çağına ulaşmıştır. Çocukluk hâlini anlatırken: “Çocukluğumda herhangi bir hastalığa tutulsam, hastalığın tedâvisi ve ilâcını, babamın feyzi ve bereketi bilirdim ve böylece tedâvi olurdum” buyurmuştur. Babasının vefâtından sonra, yıllarca onun ayrılık ateşiyle yandı. Sonra ağabeyisi Şah Gulâm Muhammed onu tasavvufda yetiştirip, kemâl derecelere ulaştırdı ve icâzet verdi.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, tasavvufda yetişip icâzet aldıktan sonra, insanlara doğru yolu anlatmaya başladı. Kırk yaşına yaklaştığı sırada Türkistan’a gitti. Bu sırada tasavvuf hâllerine gark olmuş, yüksek derecelerde, kendinden geçmiş bir hâlde idi. Kabil’e vardıklarında hâlleri pek yüksek derecelere ulaşmıştı. Orada insanları irşâd ile meşgûl oldu. O bölgede hizmetleri çok te’sîrli olup, insanlar onun sohbetine koştular. Onun feyzleri ile saadete kavuştular. Hattâ öyle oldu ki, meşhûr kumandanlar onu ziyâret etmek, sohbetinde bulunmak arzusuyla bulunduğu yere gittiler.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, her işinde olduğu gibi nafile namazları kılma husûsunda da sünnete uyardı. Namaz kılarken namazın ta’dil-i erkânına, edeblerine riâyet eder, hudû’, huşû’ ve tumânînet içinde olurdu. Kıyâmda ve secdede uzun müddet dururdu. Kendinden geçmiş, kalbi Allahü teâlâya yönelmiş, dünyâ düşüncelerinden tamamen kurtulmuş bir hâlde namaz kılardı. Her hafta, peşi peşine olmak üzere; Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri oruç tutardı. Ba’zan da hafta boyunca oruç tutardı. Giyinme husûsunda da sünnete uyardı. Asla bid’at işlemezdi. Hiçbir bid’ati beğenmez ve kabûl etmezdi. Bid’at sahiplerinden uzak durur, onları meclisine kabûl etmezdi. Dünyâya düşkün olanları huzûruna kabûl etmez, zenginler ile görüşmezdi.

Şah Cihan hazretleri, birgün yeğeninin evine gitmişti. Yeğeninin evine teşrîf ettiği sırada, kapıda Hindu bir kişi duruyordu. O gelince hemen kenara çekilip yol verdi. Bu sırada Şah Cihan hazretleri ona dikkatli bir nazarla baktı ve içeri girdi. İçeri girince; “Kapıdaki kimdir?” diye sordu. Hindu birisidir. Bir ihtiyâç için gelmiştir” dediler. Bunun üzerine; “Yakında sohbetimize gelir” buyurdu. Bunu işitenlerden biri; “Hindûnun müslüman olacağına dâir müjde verildi” dedi. Bir müddet sonra o Hindu bir arsa mes’elesinden dolayı biriyle hasım oldu. Mes’elenin hâlli için İslâm kadısına baş vurdu. Kâdı huzûrunda konuşurken, sözlerinden müslüman olduğu anlaşılıyordu. Daha sonra müslüman olduğunu açıkladı ve Şah Cihan hazretlerinin dergâhına gidip talebelerinden oldu.

Bir defasında Timur Şah bir hastalığa tutulmuştu. Hastalığa bir türlü çâre bulamamışlardı. Nihâyet Şah Cihan hazretlerine haber göndererek; “Tabibler tedâvisinden âciz kaldılar, bir çâre bulamadılar! Şimdi sizin himmetinizi beklemektedir” dediler. Bu haber üzerine Şah Cihan hazretleri hemen şöyle buyurdu: “Esferze denilen bitkiden bir miktar ilâç yapıp üç gün yutsun, inşâallahü teâlâ şifâ bulacak.” Bu durumu tabibler duyunca hepsi birden ittifâk hâlinde dediler ki: “Onun hastalığı soğuk sebebiyle olmuştur. Eğer “Esferze” bitkisinden yapılan ilâç verilirse ölmesine sebep olur. Fakat madem ki, Şah Cihan böyle buyurmuş tecrübe edilsin.” Bunun üzerine Timur Şâh’ın tabibi olan en meşhûr tabib, “Tecrübe gerekmez. Bu, canla oynamaktır” dedi. Tabiblerin endişesi ve bu husûsdaki dedikoduları Şah Cihan hazretlerine bildirilince, bir miktar “Esferze” bitkisi istedi. Kendi eliyle ilâç hazırlayıp, Timur Şâh’a gönderdi ve; “Bu bitkide üç çeşit hâssa (özellik) vardır. Hiç endişelenmesin. Üç gün bu ilâcı kullansın, sıhhate kavuşacak” buyurdu. Timur Şah, Şah Cihan hazretlerinin tavsiye ettiği ve eliyle yaparak gönderdiği ilâcı üç gün kullandı. Neticede tamamen sıhhate kavuştu. Timur Şah ve ilâcın kullanılmasına mâni olmak isteyen tabibler hayret ettiler. Şah Cihan hazretlerinin ilim ve ma’rifet sahibi bir zât olduğunu iyice anlayıp sohbetine katıldılar.

Umdet-ül-makâmât kitabının müellifi Hâce Muhammed Fadl şöyle anlatmıştır: “Bizim evimizin önünde bir söğüt ağacı vardı. Birara bu söğüt ağacı kurudu. Birgün Şah Cihan hazretleri abdest alırken, abdest aldığı suyu bir kaba koydum.

Niçin aldığımı sorunca; "Kurumuş bir söğüt ağacımız var. Onun altına dökeceğim" dedim. Buyurdu ki: "Eğer bu niyetle dökeceksen o ağaç yeşerir." Götürüp evimizin önündeki kurumuş olan söğüt ağacının altına döktüm. Onun bereketiyle yeşermesini arzu ediyordum. Nihâyet ağaç yeşerip taze dallar verdi. Şah Cihan hazretleri birgün bu söğüt ağacına bakarak; "Bu ağaç biz hayatta olduğumuz müddetçe ba'zan kurur, ba'zan yeşerir. Fakat biz vefât ettiken sonra tamamen kurur!" buyurdu. Gerçekten de buyurduğu gibi oldu.

Şah Cihan hazretleri birgün abdest almıştı ve hizmetçiye; "Bu abdest suyunu sakla ki ona ihtiyâç olacak" buyurmuştu. Hizmetçi; "Ne için lâzım olacak?" deyince; Bir yılanın zehirinin te'sîrini defetmek için!" buyurdu. Sonra Cum'a namazını kılmaya gitti. Namazdan döndükten sonra, huzûruna zayıf ve bitkin bir kimse getirdiler ve; "Bunu yılan soktu ölmek üzeredir. Bir de küçük çocuğu var, babasız, yetim kalacak! Bir duâda ve yardımda bulunun!" dediler. Şah Cihan hazretleri Cum'a namazına gitmeden önce abdest alırken hizmetçiye bir kaba koymasını söylediği abdest suyunu istedi. "Onu bunun için ayırmıştık" buyurdu. Sonra yılanın soktuğu kimseye verip, bir kısmını yılanın soktuğu yere sürmesini söyledi. Buyurduğu gibi yapıp, zehirlenmekten kurtulup, hemen orada iyileşti. Şah Cihan Muhammed Seyfullah hazretlerinin, bunlardan başka daha birçok kerâmetleri ve tasarrufu görülmüştür.

Ömrünün son günlerinde, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret arzusuyla yandı. Gençliğinde hacca gidip, ziyâret etmişti. Hayâtının son zamanlarında Kabil'e gitti. Son günlerinde ibâdet ve tâatlarını pek ziyâde arttırmıştı. Bu hâlini görüp ibâdetleri çok ziyâdeleştirdiniz denilince, tebessüm ederek; "Artık ömür sona erdi, elden ne gelirse yapmak lâzım" buyurdu. Son günlerinde sohbetleri pek kalabalık olmaya başlamıştı. Pekçok kimse onun sohbetini bulunmaz bir ganîmet bilerek feyzlerine kavuşuyordu. Vefâtından önce sıtma hastalığına tutulup, hastalığı yedi gün şiddetle devam etti. Hastalığı sırasında alnından terlerin aktığı görülerek, şifâya kavuşacağınıza alâmet denilince, tebessüm edip; "ümid ediyorum ki, âhıret şifâsı hâsıl olacak!" buyurdu. Son nefesleri verdiği sıralarda başında bulunanlar yüzünün nûrunun her an ziyâdeleştiğini görerek hayret ettiler. Bu hâlde iken başında Yâsîn-i şerîf sûresinin okunmasını emretti ve okundu. Kendisi de hep zikir ile meşgûl oluyordu. Bu hâlde iken tebessüm ederek vefât etti. Cenâzesi yıkanırken yanında bulunan Hacı Muhammed Fadl şöyle anlatmıştır: "Cenâzesi yıkanırken ben ayak ucunda duruyordum. Yıkama işi bitince yüzüyle bana karşı bir işâret yaparak ayaklarını gösteriyordu. Ayak ucuna gidip baktım ki ayağında az bir yer kuru kalmış. Orayı da yıkadık. Cenâzesinde büyük bir cemâat toplanmıştı. Kabre koymak üzere kabrine inmiştim. Mübârek yüzünü birazcık kıbleye karşı çeviriyordum. Kendisi gayet yavaş bir hareket ile yüzünü kıbleye çevirdi. Yüzünü açtım, yüzünde öyle bir nûr parlıyordu ve devamlı artıyordu ki, akıl onu anlayamaz." Kabri, Rûşenî Hîndî mescidi yanındadır. Vefât etmeden önce bir gün bir yere oturup sohbet etmişti. Orada gayet güzel ve yeşil bir ağaç vardı. Ağaç altında oturulduğu sırada; "Burası kâmil ve mükemmil bir zâtın mekânı olacak" buyurmuştu. Vefât edince kendisi işâret ettiği o yere defnedilmiştir.

Şah Cihan hazretlerinin çok evlâdı vardı. Çoğu çocuk iken vefât etmişti. Hayatta kalanlardan sekiz oğlu ve onüç kızı vardı. Oğullarının isimleri şöyledir: 1- Şah Veliyyullah: Babasının hizmetinde bulunup, sohbetlerinde yetişmiştir. 2- Meyan Kudretullah: Kabil çevresinde yerleşmiştir. 3-Meyân Kerâmetullah: Pekli civarında yerleşmiştir. 4- Meyan Emînullah: Şiirde çok kabiliyetli idi. 5- Meyan Zikrullah: Kabil civarında yerleşmişti. 6-Meyân Zuhûrullah: Bu oğlunu çocukluğunda çok severdi. 7- Meyan Mutîullah: Babasının vefâtından sonra genç yaşta vefât etti. 8- Meyan Abdullah: Babası vefât ettiğinde iki yaşında idi. Talebelerinin ve halîfelerinin meşhûrlarından ba'zıları şu zâtlardı: Bîbî Sahibe, Meyan Süleymân, Meyan Ahmed Hân, Meyan Seyyid nûr Muhammed, Kâdı Meyan Muhammed Kâsım, Meyan İsmâil, Muhammed Fadl, Ahmed Kehbetâî ve Mevlevî Muhammed Hayât.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin eserleri: 1- Âdâb-ül-İrşâd: Bu eserine "Ma'den-ül-esrâr" adı da verilmiştir. Bu eseri, gençlik yıllarında 1186 (m. 1772) senesinde yazmıştır. 2- Mahzen-ül-envâr-i Ahmedî fî keşf-il-esrâr-il-Müceddidî:

Bu eseri tasavvuftan bahsetmekte olup, Kabil'de bulunduğu sırada 1218 (m. 1803) senesinde yazmıştır. 3- Cihar cûy (Dört nehir):

Bu eseri mesnevî tarzında olup, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Çeştiyye ve Sühreverdiyye yollarını medhetmektedir. Bu eseri vefâtından sonra basılmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Umdet-ül-mukâmât sh. 445

KUŞADALI İBRÂHİM HALVETÎ

Osmanlılar zamanında, Anadolu'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Mustafa eş-Şa'bânî el-Halvetî olup, Halvetiyye tarikatının Şa'bâniyye kolunun büyüklerindendir. Aydın vilâyetinin Kuşadası kasabasına bağlı Çınar köyündendir. 1188 (m. 1774) senesinde orada doğdu. 1262 (m. 1846) senesi Zilhicce ayında hac dönüşü yolda vefât etti. Vefât senesinin, 1263 (m. 1847) - 1264 (m. 1848) olduğu da rivâyet edilmiştir.

İlim ve irfan sahibi sâlih bir zât olan İbrâhim Halvetî, ailesinden çok güzel edeb ve terbiye alarak yetişti. Anadolu'da çeşitli yerlerde ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek, Fâtih'te bulunan Feyziyye Medresesi'ne (Şimdiki Millet Kütüphânesi'nin bulunduğu yere) yerleşti. Burada Emîn Efendi'den ders alarak ilmini ilerletti. Buradan sonra yine Fâtih'de bulunan Atpazarı dergâhına geçti. Atpazarı dergâhında riyâzetler ve mücâhedeler çekerek, tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı. Buraya geçmesi şöyle olmuştur:

Kuşadalı, birgün bir âyet-i kerîmenin tefsîri üzerinde çalışıyor, fakat bir türlü çözemiyordu. Bu müşkil durumda iken, yanına medrese arkadaşlarından olan Mustafa Efendi geldi. Onun bu hâlini gören Mustafa Efendi, ona böyle müşkil mes'elelerini hâlletmek husûsunda, o günlerde Fâtih'deki Atpazarı dergâhında bulunan Beypazarlı Şeyh Ali Efendi'yi tavsiye etti ve onu alarak Ali Efendi'nin yanına götürdü. Ali Efendi, Kuşadalı'nın üzerinde çok durup çözemediği âyet-i kerîmenin, zâhirî ve bâtınî ma'nâlarını, âlimler tarafından bildirilen çeşit çeşit tefsîrini, ayrı ayrı ve uzun uzun îzâh etti. Bu ilk sohbette Ali Efendi'ye hayran kalan Kuşadalı, artık o büyük zâttan ayrılmayıp, talebelerinden oldu.

O büyük zâtın, feyz ve nûr saçan huzûr ve sohbetlerinde bulunarak, kemâle geldi. Ali Efendi. Fındıkzâde semtindeki Kızılelma caddesinde bulunan Beşikçi-zâde dergâhında vazîfe yapmakta iken, 1234 (m. 1818) senesinde vefât etti. Vefât ederken, kendi yerine bakacak zâtın, Kuşadalı İbrâhim Halvetî olduğunu bildirdi. Onu kendi yerine ta'yin etti. Kuşadalı, o sırada Mısır'da bulunuyordu. Ali Efendi'nin Kuşadalı'dan başka, Ahmed Nâzikî, Kâtip Muhammed Azîz İstanbûlî ve Veliyyüddîn Hilmi Efendi isimlerinde üç büyük talebesi daha vardır.

Kuşadalı, hocasının vefâtı üzerine İstanbul'a döndü. Daha evvel kendisinin ders alarak yetişmiş olduğu Feyziyye Medresesi'ne yerleşti. Orada bir yıla yakın kaldı. Bundan sonra, Aksaray Sinekli Bakkâl'da, Hâcı Halîl Efendi isminde bir zâtın, kendisi için yaptırdığı ve Kuşadalı Dergâhı diye anılan dergâha geçerek, orada hizmete devam etti. Onun buradaki hizmeti o tekkenin bir yangında yandığı 1249 (m. 1833) senesine kadar devam etti. Dergâhın yandığı zaman, yakınları, sevenleri yeniden inşâ edelim diye ne kadar ısrar ettiler ise de, o, tekkelerde eski safiyetin kalmadığını, gittikçe değiştiğini, asıl hüviyetinden uzaklaştığını bildirerek, dergâhının yeniden inşâsına kat'iyyen müsâade etmemiştir.

Dergâhı yandıktan sonra, Bâyezîd semtinde kiraladığı bir evde bir yıl kadar kalan Kuşadalı, daha sonra Fâtih'te, Çarşambapazarı civarında bir ev satın alarak oraya taşındı. Aksaray'da onüç, Bâyezîd'de bir ve Çarşamba'da dokuz sene olmak üzere, yirmiüç sene müddetle İstanbul'da hizmet edip, birçok talebeye hocalık ettikten sonra, 1259 (m. 1843) senesi Şevval veya Zilka'de ayında, hacca gitmek üzere İstanbul'dan yola çıktı. Hacdan sonra Medîne-i münevvereye geçerek, orada da bir müddet kaldı. Daha sonra Şam'a döndü ve orada yerleşti.

Hayatının sonuna kadar orada kalıp, imkânları dâhilinde hizmete devam eden Kuşadalı, ilim âşıklarına çok faydalı oldu. Şam vâlisi Hacı Ali Paşa dahî gelerek ona talebe olmuştur.

1262 (m. 1845) senesinde, yanında aile efradı ve en büyük talebesi Bosnalı Muhammed Tevfîk Efendi de olarak ikinci defa hacca gitti. O sene haccı ifâdan sonra dönerken o mukaddes topraklarda vefât etti.

Kutb-ül-ârifîn, Meşhûd-i ayn-il-yakîn, Gavs-ül-vâsılîn ve Mukâbil-i şems-i a'zam gibi isimlerle tanınmış olan Kuşadalı İbrâhim Halveti, bilhassa Türk tasavvuf büyükleri içinde husûsî bir yere sahip, çok yüksek bir velî idi. Ahmed Cevdet Paşa dâhil, o zamanın mühim şahsiyetleri onun sohbetlerine koşarlardı.

Ahmed Cevdet Paşa, eserlerinden birinde şöyle demektedir: “Kuşadalı İbrâhim Efendi, devrinin en derin din âlimi idi. Son derece vakarlı ve heybetli idi. Güleryüzlü idi. En büyük ilmi müşküller onun vesilesiyle halledilirdi.

İlim ve evliyâlıktaki yüksekliği ile birlikte, edebiyat ve şiirde de mahir olan Kuşadalı, o zaman kullanılmakta olan Osmanlı Türkçesini fevkalâde güzel bir şekilde konuşurdu. Şiirleri de vardır.

Kuşadalı İbrâhim Halvetî hazretlerinin talebelerinden ba’zılarının isimleri şöyledir: Bosnalı Muhammed Tevfîk Efendi, Muhammed Ali Fethi er-Rusçukî, Hacı Kayyım Müezzin Efendi, Muhammed Naşir Efendi, Nâzikî Ahmed Efendi, Muhammed el-Kırîmî, Mustafa Aczî Efendi, Ali Fikrî, Kâdı-zâde Ömer Halveti, Kapânî Hacı Hüseyn, Manammed Necîb, Muhammed Şevki, Ahmed İzzet, Keçeci-zâde Hâfız Ali İzzet Efendi, Aydî Muhammed Efendi.

Aydî Efendi’nin, Kuşadalı’nın vefâtı üzerine yazdığı bir şiir şöyledir:

Hocam bekâya gitti,
Ben kaldım ağlayı ağlayı.
Akdıkça kan bu dîdeden,
Sildim ağlayı ağlayı.

Geldi dil deryası cûşa,
Döndüm ol demde bir huşa,
İhtiyârsız başım taşa,
Çaldım ağlayı ağlayı.

Arttı derdim âh ile,
Göz kan döker dilhâh ile,
Ser tâ kadem eyvah ile,
Doldum ağlayı ağlayı.

Yandı dil nâr-ı firkate,
Sabrolunmaz bu hasrete,
Şimdi deryâ-yı hasrete,
Daldım ağlayı ağlayı.

Altmışüçün Zilhiccesi,
Göçmüş meşâyih zübdesi,
Rebığ’da envâr türbesi,
Bildim ağlayı ağlayı.

Cismim yanar bu nâr ile,
Gönlüm dolar bu zar ile,
Bağrım firâk-ı yâr ile,
Deldim ağlayı ağlayı.

Kuşadalı İbrâhim Halvetî’nin (r.aleyh), talebelerinden ve sevdiklerinden ba’zılarına yazdığı mektûplardan başka herhangi bir eseri yoktur.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 71

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 151

MANTIKÎ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Mustafa Efendi olup, bilhassa mantık ilmindeki ihtisasının çokluğu sebebiyle, Mantıkî diye nisbet edilmiş ve Mantikî Mustafa Efendi diye tanınmıştır. Rumeli’de Manastır civarındaki Filorine beldesindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1244 (m. 1828) senesinde vefât etti.

Zamanının usûlüne göre çeşitli âlimlerden ders alarak yetişen Mantıkî Mustafa Efendi, memleketinde ilim neşrederek, kitap yazarak ve talebe okutarak hayâtını geçirdi. Hiç biri basılmamış olan eserlerinden ba’zılarının isimleri şöyledir: 1-Şerhu Şifâ-i şerîf Dört cilt üzere tertîb olunan bu eserin, bizzat kendi el yazısıyla olan bir nüshası, Filorine’de, Nakşibendî büyüklerinden Baba Efendi dergâhı kütüphânesindedir. 2-Beydâvî tefsîrine haşiye, 3- Nazîre-i şemsiyye, 4-Tebşîr-ül-mülûk fî ahsen-is-sülûk, 5- “İnnallahe ye’müru bil-adli...” âyet-i kerîmesinin tefsîri: Bu son iki eserini Sultan İkinci Mahmûd Hân’a takdim ederek iltifâtlarına kavuşmuştur. 6-Kasîde-i na’tiyye, “Risale fî hakk-iş-şüyûh, 8- Risâle fî hakk-il-ictihâd. 9-Risâle fî sünnet-il-asr, 10-Şerh-ül-Avâmil, 11- Resâletün minel-akâid, 12- Risâle-i veba ve tâ’ûn, 13- Mufassal hilye-i şerîfe.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 36

MEHMED NÛRİ EFENDİ

İstanbulda yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mehmed Nûri bin Seyyid Hüseyn olup, lakabı Şemseddîn'dir. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin onbeşinci bâtından torunudur. 1216 (m. 1801) senesinde İstanbul'da doğdu. 1282 (m. 1866) senesi Şevval ayının ondördüncü gecesi İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı, Beşiktaş Sinân Paşa Câmii'nde kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Mevlânâ Yahyâ Efendi'nin türbesine defnedildi.

Mehmed Nûri Efendi, tahsil yaşına girdiğinde, evlerinin yakınlarında bulunan Mercanağa Mektebi'nde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra Bâyezîd Câmii'nde ders veren, Baltacı nâmıyla anılan Hasen Efendi'den; sarf, nahiv ve mantık ilmini öğrendi. 1242 (m. 1826) senesinde hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti. Hac dönüşünde Süleymâniye Câmii'nde ders veren, Şehri Hâfız Efendi olarak tanınan İstanbullu Hâfız Mehmed Efendi'nin derslerine devam etti. Me'ânî ilmini Buldanlı lakabı ile meşhûr olan Kayyûmî Mehmed Efendi'den, fıkıh ilmini Şalcı lakabı ile tanınmış Tosyalı Ali Efendi'den, usûl ilmini Kazanlı Mehmed Efendi'den öğrendi. Tanınmış hattâtlardan Mehmed Vasfi Efendi'den hat san'atını öğrendi.

Kayseri'nin tanınmış evliyâlarından ve Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden olan Şeyh Mehmed Sa'îd Efendi, 1236 (m. 1820) senesi ortalarında hocası Şeyh Ahmed Behcetî el-Kayserî ile birlikte İstanbul'a geldi. Bir süre sonra Mehmed Nûri Efendi ile karşılaştılar. Şeyh Ahmed Behceti Efendi, talebesi Mehmed Sa'îd Kindî'ye; "Bu genci, sen yeriştireceksin. Ümmet-i Muhammed'den birçoğu, onun vesilesiyle doğru yolu bulacaklar" dedi. Bundan sonra Mehmed Sa'îd Efendi, uzun süre Mehmed Nûri Efendi'yi göremedi. Onsekiz sene sonra bir Ramazân-ı şerîf ayında, va'z ve nasîhat etmek için İstanbul'a gelen Mehmed Sa'îd Efendi, hocasının işâret buyurduğu zamanı bekledi. 1244 (m. 1828) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Mehmed Nûri Efendi. Mehmed Sa'îd Efendi'nin huzûruna gelerek, kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Mehmed Sa'îd Efendi, hocasının işâreti üzerine onu talebeliğe kabûl etti. Mehmed Nûri Efendi, 1252 (m. 1836) senesine kadar tasavvuf yolunun edebini ve esaslarını öğrendi.

Mehmed Nûri Efendi, 1252 (m. 1836) senesinde Mevlânâ Yahyâ Efendi dergâhında ders vermek üzere, Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından ta'yin edildi. Daha sonra, Nusretiye Câmii'nde Şifâ-i şerîf dersleri vermeye başladı. Bu derslerin ba'zısında, Sultan da hazır bulundu. 1257 (m. 1841) senesinde ikinci defa hacca gitti. Hac dönüşü derslerine ve talebe yetiştirmeye devam etti.

Mehmed Nûri Efendi'nin herşeyi, dîn-i İslama ve sünet-i seniyyeye uygun idi. Güzel tabiatlı, zâhid, cömert ve kâmil bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi.

Mehmed Nûri Efendi'nin yazmış olduğu risalelerden ba'zıları şunlardır: 1- Miftâh-ül-kulûb, 2- Murâkabe, 3-Tasavvuf yolunun şartları, 4- Vasıyyetname, 5- Pendiye, 6- Evrâd-ı Fethiyye Evrâd-ı Behâiyye.

Miftâh-ül-kulûb'dan ba'zı bölümler:

"Ey hakkı hak olmayandan ayırt ederek, Allahü teâlânın rızâsına tâlib olan ve Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) çok seven kardeşlerim! Bilmiş olun ki, kâr ve zarar beldesi olan bu fâni dünyâ âlemine gelerek, îmân etmekle müşerref olan ve Kelime-i tevhîdi dilleri ile söyleyip kalbleri ile tasdik eden mü'minler, yaradılışının aslında bulunan ilâhî feyzlere ve ihsânlara kavuşmuştur. Allahü teâlânın hazînesi olan kalb kapısını, arzu, hırs, şehvet ve muhabbet gibi şeytanın aşağılık askerlerine karşı koru ve onları içeriye bırakma. Doğru yolu gösteren bir rehber bulup, ona talebe olmaya çalış. Çünkü rehbersiz yola çıkmak ve yolu bulmak, gecenin zifiri karanlığında bilinmeyen bir yolda, ışıksız ve tek başına gitmek gibidir. Böyle bir durumda, insan gittiği yeri görmez, bastığı yeri bilmez. Önünde çukur mu yoksa uçurum mu var, farkedemez. Bu şekilde yola çıkanların, tehlikeye düşmelerinden korkulur. Mürşid-i kâmilin huzûruna gidip geldiği için, o yolların hatâlarını ve tehlikelerini görüp anlamıştır. Mürşid-i kâmil, kendisine bağlanan talebesini o yollardan kolaylıkla geçirir. Mürşid-i kâmilin alâmeti çoktur. Fakat söyliyeceğim şu üç husûsu iyi dinle: 1- Huzûruna vardığın zaman bütün gamın ve kederin gider, içinde bir ferahlık ve muhabbet uyanır. 2- Meclisinden ayrılmayı

istemezsin. Bir inci tanesi gibi olan sözleri, muhabbetini arttırır. 3-Ziyâretine gelen herkes duâsını niyaz ile mesrûr olurlar. Bu üç sıfatı kendisinde toplayan zâtın bütün ahlâkı Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) ahlâkıdır. Bu üç sıfat ve alâmet, riyasız, gösterişsiz hangi zâtta görülür ve bilinirse, hemen o zâta tam bir teslimiyet ile teslim ol! Cenâze yıkayanın elindeki mevta gibi emrettiği yerde dur. Her emrine uy. Hizmetlerini ve emirlerini kendine ni'met bil.

Şu husûsa çok dikkat etmelidir. Babadan kalmış veya bir kolayını bulup gelir te'min etmek gayesiyle bir dergâh ele geçirmiş kimseler vardır. Bunlar tasavvuf yolunda, ba'zı kitap ve risaleleri okuyarak âriflik iddia ederler. "Şeyhiz" diyerek, insanlara doğru yolu göstermek isterler. Fakat kendileri doğru yolun hangisi olduğunu bilmezler. Böyle kimseler kör bir insan gibidir. Bunların talebeleri de kör olur. Bunların, eninde sonunda tehlikeli bir uçuruma düşmelerinden korkulur.

Bir başka grub daha vardır ki, bunların ne gusl abdesti, ne abdesti, ne namazı, ne de oruçları vardır. Her türlü yasakları mübah derecesinde işlerler. "Bizim guslümüz ezelîdir. Abdestimiz o zaman alınmıştır. Namaz ve oruçlarımız o zaman eda olmuştur", "Biz cemâl âşıkıyız. Bizim Cennet ve Cehennemle işimiz yoktur" derler. Bu gibi kimselerden uzak olmak lâzımdır. Bu kimselerden uzak kalmak, Allahü teâlâya yakın olmaktır. Bu gibiler pisliğe batmışlardır. Yanlarına varanlara pislik bulaşır.

Bir hoca, ilim öğrenmek isteyen talebesine şu beş şeyi emreder 1-Devamlı abdestli olmak. 2- Farz namazları, cemâati terk etmeyerek vaktinde kılmak, 3- Kazaya kalmış namaz ve oruç borcu varsa, onları da en kısa zamanda tam olarak eda etmek, 4- Yalan söylemekten ve dedikodu etmekten son derece çekinmek ve sakınmak, 5- Hiç kimsenin aleyhinde olmayıp, kendi kusurlarının affedilmesi için duâ ile meşgûl olmak.

Aç gözün, bak asumana kim nedir?
Hep gelenler bu cihâna ondadır.

Cümle gelmiş geçmişi seyret tamâm,
Hâssü âmme olanı gör vesselâm.

Ol kadar in'âm ve ihsân hep sana,
Haktan oldu, eyleme vaktin heba.

Aç gözünü bir hoşça fikret, ey civan,
Geçti ömrün, hâb-ı gafletten uyan.

Kır bu benlik bendini ey hoca, gel,
Mürşide kul ola gör, etme cedel.

Nûri'yâ gel Hakka vâsıl olasın,
Bîhesâb in'âma nâil Olasın Yâ Resûlallah

Yâ Resûlallah! Cemâlin bînikâb gördüm bugün.
Hamdü lillah, nur-ı vechin bîhicâb gördüm bugün.

Çünkü gark olmuştu ol mübârek kametin,
Baktığım an, çeşmim aldı berk-i envârın senin,

Gönlüm içre bir yüce dîvân kuruldu âmân,
Bir mücellâ, hem mücevher kürsi dahî nâgihân,

Şâh-ı kevneyn ol mücellâ kürsi üzre oturur,
Çâr-ı yâr-ı Bâ-safâ eshâbı safbeste durur.

Çünkü gördüm bir dahî ol Şâh-ı kevneyni hemân,
Ol vakitte cümle aklım tarumar oldu âmân.

Mest olup kaldım orada bilmez oldum kendimi,
Gördüm ancak evvel-ü âhir cihân-ı hemdemi.

Kaplamıştı nûr cihanı, kalmamıştı nesne hiç,
Görünürdü nûr-ı Muhammed, kalmamıştı nesne hiç.

Nûri'yâ nûr etti canım nûr-ı Ahmed Mustafâ,
Gel ki âşık Nûri'ye, kim kalbin olsun safa.

Kalb

Kalbim içre cevherden bir yapı,
Gördüm onda bir kızıl yakut kapı.

Girip ondan ileri vardım hemân,
Bir cevherden saray oldu ayan.

Sarı yakuttandır onun kapısı,
Dûrrü safiden yapılmış onun kapısı.

Orta yerde hemen kurulmuş bir çadır,
Kapısı ahdar zebercedden durur.

Çadırı da bir siyah nûr kaplamış,
Nûr-ı haktır, gözler onu görmemiş.

Girdim ondan dahî seyrettim hemân,
Bir acep nûr var imiş onda nihân.

Rengi turuncu idi, kendisi nûr,
Pek mücellâ bakmağa göz kamaşır.

Gördüm onu geçtim ileri hemân,
Bir azîm iklim göründü ol zaman.

Dağ ve sahra kasr-ı bünyân onun,
Cümle zikrullah meşgûldür hemin.

* * *

Edeble hoca huzûruna girenler,
Onlar hep saadeti bulanlar,

Dost ile dost olup, dîdâr görenler,
Mülke sultan olup seyrân sürerler.

* * * *

Ne Güzel ihsândır bu, kul iken sultân olur,
Âlem içre hükmedip, her dertliye Lokman olur.

Evvelin ve âhirin, hem zâhirî ve bâtınî,
Ne olursa bu cihanda, zâhiren hem bâtınî.

Şöyle bil kim, bu cihan içre velî ol şâhdır,
Ne ki olur ve olacak, cümleye agâhtır...

Ger der isen haktır ol, böyle güffâr söyledin,
Hak sözün, doğru kelâmın, amma yanlış söyledin.

Aç gözünü, kıl tefekkür, iş bu nazmı ey delî,
Kul olan hiç Hak olur mu, kim meğer ola velî...

Bu cihanda kutb-ül-aktâb ne kılarsa cümlesin,
Emr-i Hakla kılar, ol arada koymaz kendisin.

Se'âdete kavuşmak için, iki şey lâzımdır. Mes'ûd ve bahtiyar kimse, bu iki şeye kavuşan kimsedir. Bu iki şeyden birincisi, doğru ilim ve îmân sahibi olmaktır. Bu da fen derslerini ve Muhammed aleyhisselâmın hayâtını, ahlâkını öğrenmekle ele geçer. İkincisi iyi huylu iyi hareketli insan olmaktır. Bu ise fıkıh ve ahlâk ilimlerini öğrenmek ve bunlara uymakla olur. Bu ikisini elde eden kimse, Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşur.

Eğer âşık isen zâhid, Hûda'ya,
Bırak felek-i vücûdun bahr-ı la'ya.

Atıp kendin bu deryaya eden gark,
Göçer pervaz, urup birden Hûda'ya.

Soyunup ol enâniyetten ol dem,
Misâl-i zerre mahvolunca âdem.

Dalarsa mahviyyet deryasına kul,
Ulu sultan olup, Hakkı görür ol.

Arada kalmaz ağyârın vücûdu,
Visâl-i Hakka bulunca o kul yol.

Eğer bilirse sende bir kusur var,
Anı setredip, asla kılmaz izhâr.

Hakkın kudret yedinde olduğunu,
Kamu eşyanın, anlar, etmez inkâr.

Verir hikmete cümle gördüğünü,
Hem eşyadan tutar alçak, özünü.

Ki zât-ı Hakta mahvolan kim ola,
Görür cümle hak imiş yâverânı.

Edenler de cemâl-i dost rü'yet,
Kalır mı mâsivâdan hiç muhabbet.

Görür mü dîdesi ağyar artık,
Nasîb öldükte çün dost ile vuslat.

Kişi benliğini mahveyleyince,
Âdem iklimin şahı olunca.

Bilir Hakk'el-yakîn sırrını ol dem,
Kamu ahlâkını tebdil edince.

Kuru da'vâ sanıp, etme teennî,
Çalış ihlâs ile, etme temenni.

Bulursun Hak rızâsını mahviyyette,
Sana mefrûn olur ilm-i ledünnî.

Evrâd-ı Behâiyye'den ba'zı bölümler:

"Yâ Rabbî! İlminden ve fadlından bize anlamak nasîb eyle. Bize devamlı yardımda bulun!

Yâ Rabbî! Sana şükredenlerden, seni zikredenlerden, senden korkanlardan, sana itaat edenlerden, sana tevâzu gösterenlerden, sana bağlı olan ve sana dönen kullarından kıl!

Yâ Rabbî! Tövbelerimizi kabûl eyle, günahlarımızı affeyle. Kalblerimizden; kini, kuruntuları, gizli düşmanlıkları, öfkeyi ve bütün kötülükleri yok eyle!

Yâ Rabbî! Ansızın ölmekten, güçlüklerden, günahlardan, ateşte yanmaktan, doğru yoldan sapıtmaktan, gurûrdan, kinden, gafletten ve zararlı bütün işlerden sana sığınırız.

Yâ Rabbî! Korkundan öyle bir hisse ver ki, bizimle günahlarımız arasına girsin. Tâatinden öyle bir hisse ver ki, bizleri Cennetine götürsün. Bizi iyi ve sâlih kullarınla hasret. Hayatta kalağımız müddetçe kulaklarımızı, gözlerimizi, kuvvetimizi bize faydalı hâle getir!

Yâ Rabbî! Senin indinde bizim korkularımızı giderecek, dağınıklığımızı toplayacak, dargınlıklarımızı giderecek, hastalarımıza şifâ verecek, amellerimizi temizleyecek ve bize doğru yolu ilham edecek rahmetini istiyoruz. Yâ Rabbî! ilmimizi, hilmimizi ve nûrumuzu arttır. Bize hem dünyevî hem de uhrevî ni'metlerini ihsân et!

Yâ Rabbî! Gönderdiğin resûllere îmân ettik. Yâ Rabbî! İndirdiğin kitablara da îmân ettik. Yâ Rabbî! Yüzümüzü senden utanmakla, kalblerimizi senin sevginle doldur!

Yâ Rabbî! Bizi dünyâya meyl etmeyen cömertlerden ve nefsine uymayanlardan kıl. Cimri, dedikoducu, kibirli, fitne ve fesatçılardan kılma!

Yâ Rabbî! Çok konuşmaktan, kibirden, kötü ahlâktan, içkiden, faizden, cimrilikten büyük fitnelerden ve geçim darlığından sana sığınırız.

Yâ Rabbî! Bize ihsân buyurduğun ni'metlerine karşı şükredebilmeyi nasîb eyle!

Yâ Rabbî! Bize bütün hayırları ver. Bütün şerlerden bizleri uzaklaştır!"

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 67

2) Evrâd-ı Behâıyye

3) Miftâh-ül-kulûb

MEHMED SA'DEDDÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Menmed Sa'deddîn olup, müderris Abdülhamîd Efendi'nin oğludur. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) temiz soyundan olup, Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunlarındandır. 1213 (m. 1798) senesinde İstanbul'da doğdu. 1283 (m. 1866) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii'nde cenâze namazı kılındıktan sonra, Üsküdar'da Karacaahmed kabristanına defnedildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimeri tahsil edip yükseldikten sonra, kadılık mesleğini tercih etti. Anadolu'nun birçok yerlerinde adâlet ve doğruluk üzere kadılık yaptı. Allahü teâlânın dîninin emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakındırmak husûsunda çok gayret sarf etti. Aydın ilinde kadılık yaparken Kütahya'ya gönderildi. Daha sonra Manisa kadılığına ta'yin edildi. Manisa'da birkaç sene kaldıktan sonra vazîfeden alındı. Bir müddet devlet me'mûriyetinden uzak kaldıktan sonra, 1255 (m. 1839) senesinde, "Tanzîmât-ı Hayriye" ilân edilince, Aydın muhassıllığına (vergileri tahsil eden me'mûr) ta'yin edildi. 1257 (m. 1841) senesinde eyâlet teşkilâtında yapılan değişiklikte, defterdarlık idâresinin kurulması lüzumu ortaya çıktığından, İstanbul'a da'vet edilerek, mâliye bakanlığı başkâtipliği ile birlikte, zirâat meclisi üyeliğine ve evicâf müfettişliğine getirildi. 1262 (m. 1845) senesinde eski me'mûriyetleri üzerinde kalmak üzere "Hâriç" pâyesiyle, hudut tesbiti ve ba'zı müşkil mes'elelerin halli için Osmanlı-Rus sınırında ve Batum yakınlarında bulunan

Çürüksu'ya gönderildi. Oradan Trabzon'a evkaf müfettişliğine nakledildi. 1262 (m. 1845) senesinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. Sekiz sene müddetle yaptığı müfettişlikten sonra, başarılı çalışmaları üzerine, 1270 (m. 1853) senesinde İstanbul pâyesiyle taltif edilip, "Meclis-i muhâsebe-i mâliye" üyeliğine ta'yin edildi. 1272 (m. 1855) senesinde Anadolu kadıaskerliği payesine kavuştu. 1274 (m. 1857) senesinde "Meclis-i Vâlâ" üyeliğine ta'yin edildi. Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin vefât üzerine, 1275 (m. 1858) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. 4 yıl 10 ay 27 gün bu makamda kaldıktan sonra, 1280 (m. 1863) senesinde vazîfeden ayrılarak, kendi evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Bu sırada tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak vefât etti.

Mehmed Sa'deddîn Efendi, âlim, fâzıl, doğruluk ve adâletten ayrılmayan, açık sözlü ve mert konuşan bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi olup, birçok hayır eserleri bırakmıştır. Aksaray Sofular mahallesindeki Şeyh Ömer Câmii'nin minberini yaptırmışdı. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 122

2) İlmiye salnamesi sh. 592

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2568

MEKKÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksendokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Daha önce Mekke kadılığı yapmış olan Halîl Efendi'nin oğludur. 1126 (m. 1714) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. Bu sebeple "Mekkî" diye meşhûr olmuştur. 1212 (m. 1797) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih'de, Bahâî türbesine defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. 1147 (m. 1734) senesinde "Hâriç" rütbesiyle müderris oldu. Bir müddet ders okutup talebe yetiştirdikten sonra, kadılık mesleğini tercih etti. 1179 (m. 1765) senesinde Selanik mevleviyyetine (kadılığına), 1185 (m. 1771) senesinde Şam kadılığına, 1190 (m. 1776) senesinde Medîne-i münevvere kadılığına ta'yin edildi. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret edip, "Hac" ibâdetini îfâ ettikten sonra İstanbul'a döndü. 1198 (m. 1783) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. Kısa bir müddet sonra Anadolu ve arkasından Rumeli pâyesiyle taltif edildi. 1200 (m. 1785) senesinde bilfiil Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1202 (m. 1787) senesinde Müftî-zâde Ahmed Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 3 ay 10 gün bu makamda kaldıktan sonra vazîfeden alındı.

Bu arada evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. 1205 (m. 1791) senesinde Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına, ikinci defa getirildi, 1 yıl 3 ay 16 gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra, ihtiyârlığı sebebiyle 1206 (m. 1792) senesinde tekrar vazîfeden alındı. Rumelihisarı'ndaki yalısına çekilip, ömrünün son yıllarını ibâdet ve tâatla geçirdi. Bu hâl üzere devam ederken vefât etti.

Mekkî Mehmed Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, tevâzu ve kanâat sahibi bir zât idi. Büyüklenme ve gösterişten uzak, güzel ahlâk sahibi idi. Yumuşak huylu ve herkese güler yüzlü idi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde adâlet ve doğrulukdan ayrılmadı. Cömert ve kerem sahibi olan Mekkî Mehmed Efendi, birçok hayır ve hasenâtda bulunmuştur. Gelirinin bir kısmını fakirlere ve hayır işlerine vakfetti.

Âlim ve fâzıl bir zât olan Mekkî Mehmed Efendi'nin ba'zı eserleri şunlardır: 1- Hâşiye-i evâil-i Beydâvî: Beydâvî tefsîrinin bir kısmına yazmış olduğu haşiyedir. 2- Şerh-i Kasîde-i Bürde, 3- Dîvân, 4- Hamd ve şükürle ilgili bir risale, 5- Allahü teâlânın sıfatlarını açıklayan bir risale, 6- Fıkıh usûlüyle ilgili şiir türünde bir risale, 7 Tavzih adlı eserin dört bölümünü açıklayan risale ve başka risâleleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 111

2) İlmiye salnamesi sh. 557

MEKKÎ-ZÂDE MUSTAFA ÂSIM EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa Âsım olup, seksendokuzuncu şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi'nin oğludur. Mekkî-zâde diye bilinir. 1187 (m. 1773) senesinde İstanbul'da doğdu. 1262 (m. 1846) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih'te Bahâî Efendi kabristanında babasının kabri yanına defnedildi.

Babasından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil edip, onüç yaşındayken "Hâriç" rütbesiyle müderris oldu. Çeşitli medreselerde ders okuttuktan sonra, yirmibeş yaşındayken, 1212 (m. 1797) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. 1216 (m. 1801) senesinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. 1224 (m. 1809) senesinde İstanbul kadılığına getirildi.

Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelişini, Üçüncü Selim Hân'ın şehîd edilmesini, Kabakçı Mustafa isyanıyla İstanbul'un ve devlet düzeninin alt üst olduğunu gördü. Sultan İkinci Mahmûd pâdişâh olduktan sonra, 1226 (m. 1811) senesinde Anadolu kadı-askerliğine, 1229 (m. 1813) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bir müddet sonra vazîfeden alındı. Kendi köşesine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Çelebi-zâde Mehmed Zeynî (Zeynel'âbidîn) Efendi'nin şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrılması üzerine, 1233 (m. 1818) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseldi. Şeyhülislâm olduğu zaman kırkdört yaşında bulunuyordu. 1 yıl 7 ay 7 gün bu vazîfede kaldıktan sonra, 1234 (m. 1819) senesinde vazîfeden alındı. Konağına çekilip, ibâdet etmekle meşgûl iken, 1239 (m. 1823) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi. Bu defa 2 yıl 2 ay vazîfe yaptıktan sonra vazîfeden ayrıldı. Bundan sonra kendi konağında ilim ve ibâdet etmekle meşgûl olan Mustafa Âsım Efendi, Yâsinci-zâde Abdülvehhâb Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine üçüncü defa, 1248 (m. 1833) senesinde yeniden şeyhülislâm oldu. Sultan İkinci Mahmûd Hân kendisini çok takdîr ediyordu. İkinci Mahmûd Hân'ın vefâtından sonra pâdişâh olan Sultan Birinci Abdülmecîd Hân da onu vazîfede bıraktı. Sultan Abdülmecîd Hân devrinde ondört yıla yakın bu şerefli vazîfeyi doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken, bir gece evinde vefât etti. Üç defa olan şeyhülislâmlık müddeti toplam 17 yıl 1 ay kadardır.

Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi, âlim, fâzıl, vazîfesinde dikkatli, doğruluk ve adâletten ayrılmayan gösteriş ve sun'îlikten uzak bir zât idi. Her türlü kötü huylardan temizlenmiş, güzel ahlâk sahibi ve Allahü teâlâya çok ibâdet ederdi. İlim ve ma'rifet ehlinin kıymetini bilirdi. Haram ve şüphelilerden şiddetle sakınır, din ve devlet işlerinde gayet çalışkan ve dirayetli idi. Tatlı dilli, güler yüzlü olup, herkesle iyi geçinirdi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 124

2) İlmiye salnamesi sh. 580

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 3046

MEŞREB-ZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Ârif olup, Kadıasker Meşreb Ali Efendi'nin torunu, Müderris Şâtır-zâde Emîn Efendi'nin oğludur. Dedesinin ismine izafeten "Meşreb-zâde" diye bilinir. 1206 (m. 1791) senesinde İstanbul'da doğdu. 1270 (m. 1853) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında Mustafa Paşa Dergâhı bahçesinde defnedildi.

Çankırılı Abdullah Efendi ve Büyük Emîn Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlim ve ma'rifette yüksek dereceye ulaştıktan sonra, Şeyhülislâm Çelebi-zâde Zeynel'âbidîn Efendi'nin başkanlığındaki hey'et tarafından yapılan imtihanda başarı gösterip, 1232 (m. 1816) senesinde müderris oldu. Hâriç rütbesiyle müderrisler arasına girdi. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Sıddîkî-zâde Ahmed Reşîd Efendi'nin kızıyla evlendi. 1236 (m. 1820) senesinde Terekât (ölen kimsenin geride bıraktığı mal) kassâmlığı ve evkaf müfettişliğine getirildi. 1245 (m. 1829) senesinde nüfus sayımı vazîfesiyle Rumeli'ye gönderildi. Yaptığı bu vazîfelerde ve ilmiye mesleğinde üstün başarılar gösterdiğinden, 1251 (m. 1835) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. Câmi-ül-İcâreteyn adlı esere açıklamalar ve ba'zı sahih bilgiler ilâve ederek, Sultan İkinci Mahmûd Hân'a takdim etti. Bunun üzerine Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. Fıkıh ilmindeki üstün seviyesi sayesinde. 1253 (m. 1837) senesinde fetvâ emînliğine getirildi. 1254 (m. 1838) senesinde İstanbul kadılığı

payesine ulaştı. Bir yıl sonra Kudüs'de ortaya çıkan Kamâme Kilisesi mes'elesini tahkîk edip soruşturmak için Kudüs'e gönderildi. İstanbul'a dönüşünde, 1256 (m. 1840) senesinde kendisine Anadolu payesi verildi. Bu sırada fetvâ emînliğinden ayrılıp, Anadolu'ya müfettiş olarak gönderildi. İstanbul'a dönüşünde 1259 (m. 1843) senesinde tekrar fetvâ emînliğine getirildi. Aynı sene içinde Âsım Efendi'nin isteği üzerine Bursalı Dede Efendi'nin "Siyâsetnâme" adlı eserini Türkçeye tercüme etti. 1262 (m. 1845) senesinde "Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye" üyeliğine getirildi. 1263 (m. 1846) senesinde Anadolu kadıaskerliğine, 1268 (m. 1851) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. Bu sırada Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in isteği üzerine, yetim mallarının korunması için bir müdürlük kurdu. Ârif Hikmet Bey'in ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına 1270 (m. 1854) senesinde yükseldi. 4 yıl 9 ay 7 gün süren bu vazîfesi esnasında adâlet ve doğrulukla hükmedip, kadıların sosyal ve mâli durumlarını düzeltmeye çalıştı. Kâdı yetiştirmek için Süleymâniye'de Muallim hâne-i nüvvâb (Kâdı mektebi, Hukuk fakültesi) kurdu. Okul beş sınıflı idi. Bu okulda fıkıh usûlü, fıkıh ve ferâiz ilimlerinin okutulmasını kabûl ettirdi. Şeyhülislâmlık yüksek vazîfesine devam ederken vefât etti.

Meşreb-zâde Mehmed Ârif Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Vazifesinde doğruluk ve adâletten ayrılmaz, açık sözlü idi. Kurduğu okullar, daha sonraları Adâlet teşkilâtının kaynağı olmuştur.

Eserleri: 1- Siyâsetnâme tercümesi, 2- Ta'likât-ı Câmi-ül-İcâreteyn: Câmi-ül-İcâreteyn adlı esere ba'zı ta'lîkâtıdır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 131

2) İlmiye salnamesi sh. 591

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3041

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ

Evliyânın en büyüklerinden. İslâm bilgilerinin mütehassısı, insanlara doğru yolu göstererek, hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" ismi verilen âlimler ve velîler zincirinin yirmidokuzuncusudur. Asrının müceddidi idi. İsmi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî Osmânî olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. Hazret-i Osman bin Affân soyundandır. Annesinin soyu ise Hazret-i Ali'ye ulaşır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, 1192 (m. 1778) senesinde, Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Zûr şehrinde doğdu. 1242 (m. 1826) senesinde, Şevval ayının yirmialtıncı günü Şam'da vefât etti. Cenâze namazını, talebesi olmakla şereflenen ve; "Beş vakit namazda Ettehiyyâtü okurken Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) baş gözüyle görmezsem, o namazımı iade ederim" diyen, Hanefî mezhebinde büyük fıkıh âlimi Seyyid Muhammed Emîn İbn-i Âbidîn (rahmetullahi aleyh) kıldırdı. Kasiyûn dağında bir tepeye getirilip, Cum'a günü defnedildi. Şimdi bu yere Sâlihiyye denir. Burada yediyüz peygamberin ve nice Eshâb-ı Kirâm ve evliyâ-yı kibârın medfûn olduğu rivâyet edilmiştir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri kabre konurken, mübârek na'şlarından çıkan güzel koku, her tarafa yayıldı ve bu kokuyu almayan kimse kalmadı. Ziyâret edenler, bu güzel kokunun şimdi de kabirlerinden hissedildiğini söylemektedirler. Tahsili: Mevlânâ Hâlid hazretleri, daha küçük yaşlardan i'tibâren, keskin zekâsı, kuvvetli hafızası, sağlam irâdesi ve çalışkanlığı ile, aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, tasavvuf, akâid, sarf, nahiv, beyân, me'ânî, bedî', vad', arûz, edebiyat, lügat, usûl, mantik, hikmet (fen), hey'et (astronomi), geometri, hesâb ve diğer ilimleri öğrenip, Fîrûzâbâdî'nin "Kâmûs"unu ezberledi. Bütün ilimlerde, din ve fen adamlarına hocalık yapacak derecede üstün bir bilgiye sahip oldu. Din ve fen ilimlerindeki kudretiyle, bu geniş bilgi ve derin görüşleriyle, zamanın bütün âlim ve velîlerinin takdîrlerini kazandı. Hangi ilimden ne sorulsa, derhal cevâbını verir, zekâ ve bilgisi karşısında akıllar hayrete düşerdi.

Hocaları: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, zamanının en büyük âlimlerinden olan; Muhammed bin Âdem-i Kürdî, Sâlih-i Kürdî, Abdürrahmân-ı Kürdî, Abdürrahîm Berzenci ve onun kardeşi Abdülkerîm Berzencî, Abdullah-ı Harpânî ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi. İcâzet (diploma) aldı.

İlimdeki üstünlüğü: Mevlânâ Hâlid hazretleri, zamanındaki Bağdat âlimlerinin ve tasavvuf ehlinin, belki asrındaki bütün âlimlerin en üstünü idi. Kur'ân-ı kerîmin esrârına vâkıf idi. Bütün ömrü zühd ve takvâ ile geçti. Onu gören, ismini işiten her âlim, yüksekliğini, üstünlüğünü anlatırdı. Her ilimden, her

kitaptan sorulan suâllere rahatlıkla en uygun cevâbı verirdi. Bu hâli herkesi hayrette bırakırdı. Arabî ve Fârisî olarak yazdığı kaside ve manzûmeleri vardır. Çeşitli vesilelerle ve seyahatleri esnasında söylediği beytler, nâzik rûhunun terennümleridir. “Dîvân”ını görenler hayran olur.

Süleymâniye mutasarrıfı Abdürrahmân Paşa, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’den rica edip; “Efendim, Süleymâniye medreselerinden hangisi hoşunuza giderse, hangisinde rahat ederseniz, oranın müderrisi olunuz. Bu köleniz, bulunduğunuz medresenin her ihtiyâcını karşılayacak maddî yardımı yapmaya hazırım. Yeter ki bu ihtiyâçlar için sizi meşgul etmesinler” dedi. Mevlânâ Hâlid, dünyâ malının işe karıştığını görünce; “Bu hizmetin ehli değilim” buyurup teklifi kabûl etmedi.

1203 (m. 1788) senesinde, üstadı Seyyid Abdülkerîm Berzencî tâ’ûndan vefât edince, onun talebesi bos kalmasın diye ders vermeye başladı. Her taraftan âlimler dersine koştu. Her müşkili çözer her derde deva olurdu. Dünyâya ehemmiyet vermez, gece gündüz ibâdet ederdi. Böylece yirmibir yaşında iken, ulemâya ve talebeye üstâd olmuş, yedi sene ders okutmakla meşgûl olmuştur.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sevgisi, temiz kalbine aşk ateşi saldığından, dünyâ lezzet ve zevklerine bir defa olsun göz ucu ile bile bakmadı. Bütün düşüncesi. Allahü teâlânın sevgilisi olan Peygamberimizin (aleyhisselâm) ziyâretine gitmek idi. Herkesten yüz çevirmiş, her işini Allahü teâlâya ısmarlamıştı. Sözü te’sîrli, avâm ve havâs arasında sözü delîl olan şerefli bir zât idi.

1220 (m. 1805) senesinde hacca gitti. Yolda Şam âlimlerinden çok saygı gördü. Tevâzu’undan dolayı, Allâme Muhammed Kuzberî’den Kâdirî yolu icâzeti aldı.

Bir müddet Şam’da kaldıktan sonra, Hicaz’a gitmek için yola çıktı. Medîne-i münevvereye kavuştuğu zaman, kasîde-i Muhammediyye’yi Fârisî olarak yazdı. Bu kasidenin bir kısmı şöyledir:

“Gül, rûy-i Muhammed’e gıpta eder (aleyhisselâm).
Kokumu, O’nun terinden aldım der...”

Ey güzeller güzeli, beni sevdanla yaktın!
Görmüyor birşey gözüm, her an hülyanla aklım!

Sen “Kabe kavseyn” şahı, ben ise azgın köle,
Sana konuk olmağı, nasıl söyler bu şaşkın?
Acıyıp bir bakınca, ölü kalbler dirilttin,
Sonsuz merhametine sığınıp, kapın çaldım.

İyilik kaynağısın, dermanlar deryâsısın!
Bir damla lütf et bana, derde devasız kaldım!

Herkes gelir Mekke’ye, Kâ’be, Safa, Merve’ye,
Ben ise senin için, dağlar tepeler aştım.

Dün gece, bir rü’yâda, göklere değdi başım,
Kapındaki uşaklar, enseme bastı sandım.

Ey Câmî hazretleri, sevgilimin bülbülü!
Şi’rlerin arasından, şu beyti seçtim aldım:

“Dili aşağı sarkık, uyuz köpekler gibi,
Bir damlacık umarak, ihsân deryana vardım.”

Ey günahlılar sığınağı, sana sığınmağa geldim!
Çok kabahatler işledim, sana yalvarmağa geldim!

Karanlık yerlere saptım, bataklıklara saplandım,
Doğru yolu aydınlatan, ışık kaynağına geldim

Çıkacak bir canım kaldı, ey bütün canların canı!
Uygun olur mu söylemek, canımı fedaya geldim.

Derdlilere tabibsin, ben ise gönül hastası,
Kalb yarama deva için, kapını çalmağa geldim.

Cömerdlerin kapısına, birşey götürmek hatâdır.
Basmakla şeref verdiğin, toprağı öpmeğe geldim.

Günahlarım çok, dağ gibi, yüzüm kara, katran gibi,
Bu yükten ve siyahlıktan tamam kurtulmağa geldim.

Temizler elbet hepsini, ihsân deryandan bir damla,
Gerçi yüzüm gibi kara, amel defterimle geldim.

Kapına yüz sürebilsem, ey canımdan azîz cânân!
Su ile olmayan işler, hâsıl olur o topraktan!”

Medîne-i münevvereye geldiğinde, kâmil bir velî bulup ona teslim olmak arzusundaydı. Birgün Yemenli fazilet sahibi bir zâta rastladı. Câhilin âlimden nasihat istemesi gibi ondan nasihat istedi. O zât dedi ki: “Ey Hâlid Mekke-i mükerremeye gittiğin zaman edebe uymayan birşey görürsen hemen reddetme.” Mevlânâ Hâlid hazretleri Mekke-i mükerremede bir Cum’a günü Kâ’be-i şerîfe karşı Delâil-i hayrât’ı okurken câhil kılıklı, siyah sakallı birinin, Kâ’be’ye sırt çevirip kendine bakdığını gördü. “Utanmadan Kâ’be’ye arkasını çevirmiş. Edebi gözetmiyor!” diye düşünürken, o kimse; “Mü’mine hürmet, Kâ’be’ye hürmetden daha öncedir. Bunun için yüzümü sana çevirdim. Niçin beni kötülüyorsun. Medine’deki zâtın nasihatini unuttun mu?” dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri bunun büyük velîlerden olduğunu anladı. Ondan af diledi ve; “Beni talebeliğe kabûl et.” diye yalvardı. O da; “Sen burada olgunlaşamazsın” dedikten sonra eli ile Hindistan’ı göstererek: “Senin işin orada tamam olur” dedi ve gitti.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, memleketi Süleymâniye’ye dönüp ders vermeye başladı. Fakat gece-gündüz Hindistan’ı düşünüyordu. Birgün bu düşünceler içinde iken, Hindistan’ın Dehlî şehrinde bulunan evliyânın en büyüklerinden Abdullah-i Dehlevî’nin (rahmetullahi aleyh) talebelerinden Mirzâ Abdürrahîm isimli bir zât çıkageldi. O talebe Abdullah-ı Dehlevî’nin Mevlânâ Hâlid’e; “Selâmımızı söyle, bu tarafa gelsin!” buyurduğunu bildirdi. Uzun zaman başbaşa görüştüler. Mevlânâ Hâlid talebelerine ders vermeye gelmez oldu. Talebeler, Hindli’ye kızmaya başladı. Bir süre sonra, 1224 (m. 1809) senesinde ikisi birlikte İran ve Afganistan üzerinden Hind yolculuğuna çıktılar. Umulmadık bir zamanda medreseyi ve talebeyi bırakıp bu ani ayrılışına şehrin bütün halk ve talebeleri çok üzüldüler. Yoldan çevirmek için çok ısrar ettiler ve yalvardılarsa da fâide vermedi. Hindistan’ın karanlıklar ve tehlikeler içinde bulunduğunu söyleyip vaz geçirmek istediler. Onlara; “Âb-ı hayât zulümâtta bulunur” şeklinde cevap veren Mevlânâ Hâlid hazretleri, gülün kokusunu, almış bülbül gibi kimseyi dinlemedi.

Göz yaşları içinde uğurlandı. Herkes; “Bizleri hüzün ve eleme garkettiniz. İnşâallah yine huzûrunuz ile şerefleniriz” dedi.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, arkadaşı Mirzâ Abdürrahîm ile yaya olarak önce Tahran’a geldiler. Burada meşhûr şiî âlimi İsmâil Kâşî’yi, talebesinin önünde rezîl etti. Mevlânâ Hâlid, ba’zı şiî tefsîr kitaplarını okumuş, Kur’ân-ı kerîmin birçok âyet-i kerîmelerinin şiîler tarafından değiştirilmiş olduğunu, ma’nâlarının tahrif edilmiş bulunduğunu görmüştü. Meselâ; Enfâl sûresi 70. âyetinde meâlen; “Bedr gazâsındaki esîrleri salıverdiğin için Allahü teâlâ seni affeyledi” âyet-i kerîmesi Ebû Bekr-i Sıddîk’ın (radıyallahü anh) hakkındadır, şeklinde tefsîr ediyorlardı. Mevlânâ Hâlid, İsmâil Kâşî’ ye; “Peygamberler günah işler mi?” dedi. Kâşî; “Bütün peygamberler ma’sûmdur, günah işlemezler” dedi. Mevlânâ Hâlid: “Peki, Kur’ân-ı kerîm’in; “Bedr gazâsındaki esîrleri salıverdiğin için Allahü teâlâ seni affeyledi” meâlindeki âyet-i kerîmede; “Af söylendiğine göre, günah işlemiş ma’nâsına gelmiyor mu? Hâlbuki peygamberlerden günah olan bir iş meydana gelmemiştir” deyince, Kâşî; “Bu âyet-i kerîme Ebû Bekr’i ezarlamaktadır, onun hakkındadır, Peygamberimizin hakkında değildir” dedi. O zaman Mevlânâ Hâlid hazretleri; “O hâlde, Allahü teâlâ Ebû Bekr’i affettim buyuruyor da siz niçin affetmiyorsunuz?” dedi. Kâşî cevap veremeyip, mahcup ve rezîl oldu.

Mevlânâ Hâlid, Tahran’dan; Bistâm, Harkan, Semnân ve Nişâbur’a geçti. Geçtiği yerlerdeki evliyâyı, şiirleriyle medheyledi. Âriflerin kutbu Bâyezîd-i Bistâmî’nin (rahmetullahi aleyh) kabrini ziyâret ettiği zaman meşhûr bir kaside söyledi:

“Sultan Bâyezîd türbesi hürmetine yâ Rab!
Burhan Bâyezîd tîneti hürmetine Yâ Rab!

Mekansızlık kartalı yuvası hürmetine yâ Rab!
Ya’nî Bâyezîd’in sana yakınlığı hürmetine yâ Rab!

Bu garîb bîçâre, şikeste Hâlid’e yâ Rab!
Bâyezîd’in irfanından bir kapı aç yâ Rab!

Beni sana kavuştur kendimden kurtar yâ Rab!
Onun kölelerinden biri olayım yâ Rab!

Sonra Tûs (Meşhed) şehrine geldi. Orada, oniki İmâmın dokuzuncusu Mûsâ Kâzım’ın (rahmetullahi aleyh) oğlu İmâm Ali Rızâ’nın (rahmetullahi aleyh) türbesini ziyâretinde de, çok güzel bir kaside okuyarak onu medheyledi.

Mevlânâ Hâlid, Ahmed Nâmıkî Câmî'nin (rahmetullahi aleyh) kabrini ziyâret etti. Onu da Fârisî bir kasideyle medheyledi. Buradan Afganistan'a geçti. Hirat'a uğradı. Hirat'ın bütün âlimleri, fazilet sahipleri, ziyâretine geldiler. Gelenler arasında Abdullah-i Hıratî (Hirevî) de vardı. Bu zât sonradan Mevlânâ Hâlid hazretlerinin talebesi oldu. Her şehirden ayrılırken; âlimler, vâli ve kumandanlar ve halk ona âşık olup saatlerce yola uğurluyorlardı. Kandehâr, Kabil, Peşâver âlimlerinin suâllerine verdiği cevaplarla hepsini hayran bıraktı. Peşâver'de çok hürmet ve ta'zimle karşılandı. Âlimler onun üstünlüğünü tasdik ve ikrâr ettiler. Sonra Lâhor şehrinin bir kasabasında kâmil bir velî olan Allâme Mevlânâ Senâullah'ı (rahmetullahi aleyh) ziyâret etti. Mevlânâ Senâullah. Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın (rahmetullahi aleyh) en üstün talebelerinden idi.

Mevlânâ Hâlid (rahmetullahi aleyh); burada başından geçenleri şöyle anlatır: "Bu kasabada bir gece kaldım. Rü'yâda gördüm ki, Şah Abdullah-ı Dehlevî hazretleri yanağımdan tutup beni kuvvetle kendine çekiyordu. Sabahleyin Mevlânâ Senâullah'ın huzûruna gittiğim zaman, daha rü'yâmı anlatmadan; "Kardeşimiz ve seyyidimiz Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûr ve hizmetlerini cana minnet bilmeli, huzûr ve hizmetinde bulunmayı, sana va'dolunan ni'metlere kavuşmaya sebep bilmelisin" dedi. Daha sonra o kasabadan ayrıldım. Hindistan'ın başşehri olan Dehlî ismi ile meşhûr Cihânâbâd'a geldim."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri aylarca süren yolculuktan sonra tam bir senede Dehlî'ye (Cihânâbâd'a) geldi. Yolda başından geçen şeyleri bildiren Arabî ve Fârisî beytler söyledi. Hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerine kavuşma aşkını ifâde eden beytlerinde özetle şöyle demektedir:

"Arzuların kıblesine (Abdullah-ı Dehlevî hazretlerine) giden yol ve aradaki mesafe sona erdi. Bu mesafeyi sona erdirmekle lütfeden, Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun."

"Allahü teâlâ, bir işe yaramaz yorgun bineğimi artık geceleyin yürümekten, kâh konmak ve kâh göç etmek külfetinden..."

"Beni, bukağı gibi insanın ayağını bağlayan akraba ve vatan te'sîrinden, dostlar ile dünyâ servetine karşı duyulan alâkadan..."

"Annemi düşünmekten, kardeşlerime hasret duymaktan, amcam veya dayımı akla getirmekten..."

"Bana "Abdullah-ı Dehlevî'ye gitme!" diyenlerin te'sîrleri altında kalmaktan, çekemeyenler ile kınayanların sözlerine kulak vermekten kurtardı."

"Beni, haddinden fazla yalancı ve son derece câhil bir cemâatin, bir zümrenin şerrinden korudu."

"Ya'nî iş ve davranışlarında mahlûkların en berbatı olan Âzerbeycan râfizîlerinin şerrinden muhafaza buyurdu.

"Çünkü onları yoldan çıkaran "İsmâil Kâşî", münâzara ve mübâhase ateşini tutuşturunca yenilgiye uğradı."

"Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun ki, beni meram ve maksatların en yücesine erdirdi. Ya'nî çok faziletli kâmil mürşide kavuşmayı bana nasîb eyledi."

"O mürşid (Abdullah-ı Dehlevî hazretleri), karanlık ufukları aydınlatan ve herkesi dalâletten hidâyete kavuşturan zâttır."

"O reîs, "Gulâm Ali'dir" (Abdullah-ı Dehlevî hazretleridir). Bakışı ile, çürümüş ve dağılmış şeyler dirilir. Ma'nen ölmüş kimseler, onun feyziyle hayâta kavuşurlar."

"Gulâm Ali, bir ni'met denizi ve cömertlik dağıdır. Bütün fazilet ve iyi hasletlerin de kaynağıdır."

"O hidâyet yıldızı, karanlık gecelerin dolunayı, takvâ ummanı, feyzler definesi ve kerâmetler hazinesidir."

"Abdullah-ı Dehlevî sükûnette arz, sarsılmazlıkta dağ, her tarafa ışık saçmakta güneş ve yücelikte gök gibidir.

"İslâmiyet pınarı, irfan ma'deni, mahlûkların yardımcısı ve fazl-ü ihsânın kaynağıdır."

“Halkın şeyhülislâmı, müslümanların gönül kıblesi, büyüklerin reîsi ve zor işlerin merciidir.”

“Mahrem bir rehberlikte en iyiye götürücü ve yüksek sesle (alenen) halkı Allahü teâlâya da’vet edicidir.”

“O, herşeyin Rabbi tarafından sevilmektedir. Kim onun irşâdına uyarsa, sen o kimseye; “Ey emsallerine örnek olan zât!” diye hitâb et.”

“Abdullah-ı Dehlevî, kemâle ermemişlerin hepsine kemâl veren ve bütün kâmil insanların kusurlarını da giderendir.”

“Ey âlemlerin Rabbi! Mürşidin hatırı için, bu yüce zâta layık bir edeb ve terbiyeyi bize de nasîb eyle.”

“Ömrümün bir kısmını onun ömrüne ekle. Onun himâyesi sebebi ile halkı rahatlık gölgesi altında dâim kıl.”

“Beni hocamın hüsn-ü kabûlü ile mutlu kıl. Onu memnun edecek hizmetleri bana nasîb eyle.”

“Bütün hâllerde, hayatta kaldığım müddetçe, hergün benim kalbimde onun kadrini biraz daha arttır.”

“Ey Rabbim! Uhrevî kurtuluşu te’min edecek bir tarzda hocam benden râzı, ben de ondan râzı olarak canımı al.”

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri Dehlî’ye vardığında, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin bulunduğu şehre gelmenin sevinci ile, seferde iken yanında bulunan şeylerin hepsini, fakirlere dağıttı. Sonra da, Hindistan’in en büyük velîsi, insanların imdâdına yetişici, hakîkatler menbâı, hikmet ve ma’rifet ma’deni, ilim, irfan ve ilham rehberi, ma’nevî üstünlükler sahibi, büyük İslâm âlimi, Şah Abdullah-ı Dehlevî’nin (rahmetullahi aleyh) huzûruna kavuştu.

Abdullah-ı Dehlevî, onu talebeliğe kabûl etti. Ona nefsinin terbiyesi için dergâhı temizleme vazîfesini verdi. Mevlânâ Hâlid, bu kadar ilimde âlim olmasına rağmen, hiç i’tirâz etmeden, eline kovasını, süpürgesini alarak hizmete başladı. Kuyudan, kovasına suyu doldurur, kalın bir sopanın uçlarına bağlayıp omuzunda taşırdı. Hergün defalarca kuyu ve dergâh arasında gidip gelir, dergâhı temizler, abdest suyunu depolara doldururdu. Eğer nefsi bu ağır vazîfeden kaçınsa, ona en şiddetli cezayı verirdi. Birgün yerleri temizleme işi nefsine zor geldi. Derhal nefsine; “Eğer mübârek hocamın verdiği bu şerefli vazîfeden kaçarsan yerleri süpürge ile değil, bu sakalınla süpürtürüm” diyerek hitâb etti. Artık bundan sonra hatırına böyle hiçbir düşünce gelmedi. Aylarca canla başla bu hizmeti yapmak için uğraştı. Öyle ki, su taşıya taşıya mübârek omuzları yara oldu. Birgün yine böyle su taşırken, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretleri ile karşılaştı. Abdullah-ı Dehlevî, onun mübârek omuzları üzerinden Arş’a doğru muazzam bir nûrun yükseldiğini ve meleklerin ona gıbta ve hayranlıkla baktıklarına şâhid oldu. Abdullah-ı Dehlevî, Mevlânâ’nın tasavvufta pek yüksek derecelere eriştiğini, kemâle gelip olgunlaştığını görünce, bu vazîfeden alıp, devamlı huzûrunda bulunmasını emretti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, orada da hocasına canla başla hizmet ederek, büyük mücâhede ve çetin riyâzetler çekti. Abdullah-ı Dehlevî’nin huzûrunda beş ay çalışıp sohbetleri ve nazarlarıyla büyük velîlerden olmak saadetine erişti. Huzûr ve müşâhede makamına kavuştu. Vilâyet-i kübrâ hâsıl oldu. Müceddidiyye, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye yolunda kemâle geldi. Abdullah-ı Dehlevî’nin kalbindeki bütün esrâra (ma’nevî üstünlüklere) mazhar oldu, kavuştu.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûruna kavuşmasını, bir mektûbunda şöyle anlatmaktadır:

“1224 (m. 1810) senesi Zilhicce ayının yirmialtasında Dehlî şehrine ulaştım. Aynı gün ikindiden sonra, zamanın büyüğü ve İmâmı, yüksek hocamın elini öpmek saadetine nail oldum. Sonra da onun ebedî saadet kaynağı olan feyzlerine kavuştum. Bunun için Allahü teâlâya sayısız hamd olsun.

Allahü teâlâ bize hidâyet vermese, doğru ve hakîkî yolu göstermese, biz kendiliğimizden hidâyete kavuşamazdık. Hocamın feyz ve bereket yuvası olan yüksek kapısının toprağını ümid gözümün sürmesi eyledim. Gece gündüz, aşikâre nûr deryası olan huzûrunda bulundum. Rabbimin sırf mücerred ihsânı ile, yüzü kara, tepeden tırnağa kadar günahlara batmış bu kuluna ihsân ettiği sonsuz devlet ve saadetin şükrü için; Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar, Eyyûb aleyhisselâmın sabrı içinde, o cihan sultânının kapısının süpürgesi olsam, haklarını ödeyemem.

Bu fakirin dostlarına ve sevenlerine nasihati odur ki; herkes elinden geldiği kadar Rabbine dönsün. Dünyâ, para ve elbiseler değildir. Kul neye rağbet eder, neyi elde etmeye canla başla çalışırsa, onun dünyâsı o olur. Sevdiklerimiz için Allahü teâlâdan isteğimiz, günbe gün Hakkın divânında yüzlerini ak edecek amellerle meşgûl olmalarıdır. Yüzleri sarartan o dehşetli günden el-amân! “Sâlih amel eden kendine, kötü amel işleyen de yine kendine etmiştir.” Vesselâm.”

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri de, yüksek talebesi Mevlânâ Hâlid’e (rahmetullahi aleyh) yazdığı bir mektûbunda, onun kıymet ve derecesini, üstünlüğünü şöyle bildirmektedir:

“Mektûbuma Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın şerefli ismi ile başlıyorum. Allahü teâlânın sevgili kulu mübârek Mevlânâ Hâlid! Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtühü. Tepeden tırnağa kadar kusurlu olan bu fakire, her an ziyâdesi ile gelmekte olan Allahü teâlânın ni’metlerine şükür ve hamd etmek yazıya ve söze sığmaz. Beyt:

“Vücûdumun her kılı gelse de dile,
Şükrünün binde birini edemez bile.”

Ömrünü boşa geçirmiş bu ihtiyâr kuluna, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni’metlerden biri; sizin, Ebû Sa’îd’in ve oğlu Rauf Ahmed’in (ki bu üçü İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır), Beşâretullah’ın ve Fadıl Gulâm Muhyiddîn gibi azîzlerin bizden inâbet almanızdır. Sizler kısa zamanda hazret-i Müceddîd’in (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin) nisbetlerine kavuştunuz.

Mübârek zâtınız, bu fakirin şeref ve iftihar vesîlesisiniz. Çünkü bu yol, sizinle revaç bulmakta, yayılmakta, kuvvetlenmekte. Âlem yüksek teveccühlerinize kavuşmakla başka âlem olmaktadır. Elhamdülillah! Elhamdülillah! Elhamdülillah! Hâce Muhammed Bâkî’nin, hazret-i Müceddîd gibi (İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretleri), hazret-i Müceddîd’in de Seyyid Âdem Bennûrî gibi talebeleri vardı. Tekrar tekrar söylemişimdir ki, Mevlânâ Hâlid, benim iftihar vesîlemdir. Allahü teâlâ, beğendiği bu yolda size ve bu kuluna istikâmet versin! Âmin.

Bu büyük yolun feyzlerini taliblere sunun. Hatırınıza hiçbir yaramaz düşünce getirmeyin. Sizi o memleketin feyz vâsıtası ve kutbu yapmışlardır. Kötü maksadlılar size zarar veremez. İftirâları bizce makbûl değildir. Vel-hamdülillahi ve sallallahü alâ seyyidinâ Muhammedin evvelen ve ahiren.

Siz, istifâde etmek isteyenlere yardımcı olunuz. Onlar da emredilen zikir ve diğer vazîfeleri yerine getirip, saadetlerini bunlardan bilsinler. Büyüklerin yolunu inkâr edenlerle görüşmesinler.” “Hocana kötülük edenle iyi olursan, köpek senden daha iyidir” sözü meşhûrdur. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine i’tirâz edenlerden uzak olunuz. Âlimler ve ârifler söylemişler ve yazmışlardır ki: “İmâm-ı Rabbânî hazretlerini sevenler, mü’min ve müttekîlerdir. Ona buğz edenler münâfık ve şakilerdir.” İslâm memleketleri hazret-i Müceddîd’in feyzleriyle doldu. Ve bütün müslümanlara, hazret-i Müceddîd’in (rahmetullahi aleyh) ni’metlerine şükür ve hamd etmek vâcib oldu.

O memleketin âlimlerinin, şerîflerinin ve âmirlerinin üzerine lâzımdır ki: Mübârek varlığınızı ni’met bileler, sizden istifâde edeler, size ta’zim ve hürmette kusur etmeyeler, muhaliflerinize, size sû-i kasd edenlere ve sizi çekemeyenlere mâni olalar. Bu fakîr, bunları nasihat yollu yazdım. Resûlullah (aleyhisselâm); “Din nasihattir” buyurdu.

Allahü teâlâ, sizi, Şâh-ı Nakşibend’in, Müceddîd-i elf-i sânî’nin ve kalbimin kıblesi Mirzâ Sâhib’in halîfesi etmiştir. Hiç kimse sizin yerinizi alamaz. Sizin eliniz, benim elimdir ve sizi görmek, beni görmektir. O uzak yerden buraya gelmeğe kalkmayın. İhtiyâc yüzünü bu tarafa çevirmek ve kalb ile hatırlamak yetişir. Allahü teâlâ kendi rızâsına ve Habîbine uymağa muvaffak eylesin! Âmîn.”

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, feyz ve kemâl bulunca, evliyânın kutbu, âriflerin önderi, feyz ve nûr menbâı olan Abdullah-ı Dehlevî hazretleri ona; “Ey Hâlid, şimdi memleketine ve Bağdat’a git! Oradaki Hak âşıklarını, sevdiklerine, ya’nî Allahü teâlâya kavuştur” buyurunca, Mevlânâ Hâlid hazretleri; “Ey benim sebeb-i devletim, yüksek sığınağım, efendim! Orada Hayderî ve Berzencî seyyidleri çoktur, insanlara doğru yolu anlatmakla nasıl meşgûl olurum. Çünkü, onlar şöhret ve i’tibâr sahibi ve âlimlerin sığınağı durumundadırlar. Böyle bir işe kalkışsam, diğer insanlar bile

beni men ederler" diye arzetti. "Sen, memleketine git. İrşâd ile meşgûl ol. Bütün seyyidler, senin ayağının toprağına yüz sürerler ve şerefli zâtına hizmetçi olurlar. Oranın vâlileri, emînleri, âlimleri, fazilet sahipleri, mübârek ayağını öperler. Şimdi ne istersen vereyim, iste yâ Hâlid!" buyurdu. "Din için dünyalık isterim" dedi. "Git, her istediğini verdim" deyip; "Yolun üzerinde, filân yerde, evliyânın büyüklerinden, iki seneden beri yemez, içmez, konuşmaz, Hakka gönlünü vermiş, ölü gibi hareketsiz durup, Hakkın sevgisine dalmış şerefli bir zât var. Ona selâmımı söyle, hayırlı duâsını al ve şerefli elini öp!" buyurdu. Sonra bütün talebe ve sevdikleriyle, dört millik mesafeye kadar Mevlânâ Hâlid'i uğurladı. Daha sonra; "Hâlid bürd", ya'nî "Hâlid herşeyi aldı götürdü" buyurdu.

Mevlânâ Hâlid, o velînin olduğu beldeye gelince, yerini sordu. Uzaktan gösterdiler. Bulunduğu yere doğru yürüyünce, velînin heybetinden Mevlânâ Hâlid'i (rahmetullahi aleyh) bir korku ve dehşet kaplayıp, gidemedi, olduğu yerde kaldı. Hemen Şâh-ı Dehlevî hazretlerini hatırladı. Korkusu gitti. O zâtın yanına gidip, Farsça olarak hocasının selâmını bildirdi. O da başını murâkabeden kaldırıp; "Aleyke ve aleyhisselâm" buyurdu. Sonra; "Ey Hâlid, senin fütuhatın ve irşâdının yayılma yeri Bağdat'tır" deyip, tekrar murâkabeye daldı. Mevlânâ Hâlid hazretleri, o zâtın, nisbet-i Muhammedi denizine gömülmesine, feyz nûrları içinde bir an cemâl-i Hakdan ve O'nu murâkabeden ayrılmamasına hayran kalarak oradan ayrıldı. Bender denilen yere gelinceye kadar, elli-altmış gün ne birşey yedi, ne de birşey içti.

Mevlânâ Hâlid Şîrâz'a, oradan İsfehan'a sonra Hemedan'a gitti. Güzel âdetlerinden idi ki, hangi şehre teşrîf etse, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını hatırlatırdı. Bu şehirlerdeki va'z ve nasihatlerini duyan i'tikâdı bozuk kimseler ona kötülük yapmak istedilerse de, Allahü teâlânın koruması ve Mevlânâ Hâlid'in heybeti sebebiyle korkup birşey yapamadılar. Sonra Senendec'e, oradan da 1226 (m. 1811) senesinde vatanları olan Süleymâniye'ye gittiler. Bütün âlimler, fazilet sahipleri, talebe, şehrin ileri gelenleri ve halk sevinç ve neş'e ile onu karşılamağa çıktı. Süleymâniye'de bir bayram havası yaşandı.

Bir müddet burada kalıp, evliyâyı ziyâret için ve hocasının ma'nevî işâreti ile, merhum Süleymân Paşa'nın oğlu Sa'îd Paşa'nın vâliliği zamanında, Bağdat'a teşrîf buyurdu. Orada Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yüksek dergâhına yerleşti. Evliyâyı ziyâretten sonra beş ay kadar irşâdla (insanlara doğru yolu anlatmakla) meşgûl oldu. Sonra yine hocasının ma'nevî işâretiyle Süleymâniye'ye döndü. Orada ilme susamışlara Hak ve hakîkati anlattı. Ba'zı hasedci ve münkir kimseler ortaya çıkıp, söz ve yazı ile onu kötülemeye ve iftiraya başladılar. Türlü türlü iftiraları, açık yalanları ve düzme lafları etrâfa yaydılar. Mevlânâ Hâlid, iftiracılara ne kadar nasihat ettiyse de dinlemediler. Buna rağmen Mevlânâ Hâlid hazretleri sünnete uyarak, Allahü teâlâdan, onların uyanmalarını doğru yolu görmelerini niyaz eyledi.

Sultan Mahmûd'un saray nâzırlarından Halet Efendi, Mevlânâ Hâlid'in şöhret ve i'tibârını çekemeyerek, kendisini Halîfe'ye çekiştirdi ve; "Onbinlerle adamı vardır. Devlet ve saltanat için tehlikelidir. Ortadan kaldırılması lâzımdır" dedi. Sultan Mahmûd Hân da; "Din adamlarından devlete zarar gelmez" diyerek sözüne kıymet vermedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri bunu işitince, Halîfe'ye hayır ve selâmetle duâ eyledi, ve; "Halet Efendi'nin işi, pîri Celâleddîn-i Rûmî hazretlerine havale olundu. Onu, huzûruna çekip, cezasını verecektir" buyurdu. Az zaman sonra Sultan Mahmûd Hân, Mora isyanına sebep olduğu için, onu Konya'ya sürdü. Halet Efendi orada îdâm olundu.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, ikinci defa Bağdat'a teşrîflerinde, çok kimseler kendisine talebe oldu. İrşâd nûrları, gün gibi her tarafı aydınlattı. Bağdat'ta en önce kendisine talebe olan, Bağdat müftîsi Seyyid Abdullah Hayderî Efendi idi. Bu Müftî, Vâli Sa'îd Paşa'nın yardımıyla, İhsâniyye Medresesi' ni ta'mir ettirip, Mevlânâ Hâlid'e arzetti. Mevlânâ Hâlid hazretleri oraya yerleşip ilim ve edeb neşretmeye başladı.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, irşâda (insanlara hak yolu gösterip, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmalarına çalışmak) başladığı günlerde, Bağdat vâlisi Sa'îd Paşa, ziyâretlerine geldi. Birçok âlimin sessiz, başları önüne eğik, hizmetçiler gibi edeble huzûrunda oturmuş olduklarını gördü. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin heybetini görünce, diz çöküp titremeğe başladı. Mevlânâ Hâlid'in celâl hâli gidince, Sa'îd Paşa'nın titremesi geçti ve duâ istedi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri ona duâ edip; "Kıyâmette, herkes kendi nefsinden suâl olunur. Sen ise nefsinden, ya'nî kendinden ve emrin altında olanların hepsinden suâl olunursun. Hak teâlâdan kork! Çünkü, senin için önünde öyle bir gün vardır ki, o günün korku ve

dehşetinden evlâdına süt veren analar, evlâdını unuturlar. Hâmile olanlar, korkudan vakitsiz doğururlar. İnsanları sarhoş görürsün. Onlar sarhoş değil, ancak Allahü teâlânın azâbı çok şiddetlidir” deyip, nasihat buyurunca, Sa’îd Paşa yine titremeğe başladı ve yüksek sesle ağladı.

Talebeleri: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri ikinci defa, Bağdat’tan Süleymâniye’ye hicret etti. Yeni bir dergâh inşâ edilip, orada talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Uzak memleketlerden birçok âlim ve fazilet sahipleri, ilim öğrenmek, feyz ve nûrlara kavuşmak için huzûruna geldi. Huzûrlarında yüzlerce, binlerce âlim ve velî yetişti. Dörtbini, ilimde ve tasavvufta en yüksek dereceye çıkıp icâzet (diploma) aldı. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin yetiştirdiği talebelerinden ba’zıları şunlardır: Rabbanî âlimlerinden meşhûr Seyyid Abdullah Geylânî Şemdînî Hakkâri (Mevlânâ’nın medrese arkadaşı idi.), Seyyid Tâhâ Geylânî Şemdînî Hakkâri, Şeyh Muhammed Hâfız Urfalı, Şeyh Ahmed Eğribozî, Feyzullah Erzurûmî. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, huzûrlarında kemâle gelen binlerce talebesini, insanları Cehennemin ebedî azâbından kurtarmak için, çeşitli şehir ve memleketlere gönderdi.

Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Haleb, Irak, Bağdat, Basra, Kerkük, Erbil, İmâdiye, Cezîre, Şemzîn (Şemdinli), Mardin, Ayıntab, Urfa, Diyarbekir, Anadolu’nun birçok şehirleri, İstanbul, Hindistan, Afganistan, Dağıstan (Kafkasya), Mâverâünnehr, Mısır, Umman, Magrib, Girit ve diğer İslâm memleketleri, Mevlânâ Hâlid’in yetiştirdiği bu talebeler vesilesiyle Hak ile bâtılı öğrendiler. Peygamberimiz (aleyhisselâm) ve Eshâbının yolunda çalıştılar, insanlara hizmet için uğraştılar. Mevlânâ Hâlid hazretleri Bağdat’ta iken, Magrib’den, ya’nî Atlas ülkeleri denilen Kuzey Afrika’dan, veliy-yi kâmil Şeyh Muhammed Magribî hazretleri gelip, icâzet aldı, sonra da memleketine döndü. Şeyh Seyyid Es’ad Sadruddîn, Müftî Hayderî Bağdadî, Şeyh Abdürrahmân Rûzbehânî, Abdullah Ceselî ve diğer nice tanınmış âlimler ve müellifler, hizmetine koşup, feyz ve nûrlarından istifâde ettiler.

Şeyh Muhammed Kudsî, Osmân-ı Kürdî Tavîlî, Ubeydullah Hayderî, İbrâhim Fasih Hayderî Efendi, Muhammed-i Cedîd, Seyyid Abdülgafûr, Mûsâ Cübûrî, İsmâil Enârenî (Ki bu zât hakkında Mevlânâ Hâlid; “Ey sevgili dostlar size İsmâil’i bıraktığım müddetçe ben diriyim” buyurdu.), Abdullah Herâti, Abdülfettâh Akrî (Hâlid-i Bağdâdî’nin talebelerindendir. Senelerce İstanbul halkını irşâd etti. 1281 (m. 1865) senesi Muharrem ayının dokuzunda Cum’a günü vefât etti. Kabri, Üsküdar’da Eski Vâlide Câmii’nden Karacaahmed mezarlığına çıkan yol ile Selîmiye-Bağlarbaşı caddesinin kesiştiği köşedeki, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey’in kabristanındadır.), Seyyid Abdullah Geylânî Şemdînî Hakkâri (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Süleymâniye kazâsındaki medrese arkadaşı ve talebesinin büyüklerindendir.), Abdullah Erzincânî Mekkî, İsmâil Şirvânî, Ahmed Eğribozî, Şeyh Muhammed Hâfız Urfalı, İsmâil Berzenci, Molla Ebû Bekr-i Bağdadî, Abdülgafûr Kürdî, Muhammed Meczûb İmâdî (Şeyda diye meşhûr), Şeyh Hasen Hâfız Kozani, Şeyh Hâlid-i Cezîrî, âlim, mürşid-i kâmil, Rabbanî ilimler sahibi Seyyid Tâhâ Geylânî Şemdînî Hakkâri, Ahmed Hatîb Erbîlî, İsmâil-i Basrî, Şeyh Yûsuf-i İslâmbolî, Feyzullah Erzurûmî, Muhammed Hâni, Şeyh Fırâkî, Tâhir-i Akrî, Şeyh Tekrîti, Mûsâ Bendenîhî, Âşık-ı Mısrî (Son icâzet verdiği talebesidir.), Hasen-ı Kudsî, Hüseyn Vâ’iz Malati, Ahmed Hicâr Halebî, Sâlih Kazzâz-ı Dımeşkî, Ahmed Bikâ’î, Ahmed bin Süleymân Trablûsî Ervâdî, Şeyh Ahmed Tevzeklî, ilim ve fazilet sahibi mücâhid-i kâmil Şeyh Şâmil-i Dağıstânî, Abdürrahîm Bustânî Hamevî, Ahmed Kürdî Zemlikânî, Ahmed-i Kürdî, Şeyh Ali Paluvî (Bu zâta, Mevlânâ Hâlid hazretleri, görmeden icâzet vermişlerdir. Kendileri kerâmet sahibi bir zât idi.

Sonra huzûruna kavuştu.). Bunlardan başka çok sayıda icâzetli talebeleri vardır. Meselâ bunlardan biri Şeyh İsrâil (Ezra’î) olup, Girit adasında insanlara va’z ve nasîhatla meşgûl iken, Rumların Girit katliâmı üzerine bütün talebeleri ile bir gemiye binerek, Güney-Amerika’ya gidip orada İslâmiyeti anlatmaya devam etti.

Yüksek kapılarından ilim ve edeb öğrenmekle şereflenen diğer büyük âlimlerden ba’zıları da şunlardır: Bağdat’ta Hanefî müftîsi Seyyid Şerîf Es’ad Sadreddîn Hayderî, Şafiî müftîsi Seyyid Sibgatullah Hayderî, Seyyid Abdülkâdir Sıdkî Hayderî, Şeyh Yahyâ Mervezî İmâdî, Abdürrahmân Rûzbehânî, Küçük Molla Erbîlî, Müderris Tâhâ Harîrî, Ahmed Nevdeşî, İsmâil Köysancakî (Köysancalı müftîsi), Mahmûd Ömer Künbedi Mustafa Erbîlî, Muhammed Rûzbe hânî, Muhammed îmâdî, Osman bin Sindî Necdî, Muhammed Emîn, Muhammed Sa’îd, Ebû Bekr-i Hamevî, Muhammed Erbîlî ve başkalarıdır.

Talebeleri son derece kendisine bağlı idi. Bağdat müftîsi Şeyh Sadrüddîn hazretleri buyurdu ki: “Eğer bana hocam Mevlânâ Hâlid hazretleri, şu süt kasasını başının üstüne al, çarşı ve pazarda sat, diye emir buyursalar, hiç karşı gelmez, emrine uyarak satardım.”

Menkıbe ve kerâmetleri: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinden sayılamıyacak kadar kerâmet görüldü. Hâlleri ve kerâmetleri dilden dile dolaşıp her yere yayıldı. Menkıbe ve kerâmetlerine dâir müstakil eserler yazıldı. En meşhûr menkıbelerinden ba’zıları şunlardır:

Süleymâniye’de iken, Berzenciler’den silâhlı ikiyüz kişi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin öldürülmesine karar verdiler. Cum’a günü, silâhlı olarak mescidin dış kapısında beklemeye başladılar. Cum’a namazı kılındıktan sonra, bütün halk câmiden dışarı çıktı. Hâlid-i Bağdadî hazretleri, her zaman câmiden en son çıkardı. Dışarı çıkanlar bu silâhlı kişilerin Mevlânâ Hâlid hazretlerine kötülük yapmak niyetinde olduklarını anladılar. Mevlânâ Hâlid hazretleri, mescidin kapısından çıkıp, bu silâhlı ve kötü niyetli kimselere öyle heybetli bir nazarla baktılar ki, bu nazarlar karşısında hepsinin kalbinde müthiş bir korku hâsıl oldu. Öldürmek için gelenlerden ba’zısı nâra atarak kaçıştılar, ba’zıları da yüzüstü düşerek perişan oldu. Bundan sonra, Mevlânâ Hâlid hazretleri ile bütün talebeleri, hiçbir şey olmamış gibi, Cennet misâli olan hânegâha gittiler. Kaçan bu düşmanların çoğu dediler ki: “Mevlânâ câmiden çıkınca, onun omuzlarında heybetli bir arslanın ağzını açmış, üzerimize atlamak üzere olduğunu gördük. O anda aklımız başımızdan gitti, kaçacak yer bulamadık.”

Bağdat’ta, sâlih ve faziletli bir insan olan İbrâhim Berzencî hazretleri vefât etmişti. Bu zât geriye ellibin kuruş borç bırakmıştı. Alacaklılar paralarını oğlu Muhammed Efendi’den istediler. Oğlu, bir evi ve kitaplarından başka birşeyi olmadığını söyledi. Alacaklılar, ev ve kitapların, alacaklarına karşılık olmak üzere kendilerine verilmesini istediler. Muhammed Efendi de, derhal Mevlânâ Hâlid hazretlerine gidip durumu anlattı. Hâlid-i Bağdadî (rahmetullahi aleyh) alacaklıları yanına çağırarak; “Sizin alacağınızı ben vereceğim. Muhammed Efendi’den bir ay hiçbir şey istemeyeceksiniz. Ay sonunda size paranızın tamâmını vereceğime senet veriyorum. Vakti gelince parayı benden alır, senedi de Muhammed Efendi’ye verirsiniz” buyurdu. Ay sonunda, alacaklılar gelip, Mevlânâ Hâlid’den parayı aldılar. Sevinerek gittiler.

Bağdat’ta iken Hacı Mahmûd Efendi isminde, servet sahibi, kendisine bağlı bir talebesi vardı. Bu zât, Mevlânâ Hâlid’in şerefli hânegâhlarına ve diğer yerlere kendi eliyle yüzbin kuruş harcayıp borçlanmıştı. Birgün Mevlânâ Hâlid’in huzûrlarına gidip; “Efendim, borcumun çokluğundan dışarı çıkmağa yüzüm kalmadı” deyince, Mevlânâ Hâlid (rahmetullahi aleyh) buyurdular ki: “Bir ay sabret.” O, bunun üzerine; “Aman efendim, sabra takatim kalmadı” diyerek iki defa tekrarladı. Bu tekrar çok yakınlığından ve samimiyetinden idi. Mevlânâ Hâlid de (rahmetullahi aleyh); “Mademki öyle, kaldır şu hasırı istediğin kadar al” buyurdu. Mahmûd Efendi de hasırı kaldırdı ve altında bir altın gördü. Altını aldı, başka bir altın gördü ve böylece her aldığı altının yerinde yeni bir altın gördü. Yüzbin kuruş tamamlanıncaya kadar bu işe devam etti. Mahmûd Efendi bu kerâmeti görünce, Mevlânâ Hâlid’in ellerini öptü.

İsmâil bin Ali adlı zât anlatır: “Şam-ı şerîfte iken birgün, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin bulundukları yere gittim. Mukaddes iltifâtlarına nail olunca, cezbe hâli gelip, bir nevî gösteriş yaptım. Gözlerimi açınca Mevlânâ Hâlid, Şeyh Muhammed Nâsih hazretlerine şöyle buyurdu: “İsmâil’e söyle, hâl ile cezbe ortaya çıktığında onu tutmak gerekir. Niye izhâr eder de cezbesini tutmaz. Zira zorla cezbe göstermek riyadır. Riya ise zinâdan daha büyük günahtır. Hâline tövbe etsin.” Mevlânâ hazretleri hâlimden kalbimi keşfetmişti.

Bağdat vâlisi Dâvûd Paşa’nın vezirliği esnasında, Osmanlı şehirlerinden birkaçını İranlılar işgal ettiler. O kasabalarda bulunan halkın kitaplarını yağma ettiler. Oradaki âlimlerden birisi, Hâlid-i Bağdadî hazretlerine geldi. Huzûrlarına girip, başından geçen hâdiseyi arzederek; “Efendim bir kitap alamayacak hâle geldim. Ne yapayım? Hangi işte bulunayım? Sizin merhametinize güvenerek geldim” dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, yanlarındaki onyedibin kitabı o âlime hediye ettiler. Böylece yanlarında bir kitap bile kalmadı.

Bağdat’ta, tasavvuf büyükleriyle alay eden birisi, ba’zı kendini bilmezleri de toplayarak, Hatm-ı Hâcegân-ı şerîf halkası gibi bir halka dizerek, alay etmeye kalkıştı. O saatte cinnet getirdi. Elbiselerini yırtarak attı. Serserice çıplak bir hâlde çöllere

düştü. Mevlânâ Hâlid (rahmetullahi aleyh) talebeleriyle sahraya çıkmışlardı. Deliren adamın çocukları ve akrabası ağlayarak Mevlânâ Hâlid'in yanına geldiler. Mecnûnun affedilmesi için yalvardılar. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri çok sevdiği talebesi Şeyh Mûsâ Cubûrî'nin elinden tutup; "Şimdi o mecnûna doğru git. O hâlden kurtulduğunu bildir" dedi. Talebe, buyurulanı yapmak için o mecnûna gittiğinde, mecnûnu iyileşmiş gördü, iyileşen mecnûn, yaptıklarına tövbe ve istiğfar etti. Duâ ve ibâdetlerle alay etmekten vazgeçti.

Hacca gitmek için, Şam'a uğradığında, bir yalancı ve fâsık, kadıya müracaat edip; "Üç ay önce katırım çalınmıştı. Şimdi Hâlid-i Bağdâdî'yi katırımın üstünde gördüm. Katırımı isterim" dedi. Dînin emri gereğince, Mevlânâ Hâlid, hâkimin huzûruna çağrıldı. Fâsık ve yalancı kişi, şâhidlerini de getirip konuşturdu. Hâkim, katırın O iftiracının (yalancının) olduğuna hükmeyledi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, katırı o yalancıya teslim etti ve: "Hâkimin hükmüyle hayvan senindir. Lâkin bende bir şüphe var ki, bu hayvan benim yanımda dünyâya geldi, ama bunu kimse bilmez. Ey kişi, müslümanların şehâdeti ile, hayvan senindir. Ben ise, Hak teâlânın müslüman kullarına sû-i zan etmem. Allahü teâlâ, senin katırını getirip benim evime, benim evimde doğan katırı alıp, senin evine koymağa kâdirdir. Irak'dan Şam'a kadar binme ücretini de vereyim. Hakkınız bende kalmasın" buyurup, ücreti de verdi. O anda Allahü teâlânın izni ile, yalancının evindeki katır oraya geldi. Yalancının katırını gören iftiracı şâhidler, mübârek ellerine kapanıp; "Efendim, bu adama verdiğiniz hayvan sizindir. Bizler iftira eyledik. Sizi anlamadık. Hayvanı alınız" dediler. Hazret-i Mevlânâ; "Müslümanların şehâdeti ile ve hâkimin hükmü ile, hayvan onundur. Binme ücretini de verdik. Artık geri alınmaz" deyip gözden kayboldu. Hâkim durumu öğrendi. Mevlânâ Hâlid'i aradı, bulamadı. Bu işe sebep olanlar ise barınamayıp, o beldeden kaçtılar ve perişan bir hâle düştüler.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, Şeyh Abdülvehhâb Sûsî'yi, kendilerine vekîl olarak İstanbul'a gönderdi. O da, devlet adamları ile çok görüşüp, kibir ve ucba kapıldı. Büyüklerin yolundan ayrıldı, talebelikten reddedildi. Şeyh Abdülvehhâb Sûsî geri dönüp, Şeyh Yahyâ Mezverî'ye giderek af edilmek için tavassutunu rica etti. O da, Mevlânâ Hâlid hazretlerine gidip durumu arzetti. Mevlânâ hazretleri; "Af etmek benim elimde olsaydı af ederdim. Ne çâre ki "Silsile-i aliyye" (evliyânın) büyüklerinin rûhları onu kapılarından tard etmişlerdir" buyurdu.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, talebeleri ile, büyük bir cemâat hâlinde, Bağdat'tan Şam-ı şerîfe hicret ediyorlardı. Şam arazisine geldikleri zaman, Safvek bin Fâris diye meşhûr Şemmer kabilesinden bir yol kesici, birçok yardımcıları ile beraber kâfileyi soymak istedi. Safvek bin Fâris, bu hâdiseyi şöyle anlatır: "Pekçok yardımcılarımla Mevlânâ Hâlid'in kâfilesine hücum edeceğim zaman, kâfileden beyaz elbiseli, ata binmiş, heybetli birisi göründü. O zât gözlerimiz önünde o kadar büyüdü ki, büyük bir dağ kadar oldu. Geçen kâfile ile aramızda büyük bir engel teşkil etti. Artık kâfiledekileri seçemez olduk. Boyunun uzunluğu semâya kadar varan bir büyük dağ misâli olan bu zâtı görünce, bir korku titremesi gelerek, mızraklarımız elimizden düştü. Sonra da herkes hayvanlarından aşağı yuvarlandı. Bu hâdiseden sonra kâfilede Allahın sevgili bir kulu olduğunu anladık. Bir ağızdan; "Aman aman, affedin affedin!" diye bağırıştık. Daha sonra kâfile görünmeye başladı. Kâfilede Mevlânâ Hâlid'i görünce, hepimiz kusurlarımızın affını rica ve niyaz ettik. Ellerine sarılarak tövbe ve istiğfar eyledik."

Fazilet sahibi bir zât olan Abdülbâkî Mûsulî anlatır: "Musul vâlisi Yahyâ Paşa, beni, Bağdat vâlisi Dâvûd Paşa'ya ba'zı işlerin halledilmesi için gönderdi. Bağdat'a ulaştığımda, geceyi sarfiyat muhâsebecisi Muhammed Efendi'nin yanında geçirdim. Orada bir ay kalmama rağmen, işleri yoluna koyamamıştım. Param da kalmamıştı, öteden beri Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerini severdim. Açlık ve üzüntü ile, bir akşam uykuya dalmıştım. Sabahleyin gusl abdesti almam îcâb etti. Hamam ücreti olmadığı için hamama gidemedim. Hâlimi hadememe açıkladım. Hademem de; "Efendim, Mevlânâ Hâlid hazretleri hakîki bir velî ise, hâlini keşfederek birkaç dirhem gönderir" dedi. Bu söz esnasında kapı çalındı. Elinde bir beyaz mendil ile bir zât içeri girdi. Elindeki mendili teslim edip; "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin selâmı var. Bu hediyeyi kabûl etsinler buyurdu" dedi. Hemen gitti. Mendili açtığımızda, hepsi altın olmak üzere yirmibin kuruş vardı. Bu para ile, bütün ihtiyâçlarımı gördüm. Daha sonra duâlarına kavuşmak üzere hânegâhına gittim."

Âlim ve fazilet sahibi bir zât olan Şeyh Muhammed Hâfız Urfalı anlatır: "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, Bağdat'ta kalan

hanımı ve oğlu Şihâbüddîn'in Şam'a gelmesi için mektûp yazdı. Onlar da yola çıkıp Urfa'ya geldiler. Bu esnada Mevlânâ Hâlid hazretleri bana hitaben; "Hâfız! Çoluk-çocuğumuz Urfa'ya geldiler. Sizin evinize indiler. Lâkin Şihâbüddîn vefât eyledi" buyurdu. Bu sözün söylendiği târihi yazdım. Sonra Urfa'ya gittiğimde sordum. Tam buyurdukları zamanda Şihâbüddîn'in vefâtı vâki olmuştu."

Âlim ve fazilet sahibi olan Şeyh Ali Süveydî, büyük muhaddislerden (hadîs âlimi) idi. Hadîs-i şerîf senedlerinde kuvvetli bilgisi vardı. İmtihan etmek maksadıyla, Mevlânâ Hâlid hazretlerine geldi. Müsâfeha esnasında bir hadîs-i şerîf okudu. Mevlânâ hazretleri de bir hadîs-i şerîf okuyup oturdular. Aynı zât, Kütüb-i sitte'de yazılı olan hadîslerden üç hadîsi senedleri ile, imtihan yollu okudu. Mevlânâ hazretleri de, bu hadîslerin asıl senedlerini sahîh olarak okuyunca, o muhaddis, hemen Mevlânâ Hâlid hazretlerinin ellerine kapanıp, kalbine gelen imtihan düşüncesinden tövbe ederek af diledi. Sonradan ilim meclislerinde; "Mevlânâ en büyük velîlerden olup, zâhir ve bâtın ilimierinde sonsuz bir deniz, biz ise bir damlayız" derdi.

Mevlânâ Hâlid hazretleri çok heybetli idi. Kalbleri çok temiz, berrak ayna gibi idi. Birgün Bağdat'ta talebeleri ile sohbet esnasında; "Bir zulmet geliyor" buyurdular. Yarım saat sonra râfızî âlimlerinin büyüklerinden Mûsâ Necefi ve on arkadaşı, imtihan için yüksek huzûrlarına geldiler. Beş dakika kadar ayakta durdular. Hepsini bir titreme aldı. Mevlânâ Hâlid hazretleri parmakları ile, râfizîlere "Oturun!" diye işâret ettiler. Oturduklarında titremenin çokluğundan başlarını yerlere vurdular. On dakika bu hâl devam etti. Mevlânâ Hâlid, onlara hiç iltifât etmedi. Dicleye doğru baktı. Sonra kalkıp nafile namaz için mescide gitti. Bunu gören râfizîler dehşette kaldılar. Kendilerine geldiklerinde; "Bu âlimde büyük bir sır vardır. Hakîkatini biz bilemeyiz" deyip gittiler.

Hacı Halîl Efendi, Sultan Mahmûd Hân'ın saray hizmetçisi idi. Halîl Efendi hacca gitmeye niyet etti. İstanbul'dan Üsküdar'a geçtiğinde, Üsküdar mezarlıklarının içinden bir zât, elinde bir mektûp olduğu hâlde hızlı adımlarla ona doğru koşarak geldi ve; "Aman Hacı Halîl Efendi şu mektûbumu al! Lütfen Şam'a vardığınızda, velîlerin önderi, âriflerin büyüğü Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerine ver. Buyurduklarını ve mektûbu verdiğiniz târihi de unutmayınız. Döndüğünüzde cevâbı alırız" dedi ve yine kabristanlığa doğru yürüyüp uzaklaştı. Halîl Efendi Şam'a gidip, vâlinin konağına misâfir oldu. O akşam Mevlânâ Hâlid hazretleri, hizmetçisine feneri hazırlamasını emredip, vâlinin konağına gideceklerini bildirdi. Konağa teşrîflerinde vâli hürmetle karşılayıp; "Efendim, teşrîfinizden çok memnun olduk. Bunun bu gecede olmasının bir hikmeti olsa gerek" dedi. Halîl Efendi de orada idi. Mevlânâ Hâlid hazretleri bir müddet oturup sonra ayağa kalktılar ve; "Gidelim" buyurdular. Vâli ve Hacı Halîl Efendi de saygıyla kalktı. Mevlânâ Hâlid hazretleri gitmekten vazgeçip durdu. Az sonra tekrar kalktılar. Bu hâl üç defa tekrar etti. Mevlânâ Hâlid hazretleri son defa kalktıklarında, Hacı Halîl Efendi'ye dönerek; "Hacı Halîl Efendi! Bizim sizde bir emânetimiz vardır" buyurdu. Halîl Efendi de: "Efendim böyle bir emânet yoktur" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri tekrar; "Elbet olacak. Cebinize ve eşyanıza baksanız" buyurdu. Halîl Efendi'nin hatırına mektûp gelmeyince; "Halîl Efendi! Üsküdar kabristanlığından geçerken, şöyle şöyle bir zât size bir mektûp vermişti" buyurdu. Hacı Halîl Efendi hatırladı ve derhal elini cebine sokup mektûbu çıkarıp verdi. O zaman Mevlânâ Hâlid hazretleri buyurdu ki: "Hacı Halîl Efendi bizimdir (bizim misâfirimizdir)." Vâli de; "Biz köleniz de Efendimindir" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri; "O başka" buyurdular ve birkaç defa; "Hacı Halîl Efendi bizimdir" buyurunca, Hacı Halîl Efendi: "İnşâallahü teâlâ hacdan sonra efendimizin ayaklarının toprağına yüz sürerim (ziyâret edip misâfir olurum)" dedi. O zaman Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri; "Hacdan sonra gelirseniz bizi bulamazsınız" buyurdu. Hacı Halîl Efendi de; "İnşâallah buluruz" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri; "Nasîb!" buyurdu. Daha sonra mektûbu açıp okudu ve; "Bize hüsn-i zan etmişler. Zannettikleri gibi olsun" buyurdu. Halîl Efendi hacdan sonra bizi bulamazsınız buyurmasının hikmetini anlayamayıp Hicaz yoluna koyuldu. Mekke-i mükerremeye geldi. Kalabalık bir topluluğun cenâze namazı kıldığını gördü. Onlara; "Ortada cenâze yok. Kimin namazını kılıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Şam-ı şerîfte Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri vefât etti. Onun namazını kılıyoruz" cevâbını verdiler. Bu vefât haberini alınca, Halîl Efendi kendine geldi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin kerâmetini anladı. Haccı edadan sonra, Şam'a oradan da İstanbul'a gitti. Üsküdar'a geldiğinde kabristanlığın kenarında mektûbu veren zâtı gördü. O zât Halîl Efendi'ye; "Efendim! Siz mektûbu verdiniz, bizim de işimiz oldu" deyip, kabristanlığa doğru uzaklaştı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, birgün yolda yürürken bir hıristiyana nazar ve iltifât etti. Hıristiyan, feryâd edip cezbeye kapıldı ve ağlayarak Mevlânâ'nın arkasından yürüdü. Hânegâha girdi. Müslüman oldu. Se'âdete kavuşanlar arasına girdi. Bu hâl açıkta olduğundan herkes gördü.

Süleymâniye'nin meşhûr âlimlerinden ba'zısı, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerini, aklî ve naklî ilimlerin en zor ve ince mes'eleîeri ile mağlup etmek istediler ise de, kendileri yenildiler. Yanlarında câhil gibi kaldılar. Çaresiz kalıp, Irak'ın her bakımdan en büyük âlimlerinin allâmesi, müslümanların âlimi olan ve huccet-ül-İslâm denen hucceti, efendimiz, üstadımız Şeyh Yahyâ Mezverî İmâdî hazretlerine mektûp yazıp; "Süleymâniye âlimleri tarafından, dîn dünyâ ilimlerinin allâmesi, müslülanların hucceti, efendimiz, üstâdımız Yahyâ Mezverî İmâdî hazretlerinedir. Hak teâlâ müslümanları uzun hayatınızla bereketlendirsin. Şehrimizde, Hâlid isminde bir zât zuhur eyledi. Hindistan'a gidip geldikten sonra, vilâyet-i kübrâ ve insanları irşâd da'vâsında bulunuyor. Bu zât, din ilimlerini mükemmel bir sûrette tahsîl ettikten sonra, terk eyledi. Yanlış yollara saptı. Bizler onu ilimde yenemedik. Büyüğümüz sizsiniz! Üzerinize vâcibdir ki, bu tarafa gelip, yanlışlığını ve zararlarını def edip, onu yenesiniz. Gelmeyecek olursanız, bu fikirleri bütün insanlara ve diğer şehirlere yayılacaktır" dediler. Bu mektûp, Şeyh Yahyâ'nın eline geçince, ba'zı talebesi ile birlikte, Süleymâniye yolunu tuttu. Şehre yaklaşınca, bütün âlimler, karşılamağa çıkıp, eline yüz sürüp, herbiri kendi evine da'vet ettiyse de, kabûl etmedi ve; "Bu saatte o zâtla görüşmem lâzımdır" deyip, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin hânegâhına doğru gitti. O devlethâneye girince, Mevlânâ Hâlid hazretleri kalkıp kapıda karşıladı ve müsâfeha ettikten sonra, yanlarına oturttu. Şeyh Yahyâ'nın kalbinde, bir takım ince ve zor mes'eleler vardı. Bunları sorup imtihan edecekti. Daha ağzını açmadan, hazret-i Mevlânâ, Şeyh'e hitaben; "Din ilimlerinde çok müşkil mes'eleler vardır. İşte biri şudur ve cevâbı budur; diğeri şudur, cevâbı budur" buyurup, Şeyh'in kalbindeki bütün suâlleri ve cevaplarını söyledi. Şeyh Yahyâ anladı ki, bu mübârek zât, evliyânın büyüklerindendir. Hemen özür ve af diledi. Tövbe edip Mevlânâ hazretlerinin büyük talebelerinden oldu. İftiracılar bunu duyunca perişan oldular. Mevlânâ hazretleri, Şeyh Yahyâ'yı çok severdi.

Şam'da tâ'ûn hastalığı vâki oldu. Mevlânâ Hâlid hazretleri oradan ayrılmak istemediler. Tâ'undan ölenlerin şehîd olacağı hakkında hadîs-i şerîfleri okurlardı ve bu yüksek dereceye kavuşmak isterlerdi. O sırada birisi gelip; "Efendim duâ edin de bana tâ'ûn bulaşmasın" diye yalvarınca, ona duâ ettiler. O kişi kurtuldu. Kendileri için ise; "Rabbime kavuşmağı istememekten haya ederim" buyurdu.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinin çocukları: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin dört oğlu vardı. Biri Şihâbüddîn olup, Urfa'da vefât etti. Sonra Behâüddîn vefât etti. Ardından Abdürrahmân vefât etti. Dördüncü oğlu Necmüddîn, babasının vefâtından sonra dünyâya geldi. Onun da iki oğlu dünyâya gelmiştir. Temiz soyu devam etmektedir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin oğlu Muhammed Behâüddîn'in beş yaşına girmesine birkaç ayı vardı ki, bu yaşta çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Muhterem hocaları, Şeyh Muhammed Nâsih hazretleri idi. Arapça, Farsça ve mahallî dilleri çok güzel konuşurdu. Şekil, tabiat, cömertlik ve merhamet bakımından Mevlânâ Hâlid hazretlerine çok benzerdi. Çok küçük yaşta olmasına rağmen şefkatinin çokluğundan, bir kimseye bir belâ ve âfet gelse, o kişinin bu durumdan kurtulmasına çalışırdı. Tâ'ûna yakalandığı zaman, babasının nûr yüzünde hüzün alâmetleri belirmişti. Cum'a gecesi sabaha kadar hastalığı devam etti. Şeyh İsmâil Gazzî hazretleri buyurdu ki: "Kapıcı kapımı çalınca, gözbebeğimin vefât ettiğini anladım. Hemen evin kapısından dışarı çıktım. Kapıcı vefât haberini söyleyerek; "Mevlânâ Hâlid hazretleri sizi istiyor" dedi. Derhal yanına vardım. Evin güneşliğinde oturduğunu gördüm ve hemen ellerini öptüm. Sıkılganlığımdan, huzûrlarında ayakta durdum. Bir saat geçtikten sonra edeblice oturdum. Mübârek, nurlu elleriyle başımdan tutup alnımdan öptü. Cenâb-ı Hakka şu şekilde duâ etti:

"Ey Rabbim! Bu musibete sabır ve genişlik verip, beni sevinçle rızıklandırdın. Önümde rûhunu aldın. İnşâallah yüksek katınızda büyük bir nasîbi olur. Oğlum Behâüddîn mıknatısımızdır. Bizi kendisine çeker. Biz ona uyarız. Vekîlimizdir" buyurdu. Nûrlu yüzlerinde sevinç doğmuştu. Merhum oğluna sabır ve tahammül etmenin faziletlerini içine alan sohbet ve va'za başladı. Âhirete göç eden bu temiz yavrunun Kasiyûn dağındaki bir tepeye defnolunmasını emretti. Bu yere bundan evvel kimse defnolunmamıştı. Şeyh İsmâil ve Şeyh Muhammed Nâsih hazretlerine techiz ve

tekfinini emir buyurdu. Cenâze yıkandıktan sonra, müslümanların omuzlarında, adı geçen yere götürüldü. Bizzat Mevlânâ Hâlid hazretleri İmâm olup, cenâze namazını kıldırdıktan sonra defneylediler. Ağlayanlara ve kalbi mahzûn olanlara teselli verip insanları teskin ederdi. Definden sonra Addâs Câmii'ne giderek, Cuma namazını kıldırdıktan sonra, adı geçen Câmi'nin hücresinde tâ'una tutulmuş değerli talebelerinden Molla Îsâ hazretlerinin yanına vararak, hâl ve hatırını sorup, alâka gösterdi. Molla Îsâ'ya şöyle buyurdu: "Ey Îsâ!.. Ölümden hiç korkma. Dâima uyku ile uyanıklık arasında bulun. Zîrâ senin kalbine yöneldik. Artık şeytan tasallut edemez. Oğlum Behâüddîn ile karşılaştığında selâmımı ulaştır. Ona korkmamasını söyle. Yakın zamanda inşâallah biz de geleceğiz." Vedâdan sonra Cennet misâli yüksek hânegâhına gitti.

Behâüddîn'in vefâtından sonra, diğer oğlu Abdürrahmân da aynı senenin Zilka'de ayında tâ'ûndan vefât etti. Abdürrahmân gayet zekî, merhamet sahibi, akıllı bir çocuk idi. O da defin hazırlıkları bitince Kasiyûn isimli tepeye, kardeşi Behâüddîn'in mezarının kuzey tarafına defnedildi. Çok kalabalık bir cemâat cenâzesinde bulundu.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, oğlu Behâüddîn'in defnine gittiği zaman, kendisinin de yakında vefât edeceğini anladı. Bunun üzerine kabrinin kazılmasına dâir Şeyh Abdülkâdir Deymânî'ye emir verip, nerede defnolunacağını bildirdi.

Abdürrahmân'ın defninde, daha önce ta'yin ettiği kabrin kazılmamış ve hazırlanmamış olduğunu görünce üzüldü. Şeyh Abdülkâdir'e; "Zannedersem, kazıcıya verecek paran yoktur" buyurup, bu talebelerine birkaç gümüş verdi ve; "Muhakkak, bugün kazın! Kazınca bir taşa rastlarsınız. Vefâtım günü, o kayayı kırma sebebiyle zahmet çekip, kabrimi belki vaktinde kazıp, yetiştiremezsiniz. Mezar, boyunuz derinliğinde olsun" buyurdu. Gerçekten iki arşın miktarı kazıldıktan sonra, buyurdukları gibi, büyükçe bir taş göründü. Bu kerâmetini de herkes gördü. Buyurdukları miktarda kazıldı.

Vefâtı: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, son zamanlarına doğru, yanlarında bulunan emânet kitapları sahiplerine vermek için ayırmağa başladılar. Bir ara talebelerinden birini gönderip, Şeyh İsmâil Angârî'yi çağırttı. Ona; "Buradan hiç bir yere çıkmam. Ancak oğlum Behâüddîn'in yanına gitmeyi isterim? buyurdu. Şeyh İsmâil: "Efendim güneşin hararetinden oraya gitmek ve orada oturmak mümkün olmaz" deyince Mevlânâ Hâlid hazretleri; "Güneşin harareti bize zarar vermez" buyurdu. Daha sonra kütüphânesinin önünde oturdu ve; "Ey İsmâil; Beni dinle, asla muhalefet etme. Vefâtımdan sonra, çoluk-çocuğum, fıkıh kitaplarım, diğer hukukî işlerim için yerime vasî olarak, İsmâil Enârenî'yi ta'yin ettim. Ondan sonra Muhammed Nâsih, sonra Abdülfettâh, ondan sonra da seni seçtim. Malımın üçte birini namaz, borcumun iskatı için ayırın. Bir su sarnıcı inşâ edin. Ben zannederim ki, ümmetin iyi zâtlarından ba'zı ihlâs sahipleri, bu makamda, sevdiklerimiz için dergâh bina ederler. Malımın üçte birinden geri kalanı da, kapımızda olan fakirlere ve yoksullara verilsin. Ölümümden daha büyük bir musibet size gelmez. Ona karşı sabır ve tahammül gösteriniz. İnsanlarla münâkaşa etmeyiniz" buyurdu. Şeyh İsmâil de; "Efendim, bugün kalblerimizi hüzün ve kederle doldurdunuz. İnşâallah bu emir gelmez de ömrünüz uzun olur" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, "Ey İsmâil! Biz Şam'a ancak ölmek için geldik. Buraya geliş gayemiz başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak, Beyt-i mukaddesi ve Nebiyy-i zîşânı ziyâreti ve Hâcc-ı ekberi, bize geçmiş senelerde nasîb etti. İnşâallah saâdet-i ebediyyeye nail oluruz. Başka birşey istemiyoruz. Ba'zı inkarcıların size yapacağı eza ve cefâdan korkuyoruz. Bilhassa falan kimsenin eza ve cefâsından korkuyoruz. Hak teâlâya yalvararak duâ ediyoruz ki, size eziyet verecek olan o kimse fazla yaşamasın. Çünkü sevdiklerimize iftira ederek zahmet verir" buyurdu. Buyurdukları gibi, kendilerinden kısa bir müddet sonra o kimse öldü.

Birgün Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, Şeyh İsmâil Gazzî'ye buyurdular ki: "Bütün kitaplarımı vakfettim." O esnada içeriye Şeyh Muhammed Nâsih Efendi girdi ve; "Efendim Seyyid Hüseyn Efendi ve beraberinde ba'zı âlim zâtlar, size ta'ziyeye geldiler" dedi. Daha sonra onları karşılayıp, oturmalarına müsâade ettiler. Oğlu Abdürrahmân için ta'ziyelerini kabûl etti. Ziyâretçiler gidince, Şeyh İsmâil Efendi de izin alıp ayrılmak istedi. Mevlânâ hazretleri: "Bugün burada kalınız" buyurdu.

Sonra da; "İnsanların; "Mevlânâ Hâlid kerâmet izhar ediyor" demelerinden korkmasaydım, bütün arkadaş ve dostlarımla vedâlaşırdım. Bu Cum'a gecesi gideceğimizi zannediyorum" buyurdu. Daha sonra kendisine yemek getirildiğinde; "Bu ve

bundan başka yemeklerden yiyemeyeceğim, ölümü isteyen hem de yemek yiyen hiç bir kimse gördünüz mü?" buyurdu. Uzun bir müddet dünyâ yemeklerinden yemedi. Sonra; "Dünyâ yemeklerine doymuş olduğum hâlde, Rabbime kavuşmayı arzu etmem" diyerek, evlâdı ile şakalaşan bir baba gibi, ayaklarını evin içinde yere vurdu. Bundan önce böyle bir hâl kendilerinden görülmemişti. Bundan sonra kitapların bulunduğu yere gitti. Emânet aldığı kitapları sahiplerine göndermeğe başladı. Çoluk-çocuğuna teker teker nasihat ve vasıyyet ederek vedâlaştıktan sonra; "Biz bu Cum'a gidiyoruz" buyurdu. Sonra mescide teşrîf etti. İkindi namazını kıldıktan sonra, medresenin olduğu tarafa yöneldi. Kapısına geldiklerinde, sevdiklerinden İsmâil Gazzî'yi yanına çağırıp iltifât etti. Kütüphânesinin önünde oturdu, önceki vasıyyetini ve nasihati tekrar etti. Şöyle buyurdu; "Namaz borcumun iskatı için vasıyyet ettim. Allahın birliğine yemîn ederim ki: Baliğ olduğum zamandan bugüne kadar bir vakit namazımı kazaya bırakmadım. Kuşluk ve teheccüd namazlarını da eda ettim. Bu sözleri işitip de, "Mevlânâ Hâlid, hayrat ve hasenata muhtaç değildir" demeyiniz. Vefâtımdan sonra, hayır ve iyiliklerde bulunup, fakirlere yemek yediriniz. Fâtiha-i şerîfe ve İhlâs-ı şerîflerde bizi unutmayınız. Bir kimse yukarıda işâret ettiğim haklarıma muhalefet ederse, âhırette beni göremez. Çoluk-çocuğuma hoş nazarla bakınız. Seçtiğim vasim Şeyh İsmâil Enârenî'dir. Benden sonra irşâd vazîfesinde bulunacak seçtiğim talebemdir. Bu husûsu hiç kimse hatırından çıkarmasın" buyurup, İsmâil Gazrî'ye: "Bana kalemi ver, vakıf şartlarını yazayım" buyurdu ve mübârek ellerine kalem alıp; "Bu kitapları Allah için vakfettim. Vakfımın şartları şunlardır" diyerek şartlarını yazdı. Sonunda da; "Bu yazılan şartlarla vakfettiğim kitaplarımın küçük bir tanesi de olsa değiştiren, noksanlaştıran kimseler üzerine; Allahın, meleklerinin ve bütün insanların la'neti yağsın" buyurdular. O esnada talebelerinden olan Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden Seyyid Muhammed Emîn İbni Âbidîn içeri girdi ve ba'zı sorular sordu. Mevlânâ Hâlid hazretleri, her soruya cevap verdikten sonra da, hangi kitaplarda olduğunu söyledi ve bu arada; "Şu kitabı getirin" buyurdu. O kitapdaki delîllerini de gösterdi. O zaman İbn-i Âbidîn hazretleri; "Efendim! Dün gece rü'yâmda Hazreti Osman'ın vefât etmiş olduğunu gördüm. Çok büyük bir kalabalık oldu. Cenâze namazını ben kıldırdım" diyerek rü'yâsını anlattı. Mevlânâ Hâlid hazretleri de; "Ey İbn-i Âbidîn! Yakında ben vefât ederim. Sen de kalabalık bir cemâat ile cenâze namazımızı kıldırırsın. Çünkü ben, Hazreti Osman'ın evlâdındanım" buyurdu. İbn-i Âbidîn bunu duyunca çok üzüldü ve rü'yâsını anlattığına çok pişman oldu.

Daha sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, sevdiklerine şöyle vasıyyette bulundu: "Muhammed aleyhisselâmın sünnetine uyunuz. Üzerinde bulunduğumuz doğru yol üzere olunuz. Karşılaşacağınız güçlüklere sabr ve tahammül gösteriniz. Bizim vefâtımızdan daha büyük musibet size ulaşmaz. Şekil ve şemailimi sayarak, bağırıp çağırarak ağlamak sûreti ile, rûhuma zahmet vermeyiniz. Etrâfa mektûplar yazarak, vefâtıma hiçbir kimsenin üzülmemesini ve ağlamamasını tenbîh ediniz. Beni seven ve bana muhabbet eden, Allah rızâsı için kurban kesip sevâbını benim rûhuma göndersin. Rûhuma Kur'ân-ı kerîm ve Fâtihalar, kıymetli duâlar göndersin. Dünyâ sevgisi ile gönülleri dolan kimseler gibi sakın siz de; "Sadakaya muhtaç değilim. Ancak Fâtiha ve İhlâs-ı şerîflere muhtâcım" demeyiniz. Benim için iyiliklerde bulununuz. Sadaka veriniz sizi bize yaklaştıracak işler işleyiniz, ömrümüz elliye ulaşmıştır. Otuzbeş senelik farzları iskat ve kaza edersiniz, ömrümüzde kuşluk ve teheccüd namazlarını diğer beş vakit farz namazlar gibi hiç terk etmedim. Ey İsmâil, talebe ve arkadaşlarımın kıymetini biliyorsun. Onlara sıkıntı verecek şeylerden sakın. Zannederim ki, yakın zamanda talebelerim için bir dergâh inşâ edilir."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri bu nasihatleri yaptığında, sıhhatleri ve afiyetleri yerinde idi. Sonra evlerine girdiler. Uzun zaman evden çıkmadıkları görülünce, talebeler, evinin hizmetçisinden haber sorup, içeri girmek ve mübârek cemâlini görmek arzularını bildirdiler. İçeri girmemeleri hakkında haber gelince, talebeleri bir hüzün ve elem kapladı. Bir daha yanlarına girmemek şartı ile tekrar izin istediler. O zaman içeri girilmesine müsâade ettiler. İsmâil Efendi beraberlerinde olduğu hâlde, yirmi kişi huzûrlarına girip, ziyârette bulundular. Mevîânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, sağ yanlarına yatmış bir vaziyette murâkabe hâlinde idi. Hâl ve hatırları sorulunca, teşekkür ve iltifât olarak gözlerini açıp, fazla kalmamalarını ve fazla konuşmamalarını işâret ettiler. Talebelerinden İsmâil Efendi; "Efendim zât-ı âlileriniz su isterler mi?" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri hâl ile; "Dünyâ ve içindekilerden vazgeçtim. Şu anda Hak ile meşgûlüm" demek istediler. Bu hâllere şâhid olanların hepsi, mübârek ellerini öpüp, titreyerek ve büyük bir

şaşkınlık içinde dışarı çıktılar. Dışarıda başka talebeler ve sevenleri, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin hâlinin nasıl olduğunu haber almak için bekleşiyorlardı. Onlara gördüklerini anlattılar.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, o gece yatsıdan sonra çoluk-çocuğunu yanlarına çağırdılar. Onlara hitaben; “Hepinize hakkımı helâl ediyorum. Birbirinizden ayrılmayınız. Vefâtınıza kadar bu evde kalınız” buyurdular. Abdest alıp bir miktar namaz kıldıktan sonra; “Şu anda tâ’ûna tutuldum” buyurdular. Mübârek yüzleri sarardı. Sabahleyin de çoluk-çocuğuna dönerek tekrar buyurdu ki: “Bundan sonra beni meşgûl edip benden birşey istemeyiniz. Bir şey isterseniz vekîlimden isteyiniz. Beni Hakla meşgûl olmaktan alıkoymayınız. Hiçbir kimse ile sohbet etmek istemiyorum. Rabbim ile meşgûlüm. Yanımda hiç kimse bulunmasın.” Göz uçları ile kıbleye yönelip sağ yanı üzere yatarak, murâkabe ve Allahü teâlânın kudretini tefekkürle meşgûl olmaya başladı. Hastalığının şiddetinden; “Ah! vah!” gibi sesler asla duyulmayıp, her a’zâsından, hattâ mübârek saçlarından Hakkın zikrinin belirtileri görülüyordu. Müezzin ezan okumağa başladığında, Mevlânâ Hâlid hazretleri Fecr sûresinin son âyetlerini okudu. Meâlen; “(Sonra Allah mü’min kimselere şöyle buyurur) Ey (îmânda sebat gösteren Allahı anmakta huzûra kavuşan) itaatkâr nefs, dön rabbine (Cennetle sana hazırladığı ni’metlere) sen O’ndan (sana verdiklerinden ötürü) râzı, O da senden (îmânın sebebiyle) râzı olarak. Haydi gir (sâlih) kullarımın içine. Gir Cennetime.” Bu âyet-i kerîmeleri okuyup bitirdikten sonra, mübârek rûhları Cennet-i a’lâya uçtu ve Allahü teâlâya kavuştu.

Kapısında bulunan âbidler, talebeleri, sevdikleri, vefâtlarını işitince, müteessir olarak kendilerinden geçtiler. Talebelerinden İsmâil Efendi, oradakilere; “Evliyânın vefâtı, bir evden öteki eve gidişi gibidir” hadîs-i şerîfini naklederek, nasihatte bulundu. Talebelerinin önde gelenlerinden İsmâil Efendi, Muhammed Nâsih, Ahmed Efendi, Ahmed Mekkî Efendi, Muhammed Sâlih Efendi ve Şeyh Abdülkâdir Efendi beraberce Mevlânâ Hâlid hazretlerinin vefât ettiği odasına girdiler. Onu saf ve temiz, ebedî istirahata çekilmiş bir şekilde görünce, mübârek ayaklarından öpüp göz yaşı döktüler. Daha sonra Şeyh İsmâil Efendi; “Kendimi, öldükten sonra dirileceğimiz yer olan haşr meydanında sanmıştım. Mevlânâ Hâlid Efendimizin yüzleri, gözleri kamaştıracak derecede nurlu idi. Her hâli ile nûr saçışları, veliliğine işâret ediyordu” dedi.

Şeyh İsmâil sözlerine devamla, “Elini öptüğüm zaman, mübârek terlerinin misk gibi koktuğuna şâhid oldum. Böyle hoş koku şimdiye kadar koklamış değildim. O güzel kokuyu yüzüme ve gözüme sürmeye başlamıştım. Cân-ü gönlüm, şeker lezzeti bularak hayat buldu” diyerek o günkü hâllerini anlattı.

Önde gelen talebeleri, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin nâzik vücûdlarını tam bir hürmet ve saygı ile medresede kendileri için yaptırdıkları teneşir tahtasına koydular. Şeyh İsmâil Efendi, Şeyh Muhammed Nâsih Efendi, Şeyh Abdülfettâh Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Mevlânâ Hâlid hazretlerini yıkama, techiz ve tekfinleri ile meşgûl oldular. Sonra mescidde yüksek bir mahalle konarak, bütün halka ziyâret için izin verildi. Herkes girerek, mübârek na’şları etrâfında halka oldu. Sabaha kadar Kur’ân-ı kerîm, salât-ü selâm, Kelime-i tevhîd ve duâlar okundu. Sabah namazı kılındıktan sonra, Cennet misâli hânegâhtan, Emevî Câmii’ne, müslümanların parmakları üzerinde kalabalık bir cemâat ile götürüldü. Kalabalık, çarşı ve pazarları doldurdu.

Çok dehşetli o günde, nurlu na’şlarını mezkûr câminin musallasına izzet, ihtiram ve şerefle koydukları zaman, binlerce insan cenâze namazlarını kıldılar. Namazda, talebesi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi İbn-i Âbidîn hazretleri imamlık yaptı. Kalabalıktan ötürü cenâze namazını kılamayan birçok kimse, Şafiî mezhebine göre tekrar kılınan cenâze namazına iştirâk ettiler. Şeyh İsmâil Enârenî, sonradan kılınan cenâze namazını kıldırmak için, Şeyh İsmâil el-Kuzberî’ye emir ve ruhsat verdi. Evliyâ kâfilesinin reîsi Mevlânâ Hâlid hazretlerinin tabutu başında, Emevî Câmii baş müezzini;

“Velîlerin reîsinin rûhu beden kafesinden uçup bekâ bahçesine gitti” diyerek, yüksek sesle vefâtını îlân etti. Sonra duâ ederek; “Ezel ve ebedde yalnız olan, bir olan cenâb-ı Hakkı tesbih ve tenzih ederim. Kuvvetlilerin zarar veremediğini tenzih ve tesbih ederim. Herşey yok olacaktır. Sâdece O’nun zâtı bakî kalacaktır. Hüküm O’nundür. O’na dönülecektir. Tâat ederek Allahü teâlâya yalvarın! Biliniz ki, muhakkak âlimlerin ölümü, âlemin ölümü gibidir. Duâlarımız, büyük velî ve bu âlemin kutbu Mevlânâ Hâlid hazretlerinin üzerine olsun, ölmeyen ve hayat sahibi olan Allahü teâlâyı tesbih ve tenzih ederim” dedi. Göz yaşartan bu duâyı okudukça, bütün cemâat ağlamaya başladı. Ondan sonra tabut, müslümanların parmakları

üzerinde taşınarak, Kasiyûn'da "Tel" denen tepeye getirildi. Bu yer, şimdi Sâlihiyye adı ile anılmaktadır. Cenâzenin defni sırasında hoş bir koku etrâfa yayıldı. Bunu orada bulunanların hepsi hissetti. O hoş kokunun hâlâ orada mevcût bulunduğu, ziyâret edenlerce söylenmektedir.

Talebelerinden dört kişi kabrin içerisine girip, mübârek cesedi tam bir olgunlukla ve hürmetle, Allahü teâlâyı zikrederek, âşıkların gözlerinden gizlediler. Bu esnada halk ağlayarak ayrılış gözyaşları döktüler.

Sünnet olan telkin, Şeyh Ebû Bekr hazretlerine havale edildi. Telkinden sonra Şeyh Ebû Bekr, mis kokulu kabirleri üzerine kapanıp, çok zaman geçtikten sonra kendisine gelebildi. Sonra bütün cemâat yavaş yavaş geri döndü.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinin vefâtından sonra, sevenlerinden biri, rü'yâsında Muhyiddîn-i Arabî'nin kabirden çıktığını, Kasiyûn dağına gelip, Mevlânâ Hâlid hazretlerine selâm verip, ziyâret ettiğini gördü. Rü'yâsını şöyle anlattı: "Ben de onunla birlikte oraya gittim. Orada çok yüksek binaların bulunduğunu, Mevlânâ hazretlerinin de Muhyiddîn-i Arabî'ye kavuşmak için sür'atle yürüdüğünü, birbirlerinin boynuna sarıldıklarını, selâmlaştıklarını gördüm. Muhyiddîn-i Arabî (rahmetullahi aleyh); "Gözlerimiz yolda kaldı, neden bu kadar geciktiniz?" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ; "Ben meşgûlüm. Rabbim, bana sekiz Cennet kapısını açtı. Her kapıya, bana tâbi olanlardan birinin oturmasını buyurdu. Hattâ tâ'undan ölenleri de Cennete koyuyorlar" buyurdu. Bunun üzerine Cennetin sekiz kapısının açıldığını ve içindeki ni'metlerin güzelliğini, her kapıda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin talebelerinden birinin, gelenleri seyreder olduğunu gördüm. O anda Mevlânâ'dan yardım isteyip, tâ'unun Şam'dan kalkmasında şefaatçi olmasını istirhâm ettim ve; "Allahü teâlânın izni ile kalkar" buyurdu. Çok geçmeden Şam'dan tâ'ûn (veba) kalktı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri; uzuna yakın boylu, iri yapılı, buğday tenli, burnunun ortası yüksekçe, gözleri iri ve siyah, sakalı sünnete uygun olup, siyahı beyazından fazla idi. Güleryüzlü, kolları uzunca, geniş göğüslü, vakarlı ve çok heybetli idi.

Eserleri: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, çeşitli ilimlerde eserler yazdı. Bilhassa "İrâde-i cüz'iyye" risalesinin bir benzeri o zamana kadar yazılmamıştı. "Rabıta risalesi"nin birçok şerh, tetimme ve ta'likleri vardır. Hele Fârisî dil ile yazdığı, ince rûhunun terennümlerini bildiren "Dîvân"ı, bir şaheserdir. Okuyanlar, zekâsının kuvvetini, görüşünün keskinliğini, aklının üstünlüğünü, kalbinin temizliğini, san'atkârâne üslûbunu, evliyâlıktaki derecesini ve muhabbetinin çokluğunu görür. Eserlerinden biri de "İ'tikâdnâme" olup bu kitap, İslâmın beş şartını ve îmânın altı şartını bildirmektedir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri bu eserini Farsça olarak yazıp, "İ'tikâdnâme" adını verdi. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin kardeşi, büyük velî Mevlânâ Mahmûd Sâhib'in talebelerinden Kemahlı Hacı Feyzullah Efendi de, bu kitabı Türkçeye tercüme ederek, "Ferâid-ül-fevâid" ismini verdi. Her müslümanın okuması ve çoluk-çocuğuna okutması gerekli olan bu eser, Hakîkat Kitabevi yayınları arasında, "Herkese Lâzım Olan Îmân" ismiyle neşredilmiştir. Ayrıca bunun Almanca, Fransızca, İngilizce ve Arapça tercümeleri de yapılarak bastırılmış, Hakîkat Kitabevi tarafından bütün dünyâya dağıtılmıştır.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin bir de "Câliyet-ül-ekdâr" adında, salevâtü şerîfe kitabı vardır. Okunması, keder ve üzüntüleri giderir. Bundan başka; Cem'ul-fevâid min câmi'il-usûl ve mecmeu'z-zevâid, Hayâlî haşiyesi, Şerh-ur-Remlî haşiyesi, Risâletün fil-ibâde, Arabî ve Fârisî mektûbât, Risâletün fî isbât-ır-râbıta, Risâletün fî âdâb-il-mürîd maaşşeyhihî, Risâletün fit-tarîk, Makâmât-ı Harîri haşiyesi (tam değil), Zemahşerî'nin "Etbâk-üz-zeheb"i üzerine Fârisî bir şerh, Siyâlkûti haşiyesi, Şerh-i akâid-i Adûdiyye, El-Ikd-ül-cevherî fil-farkı beyne kesbî el-Mâtürîdî vel-Eş'arî v.b.dir.

Eserlerinden seçmeler:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, hocası Abdullah-i Dehilevî hazretlerinin, Hindistan'daki vekîli, Ebû Sa'îd Müceddidi hazretlerine gönderdiği bir mektûbunda özetle buyuruyor ki:

"Ebû Sa'îd Müceddidi Ma'sûmi hazretlerinin yüksek huzûrlarına arz ederim. Büyük makamlar, yüksek mertebeler sahibi, baba ve dedelerinizin nihâyetsiz feyz ve yüksekliklerinden, eşsiz hocamızın (canım onu yaradana feda olsun) bu zavallıya ulaştırdıkları, yazıya ve söze sığacak cinsten değildir. Bu büyük ni'metin şükrü için olan çalışmalanmı arzediyorum. Bütün Anadolu, Arabistan (Hicaz), Irak, İran'ın bir kısmı, bütün Kuzey Mezopotamya, "Silsile-i aliyye" büyüklerinin cezbe ve te'sîrleriyle dolmuş olup, gece ve

gündüz; mahfil, meclis, mescid ve medreselerinde İmâm-ı Rabbânî Müceddid ve Münevvir-i elf-i sânî'nin (rahmetullahi aleyh) medhi ve güzel zikri yapılmaktadır. Küçük-büyük herkesin dilinde hep o anılmaktadır."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, muhtelif zamanlarda yazdığı mektûplarından ba'zılarında şöyle demektedir:

"Allahü teâlâya hamd, Muhammed aleyhisselâma, temiz âline ve seçkin Eshâbına salât ve duâdan sonra biliniz ki, bir kimse kendisini iyi sıfatlarla süslenmiş, güzel ahlâkla bezenmiş bilir ve görür, kendini bir başkasından üstün tutarsa, bu, ulûhiyyet da'vâsına kalkışmak olup, sonsuz olarak tard olmasına sebep olur. Allah korusun! Nitekim İblîs (şeytan); "Ben ondan (Âdem aleyhisselâmdan) iyiyim" dedi ve bu sözü onun kovulmasına sebep oldu.

O hâlde son derece korkmalı ve titremelidir ki, hiçbir talebeyi, hiçbir kimseyi hattâ içki içeni dahi, kendinden aşağı bilmemelidir. Bu, içki içmek haram ve kötü değildir ma'nâsına düşünülmemelidir. Böyle i'tikâddan Allahü teâlâya sığınım. Belki son nefeste kimin imânla gidip gidemeyeceğinin bilinmediğindendir. Çok içki içenler vardır ki, sonunda pişman olup, titreyen elleriyle, Hakîm-i mutlakın dergâhının istiğfar, pişmanlık ve tövbe eteklerine sıkıca tutunmuş, iyiler defterine kayd olmuşlardır. Çok riyâzet çeken zâhidler vardır ki, sonunda fâcirler tarafına kaymış, belki küfür alâmetlerini işlemişlerdir. Allahü teâlâdan dünyâ ve âhırette bize afiyet vermesini isteriz.

O hâlde talebenin çokluğu ve teveccühün te'sîrli oluşuna gurûrlanmamalı, aldanmamalıdır. O te'sîr başka bir yerden olabilir. Bilmelidir ki, muhakkak başka yerdendir. Dünyâ leşini, ya'nî dünyalık sayılan şeyleri, mutlak olarak hiç kimseden, bilhassa talebeden kabûl etmeyiniz. Az veya çok, önemli değildir. Çok kalb kırılmasına sebep olmadıkça, yahut bu tarafdan (bizden) bir işâret olmadıkça bu minval üzere olmaya çalışınız. Bütün âlem münkiriniz ve düşmanınız olsa, yahut muhlisiniz ve dostunuz bulunsa, murâd olan şeyden kıl ucu kadar sapmayınız. Sâdece hakiki sevgilinin rızâsını isteyiniz, bu yeter.

Birisi kalkar da; "Bâ'zı evliyâ; kendini büyük görmüş, söz ve hareketleri ile büyüklük taslamış, insanlar onlara kulluk, hizmetçilik yapmış, siz nasıl kendini büyük görmemelidir dersiniz?" diye suâl ederse, cevâbında deriz ki: "Evliyâ, fânîfillah ve bâkîbillahlardır. Fenâ ve bekâ makamlarını aşmışlardır. Nefs-i emmârenin istek ve arzularından geçmiş, tamamen boşalmışlardır. Onlardan meydana gelen her hareket, Allahü teâlânın kudret ve irâdesi iledir. Nefsin icâbı değildir. Bu sebeple bunun gibi işlerin onlarla alâkası yoktur. Enfâl sûresi 17. âyetinde meâlen; "Attınsa da sen atmadın ve lâkin Allah attı..." âyet-i kerîmesi bu makama işârettir.

Özet olarak deriz ki: Evliyânın işleri, görünüşte diğer insanların işlerine benzerse de, hakîkatte o seçilmişlerin amelleri başkadır. Mektûba bu kadar yazılabilir."

Vasıyyettir: İstihâresiz kimseyi kabûl etmeyin. Çünkü sizin kabûlünüz, bu fakirin kabûlüdür. Bu fakirin kabûlü de, daha yukarılara gider. Kendiniz için ve size bağlı olanlar için sözde, harekette, dışta, içte, Muhammed aleyhisselâmın dînine gevşeklik ve tembelliğe cevaz ve imkân vermeyiniz. Zîrâ bu büyük devlet ve ni'metin yanında, yüzbinlerce keşf ve kerâmet değersizdir. Keşf ve kerâmet, dînin emirlerine uymayı arttırmaya sebep olmuyorsa, belâdır.

Hiçbir yeri vatanın bilme! Hiç kimseyi bizzat sevgili tutma. Zira vatan kabirdir ve sevgili, hakiki mahbûb olan Allahü teâlâdır. Bulunduğunuz yerdekilerin çok inkâr ve sıkıntı vermeleri sebebiyle kulluk vazîfelerinde eksiklik ve kusur görünmeye başlarsa, oradan başka yere göçersiniz, ancak bu fakirden izin almayı unutmayınız. Büyüklerimizi incitecek hâl ve hareketlerden sakınınız."

Otuzuncu mektûpdan: "Defalarca söyledim. Bir daha söylüyorum ki: Bütün velîler, dînimizin emir ve yasaklarına uymayan tarikatçılığın, ilhad ve zındıklık olduğunda sözbirliği halindedirler. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda olmayan ba'zı kimseler dinimize dal ve kabuk, evliyâlık ma'rifetlerine de; kök, gövde ve öz demişlerdir. Bu söz, büyüklerimiz katında değersizdir. Belki hakiki kök, gövde ve öz, dînimiz İslâmiyet olup, bundan gayrisi dal, budaktır, isterse keşf ve kerâmet olsun.

"Evliyâ bu kadar niye uğraşmışlar, bu kadar sıkıntılara niye katlanmışlar, sülûk ve dervişlik yolunun çilelerini niçin çekmişler ve ne için keşf ve kerâmetten iyi olan bu şeriat ve

zühd yolunu tutmamışlardır" denirse, cevâbında deriz ki: Dinimizin yolunda yürüyüp ilerlemek, evliyâdan başkası için çok zordur, belki imkânsızdır. Çünkü nefs-i emmârenin çok belâ ve fitneleri vardır. Bir kimse kitaplardan öğrenilen bütün ilimleri ezberlese, nefsin hilelerinden kurtulamaz. Bir mürşid-i kâmilin rûhâniyetinin imdâdı ile, makamları geçip, seyr ve sülûk yapmadıkça, zâtın tecellilerine kavuşamaz. Nefs-i emmâreyi terbiye eden, sahibini fenâ makamına kavuşturan bu tecellîlerdir. Böyle bir kimse, bu tecellîlerden sonra tekrar uyanık hâle gelirse, dînimizin yolunda ilerler.

Demek ki, bizim büyüklerimizin yolunda, tarikat; İslâm dininin emirlerini yapmak içindir. Ama tarîkati hakkıyla yapmak da herkesin işi değildir. Bâtınsız ilim vebal, dinimizin emir ve yasaklarına uymayan bâtın (ya'nî tarikat, tasavvuf) sapıklıktır. Sapıklık ve vebâldan Allahü teâlâya sığınırız.

Seyyid Ali ile gönderdiğiniz hediye ve mektûbunuz geldi. Nerede ise batınınız sizden tozlanıyor, bulanıyordu. Ama şimdi temizlendi. Mahmûd'un mektûbunda yazdıklarımı yapınız ve talebelerin çokluğuna ve izzetinize kapılıp aldanmayınız. Perdenin arkasında çok oyunlar vardır. Zîrâ büyüklerin yolunda, maksûd olan şey ma'bûddur. Vesselâm.

Otuzsekizinci mektûpdan: "Allahü teâlâ, kalbimin özlediği, rûhumun gözlediği Seyyid Tâhâ'yı, fenâ ve bekâ mertebelerine kavuşmakla şereflendirsin. Allâmenin (ya'nî Seyyid Tâhâ hazretlerinin) bu fakire yazdığı mektûp geldi. İslâmiyetin yayılmasına çalıştığınız ve Kur'ân-ı kerîmin hatmi hakkında yazıyorsunuz. Çok memnun olduk. İhlâs şartı ile Allahü teâlâya ne kadar ibâdet ederler, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine ne kadar uyarlarsa, sizin vâsıtanızla olduğu için, her birinin sevâbı kadar sizin de amel defterinize yazılacaktır. Resûlullahın (aleyhisselâm); "Bir kimse islamda sünnet-i hasene yaparsa, bunun sevâbına ve bunu yapanların sevâblarına kavuşur. Bir kimse islamda bir sünnet-i seyyie çığırı açarsa, bunun günâhı ve bunu yapanların günahları kendisine verilir" hadîs-i şerîfi bu sözümüze şâhiddir. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühû."

Talebesi İsmâil Şirvânî'ye yazdığı mektûbunda buyurdu ki:

"Hidâyet yıldızı olan büyüklerin çoğu şöyle buyurdu: "Küfrân-ı ni'met (ni'mete nankörlük etmek), kulun ni'metten istifâde ederken, o ni'metle meşgûliyeti sebebiyle ni'meti vereni unutmasıdır." Yolumuzun büyükleri buyurdu ki: "Kendi varlığından sıyrılmamış kimselerle kalben beraber olmak, belki o kişinin helakine sebep olur."

Diyarbakır'daki sevenlerinden birine yazdığı bir mektûpda buyurdu ki:

"Var olduğun müddetçe, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına iyi yapış. Size Allahü teâlâyı çok anmanızı, O'na sığınmanızı, geçici olan dünyâya gönül vermemenizi, devamlı ve sonsuz olan âhırete çok rağbet etmenizi, ölümü, kabirdeki yalnızlığı, hesap gününe tam olarak hazırlanmayı, sünnet-i seniyyeye yapışmayı, bid'atlerden yüz çevirmeyi, müslümanların muvaffakiyeti, din düşmanlarının ve mürtedlerin hezimeti için duâ etmeyi tavsiye ederim."

Yine Seyyid Ubeydullah Efendi'ye gönderdiği bir diğer mektûbunda buyurdu ki:

"Size; hilm sahibi (yumuşak huylu) olmayı, müsamahayı, câhillerden yüz çevirmeyi, dedikodu yapmamayı, az konuşmayı, iyi işlerle meşgûliyete devamı, son nefeste îmânla gitmenize duâ etmeleri için fakirlere iyilik etmeyi, devamlı yalvarma ve kırık kalp üzere bulunmayı tavsiye ederim."

Akkâ eyâleti hâkimi Abdullah Reşâ'ya yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki:

"Zât-ı âlinize, müslüman sultanlara, vezirlere, devlet büyüklerine, kumandanlara, kadılara ve müftilere duâ etmenin, bizlerin boynuna borç olduğunu bildiririm. Çünkü memleketin ve içerisinde yaşayanların huzûr ve rahatı, onların iyi olmasındadır. Onların iyi olmasında umûmun iyiliği vardır. Eğer onların durumu kötü olursa, umûmun durumu kötü olur.

Eğer kalb ehlinin nazarlarına tam olarak kavuşmak istersen, inat ehlinin sözlerine kulak verme. Çünkü büyüklerimiz şöyle buyururlar: "Allahü teâlânın bir kulundan yüz çevirdiğinin alâmeti, o kimsenin Allahü teâlânın velî kullarına dil uzatmasıdır." O büyüklere dil uzatanları dinleyen kimse de onlardandır. Bilakis o büyükleri inkâr edenlere, iftiracılara mâni olması lâzımdır."

Süleymâniye'de, kardeşi Şeyh Mahmûd Sâhib'e yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki:

"Size tavsiyem şudur ki: Takvâ üzere olun. Allahü teâlâya itaat edin. İnsanlara eziyet ve sıkıntı vermeyin. Bilhassa Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere haremlerinde (içinde) böyle bir durumdan sakının. İnsanlar seni gıybet etseler de, sen kimseyi gıybet etme! Kimseyi hor ve hakîr görme. Kendini başkasından üstün tutma. Bütün gayretinle kalbi ve bedenî ibâdet ve tâatleri yerine getirmek için çalış. Kendini hiçbir hayır iş yapmamış kabûl et. Niyet, ibâdetin rûhudur. Niyet ise ihlâsla mu'teber olur. Ben doğduğumdan beri hiçbir hayır yapmadığımı kabûl ediyorum. Hâlbuki sen, beni senden daha üstün biliyorsun. Eğer kendini her hayırda iflâs etmiş kabûl etsen bile, Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesme.

Allahü teâlânın bir kimseye lütuf ve ihsânda bulunması, o kimsenin insanlar ve cinlerin ameli kadar ameli olmasından hayırlıdır. Ancak Allahü teâlânın fadl ve ihsânına tama', ibâdetleri terke sebep olmamalıdır. Kalb zikrine ve murâkabeye devam et. Bunlarda gevşek olma. Yürürken bile olsa bunlara devam et. Bu yolun büyüklerinin rûhâniyetlerine sarıl. İlim ve Kur'ân-ı kerîm ehline i'tibâr eyle. Mümkün olduğu kadar Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl ol. Fıkıh ilmi ile çok meşgûl ol. Kalbi huzûru muhafaza etme düşüncesi seni bundan alıkoymasın. (Eğer kaza borcun yoksa) teheccüd, işrâk, duhâ, evvâbîn namazlarına devam et. Devamlı abdestli ol. Az uyu, "Sübhânallahi ve bi hamdihî adede halkihi ve rıdâe nefsihî ve zinete arşihî ve midâdi kelimâtihî" duâsını üç defa oku. Sana teklif de etseler, siyâset işlerine girme. Başkalarını ıslâh işini, devlet reîsine bırak. Allahü teâlâdan, İslâm düşmanlarına karşı muzaffer kılmasını iste. Mevcûtla kanâat eyle. Çok çalış. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin mübârek yoluna uy."

Bağdat'taki bir talebesine yazdığı mektûbunda buyurdu ki;

"Size önemle sünnet-i seniyyeye yapışmanızı, câhiliyye âdetlerinden ve pek aşağı olan bid'atlerden sakınmanızı, gösteriş işlere kapılmamanızı, halktan, bedeni beslemeye çok ehemmiyet verenlere, kendilerinden bir şey beklemek sûretiyle makam ve mevki sahipleri ile görüşmeyi terk etmenizi tavsiye ederim. Çünkü bu şekilde onlarla görüşmek, onların lekelendiği şeylerle sizin de lekelenmenize sebep olur. Yapmak mecbûriyetinde olduğunuz iki bozuk işle karşılaştığınızda en hafif olanını yapmak lâzımdır. Devlet reîslerine dil uzatmayınız, onların iyilikleri için duâ ediniz. Çünkü onların iyiliği, sizin iyiliğinize vesile olur. Şunu iyi biliniz ki, sizin bana en sevgiliniz; dünyâ ehline alâkası en az olanınız, başkasına yük olmayanınız, fıkıh ve hadîsle meşgûl olanınızdır."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî Osmanî hazretleri, kardeşi Mevlânâ Muhammed Sâhib hazretlerine, İmâm-ı Nevevî'nin. (rahmetullahi aleyh) "Hadîs-i erba'în" kitabındaki ikinci hadîs olan ve "Hadîs-i Cibril" adı ile meşhûr hadîs-i şerîfi okuturken, Mevlânâ Mahmûd-i Sâhib bu hadîs-i şerîfi açıklayarak yazmasını büyük kardeşinden dilemişti. Mevlânâ Hâlid hazretleri, kardeşinin nurlu kalbini hoş etmek için, bu dileği kabûl buyurmuştu. Bu hadîs-i şerîfi Fârisî dil ile şerh etti.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, bu eserine, İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî'nin "Mektûbât" kitabının üçüncü cildinin onyedinci mektûbu ile başlayarak, kitabına zînet ve bereket vermek istemiştir. İmâm-ı Rabbânî (rahmetullahi aleyh), bu mektûbunda buyuruyor ki:

"Mektûbuma Besmele ile başlıyorum. Bizlere her ni'meti gönderen ve en büyük ni'met olarak müslüman yapmakla şereflendiren ve Muhammed aleyhisselâma ümmet kılmakla kıymetlendiren Allahü teâlâya hamd ve şükr olsun!

İyice düşünmeli, anlamalıdır ki, herkese her ni'meti gönderen, yalnız Allahü teâlâdır. Herşeyi var eden, ancak O'dur. Her varlığı, her an varlıkta durduran hep O'dur. Kullardaki üstün ve iyi sıfatlar, O'nun lütfu ve ihsânıdır. Hayâtımız, aklımız, bilgimiz, gücümüz, görmemiz, işitmemiz, söyleyebilmemiz, hep O'ndandır. Saymakla bitirilemeyen çeşitli ni'metleri, iyilikleri gönderen O'dur. İnsanları güçlüklerden, sıkıntılardan kurtaran, duâları kabûl eden, derdleri, belâları gideren O'dur. Rızkları yaratan, ulaştıran yalnız O'dur. İhsânı o kadar boldur ki, günah işleyenlerin rızkını kesmiyor. Günahları örtmesi o kadar çoktur ki, emrini dinlemeyen, yasaklarından sakınmayan azgınları, herkese rezîl ve rüsvâ etmiyor, namus perdelerini yırtmıyor. Affı ve merhameti o kadar çoktur ki, cezayı ve azâbı hak edenlere azâb vermekte acele etmiyor. Ni'metlerini, ihsânlarını, dostlarına ve düşmanlarına saçıyor. Kimseden birşey esirgemiyor. Bütün ni'metlerinin en üstünü, en kıymetlisi

olarak da, doğru yolu, saadet ve kurtuluş yolunu gösteriyor. Yoldan sapmamak, Cennete girmek için teşvik buyuruyor.

Cennetteki sonsuz ni'metlere, bitmez, tükenmez zevklere ve kendi rızâsına, sevgisine kavuşabilmemiz için, sevgili Peygamberine uymamızı emrediyor. İşte, Allahü teâlânın ni'metleri güneş gibi meydandadır. Başkalarından gelen iyilikler, yine O'ndan gelmektedir. Başkalarını vâsıta kılan, onlara iyilik yapmak isteğini veren, onlara iyilik yapabilecek gücü, kuvveti veren yine O'dur. Bunun için, her yerden, herkesten gelen ni'metleri gönderen hep O'dur. O'ndan başkasından iyilik, ihsân beklemek, emanetçiden, emanet olarak birşey istemeğe ve fakirden sadaka istemeğe benzer. Bu sözlerimizin, yerinde ve doğru olduğunu, câhil olanlar da, âlimler gibi; kalın kafalılar da, zeki, keskin görüşlü olanlar gibi bilir. Çünkü, anlatılanlar, meydanda olan, düşünmeğe bile lüzum olmayan bilgilerdir.

İnsanın, bu ni'metleri gönderen Allahü teâlâya, gücü yettiği kadar şükretmesi, insanlık vazîfesidir. Aklın emrettiği bir vazîfe, bir borçdur. Fakat, Allahü teâlâya yapılması lüzumlu olan bu şükrü yerine getirebilmek kolay bir iş değildir. Çünkü insanlar, yok iken sonradan yaratılmış, zaif, muhtaç, ayıblı ve kusurludur. Allahü teâlâ ise, hep var, sonsuz vardır. Ayıblardan, kusurlardan, uzaktır. Bütün Üstünlüklerin sahibidir. İnsanların Allahü teâlâya hiçbir bakımdan benzerlikleri, yakınlıkları yoktur. Böyle aşağı kullar, öyle bir yüce Allahın şânına yakışacak bir şükür yapabilir mi? Çünkü, çok şey vardır ki, insanlar onları güzel ve kıymetli sanır. Fakat Allahü teâlâ, bunları kötülük bilir ve beğenmez. Saygı ve şükür sandığımız şeyler, beğenilmeyen, bayağı şeyler olabilir. Bunun içindir ki, insanlar, kendi kusurlu akılları, kısa görüşleri ile, Allahü teâlâya karşı şükür ve saygı olabilecek şeyleri bulamaz. Şükretmeğe, saygı göstermeğe yarayan vazîfeler, Allahü teâlâ tarafından bildirilmedikçe, övmek sanılan şeyler, kötülemek olabilir.

İşte, insanların Allahü teâlâya karşı, kalb, dil ve beden ile yapmaları ve inanmaları lâzım olan şükür borcu, kulluk vazîfeleri, Allahü teâlâ tarafından bildirilmiş ve O'nun sevgili Peygamberi (aleyhisselâm) tarafından ortaya konmuştur. Allahü teâlânın gösterdiği ve emrettiği kulluk vazîfelerine; "İslâmiyet" denir. Allahü teâlâya şükür, O'nun Peygamberinin getirdiği yola uymakla olur. Bu yola uymayan, bunun dışında kalan hiçbir şükrü, hiçbir ibâdeti Allahü teâlâ tarafından kabûl edilmez, beğenilmez. Çünkü insanların, iyi güzel sandıkları çok şey vardır ki, İslâmiyet, bunları beğenmemekte çirkin olduklarını bildirmektedir.

Demek ki, aklı olan kimselerin, Allahü teâlâya şükür etmek için, Muhammed aleyhisselâma uymaları lâzımdır. O'nun yoluna "İslâmiyet" denir. Muhammed aleyhisselâma uyan kimseye, "Müslüman" denir. Allahü teâlâya şükr etmeğe ya'nî Muhammed aleyhisselâma uymağa "İbâdet etmek" denir, İslâmiyet iki kısımdır: 1- Kalb ile i'tikâd edilmesi, inanılması lâzım olanlar. Bunlara "Üsûl-i dîn" denir. 2- Beden ile ve kalb ile yapılacak ibâdetler. Bunlara "Füru'i dîn" veya "Şeriat" denir."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri i'tikâdnâme kitabında özetle şöyle buyurdu:

Bu i'tikâdnâme kitabında, Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm) îmânı ve İslâmı bildiren bir hadîs-i şerîfi açıklanacaktır. Bu hadîs-i şerîfin bereketi ile, müslümanların i'tikâdlarının tamamlanacağını, böylece, salâha ve saadete kavuşacaklarını ve cürmü, günahı çok olan bu Hâlid'in de (rahmetullahi aleyh) kurtulmasına sebep olacağını ümîd ediyorum. Hiçbir şeye muhtaç olmayan ve keremi, ihsânı bol olan ve kullarına çok acıyan Hüdâ-yı teâlâya güzel i'tikâdım şöyledir ki, sermâyesi az, kalbi kara olan bu fakîr Hâlid'in yersiz sözlerini af buyura ve kusurlu ibâdetlerini kabûl eyleye! Yalancı, aldatıcı şeytanın kötülüklerinden (ve İslâm düşmanlarının yalan yanlış sözlerine ve yazılarına aldanmaktan) koruyup, şad eyleye! Merhametlilerin en merhametlisi ve ihsân sahiplerinin en cömerdi ancak O'dur.

İslâm âlimleri buyurdu ki, "Mükellef" olan, ya'nî âkil baliğ olan, kadın, erkek her müslümanın, Allahü teâlânın sıfât-ı zâtıyyesini ve sıfât-ı sübûtiyyesini, doğru bilmesi ve inânması lâzımdır. Herkese ilk farz olan şey budur. Bilmemek özür olmaz. Bilmemek günah olur. Ahmed oğlu Hâlid-i Bağdâdî'nin bu kitabı yazması, başkalarına üstünlük ve bilgi satmak ve şöhret sahibi olmak için değildir. Bir yadigâr, bir hizmet bırakmak içindir. Cenab-ı Hak, beceriksiz olan Hâlid'e, kendi kuvveti ile ve Resûlünün mübârek rûhunun yardımı ile imdâd eylesin! Âmîn.

Allahü teâlâdan başka olan herşeye, “Mâsivâ” veya “Âlem” denir. Şimdi “Tabiat” diyorlar. Âlemlerin hepsi yok idi. Hepsini Allahü teâlâ yarattı. Âlemlerin hepsi mümkündür ve hâdisdir. Ya’nî, yok iken var olmuştur. “Allahü teâlâ var idi. Hiçbir şey yok idi” hadîs-i şerîfi, böyle olduğunu bildiriyor.

Âlemlerin şaşılacak bir düzen içinde olduklarını görüyoruz. Fen, her yıl yeni düzenler bulmaktadır. Bu nizâmı yaratanın; “Hay” diri, “Âlim” bilici, “Kadir” gücü yetici, “Mürid” dileyici, “Semi” işitici, “Basîr” görücü ve “Mütekellim” söyleyici, “Hâlık” yaratıcı olması lâzımdır,

Çünkü, “Ölmek”, “Câhil olmak”, “Gücü yetmemek”, “Zorla yapmak”, “Sağırlık”, “Körlük” ve “Söyleyememek” birer kusurdur, utanılacak şeylerdir. Bu kâinatı, bu âlemi, bu nizâm üzere yaratanda ve yok olmaktan koruyanda böyle kusurlu sıfatların bulunması olacak şey değildir.

İslâmın Şartları: Bütün âlemleri, her an varlıkta durduran, hiçbir an uyumaz olan, bütün iyiliklerin ve ni’metlerin vericisi olan Allahü teâlânın yardımı ile şimdi, Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek sözünü açıklamağa başlıyoruz.

Müslümanların kahraman İmâmı, Eshâb-ı Kirâmın yükseklerinden, hep doğru söyleyici olmakla meşhûr, sevgili büyüğümüz, Ömer İbni Hattâb (radıyallahü anh) hazretleri buyuruyor ki:

“Öyle birgün idi ki, Eshâb-ı kirâmdan birkaçımız Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk.” O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. Bu günün şerefini, kıymetini anlatabilmek için; “Öyle birgün idi ki...” buyurdu. Cebrâil aleyhisselâmı insan şeklinde görmek, onun sesini işitmek, kulların muhtaç olduğu bilgiyi, gayet güzel ve açık olarak, Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek ağzından işitmek nasîb olan bir gün gibi, şerefli ve kıymetli bir vakit bulunabilir mi?

“O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz-toprak, ter gibi yoculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya’nî, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı.” Bu gelen Cebrâil ismindeki melek idi. İnsan şekline girmişti. Cebrâil aleyhisselâmın böyle oturması, edebe uymuyor gibi görünüyor ise de, bu hâli, mühim birşeyi bildirmektedir. Ya’nî, din bilgisi öğrenmek için utanmak doğru olmadığını ve üstada gurûr, kibir yakışmayacağını göstermektedir. Herkesin, dinde öğrenmek istediklerini, muallimlere serbestçe ve sıkılmadan sorması lâzım geldiğini Cebrâil aleyhisselâm, Eshâb-ı Kirâma, bu hâli ile anlatmaktadır. Çünkü din öğrenmekte utanmak ve Allahü teâlânın hakkını ödemekte ve öğretmekte ve öğrenmekte sıkılmak doğru olmaz.

“O zât-ı şerîf, ellerini Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullaha (aleyhisselâm) sorarak; “Yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, müslümanlığı anlat” dedi.”

“İslâm” demek, lügatta, boyun bükerek teslim olmak demektir. Resûlullah (aleyhisselâm), İslâm kelimesinin, İslâmiyette beş temel direğin ismi olduğunu şöyle beyân buyurdu:

1- Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: İslâmın şartlarından birincisi “Kelime-i şehadet” getirmektir.” Kelime-i şehâdet getirmek demek; “Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh” söylemektir. Ya’nî, âkil ve baliğ olan ve konuşabilen kimsenin; “Yerde ve gökte, O’ndan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur. Hakîkî ma’bûd ancak, Allahü teâlâdır” O vâcib-ül-vücûddur. Her üstünlük O’ndadır. O’nda hiçbir kusur yoktur. O’nun ismi “Allah” dır demesi ve buna kalb ile kesin olarak inanmasıdır. Ve yine, o gül renkli, beyaz kırmızı, parlak, sevimli yüzlü ve kara kaşlı ve kara gözlü, mübârek alnı açık, güzel huylu, gölgesi yere düşmez ve tatlı sözlü, Arabistan’da Mekke’de doğduğu için Arab denilen, Hâşimî evlâdından; “Abdullah’ın oğlu Muhammed adındaki zât-ı âlî, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, ya’nî peygamberidir.” Veheb’in kızı olan hazret-i Âmine’nin oğludur. (Milâdın 571) senesi, Nisan ayının yirmisinde Pazartesi sabahı, fecr ağarırken), Mekke şehrinde doğdu. Kırk yaşında iken peygamber olduğu kendisine bildirildi. Bu seneye “Bi’set yılı” denir. Bundan sonra, onüç

sene Mekke'de, insanları İslâm dînine çağırdı. Allahü teâlânın izni ile, Medine şehrine hicret eyledi. Burada İslâmiyeti her tarafa yaydı. On sene sonra, 632 senesi Haziran'ında (Rebî'ul-evvel'in onikisinde Pazartesi günü) Medine'de vefât eyledi.

2- İslâmın şartlarından ikincisi; şartlarına ve farzlarına uygun olarak, hergün beş kerre; "Vakti gelince, namaz kılmaktır". Namazları; Farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine dikkat ederek ve gönlünü Hakka vererek, vakitleri geçmeden kılmalıdır. Kur'ân-ı kerîmde, namaza "Salât" buyuruluyor. Salât; lügatte insanın duâ etmesi, meleklerin istiğfar etmesi, Allahü teâlânın merhamet etmesi, acıması demektir. İslâmiyette "Salât" demek; ilmihâl kitaplarında bildirildiği şekilde, belli hareketleri yapmak ve belli şeyleri okumak demektir. Namaz kılmağa "İftitâh tekbiri" ile başlanır. Ya'nî erkeklerin ellerini kulaklarına kaldırıp göbek altına indirirken; "Allahü ekber" demeleri ile başlanır. Son oturuşta, başı sağ ve sol omuzlara döndürüp, selâm vererek bitirilir.

3- İslâmın şartlarından üçüncüsü; "Malın zekâtını vermektir". Zekâtın ma'nâsı, temizlik ve övmek ve iyi güzel hâle gelmek demektir. İslâmiyette zekât demek; ihtiyâcından fazla ve "Nisâb" denilen belli bir sınır miktarında "Zekât malı" olan kimsenin, malından belli miktarını ayırıp, Kur'ân-ı kerîmde adı bildirilen müslümanlara, başa kakmadan vermesi demektir. Zekât sekiz çeşit insana verilir. Dört mezhebde de, dört türlü zekât malı vardır: Altın ve gümüş zekâtı, ticâret malı zekâtı, senenin yarıdan fazlasında çayırda otlayan dört ayaklı kasap hayvanların zekâta ve yerden biten her çeşit ihtiyâç maddesi zekâtıdır. Bu dördüncü zekâta, "Uşr" denir. Yerden mahsûl alınır alınmaz uşr verilir. Diğer üç zekât, nisâb miktarı olduktan bir sene sonra verilir.

4- İslâmın şartlarından dördüncüsü; "Ramazân-ı şerîf ayında, hergün oruç tutmaktır". Oruç tutmağa "Savm" denir. Savm, lügatte, birşeyi birşeyden korumak demektir. İslâmiyette; şartlarını gözeterek, Ramazan ayında, hergün üç şeyden kendini korumak demektir. Bu üç şey; yemek, içmek ve cimadır. Ramazan ayı, gökte hilâli (yeni ayı) görmekle başlar. Takvimle önceden hesab etmekle başlamaz.

5- İslâmın şartlarından beşincisi; "Gücü yetenin, ömründe bir kerre hac etmesidir". Yol emîn ve beden sağlam olarak Mekke-i mükerreme şehrine gidip gelinceye kadar, geride bıraktığı çoluk-çocuğunu geçindirmeğe yetecek maldan fazla kalan para ile oraya gidip gelebilecek kimsenin, ömründe bir kerre, Kâ'be-i muazzamayı tavaf etmesi ve Arafat meydanında durması farzdır.

O zât Resûlullahdan bu cevapları işitince; "Doğru söyledin yâ Resûlallah" dedi. Biz dinleyiciler, onun bu sözüne şaştık. Eshâb-ı Kirâmdan, orada bulunanların, o zâtın bu hâline şaştıklarını, hazret-i Ömer haber yeriyor. Çünkü, hem soruyor, hem de verilen cevâbın doğru olduğunu tasdik ediyor. Birşeyi sormak, bilmediğini öğrenmeği istemek demektir. Doğru söyledin demek ise, bunları bildiğini gösterir.

Yukarıda bildirilen beş temelden en üstünü; "Kelime-i şehâdet" söylemek ve ma'nâsına inanmaktır. Bundan sonra üstünü, namaz kılmaktır. Daha sonra, oruç tutmak, daha sonra, hac etmektir. En sonra, zekât vermektir. Kelime-i şehâdetin en üstün olduğu, sözbirliği ile bellidir. Geri kalan dördünün üstünlük sırasında, âlimlerin çoğunun sözü, yukarda bildirdiğimiz gibidir. Kelime-i şehâdet, müslümanlığın başlangıcında ve ilk olarak farz olan oldu. Beş vakit namaz, bi'setin onikinci yılında ve hicretten bir sene ve birkaç ay önce mi'râc gecesinde farz oldu. Ramazân-ı şerîf orucu, hicretin ikinci senesinde, Şa'bân ayında farz oldu. Zekât vermek, orucun farz olduğu sene, Ramazan ayı içinde farz oldu. Hac ise, hicretin dokuzuncu senesinde farz oldu. Üstünlük sırasında, en son zekât gelmekte, farz olma zamanları sırasında ise, en son hac gelmektedir.

Bir kimse, İslâmın bu beş şartından birini inkâr ederse, ya'nî inanmaz, kabûl etmezse, yahut alay eder, saygı göstermezse, ne'ûzübillah, imansız olur. Bunlar gibi, helâl ve haram olduğu açık olarak ve sözbirliği ile bildirilmiş olan başka şeylerden birini de kabûl etmeyen, ya'nî helâle haram diyen veya harama helâl diyen de imansız olur. Dinde zarurî ma'lûm olan, ya'nî İslâm memleketlerinde yaşayan câhillerin bile işittiği, bildiği, din bilgilerinden birini inkâr eden, beğenmeyen, imansız olur.

Îmânın şartları: Bu zât yine sorarak; "Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Îmânın ne olduğunu da bana bildir" dedi. İslâmın ne olduğunu sorduktan ve cevap verildikten sonra, Cebrâil (aleyhisselâm) Resûl-i ekrem efendimizden (

aleyhisselâm), imânın hakîkatini ve mâhiyetini açıklamasını istedi. İmân, lügatta bir kimseyi tam doğru sözlü bilmek, ona inanmak demektir. İslâmiyette îmân demek; Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm), Allahın peygamberi olduğunu ve O'nun tarafından seçilmiş, haber verici nebî olduğunu doğru bilmek, inanarak söylemek, O'nun Allahü teâlâ tarafından kısaca bildirdiklerine kısaca inanmak, geniş bildirdiklerine etrâflıca inanmak ve gücü yettikçe Kelime-i şehâdeti dil ile de söylemektir. Kuvvetli îmân şöyledir ki, ateşin yaktığına, yılanın zehirleyip öldürdüğüne yakîn üzere inanıp kaçtığı gibi, gönülden tam olarak Allahü teâlâyı ve sıfatlarını büyük bilerek, O'nun rızâsına ve cemâline koşmak, gazâbından, celâletinden kaçmak ve îmânı, mermer üzerine yazılan yazı gibi sağlam olarak gönlüne yerleştirmektir.

Îmân ile İslâm birdir. Kelime-i şehâdetin ma'nâsına inanmak, berikisinde de vardır. Umûm ve husûs ayrılıkları var ise de, lügat ma'nâları ayrı olmakla beraber, İslâmiyette ayrılıkları yoktur.

Bu hadîs-i şerîfte, îmânın lügat ma'nası kasdedilmemektedir. Çünkü lügat ma'nâsı, tasdik ve inanmak demek olup, Arab câhillerinden, bu ma'nâyı bilmeyen kimse yoktur. Nerde kaldı ki, Eshâb-ı Kirâm bilmemiş olsunlar. Cebrâil aleyhisselâm, îmânın ma'nâsını Eshâb-ı Kirâma öğretmek istiyordu. Bunun için, İslâmiyette neye îmân edildiğini sormaktadır. Resûlullah da (aleyhisselâm), îmânın belli altı şeye inanmak olduğunu şöyle bildirdi:

1- "Önce Allahü teâlâya inanmaktır" buyurdu. İmân demek, keşf ile bularak veya vicdanla bularak, yâhut bir delîl ile aklın anlaması yolundan veya seçilmiş, beğenilmiş bir söze güvenerek ve uyarak, belli altı şeye can ve gönülden inanmak ve dil ile de söylemektir.

Bu altı şeyden birincisi, Allahü teâlânın vâcib-ül-vücûd ve hakîkî ma'bûd ve bütün varlıkların yaratıcısı olduğuna inanmaktır. Dünyâ ve âhıret âleminde bulunan herşeyi, maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden, ancak Allahü teâlâdır diye kesin inanmaktır. (Her maddeyi, atomları, molekülleri, elementleri, bileşikleri, organik cisimleri, hücreleri, hayâtı, ölümü, her olayı, her reaksiyonu, her çeşit kuvveti, enerji nev'lerini, hareketleri, kânunları, rûhları, melekleri, canlı cansız her varı yoktan var eden ve hepsini, her an varlıkta bulunduran yalnız O'dur.) Âlemlerde olan herşeyi, (hiçbiri yok iken, bir anda) yarattığı gibi, (her zaman, birbirlerinden de var etmektedir. Kıyâmet zamanı gelince, herşeyi bir anda) yine yok edecektir. Her varlığın yaratanı, sahibi, hâkimi O'dur. O'nun hâkimi, âmiri, üstünü yoktur diyerek inanmak lâzımdır. Her üstünlük, her kemâl sıfat, O'nundur. O'nda, hiçbir kusur, hiçbir noksan sıfat yoktur. Dilediğini yapabilir. Yaptıkları, kendine veya başkasına faydalı olmak için değildir. Bir karşılık için yapmaz. Bununla beraber, her işinde, hikmetler, faydalar, lütuflar, ihsânlar vardır.

Kullarına iyi olanı, yarar olanı vermeğe, kimisine sevâb, kimisine azâb yapmağa mecbûr değildir. Âsilerin, günah işleyenlerin hepsini Cennete koysa, fadlına, ihsânına yakışır. İtaat, ibâdet edenlerin hepsini Cehenneme atsa, adâlete muhalif olmaz. Fakat, müslümanları ve ibâdet edenleri Cennete sokacağını, bunlara, sonsuz ni'metler, iyilikler vereceğini, kâfirlere ise, Cehennemde sonsuz azâb edeceğini dilemiş ve bildirmiştir. O, sözünden dönmez. Bütün canlılar îmân etse, itaat etse, O'na hiçbir fâidesi olmaz. Bütün âlem kâfir olsa, azgın, taşkın olsa, karşı gelse, O'na hiçbir zarar vermez. Kul, birşey yapmak dileyince, O da isterse, o şeyi yaratır. Kullarının her hareketini, her şeyi yaratan O'dur. O dilemezse, yaratmazsa, hiçbir şey hareket edemez. O dilemezse kimse kâfir olamaz. Kimse isyan edemez. Küfrü, günahları diler ise de, bunlardan râzı değildir. O'nun işine, kimse karışamaz. "Niçin böyle yaptı. Şöyle yapsaydı" demeğe, sebebini sormağa kimsenin gücü ve hakkı yoktur. Şirkten, küfürden başka, herhangi büyük günahı işleyip, tövbesiz ölen kimseyi dilerse affeder. Küçük günah için dilerse azâb eder. Kâfir, mürted olarak ölenleri hiç affetmeyeceğini, bunlara sonsuz azâb edeceğini bildirmiştir.

Müslüman olup, ehl-i kıble olup, ibâdet edip, fakat, i'tikâdı Ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan ve tövbe etmeden ölen kimseye, Cehennemde azâb edecek ise de, böyle bid'at sahibi müslümanlar, Cehennemde sonsuz kalmayacaktır.

Allahü teâlâyı, dünyâda baş gözü ile görmek caizdir. Fakat, kimse görmemiştir. Kıyâmet günü, mahşer yerinde kâfirlere ve günahı olan mü'minlere, kahr ve celâl ile; sâlih olan mü'minlere ise, lütuf ve cemâl ile görünecektir. Mü'minler, Cennette, cemâl sıfatı ile görecektir. Melekler ve kadınlar da görecektir. Kâfirler, bundan mahrûm kalacaklardır. Cinnîlerin

de mahrûm kalacaklarını bildiren haber kuvvetlidir. Âlimlerin çoğuna göre; “Mü’minlerin makbûl olanları, her sabah ve akşam, derecesi aşağı olanlar ise, her Cum’a günü ve kadınlar, dünyâ bayramı gibi yılda birkaç kerre, tecellî-i cemâl ile ve rü’yet ile müşerref olacaklardır.”

Allahü teâlâ üzerinden, gece-gündüz ve zaman geçmesi düşünülemez. Allahü teâlâda, hiçbir bakımdan, hiçbir değişiklik olmayacağı için, geçmişte, gelecekte şöyledir, böyledir denemez. Allahü teâlâ, hiçbir şeye hulul etmez. Hiçbir şeyle birleşmez. Allahü teâlânın zıddı, tersi, benzeri, ortağı, yardımcısı, koruyucusu yoktur. Anası, babası, oğlu, kızı, eşi yoktur.

Her zaman, herkes ile hâzır ve herşeyi muhit ve nâzırdır. Herkese can damarından daha yakındır. Fakat, hâzır olması, ihata etmesi, beraber ve yakın olması bizim anladığımız gibi değildir. O’nun yakınlığı âlimlerin ilmi, fen adamlarının zekâsı ve evliyânın keşf ve şühûdü ile anlaşılamaz. Bunların içyüzünü, insan aklı kavrayamaz. Allahü teâlâ, zâtında ve sıfatlarında birdir, hiçbirinde değişiklik, başkalaşmak olmaz.

Allahü teâlânın isimleri “Tevkifi”dir. Ya’nî, İslâmiyette bildirilen isimleri söylemek caiz olup, bunlardan başkasını söylemek caiz değildir. (Meselâ Allahü teâlâya Alîm denir. Fakat âlim demek olan fakîh denmez. Çünkü İslâmiyet, Allahü teâlâya fakîh dememiştir. Bunun gibi, “Allah” adı yerine tanrı demek caiz değildir. Çünkü tanrı, ilâh, ma’bûd demektir. Meselâ; “Hindûların tanrıları öküzdür” denilmektedir. “Birdir Allah, O’ndan başka tanrı yok.” denilebilir. Başka dillerdeki Dieu, Gott ve God kelimeleri de, ilâh, ma’bûd ma’nâsına kullanılabilir. “Allah” adı yerine kullanılamaz.)

Allahü teâlânın isimleri sonsuzdur. Bin bir ismi var diye meşhûrdur. Ya’nî, isimlerinden bin bir tanesini insanlara bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâmın dininde, bunlardan doksandokuzu bildirilmiştir. Bunlara “Esmâ-i hüsnâ” denir.

Allahü teâlânın “Sıfât-ı zâtiyye”si altıdır. (Bunlar yukarıda bildirilmiştir.) “Sıfât-ı sübûtiyye” si, “Mâtürîdiyye” mezhebinde sekizdir. Eş’arîlerde ise yedidir. Bu sıfatları da, zâtı gibi ezelîdir, ebedîdir. Ya’nî sonsuz olarak vardırlar. Mukaddestirler. Mahlûkların sıfatları gibi değildirler. Akıl ile, zan ile ve dünyâdakilere benzetilerek anlaşılamazlar. Allahü teâlâ, bu sıfatlarından birer örnek, insanlara ihsân buyurmuştur. Bunları görerek, Allahü teâlânın sıfatları biraz anlaşılabilir. İnsan, Allahü teâlâyı anlayamayacağı için, Allahü teâlâyı düşünmek, anlamağa kalkışmak caiz değildir. Allahü teâlânın sekiz sıfât-ı sübûtiyyesi, zâtının aynı da değildir gayrı da değildir. Ya’nî sıfatları, kendisi değildir. Kendisinden başka da değildir.

Bu sekiz sıfat: Hayât, ilm, sem’, basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvîn’dir. Eş’ariyye mezhebinde, tekvin sıfatı, kudret sıfatı ile birdir. Meşiyyet de, irâde demektir.

Allahü teâlânın sekiz sıfatından herbiri basitdir, bir hâldedir. Hiçbirinde, hiçbir değişiklik olmaz. Fakat, mahlûklara te’alluk bakımından herbiri çoktur. Bir sıfatın mahlûklara te’alluku, etkisi bakımından çok olması, bunun basit olmasına zarar vermez. Bunun gibi, Allahü teâlâ, bu kadar çeşitli mahlûktan yaratmıştır ve hepsini, her an, yok olmaktan korumaktadır. Fakat, O, yine birdir. O’nda değişiklik olmaz. Her mahlûk, her an, her bakımdan O’na muhtaçtır. O, hiç kimseye muhtaç değildir.

2- Îmânın altı esâsından ikincisi; “O’nun meleklerine inanmaktır”. Melekler, cisimdir. Latiftir. Gaz hâlinden de daha latiftirler. Nûrânîdirler. Diridirler. Akıllıdırlar. İnsanlardaki kötülükler, meleklerde yoktur. Her şekle girebilirler. Gazlar, sıvı ve katı olduğu gibi ve katı olunca, şekil aldığı gibi, melekler de güzel şekiller alabilirler. Melekler, büyük insanların bedeninden ayrılan rûhlar değildirler. Hıristiyanlar, melekleri, böyle rûh sanıyor. Enerji, kuvvet gibi, maddesiz de değildirler. Eski filozoflardan bir kısmı, böyle zannetti. Hepsine “Melâike” denir. Melek; elçi, haber verici veya kuvvet demektir. Melekler, her canlıdan önce yaratıldı. Onun için, kitaplara îmândan önce, meleklere îmân edilmesi bildirildi. Kitaplar da peygamberlerden öncedir. Kur’ân-ı kerîmde inanılacak şeylerin ismi, bu sıra ile bildirilmektedir.

Meleklere îmân şöyle olmalıdır Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Ortakları değildir. Kızları değildir. Kâfirler, müşrikler, öyle sandılar. Allahü teâlâ, meleklerin hepsinden râzıdır. Allahü teâlânın emirlerine itaat ederler. Günah işlemezler. Emîrlere isyan etmezler. Erkek ve dişi değildirler. Evlenmezler. Çocukları olmaz. Hayat sahibi ya’nî diridirler. Allahü teâlâ, insanları yaratacağını buyurduğu zaman; “Yâ

Rabbî! Yer yüzünü ifsâd edecek ve kan dökecek mahlûkları mı yaratacaksın?" gibi meleklerin, "Zelle" denilen soruları, bunların ma'sûm, suçsuz olmalarına zarar vermez.

Sayısı ençok olan mahlûk, meleklerdir. Bunların sayılarını Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Göklerde, meleklerin ibâdet etmedikleri, boş bir yer yoktur. Göklerin her yeri, rükû'da veya secdede olan meleklerle doludur. Göklerde, yerlerde, otlarda, yıldızlarda, canlılarda, cansızlarda, yağmur damlalarında, ağaçların yapraklarında, her molekülde, her atomda, her reaksiyonda, her harekette, herşeyde meleklerin vazîfeleri vardır. Her yerde, Allahü teâlânın emirlerini yaparlar. Allahü teâlâ ile mahlûkları arasında vâsıtadırlar. Ba'zıları, başka meleklerin âmiridir. Ba'zıları, insanların peygamberlerine haber getirir. Ba'zıları insanların kalbine iyi düşünce getirir ki, buna "İlham" denir. Ba'zılarının, insanlardan ve bütün mahlûklardan haberi yoktur. Allahü teâlânın cemâli karşısında kendilerinden geçmişlerdir. Herbirinin belli yeri vardır. Oradan ayrılamazlar. Ba'zısının iki, ba'zısının dört veya daha çok kanadı vardır. (Her hayvanın kanadı ve uçakların kanatları, kendilerinin yapısında olup, birbirlerine benzemediği gibi, meleklerin kanadı da kendi cinslerindendir. İnsan, görmediği, bilmediği birşeyin adını işitince, bunu bildiği şeyler gibi sanıp aldanır. Meleklerin kanatları vardır, inanırız. Fakat, nasıl olduğunu bilemeyiz. Kiliselerde, ba'zı mecmû'a ve filimlerde, melek diye görülen kanatlı kadın resimleri uydurmadır. Müslümanlar böyle resim yapmaz. Müslüman olmayanların yaptığı bu bozuk resimleri doğru sanmamalı, düşmanlara aldanmamalıdır.) Cennet melekleri, Cennettedir. Bunların büyüklerinin adı "Rıdvan"dır. Cehennem meleklerine "Zebanî" denir. Bunlar, Cehennemde emrolunan vazîfelerini yapar. Cehennem ateşi bunlara zarar vermez. Deniz, balığa zararlı olmadığı gibidir. Cehennem zebanîlerinin büyükleri ondokuz tanedir. En büyüğünün adı "Mâlik"tir.

Her insanın hayr ve şer, bütün işlerini yazan, ikisi gece, ikisi gündüz gelen dört meleğe, "Kirâmen kâtibîn" veya "Hafaza melekleri" denir. Hafaza meleklerinin, bunlardan başka olduğu da rivâyet edilmiştir. Sağ taraftaki melek, soldakinin âmiridir ve iyi işleri yazar. Soldaki, kötülükleri yazar. Kabirlerde, kâfirlere ve âsî müslümanlara azâb edecek melekler ve kabirde suâl soracak melekler vardır. Suâl meleklerine "Münker ve Nekîr" denir. Mü'minlere soranlara, "Mübeşşir ve Beşîr" de denir.

Meleklerin birbirlerinden üstünlükleri vardır. En üstünleri dört tanedir. Bunların birincisi "Cebrâil" aleyhisselâmdır. Bunun vazîfesi, peygamberlere "Vahy" getirmek, emir ve yasakları bildirmektir. İkincisi "Sûr" denilen boruyu üfürecek olan "İsrafil" aleyhisselâmdır. Sûru iki defa üfürecektir. Birincisinde, Allahü teâlâdan başka her diri ölecektir. İkincisinde, hepsi tekrar dirilecektir. Üçüncüsü, "Mîkâil" aleyhisselâmdır. Ucuzluk, pahalılık, kıtlık, bolluk yapmak ve her maddeyi hareket ettirmek, bunun vazîfesidir. Dördüncüsü, "Azrail" aleyhisselâmdır. İnsanların rûhunu alan budur. (Fârisî dilinde rûha, can denir.) Bu dört melekten sonra üstün olan, dört sınıftır. "Hamele-i Arş" denen melekler, dört tanedir. Kıyâmette sekiz olacaktır. Huzûr-i ilâhîde bulunan meleklere "Mukarrebîn" denir. Azâb meleklerinin büyüklerine "Kerûbiyân" denir. Rahmet meleklerine "Rûhâniyân" denir. Bunların hepsi, meleklerin, havası, ya'nî üstünleridir. Bunlar, peygamberlerden başka, bütün insanlardan daha üstündür. Müslümanların sâlihleri ve velîleri, meleklerin avamından, daha efdal, daha üstündür. Meleklerin avamı, müslümanların avamından, ya'nî âsî ve fâsıklardan efdaldir.

Kâfirler ise, her mahlûktan daha aşağıdır. Sûrun birinci Ufürülmesinde, dört büyük melekten ve hamele-i Arş'dan başka, bütün melekler de yok olacaktır. Bundan sonra, hamele-i Arş ve daha sonra dört melek yok olacaktır. İkincisinde, önce bütün melekler dirilecektir. Hamele-i Arş ile bu dört melek, sûrun ikinci üfürülmesinden önce dirilecektir. Demek ki, bu melekler, bütün canlılardan önce yaratıldıkları gibi, her canlıdan sonra yok olacaklardır.

3-Îmânın altı esâsından üçüncüsü; "Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır." Allahü teâlâ, bu kitapları, ba'zı peygamberlere, melekle okutarak, ba'zılarına ise, levha üzerinde yazılı olarak, ba'zılarına da meleksiz işittirerek indirdi. Bu kitapların hepsi Allahü teâlânın kelâmıdır. Ebedî ve ezelîdirler. Mahlûk değildirler. Bunlar, meleklerin îcâdı veya peygamberlerin kendi sözleri değildir. Allahü teâlânın kelâmı, bizim yazdığımız ve zihinlerimizde tuttuğumuz ve söylediğimiz kelâm gibi değildir. Yazıda, sözde ve zihinde bulunmak gibi değildir. Harfli ve sesli değildir. Allahü teâlânın ve sıfatlarının nasıl olduğunu, insan anlayamaz. Fakat, o kelâmı, insanlar okur. Zihinlerde saklanır ve yazılır. Bizimle beraber olunca, hadîs olur. Demek ki, Allahü teâlânın kelâmının iki tarafı

vardır. İnsanlarla beraber olunca, mahlûk ve hâdisdir. Allahü teâlânın kelâmı olduğu düşünülünce, kadîmdir.

Allahü teâlânın indirdiği kitapların hepsi haktır, doğrudur. Yalan, yanlış olmaz. Ceza, azâb yapacağım deyip de affetmesi caiz denildi ise de, bizim bilemediğimiz şartlara bağlıdır. Yahut O'nun irâdesine, isteğine bağlıdır. Yahut, kulun hak ettiği azâbı affeder demektir. Cezayı, azâbı bildiren kelâm, birşeyi haber vermek değildir ki, affedince, yalancılık olsun. Yahut, va'd ettiği ni'metleri vermemesi caiz değil ise de azâbları affetmesi caizdir. Akıl da, insanlar arası kânunlar da, âyet-i kerîmeler de, böyle olduğunu göstermektedir.

Allahü teâlânın indirdiği kitaplarda, ba'zı âyetlerin yalnız okunması, yahut yalnız ma'nâsı veya ikisi birden nesh edilmiş, Allahü teâlâ tarafından değiştirilmiştir. Kur'ân-ı kerîm, bütün kitapları nesh etmiş, hükümlerini yürürlükten kaldırmıştır. Kur'ân-ı kerîmde, kıyâmete kadar, hiçbir zaman, yanlışlık, unutulmak, ziyâde ve noksanlık olmaz. Geçmişteki ve gelecekteki bütün ilimler, Kur'ân-ı kerîmde vardır. Bunun için, bütün kitaplardan üstün ve kıymetlidir. Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm) en büyük mu'cizesi Kur'ân-ı kerîmdir. Bütün insanlar ve cinler bir araya gelse, hepsi Kur'ân-ı kerîmin en kısa sûresi gibi bir söz söyleyebilmek için uğraşsalar, söyleyemezler. Arabistan'ın belîğ, edîb, fasih şâirleri bir araya geldi. Çok uğraştılar. Üç kısa âyet gibi bir söz söyleyemediler. Kur'ân-ı kerîme karşı duramadılar. Şaşkına döndüler. Allahü teâlâ, İslâm düşmanlarını, Kur'ân-ı kerîm karşısında âciz bırakıp, mağlûb etmektedir. Kur'ân-ı kerîmin belâgati, insan gücünün üstündedir. İnsanlar, O'nun gibi söylemekten âciz kalmaktadır. Kur'ân-ı kerîmin âyetleri, insanların nazmına, vezinli olmayan neşrine, kafiyeli sözlerine benzemiyor. Bununla beraber, Arabistan'daki edîblerin, beliğlerin sözlerinin yapı taşı olan harflerle söylenmiştir.

Semâvî kitapların bize bildirileni yüzdörttür. Bunlardan on suhûf Âdem aleyhisselâma, elli suhûf Şiş (Şît) aleyhisselâma, otuz suhûf İdrîs aleyhisselâma, on suhûf İbrâhim aleyhisselâma indirildiği meşhûrdur. Tevrat Mûsâ aleyhisselâma, Zebur Dâvûd aleyhisselâma, İncîl Îsâ aleyhisselâma ve Kur'ân-ı kerîm Muhammed aleyhissalâtü vesselâma nâzil olmuş, inmiştir.

4- İnanılacak altı esastan, dördüncüsü; "Allahü teâlânın peygamberlerine inanmaktır." Peygamberler, insanları Allahü teâlânın beğendiği yola kavuşturmak, doğru yolu göstermek için gönderilmişlerdir. Resûl; gönderilmiş zât ve haberci demektir. İslâmiyette "Resûl" demek, yaratılışı, huyu, ilmi, aklı, zamanında bulunan bütün inşalardan üstün, kıymetli, muhterem bir adam demektir. Hiçbir kötü huyu, beğenilmeyecek hâli yoktur. Peygamberlerde "İsmet" sıfatı vardır. Ya'nî peygamber olduğu bildirilmeden önce ve bildirildikten sonra, küçük ve büyük hiçbir günah işlemez. (İslâmiyeti içerden yıkmak isteyen kâfirler, Muhammed aleyhisselâm peygamber olmadan önce, heykellerin önünde kurban keserdi diyorlar ve mezhebsizlerin kitaplarını da vesîka olarak gösteriyorlar. Bu çirkin iftiralarının yalan olduğu, yukardaki satırlardan anlaşılmaktadır.) Peygamber olduğu bildirildikten sonra, peygamber olduğu yayılıncaya, anlaşılıncaya kadar, körlük, sağırlık ve benzerleri ayıp ve kusurları da olmaz. Her peygamberde şu yedi sıfatın bulunduğuna inanmak lâzımdır Emânet, sıdk, tebliğ, adâlet, ismet, fetânet ve emn-ül-azl. Ya'nî peygamberlikten azl edilmezler. Fetânet, çok akıllı, çok anlayışlı demektir.

Yeni bir din getiren peygamberlere "Resûl" denir. Yeni din getirmeyip, insanları, önceki dîne da'vet eden peygamberlere "Nebî" denir. Emîrleri tebliğ etmekte ve insanları, Allahın dînine çağırmakta, resûl ile nebî arasında bir ayrılık yoktur. Peygamberlere îmân etmek, aralarında hiçbir fark görmeyerek, hepsinin sâdık, doğru sözlü olduğuna inanmak demektir. Onlardan birine inanmayan kimse hiçbirine inanmamış olur. Peygamberlik; çalışmakla, açlık, sıkıntı çekmekle ve çok ibâdet yapmakla ele geçmez. Yalnız Allahü teâlânın ihsânı, seçmesi ile olur. İnsanların dünyâdaki ve âhıretteki işlerinin düzgün ve faydalı olması için ve onları zararlı işlerden koruyup, selâmete, hidâyete, rahata kavuşturmak için, peygamberler vâsıtası ile dinler göndermiştir. Peygamberler, düşmanların çokluğuna, inanmayanların alay etmelerine, üzmelerine rağmen, Allahü teâlânın emirlerini insanlara tebliğ etmekte, bildirmekte, düşmanlardan korkmamış göz kırpmamışlardır. Allahü teâlâ, peygamberlerin sıdk sahibi olduklarını, doğru söylediklerini göstermek için, onları mu'cizelerle kuvvetlendirdi. Hiç kimse bu mu'cizelere karşı gelemedi. Peygamberi kabûl edip inanan kimseye, o peygamberin "Ümmeti" denir. Kıyâmet gününde, ümmetlerinden, günahı çok olanlara şefaat etmeleri için izin

verilecek ve şefaatleri kabûl olacaktır. Ümmetlerinden, âlim, sâlih, velî olanlarına da, şefaat etmeleri için Allahü teâlâ izin verecek ve şefaatlerini kabûl buyuracaktır. Peygamberler “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât”, mezarlarında, bizim bilmediğimiz bir hayat ile diridir. Mübârek vücudlarını toprak çürütmez. Bunun içindir ki, hadîs-i şerîfte; “Peygamberler, mezarlarında, namaz kılarlar ve hac ederler” buyuruldu.

Peygamberlerin (aleyhisselâm) mübârek gözleri uyurken, kalb gözleri uyumaz. Peygamberlik vazîfelerini görmekte peygamberlik üstünlüklerini taşımakta, bütün peygamberler müsavîdir. Yukarıda bildirilen yedi şey, hepsinde vardır. Peygamberler, peygamberlikten azledilemez. Velîler ise, evliyâlıktan ayrılabilir. Peygamberler (aleyhimüssalevâtü vetteslîmât) insandan olur. Cinden, melekten insanlara peygamber olmaz. Cin ve melek, peygamberlerin derecelerine yükselemez. Peygamberlerin, birbirleri üzerinde, şerefleri, üstünlükleri vardır. Meselâ ümmetlerinin çok olması, gönderildikleri memleketlerin büyük olması, ilim ve ma’rifetlerinin çok yerlere yayılması, mu’cizelerinin daha çok ve devamlı olması ve kendileri için ayrı kıymetler ve ihsânlar bulunması gibi üstünlükler bakımından âhır zaman peygamberi Muhammed aleyhisselâm, bütün peygamberlerden daha üstündür. Ülül’azm olan peygamberler, böyle olmayanlardan ve resûller, resûl olmayan nebilerden daha üstündürler.

Peygamberlerin (aleyhisselâm) sayısı belli değildir. Yüzyirmidörtbinden çok oldukları meşhûrdur. Bunlardan üçyüzonüç veya üçyüzonbeş adedi. Resûldür. Bunların içinden de, altısı daha yüksektir. Bunlara “Ülül’azm” Peygamberler denir. Ülül’azm Peygamberler, “Âdem, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed Mustafâ” aleyhimüssalâtü vesselâm” hazretleridir.

Peygamberlerin içinde otuzüç adedi meşhûrdur. Bunların adı: Âdem, İdrîs, Şît (Şiş), Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Lût, İsmâil, İshâk, Ya’kûb, Yûsuf, Eyyûb, Şu’ayb, Mûsâ, Hârûn, Hıdır, Yûşa’ bin Nûn, İlyâs, Elyesâ’, Zülkifl, Şem’un, İşmoil, Yûnus bin Meta, Dâvûd, Süleymân, Lokman, Zekeriyyâ, Yahyâ, Uzeyr, Îsâ bin Meryem, Zülkarneyn ve Muhammed aleyhi ve aleyhimüssalâtü vesselâmdır.

Bunlardan, yalnız yirmisekizinin isimleri Kur’ân-ı kerîmde bildirilmiştir. Şît, Hıdır, Yûşa’, Şem’un ve İşmoil bildirilmemiştir. Bu yirmisekizden Zülkarneyn, Lokman ve Uzeyr’in peygamber olup olmadıkları kat’î belli değildir. Zülkifl aleyhisselâmın ikinci adı Kartal’dır. Bunun İlyâs veya İdrîs yâhud Zekeriyyâ olduğunu söyleyenler de vardır.

İbrâhim aleyhisselâm, Halîlullahdır. Çünkü, bunun kalbinde, Allah sevgisinden başka, hiçbir mahlûkun sevgisi yoktu. Mûsâ aleyhisselâm, Kelîmullahtır. Çünkü, Allahü teâlâ ile konuştu. Îsâ aleyhisselâm, Kelimetullahtır. Çünkü, babası yoktur. Yalnız “Ol” kelime-i ilâhiyyesi ile anasından dünyâya geldi. Bundan başka, Allahü teâlânın hikmet dolu kelimelerini, va’z vererek, insanların kulaklarına ulaştırırdı.

Mahlûkların yaratılmasına sebep olan ve Âdemoğullarının en üstünü, en şereflisi, en kıymetlisi bulunan Muhammed aleyhisselâm, Habîbullahtır. O’nun Habîbullah olduğunu ve büyüklüğünü, üstünlüğünü, gösteren şeyler pek çoktur. Bunun için O’na, “Mağlûb olmak”, “Bozguna uğramak” gibi sözler söylenemez. Kıyâmette, herkesten önce kabirden kalkacaktır. Mahşer yerine önce gidecektir. Cennete herkesten önce girecektir. Güzel ahlâkı, sayılmakla bitmez ve anlatmaya insan gücü yetişmez ise de, birkaçını yazmakla, yazılarımızı süsleyelim:

Mu’cizelerinden biri, mi’râca çıkmasıdır. Yatağında iken uyandırılıp mübârek bedeni ile, Mekke şehrinden Kudüs’deki Mescid-i aksâ’ya ve oradan göklere ve yedinci gökten sonra, Allahü teâlânın dilediği yerlere götürüldü. Mi’râca, böylece inanmak lâzımdır. (İsmâilî sapık fırkasında olanlar ve İslâm âlimi şekline bürünen din düşmanları, mi’râc bir hâl idi, rûh ile oldu. Beden ile gitmedi diyerek ve yazarak gençleri aldatmağa çalışıyorlar. Mi’râcın nasıl olduğu, birçok kıymetli kitapta, meselâ “Şifâ-i şerîf de uzun yazılıdır. Mekke-i mükerremeden “Sidret-ül-müntehâ” ya kadar, Cebrâil aleyhisselâm ile birlikte gitti. “Sidret-ül-müntehâ” altıncı ve yedinci göklerde bir ağaçtır ki, bütün bilgiler ve bütün yükselişler, oradan ileri geçemez. Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm), Sidre’de, Cebrâil aleyhisselâmı, altıyüz kanadı ile kendi şeklinde gördü. Cebrâil aleyhisselâm Sidre’de kaldı. Mekke’den Kudüs-i şerîfe kadar veya yedinci göke kadar, burak üstünde götürüldü. Burak, beyaz renkli, katırdan küçük ve merkebten büyük bir Cennet hayvanıdır. Dünyâ hayvanlarından değildir. Erkekliği, dişiliği

yoktur. Çok hızlı giderdi. Gözün görebildiği uzaklığa ayağını basardı. Resûlullah (aleyhisselâm) Mescid-i aksâ'da, peygamberlere İmâm olup, yatsı yahut sabah namazını kıldırdı. Peygamberlerin rûhları, kendi insan şekillerinde orada bulundu. Kudüs'den yedinci göke kadar "Mi'râc" adındaki bilinmeyen bir merdivenle bir anda çıkarıldı. Yolda melekler, sağa sola dizilmiş, Resûlullahı medh-ü sena ederlerdi. Her göke gelince, Cebrâil aleyhisselâm Resûlullahın teşrîf ettiğini haber ve müjde verirdi. Her birinde, bir peygamberi görüp selâmlaştı. Sidre'de şaşılacak çok şeyler gördü. Cennetteki ni'metleri, Cehennemdeki azâbları gördü. Cenâb-ı Hakkın cemâlini görmek arzusundan ve zevkinden, Cennetteki ni'metlerin hiçbirine bakmadı. Sidre'den ileriye, yalnız olarak, nûrlar arasında ilerledi. Meleklerin kalemlerinin seslerini işitti. Yetmişbin perdeden geçti. İki perde arası, beşyüz senelik yol gibi idi. Bundan sonra, güneşten daha parlak "Refref" adında bir döşek üzerinde Kürsî'den geçti. Arş-ı ilâhiye erişti. Arş'tan, zamandan, mekândan, madde âlemlerinden dışarı çıktı. Cenâb-ı Hakkın kelâmını işitecek makama vardı.

Zamansız ve mekansız olarak, âhırette Allahü teâlânın görüleceği gibi, anlaşılamayan ve anlatılamayan bir hâlde, Allahü teâlâyı gördü. Harfsiz ve sessiz olarak, Allahü teâlâ ile konuştu. Allahü teâlâyı, tesbih, hamd ve sena eyledi. Sayısız ikramlara, şereflere kavuştu. Kendine ve ümmetine elli vakit namaz farz oldu ise de, Mûsâ aleyhisselâmın işâreti ile, yavaş yavaş beş vakte kadar indirildi. Bundan önce, yalnız sabah ile ikindi yahut yatsı namazları kılınırdı. Bu kadar uzun yolculuktan ve ikramlara, ihsânlara kavuştuktan sonra ve şaşılacak nice şeyler görüp işittikten sonra, yatağına geldi. Yeri daha soğumamış idi. Bildirdiklerimizin bir kısmı, âyet-i kerîmelerle, bir kısmı da, hadîs-i şerîflerle anlaşılmıştır. Hepsine inanmak vâcib değil ise de, Ehl-i sünnet âlimleri bildirdiği için, bu haberleri kabûl etmeyen, Ehl-i sünnetten ayrılmış olur. Âyet-i kerîmeye veya hadîs-i şerîflere inanmayan ise, imansız olur.

Muhammed aleyhisselâmın seyyid-ül-enbiyâ olduğunu, ya'nî peygamberlerin (aleyhisselâm) en üstünü olduğunu gösteren sayısız şeylerden birkaçını bildirelim:

Kıyâmet günü, bütün peygamberler, O'nun sancağı altında gölgeleneceklerdir. Allahü teâlâ, her peygambere emir buyurdu ki: Mahlûklarımın içinde, seçip sevdiğim, habîbim Muhammed aleyhisselâmın peygamber olduğu zamana erişirseniz, O'na îmân ediniz ve yardımcı olunuz! Bütün peygamberler de, ümmetlerine böyle vasıyyet ve emreyledi.

Muhammed aleyhisselâm, "Hâtem-ül-enbiyâ"dır. Ya'nî O'ndan sonra hiç peygamber gelmeyecektir. Mübârek rûhu, her peygamberden önce yaratıldı. Peygamberlik makamı, en önce O'na verildi. Peygamberlik, O'nun dünyâya teşrîf etmesi ile tamamlandı. Îsâ aleyhisselâm, kıyâmete doğru, hazret-i Mehdî zamanında gökten Şam'a inecek ise de, yer yüzüne, Muhammed aleyhisselâmın dînini yayacaktır. O'nun ümmetinden olacaktır.

5- îmân edilmesi lâzım olan esaslardan beşincisi: "Âhıret gününe inanmaktır." Âhıret gününün başlangıcı, insanın öldüğü gündür. Kıyâmetin sonuna kadardır. Son gün denilmesi, arkasından gece gelmediği içindir. Yahut dünyâdan sonra geldiği içindir. Bu hadîs-i şerîfde bildirilen gün, bildiğimiz gece-gündüz demek değildir. Bir vakit, bir zaman demektir. Kıyâmetin ne zaman kopacağı bildirilmedi, zamanını kimse anlayamadı. Fakat, Peygamberimiz (aleyhisselâm) birçok alâmetlerini ve başlangıçlarını şöyle haber verdi: Hazret-i Mehdî gelecek, Îsâ aleyhisselâm gökten Şam'a inecek, Deccâl çıkacak. Ye'cüc me'cüc denilen kimseler heryeri karıştıracak. Güneş batıdan doğacak. Büyük zelzeleler olacak. Din bilgileri unutulacak. Fısk, kötülük çoğalacak. Dinsiz, ahlâksız, namussuz kimseler emîr olacak. Allahü teâlânın emirleri yaptırılmayacak. Haramlar her yerde işlenecek, Yemen'den ateş çıkacak. Gökler ve dağlar parçalanacak. Güneş ve ay kararacak. Denizler birbirine karışacak ve kaynayıp kuruyacaktır.

Günah işleri yapan müslümanlara fâsık denir. Fâsıklara ve bütün kâfirlere kabirde azâb vardır. Bunlara elbette inanmak lâzımdır. Mevta kabre konunca, bilinmeyen bir hayat ile dirilecek, rahat veya azâb görecektir. "Münker" ve "Nekir" adındaki iki meleğin, bilinmeyen korkunç insan şeklinde mezara gelip suâl soracaklarını hadîs-i şerîfler açıkça bildirmektedir. Kabir suâli, ba'zı âlimlere göre, ba'zı akâidden olacak, ba'zılarına göre ise, bütün akâidden olacaktır. (Bunun için çocuklara; "Rabbin kim? Dînin hangi dindir? Kimin ümmetindensin? Kitabın nedir? Kıblen neresidir? İ'tikâdda ve amelde mezhebin nedir?" suâllerinin cevaplarını öğretmelidir! Ehl-i sünnet olmayanın doğru cevap veremeyeceği, "Tezkire-i

Kurtubî”de yazılıdır.) Güzel cevap verenlerin kabri genişleyecek, Cennetten bir pencere açılacaktır. Sabah ve akşam, Cennetteki yerlerini görüp, melekler tarafından iyilikler yapılacak müjdeler verilecektir. İyi cevap veremezse, demir tokmaklarla öyle vurulacak ki, bağırmasını, insandan ve cinden başka her mahlûk işitecektir. Kabir o kadar daralır ki, kemiklerini birbirine geçirecek gibi sıkar, Cehennemden bir delik açılır. Sabah ve akşam Cehennemdeki yerini görüp, mezarda, mahşere kadar, acı azâblar çeker.

Öldükten sonra, yine dirilmeğe inanmak lâzımdır. Kemikler, etler çürüyüp toprak ve gaz olduktan sonra, hepsi yine bir araya gelecek, rûhlardan bedenlerine girip, herkes mezardan kalkacaktır. Bunun için, bu zamana “Kıyâmet günü” denir.

Bütün canlılar, “Mahşer” yerinde toplanacak. Her insanın amel defterleri uçarak sahibine gelecektir. Bunları, yerlerin, göklerin, zerrelerin, yıldızların yaratanı, sonsuz kudret sahibi olan Allahü teâlâ yapacaktır. Bunların olacağını, Allahü teâlânın Resûlü (aleyhisselâm) haber vermiştir. O’nun söyledikleri elbette doğrudur. Elbette hepsi olacaktır.

Sâlihlerin, iyilerin defteri sağ tarafından, fâsıkların, kötülerin arka veya sol tarafından verilecektir. İyi ve kötü, büyük ve küçük, gizli ve meydanda yapılmış olan her şey defterde bulunacaktır. “Kirâmen kâtibîn” meleklerinin bilmediği işler bile, a’zânın haber vermesi ile ve Allahü teâlânın bilmesi ile ortaya çıkarılacak, herşeyden suâl ve hesab olunacaktır. Mahşerde, Allahü teâlânın dilediği her gizli şey meydana çıkacaktır. Meleklere; “Yerlerde, göklerde neler yaptınız?”, Peygamberlere (aleyhisselâm); “Allahü teâlânın hükümlerini kullara nasıl bildirdiniz?” herkese de; “Peygamberlere nasıl uydunuz, sizlere bildirilen vazîfeleri nasıl yaptınız? Birbiriniz arasında bulunan hakları nasıl gözettiniz?” diye sorulacaktır. Mahşerde, îmânı olup, ameli ve ahlâkı güzel olanlara mükâfat ve ihsânlar olacak, kötü huylu, bozuk amelli olanlara ağır cezalar verilecektir.

Allahü teâlâ, adâleti ile, ba’zı küçük günahlar için de azâb yapacak, dilediği mü’minlerin büyük ve küçük bütün günahlarını, fadlı ile, ihsânı ile affedecektir. Şirkden ve küfürden başka, her günahı dilerse affedecek, dilerse, küçük günah için de azâb edecektir. Müşrik ve kâfir olarak öleni hiç affetmeyeceğini bildirmektedir. Kitâblı ve kitâbsız kâfirler, ya’nî Muhammed aleyhisselâmın bütün insanlara Peygamber olduğuna inanmayan, O’nun bildirdiği ahkâmdan, ya’nî emir ve yasaklardan birisini bile beğenmeyenler, bu hâlde ölürlerse, elbette Cehenneme sokulacak, sonsuz azâb çekeceklerdir.

Kıyâmet günü, amelleri, işleri ölçmek için, bilmediğimiz bir “Mîzân” bir ölçü âleti, bir terazi vardır. Yer ve gök bir gözüne sığar. Sevâb gözü, parlak olup, Arş’ın sağında Cennet tarafındadır. Günah tarafı Arş’ın solunda Cehennem tarafında, karanlıktadır. Dünyâda yapılan işler, sözler, düşünceler, bakışlar, orada şekil alarak, iyilikler parlak, kötülükler karanlık ve iğrenç görünüp, bu terazide tartılacaktır. Bu terazi, dünyâ terazilerine benzemez. Ağır tarafı yukarı kalkar. Hafif tarafı aşağı iner denildi. Âlimlerin (rahmetullahi aleyhim) bir kısmına göre, çeşitli teraziler olacaktır.

“Sırat köprüsü” vardır. Sırat köprüsü, Allahü teâlânın emri ile, Cehennemin üstünde kurulacaktır. Herkese, bu köprüden geçmesi emrolunacaktır. O gün, bütün peygamberler; “Yâ Rabbî! Selâmet ver” diye yalvaracaklardır. Cennetlik olanlar, köprüden kolayca geçerek, Cennete gideceklerdir. Bunlardan ba’zısı şimşek gibi, bir kısmı rüzgâr gibi, ba’zısı koşan at gibi geçeceklerdir. Sırat köprüsü kıldan ince, kılıçtan keskindir. Dünyâda İslâmiyete uymak da böyledir. İslâmiyete tam uymağa uğraşmak, Sırat köprüsünden geçmek gibidir. Burada, nefs ile mücâdele güçlüğüne katlananlar, orada Sırât’ı kolay ve rahat geçecektir. İslâmiyete uymayan, nefslerine düşkün olanlar, Sırât’ı güç geçecektir. Bunun içindir ki, Allahü teâlâ İslâmiyetin gösterdiği doğru yola “Sırât-ı müstakim” adını verdi. Bu isim benzerliği de, İslâmiyet yolunda bulunmanın, Sırat köprüsünü geçmek gibi olduğunu göstermektedir. Cehennemlik olanlar, Sırât’tan Cehenneme düşeceklerdir.

Peygamber efendimize (aleyhisselâm) mahsûs olan “Kevser havuzu” vardır. Büyüklüğü, bir aylık yol gibidir. Suyu sütten daha beyaz, kokusu miskten daha güzeldir. Etrâfındaki kadehler, yıldızlardan daha çoktur. Bir içen, Cehennemde olsa bile, bir daha susamaz.

“Şefaat” haktır. Tövbesiz ölen mü’minlerin küçük ve büyük günahlarının affedilmesi için, peygamberler, velîler, sâlihler, melekler ve Allahü teâlânın izin verdiği kimseler, şefaat edecek ve kabûl edilecektir. Mahşerde, şefaat beş türlüdür.

Birincisi, kıyâmet günü, mahşer yerinde kalabalıktan, çok uzun beklemekten usanan günahkârlar, feryâd ederek, hesabın bir ân önce yapılmasını isteyeceklerdir. Bunun için şefaat olunacaktır.

İkincisi, suâlin ve hesabın kolay ve çabuk olması için, şefaat edilecektir.

Üçüncüsü, günahı olan mü'minlerin, Sırât'tan Cehenneme düşmemeleri, Cehennem azâbından korunmaları için şefaat olunacaktır.

Dördüncüsü, günahı çok olan mü'minleri, Cehennemden çıkarmak için şefaat olunacaktır.

Beşincisi, Cennette sayısız ni'metler olacak ve sonsuz kalınacak ise de, sekiz derecesi vardır. Herkesin derecesi, makamı, îmânının ve amellerinin miktârınca olacaktır. Cennettekilerin derecelerinin yükselmeleri için de şefaat olunacaktır.

Cennet ve Cehennem şimdi vardır. Cennet, yedi kat göklerin üstündedir. Cehennem, herşeyin altındadır. Sekiz Cennet, yedi Cehennem vardır. Cennet, yer küresinde, güneşten ve göklerden daha büyüktür. Cehennem de güneşten büyüktür.

6- İnanılması lâzım olan esaslardan altıncısı; "Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır". İnsanlara gelen hayır ve şer, fayda ve zarar, kazanç ve ziyanların hepsi, Allahü teâlânın takdîr etmesi iledir. "Kader" bir çokluğu ölçmek, hüküm ve emir demektir. Çokluk ve büyüklük ma'nâsına da gelir. Allahü teâlânın, birşeyin varlığını dilemesine kader denilmiştir. Kaderin, ya'nî varlığı dilenilen şeyin var olmasına "Kaza" denir. Kaza ve kader kelimeleri, birbirinin yerine de kullanılır. Buna göre kaza demek, ezelden ebede kadar yaratılmış ve yaratılacak şeyleri, Allahü teâlânın ezelde dilemesidir. Bütün bu eşyanın, kazaya uygun olarak, daha az ve daha çok olmayarak yaratılmasına kader denir. Allahü teâlâ, olacak herşeyi ezelde, sonsuz öncelerde, biliyordu, işte bu bilgisine "Kaza ve kader" denir. Eski Yunan felsefecileri, buna, "İnâyet-i ezeliyye" dedi. Bu varlıklar, o kazadan meydana gelmiştir. Bu ilme uygun olarak, eşyanın var olmasına da, "Kaza ve kader" denir. Kadere imân etmek için, iyi bilmeli ve inanmalıdır ki, Allahü teâlâ, birşeyi yaratacağını ezelde irâde etti. Diledi ise, az veya daha çok olmaksızın, dilediği gibi var olması lâzımdır. Olmasını dilediği şeylerin var olmaması ve yok olduğunu dilediği eşyanın var olması imkânsızdır.

Bütün hayvanların, nebâtların, cansız varlıkların (katıların, sıvıların, gazların, yıldızların, moleküllerin, atomların, elektronların, elektro-magnetik dalgaların, kısaca her varlığın hareketi, fizik olayları, kimya tepkimeleri, çekirdek reaksiyonları, enerji alış-verişleri, canlılardaki fizyolojik faaliyetler), herşeyin olup olmaması, kulların iyi ve kötü işleri, dünyâda ve âhırette, bunların cezasını görmeleri ve herşey, ezelde, Allahü teâlânın ilminde var idi. Bunların hepsini ezelde biliyordu. Ezelden ebede kadar olacak; eşyayı, özellikleri, hareketleri, olayları, ezelde bildiğine uygun olarak yaratmaktadır. İnsanların iyi ve kötü bütün işlerini, müslüman olmalarını, küfürlerini, istekli ve isteksiz bütün işlerini, Allahü teâlâ yaratmaktadır. Yaratan, yapan yalnız O'dur. Sebeplerin meydana getirdiği herşeyi yaratan O'dur. Herşeyi bir sebep ile yaratmaktadır.

Meselâ, ateş yakıcıdır. Hâlbuki, yakan Allahü teâlâdır. Ateşin, yakmakta, hiçbir ilgisi yoktur. Fakat, âdeti şöyledir ki, birşeye ateş dokunmadıkça, yakmağı yaratmaz. (Ateş, tutuşma sıcaklığına kadar ısıtmaktan başka birşey yapmaz. Organik cisimlerin yapısında bulunan karbona, hidrojene, oksijenle birleşmek ilgisi veren, elektron alış-verişlerini sağlayan, ateş değildir. Doğruyu göremeyenler, bunları ateş yapıyor sanır. Yakan, yanına tepkisini yapan, ateş değildir. Oksijen de değildir. Isı da değildir. Elektron alış-verişi de değildir. Yakan, yalnız Allahü teâlâdır. Bunların hepsini, yanmak için sebep olarak yaratmıştır. Bilgisi olmayan kimse, ateş yakıyor sanır. İlkokulu bitiren bir kimse; "Ateş yakıyor" sözünü beğenmez. "Hava yakıyor" der. Orta okulu bitiren de, bunu kabûl etmez. "Havadaki oksijen yakıyor" der. Liseyi bitiren; "Yakıcılık oksijene mahsûs değildir. Her elektron çeken element yakıcıdır" der. Üniversiteli ise; "Madde ile birlikte enerjiyi de hesaba katar. Görülüyor ki, ilim ilerledikçe, işin içyüzüne yaklaşılmakta, sebep sanılan şeylerin arkasında, daha nice sebeplerin bulunduğu anlaşılmaktadır. İlmin, fennin en yüksek derecesinde bulunan, hakîkatleri tam gören peygamberler (aleyhisselâm) ve o büyüklerin izinde giderek, ilim deryalarından damlalara kavuşan İslâm âlimleri (rahmetullahi aleyhim), bugün yakıcı, yapıcı sanılan şeylerin, âciz, zavallı

birer vasıta ve mahlûk olduklarını, hakiki yapıcının, yaratıcının araya koyduğu sebepler olduklarını bildiriyor.) Yakıcı, Allahü teâlâdır. Ateşsiz de yakar. Fakat, ateş ile yakmak âdetidir. Yakmak istemezse, ateş içinde de yakmaz. İbrâhim aleyhisselâmı ateşte yakmadı. Onu çok sevdiği için, âdetini bozdu. (Nitekim ateşin yakmasını önleyen maddeler de yaratmıştır. Bu maddeleri, kimyagerler bulmaktadır.)

Allahü teâlâ dileseydi, herşeyi sebepsiz yaratırdı. Ateşsiz yakardı. Yemeden doyururdu. Fakat lütfederek, kullarına iyilik ederek, herşeyi yaratmasını bir sebebe bağladı. Belirli şeyleri, belli sebeplerle yaratmağı diledi. İşlerini, sebeplerin altında gizledi. Kudretini sebepler altında sakladı. O'nun birşeyi yaratmasını isteyen, o şeyin sebebine yapışır, o şeye kavuşur.

(Lâmbayı yakmak isteyen, kibrit kullanır. Zeytinyağı çıkarmak isteyen, baskı âleti kullanır. Başı ağrıyan, aspirin kullanır. Cennete gidip, sonsuz ni'metlere kavuşmak isteyen, İslâmiyete uyar. Kendine tabanca çeken ölür. Zehir içen ölür. Terli iken su içen, hasta olur. Günah işleyen, îmânını gideren de, Cehenneme gider. Herkes hangi sebebe başvurursa, o sebebin vâsıta kılındığı şeye kavuşur. Müslüman kitaplarını okuyan, müslümanlığı öğrenir, sever, müslüman olur. Dinsizlerin arasında yaşayan, onların sözlerini dinleyen, din câhili olur. Din câhillerinin çoğu imansız olur. İnsan hangi yerin vâsıtasına binerse, oraya gider.)

Allahü teâlâ, işlerini sebeplerle yaratmamış olsaydı, kimse kimseye muhtaç olmazdı. Herkes, herşeyi Allahü teâlâdan ister, hiçbir şeye başvurmazdı. Böyle olunca, insanlar arasında, âmir, me'mûr, işçi, san'atkâr, talebe, hoca ve nice insanlık bağları kalmaz, dünyâ ve âhıretin nizâmı bozulurdu. Güzel ile çirkin, iyi ile fenâ ve muti' ile âsî arasında fark kalmazdı.

Allahü teâlâ dileseydi, âdetini başka türlü yapardı. Herşeyi, âdetine göre yaratırdı. Meselâ dileseydi, kâfirleri, dünyâda zevk ve safâsına düşkün olanları, can yakanları, aldatanları Cennete sokardı. İmânı olanları, ibâdet edenleri, iyilik yapanları Cehenneme sokardı. Fakat, âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler, böyle dilemediğini göstermektedir.

İnsanların her işini, istekli ve isteksiz, bütün hareketlerini yaratan O'dur. Kulların, ihtiyâri, ya'nî istekli hareketlerini, işlerini yaratması için, kullarında "İrâde" yaratmış, bu irâdelerini, dilemelerini, işleri yaratmasına sebep kılmıştır. Bir kul, birşey yapmak isteyince, Allahü teâlâ da dilerse, o işi yaratır. Kul istemezse, Allahü teâlâ da dilemezse, o şeyi yaratmaz. O şey, yalnız kulun dilemesi ile de yaratılmaz. O da dilerse yaratır. Kullarının istekli işlerini yaratması, birşeye ateş değerse, o şeyde yakmağı yaratması, ateş değmezse, yakmağı yaratmaması gibidir. Bıçak değince, kesmeği yaratmaktadır. Kesen, bıçak değildir. O'dur. Bıçağı, kesmek için sebep kılmıştır. Demek ki, kulların istekli hareketlerini, onların ihtiyâr etmeleri, dilemeleri sebebi ile yaratmaktadır. Fakat tabiattaki hareketler, kulların ihtiyâr etmelerine bağlı değildir. Bunlar, yalnız Allahü teâlâ dileyince, başka sebeplerle yaratılmaktadır. Herşeyin, güneşlerin, zerrelerin, damlaların, hücrelerin, mikropların, atomların maddelerini, özelliklerini, hareketlerini yaratan yalnız O'dur. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Ancak, cansız maddelerin hareketleri ile, insan ve hayvanların istekli hareketleri arasında şu ayrılık vardır ki, kullar dileyince, O da dilerse, kulu harekete geçiriyor ve yaratıyor. Kulun hareket etmesi kulun elinde değildir. Hattâ nasıl hareket ettiğinden haberi bile yoktur. (İnsanın hareketi, nice fizik ve kimya olayları ile hâsıl olmaktadır.) Cansızların hareketlerinde "İhtiyâr etmek" yoktur. Ateş değdiği zaman, yakmak yaratılması, ateşin dilemesi ile değildir.

(Sevdiği, acıdığı kullarının, iyi fâideli isteklerini, O da ister ve yaratır. Bunların kötü ve zararlı isteklerini, O istemez ve yaratmaz. Bu kullarından hep iyi, fâideli işler hâsıl olur. Bunlar, birçok işlerinin hâsıl olmadığı için üzülürler. Bu işlerin zararlı oldukları için yaratılmadığını düşünmüş, anlamış olsalardı, hiç üzülmezlerdi. Bunun için sevinirler, Allahü teâlâya şükrederlerdi. Allahü teâlâ, insanların istekli işlerini, onların irâde etmelerinden sonra yaratmağı, ezelde irâde etmiş, böyle olmasını dilemiştir. Ezelde böyle dilemeseydi, istekli hareketlerimizi de, biz istemeden, hep O zorla yaratırdı. İstekli işlerimizi biz istedikten sonra yaratması, ezelde, böyle istemiş olduğu içindir. Demek ki, O'nun irâdesi hâkim olmaktadır.)

Kulların istekli hareketleri, iki şeyden meydana gelmektedir Birincisi; kulun irâde ve kudreti iledir. Bunun için, kulun hareketlerine "Kesb etmek", edinmek denir. Kesb, insanın sıfatıdır. İkincisi; Allahü teâlânın yaratması, var etmesi iledir. Allahü teâlânın emirler, yasaklar, sevâblar ve azâblar yapması, insanda kesb bulunduğu içindir. Sâffât sûresinin 96.

âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: “Allahü teâlâ, sizi yarattı ve işlerinizi yarattı.” Bu âyet-i kerîme, hem, insanlarda kesb, ya’nî hareketlerinde “İrâde-i cüz’iyye” bulunduğunu göstermektedir. Cebr olmadığını açıkça isbât etmektedir. Bunun için “İnsanın işi” denilmektedir. Meselâ, “Ah” vurdu, kırdı” denir. Hem de, herşeyin kaza ve kaderle yaratıldığını belli etmektedir.

Kulun işinin yapılmasında, yaratılmasında, önce, kulun bu işi irâde etmesi lâzımdır. Bu isteğe “Kesb” denir. Âmidî merhum, bu kesbin, işlerin yaratılmasında sebeb olduğunu, te’sîr ettiğini bildiriyor. “Bu kesbin ihtiyârî olan işin yaratılmasına te’sîri olmaz” demek de zarar vermez. Çünkü yaratılan iş ile kulun istediği iş, başka değildir. Demek ki, kul her istediğini yapamaz, istemedikleri de olabilir. Kulun, her istediğini yapması, her istemediğinin olmaması, kulluk değildir. Ülûhiyyete kalkışmaktır. Allahü teâlâ, lütf ederek, ihsân ederek, acıyarak, kullarına muhtaç oldukları kadar ve emirlere, yasaklara uyabilecek kadar kuvvet ve kudret, ya’nî enerji vermiştir. Meselâ, sıhhati ve parası olan kimse, ömründe bir kerre hacca gidebilir. Gökte Ramazan hilâlini görünce, her sene bir ay oruç tutabilir. Yirmidört saatte, beş vakit farz olan namazı kılabilir. Nisâb miktarı malı, parası olan, bir hicrî sene sonra, bunun kırkta bir miktarı altın ve gümüşü ayırıp müslümanlara zekât verebilir. Görülüyor ki, insan kendi istekli işlerini, isterse yapar, istemezse, yapmaz. Allahü teâlânın büyüklüğü, buradan da anlaşılmaktadır. Câhil ve ahmak olanlar, kaza ve kader bilgilerini anlayamadıkları için, Ehl-i sünnet âlimlerinin sözlerine inanmaz. Kulların kudret ve ihtiyârlarında şüphe ederler. İnsanı, istekli işlerinde âciz ve mecbûr sanırlar. Ba’zı işlerde kulların ihtiyârı olmadığını görerek, Ehl-i sünnete dil uzatırlar. Bu bozuk sözleri, kendilerinde irâde ve ihtiyâr bulunduğunu göstermektedir.

Bir işi yapıp yapmamağa gücü yetmeğe “Kudret” denir Yapmağı veya yapmamağı istemeğe “İrâde”, dilemek denir. Bir işi kabûl etmeğe, karşı gelmemeğe “Rızâ”, beğenmek denir. İşin yapılmasına te’sîr etmek şartı ile, irâde ile kudretin bir araya gelmesine “Halk”, yaratmak denir. Te’sîrli olmayarak bir araya gelmelerine “Kesb” denir. Te’sîr etmek ve etmemek şart olmazsa “İhtiyâr” denir. Her ihtiyâr edenin, halik olması lâzım gelmez. Bunun gibi, her irâde edilen şeyden, râzı olmak lâzım gelmez, ihtiyâr ve kesb, birlikte bulunabilir. İhtiyâr, halk ile de birlikte bulunabilir. Bunun için, Allahü teâlâya “Halik” ve “Muhtâr” denir. Kula, “Kâsib” ve “Muhtâr” denir.

Allahü teâlâ, kullarının tâatlarını, günahlarını irâde eder ve yaratır. Fakat, tâatten râzıdır. Günahdan râzı değildir, beğenmez. Herşey, O’nun irâde ve halk etmesi ile var olmaktadır. En’âm sûresinin 102. âyet-i kerîmesinin meâli şöyledir: “O’ndan başka ilâh yoktur. Herşeyin hâlıkı, ancak O’dur”

Dîvân’ından ba’zı kısımlar:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin Fârisî Dîvân’ı bir şaheserdir. Dîvân’ında Allahü teâlânın sevgili Peygamberini ve O’nun insan hayâlinin varamayacağı yükseldiğini, ince rûhunun terennümleri, edebiyattaki büyük mahareti ve san’atı ile, pek veciz ve çok güzel anlatmıştır. Okuyup anlayabilenleri hayran bırakmaktadır. Türkçeye tercümesinde o ince san’ata ve derin ma’nâları anlatmak mümkün değil ise de birşeyler duyurabilmek için, Kabr-i saadeti ziyâret ederken söylemiş olduğu beytlerden birkaçının tercümesi yazıldı:

Ey âsîler melcei! Ben himâyene geldim,
Ancak sayısız hatâ, huzûruna getirdim.

Dalâlet sahrasında dolaştım senelerce,
Şimdi yüzüm, hidâyet güneşine getirdim.

Bu dağın eteğinden çok hoş koku geliyor,
Dersin ki, nesîm-i subh, bûy-ı yâr getiriyor.

Toprağından kalbimin yaraları düzeldi,
Teâlâllah hangi misk, bu devayı veriyor.

Vasl-ı dost hilâlinden her an nişan belirir,
Atın ayağından ki, sana doğru kopuyor.

Nereden gelir bilmem, yalnız şunu bilirim,
Tablâ-ı attârdan hep güzel koku geliyor.

Gece-gündüz nişanı aradan kalktı, çünkü,
Arkası kesilmeden dâima nûr geliyor.

O, misk gazellerinin en üstünü değilse,

Yâ niçin bu topraktan eşsiz koku geliyor!

Âlemin maşukunun zuhur yeri burası,
Misâlini anlatmak, akla çok zor geliyor.

Saatte bir an eğer, o can zuhur ederse,
O yerden mahşere dek, gül kokusu geliyor.

Her menzilde göründü ayağından bir nişan,
Ülül-ebsâr gözüne, ondan sürme oluyor.

Peygamberler, boynun bendleri olup da,
O’na göstermek için, salınarak yürüyor.

Kanlı yaşım damlası Cem yüzüğünün taşı,
O’na kavuşmak şevki, gözden kan yağdırıyor.

Uyan gönül, ezelî güzel zuhuru burda,
Bitmez tecelli burda, hûşyâr kalbe oluyor.

Rü’yâda görmediğim, uyanıkken elverdi,
Se’âdetime bak ki, uyanıkken geliyor.

Hâlid, sözü kes artık, sabah rüzgârı ile,
Kûy-i Ahmed muhtârın, bûy-u hâki geliyor.

Lî me’allah emîni, mâ evhâ sır mahremi,
Vasfını söyleyemem, izaha zor geliyor.
Leamrük tahtı şahı levlâke şehsuvân,
Adâlet sahibi Hak, seni çok medhediyor.
Ayağını öpmekle, yer Arş’tan üstün oldu,
Bedbaht olan zavallı bunu inkâr ediyor.

Celâlin sarayından saf olmuş meleklere,
Kapıdan, pencereden “Açıl!” sesi geliyor.

Ne büyük saraydır ki, en ednâ kölesinden,
Şehinşâhi cihâna, hicâb ve ar geliyor.

Aşağı mertebenden fikir kuşu Arş’a dek,
Çıkar, maksada ermez, ağzından kan geliyor.

Ayağın öpmek aşkı, feleği mecnûn etti;
Bunun için dâima, böyle dönüp duruyor.

Yolunda, inatçıdan kalbine diken batar;
Gülçine, gül dikeni nasıl acı geliyor.

Zülfünün teli için kavgaya girişirim,
Nerde en güzel miskten bir bahis açılıyor.

Öyle bir pâdişâh ki, O’nu anlatmak için,
Arş-ı a’zamdan ancak, eşsiz inci geliyor.

Saçının teli, tesbih san’atını yok eder;
Güzelliğin yazıya ve şiire sığmıyor.

Akıl O’nu övmekte çok sıkıntıya düştü,
Maazallah mümkün mü, o bu kadar anlıyor.

O’nu hulkuyla övmek, abes iştigal olun
O’nu hakkıyle öven, ancak Rabbi oluyor.

Âlemi bir zerreye sığdırmak mümkün olur.
O’nu sözle anlatmak, bundan da zor geliyor.

Bir zât ki hürmetine var oldu iki cihan,
Her yüksekten yüksektir desem, ne kâr yeriyor.

Kalbindeki esrârdan Cebrâil agâh olmaz,
Gerçi kalbin şak için bir anda yüz kez geliyor.

Bu mevsimde sahrayı boşuna geçme, hacı!

Kâ’be, şimdi Ravdâ’yı, tavaf için geliyor.

Af edici ve kerîm ve o kadar cömerttir,
Sudan inci; taşdan cevher, dikenden gül geliyor.

Eğer gül bahcesinde O’ndan bahsedilirse,
Mütebessim dudağın, herkes gonca buluyor.

Peygamberlerin bile âh eyledikleri gün,
Hüsn-i iltifâtıyla, halâs mümkün oluyor.

Gah ay iki şak olur, parmağın hünerinden,

Gah parmağı dibinden, berrak sular akıyor.

Saç kıvrımını teşbih Çin miskine, hatâdır,
Bu her yaraya merhem, oysa yara ediyor.

Sâdece dağ geyiği, O'nu tasdik etmedi,
İ'câzını kara taş bile ikrâr ediyor.

Uzun yolu, bir anda gitti ve geri geldi,
Akl üstadına bunu, ölçmek çok zor geliyor.

Melekler sidreye dek, yolunda saf olmuşlar;
Müjde, dikkatle bakın! Seyyid-i muhtâr geliyor.

Abaya yüzünün güneşi zâhir olsa,
Yûsuf, can pahasına bu pazara geliyor.

Hicrinden odun ağlar, sen ise ölmüyorsun,
Merd isen, bu yaşaman, sana çok ar geliyor.

Boy ve yüzünü tesbih olamaz taze güle,
Bu uygunsuz fikirden, akıl çok mahcûb oluyor.

Güneş nûr saçıyorsa, O'nun nûrlarındandır,
Güldeki ter damlam, gül yüzünden geliyor.

Yüzünden parlıyan nûr, aşkından cezbe olur,
Yalvarmak âşıktan ve nâz maşuktan oluyor.

Vadi Eymen ağacı tesellisi O'ndandır,
Tûr'da Mûsâ'nın Hakla talebi, Ondan geliyor.

Kuvvetinden bahsetmek faydalıdır; kısaca,
Eli yeninden çıksa, pençe-i kahhâr oluyor.

Cûdunda, bulut kendine ağlasa yeridir;

Köpüğü yüzbinlerce, deryalara gülüyor.

İhsânından toprağa bir damla damlar ise,
Çorak toprak her yandan, taşıp deniz oluyor.

Bu işte gâfil âlim, vâsıtayı görmeyip,
Yanılıp, bunlar, dönen felekten olur diyor.

Pak sinesi sırrından "Elem Neşrah" verir haber,
Bunu bil yeter, esrâr ma'deni O oluyor.
Mahşer günü mevkıfte eğer zâhir olmasa,
Nebilerde cesâret, kalması olurdu zor.

Perdeni kaldırmakla, Cebrâil pek övünür,
Bu devlet meleklerde O'na nasîb oluyor.

O'nu vasfetmek bundan daha yüksektir amma,
Daha yüksek söylersem, ağyar inkâr ediyor.

Melekler meclisinde, üstün insandan bahis,
Olursa, önce Muhacir, sonra Ensâr geliyor.

Düşmanı yıkan mertler, konuşulsa bir yerde,
Hepsinde Peygamberin, evsâfı söyleniyor.

Cömertliğinden utan, sen ey Hâtem-i Tâî,
Ki O'nun Eshâbının, işar bahsi geçiyor.

Îmân sermâyeleri, başka kimsede yoktur,
Ebrârın kitabında, önce onlar geliyor.

Yârı Sıddîk-i Ekber ki, şânında Kur'ân'da,
"Sâniyesneyni iz hümâ fil gâri" bildiriyor.
Hep melekler örtündü, yamalı hırkasından,
Birbirine Allahın, rızâsın müjdeliyor.

Sanma ta her muhabbet, böyle olur yâr için,
Ayağını yılanın, ağzına sokuyor.

Azametinden şeytan, kaçıyor sinek gibi,
Ondan başka böyle iş, kimden zuhur ediyor.

İlim, hilim, adâlet ve fadl, ma'rifet ve kemâli,
Akıl anlayamayıp, hayret içre kalıyor.

Medh olunmaz hiç biri, kalemi kenara koy,
Çünkü sıra Allahın arslanına geliyor.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri bir şiirinde de şöyle demektedir;

Âh Yazık:

Ömrüm boş şeylerle geçti, âh yazık!
Yârını hiç düşünmedim, âh yazık.
Hep havaya bina kurdum, şaşkınca,
Din temeli çürük oldu, âh yazık!

Affı sonsuzdur diyerek, pek azdım,
(Kahhâr) ismini unuttum âh yazık!
Daldım günaha, yapmadım hiç hayr,
Niçin doğru yoldan saptım âh yazık.

Mal için, makam için hep uğraştım,
Sonsuz ni'metlerden oldum, âh yazık.
Yol bozuk ve karanlık, önde şeytan,
Günah ağır, ağlarım hep, âh yazık.

Hesap defterimde yok bir iyilik,
Nasıl kurtulur bu Hâlid? Âh yazık.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinin mübârek sözlerinden ba'zıları:

"Sizlere vasıyyetim; hocaya i'tirâzı terk, Resûlullahın dînine ittiba' ve kendini aradan çekip, yok etmeği bu yolun esâsı biliniz. Bu üçü olmadan bu yolda ilerleme olmaz."

"Bu yolun büyükleri kendilerine bağlı olanlardan gâfil değillerdir. Onlara kimse kafa tutamaz. Onlara kafa tutanın işi de, başı da, saadeti de gider."

"Hanım, çocuklar, mal ve mülk, Allahü teâlânın emânetleridir. Emânetlerini istediği zaman alır."

"Nefs-i emmâreden kurtulmanın alâmeti, insanların kabûlü ile inkârını, övmesi ile ayıplamasını, kabûl veya red etmelerini eşit görmektir. İnsanların rağbetine sevinip, aramamalarına, etrâfında dolaşmamalarına üzülmek, basitlik, büyük akılsızlık ve anlayışsızlıktır."

"Binlerce keşf ve kerâmeti, bir sünneti ihyâ etmekle eşit tutmak, olgun olmamanın alâmetidir."

"Hangi şekilde olursa olsun, bu büyüklere bağlılık büyük ni'mettir."

"Bu büyüklerin yolunun azını çok biliniz. Bu büyük hânedana bağlanmayı, iki dünyâ devlet ve saadetinin sermâyesi kabûl ediniz."

"En mühim vasıyyetim şudur ki; ölümü, âhıret hâllerini ve ni'metlerin hakîkî sahibini unutmayınız. Elden geldiği kadar peygamberlerin Efendisi'nin (aleyhisselâm) sünnetine ittiba'da (uymada) ileri gitmeye çalışınız. Günde bin kerre duyulmayacak kadar alçak sesle, Kelime-i tehlîl söyleyiniz. Hem kalbe yönelerek, hem de ma'nâsını düşünerek olsun. Böylece kalbte, hakikî matlûbdan başka birşey kalmasın. Zîrâ büyüklerin yolunda, maksûd olan mâ'bûddur."

"Elden geldiği kadar kaç kötü arkadaştan,
Kötü ahbâb kötüdür, en zehirli yılandan.

Yılan zehir akıtıp, insanı candan eder,
Ama kötü arkadaş, can ve imândan eder."

"Günahların çokluğu ümidsizliğe düşürmesin ve bu yoldan şeytana fırsat verilmesin."

"İhlâs ne kadar çok olursa, evliyânın yardımı o kadar ziyâde olur."

"Evliyânın kalbleri, ilâhî nûrların çıkıp geldiği kaynaklardır. Onların hoşnut olduğundan, Hak teâlâ da hoşnuttur. Onların kalblerinde yer eden, büyük devlete kavuşmuştur."

"İnsanoğlu dünyâyı elde etmek uğruna, nice sonsuz devlet ve saadetleri kaçırdı."

"Bizim yolumuz, İslâm dînine ittiba' (uyma) yoludur. Herkes elinden geldiği kadar buna çalışmalıdır."

"Sahih keşfle sabittir ki, kalbi zikredene, imânının gitmesi için şeytan musallat olamaz."

"Allah adamlarının iğnesini (dokunaklı sözlerini) ilâç gibi bilmelidir. Çünkü bu taifenin celâli, cemâl ile karışıktır. Ya'nî kızmalarında da merhamet vardır."

"Bütün gayretle, sünnetin yayılmasına ve bid'atlerin yok edilmesine çalışmalı, müslümanların, Ehl-i sünnet âlimlerinin

bildirdikleri doğru i'tikâd üzere olmalarına uğraşmalıdır. Bu işle uğraşmadan yapılan zühd ve ibâdeti; kör, kötürüm ve ihtiyârlar da yapar."

"Namazın şart ve rükünlerini, sünnet ve edeblerini anlatan kitapları insanlara okuyup, tavsiye ediniz ki, büyük devlettir."

"İhlâsı olan kurtulur."

"İnsanlardan gelen sıkıntılara katlanmak, Allahü teâlânın beğendiği, Resûlullahın sevdiği ve büyük evliyânın özendiği bir ahlâktır."

"İslâmiyet yolunda en önemli edebler şunlardır: İslâm dininin ahkâmına tam tâbi olmak, genişlik ve darlıkta sabretmek, rahatlık ve bollukta tam şükretmek, sünneti ihyâ etmek, bid'atten sakınmak, kırıklık içinde devamlı Rabbine yalvarıp yakarmak, Allahdan başkasının hatıra gelmemesi için çok çalışmak, görmek gözün işi olduğu gibi, huzûru da kalbin işi, melekesi hâline getirmek, hattâ kalbin, dünyâ ve âhırete âit her şeyden yüz çevirip, hakikî mahbûb, ya'nî gerçek sevgili olan Allahü teâlâdan başkasına bağlılığının kalmamasını sağlamak."

"Mektûplaşmak, görüşmenin yarısıdır."

1) Şems-üş-şümûs tercümesi (Hasen Şükrü) İstanbul 1302

2) Mecd-i tâlid tercümesi (İbrâhim Fasih Hayderi), Hüdâvendigâr vilâyeti (Bursa) 1308

3) Tezkâr-ür-ricâl el-cüz-ül-evvel Mevlana Halid-in-Nakşibendî Bağdat 1399

4) Reşahât ayn-ül-hayât (Muhammed Murâd-ı Kazânî) sh. 160

5) Hadâik-ül-verdiyye (Abdülmecîd Hâni) sh. 223

6) İrgâm-ül-merîd (Muhammed Zâhid Düzcevî) İstanbul 1328, sh. 78

7) Hadîkat-ün-nediyye (Muhammed bin Süleymân Bağdadî), İstanbul 1981, sh. 49

8) Kitâb-ül-Behçet-üs-seniyye (Muhammed Hâni) İstanbul 1977, sh. 3

9) Âdâb risalesi (Muhammed Hâni) 1326, sh. 67

10) Makâmât-ı Mazhariyye İstanbul 1986, sh. 179

11) Hadîkat-ül-evliyâ, İstanbul 1318, sh. 156

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1066

13) Herkese Lâzım Olan Îmân (Kemahlı Feyzullah)

14) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 162

15) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 54

16) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 66

17) El-Imân vel-İslâm (İstanbul 1984)

18) Divân (Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî)

MÎR AHMED MUHTÂR EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden, Yüzonbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Muhtâr olup, ulemâdan Mahmûd Bey'in oğludur. "Molla Bey" diye bilinir. 1222 (m. 1807) senesinde İstanbul'da doğdu. 1300 (m. 1882) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'daki Celveti dergâhında, Seyyid Hâşim Üsküdâri bin Şeyh Yûsuf Nizâmeddîn Celvetî hazretlerinin kabri yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren, zamânının âlimlerinden olan Şerhî Hâfız Ahmed Efendi'den ilim öğrenip, icâzet aldı. Meşhûr Evliyâ Hoca'dan ve Arab Hoca'dan da tefsîr, hadîs ve hikmet ilimlerini okudu. Hızır Ağazâde Saîd Bey'den de Farsça lisânını öğrendi. 1242 (m. 1826) senesinde "Dîvân-ı Hümâyûn" kalemine me'mûr olarak girdi. 1246 (m. 1830) senesinde yapılan imtihanı başarıyla kazanıp rüûs (diploma)

aldı. Vazifesinde yavaş yavaş yükselmeye başladı. 1261 (m. 1845) senesinde "Takvîm-i vekâyi" (Resmî gazete) musahhihliğini yapmağa başladı. 1272 (m. 1855) senesine kadar bu vazîfeye devam etti. Aynı sene içinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1273 (m. 1856) senesinde Haremeyn, 1278 (m. 1861) senesinde İstanbul pâyeleriyle taltif edildi. Bu sene içinde İstanbul kadılığı vazîfesine getirildi. 1285 (m. 1868) senesinde de Anadolu kadıaskerliği payesi yerildi: 1286 (m. 1869) senesinde; "Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye" üyeliğine getirildi. Yedi ay sonra meclis üyeliğinden istifâ etti. 1288 (m. 1871) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi 1 yıl iki ay 3 gün müddetle bu vazîfede kaldıktan sonra, 1289 (m. 1872) senesinde vazîfeden ayrıldı. 1295 (m. 1878) senesinde Sultan İkinci Abdülhamîd Hân tarafından ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. 7 ay 4 gün bu vazîfede kaldıktan sonra vazîfeden alındı. Her iki şeyhülislâmlık müddeti toplamı, 1 yıl 9 ay 7 gündür. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Âlim ve fâzıl bir zât olan Mîr Ahmed Muhtâr Efendi, güler yüzlü ve hoş sohbet bir zât idi. "Murassa-i Osmânî" ve "Birinci Mecîdî" nişanları (madalyaları) vardır. Eserleri şunlardır: 1- Tuhfet-ül-Muhtâr: Tefsîr-i Celâleyn'in şerhi olan "Cemel"in telhisi (kısaltılmışı)dır. 2- Şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd, 3- Şerh-i Risâle-i Şeyh Reslân-ı Dımeşkî min-et-tasavvuf. Bu eserleri basılmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) İlmiye salnamesi sh. 602

2) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 40

MOLLA EFENDİ (Muhammed Emîn İstanbulî)

Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen kırâat âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Muhammed Emîn Efendi olup, Reîs-ül-kurrâ ismiyle tanınan Abdullah bin Sâlih el-Eyyûbî el-İstanbûlî'nin oğludur. Tasavvufda Hâlidiyye yoluna mensûb idi. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Kaynak eserlerde doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunamayan Muhammed Emîn Efendi, 1275 (m. 1859) senesinde İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebâ Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin mübârek ayakları tarafındaki pencerenin kenarında, babasının yanına defnolundu.

İlim tahsilini babasının ve devrinin ba'zı âlimlerinin huzûrunda tamamlayan Molla Efendi, fazilet sahiplerinden sâlih bir zât idi. O da babası gibi diğer ilimlerle birlikte, bilhassa kırâat ilminde derin âlim idi. Eyyûb Sultan Câmii'nde imamlık yapardı. Yazdığı eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Tercümet-ül-erîb fî îzâh-il-cem'i vet-takrîb, 2- Umdet-ül-hıllân fî îzâh-ı zübdet-ül-irfân, 3- Tuhfet-ül-emîn fî vükûf-il-Kur'ân-il-mübîn, 4- Silsile-i eimme-i kurrâ, 5- Tuhfet-üt-tecvîd, 6-Tuhfet-ül-kitâb fî İzâh-ir-resmi vel-hatti, 7- Hadîkat-ür-reyyâhîn, 8-Menâkib-ül-Hâlidiyye: Hazreti Hâlid bin Zeyd el-Ensârî'nin menkıbelerini açıklamakta olup matbûdur. 9- Gülşen-i meşâyıh-i selâtîn, 10- Mecmûa-i vefeyât.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 38

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 75

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 375

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 1

MOLLA HALÎL Sİ'RİDÎ

Fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimi, tasavvuf ehli büyüklerden. İsmi, Halîl bin Hüseyn es-Si'ridî el-Ömerî el-Kürdî eş-Şâfiî'dir. 1167 (m. 1754) senesinde Bitlis yakınlarında Hizân'da doğdu. 1259 (m. 1843) senesinde Siirt'te vefât etti. Kabri Siirt'te olup, ziyâret edilmektedir.

Tahsile başladığı sıralarda, babası Molla Hüseyn onu Sofiyye-i aliyyeden olan büyük âlim Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretlerinin huzûruna götürdü. Onun duâ ve teveccühlerine mazhar oldu. Yaşadığı bölgenin âlimlerinden ilim öğrendi. En meşhûr hocası Molla Mahmûd Behdînî (r.aleyh) idi. Babasının ilminden de çok istifâde etti. O mübârek kimselerin yanında aklî ve naklî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldi. Pekçok kerâmetleri görüldü. Zamanının müftîsi ve asrının bir tanesi

oldu. Tahsilini tamamladıktan sonra, Siirt'te talebe yetiştirip kıymetli eserler yazmak ve insanlara Allahü teâlânın yolunu gösermekle meşgûl oldu. Pekçok talihli kimseler, kendisinden feyz alıp, kalblerini Allahü teâlânın aşkıyla doldurmak ve hâllerini Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı ile süslemekle şereflendiler. Bunların en büyüklerinden biri de, Seyyid Fehîm-i Arvâsî hazretleri gibi büyük bir âlimi yetiştirmesi ile, Allahü teâlânın rızâsına ve bütün insanlığın duâsına mazhar olan Muş müftîsi Ebû Abdullah Molla Hasen Ehvedî Ensârî hazretleri idi. Seyyid Fehîm-i Arvâsî (r.aleyh), talebelerinden Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretlerini yetiştirdi. O da Birinci Dünyâ harbi esnasında Ermeni katliâmı sırasında memleketi olan Van'ın Müküs (Bahçesaray) nahiyesine bağlı Arvas (Doğanyayla) köyünden hicret ederek, uzun bir yolculuk ve birçok sıkıntılardan sonra İstanbul'a geldi. İstanbul'da insanlara yıllarca durup-dinlenmeden ilim ve feyz saçtı. Yetiştirdiği talebelerle büyük İslâm âlimlerinin eserlerinin bütün dünyâya yayılmasına vesile oldu.

Molla Halîl Si'ridî'nin yazdığı kıymetli eserler şunlardır: 1- Tefsîrü Tabsırat-ü-kulûb fî kelâmi Allâm-il-guyûb, 2- Tefsîrun ahar ilâ sûret-il-Kehf, 3- Diyâtı kalb-il-arûf fit-tecvîdi ver-resmi ve ferşey-il-hurûf, 4- Şerhun alâ manzûmet-iş-Şâtıbî fit-tecvîd, 5-Mahsûl-ül-mevâhib-il-ehâdiyyeti fil-hasâisi veş-şemâil-il-Ahmediyye, 6-Te'sîsü kavâid-il-akâid alâ mâ sahha min ehl-iz-zâhir vel-bâtın min-el-avâid, 7- Mulahhas-ül-kavâtî' vez-zevâcir, 8-Kitâbün fî usûl-il-fıkh-iş-Şâfiî, 9- Kitâbün fî usûl-il-hadîs, 10- Zübdetü mâfi fetâv-el-hadîs, 11- Muhtasar-u Şerh-is-Sudûr fî şerh-il-mevti ve ahvâl-il-kubûr, 12- Minhâc-üs-sünne fî ahvâl-is-sûfiyye: Manzûm bir eserdir. 13- Nebzetün min-el-mevâhib-il-medeniyyeti fiş-Şathiyyâti vel-Vahdet-üz-zâtıyyeti, 14- Nehc-ül-enâm fil-akâid: Manzûmdur. 15- Şerhun alâ kasîdet-il-hemziyye, 16- Risale fil-ma'fuvvât, 17-Ezhâr-ül-ğusûn min me'kûlâtı erbâb-il-fünûn, 18- El-Kâmûs-üs-sânî fin-nahvi ves-sarfi vel-me'ânî, 19- Risâletün fî ilm-il-mantık, 20-Risâletün fil-mecâz vel-istiâre, 21- Risâletün fî âdâb-il-bahs vel-münâzara: Manzûmdur. 22-Risâletün fil-va'z, 23- El-mantûk-uz-zümridiyye nazmu telhîs-il-miftâh, 24-Manzûme fî mevlid-in-Nebiyyi

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Seddet-i Ebediyye sh. 131, 149, 150

2) El-A'lâm cild-2, sh. 317

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 38

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 357

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 117

6) İcâzetnâme-i Ahmed Mekkî İstanbul 1373, sh. 4

MÜFTÎ-ZÂDE AHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksensekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ahmed olup, babası Gelibolu müftîsi olduğu için, "Müftî-zâde" diye şöhret bulmuştur. Doğum yeri, târihi ve babasının ismi bilinmemektedir. 1206 (m. 1791) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Havuzkuyusu civarında medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasının yanında gördükten sonra, zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. İlimde ilerleyip diploma aldıktan sonra kadılık mesleğine yöneldi. İlk olarak, 1181 (m. 1767) senesinde, "Hâriç" rütbesiyle Galata kadılığına ta'yin edildi. Bilâhare Edirne pâyesine nâil oldu. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında, 1186 (m. 1772) senesinde zuhur eden Osmanlı-Rus savaşında Mekke-i mükerreme pâyesiyle ordu kadılığı vazîfesini yürüttü. 1196 (m. 1781) senesinde İstanbul kadılığına yükseldi. 1199 (m. 1784) senesinde Rumeli pâyesiyle Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1200 (m. 1785) senesinde Şeyhülislâm Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Allahü teâlânın emirlerine uyulmasına, yasaklarından kaçınılmasına gayret etti. Şeyhülislâmlığı müddetince adâlet ve doğrulukla hükmedip bid'atleri, haksızlığı ortadan kaldırmaya çalıştı. 2 yıl 1 ay 15 gün bu yüksek makamda kaldıktan sonra, ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle, 1202 (m. 1787) senesinde vazîfeden alındı. Beylerbeyi'nde bulunan kendi evine çekilip, gece-gündüz Kur'ân-ı kerîm okumak, ilmî mütâlâalarda bulunmak ve Allahü teâlâya ibâdet edip, tâatte bulunmak sûretiyle vakitlerini kıymetlendirdi. Bu hâl üzereyken vefât etti.

Müftî-zâde Ahmed Efendi, derin âlim, fazilet sahibi zamanının âlimleri arasında husûsî üstünlüğü olan bir zât idi. Hak ve hakîkati söylemekten çekinmeyip bid'at ehli ve sapıklarla mücâdele ederdi. Görünüşü sert ve şiddetli ise de, aslında çok

mütevâzî ve merhametli idi. Herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Allahü teâlânın emirlerine ve sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünnetine sıkı bağlı, haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Nüktedân ve hazır cevap idi. Bir defasında Fas hâkimi Mevlânâ Muhammed, Osmanlı âlimlerini imtihan etmek için dört mes'ele sorup cevap istemişti. Müftî-zâde Ahmed Efendi de, suâllere ikna edici ve faydalı cevaplar yazmak sûretiyle, Osmanlı âlimlerinin ilmî üstünlüğünü isbatlamıştı. Kâdı Beydâvî'nin tefsîrinin ba'zı kısımlarını şerh eden risaleleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 110

2) İlmiye salnamesi sh. 555

3) Kâmûs-ül-a'lâm, cild-6, sh. 4359

MUHAMMED BERCÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Azûz'dur. 1170 (m. 1756) senesinde Cezayir'in Berç denilen köyünde doğdu. 1233 (m. 1818) senesinde, hac dönüşünde yakalandığı veba hastalığından, doğduğu köyde vefât etti.

Muhammed Berti, babasının terbiyesinde yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Gençliğini ilim öğrenmekle geçiren Muhammed Bercî, aklî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuştu. Tasavvuf yolunun edebini Muhammed bin Abdürrahmân Ezherî'den öğrendi. Muhammed Ezherî'nin yanında uzun süre halvette kaldı. Bu sırada annesi, Muhammed Bercî'den hiç haber alamadı. Oğlunu çok özledi. Oğlunun hasreti ile yanıp tutuştu. Bu hasretle evinin üzerine çıkıp üç defa "Muhammed bin Azûz" diye bağırdı. Muhammed Bercî, Allahü teâlânın izni ile annesinin bu sesini işitti. Bunu hocasına arz edince, hocası, onun annesinin yanına dönmesini emretti. Ayrılırken de; "Şayet sen gittikten sonra vefât edersem, Şeyh Abdürrahmân Baş Terzî'den ayrılma!" diye nasihat etti. Muhammed Bercî, hocasının vefâtından sonra Abdürrahmân Bâş'ın hizmetinde bulundu. Vefâtına kadar onun yanından ayrılmadı. Tasavvuf yolundaki yetişmesini onun yanında tamamladı.

Muhammed Bercî, 1232 (m. 1817) senesinde, talebelerinden Ali bin Ömer Tulgî, Mübârek bin Hâydem ve ba'zıları ile beraber hacca gitti. Hac kâfilesinde Tunus sultânı Abdürrahmân da vardı.

Muhammed Bercî, dâima iyiliği emreder, kötülükten sakınırdı. Müslümanlar, aralarındaki müşkilleri hâlletmesi için ona baş vururlardı. O hilm ve güzel ahlâk sahibi idi. Heybetli ve vakarlı idi.

Muhammed Bercî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Manzûmetün fî kavât-ül-mürîd, 2-Şerhun alet-Telhîs.

Kavât-ül-mürîd manzûmesinden ba'zı bölümler:

Talebeyi maksûduna kavuşturan yolu kesen şeylerin en kötüsü şunlardır: Amellerini mu'teber görmesi, uzun emel sahibi olması, kendini evliyâdan ve Resûlullaha (aleyhisselâm) vâris olan âlimlerden görmesi, rü'yâda hâsıl olan hâllerde kanâat etmesi, insanların kendisine iltifât etmesini istemesi. Ey yavrum! Gaflet ve aldanma içerisinde olanlardan sakın! Edebe sarıl. Tasavvuf yolunda bulunanların dikkat etmesi lâzım gelen edebler dörttür. Berâberindekilere insafla, adâletle muâmele etmek. Nefse hiç fırsat vermemek. Büyüklere hürmet etmek. Küçüklere şefkat göstermek.

Yine tasavvuf yoluna mensûb olan kimseye şunlar da lâzımdır Zâlimden sakınmak, ondan uzak durmak, ilmi ile amel edeni kendisine tercih etmek. Muhtaçlara yardım etmek. Vaktini Allahü teâlâyı anmadan geçirmemek.

Ey yavrum! Dâima Allahü teâlânın seni gördüğünü unutma. Dünyâda garîb olduğunu, vefât ettiğin zaman yere düşüp kalacağını, mezarda yapayalnız olacağını, orada hesaba çekileceğini unutma.

Ey yavrum! Şu beş temel husûsu yerine getir 1- Açıkta ve gizlide takvâ sahibi ol, ya'nî haramlardan kaç. 2- Sözünde işinde ve davranışlarında asla tâviz vermeden Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine uy. 3- İster sana sırt çevirsinler, ister sana teveccüh etsinler mahlûktan birşey bekleme. Çünkü hakîkî yardımcı Allahü teâlâdır. 4- Az veya çok, Allahü teâlânın sana verdiğine, senin hakkındaki taksimine râzı ol. 5- Gizlide ve açıkta, hiçbir zaman Allahü teâlâdan gâfil olma.

¾¾

1) Ta’rîf-ül-halef cild-2, sh. 482

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 291

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 359

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 62, 241

MUHAMMED CÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Cân’dır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1266 (m. 1849) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Muhammed Cân, ilim tahsilini tamamladıktan sonra, büyük İslâm âlimi Abdullah-ı Dehlevî’nin hizmetlerinde bulunarak, yüksek derecelere kavuştu. Gündüzleri hocasının hizmetinde bulunur, geceleri de şehir dışına çıkıp, Şeyh Kutbüddîn Bahtiyâr-ı Kâkî hazretlerinin kabrine giderek orada sabaha kadar ibâdet ile meşgûl olurdu. Çok riyâzet ve mücâhedede bulundu. Yüksek hâllere kavuştu. Kerâmetleri görüldü.

Bir kimsenin çocuğu çok hastalanmıştı. Yaşama ümîdi kalmamıştı. Son çâre olarak, şifâ niyetiyle, Şeyh Kutbüddîn Bahtiyar hazretlerinin kabr-i şerîfine götürdüler. Gece olunca oraya Şeyh Muhammed Cân hazretleri geldi. Türbenin içinde ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. O zaman hasta çocuğun babası, çocuğu Muhammed Cân’ın karşısına oturtup kendisi de dışarıya çıktı. Muhammed Cân, ibâdet ve murâkabesini tamamlayınca, hasta çocuğa nazar ve teveccüh ettiler. Allahü teâlânın izniyle hasta çocuk derhal şifâ buldu.

Muhammed Cân, hocası olan Abdullah-ı Dehlevî’den icâzeti alınca Hicaz’a gitti, ömrünü, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek, güzel ahlâk sahibi olmalarına çalışmakla geçirdi.

Muhammed Cân’ın yüksek hâlleri, Sultan Abdülmecîd Hân’ın annesinin kulağına varınca, Vâlide Sultan onun için Mekke-i mükerremede, dergâh yapılmasını emretti. Bu dergâh yapılınca, Muhammed Cân, talebelerini yetiştirmeye burada devam etti.

¾¾

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 188

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 161

MUHAMMED ES’AD EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Hacı Ahmed Efendi’dir. Sahhâflarşeyhizâde adı ile meşhûr oldu. Aslen Arapkir’in Merdivenli köyündendir. 1204 (m. 1789) senesinde İstanbul’da doğdu. 1264 (m. 1848) senesinde, Meclis-i me’ârîf-i umûmiyye reîsi iken, İstanbul’da vefât etti. Ayasofya Câmii’nin yanında yaptırmış olduğu kütüphânenin avlusuna defnedildi.

Es’ad Efendi, küçük yaşta babasından ve çeşitli hocalardan ilim öğrendi. Medine kadılığına ta’yin edilen babası, yolda deniz kazası sonucu vefât edince, kazadan kurtulan Es’ad Efendi, İstanbul’a döndü. Halet Efendi’nin derslerine devam ederek, onun talebelerinden oldu. 1223 (m. 1808) senesinde iptidâ-i hâriç derecesi ile müderrisliğe, bir süre sonra bu görevden, Adapazarı nâibliğine ta’yin edildi. Daha sonra çeşitli yerlerde nâiblik yaptıktan sonra, 1241 (m. 1825) senesi Safer ayının onbeşinde, Şânî-zâde Atâullah Efendi’nin yerine, vak’anüvisliğe (devletin resmî tarihçiliğine) getirildi. Es’ad Efendi, Vak’ay-i hayriyede yeniçeriliğin kaldırılması hakkında Pertev Efendi’nin yazdığı Pâdişâh fermanını Sultanahmed Câmii’nde okudu.

Es’ad Efendi, 1244 (m. 1828) senesinde Rus cephesine gönderilen Selîm Mehmed Paşa kumandasındaki orduya Edirne payesi ile kadı olarak ta’yin edildi. Sonra İstanbul’a dönen Es’ad Efendi, vak’anüvisliği yanında, çeşitli vazîfelerde de bulundu. 1251 (m. 1835) senesinde Mehmed Şâh’ın tahta çıkışını tebrik için, muvakkat büyük elçi ünvanı ile İran’a gönderildi. Bu vazîfeden döndükten bir müddet sonra Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1264 (m. 1848) senesinde de, sıbyan mekteblerinin ıslâhı için kurulan Meclis-i me’ârif-i umûmiyye reîsliğine ta’yin edildi. Bu vazîfede iken vefât etti.

Muhammed Es’ad Efendi, zarif bünyeli, zekî, vaktini okumaya ve yazmaya hasretmiş, âlim ve şâir bir zât idi. Çoğu yazma olmak üzere, topladığı 4.000’den fazla eseri, konağının yakınında yaptırdığı kütüphâneye vakfetti. Es’ad Efendi’nin kitapları bugün Süleymâniye Kütüphânesi’nde olup, kütüphâne olarak yaptırdığı bina, depo halindedir.

Muhammed Es’ad Efendi’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Târih: 1237 (m. 1821) senesi Muharrem ayından, 1241 (m. 1825) senesi Zilhicce ayına kadar, târihî vak’aları anlatan iki cildlik bir eserdir. 2-Üss-i zafer Yeniçeriliğin kaldırılmasını anlatan kıymetli bir târih kitabıdır. 3- Teşrîfât-ı kadîme, 4- Zibâ-i tevârih, 5-Sefernâme-i Hayr: Sultan İkinci Mahmûd Hân’ın, 1247 (m. 1831) senesinde Trakya’ya yaptığı seyahati anlatmaktadır. 6- Âyât el-hayr, 7- Bahçe-i sefâ-endûz, 8- Münşeât, 9- Dîvân, 10-Şâhid-ül-muverrihîn, 11- Mustazraf tercümesi, 12- El-Vird-ül-müfid fî şerh-üt-tecvîd, 13- Es’ile ve ecvibe, 14- Mesh-i ricl ve mesh-i huf, 15- Kevkeb-ül-mes’ûd fî kevkeb-ül-cünûd, 16- Pendnâme, 17- İhtilâf-üt-tevrâtin.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin Muhammed Es’ad Efendi’ye yazdığı mektûbun bir kısmı şöyledir:

Sıhhatte olduğunuzu bildiren mektûbunuz geldi. İnkârcıların çok olmasına rağmen, bu yolda ve sünnet-i seniyye üzere sebatınızı, devamınızı ifâde etmeniz bizi sevindirdi. Bu sebeple Allahü teâlâya tekrar tekrar hamd ettim. Hakk-ül-yakîn sırlarından habersiz olan ba’zılarının, evliyâya kalben bağlanmayı bid’at saydıkları, aslı ve esâsı olmadığını iddia ettikleri, bu fakirin kulağına geldi. Hakîkat asla onların dedikleri gibi değildir. Bilâkis kalben bağlılık Müceddidiyye yolunun mühim bir esâsıdır. Hattâ o, Kur’ân-ı kerîme ve Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tam bir şekilde yapıştıktan sonra, maksûda kavuşturacak yolların en büyüğüdür. Büyüklerimizden ba’zısı tasavvuf yoluna kavuşmak için, sâdece kalb ile bağlılıkla yetinmemişlerdir. Fenâ-fillah mertebesinin başlangıcı olan hocada fâni olmaya en çabuk ve kolay götüren yol olduğunu kesin bir şekilde ifâde etmişlerdir.

Tasavvuf yolunun büyüklerinden, Hâce Ahrâr diye bilinen, Şeyh Ubeydullah-i Ahrâr şöyle buyurdu: “Sâdıklarla beraber olmak Kur’ân-ı kerîmde emrolunmuştur. Onlarla beraber olmak, hem sûreten hem de ma’nen olur. Sonra onlarla ma’nen beraber olmanın, kalbi bağlılık ile olduğunu açıkladı. Bu husûs, ehlince ma’lum ve meşhûrdur. Reşahât kitabında, tafsilatlı olarak yazılmıştır.”

Sanıyorum, kalben bağlanmayı kabûl etmeyenler, onu ıstılâh ma’nâsı ile düşünmediler. Eğer bu husûsu ıstılâh ma’nâsı (tasavvuftaki ma’nâsı) ile düşünselerdi, onu inkâr etmezlerdi. Çünkü tasavvufta kalben bağlılık, talebenin edeb üzere olması ve hocasının huzûrunda olduğu gibi, gıyabında da ondan feyz alması için, sûretini çok hatırında tutmakla fenâ-fillah mertebesinde olan hocasının rûhâniyetinden yardım istemektir. Talebe hocasının sûretini hatırına getirmek sûretiyle tam bir huzûra kavuşur ve kalbi nûrlanır. Bu sebeple kötü işlerden sakınır. Kalben bağlılığın bu ma’nâda inkârı düşünülemez. Bunu ancak Allahü teâlânın, alnını hüsran ile mühürlediği kimselerden başkası inkâr etmez. Bu şekilde saadette mahrûm olmaktan ve gazâba uğramaktan Allahü teâlâya sığınım. Çünkü; “Bir kimse evliyâya inanıyorsa, kalben bağlılığın güzelliğini ve fâidesinin büyüklüğünü anlar” buyurulmuştur. Hattâ bu husûsta ittifâk etmişlerdir. Evliyânın sözlerine tâbi olan kimse için bu husûs gizli değildir.

Ayrıca, dört mezheb âlimlerinin büyükleri de, kalben bağlılığın faydasından açıkça bahsetmişlerdir. Şimdi ben, kalbinde evliyâyı inkâr hastalığı bulunmayanın müracaat edebilmesi, sırf nefsine uymak sûretiyle evliyâyı kabûl etmeyen kimselerin inkâr etmemesi için, bu âlimlerin sözlerini, yerlerini de söylemek sûretiyle bildireceğim.

İmâm-ı Şa’rânî, “En-Nefehât-ül-kudsiyye” kitabında, zikrin âdabını anlatırken, yedincisi için şöyle dedi: “Talebe, hocasını gözünün önüne getirecek. Bu, bu yolun büyüklerine göre, zikrin edeblerinin en büyüğü ve mühimidir.”

Yine Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Allâme Şerîf Cürcânî, Şerh-i Mevâkıfın sonlarında, evliyânın sûretlerinin talebelerine göründükleri, talebelerin onlardan feyz aldıkları, hattâ vefâtlarından sonra da onların feyzlerinden istifâde edildiğinin sahih olduğunu bildirmiştir. Metâh üzerine yaptığı haşiyesinin baş kısmında da, bunun böyle olduğunu ifâde etmiştir. Kalben hatırlamanın böyle olduğunu Allâme Abdülgani hazretleri de bildirmiştir.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de şöyle buyurdu: “Tasavvuf yoluna giren bir kimse, evliyâ-yı Kirâm ile kalben bağlantı

yapar. Bu bağlantı sebebiyle, bâtınen hatırladığı velîden istifâde eder.”

Şemsüddîn İbni Kayyım, “Kitâb-ür-rûh” adlı kitabında şöyle demektedir: “Rûhun, bedenin durumundan başka bir durumu vardır. Rûh, refîk-i a’lâda bulunur. Meyyitin bedenine bitişir. Şöyle ki; rûh sahibine selâm verilince, selâma cevap verir. Fakat rûh yine refîk-i a’lâda kendi yerindedir. Bu ma’nâda olan delîller pekçoktur. Bütün bunlar vefâtlarından sonra evliyânın bir nev’î tasarruflarının olduğuna delâlet eder.”

Beni bu mevzûlardan bahsetmeye sevkeden sebep; Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya vesile, temeli Ehl-i sünnet akaidine yapışmak olan, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) tâbi olmak, ruhsata yapışmayı terketmek, azimetlere yapışmak, murâkabeye devam etmek, Allahü teâlâya yönelmek, Allahü teâlâdan başkasından yüz çevirmek, Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmek, dînî ilimleri öğrenmek ve öğretmek, müslümanların avamı gibi görünmek, gizli zikr yapmak, nefes alıp-verirken dahî Allahü teâlâdan gâfil olmayacak şekilde nefslerini muhafaza etmek, Allahü teâlânın ve Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkı ile ahlâklanmaktan ibâret olan tasavvuf yolunu müdâfaa etmektir.

Güzel şiirler de yazan Es’ad Efendi’nin ba’zı beytleri:

Pak dil ol, kıl saadet iktisâb,
Bâb-ı hıtl-i Hakka eyle intisâb.

Olmak istersen dü (iki) âlemde sa’îd,
Kıl tekarrüb hayra, ol serden ba’îd.

Hîlekâr olma, olur fi’lin asîr.
İstikâmet kıl, ola kârın yesîr.

Her derde bir deva var,
Onu bulma(da)dır hüner.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri, cild-3, sh. 25

2) Târih-i Cevdet Paşa, İstanbul 1309

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1043

4) Lütfî Târihi (Abdürrahmân Şeref), cild-8, İstanbul 1328

5) Ayîne-i zurefâ, sh. 79

6) Târih-i Lütfî, İstanbul 1290-1306

7) Devhat-ün-nükabâ, İstanbul 1283, sh. 57

MUHAMMED EZHERÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân Ezheri’dir. 1126 (m. 171-1) senesinde Cezayir’de İsmâiloğulları kabilesinin bulunduğu bölgede doğdu. 1208 (m. 1753) senesinde Cezayir’de vefât etti.

Muhammed Ezherî, küçük yaşta Kâhire’ye gitti. Ezher Câmii hatîbi ve İmâmı Muhammed bin Sâlim Hafnâvî’den, ilim ve tasavvuf yolunun edebini öğrendi. Uzun bir müddet sonra ağabeyi onu görmeye gitti. Kâhire sokaklarında ilk sorduğu kişi kardeşi Muhammed Ezherî oldu. Aradan uzun bir süre geçtiği için iki kardeş birbirini tanımamıştı. Muhammed Ezherî ağabeyine; “Câmiye gel. İmâmdan sorarsın. Çünkü aradığınız onun yakın talebelerindendir. Namazda ikinci safta ol. Namaz bitince, İmâmın yanına gider sorarsın dedi. Sonra Muhammed Ezherî, hocasına, gelenin durumunu anlattı. Namaz kılınıp herkes câmiden çıktıktan sonra, İmâm olan Muhammed bin Sâlim Hafnâvî, Muhammed Ezherî’nin ağabeyi olan şahsa işâret etti. O da İmâmın yanına yaklaştı. Muhammed Hafnâvî ona Muhammed Ezherî’yi gösterip; “İşte bu senin kardeşindir” dedi. Bunun üzerine Muhammed Ezheri, kalkıp ağabeyinin elini öptü. Sonra hasret giderdiler. Câminin İmâmı ve Ezheri’nin hocası olan Muhammed Hafnâvî, ona; “Kardeşinin yanında misâfir olarak kal. Burada olduğun müddetçe sana yardımı olur ve hizmetinde bulunur” dedi. Bir müddet sonra hocası, Muhammed Ezherî’yi ilim öğretmesi için memleketine gönderdi. Gönderirken ona çok duâ etti. Muhammed Ezheri, bu duâların çok bereketini gördü. Bir süre sonra Mısır’a dönmesini emretti. Muhammed Ezheri Mısır’a dönünce, hocası ona, yetiştirdiği tasavvuf yolunda icâzet verdi. Sonra tekrar memleketine gönderdi.

Muhammed Ezherî, memleketine gidip yerleşince, oradaki insanlara doğru yolu anlattı. Böylece kalblerdeki îmânların yeşermesine vesile oldu. Muhammed Ezherî’den çok kimse istifade etti. Yolunu şaşırmışlar, onun vâsıtasıyla kötü

yollardan ayrılıp iyi bir insan oldular. O her tarafda meşhûr oldu. Ma'nevî ilim ve ma'rifetlere kavuştu. İnsanlar, çok uzak beldelerden ondan feyz almak için geldiler. İnsanların zâhirlerini Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla, bâtınlarını ise kalb hastalıklarından temizleyip, yerine güzel huylar kazandırmakla süslüyordu. İnsanların anlıyabilecekleri şekilde konuşurdu. Onun sohbetlerinden büyük-küçük herkes istifâde ederdi. Sohbetlerini dinlemek için devlet adamları ve âlimler de gelirlerdi. Birçok kerâmetleri görüldü.

Birgün ba'zı kimseler, Muhammed Ezherî'yi imtihan için huzûruna geldiler. Fakat hazırladıkları suâlleri sormaya cesâret edemediler. Birbirlerine; "Sen sor, sen sor" diye işâret ediyorlardı. Muhammed Ezherî ise o sırada başını eğmiş, Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl idi. Bir ara başını kaldırıp onlara; "Niçin susup duruyorsunuz. Câmi, Allahü teâlâya ibâdet ve O'nu anmak içindir. Câmiye, ya Allahü teâlâyı zikr için veya ilim öğrenmek için gelinir. Bunun hâricinde yapılanlar boş işlerdir" dedi. İçlerinden bir tanesi edeb ve hürmetle; "Efendim! Biz huzûrunuza sohbetinizden faydalanmak için geldik" dedi. Bunun üzerine Muhammed Ezherî konuşmaya başladı. Konuşurken gelenlerin akıllarından geçen bütün suâlleri cevaplandırdı. Kimin aklından geçen suâli cevaplandırırsa, ona tebessüm ederek dönerdi. Allah dostlarının yanında, kalbden geçen şeylerin gizli kalmadığını onlara gösterdi. O zaman orada bulunanlar, onun büyüklüğünü anladılar.

Bulunduğu yerin vâlisi, Muhammed Ezherî'yi evine da'vet etti. Muhammed Ezheri, vâlinin evinde birkaç gün kaldı. Onlara nasîhatlarda bulundu. Muhammed Ezheri, vâlinin yanından ayrılırken, vâli bir miktar para vermek istedi. Fakat o kabûl etmedi. Vâli alması için ısrar edince, dünyalığa ihtiyâcı olmadığını göstermek için, bir kere; "La ilahe illallah" deyince, evin tavanından birkaç tane altın düştü. İkinci olarak söyleyince, bir miktar altın daha düştü. Bunu gören vâli, ondan özür diledi. Muhammed Ezheri de onun özrünü kabûl edip oradan ayrıldı.

Muhammed Ezherî'nin, insanlara doğru yolu göstermek için yazdığı kıymetli risaleleri vardır. Bu eserleri talebelerinden ba'zıları derlemişlerse de basılmamıştır. Yazmış olduğu eserlerden birisi, "Şerh-ur-risâlet-il-muhtasarati alâ kavâidi ilm-is-sûfiyye"dir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ta'rîf-ül-Halef cild-2, sh. 457

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 135

3) Brockelmann Sup-2, sh. 704

MUHAMMED FETHİ ALİ EFENDİ

İstanbul'da yetişen âlimlerden. Evliyâdan, Kuşadalı İbrâhim Halveti'nin talebesidir. Aslen Ruscukludur. İsmi, Muhammed Fethi Ali bin Osman bin Muslihuddîn Ruscukî'dir. Osman Beyzâde nâmıyla anılır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1274 (m. 1857) senesinde İstanbul'da vefât etti. Mezârı Eyyûb Sultan'dadır.

Fethi Ali Efendi, tahsilini İstanbul'da yaptı. Zamanın âlimlerinden okudu. Evliyâdan Kuşadalı İbrâhim Halveti'nin sohbetine kavuştu. Kendisinden Halvetî yolunun edebini öğrendi. İlim ve ahlâkta kemâle gelip icâzet aldı. Fen ilimlerinde de söz sahibi oldu. Kuşadalı İbrâhim Halveti, Fethi Ali Efendi'ye çok değer verirdi. Mektûbât'ındaki yirmiüç tane mektûp Fethi Ali Efendi'ye yazılmıştır. Hocası Kuşadalı İbrâhim Halvetî (r.aleyh), Muhammed Fethi Ali Efendi'ye yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki:

"Zâhirî ilimlerden maksat, i'tikâdı, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdiklerine göre düzeltmek, güzel ahlâkla ahlâklanıp, kötü ahlâktan uzak olmak ve sâlih ameller işlemektir. Hazerde ve seferde zâhirinizi bu bildirilenlerden ayırmamağa çalışmalı ve bu yolda gayret göstermelisiniz." (Mektûp 9)

Fethi Ali Efendi'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Hayr-ül-hasene fî Şerh-il-müşteşâr, 2- Terceme-i Kelâm-i erba'în-i hazret-i Ali, 3- Hilye-i Sultanî. 4- Sermâye-i necât, 5- İlm-i tabakât-ül-arz, 6-Terceme-i Nesâih-i Eflâtun, 7- El-Âsâr-ül-aliyye fî hazâin-il-kütüb: Bu eserde İstanbul kütüphânelerinde bulunan kitapların isimlerini

yazmıştır. Birinci cildi yazılabilen eser, Bâyezîd Umûmî kütüphânesindedir. 8- Şiirleri de vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 395

2) Mektûbât-ı Kuşadalı İbrâhim Halveti

MUHAMMED HÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Mustafa Hânî'dir. 1213 (m. 1798) senesinde, Hama ve Haleb arasında bulunan Hân-ı Şeyhûn'da doğdu. 1279 (m. 1862) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin türbesine defnolundu.

Muhammed Hânî, tasavvuf yolunu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den öğrendi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen talebelerinden idi. Kemâle geldikten sonra çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Bağdat vâlisi Mehmed Reşîd Paşa, Şam'a beşinci ordu komutanı olarak gelmişti. Mehmed Reşîd Paşa, Fransız terbiyesi ile yetişmiş, İslâmiyetin yüksekliğini ve kemâlini anlayamamış birisi idi. Şam'a gelince, bir arefe günü, askerin et ihtiyâcı için kurban pazarına gitmişti. Kurban pazarı, Muhammed Hânî'nin bulunduğu mescide yakın idi. Mehmed Reşîd Paşa, pazarda ihtiyâçlarını karşıladıktan sonra, kurbanların semiz olup olmadığına bakarken, elleri kirlendiğinden, abdest alınan yerde ellerini yıkamak için mescide geldi. Bu sırada Muhammed Hânî abdest alıyordu. Muhammed Hânî'nin üzerinde görülen vakar ve olgunluk alâmetleri, Mehmed Reşîd Paşa'nın dikkatini çektiğinden, içinden elini öpmek geçti. Ancak kendi kendine; "Böyle bir müslümanın elini nasıl öperim. Çünkü bunlar benim en kızdığım kimseler" dedi. Bir müddet bu düşünceler içerisinde tereddüt gösterdikten sonra karar verdi ve Muhammed Hânî hazretlerinin yanına gidip elini öptü. Muhammed Hânî ona sâdece elini uzattı. O öptükten sonra elini çekti ve abdestine devam etti. Mehmed Reşîd Paşa da oradan ayrıldı. Fakat kalbi elini öptüğü zâtla meşgûldü. Bir süre sonra Müşir Mehmed Nâmık Paşa ile karşılaştı. Ona biraz önce olanları anlattı. Mehmed Nâmık Paşa: "O karşılaştığın zât, evliyâdan Muhammed Hânî hazretleridir. Hattâ onu ziyâret ettiğim için de sen beni ayıplıyordun" deyince, Mehmed Reşîd Paşa: "Bu gibi zâtlar müslümanların iftihar ettiği kimselerdir. Hamdolsun ben şu anda onun bereketi ve vesilesi ile İslâm dîninin yüceliğini, kemâlini ve hak bir din olduğunu anladım. Artık müslümanları seviyorum. Allahü teâlâ onun vâsıtası ile bana hidâyet nasîb eyledi" dedi. Ondan sonra Mehmed Reşîd Paşa, Muhammed Hânî'yi ziyâret etmeye başladı. Hidâyete kavuşmasına vesile olduğu için Muhammed Hânî'ye hep teşekkür ediyordu."

Muhammed Hânî hazretlerinin torunu Şeyh Abdülmecîd Hânî anlatır: "Bizzat şâhid oldum. En büyük amcam Şeyh Ahmed, böbreklerinde taş olduğu için çok rahatsızlanmıştı. Birçok tabibe baş vurduğu hâlde, derdine çâre bulamamışlardı. Bu durumu Muhammed Hânî hazretlerine arzettiği zaman, dedem ona birşey yazdı. O yazıyı bir taşa koyup üzerine su dökmesini, sonra da ondan içmesini söyledi. O da dedemin söylediği gibi yaptı. Bir müddet sonra böbreklerindeki taş parçalanarak idrarla beraber dışarı çıktı. Böylece amcam hastalıktan kurtuldu."

Yine torunu Abdülmecîd Hânî anlatır: "Babam bana dedemin ba'zı şeyleri, Allahü teâlânın izni ile, olmadan önce haber verdiğini ve dediklerinin aynen çıktığını söyledi. Dedem, talebelerinin hatırlarından geçenleri, Allahü teâlânın izni ile bilirdi. O, talebelerine hâllerini sormaz onların, düşündüklerini, hâllerini ve hareketlerini kendilerine söylerdi. Onlara bir işi yapmalarını ba'zan emreder, ba'zan da onları bir işi yapmaktan nehyederdi.

Şöyle anlatılır: "Bir kimse kendisine yapılan haksızlığı şikâyet etmek üzere, Muhammed Hânî hazretlerine gelmişti. Bu sırada Muhammed Hânî'nin yanında Şam vâlisini gördü. Vâli gitmek için kalkınca, Muhammed Hânî de onu uğurlamak için kalktı. O zaman o şahsın hatırına; "Muhammed Hânî, vâliye, vâli olduğu için hürmette bulunuyor" düşüncesi geldi. Bu sırada Muhammed Hânî o şahsa dönerek; "Senin işin için kalkıp, vâliyi uğurladım" dedi. O şahıs hatırından geçirdiği o düşüncelerden dolayı çok utandı. Muhammed Hânî'den kendisini affetmesini rica etti."

Muhammed Hânî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Behcet-üs-seniyye fî âdâb-it-tarîkat-in-

Nakşibendiyye, 2- Es-Se’âdet-ül-ebediyye fîmâ câe bihin-Nakşibendiyye. Bu iki eser de matbûdur.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 249

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 377

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 201

4) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 222

5) El-A’lâm cild-6, sh. 242

6) Brockelmann Sup-2, sh. 771

MUHAMMED KUDSÎ BOZKIRÎ

Aklî ve naklî ilimlerde derîn âlim, tasavvuf ehli ve velî. İsmi, Muhammed bin Mustafa bin Îsâ’dır. 1198 (m. 1784) senesinde Konya’nın Bozkır kazasının Aliçerçi köyünde dünyâya geldi. Annesi Halime hanımdır. Hocası Ödemişli Hasen Kudsî Efendi’ye nisbetle, Kudsî denildi. Halk arasında Memiş Efendi lakabıyla tanındı. 1269 (m. 1852) senesi Muharrem ayının onüçünde, Salı günü, yetmişbir yaşında iken Seydişehir yakınlarında Çavuş köyünde vefât etti. Aynı yerde defnedildi.

İlim ve irfan ile meşgûl olan bir ailenin çocuğu olarak dünyâya gelen Muhammed Kudsî Efendi, küçük yaşta Bozkır’ın Karacahisar köyüne gitti. Orada akrabalarından İbrâhim Efendi adında Ebû Sa’îd Hâdimî hazretlerinin talebelerinden ilim sahibi bir zât vardı. Onun terbiyesinde büyüdü. İbrâhim Efendi vefât edince, onun oğlu Muhammed Efendi’nin huzûrunda tahsiline devam etti. Daha sonra Kayseri’ye, bilâhare İstanbul’a, Trakya’da Tırhala’ya, Hadim ve Antalya’ya gitti. Gittiği yerlerde ilim öğrenip tahsilini tamamladı. Aklî ve naklî ilimlerde yetişip, her ilimde söz sahibi oldu. Memleketine geri geldi. Karacahisar köyünde yerleşip evlendi. Taliblerine ilim öğretmekle meşgûl oldu. Bu aralarda Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, halîfelerinden Ödemişli Hasen Kudsî Efendi’yi Konya’ya göndermişti. Hasen Efendi, Konya’nın etrâf ve havâlisini dolaşarak, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’den (r.aleyh) aldığı feyzleri saçmaya başladı. Hadım’ı ziyâret etti. Daha sonra Karacahisar’a geldi. Karacahisar’da ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl olan Muhammed Kudsî Efendi, Hasen Kudsî hazretlerinin kendi taraflarına doğru yola çıktığını duyunca, talebelerini toplayıp karşılamaya çıktı. O mübârek zâtı birkaç gün köyünde misâfir etti. İlim ve feyzinden istifâde etti. Hasen Efendi’ye hayran kaldı. Dersi ve talebeyi bırakıp, muhabbet sarhoşluğu ile Hasen Kudsî’nin peşisıra Seydişehir’e gitti. Seydişehir’e varınca, Hasen Efendi; “Muhammed Efendi, senin hatırın için Seydişehir’de on gün kalıp, ta’lim ve terbiyen ile meşgûl olacağım. Sonra sen geri dön. Meclis ve taleben dağılmasın! Dersler kesildiği zaman Konya’ya gel!” buyurdu. On gün orada kaldıktan sonra, talebelerinin başına döndü. Dersler kesilince Konya’ya gidip, beş ay Hasen Efendi’nin sohbetinde bulundu. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuştu. Kalbinden Allah sevgisinden başka herşeyi attı. Bin yıl düşünse, Allah sevgisinden ve Allah rızâsından başka birşey aklına gelmezdi. Kemâle gelip icâzet (diploma) aldı. Hocalarından aldığı ilim ve feyzi yaymak, Allahü teâlânın kullarını O’nun râzı olduğu yola kavuşturmak vazîfesi ile, Hasen Efendi’nin; “Memleketine git. İrşâd ile halkı Hakka da’vet eyle!” emri üzerine, Karacahisar’a geri döndü. Orada ilim ve feyz saçmak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekle meşgûl olurken, Mevlânâ Hâlid’i (rahmetullahi aleyh) görüp, sohbetine kavuşmak arzusu dayanılmaz bir hâl aldı. Herşeyi bırakıp Şam’a doğru yola çıktı. Allahü teâlânın rızâsı için çıktığı bu yolculukta, çok sıkıntı çekip pekçok ma’nevî ni’metlere kavuştu. Şam’a varınca, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin sohbetleri ile şereflendi. Kırk gün sohbetlerinde bulunup, feyzlere mazhar olarak, bizzat Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin icâzeti ile şereflendi. Yine memleketine gidip, akraba ve hemşehrilerini Hakkın rızâsına kavuşturmakla vazîfelendirildi.

Karacahisar’a geri dönüp yeniden insanlara feyz saçmaya başladı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etti. O belde insanlarının kendisine çok alâka göstermesi, ba’zı kimselerin hasedine sebep oldu. Hattâ kendisini tüfekle öldürmeye kalkıştılar. Ama Allahü teâlânın izniyle, bir kerâmet olarak tüfeğin yana çevrilmesi ölümüne mâni oldu Bu kerâmeti meşhûr olunca, Karacahisar’da duramaz oldu. O zaman Hâce köyü nâmıyla meşhûr olan üçpınar kasabasına hicret etti. Burada da onyedi sene kalıp tâliblerine ilim ve feyz saçtı.

Ancak orada da fitne ve fesat ateşi körüklendi. Ba’zı kendini bilmez câhil kimselerin muhalefetine ma’rûz kaldı. Oradan da hicretle Seydişehir’e gitti. Seyyid Hârûn Velî hazretlerinin şehri olan Seydişehir’de, adetâ bir güneş gibi doğdu. Çevreye ışık saçtıklarını iddia eden ba’zı kimselerin yıldızları söndü. Hattâ kendi talebelerinden Abdullah Efendi adında birisi bile, onun bu ihtişamına dayanamayıp hased etti. Muhammed Kudsî Efendi, bu hâle çok üzüldü. Onların affedilmeleri ve hidâyete kavuşmaları için duâ etti. Bu sırada Üçpınarlılar, hatâlarını anlayıp, içlerinden beşyüz kimseyi seçerek, özür dilemek ve Muhammed Kudsî Efendi’yi tekrar memleketlerine da’vet etmek üzere Seydişehir’e göndermişlerdi. Muhammed Kudsî Efendi, Seydişehir yakınlarında Çavuş köyünde bulunduğu bir sırada, Üçpınarlılar geldiler. Hemşehrilerinin da’vetini kendisine bildirdiler. Ancak Muhammed Kudsî Efendi’nin büyüklüğünü ve kıymetini takdîr ve tasdik eden Çavuş köyü ahâlisi, onun Üçpınar’a gitmesine rızâ göstermediler. Her iki taraf da inleyerek, sızlayarak gece yarılarına kadar yalvardılar. Hangi tarafa meyletse öbür taraf kırılacaktı. Muhammed Kudsî Efendi, zor durumda kaldı. Teheccüd namazını kılıp, Allahü teâlâ’ya el açtı. Allahü teâlânın rızâsı için kendisini da’vet eden bu müslümanların hiçbirini kırmak istemiyordu. Duâ edip, bu dünyâdan göçmenin, zorluktan kurtulmanın en kısa yol olduğunu gördü. Allahü teâlâya duâ etti. “Biliniz ki, Allahü teâlânın evliyâsı için azâb korkusu, ni’metlere kavuşmamak üzüntüsü yoktur” meâlindeki Yûnus sûresi 62. âyet-i kerîmesini okuyup gözlerini yumdu. Sabahtan kuşluk vaktine kadar “Allah... Allah...” dedi. Kuşluk vakti rûhunu Rahmâna teslim edip, bu sıkıntılı dünyâdan ebedî güzellikler âlemine göçüp gitti. Cenâze namazı Çavuş köyünde kılındı. Aynı köyde defnedildi. Kabr-i şerîfi onun büyüklüğünü bilenler tarafından ziyâret edilip, feyzinden istifâde edilmektedir.

Muhammed Kudsî Efendi vefât edince; Muhammed Behâeddîn, Ubeydullah, Hâlid, Zeynel’âbidîn, Abdullah, Sıddîk ve Hasen adlarında yedi oğlu dört kızı kaldı. Anadolu’nun pekçok kasaba ve köylerine dağılan talebeleri, hocaları vasıtasıyla aldıkları feyzleri her tarafa yaydılar. Bu mübârek kimselerin yetiştirdiği talebeler, Doksanüç harbine, Balkan, Çanakkale, Birinci Cihan ve istiklâl harbine katılıp, bu vatanın bize mîrâs kalmasında büyük emek sarfettiler. Birçokları, bu uğurda canlarını feda edip, şehîdlik şerbetini içtiler. Oğullarından Muhammed Behâeddîn Efendi tarafından, tercüme edilen “Şems-üş-şümûs” kitabında Muhammed Kudsî Efendi’nin hayâtı ve dîn-i İslama hizmetleri uzun anlatılmaktadır.

Muhammed Kudsî Efendi’nin halîfelerinin başlıcaları şunlardır: Bozkır-Kayapınar köyünden Velî Hâfız Efendi, Hisarlık köyünden Mustafa Efendi, İstanbul’da Hâcı Feyzullah Efendi, Ahıska’dan Hacı Halîl Efendi, Sivas’dan Hacı Mustafa Efendi, Bozkır-Otan (Evtân) köyünden Muhammed Efendi, Kavanlık köyünden Velî Hâfız Efendi, Yalıhöyük köyünden İbrâhim Efendi, Ahırlı köyünden Süleymân Efendi, Akseki kazası Çemi köyünden Hacı Muhammed Efendi, Alanya Kızılağaç köyünden Ahmed Efendi, Elmalı’dan Hacı Hüseyn Efendi, Seydişehir’de Hacı Abdullah Efendi, Rûşenbe kazasının Senir köyünden olup Yalvaç’ta oturan Hâcı Hasen Efendi, Burdur’da Abdullah Efendi, Buhârâ’dan gelip Taşkent’te yerleşen Fadıl Efendi, Alanya’da Ali Efendi, Ermenek Lafza köyünde Ali Efendi, Tavas (Davdas) köyünden Mustafa Efendi, Üregil’de Ali Efendi, Antalyalı Ali Efendi, Niğde’de Abdülkâdir Efendi, Konya’da Hâfız Ahmed Efendi ve Nûrî Efendi, Alibeyhöyüğü köyünde Hâcı Ahmed Efendi, Tarsus’ta Gönlüklü Hâcı İbrâhim Efendi, Akseki-Manâval köyünden Süleymân efendiler (aynı isimden iki kişi), Seydişehir-Karaviran köyünden Abdullah Efendi, Çavuş köyünden türbedâr Mûsâ Efendi, Beyşehir’de Hacı Ahmed Efendi, Güzelhisar’da Hacı Efendi, Bozkır’da Ahırlı köyünden Hasen Efendi, Kırımlı Hacı Efendi, Isparta’da Osman Efendi, Manisa’da Ali Efendi, Tekeli’de Ali Efendi, Hâdim-Purluğu köyünden Ali Efendi, Belviran-Kanka köyünden Hüseyn Efendi, Manisa civarında İsmâil Efendi, Düşenbe kazası Senir köyünde Hacı Efendi, Bayır köyünde Abdürrahmân Efendi, yine Bayır köyünde Muhammed Efendi, Trabzonlu Muhammed Efendi, Aladağ-Yağalar köyünden Abdülkâdir Efendi, Konyalı Hâcı Ömer Efendi, Şebinkarahisar’dan Nûrî Efendi, Bozkır’da Mire köyünden Mustafa Efendi.

Muhammed Kudsî Efendi, orta boylu, esmere yakın buğday tenli, açık alınlı, kaşlarının arası açık, ince uzun kaşlı, gözleri siyah, burnunun ucu yüsekçe, ağzı büyükçe, sakalı sık olup, vefâtında, beyazı siyahından çok idi. İri ve kuvvetli kemikli idi. Alnında vilâyet nûru parlar, aniden göreni heybet kaplardı. Vakar ve sekine sahibi idi. Asla kahkaha ile gülmezdi. Ba’zan tebessüm ederdi. Güleç yüzlü idi. Gören ayrılmak istemezdi. Dili çok fasîh, yüzü pek melîh idi. Hep ma’rifetten ve hakîkatten konuşurdu. Hiç fuzûli konuşmazdı. Hep hayırlı nasihat ederdi. Dünyâ veya bir başka bakımdan gönül sıkıntısı

ile huzûruna gelen, hakimane sözlerini dinleyince, gönlü açılır, içi rahatlar, dünyâ ve dünyalık sevgisinden ve arzusundan kurtulur, bir anda, bütün kalbi ile Allahü teâlâya yönelirdi. Garîblere, yetimlere, miskinlere acır, yardım ederdi. Cömertlikte zamanının bir tanesi idi. Borçluların borçlarını öderdi. Dünyâ değil, âhıret zengini idi. Dahilî ve haricî nafaka ve giyeceklerini üzerine aldığı yirmiden çok cemâati var idi. Gelen giden misâfiri ise sayısızdı. Taşlık bir köyde oturduğu hâlde, hepsini yedirir ve giydirir, herkesi dünyâdan uzaklaştırır, âhırete yaklaştırırdı. “Rızk için üzülen kimse, insan defterinden hânedir” buyururdu. Dînin ahkâmına riâyette canını feda ederdi. “Bir kimsenin dînimizin emir ve yasaklarına uymada ne kadar noksanı varsa, tasavvuf yolunda da o kadar noksanı vardır” buyururdu.

Kerâmet göstermekten çok sakınırdı. Talebesinin ihlâsına sebep olacaksa izhâr ederdi. Kabiliyeti az olan bir talebesi, üç saatlik mesafedeki bir köyde, kabz hâlinde iken, kendi kendine; “Ne için bir hocaya bağlanayım ve bir takım sıkıntılar çekeyim, bundan sonra diğer dünyâ insanları gibi dünyâ işimle meşgûl olayım?” diye düşünüp, o hazretin huzûruna geldi. Ama içinden geçeni hiçkimseye söylememişti. Muhammed Kudsî Efendi; “Hacı Efendi, yol göstericisi olmayana şeytan yol gösterir değil mi? Doğru yoldan çıkmağa akıllı olan kimse nasıl cesâret edebilir?” buyurup, onu bozuk düşüncelerden kurtarmış, hak yolda devam etmesine vesile olmuştu.

Vazife verdiği bir talebesi rahatsızlanarak verilen vazîfeyi yapmaya dayanamadı, memleketine gitmek istedi. “Gitme, vazîfeyi tamamla, korkma, ölmezsin” buyurdu ise de, i’timâd edemeyip gitti. Memleketinde, hasta ve ümîdsiz hâlde yatarken, bir gece o hazreti yanında gördü. Elinde bir kazma vardı. Karnında ağrıyan yere, o kazma ile, bir defa kuvvetle vurup, ordan birşey çıkarırken uyandı. Hastalıktan eser kalmadığını gördü. Tekrar gidip hocasına teslim oldu.

Kendisini imtihan için, yemekleri helâlden olmayan bir ziyâfete çağırdılar. Yemekleri görünce, Allahü teâlânın izniyle helâlden olmadıklarını anladı. Ev sahibinden özür dileyip, yemeklerden yemedi. Ev sahibi, onun büyüklüğünü anlayıp, tövbe etti. Hâlis talebesi oldu.

Cebinde para olmadığı hâlde, para isteyenlere, elini cebine sokar çıkarır para verirdi. Bu kerâmet kendisinde çok sık görülürdü.

Ders okumak, ilim tahsil etmek için uzaklara gitmiş bir talebesi, bir mes’eleyi anlayamayınca, rü’yâsına girer, ona öğretir, gelince de latife yollu ona takılırdı.

Vefâtından onüç sene sonra türbesi yapılırken, lahdi açıldı. Vücûdu, hayattaki gibi olup, kefeni ve teni hiç bozulmamıştı. Henüz defnolunmuş gibi idi.

Derin âlimlerden olan Osman Efendi, Muhammed Kudsî’nin ba’zı talebeleriyle sohbet ederken, bu büyükler yoluna inanmadığını söyler, onlara dil uzatırdı. “Seni üstadımıza götürelim” diye zorladılar. “Gelirim, fakat elini öpmem” dedi. Muhammed Kudsî hazretlerinin huzûruna geldiler. Osman Efendi, içeri girer girmez, feryâd edip, birden düşüp bayıldı. Ağzından köpükler gelmeğe başladı. Bir saat sonra ayıldı. Sağına soluna baktı. Muhammed Kudsî Efendi kendisine; “Gördüğünüz burada var mıdır?” buyurdu. “Yoktur” dedi. “Sizin irşâdınız bizden değildir” buyurdu. Talebeler, bu hâle hayret ettiler. Sonra elini öpüp çıktılar. Dışarı çıkınca Osman Efendi’ye; “Niçin bayıldın?” dediler. Şöyle anlattı: “İçeri girip hoca efendiyi görünce, bana bir hâl geldi. Feryâd ettim. Kendimi, kıyâmet kopmuş, arasatta amellerimi tartarlarken gördüm. Hiç bir hayırlı amelim çıkmayınca, emr-i ilâhî gelip; “Bu kulumu Cehenneme atın” dendi. Zebanîler tuttular. Cehenneme doğru götürdüler. “Yâ Rabbî! Ben senin Kur’ân-ı azîmini öğrendim ve öğrettim. Bu kadar hadîs ezberledim. Şu kadar tefsîrler aklımdadır. Benim hiç hayırlı amelim yok mudur?” diye yalvardım. “Hiçbiri ilâhî dergâhda makbûl olmadı” emri geldi. Umudum kalmadı. Yardım dileyeceğim yer kalmadı. Aniden büyük bir zât göründü. Uzunca boylu, iri yapılı, yeşil cübbeli, büyük sarıklı olup, güneş gibi parlıyordu. “Yâ Rabbî! Osman kulunu bana bağışla” buyurdu. Uyandım, Etrâfıma bakındım. Böyle bir zât aradım. Göremeyince, Muhammed Kudsî buyurdu ki: “Sizin irşâdınız bizden değildir. Ya’nî benden değil, benim de hocam olan Mevlânâ Hâlid hazretlerindendir.”

Osman Efendi çok ağladı. Ettiklerine pişman oldu. İstiğfar etti. Bütün mülkünü ve kitaplarını fakirlere ve talebeye hediye edip, doğru Şam-ı şerîfe gidip, hazret-i Mevlânâ Hâlid’in huzûru ile şereflendi. Osman Efendi’ye, kırk gün ibâdet etmesini emir buyurdu. Kırk gün tamamlanınca, hücresinden birçok sesler duyuldu. Hizmetçilerden biri, Mevlânâ Hâlid hazretlerine: “Efendim, Osman Efendi’nin hücresinden bir çok ses geliyor” deyince, Mevlânâ Hâlid hazretleri: “Osman Efendi, evliyânın

reîsi oldu. Duyulan sesler, evliyânın rûhlarının sesleridir" buyurdu.

¾¾

1) Şems-üş-şümûs tercümesi sh. 98

MUHAMMED MAZHAR

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi Muhammed Mazhar olup, Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretlerinin üçüncü oğludur. Hazreti Ömer'in soyundandır. 1248 (m. 1832) senesi Cemâzil-evvel ayının üçüncü günü, Hindistan'ın Delhi şehrinde dünyâya geldi. 1300 (m. 1883) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Vefât târihinin, 12 Muharrem 1301 (m. 1883) Pazartesi gecesi olduğu da bildirilmiştir. Babası Ahmed Sa'îd-i Fârûkî'nin kabri yanında medfûndur.

Muhammed Mazhar doğduğu zaman, yüksek dedesi Mevlânâ Ebû Sa'îd hazretleri ona, Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanması, O'nun yolunda bulunması için, Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkının kendisinde tezahür ettiği kimse ma'nâsına, Mazhar-ı Muhammed ismini verdi. Doğum târihine de, yine bu ma'nâya gelen, "Mezâhir-i Muhammedi" sözü târih düşürülmüştür.

Muhammed Mazhar'ın dedesi Ebû Sa'îd (r.aleyh), bu torununu çok sever: "Bu çocukta yüksek ilmin kokusu var. Yakın zamanda, şânı her tarafta duyulacak ve herkes feyzinden istifâde edecek" buyururdu. Hakîkaten az bir zaman geçtikten sonra, buyurdukları meydana çıkt. Muhammed Mazhar, hakk-ul-yakîn mertebesine erişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberlediğinde henüz daha dokuz yaşında idi. Peder-i âlisi Ahmed Sa'îd hazretlerinden tasavvufu öğrendikten sonra, zâhirî ve bâtınî (tasavvufî) ilimlere dâir eserleri okudu. Kısa zamanda bu ilimlerdeki tahsilini tamamladı, kemâle geldi. Babasının emri ile, babasının huzûrunda talebelere teveccüh eder, ders verirdi.

Kendisinde Haremeyn-i şerîfeyni (Mekke ve Medine'yi) ziyâret etme arzusu şiddetlenince, babasından izin alarak hacca gitti. Hacdan sonra, Resûlullah efendimizin kabr-i saadetlerini ziyâreti sırasında, ma'nevî iltifât ve inâyetlere mazhar oldu. Büyük bir sevinçle Delhi'ye döndü. Delhi'de bir müddet yüksek babasının hizmetinde bulunduktan sonra, babası ve diğer yakın akrabaları ile birlikte, İngiliz fitnesinden korunmak için Hicaz'a hicret ettiler. Babası Ahmed Sa'îd-i Serhendî vefât edince, onun yerine geçen Muhammed Mazhar, Medîne-i münevverede talebe yetiştirmeye başladı. Vefâtına kadar feyz ve irşâd kaynağı olarak vazîfesine devam etti. Bu hizmet yıllarında bir hac mevsiminde idi. İslâm âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden, zamanının ve asrının bir tanesi, "Silsile-i aliyye"nin otuzüçüncüsü olan Seyyid Fehîm bin Abdülhamîd Arvâsî hazretleri ile Muhammed Mazhar, Mekke-i mükerremede buluştular. Aynı yolun bağlıları olan bu iki büyük velî, muhabbetle birbirlerine sarılıp kucaklaştılar, sohbet ettiler.

Zamanındaki evliyânın en büyüklerinden olan Muhammed Mazhar hazretleri, aklî ve naklî ilimleri kendinde toplamış, ilimlerin usûl ve fürû'u ile birlikte, anlaşılamayan, mübhem olan yerleri çok iyi bilen, bütün ilimlerde mahir, ihtisas sahibi, büyük bir âlim, yüksek bir velî idi. Tevekkül sahibi ve kanaatkar idi. Çok cömert idi. Dünyevî alâkalardan soyulmuş, arınmış idi. Ya'nî dünyâ ile alâkalı herşey ile meşgûl olmaktan berî, ya'nî uzak idi. Eline geçen dünyalıktan, o beldede bulunan fakir ve muhtaçlara tasadduk ederdi. Medîne-i münevverede, Bâb-ül-Bakî' denilen yerde, sırf kendi gayretiyle, gayet büyük bir medrese yaptırdı. Birinci katı kütüphâne ikinci katı dershâne ve üçüncü katı da sohbethâne olarak kullanılan bu medrese uzun müddet ilim ve edebe çok hizmet etti.

Muhammed Mazhar hazretleri, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) tam bir âşığı idi. Kerâmetler ve faziletler hazînesi idi. Çok ibâdet ve tâat yapardı. Kur'ân-ı kerîmi haftada bir defa hatmederdi. Her Pazartesi ve Perşembe günleri ile eyyâm-ı beyd (Her arabi ayın, onüç, ondört ve onbeşinci günleri) günlerinde oruç tutmak ve bu esnada hadîs, tasavvuf kitapları ve bilhassa İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât-ı şerîfini çok okumak ve okutmak, onun güzel âdet ve edeblerinden idi.

¾¾

1) Hadikat-ül-evliyâ 1. kısım, sh. 162

2) Makâmât-ı ahyâr sh. 90

MUHAMMED MÎRGÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Osman bin Muhammed Ebî Bekr bin Abdullah Mîrgânî Hanefî Hüseynî'dir. Seyyid olup soyu Hazret-i Hüseyn'e dayanır. 1208 (m. 1793) senesinde Hicaz'da Tâif'in es-Selâme köyünde doğdu. 1268 (m. 1852) senesinde Tâif'de vefât etti. Na'şı, Mekke-i mükerremeye nakledilerek, Mu'allâ kabristanlığına defnedildi.

Muhammed Mîrgânî, on yaşında iken babası vefât etti. Tahsilini Mekke-i mükerremede yaptı. Büyük bir âlim olan amcası Seyyid Yâsîn'den; tefsîr, hadîs, fıkıh ve başka ilimleri öğrendi. Daha sonra Mısır'a gitti. Tasavvuf yoluna girdi. Ahmed bin İdrîs'ın sohbetlerinde kemâle geldi. Zâhirî ve bâtınî (kalb) ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Nakşî, Kadirî, Şâzilî, Cündî, Mîrgânî büyüklerinin sohbetlerine kavuştu. Mîrgânî yolu, ceddi (dedesi) Seyyid Abdullah'ın yolu idi. Kendisinin bu yolu, Hicaz havâlisinde. Sa'îd-i Mısır'da ve bilâhare gittiği Sudan'da yayılmıştı.

Muhammed Mîrgânî, fazilet sahibi ve Hanefî mezhebinde yüksek ilim sahibi bir zât idi. Ömrünü insanları irşâd ile geçirdi. Çok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın sevgili kullarından olup, çok kerâmetleri görüldü. Kerâmetlerinin en büyüğü, uyanık iken karşısında Resûlullahı (aleyhisselâm) görüp, vasıtasız olarak onunla konuşmasıydı.

Resûlullaha salevât hakkında çok eserler yazdı. "Feth-ur-Resûlî" adlı salevât-ı şerîfe kitabını, 1232 (m. 1817) senesinde Mescid-i Nebevî'de, Ravza-i mutahhera (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfleri) yanında yazdı. Kendisi bu konuda şöyle buyurdu: "Bu eserimden başka üç salevât risalem daha vardı. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûr-u şerîflerine vardım. Bu eserleri bir araya toplamak arzu ettim. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda, bunlardan Feth-ur-Resûlî'yi yazdım."

Muhammed Mîrgânî "Akreb-üt-turûk-ı ilelhak" kitabının ondördüncü sahifesinde buyurdu ki: "Resûlullahın karşısında olduğunu, seni gördüğünü ve sesini işittiğini düşün! Uzakta isen de, Allahü teâlâ sesini işittirir ve seni gösterir. Burada yakın ile uzak arasında fark yoktur."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tâc-üt-tefsîr li-kelâm-il-melik-il-kebîr, 2- Es-Sirr-ur-Rabbânî: Bir mevlîd-ı şerîf mecmûasıdır, 3- En-Nefehât-ül-medîne fî medâih-il-Mustafaviyye, 4-En-Nûr-ül-Burâk fî medh-in Nebiyy il-müsdâk, 5- Feth-ur-Resûl, 6- Miftâhu bâb-id-Dühûl: Salevât mecmû'alarıdır. 7- Mecmû'ul-evrâd-il-kebîr: Tasavvufa dâirdir. 8- El-Envâr-ül-müterâhime: Manzûm bir eserdir. 9- Mecmû'a yeştemilü aled-dîvân el-Müsemmâ Mecmû'ul-garâib.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 286

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 219

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 373

4) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 120, 208, 379, cild-2, sh. 102, 166, 575

5) El-A'lâm cild-6, sh. 262

6) Fâideli Bilgiler sh. 424

MUHAMMED ÖMER

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Ahmed olup, künyesi Ebü's-Se'âdet'tir. Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretlerinin ikinci oğludur. 1244 (m. 1828) senesi Şevval ayında Delhi'de doğdu. 1298 (m. 1880) senesi Muharrem ayında Râmpûr'da vefât etti. Türbesi Râmpûr'da, Şah Cemâlullah'ın künbetine bitişik batı tarafındadır.

Muhammed Ömer'in ağabeyinin ismi Abdülhamîd idi. O vefât edince, babası çok üzülmüştü. Bu sebeple talebelerinden Alebe'yi, yardımlarını istemek için Hindistan'ın büyük velîlerinden olan Bâki-billah hazretlerinin kabrine gönderdi. Alebe, Bâkî-billah hazretlerinin kabrine varıp duâ etti. O sırada kendisini bir uyku hâli kapladı ve uyuya kaldı. Rü'yâsında Bâki-billah hazretleri ona şu müjdeyi verdi: "Allahü teâlâ ona uzun ömürlü, hayırlı ve sâlih bir çocuk verecektir. Biz ona

Ömer ismini verdik.” Bu müjdeden bir süre sonra doğan çocuğa Bâkî-billah hazretlerinin koyduğu ismi verdiler. Babası onu diğer kardeşlerinden daha fazla severdi.

Muhammed Ömer’in büyük kardeşi ve evliyânın büyüklerinden Şeyh Muhammed Mazhar Ahmedî, “Makâmât-ı Sa’îdiyye” adlı eserinde, Muhammed Ömer’in hayâtını anlatırken şöyle dedi: “Onun doğumundan önce annem rü’yâsında, ayın, evlerinde doğduğunu görmüştü. Gördüğü bu rü’yâyı babama anlattı. Babam, bu rü’yâyı şöyle ta’bir etti: “Allahü teâlâ bize ay gibi sâlih bir evlâd verecektir.” Bir zaman sonra Muhammed Ömer dünyâya geldi.

Küçüklüğünde, böbreklerinde taş teşekkül etmesi sebebiyle hastalanmıştı. Bu sebeple çok zahmet çekti. Bir doktor ameliyat yaparak böbreğinden taşı aldı. Fakat bir müddet sonra böbreğinde tekrar taş hâsıl oldu. Ameliyat yapan doktora durum bildirilince; “Artık ameliyata dayanamaz” dedi. Bunun üzerine yüksek babası bu sıkıntıdan kurtulması için duâ ve teveccühde bulundu. Babasının yalvarıp duâ etmesi üzerine, böbreğindeki taş parçalanıp idrar yolundan döküldü. Böylece bu sıkıntıdan kurtuldu.

Muhammed Ömer, dokuz yaşında iken Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Sarf, nahiv, mantık ve kelâm ilmini Mevlânâ Şeyh Habîbullah Mültânî’den öğrendi. Fıkıh, hadîs, ahlâk ve tasavvuf ilimlerini amcası ve zamanının büyük âlimlerinden olan Mevlânâ Şah Abdülganî Ahmedî’den öğrendi. Babasından “Makâmât-ı Ahmediyye”yi okudu.

Muhammed Ömer, yirmiiki yaşına gelince, Mu’înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret için babasından izin istedi. Babası gitmesine izin vererek, beraberinde iki talebesini de gönderdi. Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret için türbede bir süre kaldı. Mu’înüddîn-i Çeştî’nin rûhâniyetlerinden istifâde etti.

Ebü’s-Se’âdât Ömer, babasının vefâtından önce, Delhi şehrinde müslüman olmayanların çoğunlukta olması sebebiyle, babası ile birlikte Mekke-i mükerremeye gitti. Hac farizasını yerine getirdikten sonra, Medîne-i münevvereye gittiler. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) kabrini ziyâret, ederek, O’nun feyz ve bereketlerine kavuştular. Muhammed Ömer, babasının vefâtından sonra Mekke-i mükerremede yerleşti. Burada pekçok riyâzetler ve nefs mücâdelesi ile meşgûl oldu. İşraktan ve öğleden sonra, akşam ile yatsı arasında talebelere ders verirdi. Çok Kur’ân-ı kerîm okurdu ve çok ibâdet ederdi. Vücûdu zayıf ve hastalığı çok olmasına rağmen bütün ibâdetleri yapardı. Onun o kadar halsiz ve güçsüz bir görünüşü vardı ki, onu gören namaz kılması, oruç tutması değil, konuşmaya bile gücünün yetmeyeceğini söylerdi. Hâlbuki o, hastalık ve elemlere asla aldırmazdı. Muhtelif tâatlarla gününü geçirirdi. Teravih namazlarında uzun sûreler okurdu.

Muhammed Ömer, 1279 (m. 18611) senesinde bir gemi ile Cidde’den Mısır’a gitti. Kâhire, İskenderiyye, Filistin ve çeşitli bölgelerdeki mübârek yerleri ve İslâm âlimlerinin kabirlerini ziyâret etti. Molla Ebü’l-Berekât Buhârî, bu ziyârette görülenleri tafsîlatlarıyla bir kitap hâlinde yazdı.

Muhammed Ömer, orta boylu, heybetli, huşû’ ve hudû’ sahibi bir zât idi. Bütün ibâdet ve tâatlarını tam bir kalb huzûru içerisinde yapardı. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek ahlâkı ile ahlâklanmıştı. O’nun ahlâkını herkes beğeniyordu.

Muhammed Ömer’in en meşhûr talebesi, oğlu Ebü’l-Hayr’dır. O da 1341 (m. 1922) senesinde Delhi’de vefât etmiş olup, onun oğlu Ebü’l-Hasen Zeyd-i Fârûkî, Delhi’deki Abdullah-ı Dehlevî dergâhında ilim ve feyz saçmağa devam etmektedir.

Muhammed Ömer’in kerâmetleri çoktur. Ba’zıları şöyle anlatılır:

Harem-i şerîfte, Ramazân-ı şerîf gecelerinden birisinde talebelerine; “Bu gece, Allahü teâlâ Sâhib-zâde Muhammed Yûsuf’a sâlih bir evlâd verdi. Onun ismi Muhammed’dir” dedi. Talebeleri onun bu haberine çok şaşırdılar. O günün târihini yazdılar. Bir müddet sonra gelen mektûpta, Ramazân-ı şerîfin falanca gecesinde Sâhib-zâde Muhammed Yûsuf’un bir oğlunun doğduğu, ona Muhammed ismini verdiklerini bildiriyordu. Bu haberle daha önce yazdıkları Muhammed Ömer’in söylediği vakti karşılaştırdıklarında, ikisinin de aynı güne isâbet ettiğini gördüler.

Mevlânâ Hakîm Muhammed Nüvvâb, birgün Muhammed Ömer’in yanına geldi. Ona; “Mekke-i mükerreme emîri Şerîf Abdullah Paşa’nın hasta olan kardeşi Şerîf Sultan’ı tedâvi etmemi emretti. Bunun için sizden izin istiyorum. Eğer müsâade ederseniz, tedâvisine başlayacağım. Eğer izin

vermezseniz, mazeret beyân edeceğim” dedi. O zaman Muhammed Ömer; “Sen mazeret beyân et, hastaya yaklaşma!” buyurdu. Bunun üzerine Hakîm Muhammed Nüvvâb, Şerîf Abdullah Paşa’ya bir mazeret beyân etti. Emîrin hasta olan kardeşi üç gün sonra vefât etti.

Muhammed Ömer, birgün yemek yiyordu. Bu sırada talebelerinden birisi yanına gelip, ona küçük amcasının bulunduğu geminin batmakta olduğunu söyledi. Muhammed Ömer bu haberi duyunca yemek yemeyi bıraktı. Çok üzüldü. Bir müddet murâkabe etti. Murâkabeden sonra başını kaldırdı ve şunları anlattı: “Geminin hâlini göstermesi için Allahü teâlâya bütün varlığımla yöneldim. Hamdolsun, Allahü teâlâ benimle gemi arasındaki perdeyi kaldırdı. Dalgalar arasında batmakta olan gemiyi gösterdi. Gemiyi bu hâlde görünce üzüntüm daha da çoğaldı. Kırık bir kalble ve ısrarlı bir şekilde Allahü teâlâya yalvardım. Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurdu. Bana ma’nevî bir yolla gemiyi dalgalar arasından çıkarmam emrolundu. Allahü teâlâ bana bu kuvveti verdi. O’nun izni ile bu işi yapmaya muvaffak kılındım. Gemiyi çıkarma işi ile meşgûl olurken, birisinin yüzünde öleceğine dâir alâmetler gördüm. Nihâyet gemi, Allahü teâlânın izni ile dalgalardan kurtuldu.” Talebeleri onun anlattıklarını yazdılar. Gemi onların bulunduğu yere gelince, küçük amcası yanındakilerle beraber Muhammed Ömer’in yanına geldi. Başlarından geçeni aynen Muhammed Ömer’in anlattığı gibi anlattılar. Bununla Muhammed Ömer’in büyüklüğünü daha iyi anladılar.

Muhammed Ömer, Mekke-i mükerremede çok şiddetli bir şekilde hastalanmıştı. Bu sebeple, çocukları ve onu sevenler çok üzülmüşlerdi. Muhammed Ömer, bilhassa çocuklarının çok üzüldüğünü görünce; “Üzülmeyin! Çünkü benim vefâtım bu hastalık sebebiyle olmayacak” dedi. Çocukları, Muhammed Ömer’in bu haberinden dolayı biraz rahatladılar. Fakat bir tanesinin kalbine; “Babam çok hasta, belki beni teselli için böyle söylüyor” diye geldi. O zaman babası; “Hatırından geçenleri biliyorum” dedi. Oğlu, Muhammed Ömer’e; “Benim arzum sizinle beraber gitmektir” deyince, Muhammed Ömer; “Hayır benimle beraber gelmeyeceksin. Çünkü burada birisinin terbiyesi senin elinle olacaktır” dedi. Muhammed Ömer daha sonra senelerce yaşadı.

Muhammed Ömer, ömrünün sonlarına doğru deniz yoluyla, Mekke-i mükerremeden Hindistan’a gitmek için çoluk-çocuğu ve talebelerinden ba’zıları ile gemiye bindi. Gemi Hindistan’a doğru yola çıktı. Muhammed Ömer, gece-gündüz tövbe ve istiğfar hâlinde bulunuyordu. Gemide şiddetli sıcak ve izdiham olmasına rağmen bunlara hiç aldırmıyordu. Bu yüzden çoluk-çocuğundan ve talebelerinden ba’zıları hastalandı. Talebelerinden ba’zısı onun yanına gelip; “Efendim gemi çok sıcak, izdiham fazla, çoluk-çocuğumuz çok rahatsızlar. Hiçbirimizin yürümeye ve hareket etmeye takati yok” dediler. Muhammed Ömer sükût edip, onları dinledi. Biraz sonra hıristiyan ve İngiliz olan gemi kaptanı geldi. Onun konuştuğunu kimse anlamadı. Daha sonra hâl ve hareketlerinden, orada bulunanlar onun Muhammed Ömer’i sorduğunu anladılar. Bu sırada gözü Muhammed Ömer’e ilişti. Kaptan hemen ona lâzım gelen hürmeti gösterdi. Kaptan hemen bir tercüman çağırttı. Gemideki hizmetçileri çağırdı. Muhammed Ömer ve talebeleri için ayrı yer hazırlattı. Kadınlar için de ayrı bir yer tahsis etti. Hepsi çok rahatladılar. Kaptan hergün Muhammed Ömer’in yanına gelip, yanında yarım saat kalıyor, lâzım gelen hizmetleri yapıp yanından ayrılıyordu. Bu durum, Kelkütâ’ya varıncaya kadar devam etti. Kaptan, Kelkütâ’ya gelip, gemiden inmeden önce, yarım saat kadar Muhammed Ömer ile görüştü. Bu sırada kimseyi içeri almadılar. Kaptanın onun ile ne konuştuğunu kimse duyup öğrenemedi.

Kelkütâ’ya varınca, herkes onu karşılamaya geldi. Yollar insanlarla doldu. Onu karşılayanlar, onun geçeceği yolun kenarında saf hâlinde durmuşlardı. Herkes onun elini öpmek arzusundaydı. Ba’zıları onun elini öpebiliyorlar, ba’zısı ise sâdece onu görmek fırsatına kavuştuğu için seviniyorlardı. Karşılayanlar arasında Kelkütâ vâlisi de vardı. Vâli, Muhammed Ömer’e çok hürmet ve iltifâtta bulundu. Onun Kelkütâ’ya gelişini büyük bir ganîmet bildi ve yapabileceği bütün hizmetleri yaptı.

Muhammed Ömer’in, şiirlerinden başka şu eserleri vardır 1- Ensâb-üt-tâhirîn: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, kendi zamanına kadar olan çocuklarından bahseder. 2- Babasının yazdığı “Enkâr-ı Erbe’a” üzerine bir şerh yazarak, “El-Cedvel-ül-müntekabe min-en-nehr-il-mâd min-el-Enhâr-ı Erbe’a” adını vermiştir. Tasavvufa dâirdir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makamat-ı Ahyâr sh. 93

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1034

3) Makâmât-ı Saîdiyye (Muhammed Mahzar), Delhi 1281

MUHAMMED TÂVÜDÎ

Fas’da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Tâlib bin Sevde el-Mürri Tâvüdî olup, künyesi Ebû Abdullah’dır. 1128 (m. 1716) senesinde Fas’da doğdu. 1207 (m. 1793) senesinde Fas’da vefât etti.

Muhammed Tâvüdî, ilk tahsilini Fas’da yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden okudu. Birçok ilim kitabını ezberledi. Fıkıh, hadîs ve tefsîr ilminde üstün bir dereceye yükseldi. Ebû Abdullah Muhammed bin Abdüsselâm Benânî ve Şihâbüddîn Ahmed bin Abdülazîz Hilâlî’den fıkıh ilmini, Şihâbüddîn Ahmed bin Mübârek Sicilmâsî’den; mantık, kelâm, beyân, usûl, tefsîr ve hadîs ilmini öğrendi. Hocası daha hayatta iken; onun huzûrunda talebeye ders verdi. Hocası kendisini çok sever ve diğer talebeleri arasında üstün tutardı. Hocası vefât ettiğinde kabre koyma şerefine kavuştu. Ebû Abdullah Muhammed bin Kâsım Cüsûs’un uzun zaman derslerine devam etti. Kâdı Ebü’l-Bekâ Şâvî’, Müftî Ebü’l-Abbâs Ahmed bin Ahmed Temmak, Ebû Abdullah Muhammed bin Çulun ve Ebû Abdullah Lendûz’dan da ilim öğrendi. Hocası Ebû Abdullah Lendûz, çok insaflı ve ilim âşığı idi. Şöyle ki, ömrünün son günlerinde Şeyh bin Mübârek isminde bir âlimin “Telhis” okuttuğunu duydu.

O haliyle beraberindekilerle birlikte onu dinlemek için gitti. Tâcüdî, Ebü’l-Abbâs Ahmed bin Hâl Vecârî’den de; “Elfiyye”, “Teshil” ve “Mugnî”yi okudu. Tâvüdî’nin, “Elfiyye” kitabını bin kerre okuduğu bildirildi. Muhammed Tâvüdî, 1181 (m. 1767) senesinde hac ibâdetini yaptıktan sonra Mısır’a gitti. Câmi-ül-Ezher’de ilim meclisi kurup, İmâm-ı Mâlik’in “Muvatta’”ının tamâmını, Kütüb-ü Sitte’yi, Şemâil-Hikem ve başka eserleri okuttu. Halk, devlet adamları ve âlimler, derslerini ta’kib ettiler. Burada talebelerinden ehil olanlara icâzet (diploma) verdi. Tâvüdî, Mekke-i mükerremedeki büyük âlimlerden Abdürrahmân bin Eslem Yemenî, Hüseyn bin Abdüşşekûr, Şeyh Abdullah Mîrganî, Şeyh İbrâhim Zemzemi ve başkaları, Medîne-i münevverede ise Muhammed bin Abdülkerîm Semmân, Ebü’l-Hasen Sindî, Abdullah Ca’fer Hindî ve başkalarıyla görüşüp ders okudu ve okuttu.

Muhammed Tâvüdî, Mısır’da yetişen büyük âlimlerden; Cevherî, Sa’îdî, Hasen Cebertî, Seyyid Ayderûsî, Şeyh Mahmûd Kürdî, Îsâ Berâvî, Üryan, Atıyye, Echûrî ve başkalarıyla ilmî müzâkerelerde bulundu. 1203 (m. 1788) senesinde Magrib sultânı kendisine ısrarla kadılık teklif etti. Tâvüdî, bu vazîfeyi istemeyerek kabûl etti. Fetvâları çok sağlam idi. Çok heybetli idi. Az gülerdi. Şöhreti her yere yayıldı. Asrının büyük âlimlerinden sayıldı. Vefâtına kadar güzel ahlâk üzere yaşadı.

Magrib sultânı Mevlânâ Muhammed vefât ettiğinde, saltanat konusunda çocukları arasında ihtilaf çıktı. Halk ve devletin ileri gelenleri Tâvüdî’nin fikri üzerinde ittifâk ettiler. Tâvüdî, yeni sultan Mevlânâ Süleymân’dan; Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak, zulüm yapmamak, haramları işlememek, bid’atleri terk husûsunda söz alıp bî’at etti. Peşinden halka da bî’at etti.

Muhammed Tâvüdî’nin eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Haşiye alâ Câmi-is-Sahîh-il-Buhârî (dört cild hâlinde), 2- Feth-ül-müteâl fîmâ yentezımü minhu Beyt-ül-mâl, 3- El-Minhat-üs-sâniye fis-Salât-il-fâite, 4- Ta’lik alâ Lâmiyye Zükâk, 5- Haşiye an Şerhi Muhtasar-iş-Şeyh Halîl liz-Zürkânî fî fürû’il-fıkh-ıl-Mâlikî, 6- Haşiye alel-Beydâvî, 7- Şerh-ül-Meşârık lis-Sâgânî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 149

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 96

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 419 cild-2, sh. 76

MUHAMMED TEVFÎK BOSNEVÎ

Anadolu’da yetişen büyük velîlerden. İsmi Muhammed Tevfîk’tir. Fâtih civarında bulunan Zeyrek Hamamı’nı işlettiği için “Hamâmî”, Unkapanı’nda konağı olduğu için “Unkapanî” ve Bosnalı olduğu için “Bosnevî” nisbetleriyle anılan

Muhammed Tevfîk Efendi, 1200 (m. 1785) senesinde Bosna'da doğdu. 1283 (m. 1866) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Üsküdar'ın İcâdiye semtindeki Nalçacı Halîl dergâhının bahçesindedir.

Muhammed Tevfîk Efendi'nin, Hüsrev Paşa'nın kethüdası olduğu âna kadarki hayâtı kaynaklarda yoktur. Hüsrev Paşa'nın kethüdası iken, İstanbul'da birçok zâttan ilim öğrendi. Onbirinci hocası olduğu söylenen Etyemez dergâhının şeyhine hizmet ederken, Tevfîk Efendi'yi bir cezbe hâli kapladı. Ona her gördüğü eşya; "Beni Allahü teâlâ yarattı" diyordu. Uzun süre bu hâli devam etti. Hüsrev Paşa, onu Kuşadalı İbrâhim Halvetî'ye götürdü. Kuşadalı İbrâhim Halveti; "Siz sâlih bir kişiye benziyorsunuz" deyince, Tevfîk Efendi başından geçenleri anlattı. Anlatırken bir ara kendisinde halifelik bulunduğunu ağzından kaçırdı. Kuşadalı İbrâhim Halveti; "Demek ki sizde halifelik de var" deyince, Muhammed Efendi; "Evet var" dedi. Kuşadalı İbrâhim Efendi; "Peki sırr-ı hilâfet nedir?" diye sorunca, Tevfîk Efendi: "İnsanın dâima tarikat hırkası ile bulunmasıdır" dedi. Kuşadalı İbrâhim Efendi; "Dâima hırka ile bulunmanın hikmeti nedir?" diye sordu. Tevfîk Efendi; "Talebelerin keşfi açılınca çıplak görünmesinler" diye cevap verdi ve o anda ağlamaya başladı. Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Kuşadalı İbrâhim Efendi; "Bu âna kadar çektikleriniz boşa gidecek" diyerek onu talebeliğe kabûl etti. Talebesi Tevfîk Efendi'nin başka bir hocaya bağlandığını duyan Etyemez dergâhı şeyhi, Tevfîk Efendi'nin geri dönmesi için Allahü teâlâya yalvardı. Bir süre sonra hastalanan Etyemez dergâhı şeyhine hizmet etmesi için, Kuşadalı İbrâhim Efendi, Tevfîk Efendi'yi İstanbul'a gönderdi. Giderken Tevfîk Efendi'ye; "Git, hocana hizmet et. O seni sever. Onun sende emeği ve hakkı vardır" buyurdu. Tevfîk Bosnevi İstanbul'a gidip, vefât edinceye kadar hocasına hizmet etti. Hocası vefât edince, yerine geçerek ölünceye kadar insanlara doğru yolu göstermeye çalıştı.

Muhammed Tevfîk Bosnevi, uzun boylu, zayıf, seyrek sakallı, ela gözlü, ince parmaklı ve hep önüne bakarak yürüyen bir zât idi. Yumuşak huylu, çok cömert, tatlı sözlü idi.

Muhyiddîn isimli bir zât şöyle anlatır: "Bir kızım doğdu. Doğum olduğu gün elimde hiç para yoktu. Ebenin parasını dahî veremedik. Sıkıntılı bir hâlde Tevfîk Efendi'nin yanına gittim. Tevfîk Efendi bana dönerek; "Sizin bugün bir ihtiyâcınız var. Sizin ihtiyâcınız, bizim ihtiyâcımızdır" dedi. Sonra elime bir miktar para koydu. Tevfîk Efendi'nin verdiği o para, o gün bütün ihtiyâcımı karşıladı. Ayrıca yeni doğan kızıma da birşeyler aldım."

Tevfîk Bosnevî Efendi, yazmış olduğu bir mektûpta buyuruyor ki: "Kur'ân-ı kerîmi, harflerin çıkış yerlerine, tecvîd kurallarına riâyet ederek ve elden geldiği kadar ma'nâ üzerinde düşünerek, hergün en az beş sayfa okumalıdır. Daha fazla olursa güzel olur. Kur'ân-ı kerîm okurken ağlamalıdır."

Talebesi olan Erzurumlu Hüseyn Rûhî'ye yazdığı mektûpta buyuruyor ki: "Allahü teâlânın dostu olan velîler bu makamı şu dört şeyi yapmakla elde etmiştir. Dünyâyı terk, âhıreti terk, varlığı terk ve kuru bilgiyi terk. Sülûk ilmi de dört esas üzere kurulmuştur: Birincisi Allahü teâlânın, kulu kendine çekmesidir. İkincisi, insanı doğru yola götürecek hocadır. Üçüncüsü, ilim ve irfandır. Dördüncüsü, nefs ile mücâdele etmektir.

Mürşid-i kâmil, insanları Allahü teâlâya ulaştıran ve ilimde yüksek mertebelere yükselten kişidir. Ayın parlaması güneşten kaynaklanır. Gerçek ay kalb ve rûhumuzdur. Güneş ise mürşid-i kâmilin kalbidir. Dünyâya çok rağbet ettiğimizden kalbimiz karardığı için, mürşid-i kâmili göremez olduk. Onlar bu âlemde her zaman vardır.

Ey yavrum! Sen de bizim gibi durup dinlenmek bilmeyen bir yolculuğa koyulmuşsun. Bu dünyânın fâni ve basit hayâtı seni aldatıp azdırmasın. Mağrur olma. Böyle yaparsan, hasret ve pişmanlık günü olan kıyâmet gününde mahzûn, ürkek ve müflis olarak dolaşırsın."

Tevfîk Bosnevi'nin yazdığı eserler hakkında bir bilgi yoktur. Yalnız talebelerine yazdığı mektûplar vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 80

MUHAMMED TİLMSÂNÎ

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülkerîm bin Abdürrahmân Mücâvî Tilmsânî'dir. Künyesi ise Ebû Abdullah'dır. 1208 (m. 179;i) senesinde Tilmsân'da doğdu. Vefât târihi ve yeri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Onüçüncü asrın sonlarında vefât etti.

Muhammed Tilmsânî, babasının yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından ve ağabeyi Allâme Hacı Ahmed'den, İslâmın temel bilgilerini öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için Fas'a gitti. Orada; Hamdûn bin Sülemî, Süleymân Hûti, İbn-i Kinân ve birçok âlimden ilim öğrendi. Muhtelif ilimlerde yetişince, memleketi olan Tilmsân'a döndü. Tilmsân'da yirmibeş sene kadılık yaptı. Kâdılık vazîfesi yanında müderrislik de yaptı. Birçok âlim yetiştirdi. Sonra Fas'a dönerek, Kayrevanlılar Câmii'nde ders vermeye başladı. Şeyh Sâlih Şâvî, Şeyh Muhammed bin Abdülvâhid, Fas kadısı Muhammed Ulvî, Şeyh Ca'fer Kettânî ve daha bir çok âlim, Muhammed Tilmsânî'den ilim öğrendi. Daha sonra Tanca kadılığına ta'yin edildi.

Muhammed Tilmsânî, zamanında öğrenilen ve okutulan ilimlerde mütehassıs idi. O hangi ilimden ders verse, dinleyen, sanki o ilmi ondan başkası daha iyi bilmez, yalnız o bilir zannederdi. Çünkü o, ömrünü ilim yolunda tüketmişti. Zamanın âlimleri, müşkil ve içinden çıkamadıkları mes'eleleri kendilerine îzâh etmesi için ona gelirlerdi. Yanından, suâllerinin cevâbını almanın huzûru içerisinde ayrılırlardı.

Ta'rîf-ül-halef kitabının müellifi Ebû Kâsım Muhammed Hafnâvî şöyle anlatır: "Ben Muhammed Tilmsânî'den, Muhtasar-ı Halîl ismindeki fıkıh kitabını, zekât bölümünden, alışverişte muhayyerlik bahsine kadar okudum. O, Hüraşî, Bennâni haşiyesi üzerine yazılmış olan Abdülbâkî ismindeki kitabı gibi, o zaman mevcût olan eserleri de mütâlâa ettikten sonra ders verirdi. Yine ondan Sa'deddîn-i Teftâzânî'nin Muhtasar-ül-menânî'sini tamamen okudum. O bu kitabı okuturken Mutavvel'i mütâlâa ederdi. Bunlardan başka, Fenârî hâşiyeleri'ni, Muhtasar-ül-me'ânî üzerine yazılmış olan Yâsîn hâşiyesi'ni, İbn-i Sübkî'nin Arûs-ül-efrâh'ını, Şerh-ül-velâlî alel Kazvînî'sini, Kâdı Iyad'ın Şifâ-i şerîf'inin bir kısmını, İbn-i Tilmsânî'nin hâşiye'sini, Cem'ül-cevâmi'i, Sabbân hâşiyeleri'ni ve hocası İbn-i Kirâm'ın haşiyelerini okudum. O, derslerini çok inceleyerek okuturdu. Hâfızası çok kuvvetli idi. Sözüne i'timâd edilir kimseler; onun Tilmsân'a kadı olduğu zaman, "El-Mi'yâr" ismindeki eseri, her gece bir forma ezberlemek sûretiyle beş gecede ezberlediğini anlatırlardı."

¾¾

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 453

MUHAMMED ZEYYÂD

İstanbul'daki evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Zeyyâd'dır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1205 (m. 1790) senesinde İstanbul'da vefât etti. Etyemez semtindeki Kadem-i şerîf dergâhı bahçesine defnedildi.

Muhammed Zeyyâd, Şeyh Ebü'l-Vefâ Sa'dî Şeybânî'nin talebesidir. Onun terbiyesinde yetişti. Ma'nevî ilimlerde üstün derecelere yükseldi.

Muhammed Zeyyâd Efendi, Şam şehri civarında Kadem köyündeki Kadem-i şerîfin (Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek ayak izinin bulunduğu taş) bulunduğu câmiyi yaptırdı. Birinci Sultan Abdülhamîd Hân'ın zamanında, Sultan tarafından İstanbul'a da'vet edildi. Muhammed Zeyyâd Efendi, bu da'vet üzerine, Kadem-i saadeti başına alıp, yürüyerek İstanbul'a kadar getirdi. Muhammed Zeyyâd Efendi, İstanbul'da çok hürmet ve i'tibâr gördü. Zamanın sadrâzamı Halîl Hamîd Paşa, Muhammed Zeyyâd Efendi'ye çok muhabbet gösterenlerden idi. Kadem dergâhının olduğu yer sahipli olduğundan, Halîl Hamîd Paşa burasını satın alıp vakfetti. Derhal, vakfedilen arsa üzerine dergâh yapılmaya başlandı. 1190 (m. 1776) senesinde, Kadem dergâhının inşâsı tamamlandı. Muhammed Zeyyâd Efendi'ye, bu dergâhta insanlara ilim öğretmesi için vazîfe verdi ve dergâhı kendisine teslim etti.

Muhammed Zeyyâd Efendi, Kadem dergâhında uzun zaman insanlara ilim öğretmekle meşgûl oldu. Bâb-ı âlî (Devlet dâireleri) tatil olduğunda, sadrâzam ve devletin ileri gelenleri, dergâha gelir, Muhammed Zeyyâd Efendi'nin sohbetini dinlerlerdi.

Muhammed Zeyyâd Efendi'nin getirdiği Kadem-i saadet, bugün Sultan Birinci Abdülhamîd Hân'ın türbesindedir.

Türbenin Yeni Câmi tarafındaki duvarında bulunan dolaba yerleştirilmiştir. Önceleri, kandil ve arefe gibi mübârek günlerde, Kadem dergâhı şeyhi olan zât tarafından ziyâret ettirilmesi vakıf şartlarından idi.

Muhammed Zeyyâd Efendi, İstanbul'da çok hürmet ve i'tibâr gördü. Vefâtına kadar dergâhdaki vazîfesini yerine getirdi. Vefâtında da dergâhına defnedildi. Türbesinin üzeri açıktır. Mezarının kitabesinde şöyle yazılıdır:

"Kadem-i şerîfi, Şam'dan Asitâne-i aliyyeye nakl hizmetiyle şereflenen, Sa'diyye sülâlesinden, âriflerin kutbu, Allahü teâlânın sevgili kulu, merhum Şeyh Seyyid Muhammed Zeyyâd Efendi'nin mübârek rûhu için lillâhi teâlel Fâtiha."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 363

MURTEZA ZEBİDÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdürrezzâk Hüseynî Zebîdî'dir. Künyesi Ebü'l-Feyz olup, lakabı Murtezâ'dır. 1145 (m. 1732) senesinde, Hindistan'ın Kuzey batısında bulunan Bekerâm şehrinde doğdu. 1205 (m. 1791) senesi Şa'bân ayında tâ'ûn hastalığından Mısır'da vefât etti.

Murtezâ Zebîdî, Yemen'in Zebîd şehrinde büyüdü. İlim öğrenmek için çok yerler dolaştı. Zamanın büyük âlimlerinden olan Şeyh Abdullah Sindî, Şeyh Ömer bin Ahmed Mekkî, Abdullah Sekkâf, Muhammed bin Alâüddîn Nezcânî, Süleymân bin Yahyâ, İbn-üt-Tayyib, Seyyid Abdürrahmân Ayderûs, Şeyh Abdullah Mîrgânî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini Şeyh Abdullah'dan öğrendi. Şeyh Abdullah'ın yazmış olduğu eserlerin çoğunu okuyup icâzet aldı. "Muhtasar-üs-Sa'd"ı, Şeyh Abdürrahmân Ayderûs'dan okudu. Onun uzun zaman sohbetlerinde bulunarak, bâtınî ilimlerde kemâle geldi.

Murtezâ Zebîdî şöyle anlatmaktadır: "Hocam Şeyh Abdürrahmân Ayderûs, Mısır'daki âlimleri ve ileri gelenleri medhederek, oraya gitmem için beni teşvik etti. Beni Mısır'a gitmek arzusu kapladı. Kısa bir süre sonra Mısır'a gittim."

Murtezâ Zebîdî, 1167 (m. 1753) senesi Safer ayının dokuzunda Mısır'a gitti. Oradaki âlimlerden olan, Ahmed Mevlevi, Cevherî, Hafnâ, Büleydî, Sa'îdî, Mûdâbigî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlardan icâzet aldı. Âlimler onun ilimdeki üstünlüğüne, faziletine ve hafızasının kuvvetine şâhid oldular. Şöhreti her yere yayıldı.

Murtezâ Zebîdî, ilim öğrenmek için üç defa yolculuğa çıktı. Bu seferlerinde, gittiği yerlerin büyük âlimleri ile görüştü. Şeyh-ül-Arab Hümâm, İsmâil Ebû Abdullah, Ebû Ali ve başkaları kendisine iyilik ve ihsânlarda bulundular. Deniz yoluyla Dimyat, Reşîd, Mansûr ve başka yerlere gitti.

Murtezâ Zebîdî, daha sonra evlenip, Atfet-il-gusâl denilen yere yerleşti. Burada Fîrûzâbâdî'nin "Kâmûs" unun şerhine başladı. Bu şerhi uzun bir çalışmadan sonra, on cild olarak tamamlayıp, Tâc-ül-arûs ismini verdi. Eserini tamamladığı zaman, talebelerini ve zamanın âlimlerini da'vet edip, yemek verdi. Herkes onun faziletine, lügat ilmindeki üstünlüğüne hayran oldu. Birçok âlim, eserin kıymetine dâir nazım ve nesir hâlinde medhiye ve takdim yazıları yazdılar. Takriz yazan âlimlerden ba'zıları şunlardır: Şeyh Ali Sa'dî, Şeyh Ahmed Derdîr, Seyyid Abdürrahmân Ayderûs, Şeyh Muhammed Emîr, Şeyh Hasen cildâvî, Şeyh Ahmed Beylî, Şeyh Atiyye Echûrî, Şeyh Îsâ Berâvî, Şeyh Muhammed Zeyyâd, Şeyh Muhammed Ubâde, Şeyh Muhammed Mekkî, Şeyh Muhammed Saîd Bağdadî.

İlmî çalışmalarına devam eden Murtezâ Zebîdî, çok kıymetli eserler yazdı. Oturduğu beldenin ileri gelenleri, onun sohbetlerine devamlı gelirlerdi. Murtezâ Zebîdî, onların arasında vakar ve kemâl sahibi olarak bulunur, gelenlerin makam ve zenginliklerine iltifât etmez, gönüllerine göre muâmele ederdi. Onlara fâideli olmaya çalışırdı. Murtezâ Zebîdî'nin ilim meclislerine her beldeden ilim talipleri gelirdi.

Murtezâ Zebîdî, Arabca, Türkçe ve Farsçayı çok iyi bilirdi. Hadîs ilminde söz sahibi idi. Onun hadîs ilmindeki üstünlüğüne âlimler hayran kalırlardı. Ezher âlimlerinden ba'zısı Murtezâ Zebîdî'ye giderek, kendilerine hadîs ilminde icâzet vermesini istediler. O zaman onlara şöyle dedi; "Size icâzet vermem için, hiç olmazsa ba'zı hadîs kitaplarının baş

kısmından benim yanımda okumanız lâzımdır.” O âlimler de bunu kabûl ettiler. Pazartesi ve Perşembe günleri Salîbe’de Şeyhûn Câmii’nde husûsî olarak Sahîh-i Buhârî dersi aldılar. Ayrıca oturduğu semtin sakinleri, kendilerine de ders vermesini rica ettiler. O da kabûl etti.

Sahîh-i Buhârî derslerinde, kitaptan bir miktar okuduktan sonra, amellerin faziletlerine dâir veya daha başka mevzûlarda bir hadîs-i şerîf okur, ezberden râvilerini söylerdi. Sonra arkasından mevzû ile alâkalı çok güzel şiirler okurdu. Burada dersini tamamladıktan sonra, başka bir mescide giderek, ayrı bir mevzûda ders verirdi. Büyük-küçük herkes ona sevgi ve hürmette bulunurdu. Gittiği yerlerde insanları, dînin emir ve yasaklarını yerine getirmeye teşvik eden nasihatlerde bulunurdu. Derslerini Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) salât ve selâm ile bitirirdi.

Acâib-ül-âsâr fit-terâcim vel-ahbâr kitabının müellifi Abdürrahmân Cebertî şöyle demektedir: “Ben, Murtezâ Zebîdî’nin, gerek evinde, gerekse daha başka yerlerdeki derslerinde ve sohbetlerinde bulundum. Biz, onun yanında ekseriyetle hadîs ilmi ile meşgûl olurduk. Onun büyük âlimlerden dinlediği şeyler çoktur. Hattâ bunları yazmıştır. Şu âna kadar böyle dinleyip de not aldıkları pekçok kâğıt vardır. Mustafa Bey, İskenderânî Defterdar Eyyûb Bey gibi, ba’zı devlet ileri gelenleri, ondan istifâde etmek için evindeki ve başka yerlerde verdiği derslerde hazır bulunurlardı.”

Murtezâ Zebîdî, misâfirlerine çok ikramda bulunurdu. Uzak beldelerden gelenlere yemek yedirirdi. Mehmed Paşa Mısır vâlisi iken, ona çok kıymet verdi. Maddî ihtiyâçlarını karşıladı. 1184 (m. 1770) senesinde sultan tarafından İstanbul’a da’vet edildi. Bir mazeretini öne sürerek, bu da’veti kabûl etmedi, İslâm devletlerinin sultanları ona çok hediyeler gönderirdi.

Murtezâ Zebîdî de, zamanın sultânı, Birinci Abdülhamîd Hân’a çeşitli hediyeler gönderdi.

Küçük-büyük herkes tarafından bilinen ve iltifât gören Murtezâ Zebîdî, bir müddet sonra evine çekildi. Kimseyle görüşmedi. Ders okutmayı bıraktı. İ’tikâfa girdi. Buna rağmen, Mısır’ın ileri gelenleri devamlı ona hediye gönderirlerdi. Murtezâ Zebîdî’nin bedeni zayıf idi. Sakalları çabuk ağarmış idi. Huyu güzeldi. Güler yüzlü ve vakar sahibi idi. Çok üstün bir zekâya sahipti.

Murtezâ Zebîdî’nin yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Tâc-ül-arûs fî şerh-il-kâmûs, 2- Er-Kavd-ül-mi’târ fî neseb-is-Sâdât âl-i Ca’fer-i Tayyar, 3-İthâf-üs-sâdât-il-müstekin fî şerhi İhyâ-il-ulûm lil-Gazâlî, 4- Bulgat-ül-garîb fî mustalahi âsâr-il-Habîb, 5- Ikd-ül-cevâhir-il-munifeti fî edilleti mezheb-il-İmâm Ebü’l-Hanîfe.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 104

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 282

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 347

4) Târih-i âdabı lügat-il-Arab cild-3, sh. 288

MUSTAFA IZZÎ EFENDİ

İstanbul’da yetişen evliyâdan. İsmi Mustafa Izzî olup, Hasırcı-zâde ismiyle meşhûrdur. İstanbul’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1239 (m. 1823) senesinde İstanbul’da vefât etti. Sütlüce’deki türbesine defnedildi.

Mustafa Izzî Efendi’nin babası, sâlih bir zât olan Halîl Demhûrî’dir. Birâderi de, Hasırcıbaşı Emîr Ağa’dır. Babası dâima onun ticarethânesinde vakit geçirdiği için, Hasırcı Şeyh Halil ismiyle anıldı. Bu sebeple Mustafa Izzî Efendi de, Hasırcı-zâde diye şöhret buldu.

Mustafa Izzî Efendi, tasavvuf yolunu seçip ilim ve edeb öğrendi. Birâderi ise ticâretle meşgûl oldu. Büyük âlim Süleymân Sıdki Efendi’nin terbiyesiyle yetişti. Çok riyâzet ve mücâhedede bulundu. İçini ve dışını İslâm dîninin güzel ahlâkı ile süsledi. Hocasından icâzet (diploma) aldı. Şöhreti heryere yayıldı. Hocasının emriyle Sütlüce’deki dergâha yerleşip, insanları irşâda ve talebe yetiştirmeye başladı. Dergâhı, Hasîrî-zâde dergâhı diye şöhret buldu.

Mustafa Izzî Efendi, hacca gitmek için yola çıktı. Mekke-i mûkerreme ve hakkıyla yerine getirmeye çalıştı. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret

edip Mısır'a geldi. Mısır'a geldiğinde yol parası tükenmişti. Yoluna devam edemeyip orada kaldı. Mevsim de, Ahmed Bedevî'nin ziyâreti ve mevlîd-i şerîf cemiyetlerinin yapıldığı zamana tesadüf etmişti. Bu sebeple Tanta'ya gidip, oradaki Ahmed Bedevî hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyâret etti. O esnada hâlini arzetti. Hüzn ile kendinden geçmiş iken, hiç tanımadığı birisi omuzuna eliyle dokunarak; "Hasırcıoğlu Mustafa Efendi siz misiniz?" dedi. O da; "Evet efendim" diye cevap verince, o kimse, koynundan bir kese çıkardı ve; "Şunu al ihtiyâcın vardır. İhtiyâcın için sarfedersin. İstanbul'da karşılaşırsak alırım, yoksa helâl olsun" dedi ve kalabalık içine karışarak kayboldu, İstanbul'da da hiç görülmedi.

Mustafa Izzi Efendi'nin vefâtında, zamanın şâirlerinden Hayreddîn Efendi tarafından söylenen şiirde özetle şöyle denmektedir:

"Bütün vakitlerini insanlara ilim ve edeb öğretmekle geçirdi. Faziletiyle zamanının büyükleri arasına girdi. Kırk sene irşâd makamında bulundu. Nice eksik ve noksan kimseler onun feyziyle terbiye oldu. Onun rûhâniyetinden istifâde etmek isteyen, onu vesile edip yardım istesin. Hulûs-i kalb ile bu ziyâretgâha gelsin. Bu sebeple ma'nevî kemâle kavuşur."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 345-348

MÜŞTAK KÂDİRÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Mustafa Müştak Efendi'dir. Babası, Seyyid Süleymân Efendi olup, anneleri tarafından soyu Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye (r.aleyh) ulaşır. 1172 (m. 1758) senesinde Bitlis'te doğdu. 1247 (m. 1831) senesinde Muş'ta sapık kimseler tarafından şehîd edildi. Kabri, Muş kabristanlığının orta yerinde olup, ziyâret mahallidir.

Müştak Efendi, tahsilini Bitlis ve civârında yaptı. Amcası Hâcı Mahmûd Hoca'dan okudu. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat ilminde üstün bir dereceye yükseldi. Hattat olup, çok güzel yazı yazardı.

Müştak Kadirî, önceleri Hakkâri beylerinden idi. İdâresinde yirmiiki köy vardı. Diğer amcası Hasen Şirvânî'nin sohbetlerinde kalb gözü açıldı. İlâhî aşka tutuldu. Beyliğini ve malını gözü görmez oldu. Hocası Şirvânî'den hiç ayrılmadı. Onun ileri gelen talebelerinden oldu. Yetişip kemâle geldi. İcâzetle (diploma ile) şereflendi. Her İslâm âlimi gibi hocasını çok sever ve şu beyti dâima okurdu:

"Pirimiz, sultânımız Hacı Hasen Şirvânî'dir,
Ahseni takvim hayran olmuşuz, hayranıyız."

Tasavvuf yolunun basamaklarından seyr ve sülûku tamamlayınca Bağdat'a gitti. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.aleyh) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Bu ziyârette ma'nevî iltifâtlara kavuştu. Bağdat'ta, Nakîb-ül-eşrâftan (Seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makam) icâzet aldı. Müştak Kadirî, Bağdat'tan Hindistan'a Serendib'e gitti. Oradaki Adem aleyhisselâmın makamını ziyâret etti. Oradan da Hicaz'a gelerek, hac vazîfesini yerine getirdi. Sonra da Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret etti. Dîvân'ında bu ziyâreti esnasındaki hudutsuz sevincini şöyle bildirdi:

"Ser-i Livây-i Enbiyâsın, hiç sana olmaz misâl,
Şevkle müştakınım etmekteyim azmi Hicaz.
Saray-ı devlet dâr-ül-emândır yâ Resûlallah."

Müştak Kadirî, önce İstanbul'a sonra da Trabzon'a geldi. Halkın pek ziyâde hürmet ve sevgisiyle karşılaştı. Daha sonra; Sultan Üçüncü Selim Hân'ın sadrâzamlarından Yûsuf Ziya Paşa'nın yanında orduyla birlikte gazâya katıldı. Kudüs ve Şam'a uğradı. Kudüs-ü şerîfte, şu güzel kıt'ayı terennüm eyledi:

"Sahrâtullaha bi-ayn-ı ibret,
Kim bakarsa olur ehl-i rikkat,
Kara taş olsa çoğalıp Müştak,
Herem olur bu ne acâib hikmet!"

Müştak Kadirî 1205, 1225, 1229 (m. 1790-1810-1814) senelerinde İstanbul'a geldi. İstanbul'da iken, Eyyûb Sultan'da Selâmi Efendi dergâhında ikâmet etti. Burada evlendi. Sâlih evlâd yetiştirdi. Bir oğlu, Hacı Edhem Baba Efendi'dir. İki kızından birini saraydan Ahmed Bey'e, diğerini Ahmed Muhlis Paşa'ya nikahladı. İstanbul'da iken, âlimlerin meşhûrlarından

Hoca Neş'et Efendi ile görüştü. Onunla Mesnevî ve hadîs-i şerîf üzerinde sohbette bulundu. Müştak Efendi, Dîvân'ında bu konuda; "Hazret-i Neş'et gibi üstada hemdem olmuşum" diye yazmaktadır.

Müştak Efendi, daha sonra Konya'ya Hazreti Mevlânâ'yı ziyârete gitti. Orada bereketlenmek için Mesnevî-i şerîf okuttu. Konya eşrafından çok yakınlık ve sevgi gördü. Müştak Efendi, İstanbul'a oradan da Muş'a giderek insanlara ilim öğretmeye devam etti. Ayrıca, Erzurum'a da uğradı. Orada bir çilehânesi vardı. Çok talebe yetiştirdi. Kendilerine icâzet verdiği talebelerinin en meşhûrları şunlardır: Oğlu Hacı İbrâhim Edhem Baba Efendi, Etyemez dergâhı şeyhi Sa'dullah Efendi, Erzurum'da İbrâhim Edhem Efendi, Celâl Paşa, Ahmed Celâl Paşa, Müştak Efendi, Muş'ta iken bozuk i'tikâd sahibi kimselerin hücumuna uğradı. Evinde seccadesi üzerinde ibâdetle meşgûl iken boğularak şehîd edildi. Seccadesinin altından bir kağıda yazılı şu na't-ı şerîf çıktı:

"Yâ Resûlallah! Ulüvvü şân senin,
Sürûr güneşisin ferman senin,
Top senin, cevlân senin, meydân senin,
Söz senin, sohbet senin, devrân senin."

Müştak Efendi, şehâdetini önceden dostlarına haber vermişti. Kendisi bu ilâhî takdîre boyun eğdi. Şehîd edildiğinde yetmişbeş yaşında idi. Menâkıbnâme'sinde bildirdiğine göre birgün kırk kurban kestirip, etini fakir fukaraya dağıttırdı. Sonra da dergâhında el açıp; "Yâ Rabbî! Bu âciz kuluna şehîdlik rütbesini ihsân et. Ancak o zaman sevgili kulun Hasen'ine kavuşurum" diye duâ ve niyazda bulundu. Duâsı kabûl edildi.

Dîvân'ından ba'zı beytler:

"Cânânı buldu hasta gönül, canı istemez,
Bir hastadır ki çâre-i Lokmanı istemez.

Zencîr-i zülf ile bâbend olan gönül,
Bâğ-ı cânânda sünbül ve reyhanı istemez.

Ehl-i kemâle nazm bildirdi kendini,
Müştak, eğerçi şöhret ile şânı istemez."

Müştak Efendi; orta boylu, geniş göğüslü, nûrânî yüzlü, ela gözlü, çekme burunlu, gür kaşlı, heybetli, sohbeti hoş, fakir fukaraya yardımı çok olan bir zât idi. Fârisî dilinde çok kıymetli şiirleri vardır.

Müştak Efendi'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Dîvân, 2- Asâr-u Müştak esrâr-u uşşak, 3- Mektûbât-ı Müştak, 4- Bahârnâme.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 119

MÜSTEKÎM-ZÂDE SÜLEYMÂN SA'DEDDÎN EFENDİ

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin talebelerinden, âlim ve velî. İsmi, Süleymân Sa'deddîn Efendi'dir. Babası, Muhammed Müstekim Efendi'nin oğlu müderris Muhammed Emîn Efendi'dir. Annesi ise Ümmü Gülsüm Hanım'dır. 1131 (m. 1719) senesinde İstanbul'da doğdu. Müstekîm-zâde nâmıyla anıldı. Ebü'l-Mevâhib künyesi verildi. İstanbûlî, Ma'sûmî, Emînî lakablarını aldı. 1202 (m. 1787) senesinde vefât etti. İstanbul Zeyrek'te, Soğukkuyu Pîrî Paşa Medresesi kabristanında, hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin ayağı ucuna defnedildi.

İlkönce babasından ilim tahsil etti. Daha sonra, Fâtih Câmii İmâmı Seyyid Yûsuf Efendi'den fıkıh bilgilerini ve Kur'ân-ı kerîmin kırâat şekillerini öğrendi. Pâdişâhın has doktorlarının başı olan Hayâti-zâde Mustafa Feyzî Efendi'den de ilim öğrenip, 1143 (m. 1730) senesinde icâzet aldı. Zamanın ileri gelen müderrislerinden Yemlihâ Hasen Efendi'den, Saray hocalarından Hâfız Mehmed Efendi'den, Babadağlı Süleymân Efendi'den ve Seyyid Mehmed Hâkim. Efendi'den çeşitli ilimleri, Şeyh Abbâs Resim Efendi'den Farsçayı öğrendi. Daha sonra Üsküdar'da Vâlide Câmii vâ'izi Îsâ-zâde Şeyh Mehmed Sâlih Efendi vasıtasıyla, Abdülganî Nablüsî Şâmî hazretlerinin hadîs-i şerîf ilmiyle ilgili anlattığı bilgileri öğrendi. Fındık-zâde İbrâhim Efendi, Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi ve Kâtib-zâde Mehmed Refi Efendi'den hat dersleri aldı. Zâhirî ilimlerde bu şekilde yetişirken, bâtını ilimlerde de Şeyh Mehmed Sâlih Sahâvî'ye talebe oldu.

Süleymân Sa'deddîn "Efendi, Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde ilim tahsili ile meşgûl iken, birgün ders esnasında dershâneye nûr yüzlü bir zât girdi. Herkesin tanıdığı, fakat Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin şahsen tanıyıp ismen bilmediği bu nûr yüzlü zât, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinden başkası değildi. Medresenin hocası, eskiden beri Mehmed Emîn Tokâdî'ye (r.aleyh) hürmet edip muhabbet besleyen bir zât idi. O mübârek zâtın dershâneyi şereflendirdiğini görünce, ona hürmeten dersin te'hîrini emretti. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri sohbete başladılar. Süleymân Sa'deddîn Efendi, ilk defa bulunduğu bu mübârek zâtın sohbetini can kulağı ile dinlerken, kendini tutamayıp ağlamaya başladı. Mehmed Emîn Efendi, sohbetini bitirince medreseden ayrıldı. Süleymân Sa'deddîn Efendi, hayran olduğu bu mübârek zâtın ismini sorup öğrendi. Onun tasavvufta yüksek derecelerin sahibi olduğunu anladı. Mehmed Emîn Efendi de, medresenin yakınında olan dergâhında sohbeti kesip hazır bulunanlara; "Hayli zamandır ortalıkta dolaşan bir av vardır. Onu saadet tuzağına düşürmek niyetindeyiz" buyurarak oraya gelmişti. Orada bulunan talebeler de, asıl "Av" olan Süleymân Sa'deddîn Efendi vesîlesiyle sohbete kavuşmuşlardı. Süleymân Sa'deddîn Efendi, daha fazla dayanamadı. Bir seher vakti adını ve yerini öğrendiği Mehmed Emîn Efendi'nin hâne-i saadetine doğru yola çıktı. Daha kapıyı çalmadan, Müstekîm-zâde'yi bekleyen o mübârek zât tarafından kapıda karşılanıp içeri alındı. 1149 (m. 1736) senesinde Rebî'ül-evvel ayının bir Pazar gününde vukû'a gelen bu ilk ziyâretinde, Süleymân Sa'deddîn Efendi çok ikram ve iltifât gördü. Birçok ni'metlere kavuştu. Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine talebe olarak ondan ilim öğrenip, kusurlarını düzeltmekle meşgûl oldu. Bir sene sonra, hocası ona Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunun âdabını öğretmeye, tasavvufun inceliklerini anlatmaya başladı. Zâhirî ilimleri öğretti. Altı sene zarfında hadîs ilminden çeşitli kitapları okuttu. Buhârî-i şerîfi okutup, Mekke-i mükerreme âlimlerinden Ahmed Nahlî'den aldığı icâzete müsteniden icâzet verip duâ eyledi. Mehmed Emîn Tokâdî (r.aleyh), Ahmed-i Yekdest hazretlerinin, o da Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin halîfesi idi. Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi de, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin sohbetleriyle yetişip kemâle geldi. Nefsini tasfiye ve kalbini tezkiye eyledi. Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebeliği ile şereflendi.

Hocasının ve yirmi gün sonra da annesinin 1158 (m. 1745) senesinde vefâtları üzerine çok üzülen Süleymân Sa'deddîn Efendi, Bursa taraflarına bir seyahatte bulunup, o beldelerde bulunan evliyâullahın kabr-i şerîflerini ziyâret eyledi. Geri dönüp İstanbul'da ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. İlmî çalışmalar yapıp, ibâdet etmekle meşgûl oldu. Yazı yazarak maişetini te'min etti. Kendisine her nekadar müderrislik teklif edildi ise de kabûl buyurmadı. Fâkr-u zarûret içinde de olsa, pek kıymetli eserler yazıp, gelenlere birşeyler anlatmakla iktifa etti. Ömrünün sonuna doğru felç oldu. Yine de durup dinlenmeden kitap yazıp talebe yetiştirdi. 1202 (m. 1787) senesi Şevval ayının yirmiikisinde Pazar günü vefât eyledi. Akrabasından Eyyûb Sultan Câmii vâ'izi Yahyâ-zâde Şeyh Mehmed Sa'deddîn Efendi'nin imametinde, Fâtih Câmii'nde kalabalık bir cemâat tarafından cenâze namazı kılındı. Daha sonra hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin Zeyrek Soğukkuyu Câmii mezarlığındaki kabrinin ayak ucuna defnedildi. Hayâtında o büyük zâta talebe olmakla şereflenen Süleymân Sa'deddîn Efendi, vefâtında da o mübârek zâta yakın olmakla şereflendi.

Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi resmî vazîfe ile meşgûl olmamasının da verdiği rahatlıkla çok kitap yazdı. İstanbul kütüphânelerinde Müstekîm-zâde'ye âit, büyüklü küçüklü 136 kitap vardır. Yangın ve benzeri sebeplerle, eserlerinin bir kısmının da kaybolmuş olması mümkündür.

Süleymân Sa'deddîn Efendi, eserlerini çeşitli ilim dallarında ve değişik mevzûlarda yazdı. Ba'zı kıymetli eserleri Türkçeye tercüme etti. Hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin sık sık nakiller yapıp, bahsettiği, fakat bir türlü elde edip talebesinin istifâdesine sunamadığı İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin üç cildlik "Mektûbât'ını Türkçeye tercüme etti. Ayrıca Muhammed Ma'sûm hazretlerinin üç cildlik "Mektûbât'ını da Türkçeye tercüme etti. Diğer eserlerinden ba'zıları şunlardır:

Şerh-i Dîvân-ı Hazreti Ali, Devhat-ül-meşâyıh, Tuhfe-i hattâtin, Tercüme-i Fıkh-ı ekber, Risâle-i tâc, Risâle-i ebeveyn, Risâle-i salât-ü-vüstâ, Risâle-i âdâb-i ulil-elbâb, Menâkıb-ı Eshâb-ı Bedr, Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam, Akîdet-üs-sûfiyye, Şifâ-üs-sudûr lin-nesl-in-nur, Tenvîr-ül-emâne, Mir'ât-üs-safâ fî nuhbet-i esmâ-il-Mustafâ, El-İrâdet-ül-ılliyye fil-irâdet-il-cüz'iyyet-il-külliyye, El-Makâlet-in-nizâfe, Teşnîf-ül-ezher bi-ta'rîf-il-ahmer, Şerh-i evrâd-ı İmâm Süheylî, Cihâz-ül-ma'cûn fî

halâs-üt-tâ'ûn, Mürşid-ül-müteehhilîn tercümesi, Tercüme-i Risâle-i "Men arafe", Ahîdnâme, Hilye-i Nebeviyye ve hulefâ-yı erba'zı, Ma'kûlât-ı devriyye, Sürûr-üt-tâlibîn, El-Ukûd-ül-lü'lüiyye fî tarîk-is-saâdet-il-Mevleviyye, Hakîkat-il-yakîn ve zülfet-it-temkîn, Nüzhat-ül-evliyâ, Hülâsat-ül-hediyye, Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye-i Settâriyye, İddet-ül-bedûr fî aded-is-sinîn veş-şehûr, Mecellet-ün-nisâb fin-neseb vel-künâ vel-elkâb, Zeyl-i Dâsıtân-ı Âl-i Osman, Bâb-ül-âdâb li-ülil-elbâb, Düstûr-i amel-i şahâne, Tarsus fî fevâid-il-bergûs, Kânûn-ül-edeb tercümesi, Şerh-i müntehâbât-ı fütuhat. Kitaplarından bir kısmı çeşitli zamanlarda yayınlandı. Çok kimsenin istifâdesi te'min edildi. Allahü teâlânın rızâsı için yazılan bu kıymetli eserler, insanların gönlüne sürûr verip, aşk-ı ilâhî ile doldurdu. Bilhassa yazdığı terâcim-i ahvâl (biyografi) kitaplarında, evliyâ ve âlimleri, hattâtları ve diğer büyüklerin hayatlarını anlatarak onların hâtıralarının yâd edilmesine vesile oldu.

Müstekîm-zâde'nin (r.aleyh) pek nefis bir üslupla yazdığı şiirlerinden bir kıt'ası şöyledir:

Yâ Rab! Kalemim mûy-i fenâdan sakla,
Tahrîrimi ta'n-ı süfehâdan sakla,
Tevfîkin idüp kande gidersem rehber,
Şehrâh-ı şerîatte hatâdan sakla!

Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinden sık sık, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretleri ve yüksek oğulları Muhammed Ma'sûm hazretlerinin "Mektûbât" adlı eserlerinin methini işitirdi. O mübârek zât, sohbetlerinde hep "Mektûbât" tan anlatırdı. Zamanın baskı imkânı, Hindistan'ın uzak olması ve nüshalarının azlığı sebebiyle bu çok kıymetli eserleri talebelerine gösterme saadetine erememişti. Bir sohbetlerinde, talebelerinden Yahyâ Efendi'ye; "Mekke-i mükerremede iken birkaç ay okuyup mütâlâa ederek hoş vakit geçirdiğim bu altı ciltlik "Mektûbât'tan bir nüshasının (şehrimizdeki) Şeyh Muhammed Murâd hazretlerinin kütüphânesinde mevcût olduğunu işittim. Fakat elde edemedim. İnşâallah sen bir nüshasını bulup tercümesine vesile olursun" buyurmuştu. Yahyâ Efendi, daha sonra bir vesile ile elde ettiği her iki "Mektûbât'ı da, Müstekîm-zâde'ye verip Türkçeye tercüme etmesine vesile oldu. Bu eserlerden ilki olan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât"ından ba'zı kısımlar aşağıdadır:

"Allahü teâlâ, bizi ve sizi taassubdan ya'nî başkasını çekememekten ve doğru yoldan ayrılmaktan korusun ve insanların en üstünü o temiz Peygamberi hürmetine (aleyhisselâm) pişman olacak, üzülecek şeyleri yapmaktan kurtarsın.

İnsanı Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşturacak işler; farzlar ve nafileler olmak üzere ikiye ayrılır. Farzların yanında nafilelerin hiç kıymeti yoktur. Bir farzı vaktinde yapmak, bin sene nafile ibâdet yapmaktan daha çok faydalıdır. Hangi nafile olursa olsun, ne kadar hâlis niyet edilirse edilsin, ister namaz, oruç, zikir, fikir olsun, ister başka nafileler olsun, hep böyledir. Hattâ, farzları yaparken bu farzın sünnetlerinden bir sünneti ve edeblerinden bir edebi gözetmek de, böyle çok faydalıdır. Öğrendiğimize göre Emîr-il-mü'minîn Ömer Fârûk hazretleri sabah namazını cemâatle kıldıktan sonra, cemâate baktı, eshâbından birini bulamadı. "Filân kimse cemâatte yoktur!" buyurdu. Orada bulunanlar; "O kimse gecenin geç saatlerinde uyumaz. Belki şimdi uykuya dalmıştır" dediler. Halîfe; "Eğer bütün gece uyuyup da sabah namazını cemâatle kılsaydı daha iyi olurdu" buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki: Bir edebi gözetmek ve tenzihi olsa bile bir mekrûhtan sakınmak, zikirden, fikirden, murâkabeden ve teveccühden daha faydalıdır. Tahrîmî olan mekrûhtan sakınmanın faydasını artık düşünmelidir. Evet, bu nafile işler, farzları gözetmek ile ve haramlardan, mekrûhlardan sakınmak ile birlikte yapılırsa, elbette daha güzel, çok güzel olur. Fakat böyle olmazsa, pek zararlı olur. Meselâ, zekât olarak bir dank (ya'nî bir dirhemin dörtte birini ki, bir gram gümüş demektir) bir müslüman fakire vermek, nafile olarak dağlar kadar altın sadaka vermekten, hayrat, hasenat ve yardımlar yapmaktan kat kat daha iyidir, kat kat daha çok sevâbdır. Bu bir dank zekâtı verirken, bir edebi gözetmek, meselâ, akrabadan bir fakire vermek de, nafile iyiliklerden kat kat daha faydalıdır. Bundan anlaşılıyor ki, yatsı namazını gece yarısından sonra kılmak ve böylece gece namazı sevâbını da kazanmayı düşünmek, çok yanlıştır. Çünkü Hanefî mezhebindeki imamlara göre (r.aleyhim) yatsı namazını gece yarısından sonra kılmak mekrûhtur. Sözlerinden de, "Kerâhet-i tahrîmiyye" olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü; "Yatsı namazını gece yarısına kadar kılmak mübâhdır" demişlerdir. "Gece yarısından sonra kılmak mekrûh olur" buyurmuşlardır. Mübahın karşılığı olan mekrûh ise, tahrimen mekrûhtur. Şafiî mezhebinde, gece yarısından sonra yatsıyı kılmak caiz değildir. Bunun içindir ki, gece namazı kılmış

olmak için ve bu vakitte zevk ve cem'iyyet elde etmek için, yatsıyı gece yarısından sonraya bırakmak çok çirkindir. Böyle düşünen bir kimsenin, yalnız vitir namazını gece yarısından sonraya bırakması yetişir. Vitir namazını gece yarısından sonra kılmak müstehâbdır. Böylece hem vitir namazı müstehâb olan vaktinde kılınmış olur, hem de gece namazı kılmak ve seher vaktinde uyanık bulunmak ni'metlerine kavuşulmuş olur. O hâlde bu işten vaz geçmek ve geçmiş namazları kaza etmek lâzımdır. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Kufî hazretleri, namaz abdestinin edeblerinden bir edebi terk ettiği için, kırk senelik namazı kaza etmiştir.

Şunu da söyliyeyim ki, abdestsizliği gidermek için veya sevâb kazanmak için abdest almakta kullanılmış olan suya, "Müsta'mel su" denir. Bu suyun içilmesi için kimseye izin vermeyiniz! Çünkü, İmâm-ı a'zama göre müsta'mel su, kaba necistir. Fıkıh âlimleri bu suyun içilmesini yasak etmişlerdir. Bu suyu içmenin mekrûh olduğunu bildirmişlerdir. Evet, abdest aldıktan sonra ibrikte kalan kullanılmamış sudan içmek şifâ olur demişlerdir.

Eğer böyle olduğuna inanan bir kimse isterse, bu kullanılmamış sudan veririz. Bu fakir, Dehlî şehrine son gittiğim zaman bu iş başıma gelmişti. Sevdiklerimizden birkaçının rü'yâda, bu fakirin abdestte kullandığı müsta'mel sudan içmelerinin lâzım olduğu, içmezlerse büyük zarar görecekleri bildirilmiş. "Böyle şey olmaz" diye çok karşı geldi isem de faydası olmadı. Fıkıh kitaplarına baktım. Kurtuluş yolunu şöyle buldum ki, üç kerre yıkadıktan sonra, "Kurbet" ya'nî sevâb kazanmak niyet etmeden, dördüncü yıkamak ile kullanılan su, müsta'mel olmuyor. Bu sevdiklerimizin yalvarması üzerine, niyet etmeden dördüncü yıkamakta kullanılan suyu içmek için kendilerine verdim.

Şunu da bildirelim ki, güvenilir birkaç kimsenin bildirdiklerine göre, halîfelerinizden birkaçına mürîdleri secde ediyorlarmış. Yeri öpmekle kalmıyarak kendilerine karşı secde yapıyorlarmış. Bu işin kötülüğü güneşten daha çok meydandadır. Bu işi yasak ediniz! Hem de çok sıkı yasak ediniz! Böyle işlerden herkesin sakınması lâzımdır. Hele başkalarına önderlik eden bir kimsenin böyle işlerden sakınması daha çok lâzımdır. Çünkü, onun yolunda bulunanlar, onun yaptıklarını yaparlar ve bu belâya düşerler.

Şunu da bildirelim ki, tasavvuf yolunda ilerleyenlerin bilgileri, hâl ile kavuşulan bilgilerdir. Hâller de, amellerden hâsıl olur. Amelleri dürüst olan ve ibâdetleri hakkı ile yapan kimselerde hâller hâsıl olur. Bu hâller, birçok şeyleri öğrenmelerine sebep olur. Amellerin, ibâdetlerin düzgün olabilmesi için bunları tanımak, herbirinin nasıl yapılacağını bilmek lâzımdır. Bu bilgiler, İslâmiyetin ahkâmını ya'nî emirlerini ve yasaklarını, meselâ, namazın, orucun ve bunlardan başka farzların ve alış-verişlerin ve nikâh, talâk gibi, muamelâtın bilgileridir. Kısaca, Allahü teâlânın insana emrettiği şeylerin bilgileridir. Bu bilgiler, öğrenilmekle elde edilir. Bunları öğrenmek, her müslümana elbette lâzımdır. Herşeyi öğrenmeden önce ve öğrendikten sonra birer cihâd vardır Birincisi, ilmi aramak, bulmak ve elde etmek için çalışmak cihâddır. İkincisi, ilmi elde ettikten sonra yerinde kullanabilmek için yapılan cihâddır. Bunun için, kıymetli toplantılarınızda, tasavvuf kitapları okunulduğu gibi, fıkıh kitahlarının da okunulması ve öğrenilmesi lâzımdır. Fârisî dilinde yazılmış fıkıh kitapları çoktur. "Mecmû'a-i Hânı", "Umdet-ül-İslâm" ve "Kenz-i Fârisî" fıkıh kitapları çok kıymetlidir. Hattâ tasavvuf kitapları okunmasa da, zararı olmaz. Çünkü tasavvuf bilgileri hâl ile, zevk ile, tadını tadarak elde edilir. Okumakla, dinlemekle anlaşılamaz. Fıkıh kitablarını okumamak ise zararlı olabilir. Bundan çok yazarsak, sıkıntı verebilir. Az yazmak, çok şeyleri gösterir. Fârisî beyt tercümesi:

Az söyledim, dikkat ettim kalbini kırmamağa,
Bilirim üzülürsün, yoksa sözüm çoktur sana,

Allahü teâlâ bizi ve sizi sevgili Peygamberine (aleyhi ve alâ alihissalâtü vesselâm) tam olarak uymakla şereflendirsin Âmîn." (1. cild, 29. mektûp.)

"İki kere buraya kadar yoruldunuz, ikisinde de çabuk kalktınız. Sohbetin haklarından birkaçını yerine getirmeğe vakit olmadı. Müslümanların bir araya gelmesi, ya istifâde etmek veya fayda vermek içindir. Bu ikisinden biri bulunmıyan topluluğun hiç kıymeti yoktur. Din büyüklerinin yanına boş gelmelidir ki, dolmuş olarak dönülebilsin. Onların acıması, ihsânda bulunması için, boş olduğunu bildirmek lâzımdır. Böylece feyz, ihsân yolu açılır. Dolu gelmek daha doldurarak dönmek iyi olmaz. Çok dolmak, doyduktan sonra, daha almak, hastalıktan başka birşey yapmaz. İhtiyâçsızlık, azgınlığa sebeb olur. Hâce Nakşibend (r.aleyh) hazretleri buyurdu ki: "Önce hastanın yalvarması lâzımdır. Sonra, gönlü kırık olan, ona teveccüh

eder.” Görülüyor ki, teveccühe, ihsâna kavuşmak için, yalvarmak lâzımdır. Böyle olmakla beraber, ilm öğrenmekte olan bir tâlib gelip, size göndermek için mektûp isteyince, onun böyle gelmesini, bir hak sayarak, bu hakkı ödemek lâzım olduğunu düşündüm. Geçmişteki haklarınızı ve şimdiki hakkı karşılamak için, vakit ve hâle göre, birkaç kelime yazarak gönderiyorum. Herşeyin doğrusunu, Allahü teâlâ bildirir. Herkesi doğru yola kavuşturan ancak O’dur.

Ey Mes’ûd kardeşim! Bize ve size herşeyden önce lâzım olan, i’tikâdı, Kitaba ve sünnete uygun olarak düzeltmektir. Doğru yolun âlimlerinin (r.aleyh), Kur’ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anladıklarına ve bildirdiklerine uygun olarak i’tikâd etmek lâzımdır. Çünkü, Kitâbdan ve sünnetten bizim ve sizin anladıklarımızın hiç kıymeti yoktur. Ehl-i sünnet âlimlerinin anladıklarına uymak lâzımdır. Bizim anladıklarımız, Ehl-i sünnet âlimlerinin anladıklarına uymuyor ise, hiç kıymeti olmaz. Çünkü, her bid’at sahibi ve doğru yoldan kayarak dalâlete düşenler, sapık bilgilerini ve bozuk işlerini, Kur’ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anladıklarını ve bu iki kaynaktan çıkardıklarını söylemektedirler. Bu sözleri çok yanlış ve haksızdır.

İkinci olarak hepimize lâzım olan şey, ahkâm-ı şer’iyyeyi öğrenmektir. Ya’nî helâli, haramı, farzı, vacibi öğrenmektir.

Üçüncü olarak hepimize lâzım olan şey, bütün işlerimizi, öğrendiklerimize uygun yapmaktır.

Dördüncüsü, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesidir ki, bu ikisi tasavvuf büyüklerine mahsûstur.

İ’tikâdı düzeltmeden önce, ahkâm-i şer’iyyeyi öğrenmenin hiç faydası olmaz. Bu ikisi birlikte düzelmedikçe de, ibâdetlerin faydası olmaz. Bu üçü birlikte yapılmadıkça, tezkiye ve tasfiye hiç yapılamaz. Bu dört temel vazîfe, yardımcıları ve tamamlayıcıları ile birlikte yapılmalıdır. Meselâ, farzlar, sünnetleri ile birlikte yapılmalıdır. Farzların yardımcısı ve tamamlayıcısı, sünnetlerdir. Bunlardan biri yapılmadıkça, geriye kalan herşey lüzumsuzdur ve faydasızdır. Böyle lüzumsuz şeylere “Mâlâya’nî” denir, Hadîs-i şerîfde; “Bir kimsenin müslümanlığının güzelliği, malaya’nîden kaçması ve lüzumlu şeyleri yapması ile anlaşılır” buyuruldu. Doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) izinde yürüyenlere selâm olsun!” (1. cild, 157. mektûp)

“Allahü teâlâ sizi, İslâmiyetin doğru yolunda bulundursun! En iyi kimse, kalbi dünyâya bağlı olmayan ve Allah sevgisi ile çarpandır. Dünyâ muhabbeti, günahların başıdır. Dünyâyı sevmekten kurtulmak da, ibâdetlerin başıdır. Çünkü Allahü teâlâ, dünyâyı sevmez. Onu, yarattığı zamandan beri, hiç sevmemiştir. Dünyâ ve dünyâya düşkün olanlar, Allahü teâlânın merhametinden uzaktırlar. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Dünyâ mel’ûndur ve dünyâda, Allah için yapılmayan herşey de mel’ûndur.” Çünkü Allahü teâlâyı hatırlayanlar, hattâ onların her zerresi, Allahü teâlâyı zikretmektedir. Bunun için, Allahü teâlâyı zikredenler, ya’nî kalbinde hatırlayanlar mel’ûn değildir. Bunlara, dünyâ adamı denilmez. Çünkü dünyâ demek, kalbi Allahü teâlâdan gâfil eden, O’nu unutturan, kalbe Allahtan başkalarını getiren şeyler demektir. Allahü teâlâyı unutturan mallar, sebepler, mevkiler, şerefler hep dünyâ olur. “Bizi düşünmeyenlerden, bizden yüz çevirenlerden, sen de yüzünü çevir. Onları sevme!” meâlindeki Necm sûresi 29. âyet-i kerîmesi böyle olduğunu açıkça göstermektedir. İşte bu dünyâ, insanın can düşmanıdır. Bu dünyânın düşkünleri, hiç toparlanamaz, kendilerine gelemezler. Âhirette de, pişman olacaklar, çok acılarla karşılaşacaklardır.

Dünyâyı terk etmek demek, ona düşkün olmamak, kıymet vermemek demektir. Ona düşkün olmamak da, varlığı ile yokluğu müsavî olmaktır. İnsanın böyle olabilmesi için, Allah adamlarının yanında yetişmesi lâzımdır. Bu büyüklerden biri ele geçerse, kıymetini bilmeli, onların emirlerini yapmağa, canla başla sarılmalıdır.” (1. cild, 197. mektûp)

“Yavrum! Dünyânın tadına ve güzelliğine sakın aldanma! Onun yalancı gösterişlerine kapılma! Çünkü hepsi geçici ve kıymetsizdir.

Bugün, böyle olduğuna belki inanmazsınız. Fakat yarın, ölünce, doğru olduğu anlaşılacaktır. O zaman inanmanın fâidesi olmayacaktır. Fârisî beyt tercümesi:

İncîlerin ağırlığı, sağır etmiş kulağını,
Ne yapayım duymaz olmuş ağlamamı sızlamamı.

Kalbin temizlenmesi için olan vazîfenizin kıymetini biliniz! Bunları yapmağa, canla, başla çalışınız! Beş vakit namazı seve seve cemâatle kılınız! Malınızın kırkta bir zekâtını, müslüman fakirlere, yalvara yalvara veriniz! Haramlardan ve

şüphelilerden kaçınınız! Herkesle iyi geçinip, hep acıyınız! Kurtuluş yolu budur. Vesselâm!” (1. cild, 189. mektûp)

“Allahü teâlâ, bir kimseyi hayırlı işlerde kullanırsa, ona müjdeler olsun! Allahü teâlâ, dünyâyı âhıretin tarlası yaptı. Tohumunun hepsini yiyen ve toprak gibi olan, yaratılışındaki elverişli hâline ekemeyen ve bir taneden yediyüz tane yapmağı elden kaçırana yazıklar olsun! Kardeşin kardeşten ve ananın yavrusundan kaçtığı o gün için, birşey saklamayan, dünyâda da, âhırette de ziyan etti. Eli boş kaldı. Dünyâda da âhırette de pişman olacak, âh edecektir. Aklı olan, talihli bir kimse, dünyânın birkaç yıllık hayatını fırsat bilir, ni’met bilir. Bu kısa zamanda, dünyânın çabuk tükenen ve hepsinin sonu sıkıntı ve azâb olan, geçici zevklerine, tadına aldanmaz. Bunlarla vakti kaçırmaz. Bu kısa zamanda tohumunu eker. Bir tane iyi iş yaparak, sayısız meyveler elde eder. Bekâra sûresi, 261. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Allahü teâlâ dilediğine kat kat verir” buyuruluyor. Bunun içindir ki, birkaç günlük iyi işe karşılık, sonsuz ni’metler verecektir. Allahü teâlâ, çok ihsân sahibidir.” (1. cild, 214. mektûp)

“Bizlere doğru yolu gösteren Allahü teâlâya hamd olsun! O, bize doğru yolu göstermeseydi, biz kurtuluş yolunu bulamazdık. Allahü teâlânın peygamberlerine inandık. Sonsuz saadete ve hakîkî kurtuluşa kavuşmak için, peygamberlere uymak lâzımdır. Bir kimse, bin sene ibâdet etse, sıkıntılı riyâzetler çekse ve sıkı mücâhede yapsa, eğer bir peygamber-i zî-şâna uymamış ise, bütün bu çalışmalarının bir arpa kadar kıymeti olmaz. Çölde görülen serâb gibi, hiçbirşeye yaramaz. Hiçbir düşünce ve bir iş olmayan ya’nî birşeye yaramayan uyku bile, meselâ, gün ortasında bir parça uyumak, o büyüklerin emrine uyarak yapılınca, onlara uymadan yapılan, bin sene ibâdetten, mücâhededen kat kat daha kıymetli olur.

(Seyyid Abdülhakîm Efendi hazretleri, 1341 baskılı “Er-Riyâd-üt-tesavvufiyye” kitabı altmışbeşinci sahifesinde buyuruyor ki: “Mücâhede, Allahü teâlânın düşmanı olan nefsin istemediği, ona zor gelen, sıkıntı veren ağır şeyleri yapmak, nefsle çarpışmak demektir. Riyâzet, nefsin istediği, ona tatlı gelen şeyleri yapmamak demektir.”)

Allahü teâlânın ni’metlerinin en kıymetlisi, bütün emirlerinde kolaylık göstermesidir. İslâmiyetin bütün isteklerinde tam kolaylık gözetilmiştir. Meselâ yirmidört saat içinde, yalnız onyedi rek’at namaz kılmağı emir buyurmuştur. Bunun hepsi, bir saat sürmez. Bunu kılarken de en kolay olanı okumağı kabûl etmektedir. Ayakta kılamayanın, oturarak kılmasına izin vermiştir. Oturarak kılamayan, yatarak kılabilir. Rükû’ ve secdeleri yapamayan, îmâ ile, işâret ile kılabilir demiştir. Abdest almak için su kullanamayanın, toprak ile teyemmüm etmesine izin vermiştir. Zekât için de, malın yalnız kırkta birini fakirlere ayırmıştır. Bunu da yalnız ticâret eşyasından ve çayırda parasız otlayan, dört ayaklı hayvanlardan emretmiştir. Ömründe bir kerre hac etmeği farz etmiştir. Bu da, yalnız, yol parası olanlara ve yol tehlikesiz olduğu zaman farz olmaktadır. Sayılamayacak kadar çok şeyleri helâl etmiş, izin vermiştir. Yiyecek-içecek ve kumaşlardan çoğunu mübah etmiş, pek azını haram kılmıştır. Haram etmesi de, kullarının iyiliği için olmuştur. Acı, zararlı, kötü olan şarâbı yasak etti ise de, buna karşılık çeşit çeşit tatlı, güzel kokulu, fâideli şerbetleri mübah etmiştir. Meyve suları, tarçın, karanfil ve çiçek suları hep helâldir. Bunların hepsi fâidelidir. Acı, vâkıa, keskin ve aklı giderici ve çok tehlikeli olan birşey, o güzel kokulu şerbetlere benzeyebilir mi? Onun haram olması ve Allahü teâlânın beğenmemesi, bunların ise helâl olup, Allahü teâlânın râzı olması da ayrıca bir farktır. İpekli kumaşlardan bir kısmını erkeklere haram etmiş ise de, buna karşılık, süslü renkli sayısız kumaşları helâl eylemiştir. Yünlü kumaşların hepsi helâldir. Bunlar, ipekten kat kat daha fâidelidir. Bununla beraber, ipekli kumaşları kadınlara mübah eylemiştir. Bunun fâidesi de yine erkekleredir.

Altın ve gümüş gibi zînet eşyasını kadınlara mübah etmesi de böyle olup, fâideleri erkekleredir. İnsafsız, taş yürekli bir kimse, bu kadar çok kolaylığı, güç ve ağır yük görürse, kalbinin bozuk olduğunu göstermiş olur. Rûhunun hasta olduğu, kafadan sakat olduğu anlaşılır. Birçok işler vardır ki, sağlam, normal insanlar bunları kolay yaptığı hâlde, hasta kimselere güç gelir. Kalbin hasta, bozuk olması demek peygamberlerin (aleyhisselâm) getirdikleri bilgilere tam inanmaması demektir. İnanmaları, görünüştedir, içten inanmış değildir. Gönülden inanmanın alâmeti vardır. Bu alâmet, İslâmiyetin emirlerine sarılmaktır. İslâmiyeti beğenmeyenlerin, ona uymak istemeyenlerin müslüman olduklarını söylemelerine inanılmaz. Bunlara “Münâfık” denir. Şûra sûresi 13. âyetinde meâlen; “Müşrikleri (ya’nî Allahtan başkasına tapınanları) îmâna, Allaha kulluğa çağırmaklığın, onlara ağır gelir. Bunun için sana düşman olurlar” buyuruldu. Allahü teâlâ, dilediğini kendine seçer. O’nu isteyenlere, kendine kavuşturan

yolu gösterir. Doğru yolda olanlara ve Muhammed aleyhisselâmın izinde gidenlere selâm olsun!

Ey insan adını taşıyan varlık, Kendine gel, uyan gafletten artık! Se'âdet yolun, göremezsen nadan, Niye vermiş sana, bu aklı Yezdan?" (1. cild, 191. mektûp)

Allahü teâlâ, sizi ayıplardan kusurlardan korusun. Sizi lekeleyecek şeylerden, geçmiş ve gelecek bütün insanların en üstünü (aleyhisselâm) hürmetine muhafaza buyursun! Ey mes'ûd ve temiz kardeşim! insanın bedenine bir hastalık gelince ve uzvunda bozukluk olunca, o hastalığı gidermek için ve o bozukluğu düzeltmek için, o kadar uğraşır da, kalb hastalığı kendisini sonsuz ölüme ve bitmez tükenmez azâblara sürüklediği hâlde, bu korkunç hastalıktan kurtulmağı hiç düşünmemektedir. Onu gidermek için hiç kıpırdamamaktadır. Kalbin hasta olması demek, Allahü teâlâdan başka şeylere tutulmuş olmasıdır. Eğer, kalbin bu tutulmasını hastalık bilmezse, çok alçak kimsedir. Eğer bilir de, aldırış etmezse, çok pistir. Bu hastalığı anlamak için, "Akl-i mu'âd" lâzımdır. "Akl-i me'âş", kısa görüşlü olduğundan, ancak görünüşe bakar. Akl-i me'aş, dünyânın geçici lezzetlerine bakarak, kalb âfetlerini hastalık bile saymadığı gibi, akl-i mu'âd da, âhırette verilecek sevâblara bakarak, bedendeki bozuklukları, hastalık saymaz. Akl-i me'âş, kısa görüşlü, akl-i mu'âd keskin görüşlüdür. Akl-i mu'âd, peygamberlerde (aleyhisselâm) ve evliyâda bulunur. Akl-i me'âşı, mala düşkün olanlar, dünyâya bağlı olanlar beğenir. Aradaki farkı düşünmelidir. Akl-i mu'âdı kuvvetlendiren şeyler, ölümü düşünmek, âhırette olacak şeyleri öğrenmek ve âhıret derdi ile şereflenmiş olanlarla birlikte bulunmaktır. Fârisî beyt tercümesi:

Aranılan hazînenin nişanını verdim sana,
Belki sen kavuşursun, biz varamadıksa da.

Bedenin hastalığı, ahkâm-ı şer'iyyenin yerine getirilmesini güçleştirdiği gibi, kalb hastalığı da, İslâmiyete uymağı güçleştirmektedir. Allahü teâlâ, Şûra sûresi, 13. âyetinde meâlen; "Müslüman olmalarını istemekliğin, kâfirlere çok güç gelmektedir" buyurdu. Bekâra sûresinin, 45. âyetinde meâlen; "Namaz kılmak, ibâdet etmek, yalnız mü'minlere güç gelmez" buyurdu. Görünen uzuvların kuvvetten düşmesi, ibâdeti güçleştirdiği gibi, kalbte îmânın zayıflaması da güçleştirmektedir. Yoksa, İslâmiyetin her emrinde kolaylık vardır. Bekâra sûresinin 185. âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ, size kolaylık yapmak istiyor, güçlük çıkarmak istemiyor" ve Nisa sûresinin 27. âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ, emirlerinin hafif olmasını diledi. Çünkü, insanlar zayıf yaratıldı" buyuruldu. Bu iki âyet-i kerîme de sözümüzü ishal etmektedir. Fârisî mısra' tercümesi:

"Bir kimse kör ise, güneşin suçu ne?"

Bunun için, bu hastalığı gidermek çok lâzımdır. Bunun mütehassısı olan hakimlere sığınmak farz-ı ayrıdır.

Resûl ancak haber verir." (1. cild, 219. mektûp)

"Tabibler diyor ki, hasta perhiz yapmalıdır. İyi olmadan önce ona gıda iyi gelmez. Yağlı kuş eti bile böyledir. Hattâ hastalığını arttırır. Fârisî mısra' tercümesi:

"Hastanın yediği hastalığı arttırır!"

Bunun için, önce hastayı iyi etmeği düşünmek lâzımdır. Bundan sonra, uygun gıda vererek, eski kuvvetli hâline kavuşturulması düşünülür.

Bunun gibi; "Kalblerinde hastalık vardır" âyet-i kerîmesinde bildirilen kalb hastalığına yakalanmış olanların hiçbir ibâdeti ve tâati fâide vermez, belki zarar verir. "Çok Kur'ân-ı kerîm okuyanlar vardır ki, Kur'ân-ı kerîm bunlara la'net eder" hadîs-i şerîfi meşhûrdur. "Çok oruç tutanlar vardır ki, onun oruçtan kazancı, yalnız açlık ve susuzluktur" hadîs-i şerîfi de sahihtir. Kalb hastalıklarının mütehassısları olan tasavvuf büyükleri de, önce hastalığın giderilmesi için yapılacak şeyleri emir buyururlar. Kalbin hastalığı, Hak teâlâdan başkasına tutulması, bağlanmasıdır. Belki, kendisine bağlanmasıdır. Çünkü herkes, herşeyi kendi için ister. Çocuğunu sevmesi, kendini sevdiği içindir. Malı, mevkiyi, rütbeyi hep kendi için ister. Onun ma'bûdu, tapındığı şey, kendi nefsidir. Nefsinin istekleri arkasında koşmaktadır. Kalb, bu bağlılıklardan kurtulmadıkça, insanın kurtulması çok güç olur. Bundan anlaşılıyor ki, aklı başında olan ilim adamları ve kalbi uyanık olan fen adamları, herşeyden önce, bu hastalığın giderilmesini düşünmelidirler. Fârisî mısra' tercümesi:

"İçerde kimse varsa, bir söz yetişir!"

(1. cild, 105. mektûp)

Allahü teâlâ, sizlere selâmet versin! insan çeşit çeşit şeylere bağlı kaldıkça kalbi temizlenemez. Pis kaldıkça saadetten mahrûmdur, uzaktır. “Hakîkat-i câmi’a” denilen kalbin, Allahü teâlâdan başka şeyleri sevmesi onu karartır, paslandırır. Bu pası temizlemek lâzımdır. Temizleyicilerin en iyisi, sünnet-i seniyye-i Mustafaviyye’ye (aleyhisselâm) tâbi olmaktır, uymaktır. Sünnet-i seniyyeye uymak, nefsin âdetlerini, kalbi karartan isteklerini yok eder.

Bu büyük ni’mete kavuşmakla şereflenenlere müjdeler olsun! Bu yüksek devletten mahrûm kalanlara yazıklar olsun! Allahü teâlâ, size ve doğru yola tâbi olanlara selâmet versin!

(Kalbi temizlemek için İslâmiyete uymak lâzımdır. İslâmiyete uymak da, emirleri yapmakla, yasak ve bid’atlerden sakınmakla olur.)” (1. cild, 42. mektûp)

“Allahü teâlâ, sizi bilinen ni’metlere ve bilinmeyen saadetlere kavuştursun! Bilinen ni’metler, zâhirin ya’nî bedenin, ahkâm-ı şer’iyyeyi yapmakla süslenmesidir. Görünmeyen, ma’nevî saadet de, bâtının ya’nî kalbin ve rûhun, Allahü teâlâdan başka şeylere bağlanmaktan kurtulmasıdır. Acaba hangi seçilmiş kimseyi bu iki ni’metle şereflendirirler? Fârisî mısra’ tercümesi:

“İş budur, bundan başkası hiçtir.”

Bundan çok yazarsam, başınızı ağrıtır. Vesselâm!” (1. cild, 49. mektûp)

“İnsanı gafletten kurtaran, Allahü teâlâya yaklaştıran yol, ikidir. Birincisi Ehl-i sünnet i’tikâdını ve fıkıh ilimlerini kitaplardan öğrenip, bunlara tam uymaktır. Bunu başarabilmek için senelerce çalışmak lâzımdır. İkincisi Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek kalbinden yayılan nûrlara, feyzlere kavuşmuş olan bir velîye talebe olmaktır. Burada talebe olmak kalbini onun kalbine bağlamak demektir. Hayatta olan bir velîye veya vefât etmiş olanın rûhuna bağlanan, onun ve üstâdlarının temiz kalblerine Resûlullahtan (aleyhisselâm) bol bol akmış olan feyzlere, ma’rifetlere kavuşur. Kendisi doğruca Resûlullaha (aleyhisselâm) bağlanabilirse, paslı kalbine sızabilenlere kavuşabilir.” (2. cild, 46. mektûp)

“Ey, kıymetli oğlum! Bugün, her istediğini kolayca yapabilecek bir hâldesin. Gençliğin, sıhhatin, gücün, kuvvetin, malın ve rahatlığın bir arada bulunduğu bir zamandasın. Saâdet-i ebediyyeye kavuşturacak sebeplere yapışmağı, yarar işleri yapmağı, niçin yarına bırakıyorsun? İnsan ömrünün en iyi zamanı olan, gençlik günlerinde, işlerin en iyisi ve fâidelisi olan, sahibin, yaratanın emirlerini yapmağa, O’na ibâdet etmeğe çalışmalı, İslâmiyetin yasak ettiği haramlardan, şüphelilerden sakınmalıdır. Beş vakit namazı cemâatle kılmağı elden kaçırmamalıdır. Nisâb miktarı malı olan müslümanların, zekât vermeleri emrolunmuştur. Bunların zekât vermesi, muhakkak lâzımdır. O hâlde, zekâtı seve seve ve hattâ fakirlere yalvara yalvara vermelidir. Allahü teâlâ, çok merhametli olduğu, kullarına çok acıdığı için, yirmidört saat içinde ibâdete, yalnız beş vakit ayırmış, ticâret eşyasından ve çayırda otlayan dört ayaklı hayvanlardan, tam veya yaklaşık olarak ancak, kırkta birini fakirlere vermeği emir buyurmuştur. Birkaç şeyi haram edip, çok şeyi mübah etmiş, izin vermiştir.

O hâlde, yirmidört saatte bir saat tutmayan bir zamanı, Allahü teâlânın emrini yapmak için ayırmamak ve zengin olup da, malın kırkta birini müslümanların fakirlerine vermemek ve sayılamayacak kadar çok olan mübâhlan bırakıp da, haram ve şüpheli olana uzanmak, ne büyük inat, ne derece insafsızlık olur.

Gençlik çağı, nefsin kaynadığı, şehvetlerin oynadığı, insan ve cin şeytanlarının saldırdığı bir zamandır. Böyle bir çağda yapılan az bir amele pekçok sevâb veriler. İhtiyârlıkta dünyâ şevkleri azalıp, güç kuvvet gidip, arzulara kavuşmak imkânı ve ümidleri kalmadığı zamanda pişmanlıktan, âh etmekten başka birşey olmaz. Çok kimselere bu pişmanlık zamanı da nasîb olmaz. Bu pişmanlık da, tövbe demektir ve yine büyük bir ni’mettir. Çokları bu günlere kavuşamaz.

Peygamberimizin (aleyhisselâm) haber verdiği sonsuz azâblar, çeşitli acılar elbette olacak, herkes cezasını bulacaktır. İnsan ve cin şeytanları, bugün, Allahü teâlânın affını, merhametini ileri sürerek aldatmakta, ibâdetleri yaptırmayıp günahlara sürüklemektedir. Hâlbuki, iyi bilmeli ki, bu dünyâ, imtihan yeridir. Bunun için, burada dostlarla düşmanları karıştırmışlar, hepsine merhamet etmişlerdir. Nitekim A’râf sûresi, 155. âyetinde meâlen; “Merhametim herşeyi içine almıştır” buyurulmuştur. Hâlbuki kıyâmette, düşmanları, dostlardan ayıracaklardır. Nitekim Yâsîn sûresinde meâlen; “Ey kâfirler, bugün, dostlarımdan ayrılınız!” âyet-i kerîmesi bunu haber vermektedir. O gün, yalnız dostlara merhamet olunacak, düşmanlara hiç acınmayacak, onlar,

muhakkak mel'ûn olacaktır. Nitekim A'râf sûresinde meâlen; "O gün, merhametim, yalnız benden korkarak kâfir olmaktan ve günah işlemekten kaçınanlara, zekâtını verenlere, Kur'ân-ı kerîme ve Peygamberime (aleyhisselâm) inananlara mahsûstur" âyet-i kerîmesi, böyle olduğunu göstermektedir. O hâlde, o gün, Allahü teâlânın rahmeti, "Ebrâr"a ya'nî müslümanlardan iyi huylu ve yarar işli olanlara mahsûstur. Evet, müslümanların zerre kadar imânı olanların hepsi sonunda hattâ, çok zaman Cehennemde kaldıktan sonra bile merhamete kavuşacaktır. Fakat rahmete kavuşabilmek için, ölürken îmân ile gitmek şarttır. Hâlbuki, günahları işlemekle kalb kararınca ve Allahü teâlânın emirlerine ve haramlarına ehemmiyet verilmeyince, son nefeste, îmân nûru sönmeden nasıl geçebilir? Din büyükleri buyuruyor ki: "Küçük günaha devam, büyük günaha sebep olur. Büyük günaha devam da, insanı kâfir olmağa sürükler." Böyle olmaktan Allahü teâlâya sığınınz! Fârisî beyt tercümesi:

Az söyledim, dikkat ettim kalbini kırmamağa,
Bilirim üzülürsün; yoksa sözüm çoktur sana.

Allahü teâlâ hepinizi beğendiği işleri yapmağa kavuştursun! Sevgili peygamberi Muhammed aleyhisselâmın ve O'nun kıymetli Âli hürmeti için, duâmızı kabûl buyursun!" (1. cild, 96. mektûp)

"Merhum hazretin ölümü acısı, her ne kadar pek şiddetli ve çok çetin ise de, fakat kul için, sahibinin işinden râzı olmaktan başka çâre yoktur. İnsan, bu dünyâda kalmak için yaratılmadı. Dünyâda iş yapmak, çalışmak için yaratıldık. Çalışmalıyız! Çalışıp da, kazanıp da ölen bir kimse için korkacak birşey yoktur. Hattâ, böyle ölmek, bir devlet ele geçirmektir. Ölüm bir köprü gibidir. Sevgiliyi, sevgiliye kavuşturur. Ölmek, felâket değildir. Öldükten sonra, başına gelecekleri bilmemek felâkettir. Ölülere, duâ ile, istiğfar etmekle, onun için sadaka vermekle yardım etmek, imdâdlarına yetişmek lâzımdır. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Ölünün mezardaki hâli, "İmdâd" diye bağıran, denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse, kendisini kurtaracak birini beklediği gibi, meyyit de, babasından, anasından, kardeşinden, arkadaşından gelecek bir duâyı gözler. Kendisine, bir duâ gelince, dünyânın hepsi kendisine verilmiş gibi sevinmekten daha çok sevinir. Allahü teâlâ, yaşayanların duâları sebebi ile, ölülere dağlar gibi çok rahmet verir. Dirilerin de, ölülere hediyesi, onlar için duâ ve istiğfar etmektir." (1. cild, 104. mektûp.)

"İster hakîkat olarak, isterse mecaz olarak düşünülsün, mâlik ve sâhib yalnız Allahü teâlâdır. Hak teâlâ, kıyâmet günü; "Bugün, mülk kim içindir?" buyurur. Cevap olarak yine kendisi; "Kahhâr, galip olan bir Allah içindir" buyurur. O gün kullar için korkudan, sığınmaktan başka birşey yoktur. Pişmanlıktan, şaşkınlıktan başka birşey yapamazlar. Allahü teâlâ, o günün şiddetini, kulların sıkıntısının çokluğunu bildirmek için, Hac sûresinin 1. âyetinde meâlen; "O günün zelzelesi çok büyük şeydir. O gün kadınlar memedeki çocuklarını unuturlar. Hâmile hâtunlar çocuklarını düşürürler, insanlar sarhoş olmuşlar sanılır. Onlar sarhoş değildir. Fakat, Allahü teâlânın azâbı çok şiddetlidir" buyurdu. Fârisî iki beyt tercümesi:

Sorulur o gün, işlerden, sözlerden,
Kalbi titrer Nebilerin korkudan.

Enbiyânın şaşırdığı bir yerde,
Günahlara özür bulmak nerede?

Nasîhatların başı şudur ki, İslâmiyetin sahibine (aleyhisselâm) uymak lâzımdır. Resûlullaha uymayanlar, âhırette azâbtan kurtulamaz. Bundan sonra dünyânın süslerine düşkün olmamak, varlığına ve yokluğuna aldırış etmemek lâzımdır. Çünkü Allahü teâlâ dünyâyı sevmez, ona kıymet vermez. Bunun için, kulun dünyalığı olmaktansa, olmaması daha iyidir. Dünyânın kimseye fâide vermediğini ve elden çabuk çıktığını herkes bilmekte, hattâ görmektedir. Dünyânın malına mevkiine düşkün olanların, bunlara kavuşmak için uğraşıp da, ansızın hepsini bırakıp gidenlerin hâlini görerek ibret alınız! Allahü teâlâ, bizi ve sizi, peygamberlerin en üstününe (aleyhisselâm) uymakla şereflendirsin! Âmîn." (1. cild, 74. mektûp)

Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin tercüme ettiği "Mektûbât'ın ikinci cild altmışbirinci mektûbunda Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî (r.aleyh) buyurdu ki:

"Bu dünyâda en kıymetli ve en faydalı şey, Allahü teâlânın ma'rifetine kavuşmaktır. Ya'nî O'nu tanımaktır. Allahü teâlâyı tanımak iki türlü olur. Biri, Ehl-i sünnet âlimlerinin (rahimehümullahü teâlâ) bildirdikleri gibi tanımaktır. İkincisi, tasavvuf büyüklerini tanımalarıdır. Birinci tanımak, inceleme

ve düşünme ile olur. İkincisi, kalbin keşf ve şühûdü ile olur. Birincisinde ilim vardır. İlim ise, akıl ve zekâdan doğar, ikincisinde hâl vardır. Hâl ise, asıldan, özden doğar. Birincisinde, âlimin varlığı aradadır. İkincisinde, ârifin varlığı aradan kalkar. Çünkü, birşeye ârif olmak, o şeyde yok olmak demektir. Nazm:

Yakın olmak, inip çıkmak değildir,
Hakka yaklaşmak, yok olmak demektir!

Birincisi, "İlm-i husûlî" iledir. İkincisi, "İlm-i hudûri" iledir. Birincisinde, nefs, azgınlığından vazgeçmemiştir. İkincisinde, nefs yok olmuş, hep Hak iledir. Birincisinde, îmân, îmânın sûretidir. İbâdetler, ibâdetlerin sûretidir. Çünkü, nefs, îmâna gelmemiştir. Hadîs-i kudsîde: "Nefsine düşmanlık et! O, bana düşmanlık etmektedir" buyuruldu. Buradaki kalbin îmânına, "Mecazî îmân" denilir. Bu îmân, gidebilir. İkincisinde, insanın varlığı kalmadığı için ve nefs de îmâna geldiği için, bu îmân, yok olmaktan korunmuştur. Buna "Hakîkî îmân" denir. Burada yapılan ibâdetler de, hakîkî olur. Mecaz yok olabilir. Hakîkat yok olmaz. Hadîs-i şerîfde; "Yâ Rabbî! Senden, sonu küfür olmayan îmân istiyorum" buyurulması ve Nisa sûresi 116. âyetinde meâlen; "Ey îmân sahipleri! Allaha ve Resûlüne îmân ediniz" emrolunması, bu hakîkî îmânı göstermektedir. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.aleyh) bu ma'rifete kavuşabilmek için, ilim ve ictihâdda pek yüksek derecede olduğu hâlde, Bişr-i Hâfî'nin (r.aleyh) hizmetine koşmuştur. "Bişr-i Hâfî'nin yanından niçin ayrılmıyorsun?" dediklerinde; "Allahı benden daha iyi tanımaktadır" demiştir."

Yine Muhammed Ma'sûm (r.aleyh), ikinci cildin yüzellisekizinci mektûbunda buyuruyor ki: "Se'âdetin başı, iki şeye kavuşmaktır. Birincisi, bâtının (ya'nî kalbin) mahlûklara düşkün olmaktan kurtulmasıdır. İkincisi, zâhirin (ya'nî bedenin) "Ahkâm-ı İslâmiye"ye sarılmakla süslenmesidir. Bu iki ni'mete kavuşmak, tasavvuf ehlinin sohbetinde kolay nasîb olur. Başka yoldan kavuşmak güçtür. İslâmiyete tam yapışabilmek, ibâdetleri kolay yapabilmek ve yasak olunanlardan sakınabilmek için, nefsin fâni olması (teslim olması) lâzımdır. Nefs, azgın, âsî ve kendini beğenici olarak yaratılmıştır. Bu kötülüklerden kurtulmadıkça İslâmiyetin hakîkati hâsıl olamaz. Teslimden, itminandan önce, İslâmiyetin sûreti, görünüşü vardır. Nefisin itminanından sonra, İslâmiyetin hakîkati hâsıl olur. Sûretle hakîkat arasındaki fark, yerle gök arasındaki fark gibidir. Sûret ehli, İslâmiyetin sûretine, hakîkat ehli de, İslâmiyetin hakîkatine kavuşur. Avamın (ya'nî câhillerin) îmânına, "Îmân-ı mecazî" denir. Bu îmân, bozulabilir ve yok olabilir. Havassın (ya'nî hakîkat ehlinin) îmânları zevalden ve halelden mahfûzdur. Nisa sûresinin 135. âyetinde; "Ey îmân edenler! Allaha ve O'nun Peygamberine îmân ediniz!" meâlindeki emr, bu hakîkî îmânı göstermektedir."

Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî (r.aleyh) "Mektûbât'ının birinci cildi 83. mektûbunda buyuruyor ki:

"Cebriyye fırkasından olanlar; "İnsanda irâde ve ihtiyâr, ya'nî seçmek ve dilemek yoktur" dediler. "İnsan her işini yapmakta mecbûrdur. İnsan, rüzgârla sallanan ağaca benzer. İnsan bir işi yaptı demek doğru değildir. Her işi Hak teâlâ yapar" dediler. Bu sözleri küfürdür. Böyle inanan, kâfir olur. Bunlar; "İnsanın iyi işlerine sevâb verilir. Kötü işlerine azâb yapılmaz. Kâfirler ve günah işleyenler ma'zurdur. Suçlu sayılmazlar ve ceza görmezler. Çünkü bu kötülükleri, onlar yapmıyor. Allah yapıyor. İnsanlara zorla yaptırıyor" diyorlar. Bu sözleri de küfürdür. Allahü teâlâ, Sâffât sûresinin 124. âyetinde meâlen; "Onlar inanışlarından ve yaptıklarından sorulacaklardır" buyurdu. Hadîs-i şerîfde, Cebriyye arkasında olanlara, yetmiş peygamberin la'net ettiği bildirilmiştir. Bu sözlerin yanlış olduğunu aklı olan herkes kolayca anlar. Elin titremesi ile, eli istekle kaldırmak başka olduğu meydandadır. Elin titremesi, insanın dilemesi ile değildir. Eli yukarı kaldırmak ise, insanın istemesi ve dilemesi iledir. Cebriyye fırkasının yanlış yolda olduğu, âyet-i kerîmelerden açıkça anlaşılmaktadır. Allahü teâlâ, Ahkâf sûresinin 14. âyetinde meâlen; "Yapmış oldukları iyiliklerin karşılığını görürler" buyuruyor. Kehf sûresinin 29. âyetinde meâlen; "İsteyen inanır, isteyen inanmaz. Biz, zâlimler (ya'nî inanmayanlar) için ateş hazırladık" buyuruldu. Nahl sûresinin 33. âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ onlara zulm etmedi. Onlar (küfr ederek ve günah işleyerek) kendilerine zulm ettiler" buyuruldu. İnsanlarda ihtiyâr etmek, seçmek kuvveti bulunmadaydı, Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede meâlen; "Onlar, kendilerine zulm eyledi" buyurmazdı. Çok kimseler Cebriyye fırkasına uyarak; "İnsanlar dilediğini yapamaz" diyor. Günah işlemeğe mecbûr olduklarını, zorla günah işlediklerini söylüyorlar. Kendilerini özürlü, suçsuz gösteriyorlar. Hâlbuki Allahü teâlâ, emirleri ve yasakları yapabilecek kadar insanlara ihtiyâr ve kuvvet vermiştir. Kalbin atması ile insanın yürümesi elbette başka başka harekettir. Kalbin atması insanın elinde değildir. Fakat insan, isterse yürür, istemezse yürümez. Allahü teâlâ, kerîm olduğu,

merhameti çok olduğu için, güçleri yetişmeyen şeyleri insanlara emretmemiştir. Yapabilecekleri şeyleri istemiştir. Bekâra sûresinin son âyetinde meâlen; “Allahü teâlâ kullarına, yapabilecekleri şeyleri emretmiştir” buyuruldu. Cebriyye fırkasına çok şaşılır ki, kendilerini dinlemiyenlere, kendilerine sıkıntı verenlere güceniyorlar, onlara karşı koyuyorlar. Çocuklarını terbiye etmek, yetiştirmek için dövüyorlar. Yabancı erkekleri kendi kadınlarına, kızlarına yaklaştırmıyorlar. Böyle yapanların canını yakıyorlar. “Bunlar ma’zurdur, mecbûrdurlar” diyerek göz yummuyorlar. Fakat, âhıret işlerine gelince; “Bizim elimizde birşey yoktur, herşeyi Allah yapıyor” diyerek, İslâmiyetin yasak ettiği kötülükleri sıkılmadan yapıyorlar. Emîrleri, ibâdetleri yapmaktan kaçıyorlar.

“İnsanlarda dilemek, istemek yoktur” derken, her diledikleri kötülüğü yapıyorlar. Allahü teâlâ, Tûr sûresinin 7. âyetinde meâlen; “Allahü teâlânın azâb yapacağı gün elbette gelecektir. Onu kimse önleyemez” buyuruyor. Bir deliyi kendi evlerinde görseler veya bir günah işlediğini görseler; “Aklı yoktur, ihtiyârı yoktur” diyerek ses çıkarmazlar. Fakat aklı başında olan kimseler suç işleyince, cezasını verirler. Demek ki buna, ihtiyârı olduğu için, isteyerek yaptığı için, ceza veriyorlar. Cebriyye fırkası, “İnsanlarda ihtiyâr yoktur” dediği için ve Mu’tezile fırkası ise kaza ve kadere inanmadıkları için, doğru yoldan saptılar. Bid’at ehli oldular. Dalâlete düştüler. İkisinin arasında kalan doğru yolu bulmak, “Ehl-i sünnet” âlimlerine nasîb oldu. İşittiğimize göre, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretleri, İmâm-ı Ca’fer Sâdık’dan (radıyallahü anh) sordu ki: “Ey Resûlullahın torunu! Allahü teâlâ, işleri kulların arzularına bırakmış mıdır?” Cevâbında buyurdu ki: “Allahü teâlâ, Rab olmak, yaratıcı olmak sıfatını kullarına bırakmaz.” İmâm-ı a’zam yine sordu: “İşleri kullarına zorla mı yaptırır?” Cevâbında; “Zorla yaptırmaz. Kulların arzularına da bırakmaz, ikisi arasıdır” dedi. Allahü teâlâ, En’âm sûresi 148. âyetinde meâlen; “Müşrikler diyeceklerdir ki, eğer Allahü teâlâ dilese idi, biz ve babalarımız müşrik olmazdık, kendiliğimizden birşeyi haram etmezdik” buyurdu. Bu âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, kâfirler ve müşrikler; “Allah, bizim küfür ve şirk yapmamızı dilemiş” diyorlar. Allahü teâlâ, onların bu sözlerini, bahânelerini kabûl etmeyecektir. Böyle sözleri, câhil ve ahmak olduklarını göstermektedir.

Suâl: “Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiğine göre, hayır ve şer, herşey Allahü teâlânın takdîri ve dilemesi iledir. Buna göre, kâfirlerin küfrü de, Hak teâlânın dilemesi ile olmuyor mu? Bunların özürleri, haklı değil mi? Bu sözleri niçin kabûl edilmiyor?”

Cevap: Kâfirler, bu kötü hâle zorla düşmüş olduklarını, ma’zur olduklarını söylemiyorlar. Bunlar, küfrü ve günahları suç bilmiyorlar. Bunların kötülüğünü kabûl etmiyorlar. “Allahü teâlâ, dilediği herşeyi sever, beğenir, eğer sevmeseydi dilemezdi” diyorlar. “Bizim şirkimizi, küfrümüzü ve yaptıklarımızı kendisi dilemekte ve yaptırmaktadır. Onun için hepsini beğenir, sever. Bunları yapanlara azâb etmez” diyorlar. Allahü teâlâ, yukarıdaki âyet-i kerîmenin sonunda meâlen; “Bu kâfirler sana inanmadıkları gibi, daha önce gelmiş olanlar da, peygamberlerine inanmadılar. Bunun için azâbımızı tattılar. Onlara söyle ki, yanınızda kitap ve sened gibi sağlam bilginiz varsa, onu bize gösteriniz. Fakat siz, uyduruyor, yalan söylüyorsunuz” buyurdu. Hak teâlâ Kur’ân-ı kerîmde ve bütün peygamberlerin kitablarında, küfrün çirkin olduğunu, rahmetine kavuşamayacaklarını ve sonsuz azâb çekeceklerini haber veriyor. Bu sözlerinin cahillik olduğunu bildiriyor. Çünkü birşeyi yapmak istemek, o şeyi sevmek olduğunu göstermeyebilir. Küfrü ve günahları elbette Allahü teâlâ dilemektedir. Çünkü, O’nun dilemediği bir şeyi kimse yapamaz. Bunları dilemekte ise de, râzı değildir, beğenmez. Böyle olduğunu, Kur’ân-ı kerîm açıkça bildirmektedir. Kâfirlerin bu sözleri, Cebriyye fırkasının inanışına uygundur. İhtiyârları, ya’nî seçip yapma hakları olmadığını söylemişlerdir. Allahü teâlâ da, bu sözlerini reddetmiş, yüzlerine çarpmıştır. Böyle inanmanın yanlış olduğu yukarıda bildirildi.

Kâfirlerin bu sözleri, belki de alay etmek içindir. İnançlarını bildirmek için değildir. Çünkü kendi işlerini kötü bilmiyorlar. İyi birşey yaptıklarına inanıyorlar.” Bu işleri, Hak teâlâ beğeniyor, seviyor” diyorlar.

Suâl: “İnsanların her işi, Hak teâlânın dilemesi ile olmaktadır. Hayır ve şer ezelde takdîr edilmiş, yazılmıştır. Böyle olunca, insanın ihtiyârı, seçme hakkı kalır mı? Herkesin, ezelde takdîr edilmiş olan iyi ve kötü şeyleri yapması lâzım gelmez mi?”

Cevap: “Ezeldeki, ya’nî sonsuz öncelerdeki takdîr: “Filân kimse, kendi isteği ile filân işi yapacaktır” şeklindedir. Görülüyor ki, ezeldeki takdîr, insanda ihtiyâr, ya’nî seçmek hakkı bulunmadığını değil, ihtiyârın bulunduğunu göstermektedir. Ezeldeki takdir, insanlarda ihtiyâr bulunmadığını gösterseydi, Hak teâlânın da, her gün

yarattıklarında, yaptıklarında ihtiyârsız olması, mecbûr olması lâzım gelirdi. Çünkü Allahü teâlâ da, herşeyi, ezeldeki takdîre uygun olarak yaratmaktadır. Allahü teâlâ muhtârdır. Diler, seçer, dilediğini ve seçtiğini yaratır.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 168

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 405

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 47

4) Tuhfe-i hattâtîn sh. 3

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1078

6) Rehber Ansiklopedisi clid-16, sh. 300

7) Esâmi (Muallim Nâci) İstanbul 1308 sh. 296

8) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

9) Mektûbât-ı Muhammed Ma’sûm-ı Farûkî

NÂZİLLİLİ MUHAMMED EFENDİ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Hakkı bin Ali bin İbrâhim’dir. Doğum târihi belli değildir. Güzelhisârî ve Nâzillili nisbetleri ile tanınır. 1300 (m. 1883) senesinin sonlarına doğru Mekke-i mükerremede vefât etti.

Muhammed Hakkı, tasavvuf yolunda yetişmiş olup, birçok ilimde söz sahibi idi. Hanefî mezhebinde idi. Birçok eser yazan Muhammed Hakkı’nın eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Esbâb-ül-kuvve min ihsân-il-kudre fî edeb-il-ehli veş-şürbi, 2- Ahkâm-ül-mezâhib fî etvâr-il-lihyi veş-şevârib, 3-Tefhîm-ül-ihvân bi tecvîd-il-Kur’ân, 4-Es-Senûhât-il-mekkiyye, 5- Tenbîh-ür-Resûl alâ Taksîr-üz-züyûl, 6-Tıbb-ül-Kur’ân, 7- Hazînet-ül-esrâr, 8-El-Büdûr-ül-müsfire, 9- Risâletü fî ehâdîs-ül-magfireti.

Hazînet-ül-esrâr adlı eserden ba’zı bölümler:

Amellerin yedi mertebe üzerine olduğu, bunların, îmânın etrâfında koruyucu kal’alar olduğuna dâirdir:

İslâmiyet, Allahü teâlânın katından olan kıymetli bir cevher, O’nun nezdinden olan büyük sırlardır. Allahü teâlâ onu, onunla şereflendirmek için mü’min erkek ve kadınların kalblerine koydu. Sonra, Allahü teâlâ bu îmân cevherine, düşman zarar vermemesi ve ona bir zarar gelmemesi için, onun etrâfına muhkem ve sağlam bir kal’a koydu. Bu kal’a, farzları eda etmektir. Sonra Allahü teâlâ ikinci olarak, bu birinci kal’anın etrâfına sur yaptı. Bu sur, haramları terk etmektir. Sonra bu ikincinin etrâfına üçüncü bir sur yaptı. Bu, vâcibleri eda etmektir. Üçüncünün etrâfına dördüncü olarak bir sur yaptı. Bu da sünnetleri eda etmektir. Sonra bu döndüncü surun etrâfına beşinci bir sur koydu. O da müstehâbları eda etmektir. Sonra bunun etrâfına altıncı olarak bir sur yaptı. Bu ise mendubları eda etmektir. Sonra bunun etrâfına yedinci bir sur yaptı. Bu ise mekrûhları terketmektir.

Şeytan; mekrûhlarda ısrar etmemizi, mendubları, müstehâbları, sünnetleri ve vâcibleri terketmeye aldırış etmemeyi, haramları işlemeyi, farzları yapmamayı, her ibâdeti zamanında yapmamayı, ibâdetleri yaparken eksik olarak yapmayı, tenbellikle, gafletle, riya ve gösterişle yapmayı, ibâdetlerde huşû’ ve hudû’u terketmeyi, ibâdet ve tâatları dünyevî düşüncelerle yapmayı vesvese ederek, insanları Allahü teâlânın rızâsından uzaklaştırmaktadır. Şeytan ve onun yardımcıları ve hizmetçileri, ibâdetleri terk ettirmek, günahları işlemek husûsunda dâima bizimle muharebe etmektedir. Biz de Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak husûsunda onlarla muharebe etmekteyiz. Bu muharebe (nefsle mücâdele), silâhla yapılan muharebeden daha üstündür. Nitekim Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “En üstün cihâd, kişinin nefsi ve hevâsı ile olan cihâddır” buyurmuştur.

Bahsettiğimiz yedi kısım ibâdetler, dînimizde amelleri teşkil eder. Bu ibâdetler, fıkıh kıtablarında bildirildiği şekilde yapılır. Ancak böyle olursa, bu ameller kâmil bir şekilde yapılmış olur.

Îmân ve İslâm da yedi kal’a içerisinde muhafaza edilir. Bunların birincisi yakîn, ikincisi ihlâs, üçüncüsü farzları eda etmek, dördüncüsü haramları terketmek, beşincisi vâcibleri yapmak, altıncısı sünnetleri yapmak, yedincisi edebleri terk etmemektir. Bir kimse edebleri yerine getirdiği müddetçe, şeytan ona istediğini yaptırmak husûsunda ümidli olmaz.

Çünkü bir kimse ibâdetlerdeki edebleri terk edince, şeytan ona sünnetleri terk ettirmek husûsunda ümidli olur. Bir kimse sünnetleri terk edince, şeytan ona vâcibleri terk ettirmek. Vâcibleri terk edince şeytan o kimseye haramları yaptırmak husûsunda ümidli olur. Şeytan bunda da muvaffak olunca farzları terkettirir. Sonra ihlâsı, sonra da yakîni onun elinden alır. Neticede şeytan, o kimsenin imansız olup sû-i hatime ile can vermesine ümid besler.

Evliyânın büyüklerinden olan âlimler buyurdular ki: “Edebleri terketme hastalığına yakalanan bir kimse, sünnetleri terk eder. Sünnetleri terk etme hastalığına tutulan bir kimse, vâcibleri terkeder. Vâcibleri terk eden bir kimse, haram işler. Haramları işleyen farzları terkeder. Farzları terkeden bir kimse, dînin emirlerine ehemmiyet vermemeğe başlar. Böyle bir hastalığa yakalanan kimse küfre düşer. Bu sebeple bütün işlerde güç yettiği kadar edebleri muhafaza etmek lâzımdır.

İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: “Mü’minin, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) sevmesinin alâmeti; onun bütün işlerinde, sözlerinde, ahlâkında, yemesinde, içmesinde, yatmasında, kalkmasında, bütün hareket ve hareketsizliklerinde ve susmasında, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) uymasıdır.”

Kur’ân-ı kerîm okumak, dil ve kalb ile zikir, murâkabe: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Namazda Kur’ân-ı kerîm okumak, namaz dışında Kur’ân-ı kerîm okumaktan daha üstündür. Namaz dışında Kur’ân-ı kerîm okumak, tekbir ve tesbîhden daha üstündür.”

İbâdet ve tâatla meşgûl olmak isteyen kimse, içinde zindelik görüp arzu duyduğu müddetçe namaz kılmalıdır. Çünkü namaz, ibâdetlerin en faziletlisi ve mü’minlerin mi’râcıdır. Eğer bu sırada kendisinde bir yorgunluk ve bıkkınlık hissederse namazı bırakır, biraz Kur’ân-ı kerîm okur. Çünkü sâdece okumak, insana daha hafif gelir. Bir müddet Kur’ân-ı kerîm okuduktan sonra bıkkınlık meydana gelirse, kalb ve dil ile Allahü teâlâyı zikr eder. Çünkü böyle yapmak biraz daha hafiftir. Biraz zikr ile meşgûl olduktan sonra, yine bıkkınlık hâsıl olursa, zikri bırakır. Bu sefer murâkabe ile meşgûl olur. Murâkabe, kalbin Allahü teâlânın kendini gördüğünü bilmesidir. Kalbin bu şekilde bilmesi devamlı olursa çok kıymetlidir. Bu sırada yorgunluk meydana gelirse uyumalıdır. Çünkü bu anda uyumakta selâmet vardır. Yoksa nefste türlü vesveseler hâsıl olur. Öyle ki kalbi katılaştırır. Bu vesveseler uyumakla def edilir.

Niyeti düzeltmek: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, niyetsiz hiçbir söz ve işi kabûl etmez.” Diğer bir hadîs-i şerîfde; “Niyeti olmayan kimsenin sevabı yoktur” buyuruldu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: “İnsanlar kıyâmet gününde niyetlerine göre diriltilirler.

Amel olunan her iş şu dört şeye muhtaçtır: 1- İşe başlamadan önce onu bilmek, eğer bilinmezse o işin bozukluğu daha çok olur. 2- İşe başlarken niyet lâzımdır. Yoksa yapılan işe sevâb verilmez. 3- İşe başladıktan sonra sabır göstermek. Sabırsız iş devam etmez. 4- İhlâslı olmak. İhlâssız olan kimsenin ameli kabûl edilmez.

Hadîs-i kudsîde şöyle buyuruldu: “İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu sevdiğim kulumun kalbine koyarım.”

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri şöyle buyurdu: “Ey tasavvuf yolunda bulunanlar! Eğer Allahü teâlâyı tanıdığınızı ve O’na ta’zimde bulunduğunuzu söylüyorsanız, yalnız bulunduğunuz zaman Allahü teâlâya karşı tavrınıza bakınız. Yemenizde, içmenizde, yatmanızda, kalkmanızda, konuşmanızda ve bütün işlerinizde vakitlerinizi Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği işlere sarfedebilirsiniz. Bunları, niyetlerinizi düzelterek yapabilirsiniz. Çünkü ameller niyetlere göredir. Bu bakımdan yemek yerken, su içerken lezzet almak için değil de, ibâdete kuvvet kazanmak, elde ettiği enerji ile daha iyi ibâdet edebilme niyetiyle yiyip içmelidir. Uykuyu, üzerindeki yorgunluk ve bıkkınlığı giderip, ibâdeti daha zinde ve rahat bir şekilde yapabilmek niyetiyle uyumalıdır. Diğer bütün işleri ve edindiği mesleği helâl kazanmak niyetiyle yapmalıdır. Bütün yapılan bu işler, niyeti düzeltmek sûretiyle ibâdet olur. Bir insan hâlis niyetle yaptığı işler sebebiyle sevâba kavuşur. Bu sebeple kalb nûrlanır. Bu nûr, nefse sirayet eder. O kimse ma’nevî kirlerden temizlenir. Beşerî tabiatı, melek tabiatı gibi olur. Artık tabiatı, elinde olmadan tâatları, Allahü teâlânın beğendiği işleri yapar. Elinde olmadan ister istemez kötülüklerden sakınır.”

İbn-i Abbâs’ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Din nasihattir.” “Kime?” diye

sorulduğunda; “Allaha, Resûlüne, Kitabına, müslümanların reîslerine ve bütün müslümanlara” buyurdu.

Meşhûr şarih Hattâbî ve başkaları, bu hadîs-i şerîfi şöyle açıkladı:

Allahü teâlâya nasihat demek; O’na îmân etmek, O’na ortak koşmamak, O’nu kâmil sıfatlarla vasfedip, noksan sıfatlardan tenzih etmek, O’nun beğendiği işleri yapmak, yasaklardan sakınmak, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allahü teâlâya itaat edenleri sevmek. O’na âsi olanları sevmemek, O’nun ni’metlerini i’tirâf etmek, ni’metlerine şükretmek, bütün işlerde ihlâs üzere olmak, insanlara iyi muâmele etmek demektir. Bütün bunlar, kulun nefsine nasîhata âit husûslardır. Burada Allahü teâlâya nasîhattan murâd Hattâbî’nin açıkladığı bu ma’nâdadır.

Allahü teâlânın Kitabına nasihati: Hattâbî bunu şöyle açıkladı: Bunun ma’nâsı; onun Allahü teâlânın kitabı olduğuna, Allahü teâlâ tarafından indirildiğine, mahlûkun kelâmına benzemediğine, mahlûkâttan hiçbirinin onun bir benzerini asla getiremeyeceğine îmân etmek, ona ta’zim ve hürmette bulunmak, onu güzel okumak, okurken huşû’ üzere bulunmak ve harflerin hakkını vermek, içerisinde bildirilenleri tasdik etmek, emirlerine uymak, onda bildirilen hükümleri öğrenip yerine getirmeye çalışmak, onun nasîhatlarından istifâde etmek, muhkem âyet-i kerîmelerle amel etmek, müteşâbih âyet-i kerîmelere teslim olmaktır. Yine bütün bu husûslar, kulun kendi nefsine olan nasîhatlardır.”

Allahü teâlânın Resûlüne nasihat: Ya’nî O’nun, Allahü teâlânın peygamberi olduğuna ve Allahü teâlâdan getirdiklerinin hepsine îmân etmek, O’na itaat etmek ve yardımcı olmak, düşmanlarına düşman, dostlarına dost olmak, O’nun hakkını gözetmek, sünnet-i seniyyesini ihyâ etmek, her tarafa yaymak ve öğrenip anlatmak, sünnet-i seniyyeyi öğrenirken, okurken veya mütâlâa ederken edebli olmak, sünnet-i seniyye hakkında ilimsiz konuşmamak, sünnet-i seniyyeyi bilenlere hürmet etmek, Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkı ile ahlâklanmak, Resûlullahın (aleyhisselâm) Ehl-i beytini, Eshâbını sevmek, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesinden ayrılan bid’at ehlini ve Resûlullahın Eshâbından birisine düşmanlık eden, dil uzatanlardan sakınmak ve onlardan uzak durmaktır.

Müslüman devlet reîslerine nasihat: Onlara doğru yolda yardımcı olmak, itaat etmek, onları zaman zaman yumuşaklıkla uyarmak ve gaflette bulundukları husûsları hatırlatmak, müslümanların haklarını onlara bildirmek, onlara karşı gelmemek, müslümanları onlara itâata teşvik etmektir.

Bütün müslümanlara nasihat: Onları dünyâ ve âhırette fâidelerine olan şeylere da’vet etmek, onlara bu husûsta sözle ve fiille yardımcı olmak, onların ayıplarını örtmek, zararlarına olan şeyi onlardan gidermek, fâidelerine olan şeyleri ise onlar için te’min etmek, onlara iyi olan şeyleri emretmek, onları ayıplamamak, haset etmemek, kendimiz için istediğimizi onlar için de istemek, onlara yumuşaklıkla ve ihlâsla iyiliği emredip kötülükten menetmek, müslümanların mallarını ve nâmuslarını muhafaza etmektir.

Beş vakit namazın sırları: Mukâtil (radıyallahü anh) şöyle bildirdi: “Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Mekke-i mükerremede, sabah-akşam iki rek’at namaz kılardı. Mi’râc gecesi beş vakit namaz ile emrolundu.”

Ravdat-ül-ahbâr kitabında şöyle buyuruldu: “Beş vakit namazın mi’râc gecesi farz kılınması, mi’râc gecesinin en üstün vakit, ondaki hâlin en şerefli hâl, ondaki münâcaatın en kıymetli münâcaat olmasından dolayıdır. Namaz, îmândan sonra en faziletli tâattır. Allahü teâlâya ibâdet husûsunda en güzel hey’et ve duruştur.”

Namazın farz olmasındaki hikmet: Resûlullah (aleyhisselâm) mi’râc gecesi göklere ve Allahü teâlânın dilediği yerlere götürüldüğü zaman, zamanın bütün garîblik ve büyüklüğünü ve orada bulunan meleklerin yaptığı pekçok ibâdetleri görünce gıbta etti ve ümmetinin de böyle pekçok ibâdetlerinin olmasını arzu buyurdular. Bunun üzerine Allahü teâlâ, bütün meleklerin ibâdetlerini beş vakit namazda topladı. Çünkü semâdaki meleklerin bir kısmı ayakta, bir kısmı rüku’da, bir kısmı secdede bulunuyor, bir kısmı da hamd ediyordu. Allahü teâlâ, beş vakit namazı kıldıkları zaman, Muhammed aleyhisselâmın ümmetine, semâ ehlinin ibâdetlerinin sevâbını verdi.

Muhammed bin Hatîb eş-Şâmî’nin bildirdiği hadîs-i şerîfde Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurmaktadır: “Namaz, Allahü teâlânın rızâsına, meleklerin sevinmesine vesile olur. Namaz, peygamberlerin sünneti, ma’rifet nûru, îmânın aslıdır. Duânın ve amellerin kabûlüne vesile olur. Namaz; rızıkda

bereket, düşmanlara karşı bir silâh, şeytanın sevmediği birşey, sahibi ile ölüm meleği arasında şefaatçi, sahibi için kabirde bir kandil, yanını koyması için bir yatak, Münker ve Nekir'e cevap, sahibine arkadaş ve sahibini kıyâmet gününe kadar ziyâretçidir. Kıyâmet günü olunca, namaz; sahibi için gölge, başına taç, bedenine elbise, önünde bir nûr, onunla ateş arasında bir perde, mü'minlere Rabbinin huzûrunda bir huccet, terazide ağırlık, sıratı geçmek için yardımcı, Cennet için anahtardır. Çünkü namaz; tesbih, Allahü teâlâyı noksan sıfatlardan tenzih, temcîd (Allahü teâlâya hamd ve sena), takdis, Kur'ân-ı kerîm okuma, duâ ve hamddir. En faziletli amel, vaktinde kılınan namazdır."

Yine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kulun kıyâmet gününde ilk hesaba çekileceği şey namazdır. Eğer namazdan eksiği olmazsa, hesabı kolay olur."

Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Bir yerde namaz kılındığı veya orada Allahü teâlâ zikr edildiği zaman o yer yedi kat yerin altına kadar sevinir. Çevresindeki yerlere karşı iftihar eder. Bir kimse nalınlarını namaz kılmak için bir yere koysa, o yer ona merhaba der." Bu hadîs-i şerîfi Ebü'l-Leys, "Tenbîh-ül-gâfilîn" adlı eserinde de zikretti.

Çocuğa Kur'ân-ı kerîm öğretmenin fazileti: Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kim çocuğa Kur'ân-ı kerîm öğretirse, Allahü teâlâ ona nûrdan bir gerdanlık takar. Öncekiler ve sonrakiler buna hayran kalırlar."

Yine başka bir hadîs-i şerîfde: "Bir kimse Kur'ân-ı kerîm okur ve onunla amel ederse, Allahü teâlâ o kimsenin babasına kıyâmet gününde öyle bir tâc giydirir ki, onun ziyası dünyâdaki güneşin ziyasından daha güzeldir."

Âlimler buyurdu ki: "Evlâdın ana-babası üzerinde üç hakkı vardır. Bunlar: 1- Doğunca ona güzel bir isim koymak, 2- Ona Kur'ân-ı kerîm, edeb ve ilim öğretmek, 3- Onu sünnet ettirmektir."

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Çok müslüman evlâdı, babaları yüzünden Veyl ismindeki Cehenneme gideceklerdir. Çünkü bunların babaları, yalnız para kazanmak ve keyf sürmek hırsına düşüp ve yalnız dünyâ işleri arkasında koşup, evlâdlarına müslümanlığı ve Kur'ân-ı kerîmi öğretmediler. Ben böyle babalardan uzağım. Onlar da, benden uzaktır. Çocuklarına dinlerini öğretmeyenler, Cehenneme gideceklerdir".

Huzeyfe bin Yemân ve Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu. "Allahü teâlâ, sabilerinden birisinin mektebde; Elhamdü-lillahi Rabbil-âlemîn demesi sebebiyle, azâbı hak etmiş olan bir kavimden kırk sene azâbı kaldırır."

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), Resûlullahdan (aleyhisselâm) şöyle rivâyet etti: "İçinde Kur'ân-ı kerîmden birşey bulunmıyan kimse, harâb olmuş bir ev gibidir."

Kur'ân-ı kerîm okumaya devam etmek: Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: "Ben, Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraber bir seferde bulunuyordum. Bu sırada; "Yâ Resûlallah! Bize fâideleneceğimiz birşey anlatın" dedim. O zaman Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Eğer sa'îdler gibi yaşamayı, şehîdler gibi ölmeyi, haşr gününde kurtulanlardan olmayı, kıyâmet gününün dehşetli sıcağından arşın gölgesinde gölgelenmeyi, dalâletten kurtulup hidâyet üzere olmayı istiyorsanız, Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediniz. Çünkü Kur'ân-ı kerîm; Rahmânın kelâmı, şeytana karşı sağlam bir kal'a, mizanda sevâbın ağır gelmesine vesiledir."

Muâviye'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Üç şey vardır ki, onlar dünyâda garîbdir. 1- Zâlimin öğrendiği Kur'ân-ı kerîm, 2- Kötü bir topluluk arasında bulunan sâlih kimse, 3- Kendisinin okunmadığı evde bulunan Kur'ân-ı kerîm.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) El-A'lam cild-6, sh. 108

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 266

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 384

4) Mu'cem-ül-matbûat sh. 784

5) Brockelmann Gal-2, sh. 490

6) Osmanlı Müellifleri, cild-1, sh. 65

REÎS-ZÂDE MUSTAFA ÂŞİR EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mustafa Âşir'dir. Sultan Birinci Mahmûd Hân zamanı reîs-ül-küttâblarından (dışişleri bakanı) Mustafa Efendi'mn oğludur. Bu sebeple Reîs-zâde diye meşhûr olmuştur. 1141 (m. 1728) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. Aslen Kastamonu'ludur. 1219 (m. 1804) senesinde İstanbul'da vefât etti. Bahçekapı yakınlarında yaptırdığı kütüphânenin yanına defnedildi.

İlk, orta ve yüksek tahsilini babasının yanında gördü. Ayrıca zamanının meşhûr âlimlerinden ders aldı. Onbeş yaşında, yapılan imtihanı kazanarak, 1157 (m. 1744) senesinde diploma aldı. Bundan sonra kadılık mesleğine yöneldi. 1182 (m. 1768) senesinde Yenişehir Fenân kadılığına, 1191 (m. 1777) senesinde Bursa kadılığına, 1195 (m. 1780) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Burada hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) kabrini ziyâret etti. 1200 (m. 1785) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene içinde Anadolu payesi ile taltif edildi. 1202 (m. 1787) senesinde bilfiil Anadolu kadıaskeri oldu. 1203 (m. 1788) senesinde Rumeli payesine nail oldu. 1204 (m. 1789) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Şeyhülislâm Hamîdi-zâde Mustafa Efendi zamanında Kastamonu'ya gönderildi. Bir müddet orada kalıp birçok hayır ve hayrat yaptırdı. 1205 (m. 1790) senesinde İstanbul'a döndü. 1207 (m. 1792) senesinde tekrar Rumeli kadı-askerliğine getirildi. Bu vazîfedeki normal müddetini doldurunca, ayrılıp evinde istirahat ederek ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. 1213 (m. 1798) senesinde Dürri-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 10 ay 12 gün süren şeyhülislâmlık vazîfesinden sonra 1215 (m. 1800) senesinde vazîfeden ayrıldı. Mustafa Âşir Efendi, kendi evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Mustafa Âşir Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Vakûr, nezâket sahibi, hoş sohbet, cömert ve hayırsever bir kimseydi. Topladığı kıymetli eserlerle, Bahçekapı'da bir kütüphâne yaptırıp, vakf etti. Bugün bu kitaplar Süleymâniye Kütüphânesi'ndedir. Aynı yerde bir dâr-ül-kurrâ yaptırmıştır. Bu eserlerini yaşatacak vakıflar da bırakmıştı. Kastamonu'da kaldığı sıralarda, Kâdı Nasrullah Câmii'nde her yıl mevlid kandilinde mevlid okunmasını âdet hâline getirmiş, mevlidin masraflarını karşılayacak vakıf kurmuştur. Kendisi hattât olup, çok güzel yazı yazardı. "Tefsîr-i Münşî" adında kıymetli bir tefsîr ile, Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı risaleleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 116

2) İlmiye salnamesi sh. 565

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3043

REYYÂHÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdülkâdir bin Ahmed Reyyâhî olup, künyesi Ebû İshâk'dır. 1180 (m. 1766) senesinde Tunus'un Tesfûr denilen bölgesinde doğdu. 1266 (m. 1850) senesinde Tunus'ta vefât etti.

Reyyâhî'nin dedesi İbrâhim Efendi, Libya'dan Tunus'un Asûse denilen yerine göç ederek yerleşti. Burada, çocuklarının ilim öğrenmesi ve terbiyesi ile meşgûl oldu. Reyyâhî, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Hicri onikinci asrın sonlarında ilim öğrenmek için Tunus'a gitti. Önce Âşûrâ, daha sonra Bîr-il-Hicâr Medresesi'nde kaldı. Zeytûne Üniversitesi'nde, Sâlih Kevvâş ve Hasen Şerîf gibi asrın önde gelen âlimlerinden ilim öğrendi. Usûl-i fıkıh ilmini İsmâil Temîmî'den, beyân ve mantık ilmini Ömer el-Mahcûb ve kardeşi Muhammed Mahcûb'dan öğrendi. Nahiv ilminden bahseden İbn-i Hişâm'ın "Mugnî" kitabını Hamza Cebbâs'dan okudu. Hocalarından birisi de Tâhir bin Mes'ûd'dur. Tâhir bin Mes'ûd, onu derste çok faydalı olmasından dolayı, diğer talebelerinden önde tutardı. Hattâ hocası, o derste bulunmadığı zaman ders yapmıyordu. Bu husûsta talebe arkadaşlarından birisi şöyle demektedir:

“Reyyâhî’nin bizden faydalandığından çok, biz ondan faydalandık.”

Reyyâhî, asrının diğer büyük âlimlerinden ders aldı ve onların sohbetlerinde bulundu. Âlimlerin çoğu kendisine icâzet verdiler. Tasavvuf bilgilerini, Şâziliyye yolunun büyüklerinden Şeyh Beşîr bin Abdurrahmân Venîsî ez-Zevâvî’den öğrendi. Zevâvi o zaman Tunus’ta ikâmet ediyordu. Reyyâhî, uzun süre Zeyâvî’nin yanından ayrılmadı. Onun en değerli talebelerinden oldu. 1216 (m. 1801) senesinde Şeyh Ali Ticânî’den Ticâniyye yolunun edebini öğrendi. Sonra bu yolu insanlara yaymaya çalıştı. Havânît-i Âşûrâ denilen yerin yakınında, meşhûr dergâhını yaptırdı.

Reyyâhî, ilim tahsilini tamamla diktan sonra, Zeytûne üniversitesi’nde müderris oldu. Dersleri çok kalabalık olurdu. O önce dersi anlatır, konuyu ezberden yazdırırdı. Sonra ders ile alâkalı kendi ilâvelerini yapardı. Daha sonra da, okuttuğu eserin yazarının sözlerini tatlı bir şekilde îzâh ederdi. Ondan sonra gelen müderrisler, onun bu ders verme usûlünü ta’kip etmişlerdir. Hocası Muhammed Fâsî vefât edince, onun yerine Beydâvî tefsîri ve Sahîh-i Buhârî derslerini verdi. Onun yanında çok büyük âlimler yetişti. Bunlardan ba’zıları şunlardır: Oğulları Tayyib ve Ali, Muhammed bin Mülûke, Muhammed Nefir, Muhammed el-Bennâ, Muhammed Bahri bin Abdüssettâr, Tâhir bin Aşûr, Tayyib bin Muhammed, Tâhir bin Muhammed.

Reyyâhî, 1252 (m. 1836) senesinde ikinci defa Emîr Mustafa Bayın yerine hacca gitti. 1253 (m. 1837) senesinde Emîr Mustafa Bay’ın vefâtından üç gün sonra hacdan döndü. Reyyâhî, bu hac yolculuğu sırasında da; İskenderiyye, Kâhire ve Harem-i şerîf âlimleri ile görüştü. Bu âlimlerden birisi de, Medîne-i münevverenin büyük hadîs âlimi ve Mescid-i Nebevî’de müderrislik yapan Muhammed Âbid Sindî’dir. Reyyâhî, Kâhire’de Muhammed Emîr, Sagîr’den de icâzet aldı. Onun hadîs ilmine dâir verdiği derslerinde bulundu. Kendisi ise, Kâhire’de İbrâhim bin Hasen Sâkâ’ya icâzet verdi.

Reyyâhî, 1254 (m. 1838) senesinde Müşîr-i evvel Ahmed Paşa’nın teklifi üzerine, yazıcı Mahmûd Hunays ile beraber İstanbul’a devlet ile alâkalı bir iş için gitti. İstanbul’da Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi ile görüştü. Şeyhülislâm ona çok ikram ve iltifâtta bulundu. Reyyâhî, Tunus’a 1254 (m. 1838) senesi Receb ayının ortalarında döndü.

İbrâhim Reyyâhî, 1256 (m. 1840) senesi Şa’bân ayında Sâhib-üt-tâbi’ Câmii’nde Beydâvî tefsîrini bitirdi. Tefsîrin hatim meclisinde Mustafa Paşa da bulundu. Onunla beraber diğer devlet erkânı da geldi. Mustafa Paşa, bir talebe gibi, Reyyâhî’nin hizâsına oturdu. Reyyâhî, Sâhib-üt-tâbi’ Câmii’nde, inşâsından sonra ilk ders veren müderrisdir. Burada Buhârî üzerine yazılan Kastalânî şerhini ve fıkıh ilmine dâir olan Muhtasar-ı Halîl’i okuttu. Ayrıca nahiv dersleri verdi.

Hüseyn Paşa, Reyyâhi’yi, müftîlerden teşkil edilen şûranın başkanı yaptı. Bütün müftîler toplandıktan sonra, Hüseyn Paşa ona; “Allâme İsmâil Temîmî’nin vefâtından sonra artık dînen bu iş sana düşüyor” dedi. Reyyâhî de onun bu teklifini kabûl etti. Hattâ bir ara Reyyâhî, Hüseyn Paşa’nın yanına gidince, Hüseyn Paşa onu yanına oturtup;

“Bizden önce Hamûde Paşa kadılık için seni seçti. Fakat sen kabûl etmedin. Umarım bu sefer fetvâ işini kabûl edersin” dedi. O zaman Reyyâhî; “En güzeli beni müderrislikte bırakmanızdı. Çünkü müderris olarak müslümanlara daha fâideli olurum. Bu işi kadılık işinde mahir olan birisine verseydiniz daha iyi olurdu” dedi. Fakat ısrar üzerine bu vazîfeyi kabûl etmek zorunda kaldı. Daha önceden de 1255 (m. 1839) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Müşîr-i evvel Ahmed Paşa tarafından şûra (danışma meclisi) başkanlığı, Zeytûne Medresesi müderrisliği ve Zeytûne Câmii İmâm ve hatipliği verilmişti.

Reyyâhî, makam ve mevki sahiplerinin karşısında asla eğilmezdi. Hattâ onların yaptığı haksızlık ve zulm olursa, derhal onları îkâz eder, yaptıklarının hatâ olduğunu söylemekten çekinmezdi.

Reyyâhî, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Herkes tarafından, sâlih ve velî bir zât olarak bilinirdi.

Reyyâhî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Risâletün fir-Reddi alâ Muhammed bin Abdülvehhâb en-Necdî, 2- Risâletün fir-Reddi alâ münkîr-it-tarîkat-it-Ticânıyye, 3-Ecvibetü mesâil, 4- Hâşiyetün alâ şerh-il-fakîhi alel-katr, 5-Hutab-ül-cumu’a, 6- Dîvân-ı şi’r, 7- Mevlid: Müşir-i evvel Ahmed Paşa’nın teklifi üzerine, Şeyh Mustafa Bekrî’nin eserinden kısaltmıştır. 8- Manzûmetün fis-salevât-il-leti tefsidü alel İmâm dûnel-me’mûn, 9-Nazm-ül-Âcrûmiyye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Terâcim-ül-müellifîn cild-2, sh. 387

2) El-A'lâm cild-1, sh. 48

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 19

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 501, 580. cild-2, sh. 235, 437, 542

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 42

ŞÂH RAÛF AHMED

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Şâh Raûf Ahmed bin Ahmed bin Muhammed Şeref bin Radıyyüddîn bin Zeynel'âbidîn bin Muhammed Yahyâ bin İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî olup, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin küçük oğlu Muhammed Yahyâ'nın neslindendir. 1201 (m. 1786) senesi Muharrem ayının ondördüncü günü Hindistan'ın Mustafaâbâd beldesinde doğdu. 1253 (m. 1837) senesinde hacca giderken, Yemen'de denizde şehîd oldu.

Mevlânâ Şâh Raûf Ahmed, Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden, Abdullah-ı Dehlevî'nin (r.aleyh) önde gelen talebelerinden idi. Ebû Sa'îd Müceddidî'nin (r.aleyh) teyzesinin oğludur.

Şâh Raûf Ahmed, önceleri Şeyh Dergâhî'nin talebeleri arasına girdi. "Daha sonra Ebû Sa'îd Müceddidî'nin ma'nevî işâreti ile, Abdullah-ı Dehlevî'nin (rahmetullahi aleyh) sohbetine kavuştu. Onun terbiye ve himâyesinde kemâle geldi. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin icâzet ve işâretiyle Hindistan'ın Behûpal kasabasına giderek, insanlara doğru olarak dînimizi anlatmaya başladı. Orada ilim ve edeb öğretti. Yüzlerce talebesi oldu. Onun ma'nevî terbiyesinde çok kimseler evliyâlık makamına kavuştular. Hocası Abdullah-ı Dehlevî, bir mektûbunda Şâh Raûf Ahmed'e şöyle demektedir:

"Mektûbuma Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın mübârek ismi ile başlıyorum. Selâm ederim. İki mektûbunuzu ve gönderdiğiniz, içinde hep doğru yazılar bulunan risaleyi aldım. Çok memnun oldum. Allahü teâlâ size iyi karşılıklar versin. Allahü teâlâ bereketlerinizi ve güzel ahlâkı yaymadaki gayretinizi arttırsın, insanlar içinde Hak ile bulundursun ve kalbiniz Allahü teâlânın aşkıyla yanıp tutuşsun. Biz sizden çok memnunuz. Allahü teâlâ size dünyâda ve âhırette iyilikler versin. Ehl-i sünnet yolunun büyükleri de sizden hoşnut olsunlar. Ma'nevî üstünlüklerinizle çok kimselerin güzel ahlâka kavuşmasına sebep olursunuz. Hocanızı duâdan unutmayınız. Tefsîr, hadîs, Mektûbât-ı şerîfe, Avârif, Te'arruf, Nefehât-ül-üns ve fıkıh kitapları meclisinizde okunsun. Ba'zı zamanlar Allahü teâlânın sevgisinden secdeye kapanıp yalvarın, yakarın, ağlayın, inleyin. Yalnız olduğunuz zamanlar bizi hatırlayın ve hayır duâ edin. Risalenizi çok beğendim. Allahü teâlâ size ve talebelerinize en güzel iyilikler ihsân eylesin. Hakkı arayanları da kendi yoluna (dînine) kavuştursun. Baba ve dedelerinize ihsân ettiği iyilikleri size de versin. Size ve yanınızdakilere selâm ederim."

Mevlânâ Şâh Raûf Ahmed, hocası Abdullah-ı Dehlevî'nin (rahmetullahi aleyh) kıymetli sözlerini ve günlük sohbetlerini ihtivâ eden, "Dürr-ül-me'ârif' isminde çok kıymeli bir eser yazdı. Bu eser Hakîkat Kitabevi tarafından neşredildi. Ayrıca tefsîr, hadîs ve fıkha dâir çok eserleri vardır. Hocasının mektûplarını toplayıp, "Mekâtib-i şerîfe" isminde bir kitap yaptı. Farsça ve Hindce şiirleri ihtivâ eden Dîvân-ı Raûf adında bir de dîvânı vardır.

Raûf Ahmed Müceddidî'nin (rahmetullahi aleyh), hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin günlük sohbetlerini ihtivâ eden "Dürr-ül-meârif" adlı eserinde buyuruldu ki:

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, birgün Kâfirûn sûresini tefsîr ediyorlardı. Bu esnada söz, Nâsih ve Mensûh (Allahü teâlânın gönderdiği ilâhî kitaplarda ameller ile ilgili hükümleri değiştirmesi, ba'zısını kaldırıp, yeni hükümler koyması) husûsuna gelince; müşriklerin ve İslâm düşmanlarının bu konuda ileri sürdükleri i'tirâz ve tereddütler söz konusu oldu. Bu tereddüt ve i'tirâzlara cevap olarak buyurdular ki: "Hak sübhânehü ve teâlâ hazretleri, hakîm-i mutlaktır. Her emri, yasağı ve fiili yerinde ve nice hikmetleri ihtivâ etmektedir. Âdemoğulları hasta gibidirler. Şeriat sahibi olan peygamberler de (aleyhisselâm) hastalıklara uygun reçeteyi bildirip ilâcını

veren eczâa, tabîb gibidirler. Nitekim onlar, zamana, mevsime ve hastaların mîzâcına ve hastalıklarına göre reçete yazar, ilâcını verirler. Çünkü tabibin maksadı hastaların şifâ bulmasıdır. İşte Allahü teâlâ hazretleri de her asırda, o asra uygun hidâyet reçetelerini lütfedip, ülül'azm peygamberleri (aleyhisselâm) vasıtasıyla insanlara göndermiştir. Tâ bizim Peygamberimize (aleyhisselâm) gelinceye kadar bu böyle olmuş (inanılacak şeylerde değil de, yapılacak veya sakınılacak şeylerde yerine ve zamanına göre) nesh ya'nî değişiklik yapılmıştır. Böylece her devirde bütün insanların se'âdet-i ebediyyeye kavuşmaları için Allahü teâlâ kolaylık ihsân eylemiştir.

"İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'yi (r.aleyh) anlamak, anlatmak, ta'rîf etmek mümkün değildir. Dereceleri, ma'rifet ve hâlleri çok yücedir. Bin yıl boyunca gelip göçen cümle evliyâya mukabil gibidirler. Onun mübârek vücûdu hepsi kıymetindedir. Nitekim bizzat kendi hocaları Hâce-i Pîr-i pîrân Bâkî-billah hazretleri (r.aleyh) onlar hakkında; "Şeyh Ahmed güneş gibidir. Bizim gibi binlerce yıldız onların yanında görünmez olur" buyurdular.

Yine buyurdular ki: "Şeyh Abdülhâk-ı Dehlevî hazretleri, son zamanlarında, Hâce Bâkî-billah hazretlerinin halîfesi olan Hâce Hüsâmeddîn Ahmed hazretlerine yazdığı mektûbunda, artık kalbinden perdenin kaldırıldığını, tamamen İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin muhabbeti ile dolduğunu ve böyle bir din büyüğünün çok az görüldüğünü, onlara karşı önceden yaptığı i'tirâzların insanlık îcâbı kusurlarından ve nefsâniyetle hâsıl olduğunu ifâde etmiş ve bu sözlerine tövbe ettiğini bildirmiştir."

"İnsan öyle olmalıdır ki, her vakit Allahü teâlâya müteveccih bulunup, her an ve zamanda, her ibâdet ve işte kendisine gelen feyz ve nûrlar nedir? Nasıl bir berekete mazhardır? Meselâ; namaza durduğunda gelen envâr ve berekâtın nasıl olduğunu, kırâat ile beraber bu feyz ve berekâtın ne hâle döndüğünü, Allahü teâlâya hamd-ü senadaki feyzi, dil ile Kelime-i tevhîd söylemekteki bereketi, hadîs-i şerîfleri okurken ihsân buyurulan sırları incelemeli ve bu sûretle günahlardan hâsıl olan ma'nevî zararları gözleyip, anlamalıdır. Meselâ: haram ve şüpheli lokmadan kalbe nasıl bir zulmet geliyor ve gıybet etmek insanın bâtınına nasıl zarar veriyor, yalan söylemek kalbde nasıl bir leke bırakıyor anlaşılır. Böylece, bütün haram, mekrûh ve günahların zehir, zarar ve ziyan olduğu vicdanen bizzat anlaşılır. Ya'nî her hâlinde, her iş ve sözünü inceleyip, İslâmiyete uygun olup olmadığını dikkat ile ta'kib etmelidir. Eğer işi ve sözü İslâmiyete uygun ise, bunun şükrünü yerine getirmelidir. Eğer, Allahü teâlâ muhafaza buyursun, O'na aykırı ise, uymuyor ise hemen tövbe etmeli, istiğfarda bulunmalıdır. Aşikâre işlenen günahın tövbesi aşikâre yapılmalı, gizli günahınki ise gizli yapılmalıdır. Tövbeyi geciktirmemelidir. Çünkü kirâmen kâtibîn melekleri, işlenen günahı hemen yazmazlar, mü'minin tövbe etmesini beklerler. Tövbe edince bu günahı hiç yazmazlar."

"Bir kimse büyük peygamberlerden (aleyhisselâm) veya velîlerden birbirinin rûhuna, Allah rızâsı için Fâtiha-i şerîfe okuduktan sonra, o mübareğin medfûn bulunduğu tarafa doğru bir müddet edeb ile yönelse, muhakkak ki feyzinden nasîb alır ve bereketlenir."

"Din büyüklerinden birinin sohbetine gitmek isteyen kimse, abdest alıp iki rek'at namaz kılmalıdır. Sonra, yolculuğu boyunca kalbini tamâmiyle o büyüğe çevirmeli ve böylece huzûrlarına çıkmalıdır. Böylece o büyüğün feyzlerinden faydalanmış, nasîblenmiş olur. Huzûrda iken hep susmalı, sakin ve sessiz olarak oturmalıdır."

Bir sohbetlerinde talebelerinden Mîr Kameruddîn Semerkandî (r.aleyh) Abdullah-ı Dehlevî (r.aleyh) hazretlerine; "Efendim! Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn Sahâbe-i Kirâmdan mı, yoksa Tâbiîn'den midirler?" şeklinde bir suâl sordu. Cevâbında; "Onlar, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) yaşça küçük olanlarındandırlar. Meselâ Hazreti Hasen; "Şüpheli olmayan şeyi şüpheli olana tercih eyle" hadîs-i şerîfini Server-i âlem efendimizden (aleyhisselâm) bizzat rivâyet eylemişlerdir. Ayrıca, Şafiî mezhebine göre kunut duâsı olarak okunan duâyı rivâyet eden de yine onlardır. Böylece Hazreti Hasen'in hadîs-i şerîf rivâyet ettikleri sabit olmuştur. Hazreti Fâtımat-üz-Zehrâ'nın az hadîs-i şerîf rivâyet etmelerinin sebebi ise şu idi. Hazreti Fâtıma vâlidemiz, Server-i âlemin (aleyhisselâm) vefâtından sonra ancak altı ay yaşayabilmişlerdi. Nitekim hakîkat sırlarının kaynağı Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk efendimizin az rivâyet buyurmaları da aynı sebepledir. Resûlullahın (aleyhisselâm) vefâtından sonra ömürleri az olmuştur ki, bu, iki yıl iki ay kadardır."

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin bir sohbetlerinde İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî (r.aleyh) hazretlerinin

Mektûbât'ı söz konusu olmuştu. Şanlarının yüceliğini beyân husûsunda buyurdular ki: "Mektûbât"taki bilgiler ve ma'rifetler çok, pekçok yücedir. Öyle ki, ârifler ve akıl sahipleri dahî, bu sözleri anlayamazlar. Beyân buyurduğu ince bilgileri hiçbir âlim ve velî yazmamış, söylememiştir."

"Birgün odamda oturuyordum. Aniden öyle hoş bir koku duydum ki, ta'rîf edemem. Mest ve hayran kalmıştım. Oturduğum oda tamamen o koku ile dolmuştu. Kendime gelince gözlerimi açtım. Başımın üst tarafına bakınca, güneş gibi parlak, pırıl pırıl, güzel kokular saçan bir rûh gördüm. Her tarafa ışık ve feyz saçıyordu. Hayran kaldım. Kim olduğunu merak ettim. Fakat bunu bildirmediler. Sonra hatırıma geldi ki, bu mübârek rûh ya Server-i âlem efendimize (aleyhisselâm) veya gavs-i a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine âittir."

Bu menkıbeyi nakleden Raûf Ahmed Müceddidî diyor ki: "Bu güzel koku ve nûrâniyyet hâdisesi, hocamız Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin bulundukları yerde sık sık olurdu. Bulundukları mekân öyle güzel kokardı ki, orada bulunan herkes duyar, hattâ huzûrdan çıktıklarında, bu güzel koku ziyâretçilerin üzerlerinde kalırdı.

"Büyüklere hizmet sebebiyle ihsân olunan ilerleme, sıkı riyâzetlerle bile elde edilemez. Hattâ, riyâzet ile olan ilerleme, hizmet ile olan ilerlemenin yüzde biri kadar bile olamaz. Hizmet ile yılların semeresine bir anda ulaşır. Yine talebe, cezbe-i ilâhiyyeye hizmet ile kavuşur."

"Ma'rifetullah hakkında yazılan kitapların hiçbiri Mektûbât gibi olamaz."

"Kalbe gelen vesveseler dört türlüdür Şeytanî vesvese, melekî vesvese (meleğin ilhamı), nefsânî vesvese ve Hakkânî vesvese.

"Şeytanî olan kuruntu ve vesveseler, insana sol tarafından gelir. Melekî olan sağ tarafından gelir. Nefsânî olanlar da üst taraftan gelir. Ya'nî dimağdan gelir. Hakkânî olan düşünceler ise yukarılardan kalbe iner. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki:

"Bu vesveseler imânının olgunluğundandır." Allahü teâlânın inâyeti ve bu büyüklerin himmeti ile, talebelerin kalbine gelen vesveseler azalıp, yok olur. Husûsiyle İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin feyzi, her vesvese ve kuruntuyu silip süpürür."

"Mübârek babam, Kâdiriyye yolunda idi. Vefâtları vakti gelince, bu fakire; "Şimdi Cenâb-ı gavs-i a'zam mahbûb-i sübhânî Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin rûhâniyeti teşrîf eylediler" dedi. Sonra mübârek eliyle işâret ederek; "İşte şurada oturuyorlar" dedi ve mübârek rûhunu teslim eyledi. Allahü teâlâ hazretleri mübârek kabirlerini münevver eylesin. Amîn!"

"Talebem Mevlevi Beşâretullah'dan mektûp geldi. Cevâbında şunları yazdım:

"Ömrünüzden geçene nadim olup dâima istiğfar ediniz. Gelecek olanlardan, ya'nî başınıza gelebilecek kusurlardan son derece sakınınız. Dâima zikrullah ile meşgûl olunuz." O esnada bir şahıs; "Efendim bize de bir nasihat buyurunuz" deyince; "Allah de ve onları bırak! Oyalanıp dursunlar!" meâlindeki En'âm sûresi 91. âyet-i kerîmesini okudular ve bunu şöyle tefsîr ettiler "Küçük veya büyük, her işinizi Allahü teâlâya havale ediniz. Geçim derdini ve tedbiri düşünmeyiniz. Mâsivâ bağlantılarını kalbden çıkarınız. Her işinizi Allahü teâlâya bırakınız."

"Peygamberlik, Muhammed aleyhisselâm ile sona ermiştir. Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine peygamberlik makamı hâriç, beşer için elde edilmesi mümkün olan her kemâli ihsân buyurmuştur."

Her letâfet ki nihân bûd pes perde-i gayb,
Heme der sûreti hûb-i tulyân sahte end.

Herçi ber safha-i endîşe keşed kilk-ı hayâl,
Şekl-i matbû'i tu zîbâter ezan sahte end.

Ma'nâsı:

Gayb perdesi ardında bulunan güzellikler,
Senin eşsiz simanda hepsi zuhur ettiler.

Hayal kalemi gönül sayfasına ne çizse,
Senin düzgün şeklini, ondan güzel ettiler.

"Hak sübhânehü ve teâlâ hazretleri bize öyle bir idrâk ve anlayış ihsân buyurmuştur ki, cümle bedenimiz kalbimiz gibi

olmuştur. Herhangi bir yönden bir şahıs bize doğru geliyor olsa, onu yüzyüze imiş gibi görür, kalb hâllerini, içinden geçenleri anlar, apaçık görürüz."

"Birgün sohbetlerinde, Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek Eshâbından (r.anhüm) bahsettiler ve buyurdular ki: "Bütün ümmetin en faziletlileri ve cümle mü'minlerin en şereflileri dört halîfedir (r.anhüm). Herbirinin hidâyeti dünyânın her tarafına yayılmıştır. Onlardan sonra Aşere-i mübeşşere, sonra Bedr gazâsında bulunan üçyüzonüç sahâbî, sonra bî'at-ür-rıdvân ehli, sonra Uhud harbi eshâbı ve nihâyet diğer bütün Sahâbe-i kirâmdır (Radıyallahü teâlâ anhüm ecma'în). İmân ile Peygamberimizin mübârek sohbetinde bulunup, O'nu (aleyhisselâm) görmek saadetine kavuşan herkes, sahâbîdir. Hadîs-i şerîfde; "Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete kavuşursunuz" buyurulması, onların yüce şânım beyân etmektedir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, Hadîd sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahü teâlâ muhakkak Eshâb-ı Kirâmın hepsine Cenneti va'd etti" buyurmaktadır."

"Bir sohbetlerinde, Mektûbât-ı şerîf dersi veriyorlardı. Orada İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretlerinin dünyâyı ve ehl-i dünyâyı kötülemeleri ile ilgili mektûb-i şerîfi okundu ve; "Dünyâya bulaşan, bağlanan herkesin âhirette hüsrana ve pişmanlığa uğrayacakları" zikredildi. Bunun îzâhında buyurdular ki: "Dünyâ demek, zarurî muhtaç olduğumuz şeylerden fazlasını istemektir" ve "Kalbi Allahü teâlâdan gâfil eden, O'nu unutturan her şey de dünyâ olur." Hülâsa, gönlü Hak teâlâya meyleden kimsenin, dünyalık ve dünyâ ehli ile meşgûl olması, öldürücü zehirdir."

"Birgün huzûrlarında, büyük bir âlime (mürşide) tâbi olmak sözkonusu oldu. Buyurdular ki: "Talebelerimden birisi bizden izinsiz şehzâde ile görüşmüş ve gönlü, rûhu kararmış, izinsiz iş yaptığını anlayamamış; "Acaba ben ne günah işledim?" diye tövbe-istigfâr etmiş ise de, gönlündeki karartıyı hiç giderememiş, sonunda; "Ben hocamdan izinsiz iş yaptım. Bu onun karartısıdır" deyip hemen tövbe edince, kalbindeki karartı gidip eski huzûruna kavuşmuştu. Demek ki mes'ele, rehber bir âlime tâbi olmaktır. Onun râzı olmadığını yapmak, ma'nevî kazançları yok eder, gönlü harâb eder."

Kelime-i tevhîdin iki kısmı da ya'nî; "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" Kur'ân-ı kerîmin âyetlerindendir. Böylece düşünüp zikredilince, apayrı bir feyz hâsıl olur. Fakat, bu ma'nâda olarak cünüb iken bunu söylemek, zikretmek haramdır. Diğer ma'nâda ya'nî; bunu söyleyince îmân hâsıl olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) dil ile söyleyip kalb ile tasdik etmemizi buyurdular düşüncesiyle zikretmek çok mübârektir. Bu şekilde, cünüp iken de abdestsiz iken de söylenmesi caizdir."

"Hanefî mezhebinde olan bir âlimin İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin "Muvatta" adlı eserini yanında bulundurması zarurîdir. Çünkü o kitapta, kendi mezhebini kuvvetlendiren nice sarih haberleri ve sahih hadîsleri zikretmiştir."

"Dört hak mezhebin ayrı ayrı dört husûsiyeti vardır ki, herbir mezheb diğerinden, bununla mümtaz olur. Meselâ, Hanefî mezhebinin husûsiyeti meşhûr "Hidâye" kitabıdır. Diğer mezheblerde böyle bir eser yazılmamıştır. Şafiî mezhebinin husûsiyeti, İmâm-ı Gazâlî hazretleridir ki, öyle muhakkik âlim gelmemiştir. Hanbelî mezhebinin husûsiyeti de Gavs-ı a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (r.aleyh) ki o, mukarreb evliyânın önde gelenidir. Mâlikî mezhebinin husûsiyeti de, bizzat İmâm-ı Mâlik hazretleridir. Kendileri, Allahü teâlânın büyüklüğüne açık bir delîl idiler."

Zamanımızın tarikat iddiacıları doğru yoldan ayrılmışlar, oyun, eğlence, çalgı ve türkü ile vakit geçiriyorlar. Hayâlî bir tevhîd uydurup şiar edinmişler; "Biz tevhîd ehliyiz" diyorlar. Kendilerini hakîkî büyükler gibi tevhîd ehlinden sayıyorlar. Onların mübârek sözlerini yanlış anlayarak sağda solda söylüyorlar. Böylece dinden çıkıp, zındık oluyorlar. Onların bu hâlinden bîzârım. Onlar bize, zâhir (görünüş) âlimi diyorlar. Hâlbuki, anlamıyorlar ki, sofiyye-i aliyyenin yolu, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) getirdiği İslâm dînine, Ehl-i sünnet mezhebi üzere tâbi olmaktır."

"Hadîs-i şerîfde; "Akşamladığın zaman sabaha muntazır olma. Sabahladığın zaman da akşama muntazır olma" buyuruldu. Bunun ma'nâsı; "Bugünün ibâdet ve hizmetini yarına bırakma. Fırsatı ganîmet bil" demektir.

Birgün huzûrlarında evliyânın (r.aleyhim) tasarrufu söz konusu olmuştu. Buyurdular ki: "Bu büyüklerin, darda, sıkıntıda olanlara yardımı, muhlislere daimîdir. Onlar anlasa da anlamasa da yardım ederler. Evliyâdan birçoğu insanların müşkilâtını hâllederler de, onlar bunu hiç anlamazlar."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 177

2) Hadîkat-ül-evliyâ, Birinci kısım sh. 158

3) Dürr-ül-me'ârif, İstanbul 1394

4) Mekâtib-i şerîfe, İstanbul 1371

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1028

SÂLİH EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi Sâlih Efendi'dir. 1203 (m. 1788) senesinde, İstanbul'un Karagümrük semtinde doğdu. 1296 (m. 1879) senesinde İstanbul'da vefât etti. Dergâhındaki tevhîdhânesine defnedildi.

Sâlih Efendi, tahsilini İstanbul'da yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Fâtih Câmii'ndeki derslere devamla, aklî ve naklî ilimlerde olgunlaştı. Hocalarından icâzet aldı. Sonra Şeyhzâde Câmi-i şerîfine müderris oldu. Meşhûr Hattat İsmâil Zühdî'den hat dersleri aldı. Odabaşı Şeyhi ve Nûri Efendi'nin icâzetli talebesi olan Abdullah Efendi ile sohbet etti. Bu sohbette, Abdullah Efendi'nin hocası olan Nûri Efendi'nin tasavvuf ilmindeki üstün derecesinden haberdâr oldu. Daha sonra tasavvuf ilmine dâir ba'zı zor mes'eleleri, sormak ve sohbetinden istifâde etmek maksadıyla, Üsküdar'da bulunan Nûri Efendi'yi ziyârete gitti. Sohbetini dinledi. Sohbette sormak istediği mes'elelerin cevâbını soruyu sormadan aldı. Kalp ilimlerine dâir pekçok şeyler duydu. Hayretler içinde kaldı. Onun büyüklüğünü anlayıp kalbi, Nûri Efendi'ye karşı derin bir sevgi ile doldu. O akşam orada kalmaya, Nûri Efendi'nin ma'nevî kemâlâtından istifâde etmeye karar verdi. Yatsı namazı vakti girdiğinde namaza kalkıldı. Aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi olan Sâlih Efendi, kırâat ilmindeki maharetini göstermek arzusu ile ilerleyince; Nûri Efendi, Sâlih Efendi'yi mihraba da'vet etti. Sâlih Efendi de mihraba geçip İmâm olarak iftitah (namaza başlama) tekbîrini aldı. İçinden Sübhâneke ve E'ûzü besmeleyi okuduktan sonra; "Elhamdülillahi..." dedi. Fâtiha'nın devamını okuyamadı. Birkaç defa tekrarlayıp yine hatırlayamayınca mihrâbdan çekildi. Nûrî Efendi geçip namazı kıldırdı. Sâlih Efendi o zaman, Nûri Efendi'nin, tasarrufu kuvvetli, hâl ve kerâmet ehli bir zât olduğunu anladı. Tövbe ve istiğfar edip, ona talebe oldu. Tam yirmiiki sene cân-ı gönülden ona hizmet etti. Sadâkatinin mükâfatı olarak ma'nevî derecelere kavuştu. Talebeliği esnasında hocasının emriyle, Mesnevî Hân ismiyle meşhûr Hoca Hüsâmeddîn Efendi'ye giderek Mesnevî-yi şerîf okudu. 1265 (m. 1849) senesinde hocasının yerine geçerek talebe yetiştirmeye başladı. Bilâhare arsa hâlinde olan Muslihuddîn Mescidi'ni dergâh olarak yaptırdı. Fâtih civârında, Tahtadâra Dergâhı'nı bina etti.

Sâlih Efendi, Hak âşığı, kâmil, çok ibâdet eden. İsmi gibi sâlih, sabırlı, din ve fen bilgilerinde üstün, hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. Kur'ân-ı kerîm ve salevât-ı şerîfe kitabı olan Delâil-i Hayrat yazardı. Yazılarında mahlası (Şems) idi. Bu şekilde geçimini te'min ederdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 204

SAVÎ (Ahmed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed el-Halveti'dir. Sâvî nisbesiyle meşhûr olmuştur. 1175 (m. 1761) senesinde Mısır'da Nil nehrinin batı tarafında, "Sâ-ül-Hacer" denilen yerde doğdu. 1241 (m. 1825) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Fıkıh, tefsîr, kelâm ve tasavvuf ilimlerinde derin âlim olup, yazdığı kıymetli eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyetün alâ Tefsîr-il-Celâleyn: Celâleyn tefsîri üzerine yazmış olduğu hâşiyesidir. Dört cild hâlinde basılmıştır. 2-Ferâid-üs-Seniyye, 3- Şerhu Hemziyyet-il-Bûsiriyye, 4- Belâgat-üs-sâlik li-akrab-il-mesâlik: Mâlikî mezhebi fıkhının fürû'una dâir iki cild hâlinde yazdığı eseridir. 5- Hâşıyetü alâ Cevheret-it-tevhîd lil-Lakânî, 6-Hâşiyetün alâ şerh-iddenûr alâ risâleti fî ilm-il-beyân, 7-Esrâr-ür-Rabbâniyye vel-füyûzât-ir-Rahmâniyye: Salevât-üd-Derdîriyye adlı eserin şerhidir. 8-Hâşiyetün alâ Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî, 9- Haşiyetün alel Haridet-i behiyye lid-Derdîr fil-

kelâm, 10- Haşiyetün alâ Şerh-id-Derdîr li-Muhtasarihî, 11- Şerh-ül-manzûmeti Esmâillahilhüsnâ lid-Derdîr.

Celâleyn Tefsîri üzerine yazdığı dört ciltlik haşiyesinden ba'zı kısımlar:

Lokman sûresi 12. âyetinin; "Zât-ı ulûhiyyetime yemîn ederim ki, biz Lokman'a hikmet verdik ve Allaha şükret dedik" meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyuruyor ki: Lokman aleyhisselâm, Târuh bin Nâhur bin Fahûr'un oğludur. İbrâhim aleyhisselâmın kardeşinin oğlunun oğludur. Eyyûb aleyhisselâmın kızkardeşinin oğlu olduğu da rivâyet edilir. Eyyûb aleyhisselâmın halasının oğlu olduğu, bin sene kadar yaşadığı ve Dâvûd aleyhisselâma ulaştığı söylenir. Tefsîr âlimleri onun hakim (hikmet sahibi, va'z edici) olduğu, peygamber olmadığı husûsunda ittifâk ettiler. Ancak İkrime ve Şa'bî peygamber olduğunu bildirdiler. Lokman aleyhisselâmın peygamberlikle, hakimlik arasında serbest bırakıldığı ve hakimliği tercih ettiği de rivâyet edilir. Rivâyet edilir ki: Lokman (aleyhisselâm) gün ortasında uyuduğu sırada kendisine bir nidâ gelip; "Yâ Lokman! Seni yeryüzüne halîfe kılmamızı, insanlar arasında hak ve adâletle hükmetmeyi ister misin?" Lokman aleyhisselâm o sese cevap verdi ve dedi ki: "Eğer Rabbim beni serbest bırakırsa, afiyet ve sıhhat isterim. Belâ ve musibetten de muhafaza etmesini dilerim. Eğer sıkıntı ve belâ da verirse, seve seve kabûl ederim. Çünkü biliyorum ki, Allahü teâlâ bana belâ ve musibet verirse, bana yardım eder ve beni onlardan korur." Bunun üzerine melekler, nereden geldiğini bilmediği bir sesle; "Niçin yâ Lokman" dediler. Lokman aleyhisselâm buyurdu ki: "Hakimlik, rütbelerin en sıkıntılısı ve en yükseğidir. Her tarafta mazlûm kimseler olsa da, âdil olursan rahat ederler ve kurtulurlar. Eğer yoldan saparsan Cennet yolundan saparsın. Bir kimsenin dünyâda zelîl ve sıkıntılı olması, şerefli ve sıkıntısız olmasından hayırlıdır. Kim âhıret üzerine dünyâyı tercih ederse, dünyâ ona fitne olur ve âhıret üstünlüklerine kavuşamaz." Bu sözlerine melekler şaştılar. Lokman aleyhisselâm, tekrar uyuyup uyandığı zaman, kendisine hikmet verildiğini anladı. Hikmetli sözler konuşmağa başladı.

Bundan sonra Dâvûd aleyhisselâma hikmetli sözleriyle yardımcı oldu. Lokman aleyhisselâmın terzilik yaptığı veya koyun çobanı olduğu da nakledilir.

Rivâyet olunur ki: Lokman aleyhisselâm yolda giderken bir kimseyle karşılaştı. Lokman (aleyhisselâm) hikmetli sözler konuşuyordu. O kimse; "Sen filan çoban değil misin" deyince, Lokman aleyhisselâm; "Evet" dedi. O kimse; "Bu dereceye nasıl ulaştın?" diye sorunca; "Doğru söz söylemek, emânete riâyet etmek ve mâlâya'nî'yi (lüzumsuz işleri ve sözleri) terk etmekle ulaştım" buyurdu.

Hikmet: İlim ve ameldir. Bu ikisini birleştirmedikten sonra bir kimseye hakim denilmez. Hikmet Emânete riâyet etmek, ma'rifet ma'nâlarına da gelir. Hikmet; "İnsanın gözüyle gördüğü gibi, eşyayı idrâk etmesini sağlayan ve kalbde bulunan bir nûrdur" da denildi.

Lokman aleyhisselâmın onikibin tane hikmetli söz konuştuğu ve insanların o sözleri kendi sözleri arasına aldıkları söylenir.

Lokman aleyhisselâm, Dâvûd aleyhisselâmın peygamber olmasından önce, insanlar arasında hikmetli sözleriyle va'z eder, fetvâ verirdi. Dâvûd aleyhisselâm peygamber olarak gönderilince fetvâyı terk edip, ona ümmet oldu ve ondan ilim öğrendi.

Allahü teâlâ; "Lokman aleyhisselâma hikmet verdik ve hikmetten ihsân ettiğimiz şeye şükretmesini emr ettik. Kim Allahü teâlânın verdiği ni'mete şükrederse şükrünün faydası kendinedir" buyurdu. Zîrâ şükürle, nail olduğu ni'metin hakkını eda ettiği gibi şükür, ni'metinin devamına ve artmasına sebep olur. Çünkü şükürden istifâde edecek kimse şükr eden kimsedir. Eğer bir kimse küfrân-ı ni'metle Rabbine küfr eder, verdiği ni'metin hakkını eda etmezse, küfrân-ı ni'metin zararı da kendinedir. Çünkü Allahü teâlânın hiç kimsenin şükrüne ihtiyâcı yoktur. Kullarından hiçbir kimse şükretmese, zât-ı ulûhiyyetine hiçbir zarar gelmez.

Allahü teâlâ, Lokman'a (aleyhisselâm) hikmet verdiğini buyurduktan sonra, Lokman'in (aleyhisselâm) hikmetlerinden ba'zılarını şöyle beyân etti:

"Habîbim zikret şol zamanı ki; o zaman Lokman oğluna nasihat ederek şöyle demişti: "Ey oğulcuğum! Allah'a şirk koşma! Zîrâ şirk, büyük günahtır."

Lokman'ın (aleyhisselâm) oğlunun ismi "En'âm", "Meşkem" veya "Saran" olduğu söylenir. Denildi ki: Oğlu ve hanımı

küfürde idi. Uzun müddet va'z ve nasîhatten sonra müslüman oldular.

Rivâyet edilir ki: Lokman aleyhisselâm, bir torba içine bir miktar hardal tanesi koydu ve yanına aldı. Oğluna mev'ize mev'ize (konu konu) nasihat etmeye başladı. Her bir nasîhatından sonra bir hardal tanesini torbadan çıkardı. Nihâyet torbadaki hardal taneleri bitti. Bunun üzerine oğluna dedi ki: "Ey oğulcuğum! Sana uzun müddettir va'z-ü nasihat ettim. Eğer bu va'z-ü nasihati dağa etseydim dağ parçalanırdı." Oğlu, nasihatleri üzerine şirkten vaz geçip, onun dinine döndü ve müslüman olduktan sonra öldü.

Lokman aleyhisselâmın hikmetli nasihatlerinden ba'zıları:

"Ey oğlum! Takvâyı kendin için âhıret sermâyesi edin. Çünkü takvâ, mal ve mülk ile olmayan bir ticârettir.

"Ey oğlum! Cenâzede hazır bulun, düğüne gitme. Çünkü cenâze sana âhıreti hatırlatır. Düğün ise senin dünyaya karşı meylini arttırır."

"Ey oğlum! Horoz senden daha akıllı olmasın. O her sabah zikr ve tesbih ediyor. Sen ise uyuyorsun.

"Ey oğlum! Tövbeyi geciktirme. Çünkü, ölüm ansızın gelip yakalar."

"Ey oğlum! Câhil kimselerin sevgisine rağbet etme. Çünkü o, yaptığı kötü işlerine senin râzı olduğunu zanneder.

"Ey oğlum! Allahü teâlâdan kork. Kalbinle korkmadığın hâlde, insanların sana ikram etmeleri sebebiyle Allahtan korkuyor görünme."

"Ey oğlum! Ben hayatta sustuğuma hiç pişman olmadım. Sükût etmekten pişmân olmazsın. Söz gümüş ise sükût altındır."

"Ey oğlum! Âlimlerin meclisinde bulun. Hikmet sahiplerinin (Allah adamlarının) sohbetinde bulun. Bahar yağmuruyla yeryüzünü yeşillendiren Allahü teâlâ, âlimlerin meclisindeki hikmet nûru ile de mü'minlerin kalbini aydınlatır. Yalan söyleyen kimsenin yüzünün nûru gider, kötü huylu olan kimsenin gam ve kederi çoğalır. Anlayışsız kimseye bir mes'eleyi anlatmaktan bir kayayı yerinden oynatmak daha kolaydır.

"Ey oğlum! Câhili bir yere elçi olarak gönderme. Eğer akıllı ve hikmet sahibi birini bulamazsan kendin git.

"Ey oğlum! Allahü teâlâyı anan (hatırlayan) insanlar görürsen onlarla otur. Âlim olsan da, ilminin faydasını görürsün ve ilmin artar. İlmin yok ise sana öğretirler. Allahü teâlâ onlara olan rahmetinden seni de faydalandırır."

"Ey oğlum! Allahü teâlânın isminin zikredilmediği meclise rastlarsan orada oturma. Sen âlim olsan da, ilmin sana fayda vermez. Eğer ilmin yok ise cahilliğin fazlalaşır. Onlarla bulunman sebebiyle Allahü teâlânın gazâbı sana isâbet eder."

"Ey oğlum! Dünyâ derin deniz gibidir. Çok insanlar onda boğulmuştur. Takvâ gemin, îmân yükün, tevekkül hâlin olsun. Umulur ki kurtulursun."

"Ey oğlum! Ben nice ağır yükler taşıdım Kötü komşudan ağırını görmedim. Nice acılar tattım, fakat fakirlik kadar acı birşey tatmadım."

"Ey oğlum! Bilmediğin şeyi tam öğren. Bir kişiyle kardeşlik (dostluk) kurmak istediğin zaman önce onu gazâblandır. Eğer kızgınlığı ânında sana adâletle davranırsa ona yaklaş, yoksa ondan sakın."

"Ey oğlum! Dilini "Allahümmagfirlî" demeğe alıştır. Çünkü, Allahü teâlânın reddetmeyeceği saatler vardır"

"Ey oğlum! Borçlu olmaktan sakın. Çünkü, gündüz zillet içinde, gece gam ve keder içinde olursun."

"Ey oğlum! Allahü teâlâ ma'siyetimden dolayı beni cezalandırmaz diye ümitli olmadığın gibi, rahmetinden de ümidini kesici olma."

"Ey oğlum! Âlimlere karşı öğünmek, akılsızlarla inatlaşmak, meclislerde ve toplantılarda gösteriş yapmak için ilim öğrenme, ihtiyâcım yok diyerek ilmi de terk etme."

"Ey oğlum! Yalandan çok sakın. Çünkü dînini bozar ve insanlar yanında mürüvvetini azaltır. Bununla hayanı, değerini ve makamını kaybedersin."

“Ey oğlum! Kötü huylardan, gönül dağınıklığından sakın. Sabırsız olma, yoksa arkadaş bulamazsın. İşini severek yap. Sıkıntılara katlan. Bütün insanlara karşı iyi huylu ol.”

“Ey oğlum! Hep üzüntülü olma, kalbini dertli kılma, insanların elinde olana tama’ etmekten sakın. Kazaya râzı ol ve Allahü teâlânın sana verdiği rızka kanâat et.”

“Ey oğlum! Helâl lokma ye ve işlerinde âlimlere danış. İşlerini nasıl yapacağını onlara sor.”

“Ey oğlum! Bir hatâ işlediğinde hemen tövbe et ve sadaka ver.”

“Ey oğlum! Ölümden şüphe ediyorsan uyku uyuma. Uyuduğun ve uyumak mecbûriyetinde olduğun gibi ölüme de mahkûmsun. Dirilmekten de şüphe ediyorsan uykudan uyanma. Uykudan uyandığın gibi öldükten sonra da dirileceksin.”

“Ey oğlum! Helâl kazanç ile fakirlikten korun. Fakir düşen kimse şu üç musibetle karşılaşır. Din zayıflığı, akıl zayıflığı ve mürüvvetin yok olması.”

“Ey oğlum! Merhamet eden merhamet bulur. Sükût eden selâmete erer. Hayır söyleyen kâr eder. Kötü konuşan günahkâr olur. Diline hâkim olmayan pişman olur.”

Lokman Sûresi 16. âyet-i kerîmesinde buyurulduğu üzere, Lokman (aleyhisselâm) oğluna vasıyyete devam ederek dedi ki: “Ey oğlum, yapılan iyi veya kötü iş bir hardal tanesi kadar olsa da, bir kaya içinde yahut göklerde veya yerin dibinde gizlense Allahü teâlâ o işi huzûruna getirir ve onu senden suâl eder. Zira Allahü teâlâ, gizli, aşikâr her şeye muttali’, latif ve habîrdir.”

“Ey oğlum! Namazı dosdoğru kıl. Şartlarına, rükünlerine, edeblerine riâyet ederek kıl. Çünkü namaz, dînin direğidir ve Allahü teâlâya münâcaattır.”

“Dînin hayır ve iyilik olarak bildirdiği bütün husûsları emret. El ile, dil ile ve kalb ile gücün yettiği kadar insanları kötülükten sakındır. İbâdetlerinde ve insanlara nasihatin esnasında karşılaşacağın güçlük ve musibetlere sabret. İnsanlara iyilikleri emr ve nasihat edip kendini unutma. Yoksa mum gibi olursun. Mum insanları aydınlatır. Fakat kendini yakıp eritir.”

“Ey oğlum! Sen insanlardan yüz çevirme. Onlara karşı kibirlenerek hakîr ve küçük görme. İnsanlara karşı öğünme. Onlar sana konuştukları zaman onlardan yüz çevirme. Tevâzu ile sözlerini dinle. Onlar konuşurken ehemmiyet vermeyerek başka şeyle meşgûl olma. Çünkü insanlara karşı hüsn-ü muâmele gereklidir.”

“Ey oğlum! Yeryüzünde insanlara karşı kibirlenerek yürüme. Allahü teâlânın verdiği ni’metin sâdece sana âit olduğunu zannederek insanlara mağrur olma.”

Ahmed bin Muhammed Sâvî, Celâleyn Tefsîri haşiyesinde, Kevser sûresinin tefsîrinde şöyle buyuruyor: Bu sûreye Nahr sûresi ismi de verilir. Bu sûre As bin Vâil ile ilgili olarak nâzil olmuştur. Çünkü As bin Vâil, birgün mescidin kapısından girerken, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) çıkıyordu. O esnada karşılıklı konuştular. As daha sonra çıkınca, Kureyş’in ileri gelenleri ne konuştuklarını ve kiminle konuştuklarını sordular. As bin Vâil de; “Şu ebterle konuştum” deyince bu sûre nâzil oldu.

“Ey Muhammed! Biz sana Kevser’i ihsân ettik.” Kevser, birçok sûretlerde tefsîr edilmiştir. Birincisi; Kevser, Cennette bulunan bir nehrin ismidir. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin şu hadîs-i şerîfi bunu bildirmektedir.

Buyurdu ki: “Kevser; Cennette bir nehirdir. Onun iki tarafı altındandır. Mecrası (aktığı, yer) inci ve yakuttandır. Toprağı misk kokusundan daha güzeldir. Şerbeti baldan tatlı ve kardan beyazdır.”

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) şöyle rivâyet eder Birgün Resûlullah (aleyhisselâm) aramızdaydı. Hafif uykudan sonra başını gülerek kaldırdı. Biz; “Yâ Resûlallah sizi güldüren nedir?” diye sorduk. “Biraz önce Kevser sûresi inzal oldu.” buyurdu ve sûreyi okudu. Sonra; “Kevser nedir biliyor musunuz?” buyurdu. Biz de; “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dedik. Buyurdu ki: “Kevser bir nehirdir. Rabbim bana pekçok hayr ve iyilikler va’detti. Ümmetim kıyâmet günü o nehire getirilir. O nehirin kapları (bardakları) gökteki yıldızlar adedincedir. Ümmetimden birisi o nehirden men edilir. Ben; “Yâ Rabbî! O benim ümmetimdendir derim. Allahü teâlâ; “Onun senden sonra ne yaptığını (dinde ne bid’atler ihdas ettiğini) biliyor musun?” buyurur.”

İkincisi; Cennetteki bir havuzun ismidir. Birçok hadîs-i şerîflerde Kevser havzının sıfatları açıklanmıştır.

Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Havuzumun uzunluğu bir aylık mesafedir. Suyu sütten beyaz, kokusu miskden daha güzel, bardaklarının sayısı gökteki yıldızlar adedincedir. Kim o havuzdan içerse, ebedî olarak susamaz.” Daha birçok rivâyetler vardır.

Üçüncüsü; peygamberlik, dördüncüsü; Kur’ân-ı kerîm, beşincisi; İslâm dîni, altıncısı; Kur’ân-ı kerîmin kolay okunup ezberlenmesi ve İslâm dîninin kolaylığı, yedincisi; peygamber efendimizin Eshâbının ve ümmetinin çokluğu, sekizincisi; Peygamber efendimizin zikrinin ve makamının yüksekliği, dokuzuncusu; kalbindeki nûr ve mâsivâdan kesilmek, onuncusu; şefaat, onbirincisi; mu’cizeler, onikincisi; Kelime-i tevhîd, onüçüncüsü; dindeki derin ilmi, ondördüncüsü; beş vakit namaz, onbeşincisi; büyük işler, önaltıncısı; dünyevî ve uhrevî pekçok hayırlardır. Bu husûsların her birisi Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizde mevcûttur.

Aynı sûrenin tefsîrinde buyuruyor ki: “Havz, sırattan önce midir yoksa sonra mıdır veya mizandan sonra mıdır, önce midir husûsunda âlimler ihtilâf ettiler. Doğru olanı, Havz-ı Kevser sırattan ve mizandan önce olmasıdır. Çünkü insanlar, kabirlerinden susuz olarak çıkacaklar, o Kevser havzından ebedî olarak bir daha susamamak üzere içeceklerdir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), Peygamber efendimizden (aleyhisselâm); “Kıyâmet gününde Allahü teâlânın huzûrunda durduğumuz zaman orada su var mıdır?” diye sordu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn olsun ki, orada su vardır. Allahü teâlânın sevgili kulları peygamberlerin havuzları başına getirilir. Allahü teâlâ ellerinde ateşten değnekler bulunan yetmiş bin melek gönderir. O melekler kâfirleri o havuzlardan uzaklaştırırlar” buyurdu. Bu uzaklaştırma sırattan sonra değildir. Çünkü sırattan, müslümanlardan başkası geçemeyecektir. Kâfirlerin sırattan sonra olması mümkün değildir. Bu sebeple havz, sırattan öncedir.

Sâvî hazretleri, aynı sûrenin tefsîrine devam ederek buyurdu ki: “Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!” meâlindeki âyet-i kerîmedeki namaz kıl lafzından. Kurban bayramı namazı anlaşıldığını; İkrime, Atâ ve Katâde bildiriyorlar. Sûrenin Medîne-i münevverede nâzil olması bunu kuvvetlendiriyor.

Kurban kes lafzından; deve, sığır ve koyun hayvanlarının boğazlanması anlaşılıyor. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) veda haccında, malının en iyisinden yüz tane dişi deve kurban etti. Bunlardan yetmiş tanesini kendi eliyle kesti. Otuz tanesini de Ali (radıyallahü anh) kesti. Namaz ve kurban kesmek birlikte zikredildi. Çünkü, namazda bütün ibâdetler toplanmıştır ve dînin direğidir. Kurban kesmekte ise, fakir ve ihtiyâçlılara yemek yedirmek ve kul hakkına riâyet etmek vardır. Bu iki haslet Allahü teâlâya karşı ibâdet etmektir.

Kevser suresindeki; “Ey Muhammed! Muhakkak ki sana buğz eden kimse, ancak ebterdir (nesli kesiktir)” meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde de şöyle buyuruyor:

Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) buğzeden kimseler, oğlu Hazreti Kâsım vefât edince ebter dedikleri zaman, Allahü teâlâ tesellî ve müjdelemek için, bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Hazreti Kâsım, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ilk evlâdıdır. İki sene veya 17 ay yaşadı. Peygamberlik bildirilmeden önce vefât etti. Peygamberlik gönderildikten sonra da vefât ettiği rivâyet edilir. Ancak ilk vefât eden evlâdıdır. Yedi tane evlâdı vardır. Bunlar; Kâsım, Abdullah (Tayyib ve Tâhir diye de bilinir), İbrâhim, Zeyneb, Rukıyye, Ümm-ü Gülsüm ve Fâtıma’dır. İbrâhim, Mısırlı Mâriye vâlidemizden olup, diğerlerinin hepsi Hazreti Hadîce’dendir (radıyallahü anha). Hazreti Fâtıma hâricinde diğerleri Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sağlığında vefât ettiler. Hazreti Fâtıma da Peygamber efendimizin vefâtından altı ay sonra vefât etmiştir. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm), zürriyeti, Hazreti Fâtıma’nın neslinden kıyâmete kadar devam edecektir.

İhlâs sûresinin faziletiyle ilgili birçok hadîs-i şerîfler vardır. Bunlardan ba’zıları:

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimse, uyumak istediği zaman sağ tarafı üzerine yatsın. Sonra yüz defa; “Kul hû vallahü ahad” suresini okusun. Kıyâmet günü o kimseye Allahü teâlâ; “Ey kulum sağ tarafın ile Cennete gir” buyurur” ve “Kim; “Kul hû vallahü ahad” sûresini elli defa okursa, elli senelik günâhı bağışlanır” ve “Kim; “Kul hû vallahü ahad” sûresini on defa okursa, onun için Cennette bir köşk bina

olunur, yirmi defa okursa, iki köşk, otuz defa okursa üç tane köşk bina olunur" ve "Kim; "Kul hû vallahü ahad" sûresini ölüm hastalığında okursa, kabir fitnesinden kurtulur ve kabir sıkmasından emîn olur. Kıyâmet günü melekler onu Sırattan kurtulup Cennetle mükâfatlandırtlıncaya kadar taşırlar" ve "Bir kimse evine girdiği zaman "Kul hû vallahü ahad" sûresini okursa, bu evin halkından ve komşularından fakirlik gider" ve "Kim; "Kul hû vallahü ahad" sûresini bir defa okursa onun bereketine kavuşur, iki defa okursa kendisi ve ailesi bereketine kavuşur, üç defa okursa kendisi ve bütün komşuları bereketine kavuşur. Oniki defa okursa, Allahü teâlâ onun için Cennette oniki tane köşk bina eder. Yüz defa okursa, Allahü teâlâ onun adam öldürme ve kul hakları hâricinde olan elli senelik günâhını bağışlar. İkiyüz defa okursa, Allahü teâlâ yüz senelik günâhını bağışlar. Bin defa okursa, vefât etmeden önce Cennetteki makamını görür veya gösterilir."

Bir kimse, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize fakirlikten ve geçim sıkıntısından şikâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz; "Eve girdiğin zaman evde bir kimse olsun veya olmasın selâm ver ve; "Kul hû vallahü ehad" sûresini bir defa oku" buyurdu. O kimse bu şekilde yaptı. Allahü teâlâ ona o kadar mal verdi ki, komşularına bile dağıttı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 111

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 284

3) El-A'lâm cild-1, sh. 246

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1107

5) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 102

6) Haşiyetün Sâvt alel Celâleyn cild-1, sh. 208

SENÂULLAH-I PÂNİ-PÜTÎ

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, tasavvuf mütehassısı. İsmi, Muhammed Senâullah olup, Şeyh Celâl-i Kebîr-i Çeştî'nin onüçüncü torunudur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en büyük talebelerinden olup, Hazreti Osman bin Affân'ın soyundandır. 1143 (m. 1730) senesinde Pâni-püt şehrinde doğdu. 1225 (m. 1810) senesinde Pâni-püt şehrinde vefât etti. Kabri, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin zevcesinin kabri yanındadır.

Senâullah-i Pâni-pütî, yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Naklî ve aklî ilimlerde ihtisas kazandı. Delhi'ye giderek, Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'den hadîs ilmini öğrenip, bu ilimde kemâle geldi. Önce Mevlânâ Muhammed Âbid-i Semâmî'nin, bunun vefâtından sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin teveccühleriyle kemâle erdi. Sonra vatanına gidip, vefât edinceye kadar kadılık yaptı.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halefi ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin hocası olan Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, "Makâmât-ı Mazhariyye" adlı pek kıymetli eserinde buyurdu ki: "Senâullah-i Pâni-pütî, Rabbanî âlimlerin örneği ve Hak teâlânın sevgili kullarından biri idi. Aklî ve naklî ilimlerde uçsuz derya idi. Fıkıh ve usûl ilimlerinde mezhebde ictihâd derecesine yükselmişti. Fıkıh ilmine dâir büyük bir eser yazmış, bu eserinde kaynak ve delîlleriyle dört mezheb müctehidlerinin beyânlarını bildirmiştir. Kendi fetvâlarında kuvvetli olan husûsu ayrı bir risale hâlinde te'lîf etti. Usûl ilmine dâir olan kendi izahlarını da ayrıca yazdı. Tefsîrinde önceki müfessirlerin ifâde ve beyânlarını aldığı gibi, kendi te'villerine de yer verdi. Tefsîrinde ayrıca Ahrâriyye ve Müceddidiyye büyüklerinin îzâhlarına da genişçe yer verdi.

Tasavvufa ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ma'rifetlerine dâir açıklayıcı risaleler te'lîf etti. Pırıl pırıl bir zihin, keskin görüş, güçlü fikir ve üstün akıl onun üstün vasıflarından ba'zılarıydı.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmet ve sohbetine kavuşunca, onların son derece üstün ilgi ve tavsiyeleri ile, Makâmât-ı Ahmediyye'ye mazhar oldu. Kısa zamanda seyr ve sülûku tamamlayıp, tasavvuf hâllerinde nihâyete ulaştı. Uzun yıllar boyunca ilim ve ma'rifet tâliblerine feyz saçtı. Öyle ki, bizzat hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, kendilerine, "Hidâyet sancağı" ünvanını vermişti. Bir defasında Gavs-üs-sakaleyn hazret-i Abdülkâdir-i Gelyânî'nin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Abdülkâdir-i Geylânî, kendisine kabirde taze hurma ikram eyledi. Yine bir defasında rü'yâsında hazret-i Ali'yi gördü ve büyük müjdelere kavuştu. Bizzat hocası

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri kendisi hakkında şöyle buyurmuştur. “Senâullah-i Pâni-püti’nin derecesi, yükseklikte benimki ile aynıdır. Bana gelen her feyze ortaktır. Zâhir ve batın kemâllerini toplamada mevcûdatın en azîzidir. Dînin kuvvetlendiricisi, yolumuzun nûrlandırıcısıdır. Melekler ona ta’zim ederler. Kıyâmet günü bana; “Ne getirdin?” denilince; “Senâullah-i Pâni-püti’yi getirdim” diyeceğim. Onu görünce kalbimde heybet duygusu hâsıl oluyor. O, sâlih, takvâ ve diyanette adetâ rûh-i mücessem gibidir. Melek huyludur. Melekler ona hürmet ederler.”

“Senâullah-i Pâni-pütî, otuzdan fazla eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i Mazharî: Çok kıymetli bir tefsîrdir. Arabîdir. 1384 (m. 1964) senesinde Delhi’de basılmıştır. On cilttir. 2-İrşâd-üt-tâlibîn: Tasavvufa dâir çok kıymetli bir eserdir. Fârisî olup matbûdur. 3- Gülşen-i vahdet (Mektûbât).

Tefsîr-i Mazharî’de rivâyet edilen hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Cebrâil aleyhisselâm, Kâ’be kapısı yanında, iki gün bana İmâm oldu. İkimiz, fecr doğarken sabah namazını, güneş tepeden ayrılırken öğleyi, herşeyin gölgesi kendi boyu olunca ikindiyi, güneş batarken (üst kenarı kaybolunca) akşamı ve şafak kararınca yatsıyı kıldık. İkinci günü de, sabah namazını, hava aydınlanınca; öğleyi, herşeyin gölgesi kendi boyunun iki katı olunca; ikindiyi, bundan hemen sonra; akşamı, oruç bozulduğu zaman, yatsıyı, gecenin üçte biri olunca kıldık. Sonra; “Yâ Muhammed! Senin ve geçmiş peygamberlerin namaz vakitleri budur. Ümmetin, beş vakit namazın herbirini, bu kıldığımız iki vaktin arasında kılsınlar” dedi.”

Tefsîr-i Mazharî’nin birinci ve üçüncü cildlerinde buyuruluyor ki: “En’âm suresindeki “Âzer” kelimesi, “Ebîhi” kelimesine atf-ı beyândır. Âzer’in, İbrâhim aleyhisselâmın babası değil, amcası olduğunu bildiren haberler daha doğrudur. Arabistan’da amcaya baba denilir. Kur’ân-ı kerîmde de, İsmâil aleyhisselâma, Ya’kûb aleyhisselâmın babası denilmiştir. Hâlbuki amcasıdır. Âzer’in asıl ismi “Nâhûr” idi. Nâhûr, dedelerinin hak dîninde idi. Nemrut’un veziri olunca, dînini dünyâya değişerek kâfir oldu. Fahreddîn-i Râzî ve selef-i sâlihînden çoğu da, Âzer’in amca olduğunu bildirdiler. Zerkânî, Mevâhib-i ledünniyye’yi şerh ederken, İbn-i Hacer-i Heytemî’nin; “Âzer’in amca olduğunu Ehl-i kitab ve tarihçiler sözbirliği ile bildirmişlerdir” sözünü vesîka olarak yazmıştır. İmâm-ı Suyuti”; “Âzer’in baba olmadığını, İbrâhim aleyhisselâmın babasının Târuh olduğunu İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) bildirdi” diyor. İbn-i Abbâs’ın (radıyallahü anh) sözünü, Mücâhid, İbn-i Cerîr ve Süddî senedleri ile bildirmişlerdir. İbn-i Münzîr’in tefsîrinde de, Âzer’in amca olduğunun açıkça bildirildiğini yine Süyûtî haber vermektedir. Kâmûs’da, Azer kelimesini anlatırken; “İbrâhim aleyhisselâmın amcasının ismidir” diyor. İmâm-ı Süyûtî, Resûlullahın, Âdem aleyhisselâma kadar bütün dedelerinin müslüman olduklarını bildiren bir risale yazmıştır.”

“Senâullah-i Pâni-pütî, Talâk sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: “İmâm-ı Rabbânî, din ve dünyâ zararlarından kurtulmak için, hergün beşyüz kerre; “La havle velâ kuvvete illâ billah” okurdu. Buna “Kelime-i temcîd” denir. Okumağa başlarken ve okuduktan sonra da yüzer kerre salevât okurdu. Hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlânın bir ni’met vermesini ve bunun devamlı olmasını istiyen; “Lâ havle velâ kuvvete illâ billah” çok okusun” buyuruldu. Sahîhayn’daki hadîs-i şerîfde; “Bu, Cennet hazînelerinden bir hazinedir!” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte de; “La havle velâ kuvvete” okumak, doksandokuz derde devadır. Bunların en hafifi, hemm’dir” buyuruldu. Hemm; gam, hüzün, sıkıntı demektir.”

Enbiyâ sûresinin 8. âyetinin tefsîrinde buyurdu ki: “Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Birinize dert ve belâ gelince, Yûnus peygamberin duâsını okusun! Allahü teâlâ onu muhakkak kurtarır. Duâ şudur: Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî kuntu minez-zâlimîn.”

İrşâd-üt-tâlibîn risalesinden ba’zı bölümler:

Evliyâya inanmayan var. “Evliyâ vardı, şimdi yok” diyen var. “Evliyâ hiç günah işlemez, gaybleri bilirler, her diledikleri hemen olur, istemedikleri hemen yok olur” diyenler ve bunun için, evliyânın kabirlerinde dilekte bulunanlar var. Böyle sananlar, kendi zamanlarındaki evliyânın böyle olmadıklarını görünce, bunların evliyâ olduklarına inanmıyor. Bunların feyzlerinden mahrûm kalıyorlar. Müslüman ile kâfiri birbirinden ayıramayacak kadar câhil olanlar da, kendilerinin evliyâ olduklarını söylüyor. Böyle câhilleri evliyâ sanarak, bunlara bağlanan akılsızlar da var. Evliyânın sekr hâlinde iken, ya’nî Allah sevgisi kaplayıp kendilerini unuttukları zaman, bilmeyerek söylediklerini dillerine dolayarak, evliyâya kâfir diyenler de var. Evliyânın böyle sözlerinden kendilerine göre yanlış ma’nâ çıkararak, böyle yanlış inananlar, böylece Ehl-i

sünnet âlimlerinin Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden çıkarmış oldukları doğru bilgilere inanmayanlar, sapıtanlar var. Resûlullahın (aleyhisselâm) hepsini tebliğ etmeye me'mûr olduğu zâhir bilgilerini öğrenip, Resûlullahın (aleyhisselâm), Eshâbından dilediğine, dilediği kadar bildirmesi için izin verilen tasavvuf ma'rifetlerine inanmayanlar var. Evliyâya kıymet vermeyen, saygı göstermeyenler bulunduğu gibi, evliyâya tapınan, onlar için adak yapanlar, Kâ'be tavaf eder gibi kabirleri etrâfında dönenler var. Bunun için vilâyetin ya'nî evliyâlığın ne olduğunu din kardeşlerime bildirmek istedim ve Arabî dil ile, "İrşâd-üt-tâlibîn" kitabını yazdım. Bu kitap beş kısımdır. Birinci kısım, vilâyetin doğru olduğunu bildirmektedir. İkinci kısım, tasavvuf yolunda gözetilecek edeblerdir. Üçüncü kısım, rehberin gözeteceği edeblerdir. Dördüncü kısım, tasavvuf yolunda ilerlerken gözetilecek edeblerdir. Beşinci kısım, Allahü teâlâya yaklaşmayı ve yaklaştırmayı bildirmektedir.

Birinci kısım: İslâmiyette vilâyet ve tasavvuf ilmi vardır. İnsanda zâhirî olgunluklar, üstünlükler bulunduğu gibi, batınî üstünlükler de vardır. Zâhirî üstünlükler, Ehl-i sünnet âlimlerinin, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anlayıp çıkardıkları bilgilere uygun olarak inanmak ve farzları vâcibleri, sünnetleri, müstehâbları yapmak ve haramlardan, mekrûhlardan, şüphelilerden, bid'atlerden sakınmaktır. Bâtınî üstünlükler insanın kalbinin, rûhunun yükselmesidir. Buhârî ve Müslim kitaplarında, Hazreti Ömer şöyle bildiriyor "Birgün, Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında oturuyorduk. Tanımadığımız bir adam geldi. "İslâm ne demektir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Kelime-i şehâdet söylemek, hergün beş kerre namaz kılmak, Ramazan ayında oruç tutmak, zekât vermek ve gücü yetince hacca gitmek" buyurdu. Soran kimse; "Doğru söyledin" dedi. Sormasına ve sonra, verilen cevapları tasdik etmesine biz dinleyiciler şaşırdık. Sonra; "Îmân ne demektir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Îmân; Allaha, meleklere, kitaplara, peygamberlere, kıyâmet gününe ve hayrın ve şerrin Allahın takdîri ile, dilemesi ile olduklarına inanmaktır" buyurdu. Buna da; "Doğru söyledin" dedi. Sonra; "İhsan ne demektir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Allahü teâlâya, O'nu görür gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyor isen de O seni hep görmektedir" buyurdu. Sonra; "Kıyâmet günü ne zaman olacaktır?" diye sorunca; "Bunu senden daha çok bilmem" buyurdu. Sonra; "Kıyâmetin alâmetleri nedir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhisselâm) kıyâmet kopacağı zamanın alâmetlerini bildirdi. Sonra bize dönerek; "Bunları sorup giden Cebrâil aleyhisselâm idi. Size dîninizi bildirmek için gelmişti" buyurdu.

Bu hadîs-i Cibril'den anlaşılıyor ki: îmândan ve ibâdetlerden başka, "İhsân" denilen bir kemâl, bir üstünlük vardır ki, biz bu üstünlüğe "Vilâyet" diyoruz. Velîyi, Allahü teâlânın sevgisi kapladığı zaman, onun kalbi, sevgilisinin müşâhedesinde yok olur. Bu hâle "Fenâ-i kalb" denir. Bu müşâhede Allahü teâlâyı görmek değildir. Allahü teâlâ, bu dünyâda görülmez. Fakat velîde, Allahü teâlâyı görmüş gibi bir hâl olur. Bu hâl istemekle hâsıl olmaz. İşte Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet etmektir" buyurmakla, bu hâli haber vermiştir.

İkinci olarak deriz ki: Hadîs-i şerîfte; "İnsanda bir et parçası vardır. Bu salih olursa, bütün beden sâlih olur. Fâsid olursa, bütün beden fâsid olur. Bu et parçası, kalbdir" buyuruldu. Bedenin sâlih olması için, kalbin sâlih olmasına, tasavvufcular "Fenâ-i kalb" demektedir. Kalb, Allahü teâlânın sevgisinde fânî olunca, kalbin bu fenâsı, komşusu olan nefse de te'sîr eder. Nefs, emmâreliğinden kurtulmaya başlar. "Hubb-i fillah" ve "Buğd-ı fillah" kazanır. Ya'nî Allahü teâlânın beğendiği şeyleri sever, Allahü teâlânın beğenmediklerini sevmez. Bundan dolayı, bedenin hepsi İslâmın ahkâmına uymak ister.

"Kalbin sâlih olması için, îmândan ve amelden başka birşey var mıdır?" suâline şöyle cevap verir: Hadîs-i şerîfte; "Kalb sâlih olunca, beden de sâlih olur" buyuruldu. Bedenin sâlih olması, İslâmın ahkâmına yapışması demektir. Çok kimse vardır ki, kalbinde îmân var iken, İslâmın ahkâmına uymuyor, îmânı olup da, sâlih işleri az, bozuk işleri çok olanların Cehennemde azâb görecekleri bildirildi. Demek ki, kalbde îmân bulunması, bedenin sâlih olmasına sebep olmamaktadır. O hâlde kalbin sâlih olması, îmânlı olması demek değildir. Kalbin sâlih olması, hem îmânlı olması hem de bedenin sâlih işler yapmasıdır da denilemez. Çünkü, bedenin sâlih olmasını, yine bedenin sâlih olmasına sebep göstermek mantıksız bir söz olur. Bundan anlaşılıyor ki, kalbin sâlih olması, imân ve ibâdetten başka birşeyin kalbde bulunmaması demektir. Bu da tasavvufcuların "Fenâ-i kalb" dedikleri hâldir.

Üçüncü olarak deriz ki: Eshâb-ı Kirâmın her birinin, Eshâb olmayan müslümanların hepsinden daha üstün oldukları söz

birliği ile bildirilmiştir. Hâlbuki, kıyâmete kadar gelecek olan İslâm âlimleri arasında, ilimleri ve amelleri, Eshâb-ı Kirâmın ba'zılarının ilim ve amelleri kadar olanları çok vardır. Bundan başka, hadîs-i şerîfte; "Başkaları Allah rızâsı için Uhud dağı kadar altın sadaka verseler, Eshâbımın Allah yolunda verdiği yarım sa' arpanın sevâbına kavuşamazlar" buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmın ibâdetlerinin böyle kıymetli olması, Resûlullahın (aleyhisselâm) sohbetinde bulunmakla, kalblerinde hâsıl olan bâtınî kemâllerinden dolayıdır. Onların bâtınları ya'nî kalbleri, Resûlullahın mübârek bâtınından nûr aldı.

Bâtınları nûrlandı. Hazreti Ömer vefât edince, oğlu Abdullah; "İlmin onda dokuzu gitti" buyurdu. Orada bulunan gençlerin bu söze şaşırdıklarını görünce; "Sizin bildiğiniz fıkıh ve kelâm ilimlerini söylemiyorum. Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek kalbinden fışkırmış olan batın ilminin, ma'rifetin onda dokuzu gitti diyorum" dedi. Eshâb-ı Kirâmdan sonra gelen müslümanlar arasında bu batın nûruna kavuşanlar, hocalarının sohbetleriyle kavuştular. Onlar vasıtası ile, Resûlullahın mübârek kalbinden fışkıran nûrlara kavuştular. Bunların sohbetlerinde kavuşulan nûr, Resûlullahın sohbetinde kavuşulan kadar, elbet olamaz. Eshâb-ı Kirâmın üstünlükleri, işte buradan gelmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, zâhirin kemâllerinden, ya'nî üstünlüklerinden başka, batının da kemâlleri vardır. Bu kemâllerin çeşitli dereceleri vardır. Böyle olduğunu şu hadîs-i kudsî de göstermektedir. Hadîs-i kudsîde, Allahü teâlâ buyurdu ki: "Kulum bana biraz yaklaşırsa, ben ona çok yaklaşırım. Kulum bana çok yaklaşırsa, ben ona daha çok yaklaşırım. Kulum çok nafile ibâdet de yapınca, bana öyle yaklaşır ki, onu çok severim. Onu sevince, duâlarını kabûl ederim. Onun görmesi, işitmesi ve gücü yetmesi benimle olur." Allahü teâlânın böyle çok sevmesine sebep olan nafile ibâdetler, tasavvuf yolundaki çalışmalardır.

Dördüncü olarak deriz ki: Bin seneden daha çok bir zamanda, dünyânın üç büyük kıt'asından gelmiş olan milyonlarca müslüman, tasavvuf yolunda çalışarak ve sâlihlerin sohbetinde bulunarak, kalblerinde bir hâl hâsıl olduğunu söylemiş ve yazmışlardır. Yalan birşey için böyle dehşetli bir sözbirliği olabileceğini kimse düşünemez. Bu sözbirliğini yapanların çoğunun hâl tercümeleri kitaplarda vardır. Hepsinin ilim, takvâ sahibi, sâlih kimseler oldukları meydandadır. Böyle olgun, iyi kimselerin yalan söyleyecekleri, olacak şey değildir. İşte, böyle milyonlarca temiz, olgun insan sözbirliği ile bildiriyorlar ki, herbiri kendi rehberinin sohbetinde bulunmakla, kalbleri Resûlullahın sohbetinde yayılan nûrlara kavuşmuştur. Herbiri; "Sâlihlerden birinin sohbetinde bulunarak, kalblerimizde îmândan ve fıkıh bilgilerinden başka bir hâl hâsıl oldu, Kalblerimizde bu hâl hâsıl olunca, Allah sevgisi ve Allahın sevdiklerinin sevgisi ve Allahü teâlânın emrettiği şeylerin sevgisi, kalblerimizi doldurdu. İyi işleri, ibâdetleri yapmak tatlı oldu. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri doğru i'tikâdlar gönüllerimize yerleşti" demişlerdir. Kalblerde hâsıl olan bu hâl, elbet kemâldir, yüksekliktir. Kemâle sebep olan bir hâldir.

Beşinci olarak deriz ki: Evliyânın kerâmetleri olur. "Kerâmet" Allahü teâlânın, âdeti dışında, ya'nî fen ve tabiat bilgilerinin dışında yarattığı harikulade şeyler demektir. Fakat, bir insanda, fen kânunları dışında şeyler bulunması, o kimsenin elbet bir velî olduğunu göstermez. Allahü teâlânın sevmediği kimselerde, hattâ kâfirlerde de, böyle âdet dışında, şaşılacak şeyler hâsıl olabilir. Kâfirlerde hâsıl olan âdet dışı şeylere sihir denir. Evliyâda kerâmet ile birlikte takvâ da bulunur. Takvâ, Allahü teâlâdan korkmak, O'nun emirlerine ve yasaklarına uymaktır.

Vilâyet; Şimdi evliyâlığın ne demek olduğunu bildirelim. Evliyâlık, Allahü teâlâya yakın olmak demektir. Fakat, insanların Allahü teâlâya yakın olması, iki türlü olur. Birinci yakınlık, Allahü teâlânın her insana yakın olmasıdır. Allahü teâlâ Kâf sûresinin 16. âyetinde meâlen; "Biz ona, boynundaki şahdamarından daha yakınız!" ve Hadîd sûresinin 4. âyetinde meâlen; "Her nerede olursanız olunuz, Allahü teâlâ sizinle beraberdir" buyurdu. İkinci yakınlık; Allahü teâlânın, insanların yalnız üstün olanlarına ve meleklere olan yakınlığıdır. Alak sûresinin son âyetinde meâlen; "Secde et ve Allahü teâlâya yaklaş!" buyuruldu. Yukarıda bildirdiğimiz hadîs-i kudsîde; "Kulum bana, nafile ibâdetleri de yaparak öyle yaklaşır ki, onu çok severim..." buyuruldu. Bu âyet-i kerîmede ve hadîs-i kudsîde bildirilmiş olan yakınlık, yalnız seçilmiş üstün kimselerde hâsıl olur. Bu yakınlığa, "Vilâyet" ya'nî evliyâlık denir. Bu yakınlığa kavuşmak için, önce Ehl-i sünnet i'tikâdına uygun îmân etmek lâzımdır. İmrân sûresinin 68. âyetinde metilen; "Allahü teâlâ, imân edenleri sever" buyuruldu. Fakat, mü'minler arasında seçilmiş olanları daha çok sever. Her mü'mini sevmesine "Vilâyet-i âmme" denir. Seçilmiş mü'minleri çok sevmesine; "Vilâyet-i hâssa" denir. Yukarıda vazılı hadîs-i kudsîde bildirilmiş olan sevgi, işte bu sevgidir. Bu sevginin de dereceleri vardır. Şunu da bildirelim ki, Allahü

teâlâ, insan aklı ile anlaşılamayacağı gibi, O'nun sıfatları da insanın aklı ile anlaşılamaz. Allahü teâlânın kendisi gibi ve sıfatlarının herhangi biri gibi, hiçbir şey yoktur. Bunun için, Allahü teâlânın insanlara olan her iki yakınlığı, insan aklı ile anlaşılamayan, bilinemeyen bir yakınlıktır. İki zamanın ve iki cismin birbirlerine yakın olmaları gibi değildir. Allahü teâlânın kullarına yakın olması, akıl ile düşünülen ve his organları ile anlaşılan yakınlıklar gibi değildir. Ancak ba'zı seçilmiş mü'minlere verdiği ma'rifet denilen ilim ile anlaşılabilir. Bu bilgiye "İlm-i huzûrî" denir. Bizim bilgilerimiz "İlm-i husûlî"dir.

Allahü teâlânın, kullarına olan bu iki yakınlığı, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ile bildirilmiş olduğundan, her ikisine de inanmamız vâcibdir. Allahü teâlânın bizleri gördüğüne inanmamız lâzım olduğu gibi, bize olan bu iki yakınlığına da inanmamız lâzımdır. Allahü teâlânın görmesi, fizik kânunları ile îzâh edilen, ışığın yarısıması ile olan görmek olmadığı gibi, O'nun bu iki çeşit yakınlığı da ölçü ile, metre ile, angstron ile bildirilen yakınlık değildir. Ba'zı hadîs-i şerîflerde; arşın, metre, karış, arpa boyu gibi birimler bildirilmesi, ölçü bildirmek için değil, azlık, çokluk bildirmek içindir.

Vilâyet, Allahü teâlâ ile kul arasında olan, insanların anlayamayacağı bir hâl olduğuna göre, bunu niçin yakınlık sözü ile anlatmışlardır? sorusuna cevap verebilmek için, önce iki şeyi bildirmek lâzımdır:

1- Evliyâya hâsıl olan keşf ve herkesin gördüğü rü'yâlar, bir şeyin misâlinin, hayâl aynasında görünmesidir. Uykuda iken olursa, rü'yâ denir. Uyanık iken olunca, "Keşf denir. Hayâl aynası, ne kadar çok saf, temiz ise, keşf ve rü'yâ, o kadar doğru ve güvenilir olur. Bunun içindir ki, peygamberlerin "aleyhimüsselâm" rü'yâları, tam inanılacak ve güvenilecek "Vahy"dir.

Çünkü, peygamberlerin hepsi ma'sûmdurlar. Ya'nî hiç yanılmazlar. Hayâlleri çok saf, temizdir. Bâtınları, ya'nî kalbleri tertemizdir. Evliyânın rü'yâlarının çoğu da böyledir. Doğru olur. Çünkü Eshâb-ı Kirâmda olduğu gibi, doğrudan doğruya veya Eshâbdan sonra gelenlerde olduğu gibi, rehberleri vâsıtası ile, Resûlullahın sohbetinde kazanılan nûrlar ile ve O'nun emirlerine uymak ile, evliyânın hayâlleri temizlenmiş ve kalbleri cilâlanmıştır. Celâleddîn-i Rûmî, bu inceliği Mesnevî'sinde ne güzel anlatıyor. Beyt:

Evliyâyı avlayan hayâller bilir misin nedir?
Hüdâ bostanı güzellerinin görüntüleridir!"

Peygamberlere uymaları sayesinde, evliyânın bâtınları cilalanır, parlak ayna gibi olur. Ba'zan bâtınlarının eski zulmetleri, kara lekeler gibi meydana çıkıp, hayâl aynaları bulanır. Keşf ve rü'yâlarında yanlışlık olur. Bu bulanıklık, ba'zan haram veya şüpheli birşey yaparak veya haddi aşarak, ba'zan da câhillerden, sapıklardan bulaşarak hâsıl olur. Câhillerin, günah işleyenlerin rü'yâları çok kerre yanlış olur. Bâtınları zulmetli olduğundan çok yanılırlar.

2- Allahü teâlânın yarattığı şeylerin hepsine "Alem" denir. Üç türlü âlem vardır. "Âlem-i şehâdet", bildiğimiz madde âlemidir. "Âlem-i ervah", maddî olmayan, ölçüsüz olan rûh âlemidir. "Âlem-i misâl"de maddeli ve maddesiz hiçbir şey yoktur. Âlem-i misâlde, birinci ve ikinci âlemde bulunan herşeyin ve Allahü teâlânın hattâ düşüncelerin ve ma'nâların misâlleri vardır. Allahü teâlânın misli yoktur. Misâli vardır denildi. Bir şeyin kendisine ve sıfatlarına benzeyen başka bir şeye, birinci şeyin misli denir. Allahü teâlânın kendinin ve sıfatlarının misli yoktur, olamaz. Birşeyin kendine değil, yalnız sıfatlarına benzetilen başka şeye, birinci şeyin misâli denir. Meselâ, güneşe pâdişâh denir. Pâdişâh, güneşin misâli olur. Nûr sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahü teâlânın mü'minin kalbindeki nûru, fener içindeki mum gibidir" buyurulmuştur. Bir hadîs-i şerîfde; "Öyle bir Hakimdir ki, bir ev yapmış, içini maddelerle doldurmuştur" buyurularak, Allahü teâlâya misâl bildirilmiştir. Yûsuf aleyhisselâm, kıtlık senelerini za'îf sığırlar gibi, bolluk senelerinde, semiz sığırlar ve buğday başakları gibi rü'yâda gördü. Buhârî kitabında bildirilen bir hadîs-i şerîfde; "Rü'yâda gördüm ki, çok kimseler yanıma geldi. Üzerlerinde gömlek vardı. Kiminin gömleği göğsüne kadar, kiminin daha aşağı idi. Ömer'i (radıyallahü anh) gördüm. Gömleği yerlere kadar uzundu" buyurdu. Ma'nâsını sordular. Gömlek, ilim demektir buyurdu. Bu âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler gösteriyor ki, misli olmayan ve madde olmayan şeylerin misâlleri rü'yâda ve keşf yolu ile görülebilir.

Yukarıdaki iki açıklama öğrenildikten sonra deriz ki, vilâyet denilen, bilinmeyen bir hâl vardır. Bu hâl keşf yolu ile âlem-i misâlde, iki cismin birbirlerine yakın olmaları gibi görünmektedir. Vilâyet hâli ilerledikçe, keşf de, Allahü teâlâya doğru yürümek gibi, yahut O'nun sıfatlarının birinden ötekine gitmek gibi görünmektedir. Evliyânın bilinmeyen hallerindeki

değişmeler, Âlem-i misâlde böyle göründüğü için, bu hâllere, “Kurb-i ilâhî” ve değişmelerine de, “Seyr-i ilallah” ve “Seyr-i fillah” gibi isimler verilmiştir.

Tasavvuf yolunda “Fenâ” hâsıl olunca, geriye dönülmez. Geri dönenler fenâdan önce dönmüşlerdir. Bu fakîr (ya’nî Senâullah hazretleri) bunu, Bekâra sûresinin 143. âyet-i kerîmesinin meâli olan; “Allahü teâlâ îmânınızı gidermez. O, kullarına çok acıyıcıdır”dan anlamaktayım. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, kullarının îmânlarını geri almaz. Fakat, âlimleri yok ederek ilmi giderir.” Bu hadîs-i şerîf de gösteriyor ki, Allahü teâlâ, hakîki îmânı ve bâtın ilmini geri almaz. (Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf, Eshâb-ı Kirâmın hiçbirinin, sonradan mürted olmadığının şahididir. Çünkü, hepsinin îmânı, hakîki idi. Ehl-i sünnet düşmanları, bu inceliği bilselerdi, Eshâb-ı Kirâmın hiçbirine dil uzatamazlardı.)

Tam takvâ, ancak evliyâda hâsıl olur. Hased, kin beslemek, kibir, riya, şöhret ve benzeri nefsin kötülükleri büsbütün gitmedikçe, tam takvâ hâsıl olamaz. Bunların büsbütün gitmeleri için de, “Fenâ-i nefs” ya’nî nefsin fânî olması lâzımdır. Allahı sevmek, başka şeyleri sevmekten daha çok olmadıkça, hattâ kalbde Allahdan başka şeylerin sevgisi yok olmadıkça, kâmil îmân ve tam takvâ elde edilemez. Bu da, ancak “Fenâ-i kalb” ile hâsıl olur. Fenâ-i kalb için, hadîs-i şerîfde; “Kalbin sâlih olması” denildi. Buhârî ve Müsiim kitablarında bildirilen hadîs-i şerîfde; “Bir mü’min beni ana-babasından ve çocuklarından ve herkesten daha çok sevmedikçe, onan îmânı kâmil olmaz” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; “Üç kimse imânın tadını bulur: Allahı ve Resûlünü herşeyden daha çok sever. Yalnız Allahın sevdiği kimseleri sever, îmâna kavuştuktan sonra, kâfir olmaktan korkması, ateşte yanmak korkusundan daha çok olur” buyuruldu. Râbi’a hazretleri, bir elinde su dolu, öteki elinde ateş dolu bir kap götürüyordu. “Böyle nereye gidiyorsun?” dediklerinde; “Cehennem ateşini söndürmeğe ve Cenneti yakmağa gidiyorum. Böylece müslümanları Allahü teâlâya, Cehennem korkusu ve Cennete kavuşmak arzusu ile ibâdet etmekten kurtarmak istiyorum” dedi ki, evliyâlık da böyledir.

Resûlullah (aleyhisselâm); “Eshâbıma ikram ediniz!” buyurdu. Allahü teâlâ da, Hucurât sûresinde meâlen; “İkrama lâyık olanınız, ittikâsı çok olanınızdır” buyurdu. Bunun için, İslâm âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, Eshâb-ı Kirâmın hepsi, bu ümmetin en üstünleri ve en müttekîleridir. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın hepsi, Allahın Resûlünün sohbetlerinde bulunmakla, vilâyet makamlarının en ilerisine vardılar. Allahü teâlâ, Tevbe sûresinin 101. âyetinde meâlen; “Îmânları ileride olanlar ve hicrette önde olanlar” buyurarak, Eshâb-ı Kirâmı övüyor. Vâkıa sûresinin 10. âyetinde meâlen; “Îmânları ileride olanlar, Allahü teâlâya yaklaşmakta ileride olanlardır. Bunların hepsi mukarreblerdir” buyurdu.

Batının kemâle kavuşması için, tasavvuf yolunda çalışmak vâcibdir. Allahü teâlâ, İmrân sûresinin 102. âyetinde meâlen; “Ey mü’minler! Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden tam olarak sakınınız!” buyurdu. Ya’nî zâhirdeki işlerde ve bâtındaki ahlâk ve akâidde, Allahü teâlânın beğenmediği hiçbir şey kalmasın! Bu âyet-i kerîmedeki emr, vâcib olduğunu göstermektedir. Tam takvâ, ancak vilâyet ile elde edilebilir. Nefsin, yukarda yazdığımız kötülükleri haramdır. Bu kötülükler temizlenmedikçe, tam takvâ elde edilemez. Bunlar da, nefsin fenâsı ile temizlenebilir. Takvâ, günahlardan sakınmak demektir. Buna hadîs-i şerîfde; “Bedenin sâlih olması” denildi. Bedenin sâlih olması için de, kalbin sâlih olması lâzımdır. Kalbin sâlih olmasına, tasavvufçular “Fenâ-i kalb” demişlerdir.

Vilâyet, kalbin ve nefsin fâni olmaları demek olduğunu bildirdik. Tasavvuf âlimleri buyuruyor ki, vilâyet yedi derecedir. Beşi, âlem-i emrden olan kalb, rûh, sır, hafi, ahfâ adındaki beş latifenin fâni olmalarıdır. Altıncısı nefsin fâni olmasıdır. Yedincisi, bedendeki maddelerin fâni olmasıdır. Beden maddelerin fâni olmasına “Bedenin sâlih olması” adı verildi.

Takvâ, yalnız nafile ibâdet yapmakla elde edilmez. Takvâ, farzları ve vâcibleri yapmak ve haramlardan sakınmak demektir. İhlâs ile yapılmayan farzların, vâciblerin hiç kıymeti yoktur. Allahü teâlâ, Zümer sûresinin 2. âyetinde meâlen; “Allaha ihlâs ile ibâdet et! İbâdet, ancak O’na yapılır” buyurdu. Haramlardan kaçınmak da, fenâ-i nefs olmadan hâsıl olamaz. Görülüyor ki, vilâyetin kemâllerine kavuşmak, farzları yapmakla olur. Fakat, vilâyete kavuşmak, Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Dilediğine verir. Çalışmakla elde edilemez. Allahü teâlâ, insanlara güçleri yeten şeyleri emretmiştir. Tegâbün sûresinin 16. âyetinde meâlen; “Allahın yasak ettiği şeylerden, gücünüz yettiği kadar perhiz ediniz” buyuruldu. Görülüyor ki, elden geldiği kadar çalışmak lâzımdır.

Vilâyetin dereceleri sonsuzdur. Sa’dî Şîrâzî, Gülistan kitabında;

Onun güzelliği sonsuz, Sa'dî'nin sözü uçsuz,
Hasta içmekle doymaz, deryanın suyu azalmaz!

beyti ile bunu anlatmaktadır. Bunun gibi, takvâ dereceleri de sonsuzdur. Hadîs-i şerîfde; "Allahı en iyi tanıyanınız ve O'ndan en çok korkanınız benim" buyuruldu. Bir kimse, vilâyet derecelerinde yükseldikçe, Allahdan korkusu da artar. Hucurât sûresinin 13. âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ indinde en yükseğiniz, O'ndan en çok korkanınızdır" buyuruldu. Takvâ dereceleri sonsuz olduğundan, vilâyet derecelerinde ilerlemek için, her zaman çalışmak vâcibdir. Batın ilminin artmasını istemek her vakit farzdır. "Sevgili peygamberim! Sen hep, yâ Rabbî benim ilmimi arttır duâsını söyle!" meâlindeki Tâhâ sûresi 114. âyet-i kerîmesi, böyle olduğunu bildirmektedir. Bir velînin, kavuştuğu derecede kalması, yükselmek istememesi haramdır. Muhammed Bâkî-billah hazretleri buyuruyor ki:

"Allah yolunda edeb lâzımdır edeb!
Ölünceye dek, taleb gerektir taleb,

Deniz dolusu ağzına dökseler de,
Hiç doymamak, hep su aramak gerek!"

Celâleddîn-i Rûmî de:

"Kardeşim, bu yolun yoktur sonu,
Çok gitsen de, yine yürümeli!" buyurdu.

Hâce Muhammed Bâkî-billah:

"Ne kadar çok içirsen de bana,
Ateşim artıyor senden yana!"

buyurdu.

Bâtında yükselmeğe çalışmak vâcib olduğu için, rehber aramak da vâcib olmaktadır. Çünkü, rehber arada olmaksızın Allahü teâlâya kavuşmak, çok az kimseye nasîb olmuştur. Bunun için, Celâleddîn-i Rûmî:

"Rehberden başka yoktur insanı çeken,
Bir rehber ara, ona sarıl pek muhkem!"

buyurdu. Fakat, yalancı rehberlere aldanmamalıdır.

Rehberin alâmeti, Ehl-i sünnet i'tikâdında olması ve İslâm ahkâmına tam uymasıdır. Sözleri, hareketleri İslâm ahkâmına uygun olmayan kimse, havada uçsa da, rehber olamaz. Kehf sûresinin 28. âyetinde meâlen; "Kalbi bizi zikr etmekten gâfil olan, nefsinin arzuları peşinde koşan ve hareketlerinde İslâmın dışına taşan kimseye itaat etme!" buyurdu. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, nefse uymak, kalbin gâfil olmasını gösterir. Bedenin bozuk olması, ya'nî günah işlemek, kalbin bozuk olmasını göstermektedir. (Günah işleyenler ve ibâdet etmeyenler, müslümanları aldatmak için; "Sen kalbe bak, kalbimiz temizdir. Allah kalbe bakar" diyorlar. Onların böyle konuşmalarının yanlış ve bozuk olduğunu, bu âyet-i kerîme göstermektedir. Nitekim hadîs-i şerîfte; "Kalb bozuk olunca, bedenin işleri de hep bozuk olur" buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîf de, günah işleyenlerin bu gibi sözlerini yalanlamaktadır. "Allah dışınıza bakmaz. Kalbinize ve niyetinize bakar" hadîs-i şerîfi, ibâdet yapanlar, hayr işleyenler içindir. Ya'nî, ibâdetin kabûl olması için, Allah rızâsı için yapılması lâzımdır.) Rehberin ikinci alâmeti, hadîs-i şerîfde bildirilmiştir ki, onunla konuşmak ve onu görmek, Allahü teâlâyı hatırlamağa sebep olur. Allahdan başka herşey kalbe soğuk gelir. İmâm-ı Nevevî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullahtan (aleyhisselâm) evliyânın alâmetleri sorulunca; "Onlar görülünce, Allah hatırlanır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Mâce de bildirmektedir. İmâm-ı Begavî'nin haber verdiği hadîs-i şerîfde; "Allahü teâlâ buyurdu ki, ben zikr olunduğum zaman evliyâm hatırlanır. Onlar zikr olununca da, ben hatırlanırım" buyurulmuştur. Fakat, Allahı hatırlamak için velî ile bağlılık lâzımdır. Velîyi inkâr eden, velî olduğuna inanmayan, ona bağlı değildir. İnanmıyan, bu ni'mete kavuşamaz. Beyt:

Allahın nasîb etmediği kimse,
Feyz alamaz Peygamberi de görse!

Her velîde böyle te'sîr vardır. Ba'zısında daha kuvvetli te'sîrler olur ki, talebeyi çekerek tasavvuf yolunun yüksek derecelerine çıkarırlar. Bunlara "Kâmil ve mükemmil" denir.

Câhiller ve yalancılar, ilk görmekte ve birkaç görüşmekte velîyi tanıyamaz. Bunların, güvendikleri kimselerden sorup anlamaları lâzımdır. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin 43. âyetinde ve Enbiyâ sûresinin 7. âyetinde meâlen; "Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz!" buyurdu. Hadîs-i şerîfde; "Cehâletten kurtulmanın yolu, bilenlerden sorup öğrenmektir" buyuruldu. Rehber olarak tanınan bir kimsenin yanında

yıllarca bulunup da, kalbinde bir değişiklik hâsıl olmayan kimse, onun yanından ayrılmalıdır.

İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî buyuruyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) vefât edince, Eshâb-ı Kirâm sıra ile dört halîfeyi seçtiler. Halîfe seçmek, yalnız dünyâ işlerini düzene koymak için değildi. Bâtınlarını kemâle getirmek için de, seçmişlerdi.

Evliyâ ölünce, onun feyz vermesi kesilmez. “Feyz almak için hep diri olanı aramak lâzım mıdır?” sorusuna şöyle cevap veririz: Evliyâ ölünce, feyz vermesi bitmez. Hattâ artar. Fakat, nâkıs olanların, kendilerini kemâle erdirecek kadar, meyyitten feyz almaları pek az nasîb olur. Velîden, öldükten sonra alınan feyz, diri iken alınan kadar olsaydı, Medine’de yaşayan müslümanların, bu zamana gelinceye kadar, hepsinin Resûlullahdan feyz alarak, Eshâb-ı Kirâm derecesinde olmaları lâzım gelirdi. Kimsenin rehber aramasına lüzum kalmazdı. Çünkü rehberden feyz alabilmek için, feyz alan ile feyz veren arasında bağlılık lâzımdır. Rehber ölünce, bu bağlılık kalmaz. Evet, fenâ ve bekâya kavuştuktan sonra, bâtınları arasında bağlılık hâsıl olup, kabrden de, çok feyz alınabilir ise de, bu feyz de, diri iken alınan feyz kadar olamaz.

Ehl-i sünnet âlimleri buyuruyor ki: Hiçbir velî, gaybı bilmez. Allahü teâlâ keşf veya ilham ile bildirirse, ancak onu söyleyebilir. Evliyâ gaybı bilir diyen imansız olur. Evliyâ, yok olan şeyi var edemez. Var olanı yok edemez. Kimseye rızk veremez. Çocuk veremez. Hastalığı gideremez. A’râf sûresinin 188. âyetinde meâlen; “Ey sevgili Peygamberim! Onlara söyle ki, kendime fâide ve zarar vermeğe gücüm yetmez. Ancak Allahın dilediği olur” buyuruldu. Allahü teâlâdan başkasından yardım beklemek caiz değildir. Fâtiha sûresinde meâlen; “Ancak sana ibâdet eder, senden yardım bekleriz” dememizi emr etmektedir. “İyyâke” yalnız sana mahsûstur demektir. Bunun için, evliyâya adak yapmak caiz olmaz. Çünkü, nezr (adak) yapmak ibâdettir. Evliyâdan birine nezr yapan kimsenin, bu nezrini yerine getirmemesi lâzımdır. Çünkü, elden geldiği kadar, günahtan kaçınmak vâcibdir. Mezar etrâfında saygı için dönmek caiz değildir. Çünkü, Kâ’be etrâfında dönmeğe benzemektedir ki bu dönmek ya’nî, Ka’be’yi tavaf etmek namaz kalmak gibi ibâdettir.

Peygamberlerin ve velilerin dirilerine ve ölülerine duâ etmek, kendiliğinden birşey yapmasını istemek câiz değildir. Hadîs-i şerîfte, “Duâ ibâdettir” buyuruldu. Mü’min sûresinin 60. âyetinde meâlen; “Bana duâ ediniz! Duânızı kabûl ederim. Kibr edip bana ibâdet etmek istemeyenler, zelîl olarak Cehenneme gideceklerdir” buyuruldu. Câhiller; “Yâ Abdülkâdir-i Geylânî, yâ Şemseddîn Pâni-püti, (ya Tezveren Dede), Allah için bana şunu ver” diyorlar. Böyle söylemek şirktir, küfürdür. “Yâ Rabbî. Abdülkâdir-i Geylânî hürmeti için bana şunu ver! Seyyidet Nefise hürmetine hastama şifâ ver!” demelidir. Allahü teâlâya böyle duâ etmek caizdir ve fâidelidir. A’râf sûresinin 193. âyetinde meâlen; “Allahdan başka her kime duâ ederseniz, onlar da, sizin gibi kuldur. Kimseye yardım edecek güçleri yoktur.” buyuruldu.

“Bu âyet-i kerîme kâfirlerin putlarına tapınmalarının şirk olduğunu bildirmek için gelmiştir. Evliyâyı putlara benzetmek doğru mudur?” Sorusuna da şöyle cevap veririz: Âyet-i kerîmede, Allahdan başka buyuruldu. Allahdan başka herşey demektir. Evet, hadîs-i şerîfde; “Peygamberleri zikr etmek ibâdettir. Sâlihleri zikr etmek günahlara keffârettir. Ölümü zikr etmek sadaka vermek gibidir. Kabri zikr etmek, sizi Cennete yaklaştırır.” buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, Ebû Nasr Deylemî’nin “Müsned-ül-firdevs” kitabında yazılıdır. “Ali’yi zikr etmek ibâdettir” hadîs-i şerîfini de Deylemi bildirmektedir. Bu hadîs-i şerîflerdeki zikr etmek, onların yüksek mertebelerini, hâllerini, güzel huylarını hatırlamak, söylemek demektir. Böylece bunları sevmek, Allah sevgisindendir. Bunları işitenler, bunlar gibi olmağa çalışmalı. Yalnız ezanda ve ikâmette, Allahü teâlânın ismi yanında Muhammed aleyhisselâmın ismini de zikr etmek ibâdettir. İnşirah sûresi 4. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Senin için, senin zikrini yükselttik” buyuruldu. Bu yükseltmek, yalnız Muhammed alayhisselâm içindir. Bir kimse; “Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah” dedikten sonra, Ali veliyyullah” dese, bu kimse ta’zir olunur. Ya’nî cezâlandırılır. Muhammed aleyhisselâmın ismini zikr etmek de, yalnız dinimizin bildirdiği yerde farz olur. Meselâ; “Yâ Muhammed, yâ Muhammed!” diyerek tesbih çekmek câiz değildir.

İsmet, Peygamberlere mahsûstur. İsmet demek, bilerek ve bilmiyerek, büyük ve küçük hiçbir günah işlememek demektir. Evliyâda ismet vardır. Ya’nî günah işlemezler demek küfr olur.

Eshâb-ı Kirâmın hepsi, evliyânın hepsinden daha yüksektirler. Tâbiînin büyüklerinden olan Abdullah bin Mübârek hazretleri dedi ki, “Hazet-i Muâviye’nin, Resûlullah’ın yanında bindiği

atın burnuna giren toz, Veysel Karânî'den ve Ömer bin Abdülazîz'den daha hayırlıdır."

Evliyânın kabirlerini yüksek yapmak, onlara saygı için üzerlerine türbe yapmak, yanında ziyâfet vermek, kabirlerinde kandil, mum yakmak bid'attir. Kimisi haram, kimisi mekrûhtur. Resülullah (aleyhisselâm) hazret-i Ali'yi göndererek, kâfirlerin yüksek mezarlarını yıktırdı ve resimleri yok ettirdi. (Evliyâ öldükten sonra da, kendilerini sevmek, hürmet etmek lâzımdır. Böylece, rûhlarından feyz alınır, istifâde olunur, insanın kalbi temizlenir. Ziyârete gelenlerin, bir velî mezârı olduğunu anlayarak, saygı göstermeleri için ve ziyâret edenin soğuktan, sıcaktan, yağmurdan, yırtıcı hayvanlardan korunması için, evliyânın kabirleri üzerine türbe yapmak caiz hattâ lâzımdır. Türbe, velî için değil ziyârete gelen diriler için yapılmaktadır.)

Resûlullahın (aleyhisselâm) kabrini ziyâret etmek için sünnet şöyledir: Abdestli olmalı, Resûlullaha salevât getirmeli, önceden yapmış olduğu, namaz, sadaka, oruç, Kur'ân-ı kerîm okumak gibi hayırlı işlerin sevâbını O'na bağışlamalı, gönlü uyanık olmalı, O'nu sevmeği ve sünnetine uymağı, Allahü teâlâdan dilemelidir. Eğer, ziyâret ettiği kabir, mensûb olduğu velînin kabri ise kalbinden dünyâ düşüncelerini çıkarıp, ondan feyz almağı beklemelidir. Kabir başında Kur'ân-ı kerîm okumak caizdir.

Dünyalığa, mala, şöhrete kavuşmak, saygı toplamak için rehberlik yapanlar, şeytanın vekîlleridir. Müseylemet-ül-kezzâb gibidirler.

Evliyânın, Allahü teâlâdan kendilerine gelen ni'metleri haber vermeleri, bulundukları yüksek dereceleri talebelerine bildirmeleri caizdir. Hadîs-i şerîfde; "Allahü teâlânın verdiği ni'metleri bildirmek, bunlara şükretmek olur" buyuruldu. Öğünmek haramdır. Kendindeki iyilikleri, ni'metleri, kendinden bilirse, Allahü teâlânın verdiğini düşünmezse, öğünmek olur. Ya'nî "Tezkiye-i nefs" olur. Bu ni'metlerin Allahü teâlâdan geldiğini bilir. Kendinin kusurlu olduğunu düşünürse, şükr olur.

İnsanların Allahü teâlâya yaklaşması, ancak Allahü teâlânın çekmesi ile olur. Eğer, vasıtasız doğrudan doğruya çekerse, "İctibâ" denir. Vâsıta ile çekmesi, iki türlü olur ibâdet yapmak ve riyâzet çekmek vâsıtası ile çeker. (Tasavvuf yolundaki vazîfelerin te'sîrleri tecrübe edilmiş olduğu için, bu nafile ibâdetleri yapmak tercih edilmektedir.) Buna "Sülûk" denir. Yâhud bir rehberin sohbeti vâsıtası ile "Cezb" eder. Bütün bu çekişlerin asıl sebebi, insanın kendi kabiliyetidir. Bu kabiliyetleri, insana yaratılışta verilir. İnsanların kabiliyetleri, istidâtları başka başkadır. İnsanın Allaha yaklaşmasına en büyük mâni, nefsinin şehvetleri ile bedenin ihtiyâç ve kötülükleridir. İkinci mâni, "Âlem-i emr" latifelerinin kendilerinden ve Rablerinden gâfil olmalarıdır. İnsanı Allahü teâlâya yaklaştıran ibâdetleri, riyâzetleri de, bir rehberin göstermesi lâzımdır. Riyâzet ve ibâdet yapmakla, hem nefs ve beden tezkiye bulur. Ya'nî kötülüklerden temizlenirler. Hem de, Âlem-i emrden olan latifeler, beden maddelerinden ve nefsten bulaşmış olan zulmetlerden tasfiye olur. Gafletten kurtulurlar. Tasavvuf yollarının çoğunda, önce sülûk yapılır. Önce, iki mâni ortadan kaldırılır. Böylece, Âlem-i emrin beş latifesi saf olur ve nefs "Makâmât-i aşere" denilen güzel huylarla bezenir. Bundan sonra, rehber sâliki Allahü teâlâya cezb eder. Bu sâlike "Sâlik-i meczûb" denir. Böyle ilerlemesine "Seyr-i afakî" denir.

Çünkü, rehber sâlikin temizlenmesini Âlem-i misâlde görerek anlar. Bu seyr çok güçtür ve uzun sürer. Allahü teâlâ Behâüddîn-i Buhârî'ye sülûkten önce cezb yapmasını ilham eyledi. Önce teveccüh ederek, her latifede zikr yaptırırlar. Her latifede fânî olurlar. Buna "Seyr-i enfüsî" denir. Seyr-i afakînin çoğu da, bununla birlikte hâsıl olur. Sonra, nefsi ve bedeni temizlemek için riyâzet yaptırılır. Bu sâlike, "Meczûb-i sâlik" denir. Bu seyr kolay ve çabuk olur. Nâkısların, câhillerin kendiliklerinden yaptıkları ibâdetlerle, terakkileri pek az olur veya hiç olmaz. Çünkü, bunların ibâdetlerinin sevâbı pek azdır. Elli sene ibâdet ile vilâyetin en aşağı derecesine yetişebilirler. O hâlde, yalnız mücâhede ve riyâzet ile vilâyet elde edilemez, ibâdetlerin, riyâzetlerin ancak sünnete uygun olanları fâidelidir. Bunun için, bid'atlerden sakınmak şarttır. Hadîs-i şerîfde; "Amelsiz söz kabûl olmaz. Niyetsiz amel kabûl olmaz. Sünnete uygun olmazsa, hiçbiri kabûl olmaz" buyuruldu. Ya'nî, hiçbirine sevâb verilmez. İbâdetlerin, riyâzetlerin, güç ve sıkıntılı olması değil, sünnete uygun olmaları lâzımdır.

"Çok sıkıntılı riyâzetler çekenlerin çok ilerledikleri, hârikalar gösterdikleri görülüyor. Buna ne dersiniz?" suâline şöyle cevap veririz:

Riyâzet çekerek, çeşitli hârikalar göstererek, dünyâ işlerinde menfaat elde edilebilir. Eski Yunan filozofları ve Hind

papazları böyle yaparlardı. Allah adamları, bunlara kıymet vermez. Nefsi kötülüklerden kurtarmak, şeytanı öldürmek, ancak sünnete uymakla mümkündür.

“Yukarıdaki cevâba göre, yalnız riyâzet yapılan tasavvuf yollarında kimsenin velî olmaması lâzım gelir. Buna ne dersiniz?” suâline de şöyle cevap veririz:

Tasavvuf yollarının hepsi sünnete uymaktadır. Ba’zılarına bid’at karışmış ise, başka işlerinde sünnete uymaları, bu bid’atin zararını giderebilir. Bunlara bid’at karışması, ictihâdlarında hatâ ettikleri içindir. Müctehidin hatâsı affolunur. Câhillerin, yalancıların hatâsı böyle değildir. Bunlar hep zarardadırlar.

Nâkıs ve kâmil herkes, daha kâmil olandan, daha çok feyz alabilir. Vilâyet ancak kâmilin sohbeti ile elde edilebilir. Nâkıslar, câhiller, “îctibâ” ile çekerek vilâyete kavuşduramaz. Çünkü, bunların Hak teâlâ ile münâsebetleri yoktur. Kâmil olan rehberin zâhirî halk ile, bâtını Hak ile olduğu için, Allahü teâlâdan aldığı feyzi, insanlara vererek, onları vilâyete kavuşdurur. İsrâ sûresinin 95. âyetinde meâlen; “Eğer yeryüzünde melekler olup yürüselerdi, onlara gökten peygamber olarak elbette melek gönderirdim” buyuruldu. Bunun içindir ki, Resûlullahın vefâtından sonra, görünüşde kendisi ile münâsebet kalmadığı için, herkes Kabr-i se’âdetten feyz alamaz oldu. Resûlullahın vârisleri olan âlimlerden, rehberlerden feyz alındı. Çünkü hadîs-i şerîfde; “Zâhir ve bâtın bilgilerinde âlim olanlar, peygamberlerin vârisleridirler” buyuruldu.

Kemâle yetişen, velî olan kimse, Allahü teâlâdan vasıtasız feyz alabilir, ibâdet yapmakla da yükselir. “Secde et ve Allaha yaklaş” meâlindeki âyet-i kerîme bunu bildirmektedir. Bu velî, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve evliyânın kabirlerinden de feyz alabilir.

Peygamberlerin insandan gönderilmesi, sohbette hâsıl olan te’sîr içindir. Çünkü, i’tikâd ve fıkıh bilgileri meleklerden de öğrenilebilir. Cibril hadîsi bunu göstermektedir. Çünkü, Resülullah; “Bu gelen Cebrâil idi. Size dîninizi öğretmek için gelmişti” buyurdu. Sohbetin te’sîri için, yol göstericilerden feyz alabilmek için, arada tam münâsebet (tanımak ve sevmek) bulunması lâzımdır. Vilâyet elde etmek için de, bu te’sîr lâzımdır.

Az kimse vardır ki, istidâdları çok kuvvetli olup, Peygamberin veya bir velînin rûhundan feyz alarak, vilâyet mertebesine kavuşurlar. Bunlara “Üveysî” denir. Eshâb-ı Kirâmın sohbeti de, feyz verdi. Fakat bir sohbet yetişmezdi. Çok defa sohbet etmek lâzım idi. Sonra gelen evliyânın sohbetleri, ancak riyâzet çekmekle birlikte te’sîr etti.

Allahü teâlâ, insanlarda kendine yaklaşmak ve kendini tanımak istidâdını yarattı. Bu istidâdın miktarı herkeste başkadır.

Farzları, vâcibleri yaptıktan ve haramlardan, şüphelilerden kaçtıktan sonra, nafile ibâdetlerin en te’sîrlisi zikrdir. Her zaman Allahü teâlâyı zikretmelidir. Hadîs-i şerîfde: “Cennettekiler, ençok, dünyâda Allahü teâlâyı zikretmeden geçirdikleri zamanlar için üzülürler” buyuruldu. Fenâ-i nefs hâsıl olmadan önce, diğer nafile ibâdetleri yapmakla ve Kur’ân-ı kerîm okumakla Allahü teâlâya yaklaşılamaz. Bâtını temizlemedikçe, bunlarla terakki olmaz. Batını temizlemek, Allahı zikr etmekle olur. Hadîs-i şerîfde; “Zikrin en iyisi, Lâ ilahe illallah’tır” buyuruldu. Bunun için boş zamanlarda hep bu “Kelime-i tevhîd”i okumalıdır. Bundan sonra kalan zamanlarda, âhıret adamları ile, sâlihlerle görüşmeli, sohbet etmelidir. Sâlih kimse bulamazsa, mürtedlerle, bid’at sahibleri ile, fâsıklarla arkadaşlık etmemeli, bunlarla oturmamalıdır. Haram işleyenlere “Fâsık” denir. Sâlih kimselerin kitaplarını okumalıdır. Din câhilleri ile, dünyâya düşkün olanlarla ve mezhebsizlerle görüşmemelidir. Bunlarla görüşmek, insanın bâtınını (kalbini, rûhunu) harâb eder. Evliyânın sohbetinde bulunmak, zikrden ve diğer nafile ibâdetten daha fâidelidir. Eshâb-ı Kirâm, birbirlerini görünce; “Biraz benimle otur. İmânımı tâzeliyeyim” derlerdi. Celâleddîn-i Rûmî buyuruyor ki:

“Evliyâ yanında geçen az zaman, Faidelidir yüzyıllık takvâdan!

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr buyuruyor ki:

“Kılınabilir her zaman nafile namaz, Bizim sohbetimiz bir daha bulunamaz!”

Birisine; “Bâyezîd’in sohbetinde bulun!” dediler. “Ben her ân Rabbimin sohbetindeyim” dedi. “Bâyezîd’in sohbeti sana daha fâidelidir” cevâbını verdiler. Ya’nî, cenâb-ı Hakdan, O’na bağlılığın ve istidâdın kadar feyz alabilirsin. Bâyezîd’in

sohbetinde ise, onun yüksek derecesine uygun feyzlere kavuşursun demek istediler.

Kötü arkadaşlarla hiç görüşme, O, zehirli yılandan da fenâdır! Yılan alır insanın canını, O alır canını, îmânını!

Senâullah-i Pâni-püti hazretlerinin “Tefsîr-i Mazharî”sinin bazı kısımları şöyledir:

Müttekî, kendisine âhırette zarar verecek olan; şirk, günah ve mâlâya’nî (fâidesiz şeyler) ile meşgûl olmaktan alıkoyan herşeyden sakınan kimsedir. Mâlâya’nîden ve Allahü teâlânın zikrinden alıkoyacak şeylerden sakınmak, takvânın en yüksek derecesidir.

İbn-i Ömer buyurdu ki: “Takvâ, kendini hiçbir kimseden daha hayırlı görmemektir.”

Nu’man bin Beşîr’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu İd: “Dikkat ediniz! Bedende bir et parçası vardır. O sâlih (iyi) olunca bütün beden (a’zâlar) iyi olur. O bozuk olunca, bütün beden bozuk olur. Dikkat ediniz! O (et parçası), kalbdir.” Tasavvuf ehli, bu hadîs-i şerîfdeki kalbin salâhını (iyi olmasını) Fenâ-ül-kalb (kalbin fenâ bulması) ta’biri ile ifâde etmiştir. Kalb bu mertebeye gelince, iyi işler yapar, harama düşmek korkusu ile şüpheli şeylerden sakınır.

Şehr bin Havşeb (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: “Müttekî; mahzurlu olan bir şeyi yapmamak için, mahzurlu olmayan şeyi bile terkeden kimsedir.” Harama düşmemek için şüpheli olan şeyleri terkeden kimse, namusuna ve dînine şüphe getirecek şeylerden kendisini muhafaza etmiş olur.

Şüphelilerin içine düşen kimse harama düşer. Onun durumu; yasak olan korunun kenarında sürülerini otlatan ve sürülerinin o yasak olan koruya girmesi pek yakın olan çobanın durumuna benzer.

Günah işlemekle kalbin kararması: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Mü’min günah işlediği zaman, kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Eğer tövbe eder, o günahtan vaz geçer ve Allahü teâlâdan affını isterse, o siyah leke gider ve kalbi parlar. Eğer günah işlemeye devam ederse, siyah nokta büyür ve kalbini kaplar.” Nitekim Kur’ân-ı kerîmin, Mutaffifîn sûresinin 14. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Hayır (onların zannettikleri gibi değil)! Doğrusu onların kazandıkları günahlar, kalblerini kaplamıştır” buyuruldu.

Kalbin siyahlaşması, bu hadîs-i şerîfte bildirilen kalbin bozulmasıdır. Mü’minin işlediği günahın durumu böyle olursa, kâfirin inkârının onda neler yapacağı buradan kolayca anlaşılır.

Mü’minlerin imtihan edilmesi: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: “Ey mü’minler, (itaatkârı, âsî olandan ayırt etmek için) sizi biraz korku, biraz ocuk, biraz da mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiltme ile andolsun imtihan edeceğiz. Ey Habîbim! Sabredenlere (lütuf ve ihsânlarımı) müjdele.” (Bekâra-155) Ya’nî; Ey Muhammed’in (aleyhisselâm) ümmeti! Size verilen belâ ve musibetlere sabredip, benim kazama boyun eğip eğmediğinizi denemek için size (belâ ve musibet) veririz. Eğer siz, sabreder ve kazama râzı olursanız, size semâdan bereketler göndeririz. (Allahü teâlânın, böyle bir imtihanı, olmadan önce haber vermesi, onların, kendilerini böyle bir imtihana alıştırmaları, hazırlamaları içindir.)

Ebû Mûsel Eş’arî (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Resûlullah. (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kimsenin oğlu vefât ettiği zaman, Allahü teâlâ meleklere; “Kulumun çocuğunu mu aldınız?”, buyurur. Melekler; “Evet” derler. Allahü teâlâ; “Gönlünün meyvesini mi aldınız?” buyurur. Melekler; “Evet” diye cevap verirler. Allahü teâlâ; “O (kulum) ne dedi?” diye sorduğunda da; “İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci’ûn: Biz Allahü teâlânın kuluyuz ve yine O’na döneceğiz” diyerek sana hamdetti” derler. Bunun üzerine Allahü teâlâ; “O kuluma Cennette, “Hamd Evi” isminde bir ev yapınız” buyurur.” Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî rivâyet etti ve hasen hadîs olduğunu bildirdi.

Ölümü temenni etmek: Günah işlemekten, ibâdet ve tâatlarda eksiklik olmasından korkmak sebebiyle ölümü temenni etmek kat’î olarak caizdir. Bundan başka ölümü temenni etmek, Allahü teâlâya kavuşma arzusuyla da olur. Bu şekildeki ölümü temenni etmek övülmüştür ve selef-i sâlihînde görülmüştür. Çünkü onlarda, Allahü teâlâya kavuşmaktan başka bir arzu kalmamıştır. Ubâde bin Sâmit’in bildirdiği bir hadîs-i şerîfde, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse,

Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez.” Bunun üzerine Hazreti Âişe ve Resûlullahın ba’zı zevceleri; “Biz de ölümü istemeyiz” dediler. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Bu (sizin dediğinizden başkadır.) Mü’mine ölüm ânında Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğu ve ona yapacağı ikramları müjdelenir. İşte o zaman, o mü’mine, önündeki bu ni’metlerden daha sevimli birşey olmaz. Bu müjdeyi alan mü’min bir an önce Allahü teâlâya kavuşmayı ister. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kâfir olan kimseye de vefâtı sırasında düçâr olacağı azâb bildirilir. O zaman kâfir ölümü istemez, o zaman ona önündekinden daha kötü birşey olmaz. Bundan dolayı Allahü teâlâya kavuşmayı istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez.” Evliyâya ölüm yaklaştığı zaman, Allahü teâlânın râzı olduğunun müjdelenmesi, ya keşf ile, ya gizliden birisinin sözü ile, yahut başka şekillerle, ya o sırada üzerlerine inen pekçok bereketi tatmakla, yahut da Melek-ül-mevt’i ve rahmet meleklerini görmek sûretiyle olur. Kâfirin azâb ile korkutulması, öleceği sırada Melek-ül-mevt’i ve azâb meleklerini (onları korkutacakları şekilde) görmek sûretiyle olur.

İbn-i Sa’d ve Şeyhayn (İmâm-ı Buhârî ve Müslim) rivâyet ettiler ki: “Hazreti Âişe (radıyallahü anha) buyurdu ki: “Her peygamber, dünyâ veya âhıreti seçme arasında muhayyer bırakılır. Sonra vefât eder” diye duyardım. Resûlullahın hastalıkları şiddetlendiği bir sırada Nisa sûresinin; “... Allahın kendilerine ni’met verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler” meâlindeki 69. âyet-i kerîmesini okuduğunu işittim. Bundan bende, Resûlullahın (aleyhisselâm) dünyâ ile âhıret arasında muhayyer bırakıldığı zannı meydana geldi.

Nesâî şöyle bildirdi: “Hazreti Âişe (radıyallahü anha) buyurdu ki: “Resûlullah (aleyhisselâm) kucağımda iken, rahatsızlığı ağırlaşmıştı. Ben: “Yâ Rabbî! Ondan bu rahatsızlığı gider!” diye duâ ediyordum. Bir müddet sonra elini elimden çekti ve “Allahü teâlâdan Refîk-i A’lâyı istiyorum” buyurdu.

Taberânî de şöyle bildirdi: “Melek-ül-mevt, İbrâhim aleyhisselâmın rûhunu almak için gelmişti. İbrâhim aleyhisselâm; “Ey Melek-ül-mevt! Hiç dost dostun canını alır mı?” deyince, Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmın bu sözünü bilmekle beraber, Melek-ül-mevt bu sözü Allahü teâlâya arz etti. Allahü teâlâ, Melek-ül-mevt’e; “Sen de İbrâhim’e; “Hiç dost dosta kavuşmak istemez mi? de!” buyurdu. Melek-ül-mevt İbrâhim’in (aleyhisselâm) yanına gelince, İbrâhim aleyhisselâm; “Hemen rûhumu al” dedi.

Selef-i sâlihîn, sıhhat hâlinde iken ölümü istememişlerdir. Fakat günaha düşmekte ve ibâdetleri yapmakta eksiklik olmasından korktukları zaman ölümü istedikleri görülmüştür.

Buradan anlaşıldığı gibi, kişinin malına, vücûduna ve çoluk-çocuğuna gelen bir zarardan dolayı ölümü temenni etmesi ve bunun için duâ etmesi caiz değildir. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Sizden birisi, kendine gelen bir zarardan dolayı ölümü temenni etmesin. Muhakkak ölümü istiyorsa; “Allahım! Yaşamak hakkımda hayırlı ise beni yaşat. Ölüm hakkımda hayırlı ise benim canımı al” desin” buyurdu. Buhârî’deki bir başka hadîs-i şerîfde de; “Sizden birisi ölümü temenni etmesin. Ölüm gelmeden ölümü için duâ etmesin. Çünkü o öldüğü zaman ameli kesilir. Mü’minin yaşaması onun hayrının artmasına vesile olur.”

Ahmed bin Hanbel, Ebû Ümâme’den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûr-u şerîflerinde oturuyorduk. Bize nasihatte bulundu. Peygamberimizin mübârek sözleri bize çok te’sîr etti, kalblerimiz inceldi. Orada bulunan Sa’d bin Ebî Vakkâs pekçok ağladı ve; “Keşke ölseydim” dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) “Ey Sa’d! Benim yanımda mı böyle ölümü temenni ediyorsun?” buyurdu. Bu sözlerini üç defa tekrar ettikten sonra; “Ey Sa’d! Eğer Cennet için yaratılmış isen ömrünün uzun olup, âmelinin güzel olması senin için daha hayırlıdır” buyurdu. İşte malına, canına ve çoluk çocuğuna bir zarar gelen kimse, istiğfar (estağfurullah el-azîm) okuyarak, Allahü teâlâdan affını ve mağfiret olunmasını istemeli, sâlih ameller yapmak için gayret göstermeli ve günahlardan sakınmalıdır. Bundan dolayıdır ki, Resûlullah (aleyhisselâm), ölümü istemekten menetmiştir.

Allahü teâlânın evliyâsı: Yûnus sûresi 62. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Biliniz ki, Allahü teâlânın evliyâsı için azâb korkusu, ni’metlere kavuşmamak üzüntüsü yoktur” buyuruldu. Allahü teâlânın evliyâsı, Allahü teâlânın zikrine dalmış, gece gündüz onu tesbih edip hiç gevşeklik göstermeyen cenâb-ı Hakkın sevgisi ile dolup, sevdiğini sâdece O’nun için seven, sevmediğini de yine O’nun için buğzeden, verdiğini Allah için veren, vermediğini Allah için vermiyendir. İşte bunlar, Allah

için sevişenlerdir. Tasavvuf büyükleri bu sıfata, “Fenâ-ül-kalb” ismini vermektedirler.

Böyle bir velî, zâhirini ve bâtınını süsleyebilmesi için, Allahü teâlânın beğenmediği amellerden şirk, hased, kin, kibir, nefsin arzu ve istekleri gibi kötü huylardan sakınır. Tasavvuf büyükleri; “Nefsinin isteklerini yapmayan, kötü huylardan sakınan, iyi amel ve ahlâk sahibi olanlara, şeytan zarar veremez” buyurdular.

Îmânın mahalli kalbdir. Kâmil îmân, kalbin Allahü teâlânın zikri ile mutmain olması, bir an için O’nu hatırlamaktan ve anmaktan gâfil olmaması, O’ndan başkasına meyl etmemesi, yönelmemesidir.

İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretleri de şöyle buyurdu: “Kendisini herhangi bir kimseden hayırlı ve üstün gören kimse, ma’rifetullahtan mahrûm kalır.”

Ebû Dâvûd, Hazreti Ömer’den (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlânın ba’zı kulları vardır ki, peygamber veya şehîd değildirler. Fakat peygamber ve şehîdler bile, kıyâmet gününde onların Allahü teâlâ katındaki derecelerine gıbta ederler.” Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); “Yâ Resûlallah! Onların kimler olduğunu bize haber ver” dediler. Peyamber efendimiz (aleyhisselâm); “Onlar aralarında herhangi bir akrabalık bağı ve mal alışverişi olmadığı hâlde, birbirini sırf Allahü teâlânın rızâsı için seven kimselerdir. Onların yüzleri nurludur. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar mahzûn oldukları zaman onlar mahzûn olmazlar” buyurup, “Biliniz ki, Allahü teâlânın evliyâsı için azâb korkusu yoktur” meâlindeki Yûnus sûresinin 62. âyet-i kerîmesini okudular.

Allahü teâlânın velî kullarından olmak, vasıtasız yahut bir vâsıta veya birkaç vâsıta ile, Resûlullahdan (aleyhisselâm) istifâde etmek sûreti ile olur. Allahü teâlânın velî kullarından olabilmek, bu mertebeye kavuşabilmek için muhabbetle, ya Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek sohbetlerinde bulunmak, O’nun emirlerine itaat etmek, veya Resûlullah efendimizin vekîli, vârisi durumunda olan zâtın yanında böyle muhabbetle bulunmaktır. Kişi, bu iki yol ile Allahü teâlânın muhabbetini elde eder. Kalbi, kalıbı (bedeni) ve nefsini Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek ahlâkı ile ahlâklandırmış olur. Allahü teâlâyı, sünnet-i seniyye üzere pekçok zikreder. Sünnet-i seniyyeye uymak, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) istifâdeyi arttırır. Zikr, kalbin cilâsıdır. Kalb cilalanınca da, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) istifâde daha da çok olur. Nitekim Peygamberimiz; “Herşeyin bir cilâsı vardır. Kalbin cilâsı ise zikrdir (Allahü teâlâyı anmaktır)” buyurdu.

Mu’az bin Cebel (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Peygamber efendimiz buyurdu ki: “Allahü teâlâ buyurdu ki: Benim için birbirini sevenlere, benim için bir araya gelip oturanlara, benim için birbirini ziyâret edenlere, benim için birbirine verenlere muhabbetim vâcibdir.”

İbn-i Mes’ûd buyurdu ki: Bir kişi Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) geldi ve; “Yâ Resûlallah! Bir topluluğu sevip onlar gibi amel yapmayan bir kimse hakkında ne buyurursun?” diye sordu. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Kişi sevdiği ile beraberdir” buyurdu.

Ebû Zer (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Yâ Ebâ Zer! Seni, dünyâ ve âhıret iyiliklerine kavuşturacak şeyi bildireyim mi: Zikir ehlinin meclislerinden ayrılma. Yalnız olduğun zaman gücün yettiği kadar dilinle Allahü teâlâyı zikret (an), Allah için sev ve Allah için buğzet.”

Yine Ebû Zer (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Allahü teâlânın en râzı olduğu amel: Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir.”

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, Cebrâil’i çağırır ve; “Ben falancayı seviyorum (ondan râzıyım), onu sen de sev” buyurur. Cebrâil de o kimseyi sever. Sonra semâda şöyle nidâ eder: “Allahü teâlâ falancayı seviyor, onu siz de seviniz.” Semâdakiler de o kimseyi sever. Artık o kimse yeryüzünde herkes tarafından kabûl görür. Allahü teâlâ bir kuluna buğzettiği zaman, Cebrâil’i çağırır ve; “Ben falancaya buğz ediyorum, sen de ona buğzet” buyurur. Cebrâil, o kimseye buğzeder. Sonra; “Ey semâdakiler! Allahü teâlâ falancaya buğzediyor, siz de ona buğzediniz” der. Semâdakiler de o kimseye buğzeder. Artık o kimseye yeryüzündekiler buğz ederler.”

Evliyânın alâmeti: Begavî (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (aleyhisselâm) Allahü teâlânın evliyâsının kimler olduğu suâl edilince buyurdu ki: “Görüldüklerinde Allahü teâlâ hatırlanır.” Bir hadîs-i şerîfde de; “Allahü teâlâ buyurdu ki: Benim velî kullarım o kimselerdir ki, ben anılınca onlar, onlar anılınca ben hatırlanırım” buyuruldu.

Bundan dolayı Allahü teâlânın velî kulları ile beraber olmak, Allahü teâlâ ile beraber olmak gibidir. Onları görmek, Allahü teâlâyı hatırlatır. Onların anılması, Allahü teâlânın anılmasına sebep olur. Allahü teâlâ, velî (sevdiği) kullarına feyz ve ma’rifetleri alma ve insanlara te’sîr etme kabiliyeti vermiştir.

Zannedildiği gibi evliyânın alâmeti, fevkalâde hâller göstermek ve kimsenin bilmediğini bilmek değildir. Çünkü çok velîde bu hâller bulunmaz. Hattâ velî olmayanlarda görülen böyle hâller, istidraçtır. Tasavvuf büyükleri; “Evliyânın kerâmetlerini gizlemeleri lâzımdır. Kerâmetle bir kimsenin diğerine üstünlüğü anlaşılmaz. Büyüklerin çoğu, kendilerinde çok kerâmetin görünmesini istemezlerdi” buyurdular.

Yûnus sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Onlar (Allahü teâlânın velî kullan) için dünyâ hayâtında da (Kur’ân-ı kerîmin ve Peygamberin haberleriyle), âhırette de (Cennetle) müjdeler vardır. Allahü teâlânın kelimelerinde (verdiği sözlerde) asla bir değişme yoktur. İşte bu (Cennetle müjdelenme) en büyük kurtuluştur.” Allahü teâlânın velî kulları için dünyâdaki bu müjdeler, Resûlullahın vahiy yoluyla umûmî ve husûsî olarak haber verdikleri müjdelerdir. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), daha dünyâda iken aşere-i mübeşşerenin tek tek isimlerini sayarak, Cennetlik olduklarını bildirmiştir. Bir hadîs-i şerîfde; “Sana gelince ey Ebû Bekr! Ümmetimden ilk önce sen Cennete gireceksin” buyuruldu. Eshâb-ı Kirâm için buyurulan ba’zı müjdeleyici hadîs-i şerîfler şöyledir: “Kıyâmet günü; yerinden (mezarından) ilk önce ben, sonra Ebû Bekr, sonra Ömer kalkacaktır.” “Her peygamberin bir refîki (arkadaşı) vardır. Benim Cennetteki refîkim Osman’dır.” Hazreti Ali için de; “Senin bana yakınlığın, Hârûn’un Mûsâ’ya olan yakınlığı gibidir. Ancak şu var ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir” buyurdu. “Fâtıma benden bir parçadır. Onu gadablandıran beni gadablandırmış olur.” “Ensârı (Medîne-i münevverelileri) sâdece mü’minler sever. Münâfıklardan başkası onlara buğzetmez. Onları seveni Allahü teâlâ sever. Onlara buğz edene Allahü teâlâ buğz eder.” “Eshâbıma dil uzatmayınız. Çünkü sizden birisi Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birisinin bir müd veya yarısı kadar olan infaklarına ulaşamaz.”

Ni’mete şükretmek: Hûd sûresi 9. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: “İnsanoğluna, tarafımızdan bir rahmeti (sıhhat, emniyet ve zenginlik gibi bir ni’meti) tattırıp, sonra o ni’meti ondan çekip alıversek, şiddetli bir ümitsizliğe kapılır.” (Ya’nî, kendinden alınan o ni’metin benzerinin tekrar kendisine verilmesinden ve Allahü teâlânın geniş olan lütuf ve ihsânından ümidini keser. Çünkü insanoğlunun sabrı azdır. Allahü teâlâya i’timât etmez, O’nun kazasına teslim olmaz.) Aynı âyet-i kerîmenin devamında meâlen; “(O) nankör bir kimse olur” buyuruluyor. Çünkü o, Allahü teâlânın daha önce verdiği ve hâlen içerisinde bulunduğu ni’meti unutur. Hâlbuki insan, her an Allahü teâlânın kendisine verdiği ni’metler içerisindedir. Âyet-i kerîmede; “Şayet ona dokunan bir sıkıntıdan sonra (hastalıktan sonra sıhhat, fakirlikten sonra zenginlik gibi) bir ni’meti tattırsak, andolsun; “Benden musibet gitti diyecektir.” (O muhabbetleri giderenin Allahü teâlâ olduğunu söylemeyecek, bu sebeple Allahü teâlâya şükretmeyecektir. Kendisinden musibetin gitmesini zamanın âdeti olarak kabûl edecek; “Zamanın îcâbı böyledir” diyecekdir.) Çünkü o, (o ni’met sebebiyle) şımarır” buyuruluyor. Ya’nî insan, kendisine ni’met geldiğinde, ben bu ni’mete lâyığım” zannına kapılır. Kendisini başkalarından üstün görür. Bu şımarıklık ve öğünmesi, onu, Allahü teâlâya şükretmekten alıkor. Yine âyet-i kerîmenin devamında meâlen; “Sıkıntılara sabredip, sâlih amel işleyenler böyle değil” buyuruluyor. Ya’nî, mü’minler, kendilerinden ni’met alındığı zaman ümitsizliğe kapılmazlar. Önceki ve içerisinde bulundukları ni’metleri unutup nankörlük yapmazlar. Bilâkis Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını umarlar. Allahü teâlânın daha önce verdiği ve hâlen içerisinde bulunduğu ni’metlerine şükrederler. Cenâb-ı Hakkın lütfuna ve ihsânına kavuştukları zaman şımarmazlar, insanlara karşı övünmezler. Belki, verdiği ni’metten dolayı Allahü teâlâya şükrederler. Süheyb’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Mü’minin işi ne kadar hayret vericidir. Çünkü onun işi hep hayrdır. Bu hâl sâdece mü’mine mahsûstur. Ona bir genişlik isâbet ederse, o bundan dolayı Allahü teâlâya şükreder. Bu onun için hayr olur. Ona bir zarar isâbet ederse, sabreder. Bu da onun için hayr olur.” Yukarıda geçen âyet-i kerîmenin devamında meâlen; “İşte o sabreden ve şükredenler için mağfiret ve büyük bir ecir vardır”

buyuruluyor. Ya'nî, Allahü teâlâ onların günahlarını af ve mağfiret eder. Onlar için Allahü teâlânın rızâsı ve Cennet vardır.

Âhırette iyi amellerin karşılığını görememek: Hûd sûresi 15. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruldu: "Ameli ve iyiliği ile kim dünyâ hayâtını (dünyâda uzun müddet kalmayı ve sıhhati) ve zînetini (mal, çoluk-çocuk, hizmetçi v.s.) isterse, onlara dünyâda iken güzel amellerinin, karşılığını bol bol veririz. Ecirlerinden, hiçbir şey eksik bırakılmaz. (Fakat) onlar için âhırette karşılık olarak sâdece nâr (ateş) vardır. (Çünkü onlar, dünyâda iken iyi amellerinin karşılığını tam olarak aldılar. Geriye yalnız onlar için kötü amellerinin günahları kaldı). Âyet-i kerîmede; "Dünyâda iken yaptıkları iyilikler boşa gitmiştir" buyuruluyor. Ya'nî onlar için âhırette sevâb kalmamıştır. Veya onlar âhirette sevâbla karşılaşmazlar. Çünkü, onlar dünyâda iken yaptıkları amelleri Allah için yapmamışlardır ki, Allahü teâlâ onlara, yaptıkları böyle amellere ecir versin. Âyet-i kerîmede meâlen; "Zâten onların (dünyâda) yaptıkları (iyilikler) boşa gitmiştir" buyuruldu. Bu âyet-i kerîme kâfirler hakkındadır.

Hazreti Ömer anlattı: "Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) saâdethânelerinde (evlerinde), içerdeki eşyalara bir göz gezdirdim. Üç şeyden başka birşey göremedim. Bunun üzerine; "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâya duâ et de, ümmetine genişlik versin. Çünkü Allahü teâlâ, Farslar (iranlılar) ve Rumlara genişlik, bol dünyalık verdi. Hâlbuki onlar Allahü teâlâya ibâdet etmiyorlar" dedim. Resûlullah efendimiz yaslanmışlardı. Doğrularak oturdular ve şöyle buyurdular: "Onlar dünyâdaki iyiliklerinin karşılığını peşin aldılar."

Fakat mü'minlerin âhıreti istemesi dünyâyı istemesinden fazladır. Onlar, âhıreti dünyâya tercih ederler ve dünyâda yaptıkları iyiliklerin karşılığını görürler. Âhırette de ecir ve sevâba kavuşurlar. Kâfirler ise dünyâda yaptıkları iyiliklerin karşılığını dünyâda iken alırlar. Âhırete gittiklerinde, kendilerini kurtaracak hiçbir iyiliklerini bulamazlar. Yukarıda bildirilen; "Onlar için âhırette karşılık olarak sâdece nâr vardır" âyet-i kerîmesinin, riyakarlar için olduğu da söylenmiştir. Riya yapanlar hakkında Sa'îd bin Fudâle'nin (radıyallahü anh) bildirdiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Allahü teâlâ kıyâmet gününde insanları topladığı zaman, bir münâdî şöyle seslenir: "Kim yaptığı bir işte Allahü teâlâya (başka) birisini ortak yapmış ise, o işin sevâbını cenâb-ı Haktan başkasından istesin."

İstikâmet (Doğruluk): Hûd sûresinin 112. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Emrolunduğun gibi istikâmet üzere (dosdoğru) ol" buyuruldu. Buradaki istikâmet (doğruluk) i'tikâdda ve ameldeki doğruluktur. İbn-i Abdullah Sekafi şöyle anlattı: "Birgün Peygamber efendimize (aleyhisselâm); "Ey Allahın Resûlü! Bana İslâmiyetle alâkalı öyle birşey öğret ki, artık hiç kimseye birşey sormayayım" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlâya îmân ettim de ve sonra da dosdoğru ol" buyurdu.

İstikâmetin ma'nâsı çok şümûllüdür. Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İstikâmet, Allahü teâlânın emrettikleri ve yasaklardan nehyettikleri şeyler üzerine dosdoğru olmak, doğru yoldan sapmamak demektir." Böyle olmak kolay değildir. Bu sebeple tasavvuf büyükleri; "İstikâmet, kerâmetin üstündedir" buyurmuşlardır. Begavî, İbn-i Abbâs'ın (radıyallahü anh) şöyle buyurduğunu nakletti: Asr-ı seâdette, Resûlullaha (aleyhisselâm) bu âyet-i kerîmeden daha şiddetlisi inmedi. Onun için bu âyet-i kerîmenin içerisinde bulunduğu Hûd sûresi için; "Hûd sûresi beni ihtiyârlattı" buyurdu. İbn-i Abbâs'ın bu sözü şuna delâlet etmektedir: Hûd sûresi Resûlullah efendimize pek şiddetli ve ağır gelmiştir. Bu sebeple; "Hûd sûresi beni ihtiyârlattı" buyurmuştur. Resûlullah efendimizin böyle buyurması, istikâmeti emreden âyet-i kerîme sebebiyledir. Gerçi Resûlullah (aleyhisselâm) yüksek bir ahlâk ve istikâmet üzere yaratılmış ise de, bu emir, ümmetine ağır geleceği için, ümmetine olan şefkatinden dolayı böyle buyurmuştur.

Bir de, bu sûrede geçmiş ümmetlerin helakini bildiren hâdiseler anlatılmıştı. Bu sebeple, ümmetinden zâlim olanların da helak olacağı tehdit edilmektedir. Aynı zamanda bu sûrede kıyâmet gününün dehşetli hâllerinden de bahsedilmektedir. Bunun için de Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Bu sûre benî ihtiyârlattı" buyurmuştur. Yoksa, istikâmet üzere olmak, Peygamberimize (aleyhisselâm) ağır geldiğinden böyle buyurmamışlardır.

Allahü teâlâyı anmak, O'ndan istemek: A'râf sûresi 55. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin" buyuruyor. (Ya'nî Allahü teâlâyı anınız, O'na ibâdet ediniz, O'ndan hacetlerinizi isteyiniz.)

Gizlilik ihlâsın delîlidir. Riyadan pek uzaktır. Zikir, riya karışmadığı zaman, ister cehri olsun ister gizli olsun, mutlak olarak ibâdettir. Gizli zikir daha faziletlidir. Âlimler bunun üzerinde icmâ etmişlerdir.

Zikir üç çeşittir 1- Açıktan yapılan zikir: Ancak açıktan zikri îcâbettiren bir sebep varsa, o zaman açıktan zikir, gizli zikirden daha faziletli olabilir. Ezan, telbiye ve benzerleri böyledir. 2-Gizli olarak dil ile zikretmek: Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm); "Dilin, devamlı Allahü teâlâyı zikretsin" buyurmasından muradı, gizli zikirdir. 3- Kalb, rûh ve nefs ve başkası ile zikir: Dil, bu zikre iştirâk etmez. Bu zikri hafaza melekleri bile duymazlar. Hazreti Âişe vâlidemiz, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) hafaza meleklerinin bile duymadığı bu zikrin mükâfâtının, kıyâmet gününde yetmiş kat olacağını, Allahü teâlânın, kıyâmet gününde mahlûklarını hesap vermeleri için toplayacağını, hafaza meleklerinin kullar hakkında yazdıktan ve tesbit ettikleri ile geleceklerini, cenâb-ı Hakkın, hafaza meleklerine; "O kulun başka birşeyi kaldı mı?" diye soracağını, Onlar da; "Bildiklerimizden ve yazdıklarımızdan onun hakkında hiçbirşey kalmadı" diye söyleyeceklerini, bunun üzerine Allahü teâlâ; "Onun sizin bilmediğiniz sevâbı var. O gizli zikirdir" buyuracağını bildirmiştir.

Duâ: A'râf sûresi 55. âyet-i kerîmesinin devamında meâlen; "Şüphesiz Allahü teâlâ bağırıp çağırarak haddi aşanları sevmez" buyuruyor. Burada, duâda; peygamberlerin derecelerini, semâya çıkmayı veya ölmeden önce Cennete girmeyi ve daha akla ve âdete aykırı olan şeyleri istemek, fâidesiz, boş şeyleri istemek duâda haddi aşmak olduğu bildirildi. Haddi aşmak dinin hududundan çıkmaktır. Buna göre âyet-i kerîmedeki haddi aşmaya yukardaki duâ şekilleri girdiği gibi, günah olan birşey için duâ etmek veya "Duâ ettim, kabûl olmadı" demek, İslâmiyette bildirilmeyen isimlerle duâ etmek ve buna benzer husûslar da girmektedir.

Secde sûresi onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "(Ey Resûlüm, onlara) de ki: "Sizin canınızı almağa vekîl kılınan ölüm meleği (Azrail) canınızı alacak" buyuruluyor. Melek-ül-mevt, mü'mine en güzel sûrette, kâfirlere ise en çirkin sûrette görünür. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: "Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmı kendisine halîl (dost) edinince, Melek-ül-mevt, bunu İbrâhim aleyhisselâma müjdelemek istedi. Allahü teâlâ da ona izin verdi. Bu izni alan Azrail aleyhisselâm, müjdeyi getirdi. Müjdeyi alan İbrâhim aleyhisselâm; "Elhamdülillah" diyerek cenâb-ı Hakka hamd ettikten sonra; "Ey Melek-ül-mevt! Kâfirlerin rûhlarını nasıl aldığını bana göster" dedi. O da; "Ey İbrâhim (aleyhisselâm)! Onu görmeğe gücün yetmez, tahammül edemezsin! diye arz etti. Sonra Melek-ül-mevt, İbrâhim'e (aleyhisselâm), ağzından ve vücûdundaki deliklerden Cehennem ateşi çıkan ve başı göğe değen simsiyah bir insan sûretinde göründü. İbrâhim aleyhisselâm; "Ey Melek-ül-mevt! Eğer, kâfirler seni bu hâlde görmekten başka bir belâ ve musibetle karşılaşmasa idi, sâdece bu onlar için kâfi gelirdi" dedi.

İbrâhim (aleyhisselâm) bu defa da mü'minlerin rûhlarını nasıl aldığını göstermesini istedi. Melek-ül-mevt, İbrâhim'e (aleyhisselâm), pek yakışıldı ve beyaz elbiseler içerisinde bir genç sûretinde göründü. Bunu gören İbrâhim (aleyhisselâm); "Ey Melek-ül-mevt! Mü'min vefât edeceği zaman, seni bu sûrette görmekden başka, sevinçli hâller ile karşılaşmasa bu mü'minler için kâfi gelirdi" dedi.

Ka'b'dan bildirildiğine göre: Melek-ül-mevt mü'minin rûhunu alırkenki olduğu sûreti, İbrâhim aleyhisselâma gösterdi. İbrâhim aleyhisselâm öyle bir nûr ve yüksek hâller gördüler ki, bunları Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. İbrâhim (aleyhisselâm), Melek-ül-mevt'in, kâfir ve fâcirlerin rûhunu alırkenki sûretini görünce, şiddetli bir şekilde ürperdi. Aynı âyet-i kerîmenin devamında meâlen; "Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz" buyuruluyor. Öldükten sonra, rahmet melekleri mü'minin rûhunu yedinci dünyâ semâsına kadar götürür. Kâfirlerin rûhunu da azâb melekleri alır ve birinci semânın kapısını çalarlar. Fakat açılmaz. Bunun üzerine kâfirin rûhu atılır. (Cehennemin dibine, Âlem-i siccîne indirilir.)

Bu âyet-i kerîmenin bir ma'nâsı da şöyledir: "Haşrdan sonra, diri olduğunuz hâlde hesap yerine döndürülürsünüz. Burada herkes yaptığının karşılığını görür."

Allahü teâlâ, onların haşrdan sonraki hâlini şöyle beyân eyledi: "(Ey Resûlüm! Kıyâmette) müşrikleri Rableri huzûrunda başlarını eğerek; "Ey Rabbimiz! Bize va'd ettiğini gördük, peygamberlerin doğruluğunu işittik. Şimdi bizi (dünyâya) geri çevir, sâlih bir amel işleyelim. Çünkü (inkâr ettiklerimize tamamen ve) yakînen inandık..." derlerken bir görsen!..."

Emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker: Asr sûresinde cenâb-ı Hak meâlen; "Asra yemîn olsun ki" buyuruyor. İbn-i Keysânî "Asr" ile, murâd-ı ilâhînin, gece ve gündüz olduğunu söyledi. Hasen (radıyallahü anh); "Asr", güneşin tam ortaya gelmesinden batışına kadar olan zamandır dedi. Mukâtil (radıyallahü anh) ise, ikindi namazıdır dedi.

"Muhakkak insan (büyük bir) hüsrandadır." Çünkü insan, nefsini, ömrünü ve malını ebedî âhıret hayâtında fâidesi olmayacak şeylerde harcamakta, yok etmektedir. Âyet-i kerîmenin devamında meâlen; "Ancak, îmân edip, amel-i sâlih yapanlar, birbirlerine hakkı, sabrı tavsiye edenler müstesnadır" buyuruldu.

"İyiliği emredip, kötülükten men etmek" farzdır. Bunu terkedenler hüsranda olurlar. Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kötülüğü gören, onu eli ile değiştirsin (ona mâni olsun). Buna gücü yetmezse, dili ile mâni olsun. Buna da gücü yetmezse, kalbiyle buğz etsin. Bu ise îmânın en zayıf derecesidir." Bir hadîs-i şerîfde de; "Allahü teâlâ, umûma (herkese), ba'zı kimselerin yaptıkları sebebiyle azâb etmez. Ancak, kendi aralarında ortaya çıkan kötülüğe mâni olmaya güçleri yettiği hâlde mani olmazlarsa, onlar da bu kötülüğü yaparlarsa, Allahü teâlâ onların hepsine azâb eder" buyuruldu. Hazreti Ebû Bekr de şöyle buyurdu: "Aralarında günah işlenip ona mâni olmaya güçleri yettiği hâlde, ona mâni olmayan hiçbir kavim yoktur ki, Allahü teâlânın azâbına en kısa zamanda yakalanmasın."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makâmât-ı Mazharî sh. 83

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064

3) Kıyâmet ve Âhıret sh. 301, 317

4) İrşâd-üt-tâlibîn

5) Tefsîr-i Mazharî.

SENÂULLAH-I SEBNEHLÎ

Hindistan'da yetişen büyük âlim ve velîlerden. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin önde gelen talebelerinden. İsmi, Senâullah, nisbesi Sebnehlî'dir. Mevlevi Senâullah-i Sebnehlî diye tanınır. Din ilimlerinde mütehassıs idi. Kaynak eserlerde, doğum ve vefât târihleri ile hâl tercümesi hakkında ma'lûmât bulunmamakta ise de, onüçüncü asrın ortalarına doğru vefât ettiği bilinmektedir.

Kırâat, hadîs ve diğer naklî ilimleri, Şah Veliyyullah Ahmed Sâhib-i Dehlevî'den okuyan Senâullah-i Sebnehlî, evliyâlık yolunda Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden çok istifâde etti. İlk zamanlarında hocasının emriyle, Hâce Mûsâ Hân'dan feyzaldı. Onun sohbetlerinde bulunarak çok ilerledi. Hâce Mûsâ Hân da, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın halîfelerinden idi. Mûsâ Hân hazretlerinin bâtınî kemâlâtından çok istifâde etti. Evliyâlık yolunun son makamlarına kadar yükseldi. Ondan ve dolayısıyla Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden icâzet alıp, Sebnehl beldesinde talebe yetiştirmeye başladı. O beldenin insanlarına, İslâm ilimlerini, tasavvufî ma'rifetleri öğretti. Çok talebe yetiştirdi.

Senâullah-i Sebnehlî hazretleri devamlı olarak ibâdetle meşgûl olur, vakitlerini hiç zayi etmezdi. Yüksek ilim sahibi olmakta, ilimle amel etmekte, her hâlinde istikâmet sahibi olmakta, (hareketlerinin tam doğru olmasında) sabır ve güzel ahlâkta fevkalâde idi. Hep Allahü teâlâyı düşünür, O'ndan gâfil olmazdı. Devamlı murâkabe hâlinde idi. Hep Allahü teâlânın ihsân ettiği sayısız ni'metleri, bunlara karşılık olarak O'na hakkıyla ibâdet edemediğini düşünür, kendini kusurlu ve kabahatli görürdü. Şüpheli şeylerden çok sakınırdı.

Buyurdu ki: "Bir defasında, dünyaya düşkün olan devlet adamlarından birinin yemeğini yemiştim. Kalbim ve rûhum sıkıldı. Ma'neviyâtım bulandı. Ne kadar tövbe istiğfar ettiysem de, eski iyi hâlime gelemedim. Gerçi doğru yoldan hiç ayrılmadım ama, ma'nevî lezzetimi kaybettim. Demek ki yediğim o yemek şüpheli imiş."

Nefehât kitabının sahibi Abdürrahmân Câmî hazretleri buyuruyor ki: "Bu yolun bağlılarından biri diyor ki: Bir defasında çok susamıştım. Bir askerin suyundan içtim. Hemen o anda ma'nevî hâllerim bozuldu. Kalbim bulandı. Tam otuz yıl o bulanıklığın izi içimden gitmedi."

Senâullah-i Sebnehlî, bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ona, günlük olarak bir rub'iyye (Hind lirası) ta'yin buyurdu ve ona çok iltifât eyledi. Bu rü'yâdan birkaç gün sonra, zenginlerden birisi Senâullah hazretlerine gelip, ihtiyâçlarını karşılamak üzere kendisine hergün bir rub'iyye vereceğini söyledi.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki tahsilini tamamlayıp, icâzet ve hilâfet aldıktan sonra, talebe yetiştirmek üzere memleketi olan Sebnehl'e gitti. Orada vazîfeye başladığı sırada, hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân (kuddise sirruh), ona bir mektûp yazarak buyurdu ki: "Her nerede bulunursanız bulununuz, Allahü teâlâ sizinle beraberdir. Oraya gittiniz. Mübârek olsun! Bu fakire olan bağlılığınızın harareti eksilmesin. Ya'nî her hâlinizle bizi temsil edin ki, bu yolun kıymeti oralarda da anlaşılsın. Dervişlik demek, sâdece birine bağlanmak demek değildir. Dervişlik, gönlünü toparlayıp, kul olduğunu düşünmek ve kulluğu ile meşgûl olmak, kalbe dağınıklık getirmemek, vakitlerini hep hâlis niyet ile, Allahü teâlânın dinine hizmetle geçirmektir. Allahü teâlâ size büyük bir saadet vermiştir. Bunun şükrünü yapmak ancak şöyle olabilir ki, Cüneyd-i Bağdadî hazretleri; "Şükür, Allahü teâlânın verdiği ni'metleri, O'nun râzı olduğu şeye sarfetmektir" buyurmuştur.

İstenmediği hâlde, Allahü teâlâ tarafından maddî bir ni'met gelirse, bunu kabûl etmeli, sıkılmamalıdır. Çünkü istenmeden gelen şeyler tevekkülü bozmaz. Hele bu zamanda gönül dağınıklığını giderir. Fakat, maddî şeylere gönül vermemenin elbette mühim şart olduğu unutulmamalıdır. Tevekkül, gönül huzûrunu te'min eder. Tasavvuf ehlinin sermâyesi de işte bu gönül huzûrudur. Allahü teâlâ Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine bağlı olanları ve Müceddidiyye yolunun bağlılarını zayi etmez.

Bu mübârek yolu öğretmekle, bu husûsta talebelere ders vermekle meşgûl olunuz. Vakitlerinizi bunlara sarfetmenin, size dünyâ ve âhıret saadetlerini te'min edeceğini iyi biliniz. Her sabah büyük âlimlerin isimlerini söyleyiniz, etrâfınızda bulunanlara da böyle yapmalarını, duâ ederken onların isimlerini araya koyup, onları vesile ederek duâ etmelerini söyleyiniz.

Cenâb-ı Hakkın rahmetinden ümidli olunuz ve O'ndan gayrısından birşey beklemeyiniz. Çevrenizde dinsizlerin çıkardıkları fitnelerden endişe etmeyiniz. Öyle ümîd ediyorum ki, Allahü teâlâ benim dostlarımı zarara uğratmaz. Bizi yanınızda biliniz. Vesselâm."

Senâullah-i Sebnehlî hazretleri buyurdu ki:

"İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin mübârek sinelerinden, büyükler yolunun feyz ve nûrları, coşkun bir sel misâli öyle akmakta idi ki, onu sevenlerdeki bütün karartı ve lekeleri, kalbden silip götürürdü."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 93

SENÛSÎ (Muhammed bin Ali)

Cezayir'de yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta, Şâziliyye yolunun kollarından olan Senûsiyyenin kurucusudur. İsmi, Muhammed bin Ali-Senûsî el-Hattâbî el-Hasenî el-İdrîsî el-Cezâyirî el-Magribî olup, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) temiz neslindendir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi şöyledir. Muhammed bin Ali bin Senûsî bin Arabî bin Muhammed bin Abdülkâdir bin Şehide bin Ham bin Yûsuf bin Abdullah bin Hattâb bin Ali bin Yahyâ bin Râşid bin Ahmed bin Mürâbıt bin Mendâs bin Abdülkavî bin Abdürrahmân bin Yûsuf bin Zeyyân bin Zeynel'âbidîn bin Yûsuf bin Hasen bin İdrîs bin Sa'îd bin Ya'kûb bin Dâvûd bin Hamza bin Ali bin İmrân bin İdrîs bin İdrîs bin Abdullah bin Hasen-i Müsennâ bin Hasen Sıbt bin Ali bin Ebî Tâlib.

1202 (m. 1787) senesinde Rebî'ul-evvel ayının onunda Pazartesi gecesi Cezayir'in Vehrân eyâletine bağlı Müstegânim beldesinde doğdu. Hayatının, yetişme, ilim tahsili ve talebe yetiştirme gibi devrelerinde çeşitli yerlerde bulundu. Ömrünün sonuna doğru, Mısır-Libya sınırına yakın Ca'bûb vadisinde bir yerde yerleşti. Vefâtına kadar orada kaldı. 1276 (m. 1859) senesi Safer ayının dokuzunda orada vefât etti. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edenler istifâde etmektedir.

Küçük yaşta iken babası vefât eden Senûsî, yakın akrabasından Seyyid Muhammed Senûsî'nin huzûrunda yetişti. İlk olarak ondan Kur'ân-ı kerîmi kırâat üzere okumayı öğrendi. Bundan sonra Arabî ilimlerle birlikte, fıkıh, tefsîr, hadîs ilimlerini ve tasavvufu öğrendi. Daha sonra ilmini ilerletmek için Fas, Tunus, Mısır, Hicaz, Trablusgarb ve başka yerlerde bulundu. Kendilerinden ilim öğrendiği âlimlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Ebû Abdullah Muhammed bin Gündüz, Muhammed bin Abdülkâdir bin Evi Züveyne, Abdülkâdir bin Umur, Ebû Tâlib Muhammed bin Ali, Ebû Abdullah Muhammed bin Mehdî, Ebû Hafs Ömer bin Rakîk, Hamdûn bin Abdürrahmân, Tayyib bin Kiran, Muhammed bin Mensûr, Muhammed bin Ömer ez-Zervâlî, İdrîs bin Zeyyân el-Irâkî, Ahmed bin İdrîs, Abdül'azîz el-İbrîz.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Cezayir şehirlerinden Merrâkûş'a gitti. Daha sonra kendi memleketine dönerek, bir müddet ilim öğretmetle meşgûl oldu. Cezayir'in iç taraflarını gezdi. Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıktı. Mısır'a uğradı. Orada da bir müddet ilim öğretmekle meşgûl olduktan sonra, Mekke-i mükerremeye ulaştı. Orada Şâziliyye tarikatının büyüklerinden Ahmed bin İdrîs'in talebesi oldu. Onun yanında bulunmakla, tasavvuf yolunda da yetişip kemâle geldi. Ondan icâzet aldı. Ahmet bin İdrîs vefât ettikten sonra da onun yerine geçip, talebe yetiştirmeye başladı.

Yemen'e de bir seyahat yapan Senûsî, nihâyet Libya'nın Bingâzi beldesine gelerek, Elbeydâ denilen yerde bir dergâh kurdu ve orada talebe yetiştirmeye başladı. Talebeleri günden güne çoğalmakta idi. Yetiştirip me'zûn ettiği talebelerinden ba'zıları memleketlerine dönerek, onlar da oralarda dergahlar açıp, talebe yetiştirdiler. Bu hâl, Senûsî hazretlerinin talebe yetiştirmekteki maharet ve ihtisasının ne kadar çok olduğuna güzel bir misâldir.

İlim öğretmek, ibâdetle meşgûl olmak ve daha tenhâ bir yerde bulunmak için, Mısır ile Libya sınırında bulunan Ca'bûb vadisine gelerek orada yerleşti. Vefâtına kadar orada bulunup, tâliblerine ilim ve feyz kaynağı olarak çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. Vefâtından sonra da oğlu Muhammed Mehdî, yerine geçip hizmete devam etti. Talebe ve ziyâretçilerin fazlalaşması sebebiyle dergâh zamanla genişletilerek, ihtiyâca kâfi gelecek hâle getirildi.

Muhammed Senûsî hazretlerinden ilim öğrenenlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Seyyid Abdül'âl (Bu zât, Senûsî'nin hocası Seyyid Ahmed bin İdrîs'in torunudur), Seyyid Ahmed er-Rîfî, Şeyh Fâlih el-Medenî, Ebü'l-Kâsım el-Aysâvî, Abdürrahîm bin Ahmed el-Magbûb, Şeyh Ali el-Leysî Ali bin Abdülhak el-Kavsî el-Mısrî.

Muhammed Senûsî, ilim ve evliyâlık yolunda birçok talebe yetiştirmekle birlikte, kendisinden sonra gelecek olan nesillere hizmet maksadıyla kırk civarında eser te'lîf etmiş olup, bunlardan ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- İzâhat-ül-ekinne fil-ameli bil-kitâbi ves-sünne, 2- İşrâk-üş-şümûs-üs-sünnet-il-bekîniyye, 3- Mevâhib-ül-kayyûm fî tezyîl-i ravdat-il-fehûm, 4- İkâz-ül-vesnân fil-ameli bil-hadîs-i vel-Kur'ân, 5- Tuhfet-ül-muhâdara, 6-Bugyet-ül-mekâsıd, 7- Tuhfet-üş-şerîfe, 8- Risâlet-ül-fellâh fil-fethi ven-necâh, 9-Reyhânet-ül-hubûb, 10- Es-Selsebîl-ül-mu'în fî tarîk-il-erba'în 11- Seyf-ün-nasri vet-tevfîk ve gâyet-üs-sülûki vet-tahkîk, 12- Fahm-ül-ekbâd, 13- Kurretü ayn-i ehl-is-safâ fî Salevât-il-Mustafâ, 14- Kevâkib-üd-dürriyye fî evâili kütüb-il-eseriyye, 15- Levâmih-ül-hızlân, 16- Kitâbü ismet-ir-rusül, 17-Mecmû'u mesânîd-ül-İmâm Ebû Hanîfe, 18- Muhtasaru bugyet-üt-tullâb, 19- Muhtasaru Müsned-i İmâm-ı Ahmed, 20- Muhtasar-ül-mevâhib-ü-bâriye, 21- El-Usûliyye fil-ameli bil-kitâbi ves-sünneti, 22- Manzûmet-üs-sülûk ilâ Melik-il-mülûk, 23- Mevâhib-üs-sirriyye, 24- Nüzhet-ül-cinân fî evsâfi müfessir-il-Kur'ân, 25- Hidâyet-ül-vesîle fî ittibâ'ı sâhib-il-vesile, 26- Dürret-üs-seniyye fî ahbâr-is-sülâlet-il-İdrîsiyye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 14

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 400

3) El-A'lâm cild-6, sh. 299

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2666

5) Brockelmann sup-2, sh. 883

6) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 258

ŞEYH MUHAMMED İHSÂN

Hindistan evliyâsından. İsmi Muhammed İhsân'dır. Hâfız Muhammed Muhsin'in oğludur. Abdülhak-ı Dehlevî'nin soyundandır. Silsile-i aliyyeden olan Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin olgun halîfelerindendir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekte ise de, oriüçüncü asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir.

Muhammed İhsân, gençliğinde tahsil görmemiş, yetişmemişti. Bu sebeple, lüzumsuz ve uygunsuz işlerle meşgûl oluyordu. Bir gece rü'yâsında Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ı gördü. Süt ile pirinç pilavı yiyordu. Yemeğinden artanı Muhammed İhsân'a verdi. O da yeyip çok lezzet aldı. Heyecanla uyandı. Bu rü'yânın te'sîrinin devam ettiği günlerde, Muhammed İhsân, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın talebeleri arasına girdi. Tam bir tövbe ile eski hâlini terketti. Artık bu büyükler yolunda istikâmete kavuşup çok ilerledi. Müceddidiyye yolunda çok yüksek makamlara kavuştu. Kalbi, Allahü teâlânın muhabbetiyle nûrlandı. Öyle ki, cenâb-ı Hakkın muhabbetinden kendinden geçmiş bir hâlde bulunur, dünyâyı unuturdu. Bu hâle o kadar çok kapılırdı ki, kendinden geçme ve gönülden yanma, onun husûsiyeti hâline geldi.

Birgün Şeyh Muhammed İhsân'ın yanında birisi, Senâullah-ı Sebnehlî'nin şu sözünü nakletmişti: "Senâullah buyurdu ki: Hazret-i İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin mübârek kalbinden, büyükler yolunun feyz ve nûrları, coşkun bir sel misâli öyle akmakta idi ki, kalbde bulunan bütün karartı ve lekeleri silip götürürdü." Sohbette bulunan bir talebe bu sözü işitince, öyle derinden bir iç çekti ki, kendinden geçip bayıldı. Şiir:

"Meşgalemiz hep, aşk-ı ilâhîdir.
Derdimiz hep aşk-ı ilâhîdir.
Kısacası şu ki: ömrümüz ve de,
Zamanımız hep aşk-ı ilâhîdir."

Şeyh Muhammed İhsân'ın kerâmetleri pek çoktur. Kendisi şöyle anlatır: "Bir defasında bulunduğumuz bölgeyi düşman istilâ etmişti. Ben kendi küçük hücremde (odamda) tam bir tevekkül ile oturmuş, Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oluyordum. Her tarafı istilâ edip, yağmalayan fitnecilerin rahatsız etmesinden Allahü teâlâya sığındım. O gün akşama kadar, fitneci ve yağmacılar her tarafı perişan ettikleri hâlde, Allahü teâlânın izni ile onlardan hiçbiri benim bulunduğum yere gelmedi."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 90

ŞEYH ŞAMİL

Meşhûr Kafkas kahramanı, âlim ve velî. Rusların, Kafkasya'da ortadan kaldırmak istediği İslâmiyeti, tekrar ihyâ etmek, yaymak için uğraşan, Kafkas-Rus mücâdelesinin en unutulmaz siması ve düzenli Rus ordularını dize getiren büyük mücâhid. 1212 (m. 1797) senesinde Dağıstan'ın Gimri köyünde doğdu. Babası Muhammed, ona Ali ismini verdi. Küçük yaşta ağır bir hastalığa yakalanan Ali'ye, âdetlerine uyarak, Şâmil ismini de verdiler ve o isimle çağırmaya başladılar.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsîl edip âlim olması için, zamanın ulemâsında okuttular. Şâmil, otuz yaşına kadar; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, edebiyat, târih ve fen bilgilerini öğrenerek, büyük bir âlim, gönül sahibi bir velî oldu. Rusların, Kafkasya'daki müslüman Türkleri esâret altına almak, kalblerindeki îmânı söküp atmak ve İslâmiyeti yok etmek için maddî ve ma'nevî bütün güçleri ile uğraştığını görünce, gönlündeki îmânın tezahürü olarak cihâd aşkıyla ortaya atıldı. Kafkasya'da yaşayan Türkler, onu başlarına İmâm, rehber seçtiler. İmâm Şâmil, Daha önce Rusların esâretini kabûl etmiş kabileleri de saflarına katarak, düzenli küçük bir ordu kurdu. Bu küçük ordusuyla yirmibeş sene, İslâmiyeti yok etmek, müslümanları kahretmek isteyen Ruslara kan kusturdu. Nice generallerini harp meydanlarında öldürüp, nicelerini de çarlarına karşı küçük düşürdü, onları âciz bıraktı. Eşsiz bir mücâdele ile hayâtını geçiren Şeyh Şâmil, 1287 (m. 1876) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

“Şems-üş-şümûs” isimli kitapda bildirildiğine göre; Şeyh Şâmil, arkadaşları ile ilim öğrenmek üzere Bağdat’a gidip, Mevlânâ Hâlid hazretlerinden ders aldı. Ondan; tefsîr, hadîs, fıkıh, edebiyat, târih, fen gibi zâhirî ilimleri öğrenerek, büyük bir âlim, ayrıca tasavvuf ilmini öğrenerek, hocasının eşsiz teveccühleri ile de büyük bir velî oldu. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, bu kıymetli talebesine halifelik de vererek, Allahü teâlâya kavuşmak arzusuyla yanan âşıkların kalblerine bir kıvılcım sunması için memleketi olan Kafkasya’ya gönderdi. Ba’zı kaynaklara göre de, zâhirî ilimleri Sa’îd Herekânî’den, kalb ilimlerini de Cemâleddîn Kumûkî hazretlerinden öğrendi.

Şeyh Şâmil, otuz yaşlarına geldiği zaman, iki metreyi aşkın boyu, geniş omuzu, levent endamı, ilmî kudreti, sarsılmaz îmânı ve keskin bakışları ile muhteşem bir şahsiyet idi. Onyedi sene önce Şeyh Mansûr ile başlatılan hürriyet mücâdelesinde yerini aldı. Mansûr’dan sonra, Gazi Muhammed, Kafkaslıların başına geçerek İmâm oldu. O da gönül sahibi bir velî idi. Şeyh Şâmil’in çocukluk arkadaşı olan Gazi Muhammed, Ruslarla yaptığı Gimri muharebesinde şehid olmadan önce; “Kardeşim Şâmil! Bu savaşta şehîd olsam gerektir. Benden sonra Hamzat İmâm olacak. Onun kısa süren imamlığından sonra sen başa geçecek, senelerce Kafkasya’ya hükmedeceksin. Nâmın cihanı tutacak. Çar ordularını perişan edeceksin. Bu savaştan sonra Gimri’den gitsen bile yine kurtarıp, mezarımı düşman çizmeleri altında bırakmazsın inşâallah” demişti. Çarpışmanın şiddetlendiği bir an, Gazi Muhammed şehîd düştü. Bu hâle çok üzülen Şeyh Şâmil, sol eline aldığı enli kılıcı ile düşmanın ortasına girdi. Kılıç tutan eli makina gibi işliyor, her vuruşta bir kâfiri saf dışı ediyordu. Kalabalık dehşet içinde gerilerken, O; “Allah Allah” nidalarıyla hücum üzerine hücum tazeliyordu. Bir ara bir süngünün, Şeyh Şâmil’in mübârek göğsüne saplanıp, arkasından çıktığı görüldü. Şeyh Şâmil süngüyü eliyle çekip atarken, önüne çıkan düşmanları yaralı haliyle öldüre öldüre karanlıklara karıştı. Şeyh Şâmil’in yaralandığını gören Gimri Câmii’nin müezzini Mehmed Ali, onu ta’kib ederek, savaş alanı dışındaki bir mağaraya sakladı. Şeyh Şâmil pekçok yerinden yaralanmış, kaburga kemiklerinden ba’zıları ve köprücük kemiği de kırılmıştı. Asıl yara, göğsünde ve sırtında olup, kan her tarafını kıpkırmızı etmişti.

Müezzin, oraya iki saat mesafede bir köyde oturan Dağıstan’ın meşhûr cerrahı, aynı zamanda Şeyh Şâmil’in kayınpederi olan Abdülazîz Efendi’ye koştu. Abdülazîz, şifalı otlarla yaptığı ilaçları Şeyh Şâmil’e tatbik ederek tedâviye başladı. Birkaç gün mağarada, daha sonra Unsokul köyünde tedâvi edilen Şeyh Şâmil, yirmibeş gün baygın hâlde yattı. Kendine geldiğinde annesini baş ucunda görünce, güçlükle; “Anacığım! Namazımın vakti geçti mi?” diye sordu. Namazlarını îmâ ile kılarak, aylarca yatakta yatan Şeyh Şâmil’in yaraları kapandı, kırılan kemikleri birbirine kaynadı, sıhhate kavuştu.

1248 (m. 1832) senesi şehîd düşen Gazi Muhammed’in yerine, Hamzat Bey imamlığa seçildi. Üç sene kadar faaliyet gösteren Hamzat Bey, 1251 (m. 1835) senesinde Hunzah Câmii’nde bir Cum’a günü şehîd edildi. Onun şehâdetinden sonra imamlık, ya’nî liderlik vazîfesi Şeyh Şâmil’e teklif edildi. İri yapılı, hudutsuz cesâreti ile bilgisi, sevk, idâre ve silâh kullanmadaki mahâretiyle şöhreti vatan sınırlarını aşan Şâmil ise, tevâzu göstererek daha ehliyetli birinin seçilmesini istedi. Hattâ namzetler dahî gösterdi. Gohlok’ta toplanan âlimler ve milletin ileri gelen temsilcileri, her türlü yetkiye hâiz olarak, Şeyh Şâmil’e imâmlığı kabûl ettirdiler.

Otuzdokuz yaşındaki Şeyh Şâmil, bu büyük yetkiye dayanarak meşhûr iki silâhına sarıldı. Bunlar hitâbet kudreti ve sol eliyle kullandığı kılıcı idi. Kafkasya’da ayrı ayrı hanlıklar hâlinde olan müslümanları bir bayrak altında toplamak, hattâ Rusların esâretini kabûl eden müslümanların kendi saflarına katılması için, köy köy, kasaba kasaba dolaşmağa başladı. Dağları, yaylaları ve baş döndürücü uçurumları bir hamlede aşarak hedefine ulaşıyor, kabileleri bir araya toplayarak, onlara düşman esâretinin kötülüğünü, Rus çizmesi ve dipçikleri altında bulunmanın felâketini; İslâmiyeti ortadan kaldırmayı, müslümanın namusunu kirletmeyi, hasta, yaşlı, kadın, çocuk demeden kılıçtan geçirmeyi kendilerince şeref sayan bu hâinlerin alçaklığını anlatıyordu. Ayrıca, onları dize getirmenin ancak düzenli bir orduyla mümkün olacağını, teşkilâtlanılırsa çar ordularıyla baş edilebilecek durumda olduklarını, dışardan hiçbir yardımın gelmeyeceğini, bu sebeple iş başa düştüğünü her gittiği yerde îzâh ediyordu. Te’sîrli hitâbetiyle halkı cezbediyor, müslüman olarak yaşamak aşkıyla yanan bu insanların kalblerine birer kıvılcım salıyordu. Bu uğurda şehîd olmanın mükâfâtının Cennet olduğunu bildiriyor, dînin emirlerine uymanın, yasaklarından kaçınmanın ancak hürriyet

ile mümkün olabileceğini herkesin kalbine nakşediyordu. Şeyh Şâmil, bu şekilde, gecelerini gündüzlerine katıp, istirahatlarını terk ederek çalıştı. Kısa zamanda kısmen de olsa nizamlı bir ordu ve mülkî teşkilâtı te'sîse muvaffak oldu. Tecrübeli ve değerli nâibleri (yardımcıları, vekîlleri), ordunun ve mülkî idârenin başına getirdi. Bu nâiblerin en meşhûrları şunlar idi: Şuayb Molla, Taşof Hacı, Duba, Hâcı Sadu, Ahverdili Muhammed, Kabet Muhammed, Hitinav Mûsâ, nûr Muhammed, Muhammed Emîn, Hacı Murâd. Yararlık gösterenlere altın ve gümüşten yapılmış nişanlar veriyor ve bu nişanlara; "Sonunu düşünen hiçbir zaman cesur olamaz", "Kuvvet ve yardım ancak Allahü teâlâdandır", "Cesur ve yüksek rûhlu olana..." şeklinde cümleler yazdırıyordu. Şeyh Şâmil'in seçtiği bu nâibler, memleketin olduğu kadar, askeri birliklerin de sevk ve idâresinde üstâd idiler.

Güney Kafkasya ve Gürcistan işgal edilmiş olduğundan, Kafkas Türkleri, mahsur vaziyette, kendi yağları ile kavrulmak zorunda idiler. Şeyh Şâmil, sâdece bir ilim adamı değil, mâlî, mülkî, askeri teşkilât ve savaş ekonomisi alanlarındaki büyük başarılarını, dünyâya parmak ısırtan yiğitlik, sevk ve idâre kabiliyetini üzerinde taşıyordu. Onun kudretli elinde, devlet; adâlet ve ahlâk temelleri üzerinde bir makine intizâmıyla çalışmağa başladı.

Şeyh Şâmil, akıncı birlikleriyle zaman zaman Rus ordularına baskınlar yaparak, onları Kafkasya'dan çıkarıp atma teşebbüsünü başlattı. Yaptığı baskınlarda ve karşılıklı yaptığı harplerde hep galip geldi. Düşmandan aldığı silâhları, ganîmetleri askerine dağıttı. Kısa zamanda ismi her tarafta duyulmaya başladı. Çar Birinci Nikola, yıllardır Kafkasya'da yapılan savaşlarda başarılı olamadığını ve Şeyh Şâmil'in düzenli ordu kurarak hücumlarını sıklaştırdığını görünce, bu memleketi bir de sulh yoluyla elde etmeyi denemek istedi. Şayet Şeyh Şâmil'i elde edebilirse, bu işin burada biteceğine kesin olarak inanıyordu. Kafkasya'daki müslümanları bir bayrak altında toplama sevdasından vazgeçerse, kendisine en büyük makamların, rütbelerin verileceğini, başına krallık tâcı giydirileceğini, Çarlık hazînelerinin ayakları altına serileceğini bildiren göz kamaştırıcı şeytanî bir teklif hazırlatıp, en güvendiği generallerinden Viyanalı Kluk Von Klugenav'a verdi ve Şâmil'i sarayına da'vet etti. General, Şeyh Şâmil'in huzûruna çıkmak için aracılar koydu. General, güçlükle Şeyh Şâmil ile görüşmeye muvaffak oldu. 1253 (m. 1837) senesinde Çar'ın gönderdiği elçiyi, mâiyetiyle beraber, Sulak Nehri civârında kabûl etti. İmâm, Generale yere serdiği Kafkas yaygısında yer gösterdiği zaman, bir bacağı bir müslüman güllesiyle sakat kalan topal General, Şeyh Şâmil'i büyük bir ta'zimle selâmladı ve istemeyerek bu yamalı yaygıya oturdu. Çar'ın sonsuz va'd ve pek parlak teklifleriyle dolu mektûbunu okuyan General susar susmaz, İmâm hızla ayağa kalkarak; "Namazım geçiyor" diye heybetle geri çekildi. Namazını kıldıktan sonra gelen Şeyh Şâmil, sapsarı kesilen Generale kesin cevâbını şöyle bildirdi: "General! O Nikola'ya git ve de ki: Senin yerinde şu anda kendisi olsa ve bu alçakça teklifleri bana bizzat yapmak cesâretinde bulunsaydı, ona ilk ve son cevâbı şu kırbacım verirdi." iyice hiddetlenen Şeyh Şâmil şöyle devam etti: "Ona söyle! Kahraman teb'amın kalblerinde kök salan bu eşsiz zafer inananı kökünden kazımadıkça, bu mübârek vatan topraklarını en son kaya parçasına kadar karış karış müdâfaa etmekten bizi men edemeyeceksiniz. Dînim ve vatanım uğrunda, bütün çocuklarımı ve ailemi kılıçtan geçirseniz, zürriyetimi kurutsanız, en son teb'amı öldürseniz, yek başıma son nefesimi verinceye kadar sizinle savaş edeceğim. Nikola'yı tanımıyorum. Son cevâbım budur." Daha sonra ayağa kalktı. Hiçbir şey söylemeye cesâret edemeyen General, huzûrdan ayrılıp, Çar'ına durumu bildirdi. Çar, hazır bu yol açılmışken, ikinci bir teşebbüs olmak üzere Kafkas orduları başkumandanı General Feze'yi, İmâm Şâmil'e tekrar gönderdi. Onun da aldığı târihî cevap şudur:

"Ben, Kafkas müslümanlarının hürriyete kavuşmaları için silâha sarılan gazilerin en aşağısı Şâmil! Allahü teâlânın himâyesini Çar'ın efendiliğine feda etmemeye yemîn eden, özü sözü doğru bir müslümanım. Daha önce Çar Birinci Nikola'yı tanımadığımı, emirlerinin bu dağlarda geçersiz olduğunu General Klugenav'a anlayacağı şekilde tekrar tekrar söylemiştim. Bu sözleri sanki taşa söylemişim gibi, Çar, hâlâ görüşmek için beni Tiflis'e da'vet ediyor. Bu da'vete icabet etmeyeceğimi bu mektûbumla son defa size bildiriyorum. Bu yüzden fânî vücûdumun parça parça kıyılacağını ve sırtımı verdiğim şu vatan topraklarında taş üstünde taş bırakılmayacağını bilsem, bu kesin kararımı hiçbir zaman değiştirmeyeceğim. Cevâbım bundan ibârettir. Nikola'ya ve onun kölelerine böylece ma'lûm ola!"

Çar Nikola, gönderdiği elçilere, lâyık oldukları cevâbı veren ve kendisine hiç kıymet vermeyen Şeyh Şâmil'i ortadan

kaldırmak üzere bir ordu kurup, General Grabe ismindeki komutanının emrine verdi. 1255 (m. 1839) senesinde üç koldan ilerleyen Rus ordusunun geldiğini haber alan Şeyh Şâmil, Ahulgoh kalesini merkez yaptı. Ahulgoh, iki yalçın tepeden ibâret olup, ortasından Koysu nehri geçmekteydi. Bu nehrin üzerinde iki tepeyi birleştiren bir köprü bulunmakta idi. Şeyh Şâmil, otuzbinin üzerinde askeri olan Rus ordusuna karşı, onbin kişilik bir ordu ile karşı koyacaktı. General Grabe, geçtiği yerleri yakıp yıkarak, buğday tarlalarını atlarına çiğneterek geliyordu. Şeyh Şâmil, Rus ordusunu kalede bekliyerek değil, gelinceye kadar onları yıpratmak için askerini üç gruba ayırdı. Üçbin kişilik bir akıncı birliğini Ali Bey kumandasına verdi. Kendisi de beşbin kişi ile düşmana baskın yapmak üzere harekete geçti. İkibin kişi de kalede bekleyecekti.

Şeyh Şâmil'in iki süvari birliği ayrı kollara ayrılarak, yıldırım gibi kanatlanıp, yürüyüş hâlinde yakaladığı düşmanın üzerine atıldı. Bir anda "Allah Allah" sesleri ile at kişnemeleri ortalığı çınlatmaya başladı. Önce tüfek atışlarıyla başlayan muharebe, bir müddet sonra göğüs göğüse kılıçla çarpışma hâline dönüştü. Şeyh Şâmil, sol eline aldığı kılıcını makina gibi işletiyor, her kılıç çalışta bir baş düşürüyordu. Bir taraftan da, darda kalan askerlerine yardıma koşuyordu.

"Koman yiğitlerim!", "Vurun aslan yürekli gazilerim!" dedikçe, yiğit süvarilerin herbiri birer arslan kesiliyor, Rus askerlerini darmadağın ediyordu. General Grabe, otuzbinden ziyâde askerinin kötü vaziyetini görünce, bütün ihtiyât kuvvetlerini devreye soktu ve etrâftaki kalelerden acele imdat istedi. Şeyh Şâmil bu baskının neticesini almak için geceleri bile çarpışmaya devam ediyordu. Ali Bey'in üçbin kişilik fedaisi, yardıma gelen bir düşman ordusuyla kuşatılınca, Ali Bey çarpışa çarpışa orman içine çekilmeğe mecbûr kaldı. Ormanı çepeçevre kuşatan düşman, ormanı ateşe verdi. Ayrıca ağır top ateşleriyle de Ali Bey'in akıncılarına zayiat verdiriyordu. Aman dilemektense ölmeyi tercih eden yiğit akıncılar, zaman zaman çemberi yarmaya çalıştı. Fakat top atışlarından buna muvaffak olamıyorlardı. Bu şekilde azala azala birkaçyüz süvarisi kalan Ali Bey, son bir gayretle çemberi yarıp, Ahulgoh kalesine ulaştı. Bu sırada Şeyh Şâmil de, düşmana ağır zayiat vererek geri çekildi. Fakat ikibin yiğidini kaybetmiş olduğu hâlde o da Ahulgoh'a gitti.

İmâm Şâmil, yaşlı, kadın ve çocuklarla beraber ellibin kişiyi bulan kuvvetleriyle kaleyi müdâfaaya başladı. General Grabe, kaybettiği askerlerden birkaç misli daha fazla yardım aldıktan sonra, top atışlarıyla kaleyi döğmeye başladı. Kalenin etrâfı, kırkbine yükselen Rus askeriyle karınca gibi kaynıyordu. Günlerce devam eden top ateşi neticeyi değiştiriyor, muhasara uzadıkça Şeyh Şâmil'in aleyhine oluyordu. Çünkü su ve yiyecek sıkıntısı da başgöstermişti. Bu top ateşleri ile, başta Ali Bey olmak üzere, ikibin yiğit şehâdet şerbetini içerek mübârek rûhları Cennete uçtu. Artık kalede atacak bir mermi kalmadı. Fakat düşman askeri cesâret edip kaleye giremiyorlardı. General Grabe, silâhla başedemediği Şeyh Şâmil'i, hile ile teslim almanın yolunu aradı. Bunun için de beyaz bir bayrak taşıyan bir heyeti kaleye gönderdi. Heyet daha fazla kan dökülmeden Şeyh Şâmil'in teslim olmasını istedi. Buna kadınlar, hattâ çocuklar bile i'tirâz ederken, Şâmil, gelen heyete; "Ölüme sevgili gibi kucak açan ve şehîdliği hasretle bekleyen bu insanlara esîrliği teklif etmek boş şeydir. Generalinizle, eğer insanlıktan birazcık nasîbi varsa, aylardır toplarına hedef yaptığı bu müdafaasız kadın ve çocukları kaleden çıkarmak, fırsat bulup defnedemediğimiz şehîdlerimize son vazîfemizi yapmak için hiç olmazsa onbeş günlük bir mütâreke yapalım. Teslim ile ilgili şeyleri ondan sonra görüşelim" dedi. Bu teklif General'e iletildiğinde, Grabe; "Şeyh Şâmil oğlunu rehin olarak teslim ederse bu teklifi kabûl ederim. Aksi hâlde top ateşiyle kaleyi yıkıp, beşikteki çocukları dahî öldürmedikçe böyle bir teklife yanaşmam" dedi. Elçi tekrar gelip, durumu bildirdi. Bu şart ölümden de acı idi ve esâretten farkı yoktu. Çünkü müslüman Türkler ölüme severek giderler, esâreti canı pahasına da olsa kabûl edemezlerdi. Fakat ortada bir rehinin karşılığında, binlerce ma'sûm çocuk ve kadının hayatı, selâmetle buradan uzaklaşması vardı. Bunları düşününce, Şeyh Şâmil'in babalık şefkatiyle dolu merhametli kalbi derhal susmuş ve sarsılmaz bir kaya gibi katılaşmıştı. Kat'î bir kararla; "Cemâleddîn'i götürün!" emrini verdi. Oniki yaşındaki Cemâleddîn'i alıp götürdüler.

Şeyh Şâmil, derhal kadınların, çocukların, ağır yaralıların hazırlanarak dağ geçitlerinin birinden uzaklaştırılmasını ve şehîd olan yiğitlerin defnedilmesini emretti. Bu işi bir an önce yapmalıydı. Çünkü Rusların sözüne güvenilmezdi. Hakîkaten onbeş günlük mütâreke için verdikleri namus sözünü unutan General Grabe, ertesi gün sabahtan i'tibâren bütün toplarını, tüfeklerini kaleye çevirerek ateşe başlattı. Verdiği sözü canı

pahasına yerine getirmeyi şeref bilen Şeyh Şâmil ve yiğit askerleri, Rusların bu namertliği karşısında yeniden savunmaya geçtiler. Atılacak bir avuç barut ve mermi kalmamıştı. Açlık ve susuzluktan, yorgunluk ve aldıkları yaralarla bitkin hâle gelmişlerdi. Buna rağmen şehîdlik şerbetini içinceye kadar çarpışmağa hazırlandılar. İmâmları Şeyh Şâmil; "Ey şehâdete susamış yiğit askerlerim! Şu sözünden dönen nâmertlere yol veriniz. Tâ ki kale duvarlarına kadar sokulsunlar, kılıç menziline girsinler de onlara son sözümüzü söyleyelim" diye emretti. Rus topçuları en büyük güllelerini ardı ardına savuruyor, silâhları mermi kusuyordu. Her düşen gülle, kaleyi harabeye döndermişti. Kaleden hiçbir karşılık görmeyen General, kırkbinlik ordusuna hücum emrini verdi. Topların ve tüfeklerin koruması altındaki piyadeler harekete geçti. Kale duvarının önüne gelmeleri için Koysu ırmağını geçmeye çalışıyorlardı. Bu sırada ölüm sessizliği içindeki kaleden bir anda kocaman kayalar yuvarlanmağa başladı. Koysu ırmağını geçmeye çalışan alçak Rusların üzerine taşlar, kayalar yerlerinden koparılarak atılıyordu. Bir süre bu şekilde kırılan düşmanın üzerine, eli kılıç tutan bütün mücâhidler, kadınlar da dâhil olmak üzere, "Allah Allah" diye tekbîr getirerek hücum ettiler. Artık çarpışma göğüs göğüse olduğu için, top ve tüfekler susmuş, süngü ve kılıçlar işlemeye başlamıştı. Yıldırım gibi saldıran Şeyh Şâmil ve yiğit mücâhidlerin ellerindeki kılıçlar şimşek gibi inip kalkıyor, bir gazi en az on düşman öldürme azmi içinde çarpışıyordu. General Grabe, avcı birliğinin erimeye başladığını görünce, arkadaki ihtiyât birliklerini derhal bu ölüm-kalım savaşına soktu. Kale duvarlarının etrâfına karınca gibi binlerce düşman askeri yetişti. Yıkılan duvarlardan içeri girdiler. Mücâhidler, aldıkları yaralara aldırış etmeden, son nefeslerine kadar düşmana zayiat vermeye çalışıyor, kadınlar ellerine ne geçirirlerse onunla amansız bir mücâdele veriyorlardı. Yaşlılar, hastalar ve çocuklar bile esîr düşmemek için bütün gayretleriyle mücâhid gazilerin yanında yer almışlardı. Şeyh Şâmil'in sol elindeki kılıcı, görülmemiş bir sür'at ve maharetle inip kalkıyor, çifte su verilmiş uzun kılıcından şimşekler çakıyordu. Biraz önce gözleri önünde şehîd edilen iki yaşındaki yavrusu Muhammed Sa'îd ile amcasının dayanılmaz acısını kalbine gömmüştü. Akşam olmuş, karanlıkta çarpışma devam ediyordu. Yiğit askerlerinin pekçoğu şehîd olmuştu. Artık karşı koyacak bir engel bulamayan düşman, çocuk ve yaralıları katletmeye başladılar. Bu arada Şeyh Şâmil, herşeyin bittiğini görerek, bir köşede ağlayan iki yaşındaki oğlu Gâzî Muhammed'i sırtına bağlayıp, çarpışa çarpışa geçit vermez dağ yoluna yürüdü.

General Grabe, Mayıs ayında başlayıp ancak Ağustos'un sonunda alçakça teslim alabildiği bu bir avuç kaya yığınında, gülümser hâlde yerde yatan mübârek şehîdleri ve vahşice katledilerek şehâdete kavuşan kadın ve çocukları görebildi. Asıl görmek istediği Şeyh Şâmil'di. Gece karanlığında onu ölü veya diri haliyle bulmaya çalıştı. Ertesi günü, sarp kayaların eteğinde yakalanan Dağıstanlı bir çobanı General'e getirdiler. Çoban bir mektûp çıkararak Grabe'ye uzattı. Şeyh Şâmil'in gönderdiği bu mektûpda şunlar yazılıydı:

"Ey General Grabe! Kafkasya'nın bağrında bu Ahulgoh gibi binlerce kale var. Herbirinin, eceline susamış düşmanı, Allahü teâlâya duâ ederek beklediğini çarına haber ver. Silâhlarınızın vücûdumda açtığı üç yarayı, şifâ kaynağı Dağıstan otlarından yaptığım ilâçlarla sararak, şimdiden yeni bir harbe hazırlandım. Gönlümde açtığınız evlât, eş ve hemşireme âit olan yaraların ise hiçbir ehemmiyeti yoktur. Geri kalan çocuklarımı şimdiden, Allahü teâlâya bu vatanım için nezrettim. Çarınıza ve size, herşeyi bol bol verebiliriz, fakat vatanın hürriyet ve şerefini asla! Eğer Ahulgoh'da aldığınız kanlı ders kâfi gelmediyse çarınızın bütün hazînelerini ortaya dökerek tekrar geliniz. Hem de burada olduğu gibi, askerlik şerefini lekeleyerek yalan söyleyiniz. Verdiğiniz sözleri inkâr ediniz. Ormanlarımızı, ekinlerimizi yakıp, meyva ağaçlarımızı, bahçelerimizi kavurunuz. Bütün bu yaptıklarınız bizim hürriyet aşkımızı körüklemekten ileri geçmeyecektir. Petro'larınız, Katerina'larınız gibi Nikola da ölecek, fakat gözleri arkada olacaktır. Çünkü Kafkasya birgün hürriyetine kavuşacaktır. Allahü teâlâ, hak ve vatan uğrunda çalışanların yardımcısı olsun."

Şeyh Şâmil, başı bulutlar arasında kalan dağın, aşılmaz sarp kayaların binbir tehlike dolu uçurumlarından, yaralarından akan kanlara aldırış etmeden büyük bir metanetle tırmandı. Sırtındaki küçük oğlu ile Çeçenistan'a geldi. Çeçenistan halkı çok muharip olup, bulundukları yer dünyânın en sarp bölgelerinden idi. Halk, Şeyh Şâmil'in geldiğini duyunca, bu mübârek kahraman âlimi görmek, duâsını almak ve hizmetiyle şereflenmek için sel gibi yanına koştular. Şeyh Şâmil, beyaz elbisesi al kan içinde kalmış, sırtındaki yavrusu ve uzun kılıcı ile, ağır ağır, heybetli adımlarla kendilerine doğru geliyordu.

Müslüman Çeçen kabilesi, Şeyh Şâmil'in o hâlini görünce; "Allahü ekber! Allahü ekber!" diyerek tekbîr getirmeye başladılar. Şeyh Şâmil ve oğlu Gâzî Muhammed'in yaralarını sardılar. Kahraman İmâm'ın arkasında saf bağlayıp namazlarını kıldılar ve ona son nefeslerini verinceye kadar vatanlarını müdâfaa edip, Ruslarla savaşacaklarına söz verdiler. Şeyh Şâmil, Çeçenistan'ın en sarp ve gür ormanlarının kapladığı Dargo avulunu karargâh olarak seçti. Dargo'yu geçilmez bir müstahkem kale hâline getirdi. Her tarafı derin uçurumlarla ve baş döndürücü yarlarla ayrılıp, taştan yapılmış mazgallı kulelerle donatıldı. Bunun yanısıra, Şeyh Şâmil, çevrede bulunan dağ köylerine gidip, eli silâh tutan yiğitleri teşkilâtlandırdı.

Şeyh Şâmil, teşkilâtlandırdığı yiğitleri hem din bilgilerinde yetiştirir, hem de askeri eğitimden geçirirdi. Köylerde bulunan bütün çocukların Kur'ân-ı kerîm okumasını sağlar, büyüklerin; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerin yanısıra, zamanın fen bilgilerinde de yetişmesi için uğraşırdı. Din bilgisi olmayan câhillerin Ruslara aldanacağını, vatanını koruyamayacağını, böylece hem dünyâda esâret altında kalacağını, hem de âhırette acı azâblara düçâr olacağını buyururdu. Bu sebeple, emri altında olan her köy, kasaba ve şehirde medreseler açtırır, hem din, hem de fen ilimlerinin okutulması için uğraşırdı. Kendisi bizzat bu derslere katılır, talebelerine ders veridi. Başarılı olan talebelerine mükâfatlar dağıtırdı. Medresede okutulan dersler yanında, silâh kullanmak, kılıç çekmek, ok atmak, ata binmek gibi konularda eğitimler yaptırır, savaş ânında herbiri birer komutan olacak şekilde yetiştirirdi. Bundan dolayı Şeyh Şâmil, hem milletinin, askerinin devlet reîsi, kumandanı, hem de hocası, İmâmı idi. Bu sebeple Kafkasyalı müslümanlar, onu canları gibi çok severler, her emrine şartsız itaat ederlerdi. Vatanlarını Ruslara karşı müdâfaa etmek ve bu uğurda şehîd olup Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, her Kafkasyalı mü'minin yegâne arzusu idi. Çocuklarını, Allahü teâlânın dostlarını sevecek, düşmanlarından da nefret edecek şekilde yetiştirirlerdi. Onlar için Rusları sevmek, onlara boyun eğip emirlerine girmek kadar tehlikeli birşey olamazdı. Her çocuğa, İmâm Şâmil'in ve diğer âlimlerin muhabbeti, Ruslara olan düşmanlık anlatılırdı. "Hubb-i fillah ve buğd-ı fillah"ın (Allahü teâlânın dostlarını sevmek, düşmanlarından nefret etmek), îmânın asıl sebebi, şartı olduğu, bu olmadıkça hiçbir ibâdetin cenâb-ı Hakkın katında makbûl olmadığı öğretilirdi.

General Grabe, Çar Birinci Nikola'ya gönderdiği bir raporda, Şeyh Şâmil'in maddî ve ma'nevî bütün kuvvetlerini kaybettiğini bildirip, onu yakalamak için kendisine yeni bir şans daha tanınmasını arzetti. Çar'ın olur kararıyla, onbin piyade, bin süvari, altışar toplu iki batarya sahra ve iki batarya cebel topu, bir istihkâm bölüğü alarak, 1259 (m. 1843) ilkbaharında, Çeçenistan'da bulunan Şeyh Şâmil'in üzerine yürüdü. Yaptığı plân çok müthişti. Bütün Çeçenistan'ı bir hamlede tarumar edip, Şeyh Şâmil'i yakalayarak Çar'ına ikram edecekti. Bütün ikmal hazırlıklarını bitirip, bu hayâl ile Çeçenistan yolunu tuttu. Çeçenistan bölgesine girdiği ilk günü, bütün zorlamalarına rağmen, sık ormanların arasında ancak üç kilometrelik yol alabildi. Nereden atıldığı belli olmayan tüfek atışlarıyla pek çok zayiat verdi. İkinci gün ise beş kilometrelik gittiği yol boyunca, yine pekçok askeri telef olmuştu. Şeyh Şâmil, bu orduyu karşılamak üzere, nâiblerinden Şuayb Molla'yı vazîfelendirmişti. O da, askerlerini, merkezi İçkeri ormanı olmak üzere, küçük çetelere ayırmış, düşmana, merkeze gelinceye kadar kayıp verdirmek üzere emir vermişti. Üç gün içinde aldığı yirmi kilometrelik yolun neticesinde İçkeri ormanlarına ulaşabilen General Grabe, burada sükût-u hayâle uğradı.

Çünkü dört bir tarafı Çeçen yiğitleriyle sarılmıştı. Bu arada yağan şiddetli yağmurlar da, düşman ordusunun hareket kabiliyetini azaltmıştı. General, toplarını dahî kullanamıyordu. Şuayb Molla, düşmana iyice yaklaştıktan sonra, ağaçların arkalarından çıkıp göğüs göğüse kılıç harbine başlamalarını askerine emretti. Kendisi de dalkılıç düşmanın ortasına atılarak bütün gücü ile saldırdı. Kırk koldan saldıran müslüman Çeçenler, bir hamlede Rus ordusunu şaşkına çevirdiler. General, hâdisenin felâketini sezince, atıyla kaçmaya başladı. Başsız kalan ordu ne yapacağını bilemiyor, onlar da rastgele sağa sola kaçıyordu. Şuayb Molla, askeriyle kaçanları kovalıyor, yakladıklarını öldürüyordu. General Grabe, bu savaşta askerinin yarısından fazlasını kaybetti. Bütün topları, mühimmat, cephâne ve erzakları müslümanların eline geçti. Böylece büyük bir hezimete uğrayarak, Ahulgoh'ta yaptığı katliamı fazlasıyla ödedi. Bu zaferle, Kafkas müslümanlarının yüzleri güldü. İmâm'larına olan i'timâd ve rağbetleri arttı, moralleri düzeldi.

Çar Birinci Nikola, bu hezimetten sonra, bütün Kafkasya'yı fethetmek, Şeyh Şâmil'i ele geçirip bütün müslümanlara gereken dersi vermek maksadıyla, ordularının en seçkin generallerini bu işde vazîfelendirdi. Napolyon'u mağlub eden bu meşhûr generaller; Fraytag, Svarts, Klugenav, Argutinski idi. Kalelere bıraktıkları ihtiyât kuvvetleriyle birlikte ellibini bulan bu seçme ordu, dört koldan harekete geçti.

Şeyh Şâmil, düşmanın asker gücünün beşte biri, silâh gücüne göre de yirmide biri olan ordusunu gruplara ayırdı. Bu akıncı birliklerinin başlarına Ahverdili Muhammed, Şuayb Molla, Hacı Murâd, Murtazâ Ali, nûr Muhammed, Kabet Muhammed gibi kahraman nâiblerini geçirdi. Süvari ve piyade olarak toplam yedibinbeşyüz civârında olan askerini ve mevcût toplarını bu kumandanlarına paylaştırdı. Kendisi de, binbeşyüz kadar süvârisiyle, başı darda kalan her yere yardım etmek üzere, sayıca ve silâhça bu başdöndürücü kuvvete karşı hazırlandı. Şeyh Şâmil ve nâibleri, müslümanları Kafkasya'dan silip süpürmek, böylece İslâmiyetin bu bölgede yaşanmasını önlemek için üzerine gelen bu güçlü Rus ordusuna karşı bir yerde bekleyip, müdâfaa savaşı yapmak yerine, onları parça parça ayırıp en zayıf yerlerinden vurmak, en uygun hareket olduğuna karar verdiler. Düşmanın hiç beklemediği ve ehemmiyet vermediği noktalara karşı sür'atle, habersiz baskınlar yapıp, Rusların o noktalara yığınak yapmalarına sebep olacaklar, asıl hedefleri zayıf bıraktırıp, bütün güçleri ile o bölgeye şimşek gibi atılacaklardı. Karargâhın merkezi Dargo idi. Şeyh Şâmil, önce etrâfa, ordusunun terhis edildiği haberini yaydırdı. Sonra yıldırım gibi, tesbit edilen noktalara hücuma geçtiler. Ortalığı altüst edip hedeflerine ulaştılar. Generaller, terhis haberlerine inanıp, gevşediği ve tahmin etmedikleri bir anda ve istikâmette başgösteren, sür'atle gelişen bu taarruzların önünde, isâbetli bir karar almaktan âciz kaldılar. Şuayb Molla ve Ulubi Molla, General Fraytag ve Svarts'ın üzerine hücum ederken; Şeyh Şâmil, binbeşyüz askeri ve iki topu ile bir günde yetmişbeş kilometrelik bir mesafeyi aşarak. Unsokul'daki düşman istihkâmlarına geldi. Aynı gün Karata köprüsünden, Avaristan'dan vazîfelerini başarıyla yapıp sanki kanatlanarak gelen Hâcı Murâd ve Kabet Muhammed, Şeyh Şâmil ile Unsokul'da birleştiler. Mûsâ Hâcı'nın da yardıma yetişmesiyle, Şeyh Şâmil önce, kaleyi muhasara esnasında düşmandan yardıma gelebilecek yollar üzerine küçük birlikler koyarak, arkadan gelecek tehlikeyi önledi. Sonra "Allah Allah" nidalarıyla hücuma geçtiler. Hacı Murâd'ın ve Kabet Muhammed'in çok üstün gayretleriyle kaleyi fethedip, topları ve cephânelerini aldılar. Düşmanın bu kaleden tekrar yararlanmasını önlemek için, dinamitle havaya uçurdular.

Bu hâdiseyi Rus kaynakları şöyle rapor ediyorlar: "Unsokul kalesi komutanı Albay Veseliteski, toplarını yüksek ve hâkim bir tepeye yerleştirdikten sonra, kale civârındaki sık ağaçlı derin bahçelere doğru hücuma geçti. Fakat bahçenin her tarafından ateş yağmuru ile karşılaştı. Ayrıca yanlardan ve gerilerden de müthiş bir süvari hücumuna uğradı. Öyle ki, hiçbiri kaçmaya bile muktedir olamadı. Bu görülmemiş felâket esnasında, Şeyh Şâmil'in talebeleri adetâ yıldırım gibi arkadan dolaşarak, ateş etmekte olan Rus bataryasını bastılar ve bütün toplarını ele geçirdiler. Bu üzüntü verici baskından suya atlayan birkaç kişi kendisini kurtarabildi."

O sırada Unsokul'a düşman tarafından bir yardım geleceğini önceden tahmin eden Şeyh Şâmil, Haraçi köyü civarına İbrâhim Hâcı'yı göndermişti. Hakîkaten Binbaşı Passek ismindeki Rus komutanı, kuvvetli bir imdat müfrezesiyle yardıma koşmuş, fakat İbrâhim Hâcı'nın karşısına dikilmesiyle Unsokul'daki kanlı hâdiseye cesâret edemediği için, sâdece seyirci olmuş, sonunda da elindeki iki topu bırakarak kaçmak mecbûriyetinde kalmıştı.

Şeyh Şâmil, ikinci mühim nokta olarak Balakan kalesindeki büyük düşman topluluğunu parçalamak için Hâcı Murâd'ı Hunzah, Mûsâ Hâcı'yı da Haraçi istihkâmlarına gönderdi. Vurduğu yerden ses getiren bu akıncılar, vazîfelerini başarıyla yaptılar. Haberi alan Rus generalleri, imdat kuvveti olarak asker ve topları, Balakan'dan Haraçi'ye gönderdiler. Şeyh Şâmil, Haraçi'ye gelen yardım kuvvetlerine yıldırım gibi saldırıp ortadan kaldırdı ve Balakan kalesini mukavemet göstermesine fırsat bırakmadan fethetti. Buradaki pekçok yiyecek, giyecek, silâh, cephâne ve topları ele geçirdi. Sonra üçüncü olarak Satanah'daki istihkamların üzerine saldırdı. Bu kaleyi de fethedip, bütün cephâneleri ve mühimmatı ele geçirdi. Bu sırada Hunzah kalesine imdâda gelen General Klugenav ve Argutinski, Şeyh Şâmil'in üzerlerine geleceği haberini aldılar. Fakat Şeyh Şâmil, asker ve silâh bakımından birkaç misli fazla olan bu güçlü kaleyi muhasara etmeyip, içerdekileri dışarı çekmenin, sonra hücum etmenin daha uygun olacağını düşündü. Bu sebepten Tanus avulu ve etrâfında siperler yaptırıp bir kısım askerini ve topları gizledi.

Câsusları vasıtasıyla; “Şeyh Şâmil, Ruslarla çarpışmayı göze alamadığı için buraları terkediyor” şayiasını yaydı. Bu haberlere aldanan bu iki meşhûr general, kaleden bütün kuvvetlerini çıkararak Tanus’a doğru hücuma geçtiler. Tanus önlerinde, önce şiddetli bir çarpışma yapan Şeyh Şâmil, sahte bir geriye çekilme ile, düşmanı önceden hazırladığı gizli topların olduğu yere çekti. Düşman, oraya son sür’at koşarken bütün topların ateşe başlamasıyla, büyük bir zayiat verdiler. Arkadan getirdikleri toplarıyla onlar da cevap vermeye başladılar. Bu sırada Şeyh Şâmil, Hâcı Murâd ve Mûsâ Hâcı’nın düşmanın arkasına dolanmalarını emretti. Arkaya dolanan bu yiğit süvariler, müthiş bir hücumla Rusları şaşkına çevirdiler. Ne yapacaklarını şaşıran generaller, birbirlerini çiğneyerek Hunzah kalesine kaçıp, tekrar kapandılar.

Şeyh Şâmil, Rusların artık Hunzah kalesinden başlarını çıkarmayacaklarını anladığından, kalenin etrâfına küçük bir birlik bıraktı. Sonra-Avaristan’da kendisine başkaldıran ne kadar isyancı varsa, hepsini sür’atle temizlemek için harekete geçti.

Şeyh Şâmil’in Avaristan’da yaptığı bu meşhûr yıldırım harekâtını, General Gurko başkumandanlığa verdiği raporda şöyle bildirmektedir: “Şeyh Şâmil’in böyle büyük muzafferiyetlere kavuşmasının tek sebebi, havsalaya sığmaz şahsî bir güce, zekâya ve atılganlığa sahip olmasıdır. Askerî bir tahsili olmayan bu zâtın, pek büyük bir dehâ olduğunu kabûl etmek lâzım gelir. Şeyh Şâmil’in bu üstünlüğü, bizim en meşhûr ve tecrübeli kumandanlarımızı pek çok defalar içinden çıkılmaz hâllere düşürmüştür.

Bu mütâlâa ve kanâatin en açık misâlini bize Delim’den Unsokul kalesine yaptığı yıldırım yürüyüşüyle vermiştir. Akıl ve muhakemeye sığmayan bu yürüyüş, sür’at bakımından fevkalâde olduğu kadar, askerlik san’atı, güç, isâbet ve ani karar verme bakımından kıymetlerle doludur.

Şeyh Şâmil, karar verdiği hedefe tereddüt etmeden yürür, en güç durumlarda bile ma’nevî kuvvetin sarsılmasına meydan vermeden, şiddetli darbelerini her büyük kumandana nasîb olmayacak bir şekilde birbiri ardına indirir. Avaristan’da elde ettiği muvaffakiyetlerinin yanısıra, en kuvvetli istihkamlarımızı yepyeni ve çeşit çeşit tabiye hünerleriyle üst üste zaptetmiştir. Daha da ileri giderek, Avaristan dâhilinde faaliyette bulunan en büyük harp birliklerimizi her taraftan sıkıştırarak, Hunzah kalesine sığınmaya mecbûr etmiştir. Böylece Dağıstan’ın bu mühim bölgesi İmâm’ın eline geçti. İmâm Şâmil’in hakîkaten dâhiyane olan bu plânını kendisinden daha mükemmel ve daha başarılı tatbik etmek her büyük kumandanın kârı değildir. Onun pek yüksek askerî kudretini, kumanda kabiliyetini, sevk ve idâre dehâsını takdîr etmemek elde değildir. Bilhassa para, silâh, cephâne ve mühimmat bakımından sayısız mahrûmiyetler içinde bulunan Şâmil’in güçlü ve teşkilâtçı şahsiyetini tanımak ve takdîr etmek ve Dağıstan’a yapacağımız askeri harekâtın ölçüsünü buna göre ayarlamak lâzımdır.”

Bu rapor üzerine Çar, General Gurko’ya pek büyük yetkiler ve imdat kuvvetleri vererek, Şeyh Şâmil’in üzerine gönderdi. General Gurko, Klugenav ve Argutinski’nin Hunzah’ta hapsedildiğini, Fraytag’ın Şuayb Molla’nın karşısında, Şvarts’ın ise, nûr Muhammed, Murtazâ Ali ve Şahmerdan Hacı kuvvetleri karşısında mıhlanıp kalmış, ateşten çemberi yarıp çıkamadıklarını gördü. Yirmi Eylül’de büyük bir kuvvetin başına geçerek, ordu merkezi Temirhan Şûra’dan, Hunzah kalesinde hapsedilmiş bulunan generallerin yardımına koştu. Fakat Şeyh Şâmil, ani baskınlarla General Gurko’nun plânını alt-üst etti. Hunzah’a kadar gidemeyen General, Hunzah’daki generallerin Temirhan Şûra’ya gelmesini emretti. Şâmil, düşman birliklerinin çeşitli yerlerde değil, bir noktada yığılmasını, böylece Avaristan’da serbest kalarak, Ruslara aldanan ba’zı Türk kabilelerine nasihat etmek istiyordu. Bunun için de Hunzah’ı muhasara eden nâiblerine, Temirhan Şûra yolunu açmalarını emretti. Mahsur generaller, Temirhan Şûra’ya binbir korku içinde gelip kapandılar. Şeyh Şâmil; Akuşa Tsudahar ve Şamhal gibi Ruslarla işbirliği yapan kabilelere gitti. Onlara yaptığı nasihatlerden sonra; “Allahü teâlâ birdir ve herşeyin yaratıcısıdır. Hürriyet, O’nun, sevdiği kullarına lâyık gördüğü en büyük ihsândır. Hürriyetini kaybedenlerin mevkii köleliktir. Kahraman müslüman Türk milletini bırakıp, Rus çarına ve generallerine itaat edenler, dînine ve vatanına hainlik etmiş olurlar. Din kardeşlerinden ayrılan bu hâinlerin cezaları şu belimizdeki kılıçlardır. Ancak tövbe edenler kurtulacaklardır. Allahü teâlâ ve O’nun Resûlüne inananlar bize itaat etsin ki, onları affedelim. Allahü teâlânın düşmanlarına dost olmak gibi büyük bir günaha tövbe edenleri, yalvaralım da Rabbimiz de affeylesin” buyurdu. Gittiği her kabile onu kabûl edip, tövbe ettiler. Ruslarla elbirliği

yapmayıp, Şeyh Şâmil'e yardım edeceklerine söz verdiler. Ayrıca bir yazı hazırlayıp, General Gurko'ya gönderdiler. Gönderdikleri bu yazıda şöyle diyorlardı: "Dağıstan'in ova kısmında yaşayan âlimlerden, beylerden, beşikteki çocuklara kadar bütün müslüman Türk halkından General Gurko'ya! Beylerimiz ve reîslerimiz arasında başgösteren ihtilaflar yüzünden, sizi Dağıstan'a da'vet etmiştik. O gündenberi idâreniz altında yaşadık. Siz, Çar'ınızın kimseyi aldatmayacağını, baskı yapmadığını, hakların ve hürriyetlerin koruyucusu olduğunu söylediniz. Tatlı dilinize kapılarak pekçok defalar aldandığımızı anladık, fakat iş işten geçmişti. Başımıza en azılı İslâm düşmanlarını getirerek bize zulmettirdiniz, işkencelere tâbi tutturdunuz. Senelerdir Çar'ınıza ve hükümetinize hiçbir menfaat ve mükâfat beklemeden bütün gücümüzle hizmet ettik. Bu uğurda kanımızdan ve canımızdan bile olduk. Buna rağmen elimizdeki malları ve mülkleri zorla aldınız. Siz ve idârecileriniz, memleketimizde hiçbir vicdanın ve insafın kabûl edemeyeceği baskı ve işkenceler yaptınız. Gündüzlerimizi gece ettiniz. Büyük bir elem ve keder içinde, bu günleri görmek için bekledik. Nihâyet Allahü teâlâya şükürler olsun ki, senelerdir gökte aradığımızı yerde bulduk. Daldığımız gaflet uykusundan kurtularak, Allahü teâlânın gönderdiği kahraman İmâm'ın mübârek ellerine sarılmağa karar verdik. Bu yazımız elinize geçtiği andan i'tibâren, hiç düşünmeğe bile lüzum görmeden ülkemizden defolup gidiniz. Yoksa Allahü teâlâya yemîn ederiz ki, sizinle son nefesimize kadar çarpışacağız. Cenâb-ı Hak büyüktür ve kendi yolunda harb edenlere yardım eder."

Şeyh Şâmil, kabilelere nasihat edip tarafına çektikten sonra, bir plân dâhilinde Rus kuvvetlerine saldırmayı uygun gördü. Düşmanın dikkatini çekmek için Hasayurt, Yenkiyurt ve Unezapni kalesi üzerine saldırdı. General Gurko bu haberleri alınca, oralara derhal imdat kuvvetleri gönderdi. Temirhan Şûra'dan büyük bir kuvvetin gittiğini gören Şeyh Şâmil, Gergebil kalesine hücum etti. Bu kaleyi, düşman takviyeleri yetişmeden ve etrâftaki Rus askerlerinin müdâhale etmesine fırsat vermeden zaptetmek istiyordu. Fakat kale çok sağlam yapılmıştı ve coğrafî durumu fevkalâde güzeldi. Etrâfına ateş etme sahası ve mesafesi mükemmeldi. Kalenin etrâfı açıktı. Düşmanın ateş sahasına fazla yaklaşılamıyor, yapılan hücumlarla da bir neticeye varılamıyordu. Kısa zamanda neticeye varmak lâzımdı.

Şeyh Şâmil, bunun için bir gecede kalenin burçları yüksekliğinde ağaçtan kalecikler yaptırdı. Sabahleyin kale komutanı etrâflarının ağaçtan yapılmış hareketli kalelerle çevrili olduğunu hayretle gördü. Şeyh Şâmil'in yiğit serdengeçtileri, "Allah Allah" sedâlarıyla Gergebil kalesinin burçlarına yanaştılar. Göğüs göğüse yapılan mücâdele neticesinde Ruslar mağlup olup aman dilediler. Bu savaş esnasında kaleyi kurtarmak için beş tabur asker ve dört top ile yardıma gelen General Gurko, Aymakin tepesi önünde Kabet Muhammed'in bin kahraman süvârisiyle karşılaşınca yenilmekten zor kurtulmuş, çâreyi kaçmakta bulmuştu. Bu hâdiseyi Rus tarihçileri şöyle anlatmaktadır:

"General Gurko, Kasım ayının beşinci günü öğleden sonra Gergebil civârına yetişti. Aymakin tepelerinde Rus süngülerinin parladığını gören kaledeki muhafızlar çok sevinmişler, bir anda mâneviyatları yükselmişti. Bu heyecanla ve yeni bir cesâretle siperleri müdâfaaya devam ettiler. Fakat zavallıların sevinçleri çok kısa sürdü. Çünkü ertesi günü bu büyük imdat kuvveti çirkin bir karar ile geri dönüp, Gergebil mahsurlarını kendi hâllerine terketti."

Şeyh Şâmil, Gergebil Kalesi'ni havaya uçurduktan sonra, Temirhan Şûra üzerine yürüme hazırlığına başladı. Temirhan Şûra, o zamanın en güçlü, korunması kolay, sağlam yapılmış bir kalesi idi. İç içe örülmüş kalın mazgallı duvarlar vardı. Sıra hâlinde yapılmış siperler ve engeller, betondan mükemmel olarak yapılmıştı. Otuzbin asker, altmışa yakın top, binlerce tüfek ve bol cephâne ile savunuluyordu.

Şeyh Şâmil'in ise oniki topu ve yedibin civârında askeri vardı. Ruslara göre sayılan çok az idi. Fakat îmân dolu göğüsleri, Rusların çelik zırhlarını eritecek kadar güçlü idi. Onlar, Allahü teâlânın dînini yaymak, memleketlerinde cenâb-ı Hakkın mübârek ismini serbestçe söyleyebilmek, çocuklarına Kur'ân-ı kerîmi öğreterek, orada bildirilen emir ve yasaklara uygun yaşayabilmek, namuslarını Ruslardan korumak, vatanlarını düşman çizmelerinin çiğnemesine engel olmak için, Allah rızâsı için çarpışıyorlardı. Bu uğurda ölürlerse şehîd olacaklar, Rablerinin, onlar için hazırladığı Cennete gideceklerdi. Allahü teâlânın dînini korumak uğrunda ölmeyi en büyük şeref bilirler, gözlerini kırpmadan düşman üzerine atılırlardı. Bu sebeple sayı ve silâh farkı hiç önemli değildi. Peygamber efendimiz (

aleyhisselâm) Bedr'de, Uhud'da ve diğer gazâlarında sayıca müşriklerden çok az değil miydi? Namazlarını kılan ve başlarındaki âmirlerine tam olarak uyanlara galibiyet va'd edilmemiş miydi? İşte Şeyh Şâmil ve bir avuç yiğit ordusu. İ'lâ-yı kelimetullah (Allahü teâlânın ism-i şerîfini yüceltmek) için Rusların üzerine yürüyorlardı. Askerler, kahraman İmâm'larının en küçük arzusunu, en önemli emir olarak kabûl ediyor, bunu yapmayı kendileri için en büyük şeref sayıyorlardı. Dillerinde, kalblerinden kopup gelen "Allah Allah" nidaları ile ilerleyerek Temirhan Şûra önlerine geldiler. Şeyh Şâmil'in kale önlerine geldiğini gören General Gurko, o kadar üstün kuvvetlerine rağmen etrâftan imdat istemeye başladı. Kısa bir süre içinde Tiflis'ten ve diğer mıntıkalardan mühim miktarda takviye kıtalarıyla bol cephâne gönderildi.

Bu sırada, Ziran istihkamlarında altı tabur asker ve onsekiz top ile mühim bir tugaya kumanda eden Yarbay Passek, Hâcı Murâd ile Kabet Muhammed'in iki topu ve binyediyüz süvarisi karşısında adım atmağa cesâret edememiş, kalede kapanıp kalmıştı.

Temirhan Şûra'da bu kadar çok Rus askeri ve cephânesi bulunduğundan, hücum ederek başa çıkılamayacağını, hücum edilirse çok zayiat vereceklerini hesâb eden Şeyh Şâmil, General Gurko'nun Ziran kalesinde mahsur kalan Passek'e yardıma gideceğini tahmin etti. Düşmanın maksadını Allahü teâlânın izniyle dâima vaktinden evvel keşfeden kahraman İmâm, İdrîs Hâcı kumandasında bir kuvveti Hâcı Murâd'a yardıma gönderdi. Nûr Muhammed ve Abdürrahmân isimli nâiblerini de, düşmanın geçeceği yollar üzerinde, yeri geldikçe taarruz etmek üzere gönderdi. Bu sırada kış ayları başlamış, Aralık ayının ortasına gelinmişti. General Gurko, Şeyh Şâmil'in muhasarayı bıraktığını görünce, onbeşbin kişilik bir kuvvetin başında oniki topla, Ziran kalesine Yarbay Passek'i kurtarmak üzere yürüdü. General Gurko'ya gelebilecek bir taarruza karşı General Fraytag sekiz top ve mühim bir kuvvet ile arkadan geliyordu.

Şeyh Şâmil, İdrîs Hacı ile Hacı Murâd'a; "Passek'in ordusuyla kaleden çıkmasına kolaylık gösterip yol açın. Bütün birlikler çıktıktan sonra arkadan hücum ediniz" emrini vermişti. Bu emri derhal uygulayan Hacı Murâd, süvarilerini kale önünden geriye çekip, İrganay mevkiini açık bıraktı. Bu sırada General Gurko'nun imdâda gelmekte olduğunu öğrenen Passek, ordusuna hareket emrini verip, İrganay istikâmetinde yola çıktı. Önce hiçbir engele rastlanmadı, fakat bir anda arkalarından Hacı Murâd'ın hücuma geçtiğini, artçı kuvvetlerinin tamamen kılıçtan geçirildiğini hayretle gördü. Bu kanlı baskını dehşetle seyreden Passek ve öncü kuvvetleri paniğe kapıldılar. Bozgun hâlinde kaçarken, ağırlık yapan toplarını çalışmaz duruma getirdiler. General Gurko kuvvetlerine kavuştuklarında, askerinin büyük bir kısmı zayi olmuştu. Bu arada kış bastırmış, şiddetli kar yağışları ve fırtınalar başlamıştı. General Gurko, ordusunun bu hava şartlarında hareket kabiliyetlerini kaybetmiş olduğunu acıyarak gördü. Hiçbir iş beceremeden tekrar Temirhan Şûra'ya perişan bir hâlde dönüşe başladı. Yirmi topu ve yirmibinden ziyâde askeri ile dönüşe geçen iki generalli orduyu, Şeyh Şâmil çok az bir kuvvetle Temirhan Şûra'ya kadar kovalamış, yıldırım sür'atiyle yetiştikleri yerde ortalarına dalarak pekçok zayiatlar verdirmişlerdi.

Şeyh Şâmil'in, bu kadar kısa sürede, harp târihinde ender rastlanan bir zaferi kazanması ile, Avaristan baştanbaşa düşman çizmelerinden temizlendi. Rusların yirmibeş müstahkem mevkii zapt ve tahrib edildi. İkibinden ziyâde Rus askeri esîr alınıp, binlercesi öldürüldü. En mühimi, yenilmez sanılan Rus ordularını çok az bir müslüman Türk'ün îmân gücü ile nasıl perişan ettiğine Rus Çarı dahî hayretle şâhid oldu. Rus kaynakları 1259 (m. 1843) senesinde yapılan bu harplerin neticesi hakkında şöyle demektedir:

"Şâmil, Avaristan'da taş üstünde taş bırakmadı. Unsokul, Balakan, Moksok, Ahalçi, Tsanah, Hassat, Gergebil, Burunduk, Hunzah, Nizovaye, Ziran, Gimri gibi en önemli üslerimizi, mevzilerimizi kamilen ele geçirip temelinden tahrib etti. Rusya'ya çok pahalıya mal olan bu Avaristan muharebelerinde yaptığımız müthiş masrafları, verdiğimiz korkunç insan ve malzeme zayiatını hesâb edecek olursak, bu savaşın Kafkasya'da yaptıklarımızın en kanlı ve zararlısı olduğu meydana çıkar."

Bu savaşlar neticesinde Kafkasya'da yaşayan müslüman Türklerin ma'neviyâtı yükseldi. Ruslara karşı müthiş bir direniş başladı. Şeyh Şâmil'e karşı olan güvenleri çoğaldı. Canla başla ona yardıma karar verdiler. Bu savaş, Çar Birinci Nikola'nın gurûrunu kırdığı gibi, plânlarını da alt üst etti. Napolyon'a karşı galip gelen meşhûr Rus generalleri, iki

kolorduya yakın büyük bir kuvvet ile Avaristan'a saldırdıkları hâlde, Şeyh Şâmil'in bir avuç ordusu karşısında tutunamamışlar, felce uğramışlardı.

Çar Nikola, bu hezimetten sonra da, Şeyh Şâmil'in karşısına Genaral Vorontsof'u çıkardı. Onu Kafkas Orduları Başkumandanlığına getirerek; "Bütün ordularım bu uğurda feda olsun. Hazînelerimin bütün kapıları Kafkasya için ardına kadar açıktır. İstediğin herşeyi bol bol alabilirsin. Bunun karşılığında sizden Şeyh Şâmil'i ölü veya diri olarak ele geçirmenizi ve Dargo denilen yuvasını kasıp kavurarak çiğnemenizi istiyorum" dedi. General Vorontsof, Kafkasya'yı bir uçtan bir uca fethetmek için altmışbin kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Şeyh Şâmil'in yok denecek kadar az bir askeri karşısında perişan olup şaşkına döndü. Birbuçuk ay içinde elindeki bütün cephânelerini, güllelerini İmâm Şâmil'in yaptırdığı sahte istihkamlara, boş siperlere günlerce atarak bitirdi. Hakikî muharebelere daha girişemeden cephânesiz kaldı. Geriden gelen mühimmat ve askerin yiyeceğini, erzakları Şeyh Şâmil'in yaptığı baskınla kaybetti. Meşhûr Dargo'da, Îsâyurt'da ve diğer yerlerde hep mağlup oldu. Şeyh Şâmil'in iki ay süren çok maharetli ve kanlı yıpratma muharebeleri karşısında mevcûdunun büyük bir kısmını kaybetmiş, üç generalinin ölümüne sebep olmuştu. Sonunda da Şeyh Şâmil karşısında dize gelmişti. Dargo'da taş üstünde taş bırakmamak, Avaristan ve Çeçenistan'ı hattâ Kafkasya'yı bir uçtan bir uca çiğnemek ve Şeyh Şâmil'i diri diri yakalayıp Çar'ına mükemmel bir zafer armağanı vermek için yola çıkan kibirli General Vorontsof, çok kısa sürede müthiş bir hezimete uğrayınca; "Koskoca Rus İmparatorluğu'nun ezici kuvveti ve büyüklüğü karşısında, bir tek adamın (Şeyh Şâmil'in), bir avuç insanla nasıl olup da mücâdeleye devam ettiğini ve her defasında saldırı hâlinde olduğunu havsalama sığdıramıyorum" demekten kendini alamadı. General Vorontsofun yenilgi haberini alan Çar Nikola, bu generallerinin moralini yıkmamak için prenslik payesi vererek mükâfatlandırdı."

Ruslar, Şeyh Şâmil'i ele geçirememenin verdiği hınç ile, uzak ova köylerine baskınlar yaparak, müdafaasız köylülere işkenceler ediyorlardı. Her geçen gün artan bu baskılar karşısında, köylüler korkuya kapılarak bir toplantı yaptılar. Bu mühim toplantıda çok ciddî, fakat oldukça da tehlikeli bir karar aldılar. Bu da, daha önce kanlarının son damlasına kadar Şeyh Şâmil'e yardım edeceklerine, dinleri için, vatanları için, Ruslarla harp edeceklerine söz verip yemîn ettikleri hâlde, şimdi onlarla anlaşma yapalım, kararı idi. Bu aldıkları kararı da Şeyh Şamil'e bildirmeleri lâzımdı. Bunun için iki kimse vazîfelenmesi îcâb ediyor, fakat buna kimse yanaşamıyordu. Böyle bir teklifi İmâm'a nasıl, hangi dil ile söyleyebileceklerdi? Bu ağır ve korkunç kararı bildirmeyi gönül rızâsı ile hiç kimse kabûl etmedi. Sonunda kura çekilerek iki kimse, Dargo'ya gidip Şeyh Şamil'e durumu bildirmek üzere vazîfelendirildi. Bu iki elçi, Dargo'ya yaklaştıkça aldıkları kararı nasıl bildireceklerini düşünüp duruyorlardı. Bir türlü söyleme şeklini kestiremiyorlardı. Nihâyet birinin aklına İmâm'ın annesi geldi. Arkadaşına; "Köylülerimizin aldığı bu kararı Şeyh Şâmil'e söyleyebilecek en güzel aracıyı buldum. İnşâallah arzu ettiğimiz gibi olur. Kafkasya'da yedisinden yetmişine herkes bilir ki, İmâm Şâmil, annesinin bir dediğini iki etmez. Ona aşırı bir muhabbeti ve saygısı vardır. Onun hayr duâsını almadan yola çıkmaz. Oraya varır varmaz bu mübârek hanıma, köylülerimizin üzerinde dolaşan ve başına gelen bu müthiş tehlikeyi ağlayıp sızlayarak anlatırız. Onun merhametli müşfik kalbini yumuşatıp, gönlünü yaparız" dedi. İki elçi bu karar ile Dargo'ya geldiklerinde, Şeyh Şâmil; yeni bir gazâ için hazırlanıyor, Rusların müslümanlara yaptıkları katliamları, ettikleri işkenceleri, müdafaasız çocuk, kadın ve ihtiyârlara yaptıkları zulümleri anlatıyor, harpten yüz çevirmenin Ruslara gönül vermenin çok büyük günah olduğunu bildiriyordu. Dînini yaşayabilmek için, vatanlarını korumanın en büyük ibâdetlerden olduğunu, bu uğurda şehîd olanların Cennetteki en yüksek derecelerinden haber veriyordu. Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmdan (radıyallahü anhüm) misâller getiriyor, onların hiç rahat yüzü görmediklerini, hayatlarının sonuna kadar İslâmı yaymak için diyar diyar dolaştıklarını, çok az bir kuvvetle pek büyük düşman sürülerine galip geldiklerini anlatıyordu. Halk heyecanla dinliyor, o anlattıkça Allahü teâlânın düşmanı olan Ruslara karşı nefretleri artıyordu. Bu hâlde iken annesi, Şeyh Şâmil'i yanına çağırdı. Annesinin en küçük arzusunu kendisine büyük bir emir telakki eden muhterem İmâm, annesinin yanına gitti. Biraz önce dinlediği vahşetten gözleri yaşla dolan heybetli ana, oğluna; "Evlâdım! Uzak Çeçen köylerinde Rusların yaptığı anlatılmaz işkenceleri ve öldürülen yiğitlerin haberini öğrendim. Kendilerini müdâfaa edemeyen bu köylüleri boş yere kırdırmasan ve Ruslarla belirli bir müddet için mütâreke yapsan olmaz mı?" deyiverdi. Bu sözleri

anasından işiten kahraman İmâm, beyninden vurulmuşa döndü. Şeyh Şâmil, bir tarafta vatanın selâmeti ve bu uğurda Ruslarla kanının son damlasına kadar mücâdeleye karar vermiş insanlar, bir tarafta da incitilmesi büyük günahlardan olan ana gibi iki müthiş ateş arasında kaldı. Senelerdir, İslâm düşmanı olan Ruslarla mücâdele etmişti. Hattâ vücûdunda yara almadık yeri kalmamış gibiydi. Bu uğurda; eşi, hemşiresi, oğlu, amcası ve binlerce müslüman Türk şehîd olmamış mıydı? Bu sebeple düşmanla anlaşmaya kalkanlar için kânunlar konulmuş, onlara şiddetli cezalar verileceği bildirilmişti. Şeyh Şâmil'in bu istek karşısında bir anda sararıp gül gibi solduğunu gören ana, oğlunun kalbine fecî bir hançer sapladığını anlayarak yaptığına pişman oldu ve; "Dilim tutulsaydı da oğluma böyle bir şefaatte bulunmasaydım. Müslümanların kâfirlere boyun eğmesi gibi büyük bir günâhı işletmeye sebep olmak ne kötü. Elbette oğlum bunu kabûl etmeyecektir. Yâ Rabbî! Bu işin halledilmesi için oğluma yardım eyle, beni de affettiklerinin arasına al" dedi. Sonra kimsenin yüzüne bakamadan evine girdi. İmâm Şâmil ise güç durumlarda namaza durur, günlerce yemeden içmeden o işin halledilmesi için Allahü teâlâya duâ ederek yalvarırdı. Yine öyle yaparak mescidde halvete çekilen Şeyh Şâmil, gözyaşları arasında namaza durdu, Kur'ân-ı kerîm okudu. Allahü teâlânın sevgili kullarından, başta hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve diğer büyüklerden yardım diledi. Onları vesile ederek cenâb-ı Hakka niyazlarda bulundu.

İmâm'ın korktuğu tek şey, müslümanların kalblerindeki düşmanla mücâdele azminin kaybedimesi, îmânlarının sarsılması idi. Halkın Ruslarla anlaşmaya meyletmeleri demek, esâreti kabûl edip, İslâmın emirlerini yapamamak, yasaklarından kaçınamamak, en mühimi i'tikâdlarının bozulması demekti. Üstelik bu korkunç isteğe şefaatçi olan anasıydı. Din ve vatan için, bir değil binlerce ana, oğul feda olmalıydı. Şeyh Şâmil, günlerce mescidde Allahü teâlâya yalvarıp, nefis muhâsebesi yaptıktan sonra karârını verdi. Sabırla kendisini kapıda bekleyen halkın huzûruna çıktı. Onlara; "Muhterem anam cezasını çekecektir!..." emrini bildirdi. Emîr büyüktü. Şimdiye kadar İmâm'larının bir istediğini iki etmeyen nâibler, ananın huzûruna çıktılar ve durumu bildirdiler. Yaralı ana, adâlet dîvânının önüne geldi. Halk toplanmış, nefes almadan bekliyordu. Mahkûm mevkiinde, şimdiye kadar Kafkasya'da yetişen âlimlerin, velîlerin en büyüklerinden olan Şeyh Şâmil'in anası vardı. Omuzları çökmüş, yaptığı hatânın üzüntüsü ile rengi solmuş bir hâlde oğluna baktı. Sonra yürekleri parçalayan bir sesle; "Oğlum! Allahü teâlânın emrinden kıl ucu kadar ayrılırsan, emzirdiğim sütü helâl etmem! Verilecek cezayı şimdiden kabûl ediyor, adâletten zerre kadar şaşmamanı istiyorum" dedi. Dargolular, Şeyh Şâmil gibi mübârek bir zâtın anasından böyle bir cevâbı bekledikleri için hiç şaşırmadılar.

Herkes pür dikkat, İmâm'ın vereceği kararı heyecanla bekliyordu. Ana ise, "Yâ Rabbî! Oğlum, merhamet duygusu sebebiyle doğru yoldan ayrılmasın" diye duâ ediyordu. Şeyh Şâmil nâibleriyle istişâre ederek neticeyi bildirdi: "Yüz sopa!..." Metanetle ortaya yürüyen ana, acaba bu cezaya dayanabilecek miydi? Herkes bunu düşünürken, senelerce ünlü Rus generallerine diz çöktürmüş kahraman İmâm'ın, anasının yanına varıp diz çöktüğünü sonra da ellerine sarılıp öptüğünü gördüler. Anasıyla helâllaşan Şeyh Şâmil, Dargolular'a dönerek; "Anamın bu mes'elede, merhametinin çokluğu sebebiyle başkalarına şefaat etmesinden başka hiçbir hatâsı yoktur. Bu yaptığı hatânın cezasını da ma'nevi olarak şu âna kadar çektiği ızdıraplarla ödemiştir. Maddî cezayı da onun herşeyine vâris olan oğlu çekecektir" buyurduğunda, herkes yerinde dona kaldı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Çünkü, İmâm'ın verdiği karardan döndüğü görülmemişti. Şeyh Şâmil, sopayı vuracak kimselerin yanlarına varıp, belden üst tarafını soyunduktan sonra; "Emri yerine getirmekte bir an bile tereddüt edip elleri titreyenlere yazıklar olsun.

Bütün gücünüzle vurmanızı emrediyorum" diyerek sırtını döndü. Vazifeliler ilk sopaları vurdukları zaman herkesin gözleri yuvalarından fırlamış, bağırmamak için kendilerini güç zaptetmişlerdi. Her sopa indikçe İmâm'ın mübârek vücûdunda derin izler meydana geliyor, sopa yerlerine kan oturuyordu. Aynı yere ikinci üçüncü sopalar isâbet ettiğinde de, oralardan kan fışkırıyordu. Şeyh Şâmil ise vazîfelilerin önünde dimdik duruyor, en küçük bir inleme ve sopadan sakınmaya teşebbüs etmiyordu. Nefsin istemediği bu hareket ile pek güzel bir mücâhede hâsıl olup nefsi inliyor, bu sebeple rûhu yükselip, vilâyet makamlarında üstün derecelere kavuşuyordu. Bu görülmemiş manzara karşısında, ba'zı nâibler ileri atılarak sopanın kendilerine vurulmasını istemişlerse de, Şeyh Şâmil'in kararlı bakışlarından korkup geri çekilmişlerdi. Nihâyet yüz sopa vuruldu. Şeyh Şâmil vücûdundan sızan kanlara bakarak, Allahü teâlânın kendisine verdiği metanet ve

sabır için şükür secdesine kapandı. Sonra ayağa kalkıp ellerini açtı ve Rus zulmünden müslümanların muhafazası için cenâb-ı Hakka duâ etti. Hâdiseyi ibretle seyreden halk, bir taraftan ağlayıp gözyaşları döküyor, bir taraftan da Allahü teâlânın, böyle adâletli mübârek bir zâtı başlarına İmâm yaptığına şükrediyorlardı. Artık halk iyice şahlanmış, Ruslarla anlaşma yapmanın ne büyük bir tehlike olduğunu iyi anlamıştı. Onlarla mücâdele etmenin din ve vatan borcu olduğuna yakînen inanmışlardı.

Şeyh Şâmil, anasının cezalanmasına sebep olanların kim olduğunu sordu. Herkes; “Kim?” diye birbirine bakarken, iki elçi huzûra geldi. Halk, onların üzerine yürümek istiyor, fakat edebe aykırı bir hareketten de çekiniyorlardı. İmâm onlara; “Köylerinize dönünüz. Sizi gönderenlere gördüklerinizi anlatınız. Dînimizi yıkmak isteyen İslâm düşmanlarına verilecek cevâbımız budur” buyurdu.

Bundan sonraki günlerde Şeyh Şâmil, Kafkasya’ya musallat olan Rus ordularına sık sık baskınlar yaptı, akınlar düzenledi. Onları memleketlerinden çıkarmak için geceli gündüzlü çalıştı. Fırsat buldukça, Çar Birinci Nikola’yı can evinden vuruyor, hiç beklemediği yerlere saldırıyordu. Hiçbir devletten yardım görmeden, tam yirmibeş sene Ruslarla mücâdele ederek vatanını savundu.

Yeni Rus çarı ikinci Aleksandr başa geçtikten sonra, Şeyh Şâmil mes’elesini hâlledip Kafkasya’yı baştanbaşa feth etmek için, Prens Baryatinski kumandanlığında beş ordu hazırlattı. Bunlardan biri Şeyh Şâmil’in karargâhını, ikinci Lezgi, üçüncü Hazer Denizi civarını, dördüncü ve beşinci ordu da Çerkezistan’ı hedef aldı. Fakat asıl hedef Şeyh Şâmil idi. Îcâb ederse beş ordu birleşip hep birden dahi hücum edebileceklerdi. Bu sebeple, birinci orduyu bizzat Başkumandan Prens Baryatinski idâre ediyordu. Onun ordusunda ellibine yakın seçme asker ve elli civârında ağır top mevcût idi. Bu muazzam kuvvete karşı, Şeyh Şâmil de beşbine yakın süvârisiyle Ruslarla çarpışmaya başladı. Uzun ve kanlı çarpışmalardan sonra, Şeyh Şâmil, Gunip dağına çekildi. Bu dağda beşyüz kadar fedaisi ile birbuçuk ay süreyle koskoca ordu ile savaştı. Ellerinde atacak barutları, yiyecek birşey kalmadı. Etrâfındaki yiğit askerlerinin dörtyüz kadarı da şehîd olmuştu. Yiyecek yerine karınlarına taş bağlayarak düşmanla mücâdeleye devam ediyorlardı. Başkomutan Baryatinski, Şeyh Şâmil’i canlı olarak ele geçirmek istiyordu. Bu sebeple Şeyh Şâmil’e beyaz bayraklı elçiler göndererek teslim olmasını teklif etti. Şeyh Şâmil’in çocukları ve askerleri bu ümitsiz mücâdelede İmâm Şâmil’in de şehîd olacağını, sonunda Kafkas Türklerinin başsız kalacağını düşündüler. Şimdi bir anlaşma ile teslim olurlarsa, ilerde, Allahü teâlânın yaratacağı yeni imkânlara göre hareket edebileceklerini Şeyh Şâmil’e bildirdiler. Şeyh Şâmil, dîni, vatanı için canını seve seve vermeğe hazırdı. Fakat, müslümanlara yardım etmek zâhiren sağ kalmakla mümkündü. Bu sebeple gelen elçilerle anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; “Türklerin dinlerine karışılmıyacak, onlardan asker alınmayacak, vergi toplanmıyacak, Türkler iç işlerinde serbest bir devlet olup, idârecilerini kendileri seçecekler. Şeyh Şâmil, aile efradı ve mevcût kırk kadar askeri ile, silâhları dahî ellerinden alınmadan Türkiye’ye gidebileceklerdi.” 1276 (m. 1859) senesinde yapılan bu anlaşmadan sonra silâhlar sustu. Başta Başkomutan Baryatinski, diğer generaller ve bütün Rus askerleri, yirmibeş senedir bir avuç fedaisi ile koskoca Rus ordularını perişan eden, akla havsalaya sığmayan menkıbeler sahibi olan kahraman Şeyh Şâmil’i bir an önce yakından görmek istiyordu. Şeyh Şâmil, kendisine hayranlıkla bakan Rus askerlerinin aralarından geçerek, Başkomutan Baryatinski’nin çadırına gitti. Baryatinski, anlaşma şartlarının geçersiz olduğuna, kendisinin ve aile efradının Çar İkinci Aleksandr’ın esîri olup, misâfir muâmelesi yapılacağını bildirdi. Artık iş işten geçmişti. Sözünden dönen bu alçak Ruslara karşı yapılacak birşey yoktu.

Altmışdört yaşında bulunan Şeyh Şâmil, oğulları Gâzî Muhammed, Muhammed Şefi ve aile efradıyla askerlerini Çar Aleksandr’ın bulunduğu Moskova’ya gönderdiler. Rus Çar’ı, Şeyh Şâmil’e çok hürmet gösterdi ve Kaluga şehrinde emrine büyük bir konak ve hizmetçiler verdi. Şeyh Şâmil Kaluga’da kaldığı on sene zarfında kendini kitaplara verdi. Ancak bu şekilde teselli bulabiliyordu. Artık oldukça yaşlanmış, esâret hayatı onu iyice çökertmişti. Bir defasında, ziyârete gelen Rus Çar’ına Hacca gitmek istediğini bildirdi. Rus Çar’ı bunu kabûl etti. Fakat oğullarının rehin olarak kalması gerektiğini bildirdi. Bunu kabûl eden Şeyh Şâmil, 1287 (m. 1870) senesinde İstanbul’a hareket etti. Bu haberi işiten İstanbullular heyecanla İmâm’ın gelmesini beklediler. Sultan Abdülazîz Hân, sarayında hazırlıklar yaparak, senelerdir Ruslara kan kusturan İmâm Şâmil hazretlerini beklemeğe başladı. Kafkasya’da,

İslâmiyeti yok etmeğe uğraşan Ruslara karşı verdiği amansız mücadeleyi iftihar gözyaşlarıyla ta’kib eden müslüman Türk milleti, Şeyh Şâmil’e hayran idi. Onun esâretten kurtulup İstanbul’a geldiği gün, yer yerinden oynamış, halk sahile dökülmüştü. Rus vapuru Dolmabahçe Sarayı önüne demirlediğinde, Sultan Abdülazîz’in saltanat kayıkları, İmâm Şâmil ve aile efradını saraya getirdiler Abdülazîz Hân, onu sarayın kapısında karşılayıp, büyük bir hürmetle; “Babam kabrinden kalksaydı ancak bu kadar sevinebilirdim” diyerek, çok iltifâtlarda bulundu. Sarayda hâl hatır sohbetleri arasında Sultan Abdülazîz,” her türlü emrine hazır olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Şeyh Şâmil; “Pâdişâhım! Hayâtımın şu son günlerini aşkıyla yandığım sevgili Peygamberimin huzûr-u şerîflerinde geçirmek istiyorum. Bunun te’minini zât-ı âlinizden istirhâm ediyorum” dedi. Bu arzuyu büyük bir i’tinâ ile yerine getirmek için Rus sefirini saraya çağırttı. Durumu anlatıp, Çar’a bildirmesini emretti. Rus Çar’ı ikinci Aleksandr kabûl edip, Şeyh Şâmil’in Rusya’ya geri dönmemesini bildirdi. Buna ziyâde memnun olan Şeyh Şâmil, İstanbul’da kısa bir müddet kaldı. Başta Sultan Abdülazîz’in ve İstanbullular’ın gösterdiği yakın alâkaya, misâfirperverliğe hayran oldu. Bu kadar ilgiye rağmen bir an önce Hicaz’a gitmek istediğini Pâdişâh’a bildirdi. Abdülazîz Hân da onun için en mükemmel vapurunu hazırlatıp teşyî eyledi.

Vapurun her uğradığı yerde, halk görülmemiş bir heyecanla Şeyh Şâmil’i karşılıyor, onun duâsını almak yarışına giriyorlardı. Mısır’a geldiklerinde, Hidiv İsmâil Paşa, onu şânına lâyık karşıladı. O sırada İsmâil Paşa’nın yanında, Cezayir’i Fransız istilâsından kurtarmak için çok gayret gösteren büyük âlim, mücâhid, gâzî, Abdülkâdir Efendi de misâfir olarak bulunuyordu. İki kahraman âlimin sohbetleriyle şereflenen İsmâil Paşa, onları Kâhire’de bir ay kadar misâfir etmek bahtiyarlığına kavuşabildi. Daha sonra İskenderiyye’ye kadar giderek Cidde’ye uğurladı. Peygamberimizin ve Kâ’be’nin hasretiyle yanan Şeyh Şâmil’in heyecanı, oralara yaklaştıkça artıyordu. O sırada Mekke emîri olan Şerîf Abdullah da, Şeyh Şâmil’i çok seviyordu. Onu büyük bir i’tibarla karşıladı. Hicaz’da, onun büyük bir âlim ve kahraman olduğunu işiten herkes, onu görmeye can atıyor, ilgi ve hürmet gösteriyordu.

Şeyh Şâmil, büyük bir i’tinâ ile bütün şartlarına a’zamî titizliği göstererek haccını yaptıktan sonra, ömrünü O’nun sünnet-i seniyyesini yaymak için uğraştığı, bu uğurda ölümü göze aldığı, sevgili, muhterem, mübârek Peygamberi, iki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâmın huzûr-u şerîflerine gitmek için, nurlu Medîne yollarına düştü. Her an aşkıyla yandığı efendisine yaklaşıyor, şimdiye kadar içinde kopan fırtınalar her geçen saniye daha da şiddetleniyordu. Medîne-i münevvere görünmeye başladığında oldukça heyecanlanan Şeyh Şâmil, toprağa kapanarak, hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin şu şiirini terennüm etmeye başladı.

“Server-i âlem sana âşık olup da, yanarım!
Her nerede olsam o güzel cemâlin ararım.

“Kabe kavseyn” tahtının sultânı sen, ben bir hiçim.
Misâfirinim dememi saygısızlık sayarım.
Herşey cihanda, senin şerefine yaratıldı,
Rahmetin bana da yağsa, o ân olur baharım.

Acıyıp bir bakınca, ölü kalbler diriltin,
Sonsuz merhametine sığınıp, kapın çaldım.

İyilik kaynağısın dermanlar deryâsısın!
Bir damla lütfet bana, derde devasız kaldım.

Herkes gelir Mekke’ye, Kâ’be, Safa, Merve’ye,
Ben ise senin için, dağlar tepeler aştım.

Se’âdet tâcı giydirildi, rü’yâda başıma,
Ayağın toprağı serpildi yüzüme sanarım.

Ey Câmî hazretleri, sevgilimin bülbülü!
Şiirlerin arasından, şu beyti seçtim aldım:

“Dili aşağı sarkık, uyuz köpekler gibi,
Bir damlacık umarak, ihsân deryana vardım.”

Ey günahlılar sığınağı, sana sığınmağa geldim!
Çok kabahatler işledim, sana yalvarmağa geldim!

Karanlık yerlere saptım, bataklıklara saplandım,
Doğru yolu aydınlatan, ışık kaynağına geldim.

Çıkacak bir canım kaldı, ey bütün canların canı!
Uygun olur mu söylemek, canımı fedaya geldim.

Derdlilere tabîbsin, ben ise gönül hastası,
Kalb yarama deva için, kapını çalmağa geldim.

Cömerdlerin kapısına, birşey götürmek hatâdır.
Basmakla şeref verdiğin, toprağı öpmeğe geldim.

Günahlarım çok, dağ gibi, yüzüm kara, katran gibi,
Bu yükden ve siyâhlıkdan, tamâm kurtulmağa geldim.

Temizler elbet hepsini, ihsân deryandan bir damla,
Gerçi yüzüm gibi kara, amel defterimle geldim.

Kapına yüz sürebilsem, ey canımdan aziz cânân
Su ile olmayan işler, hâsıl olur o topraktan.”

Peygamber efendimize (aleyhisselâm) olan aşkının çokluğundan ve O’na kavuşmanın heyecanından gözünden sel gibi gözyaşı akıtan Şeyh Şâmil, sürünerek Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûr-u şerîflerine geldi. Başta Medîne muhâfızı Hâfız Paşa, seyyidler, dünyânın dört bucağından gelmiş olan hacılar, onu heyecanla ta’kib ediyordu. Kabr-i saadetlerinin kıble tarafına geçip, mübârek ayak uçlarından Resülullaha, gönlünün en derin köşelerinden coşup gelen vecd ile:

“Essalât-ü vesselâm-ü aleyke yâ Resûlallah! Essalât-ü vesselâm-ü aleyke yâ Habîballah! Essalât-ü vesselâm-ü aleyke yâ Seyyid-el evveline vel-âhirîn!” diyerek selâm verince, Resûlullahın (aleyhisselâm) selâmına mukâbelesi ile şereflendi. Orada bulunanların şahit olduğu bu hâdiseden sonra Şeyh Şâmil, uzun müddet duâ edip gözyaşı dökerek hasretini giderdi, gönlündeki fırtınaları dindirdi.

Şeyh Şâmil, Medîne-i münevvereye geldiğinde hastalandı. Kısa süren bu hastalığında aile efradı, beraberinde gelip kendisine hizmet edenlerle ve ziyâretine gelenlerle vedâlaştı. Sultan Abdülazîz’e, Rus Çarı’nda rehin bıraktığı çocuklarının kurtarılmasını, Devlet-i aliyye-i Osmaniye’de vazîfe verilmesini bildiren bir mektûp yazdırdı. Sonra başında okunan Kur’ân-ı kerîm tilâvetleri arasında, 1287 (m. 1871) senesi Zilka’de ayının yirmibeşinci gününde Kelime-i şehâdet söyleyerek vefât edip, sevdiklerine kavuştu. Cennet-ül-Bakî’ kabristanlığına defnedildi.

1) Şems-üş-şümûs sh. 137

2) Gazevât-ı Şeyh Şâmil

3) Âsâr-ı Dağıstan sh. 194

4) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 73

SEYYİD ABDULLAH (Abdullah-ı Şemdînî)

Anadolu’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Kendilerine “Silsile-i aliyye” denilen büyük âlim ve velîler silsilesinin otuzuncusudur. İsmi, Seyyid Abdullah-ı Şemdînî’dir. Ahlâkı, hazret-i Osman’ın güzel ahlâkını hatırlatan çok yüksek bir velî idi. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Lakabı Sirâcüddîn ve Menba’ul-hilm’dir. Nisbesi; Nekşibendî, Hâlidî, Müceddidî, Şemdîni ve Nehrî’dir. Hakkâri vilâyetinin Şemdînân (veya Semzînân, şimdiki adıyla Şemdinli) kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1228 (m. 1813) senesinde vefât etti. Şemdînân’ın Nehri kasabasında medfûndur.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Abdullah, Irak’da Süleymâniye beldesindeki medresede ilim tahsil ederken, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî de orada idi. İkisi medrese arkadaşı idiler. Burada zâhirî ilimleri tahsil ederlerken, bir taraftan da kendilerine hep bir rehber (kendilerini ma’nevî olarak terbiye edip, bâtınî ilmleri öğretecek, yetiştirecek bir yol gösterici) arıyorlardı. Bu iki samîmi talebenin birbirlerine olan muhabbetleri o derecede idi ki, aradıkları rehberi, ikisinden hangisi daha evvel bulursa, o büyük zâttan alacağı feyz ve bereketin aralarında müşterek olması için anlaşmışlar, bu husûsta birbirlerine söz vermişlerdi. Ya’nî aradıkları o büyük velîyi hangisi daha evvel bulur, tanırsa, hemen diğer arkadaşının da o zâtı tanımasına, ona bağlanmasına ve feyz almasına sebep olacaktı.

Mecd-i tâlid ve diğer mu’teber kaynaklarda bildirildiğine göre, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, aldığı ba’zı işâretler üzerine Hindistan’a gitmeye karar verdiğinde, Seyyid Abdullah da beraber gitmek istemişti. Bunun üzerine Mevlânâ ona; “Ben gideyim oradan alıp, getirdiğim feyzlere ortağız” demişti. Nihâyet Mevlânâ Hâlid hazretleri Hindistan’a giderek, Şah

Gulâm Ali Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûr ve sohbetleri ile şereflenip, lâyık ve müstehak olduğu fazilet ve kemâlâtı aldı. Hocasından tam bir icâzet ve hilâfetle me'zûn oldu. Hocasının tam ve mutlak vekîli olarak aldığı yüksek feyz ve kemâlâtı, ilim ve edeb âşıklarına sunmak, onları yetiştirmek üzere Bağdat'a gönderildi. Bundan sonra bütün âlem, vasıtalı ve vasıtasız olarak, irşâd ve feyz kaynağı olan Mevlânâ hazretlerinin bâtınî nûru ile nûrlanmaya başladı. Böylece Bağdat'ta feyz ve nûr saçan bir şems-i rahmet (rahmet güneşi) doğmuştu.

Daha evvelki anlaşmalarının îcâbı olarak, bu günlerde Seyyid Abdullah Süleymâniye'de bulunan Mevlânâ Hâlid hazretlerinin ziyâretine gitti. Mevlânâ'nın Hindistan'da elde ettiği ma'rifet ve kemâlâtını görünce, ona olan muhabbeti daha da arttı. Talebelikte arkadaşı olduğunu düşünmeyip, o evliyâlık güneşinin sohbetlerine devam etmeye başladı. Talebelerinden oldu. Kendisinde bulunan asâlet ve yüksek istidâd ile Mevlânâ hazretlerinin talebe yetiştirmek husûsundaki maharetinin birleşmesiyle, kısa zamanda bütün ilimlerde ve tasavvuf hâllerinde yetişerek kemâle gelen Seyyid Abdullah hazretleri, binlerce talebe arasında, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin en gözde talebesi, halîfelerinin birincisi oldu.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinden sonra talebelerin başına geçip, onları yetiştirmeye başlayan Seyyid Abdullah-ı Şemdînî, derin âlim, ilmiyle âmil, haysiyet, şeref, vekâr ve heybet sahibi, pek yüksek bir zât, çok üstün bir velî idi. Zâhirî ve bâtınî kemâlâtı kendinde toplamış idi. Haya ve edebin kaynağı, güzel huyların hazînesi idi. Her hâli doğruluk üzere idi. Sohbetleri hasta rûhlara gıda, bakışları kararmış kalblere şifâ idi. Kurtuluş ve saadet kapısının anahtarı idi. Evliyâlık yolunun sırlarına, ince bilgilerine kavuşmuş idi.

Hocasından icâzet ve hilâfet alanların Üçüncüsü olan Seyyid Abdullah, Şemdinli civarında Nehri kasabasında ikâmet eder, orada tâliblere feyz saçardı. Vefâtına kadar orada bulunup, bu mühim hizmete devam etti. Kabr-i şerîfi Nehri kabristanının girişindedir. Kabrinin üzerinde sâde bir türbe vardır. Mübârek kabri ziyâret olunmakta, o büyük zâtın asıldan, duâ edip mübârek rûhundan istifâde etmekte, onu vesile ederek duâ edenlerin, maddî ve ma'nevî dertlerine derman buldukları, dilden dile anlatılmaktadır.

Nehri kasabasında ilk defa feyz ve irşâd kaynağı olan Seyyid Abdullah hazretleridir. Bu temeli o kurmuş, medrese, tekke ve zaviyeler yaptırarak, Türkiye, Irak ve İran'ın uzak yerlerine kadar âlimlerin feyz ve nûrlarını yaymıştır. Bilhassa edeb ve ahlâkdan nasîbi olmayan aşiretler üzerinde çok te'sîrli olup, onların düzelmesine vesile olmuştur. Kabile ve aşiretlere nasihat verici, onları doğru yola götürücü idi. Hayâtında olduğu gibi, vefâtından sonra da çok kerâmetleri görülmüştür.

Seyyid Abdullah hazretleri, yeğeni (Kardeşi Seyyid Ahmed Geylânî hazretlerinin oğlu) Seyyid Tâhâ-i Hakkâri'yi, Mevlânâ hazretlerinin sohbetlerine götürerek, onun da, bu yolda yetişmesine vesile oldu. Mevlânâ'dan sonra, bu yeğeninin yetişmesiyle kendisi bizzat meşgûl oldu. O da bu yolda çok yükselerek amcası, Seyyid Abdullah'ın halîfesi oldu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1128

2) Şems-üş-şümûs sh. 136

SEYYİD MEHMED KÂMİL EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Kâmil olup, Rumeli kadıaskerlerinden Osman Efendi'nin oğludur. 1141 (m. 1728) senesinde İstanbul'da doğdu. 1215 (m. 1800) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, gerekli imtihanlarda başarı gösterdikten sonra, 1155 (m. 1742) senesinde müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Kâdılık mesleğine yönelip, ilk olarak 1185 (m. 1771) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. Arkasından Kudüs payesine nail oldu. 1191 (m. 1777) senesinde Mısır kadısı oldu. Aynı sene içinde Mekke-i mükerreme kadılığına nakledildi. Bu vazîfede bulunduğu sırada hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret etti. 1199 (m. 1784) senesinde İstanbul payesine ulaştı. Bir sene sonra Nakîb-ül-eşrâflığa getirildi. Yine aynı sene içinde Anadolu payesine ulaştı. 1201 (m. 1786) senesinde Anadolu kadıaskerliği vazîfesine getirildi. Müteakiben Rumeli payesine nail oldu.

1202 (m. 1787) senesinde vazîfeden ayrıldı. Devlet hizmetlerinden uzak olarak evinde ibâdet ve tâatle meşgûl iken, aynı sene Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1203 (m. 1788) senesinde bu vazîfeden ayrıldı ve evinde oturmaya başladı. Daha sonra ikâmet etmek üzere Keşan'a gitti. Daha sonra tekrar İstanbul'a döndü. Üsküdar'daki evinde ömrünün son günlerini ibâdet ve tâatla geçirirken vefât etti.

Âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi olan Mehmed Kâmil Efendi'nin kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 115

2) İlmiye salnamesi sh. 560

SEYYİD NÛRÎ EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi, Seyyid Nûri Mehmed Efendi'dir. Babası, Ebû Eyyûb-el-Ensârî Câmi-i şerîfi kürsî şeyhi Seyyid Osman Efendi olup, onun pederi de Nakşibendî büyüklerinden Seyyid İbrâhim Necâti Efendi'dir. İstanbul'un Üsküdar semtinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1272 (m. 1855) senesi Muharrem ayının yirmidokuzuna tesadüf eden Salı günü vefât etti. Debbağlar Meydanı'ndaki Nasûh Baba Dergâhı'na defnedildi. Daha sonra üzerine güzel bir türbe yapıldı.

Seyyid Nûri Efendi, önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Tefsîr ve hadîs ilimlerini okudu. Sonra Fâtih Câmi-i şerîfindeki derslere devam etti. Şeyhülislâm Müftî-zâde Ahmed Efendi'den "Fütûhât-ı mekkiyye" ve "Füsûs-ül-hikem" adlı eserleri okudu.

İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Hat san'atındaki mahareti sebebiyle, Şeyhülislâm Mekkî Efendi'nin delaletiyle, Sultan Üçüncü Selim Hân'ın şehzâdelerinin hocalığına ve Bâb-ı âlî dîvân-ı hümâyûn kâtipliğine ta'yin edildi. Yirmiiki sene kadar bu vazîfeye devamla serhalîfe (başkâtip) oldu.

Zâhirî ilimlerde söz sahibi olan Seyyid Nûri Efendi, asıl makam ve mevkînin bir Allah dostuna bende (teslim) olmakla ele geçtiğini görüp, 1208 (m. 1793) senesinde Lâleli civârında bulunan Alaca Mescidi şeyhi Şeyh Sâdık Efendi'ye talebe oldu. Ondokuz sene onun hizmet ve sohbetinde bulundu. Hocasının vefâtından sonra, onun emir ve işâreti üzerine Fâtih civârındaki dergâhında talebe yetiştiren ve insanlara ilim öğreten Kara Sarıklı İbrâhim Sabri Efendi'ye giderek, onun sohbetlerinde olgunlaştı. Tahsilini tamamlayıp icâzet (diploma) aldı ve Üsküdar'da insanlara ilim ve irfan öğretti.

Seyyid Nûri Efendi, güleryüzlü, çok kibar ve talebe yetiştirmek arzusuyla dolu bir zât idi. Bu sebeple, dergâhına gelenler ilim ve irfan sahibi oldular. Talebelerinden ba'zıları şunlardır: Üsküdarlı Şeyh Mûsâ Efendi, Tahta Minare Dergâhı şeyhi Sâlih Efendi, Otağbaşı Dergâhı şeyhi Abdullah Efendi, Şâir Şeyh Es'ad Efendi, Saraç İshâk Dergâhı şeyhi Mustafa Fadlî Efendi. Oğlu Tevfîk Efendi de talebeleri arasındadır.

Yetiştirmiş olduğu talebeleri yanında pek kıymetli eserler de yazan Seyyid Nûri Efendi'nin; 1- Terceme-i Makâlât-ı Seyyid Ahmed Rıfâî, 2- Ta'birnâme-i muhibbân, 3- Terbiyet-it-tâlibîn, 4- Miftâh-ül-havvâs, 5-Hadîka-i tevhîd, 6- Ravzat-ül-ezkâr, 7- Risâle-i bî'at, 8- Risâle-i Mi'râc, 9-Âdâb-ı tarikat, 10- Sülûknâme, 11-Risâle-i muhabbet-i âl-i âba adlı eserleri vardır. Ayrıca Seyyid Nûri Efendi, "Salât-ı kâmile" ismindeki eseri de çok güzel bir şekilde şerh etti. Bu eseri, 1268 (m. 1851) senesi Şa'bân ayının ondördünde Cum'a günü tamamladı. Tamamladığı şerhin bir bölümünde buyurdu ki:

"Tefsîr ve fıkıh ilmi, en üstün ilimlerdir. Bunlardan sonra tasavvuf ilmi gelir. Tasavvuf, nefsi ve kalbi temizlemek demekir. Cenâb-ı Hakkı, bütün hakîkatiyle bilmek kabil değildir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Cenâb-ı Hakkın ni'metlerini tefekkür ediniz. Zât-ı ilâhiyyeyi tefekkür etmeyiniz. Çünkü zât-ı ilâhiyyenin kadrini takdîr edemezsiniz" buyurmuştur.

Tasavvuf talebesi, sâdece; Allah, Allah, demekle ilâhî feyze kavuşamaz. Ancak nefs-i emmâresini yakıp, temizleyerek feyze kavuşur."

Seyyid Nûri Efendi'nin çok kerâmetleri görüldü. Şeyh Vasfî Efendi anlatır: "Birgün Üsküdar'da, azgın bir manda çarşıya saldırdı. Halk korkusundan kaçıyor, dükkânlar kapanıyordu. Bu sırada Seyyid Nûri Efendi çarşıya çıkmıştı. Mandanın bu hâlini görünce, bakkâldan bir yumurta aldı. Kudurmuş hayvana attı. Yumurtayı hayvanın alnına isâbet ettirdi. Hayvan derhâl sükûnet buldu. Boynuna bir ip taktırıp sahibine teslim etti. Bu hâl sebebiyle, halkın sevgi ve hürmeti daha da arttı."

Zamanın Kadirî büyüklerinden Osman Şemsüddîn Efendi, Seyyid Nûri Efendi'yle ilgili yazdığı beytlerinde özetle şöyle demektedir: "Rifâîlik yolu, onun ile kemâl buldu. Doksan sene ömür sürdü. Kırkbeş sene tasavvuf bilgilerini öğretti. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştı. Ledünnî ilminin esrârına vâkıftı. İlmi ile âmil bir zât idi. Aşıkları onun kerâmetlerini temaşa (seyr) ederlerdi. Tasavvufu kuvvetli ve Hak âşığı bir zât idi."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 198

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 179

SEYYİD SÂLİH

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın büyüklerinden, insanların; i'tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmeleri ve yapmaları, böylece Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için onlara rehberlik edip, buna kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen İslâm âlimlerinin otuzikinçişidir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin onbirinci torunu ve Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin kardeşidir. Molla Ahmed'in oğludur. İlmini ve feyzini Tâhâ-i Hakkâri'den alıp, tasavvufda yüksek derecelere kavuştu. Çok kimseye doğru yolu göstermiş, onların din ve dünyâ saadetine kavuşmalarına sebep olmuştur. 1281 (m. 1864) senesinde Nehri'de vefât etti. Kabri oradadır.

Seyyid Sâlih, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrendi. Çok zekî idi. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Medreseye giderek tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerle, zamanın fen ve edebiyat bilgilerini öğrenerek büyük bir âlim oldu. Tasavvufta da yetişerek, kalb ilimlerinde ma'rifet sahibi olmak için, ağabeyi Seyyid Tâhâ-i Hakkâri'nin sohbetiyle şereflendi. Senelerce ona hizmet etti. Mübârek teveccühlerine kavuştu. Vilâyet derecelerinde çok yükseldi. Hocası, ona icâzet vererek, talebe yetiştirmek üzere Berdesûr'a gönderdi. Seyyid Sâlih hazretleri orada talebe yetiştirmeye başladı. Hasta kalblere şifâ olan sohbetleri ile, âşıklarının kemâle gelmesine, Hakka yaklaşarak velî birer zât olmalarına vesile oldu.

Seyyid Sâlih hazretleri, muhabbet ve edeb sahibi idi. Vera'ı ve takvâsı çoktu. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübâhların fazlasını terkederdi. Ekseri günleri oruçlu geçerdi. Gecelerini ibâdetle ihyâ eder, uykusunu öğleye yakın kaylûle yaparak alır, hem de sünnet-i şerîfe uyardı. Çok merhametli olup, hiç kimseyi incitmezdi. İnsanların Cehennemde yanmamaları için elinden gelen gayreti gösterir, Allahü teâlânın emirlerini bildirir, yasaklarından kaçınmalarını sağlardı. Gayr-i müslimlere dahî iyilik yapardı. Bu sebeple herkes tarafından sevilirdi.

Seyyid Sâlih hazretlerinin mübârek alınlarından nûr fışkırırdı. Onu gören, Allahü teâlânın sevgili bir kulu olduğunu hemen anlar, hürmette kusur etmemeye çalışırlardı. Bir gece, hırsızın biri Seyyid Sâlih hazretlerinin evini soymaya karar verdi. O gece ay çıkmamıştı, zifiri karanlıktı. Hırsız bahçe duvarından içeri atladı. Fakat o anda bahçenin birdenbire gündüz gibi aydınlandığını gördü. Hayret etti. Görürler korkusuyla hemen dışarı çıktı. Ortalık yine karanlık oldu. "Herhalde bu defa aydınlık olmaz" düşüncesiyle tekrar bahçeye girdi. Ortalık bir anda yine aydınlandı. Yine çıktı, tekrar girdi. Nihâyet evin penceresine baktığında, Seyyid Sâlih hazretlerini gördü. Seyyid Sâlih, hırsıza; "Buyurun, her ne isterseniz vereyim. Birşey almaya geldiyseniz söyleyin" buyurdu. Hırsız onun güneş gibi parlayan mübârek yüzünü görüp, o cömertçe tatlı sözünü işitince, hayran kaldı. Bahçeye girince meydana gelen aydınlığın Seyyid Sâlih hazretlerinin nûru olduğunu anlayıp, yaptığına pişman oldu. Huzûruna varıp tövbe etti. Ondan sonraki günlerde onun derslerine giderek, ilim öğrenmeye başladı. Talebelerinden oldu.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin oğlu Ubeydullah, babasının yerine geçen amcası Seyyid Sâlih hazretlerine talebe olmayıp diğer halifesi Seyyid Fehîm hazretlerine tâbi olmak istedi. Fehîm-i Arvâsî ise ona; "Muhterem babanız, yerine Seyyid Sâlih

hazretlerini ta'yin ettiler. Bu sebeple siz de, biz de onun sohbetine gidip, ona tâbi olmamız lâzımdır" buyurdu. Buna rağmen Ubeydullah, buna i'tirâz eyledi. Bunun üzerine Fehîm-i Arvâsî; "Mübârek hocamızın kabr-i şerîfine gidelim ve soralım. Ne buyururlarsa yapacak mısın?" buyurdu. O da; "Yaparım" dedi. Gittiler. Kabristana girişte ayakkabılarını çıkarıp, kabrin yanına vardılar. Daha hiçbirşey söylememişlerdi ki, kabirden Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin; "Fehîm! Ubeydullah'ı, kardeşim Sâlih'e götür" buyurduğunu işittiler. Ubeydullah, babasının bu emrine uyarak, sür'atle amcasının huzûruna koştu. Amcası kendisine sarıldı ve sıktı. O anda Ubeydullah'a o kadar muhabbet geçti ki, Ubeydullah'da meydana gelen bu muhabbet ateşinden, amcası; "Ubeydullah bu sarılma ile kemiklerimi eritti" buyurdu.

Seyyid Sâlih, 1281 (m. 1864) senesinde hastalandı. Talebelerini toplayarak herbiriyle vedâlaştı, helâllaştı. Vasıyyetini bildirdi. Kabriyle ilgili olarak da; "Kabrimi ağabeyim Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabr-i şerîfinin ayak ucuna kazınız. Edebi gözetip kabirde de mübârek ayakları başımın üstüne gelecek şekilde olmasını sağlayın. Bizden sonra Seyyid Fehîm'e tâbi olun" buyurdu. Sonra talebelerinin Kur'ân-ı kerîm tilâvetleri arasında vefât edip, sevdiklerine kavuştu. Vasıyyetini aynen yaptılar. Kabrini hocasının ayak ucuna kazdılar. Şimdi bu iki kabrin üç taşı vardır. Ya'nî Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabrinin ayak ucundaki taş, Seyyid Sâlih hazretlerinin baş taşıdır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 842, 889, 1064, 1069, 1075

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 401

3) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 186

SEYYİD UBEYDULLAH-İ HAKKÂRÎ

Osmanlıların son zamanlarında Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, Seyyid Ubeydullah Efendi olup, İslâm âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan Seyyid Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin oğludur. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekte ise de, onüçüncü asrın ortalarına yakın doğup, aynı asrın sonlarına doğru Mekke-i mükerremede vefât ettiği bilinmektedir. Orada Cennet-ül-muallâ kabristanında medfûndur.

Seyyid Ubeydullah, ilim tahsiline yüksek babası Seyyid Tâhâ'nın huzûrunda başladı. Seyyid Tâhâ, 1269 (m. 1852) senesinde vefât etti. Yerine kardeşi Seyyid Sâlih geçti. Seyyid Ubeydullah bundan sonra amcası Seyyid Sâlih'in hizmet ve sohbetinde bulunarak yetişti. Kemâle gelerek icâzet almakla şereflendi.

Tasavvufta Hâlidiyye yolunun büyüklerinden olan Seyyid Ubeydullah, aynı zamanda hükümdâr (vâli) idi. Velilik ile hükümdârlığı kendinde bulunduran nâdir büyüklerdendir. Ehl-i sünnete çok hizmet etti.

Seyyid Ubeydullah hazretlerinin iki oğlu olup, bunlardan Seyyid Abdülkâdir Efendi İstanbul'da a'yân reîsi (senato başkanı) idi. Seyyid Abdülkâdir Efendi Diyarbakır'da oğlu Seyyid Muhammed ile birlikte şehîd edildi. Şehîd Seyyid Muhammed'in iki oğlundan Seyyid Mûsâ, İran'ın Ridâiyye şehrinde Ehl-i sünnet bilgilerini ve tasavvuf ma'rifetlerini neşretmekteydi. İkinci oğlu Hızır Bey, Amerika'da yüksek mühendislik tahsili yaptı. Seyyid Ubeydullah hazretlerinin ikinci oğlu Muhammed Sıddîk Efendi, Şemdinli'de Katune (Seyhan) köyünde medfûndur. Bunun dört oğlu; Râşid, Tâhâ, Şemsüddîn ve Müslihuddîn efendiler vefât ettiler. Bunlardan Tâhâ Efendi'nin oğulları Sâlih ve Mazhar Efendiler Irak'dadırlar. Abdülkâdir Efendi'nin ikinci oğlu Abdullah Efendi, Ridâiyye'de ilim neşrederken 1389 (m, 1969) senesinde vefât eyledi. Dize kasabasındadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Eshâb-ı Kirâm sh. 288

SIBGATULLAH ARVÂSÎ

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. "Gavs-ül-a'zam" ve "Gavs" lakabları ile meşhûrdur. Seyyid olup, Abdürrahmân Kutb hazretlerinin torunudur. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu

gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine “Silsile-i aliyye” denilen büyük âlim ve velîlerin otuzbirincisi olan Seyyid Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin talebesidir. 1287 (m. 1870) senesinde vefât etti. Kabri Gayda’dadır.

Seyyid Sıbgatullah’ın babası Seyyid Lütfî, onun da babası Seyyid Abdürrahmân Kutb hazretleridir. Abdürrahmân Kutb için, Seyyid Tâhâ hazretleri “Abdürrahmân nikûnâm” (ismi güzel, şânı yüce) yahut “Kutb-ı Arvâsî” buyururlardı. Mübârek babası Lütfî Efendi, Seyyid Sıbgatullah’a küçük yaştan i’tibâren ilim öğretmeye başladı. Çok zekî olan Seyyid Sıbgatullah, kısa zamanda zâhirî ilimleri okuyup öğrendi. Zamanın fen bilgilerinde de mütehassıs oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi ilimlerde âlim olan Sıbgatullah Efendi, Tasavvufta da yetişip veliy-yi kâmil bir insan olmak için, Derviş Muhammed’in talebesi Seyyid Muhyiddîn’e gitti. Seyyid Muhyiddîn o zaman Van’da talebe yetiştiriyordu. Seyyid Sıbgatullah, hocasının verdiği vazîfeleri yapmak için canla başla çalıştı. Ağır riyâzetler ve mücâhedeler çekti. Ya’nî nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak nefsini terbiye etti. Uzun yıllar hocasına hizmet ederek, sohbetiyle şereflendi. Nihâyet birgün hocası ona; “Vefât etmiş velîlerden istifâde edecek, fâidelenecek makama geldin” buyurdu. Seyyid Muhyiddîn vefât edince, Şeyh Hâlid-i Cezrî’ye gitti. Bu mübârek zâtın vefâtına kadar sohbetlerine katıldı, verdiği vazîfeleri yaptı. Sonra Seyyid Tâhâ hazretlerinin, Molla Murâd Hurûsî’yle gönderdiği; “Kendi yuvana dön” haberiyle, Tâhâ-i Hakkâri’nin şerefli hizmetine koştu. Hakîkî ve esas yuvaya kavuştu. O’nun paha biçilmez sohbetlerini, çölde susuz kalmış kimseler gibi bir kelime kaçırmayacak şekilde dinledi. Verilen vazîfeleri ânında yerine getirdi. Seyyid Tâhâ hazretleri, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) hocaları vâsıtası ile gelen feyz ve bereketleri onun kalbine akıttı. Kalb gözü açılan Seyyid Sıbgatullah, tasavvufta yüksek makamlara kavuştu. Öyle ki, Hızır aleyhisselâm ile görüşür, onunla sohbet ederdi. 1269 (m. 1852) senesinde, hocası Tâhâ-i Hakkâri hazretleri vefât edince, onun yerine geçen Seyyid Sâlih hazretlerinin sohbetine devam etti.

Bu mübârek velînin kıymetli teveccühleri ile büyük bir velî olan Seyyid Sıbgatullah hazretleri, talebe yetiştirmeye başladı. Sohbetinde bulunup bir teveccühüne mazhar olanın kalbinde, Allahü teâlânın muhabbeti yerleşirdi. Dînin emirlerine son derece uyar, yasaklarından da sakınırdı.

Seyyid Sıbgatullah hazretleri, gecelerini hep ibâdetle geçirirdi. Uykusunu, öğleye yakın kısa bir müddet kaylûle yaparak alırdı. Hep kıbleye dönerek otururdu, buna son hastalığında dahî çok dikkat etti. Dostlarıyla sohbetinden sonra murâkabe hâlinde olur, Allahü teâlânın mahlûkâtı hakkında tefekkür ederdi.

Yakın talebelerinden biri anlattı: “Abdürrahmân Tâhî, henüz hocamıza bağlanıp talebesi olmak şerefine kavuşmamıştı. Hocamızın, zamanın gavsı olup olmadığı hakkında tereddüdü vardı. Birgün gavslık alâmetlerini kitaptan okuyarak huzûruna gitmeyi, bu alâmetlerin üzerinde olup olmadığını görmeyi arzu etti. Kitapta; “Gavs olanın üzerine yağmur yağmaz” ibâresi vardı. O, kitaplarla meşgûl iken evine bir talebe geldi ve; “Hocam Sıbgatullah hazretlerinin selâmı var; “Misâfirlerimin kalabalık olması sebebiyle ziyâretine gelemiyorum. Lütfen kendisi buraya kadar zahmet etsin” buyurdu” dedi. Abdürrahmân Tâhî de; “Ben de onu ziyâret etmeyi düşünüyordum. Bugün bizde misâfir ol da yarın beraber gideriz” dedi. Sabahleyin yola çıktılar. Seyyid Sıbgatullah, onların gelmekte olduklarını haber alınca, talebeleriyle kasabanın dışına çıkıp, bir tepenin başında beklemeye başladılar. Mevsim ilkbahardı, gökyüzünde hiç bulut yoktu. Nihâyet beklenen misâfirler geldiler. Tepenin başında güzel bir sohbet başladı. Bu sırada masmavi olan gökyüzünde bulutlar birikmeğe, şimşekler çakıp gök gürlemeğe başladı. Derken sağnak hâlinde şiddetli bir yağmur başladı. Abdürrahmân Tâhî, Kitaptan okuduğu gavs olanın alâmetlerini hatırladı ve dikkatle Sıbgatullah hazretlerini ta’kib etmeye başladı. Semâdan inen yağmur taneleri mübârek Seyyid’in üzerine inmeden etrâfına meyl ederek yere düşüyor, hiç üzerine yağmıyordu. Hepimiz sırılsıklam ıslandığımız hâlde onun üzeri kupkuru idi. Abdürrahmân Tâhî, bu hâli görünce bir anda kendini kaybederek bayıldı. Oradakiler telâşa kapıldılar ve; “Herhalde öldü” diyorlardı. Seyyid Sıbgatullah ise; “Korkmayın, telâşa kapılmayın, Allahü teâlânın sevdiği velî kullarının himmeti, bereketli yardımı kuvvetlidir” buyurdu. Biraz sonra Abdürrahmân Tâhî kendine geldi ve hocamın büyüklüğünü kabûl ederek, en önde gelen talebelerinden oldu.

Seyyid Sıbgatullah’ın talebelerine teveccühü, sohbetinden daha ziyâde ve daha fâideli idi. Onun için sohbet süresi çok az olurdu. Talebeleriyle sessiz otururken talebelerinden pekçoğu cezbeye kapılır, kendinden geçerdi. Bir defasında oğlu Behâeddîn, babasından izin alarak va’za başladı. İki saat

kadar kalpleri aydınlatan güzel sözler söyledi. Fakat hiç kimsede muhabbet ve cezbe emaresi görülmedi. Sohbet bittikten sonra, Seyyid Sıbgatullah; "Haydi kalkınız, ikâmet getiriniz de namazımızı kılalım" der demez, cemâat cereyana kapılmış gibi cezbeye tutuldular.

Sevdiği talebelerinden biri anlattı: "Hocamız birgün murâkabe hâlinde otururken tebessüm ettiler. Bu hâli daha önce hiç görmediğimiz için merak ettik ve; "Bu tebessüm etmenizin hikmeti ne idi Efendim?" diye suâl ettik. Buyurdular ki: "Bir talebemiz Botan Çayı'nda başını yıkamış, saçını tararken, tarak saçına takıldı. Canı acıyınca bizden yardım istedi. Onun için tebessüm ettim."

Talebelerinden biri anlattı: "Molla Abdülgafûr isminde, hocamızın büyüklüğüne inanmayan bir kimse vardı ki, değil kendisiyle, bizimle dahî namaz kılmaya tahammül edemezdi. Cum'a günleri bile namazını kılar kılmaz câmiden hemen çıkıp giderdi. Birgün câminin kapısında Seyyid Sıbgatullah ile karşılaştı. Seyyid Sıbgatullah ona; "Molla Abdülgafûr! Sen bizden ne kötülük gördün ki, arkamızdan konuşup gıybetimizi yaparsın?" buyurdu. O da Seyyid Sıbgatullah'ın kolundan tutarak itti ve; "Bunca insanı aldatıp peşinde koşturduğun yetmez mi ki, beni de onların arasına katmak istersin" diyerek itmeye devam etti. Kolunu onun elinden kurtaran Seyyid Sıbgatullah, ona öyle bir celâl ile baktı ki, Abdülgafûr, yıldırım isâbet etmiş çınar ağacı gibi yere yıkıldı. Sonra da kalkıp hocamın elini öpmeye başladı. Bir taraftan da; "Ne olur efendim beni affediniz. Kötü ve yalancı benim. Yaptıklarıma pişman oldum. Sizin büyüklüğünüzü anlayamadım, beni affediniz" diyordu. Daha sonra Abdülgafûr'a; "Ne gördün ki, böyle birdenbire değiştin?" diye sordular. O da; "Gavs bana öyle celalli bakınca, yemîn ederim ki, başım tâ Arşa kadar yükseldi. Sonra tekrar yere düştüm. Gavs'ın büyük kerâmetini gördükten sonra, nasıl pişman olmam?" dedi.

Şeyh Hâlid isminde büyük bir âlim var idi. Şark vilâyetlerinin adliye müfettişliğini yapardı. Tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi zâhirî ilimlerde, İbn-i Hacer ve Seyyid Şerîf -Cürcânî hazretleri kadar âlim olduğunu iddia ederdi. "Bütün din kitapları ortadan kalksa, bu ilimleri yeniden ihyâ ederim" derdi. İşte bu Şeyh Hâlid, Seyyid Sıbgatullah hazretlerinin ismini ve nâmını işitmiş, gidip görmeyi kafasına koymuştu. Giderken de ba'zı zor sorular hazırlayıp sormayı ve onu müşkül durumda bırakmayı düşündü. Şeyh Hâlid geldiğinde, Seyyid Sıbgatullah onu yolda karşıladı, güzelce misâfir edip ağırladı. Sohbet esnasında da Seyyid Sıbgatullah; "Bir kimse bir talebemize şöyle bir suâl sorsa, talebemiz o sorana şu şekilde cevap verir diyerek, Şeyh Hâlid'in gelirken hazırladığı bütün soruları teker teker, pek güzel cevaplandırdı. Son soruyu cevaplandırdığında, Hâlid; "Üstadım! Beni affediniz, tövbe ettim" diyerek ellerine sarılıp öptü. Birkaç gün sonra müfettişlik gibi dünyâ makamlarını terkederek, Seyyid Sıbgatullah hazretlerinin huzûrunda diz çöktü. Pek çetin riyâzet ve mücâhedeler çekerek nefsini terbiye etmeye başladı. Nefsinin kötülüklerinden kurtulmak için nefsin istediklerini hiç yapmaz, istemediklerini yapardı. Seyyid Sıbgatullah ata binerken, sırtıma basarak binsin diyerek koşar, önünde eğilirdi. Sıbgatullah hazretleri ise, onu bundan men eder, bir daha böyle yapmamasını tenbîh ederdi. Şeyh Hâlid bu ihlâslı hareketleri ile pekçok teveccühlere kavuşarak, evliyâlıkta yüksek makamlar sahibi oldu.

Seyyid Sıbgatullah hazretleri birgün talebelerine; "Filân tepeye çıkalım, orada sohbet edelim" buyurdular. O gün talebeleriyle yola çıktılar. Tepenin eteklerine gelince, talebelerden ba'zıları önden yürüyüp, oturulacak yerleri, hocaları tepeye çıkıncaya kadar düzeltmek istediler. Seyyid Sıbgatullah, oğlu ve yakın talebesi Abdürrahmân Tâhî, en arkada ve aşağıda idiler. Önden giden talebelerin birinin ayağının altından koca bir taş yuvarlandı. Gittikçe hızlanıyor, hocaları Seyyid hazretlerinin üzerine doğru geliyordu. Bütün talebeler korkuya kapıldılar. Abdürrahmân Tâhî ise birden hocasının önüne geçerek, taşın Seyyid hazretlerine değmesine engel olmak istedi. Taş, hikmet-i ilâhî tam önlerindeki bir kayaya çarparak arkasında kaldı. Hâdiseyi seyretmekte olan Seyyid Sıbgatullah; Abdürrahmân Tâhî'nin, canı pahasına yaptığı bu hareketten, son derece memnun oldu.

Komşu kasabadaki talebelerinden biri hastalanmıştı. Ölüm döşeğinde iken; "Himmetinizi istirhâm ediyorum yâ mübârek hocam!" diyerek yardım istedi. Seyyid Sıbgatullah, o anda talebeleriyle sohbet ediyorlardı. Bir ara sohbeti yarıda keserek, Abdürrahmân Tâhî'yi o talebesine gönderdi. Hemen yola çıkan Abdürrahmân, kısa bir zaman sonra o talebe arkadaşının evine vardı. Eve girdiğinde hasta olan arkadaşını sapasağlam oturuyor gördü.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin kendisine yazdığı bir mektûpda; "Talebenin hocasına ihlâs ve muhabbeti tam, ona uyması

eksiksiz ise, hâl sahibi olmasa zararı yoktur. Bu üçünden birinde noksanlık olup hâl sahibi ise, Allahü teâlâ muhafaza eylesin istidrâçtır” buyurdu.

1287 (m. 1870) senesinde son rahatsızlığında sekerât-ı mevtinden önce yerine halîfe bıraktığı oğlu Seyyid Behâüddîn’i yanına çağırdı. “Evlâdım! Talebelerim sana emânet. Onları büyük bir i’tinâ ile yetiştir. Gözün gibi koru. Sohbet ve teveccühlerini üzerlerinden esirgeme. Sakın şöhret isteme. Allahü teâlânın emirlerini yap, yasaklarından kaçın. Dîne muhalif iş yapma. Seni yetiştiren hocanı ve Allahü teâlânın dostlarını incitme, onların her zaman gönüllerini almayı ihmâl etme” buyurdu. Dostlarıyla vedâlaştıktan sonra da; “Ben ölünce arkamdan ağlamayınız” buyurdu. Sonra bir müddet murâkabe hâlinde kaldı. Daha sonra Kelime-i şehâdet getirerek son nefesini verdi. Vefât ettiğinde, evin içine misk gibi güzel bir koku yayıldı. Mübârek kabri Gayda’da olup, ziyâret edilmekte, sevenleri, feyz ve bereketlerinden istifâde etmektedir.

Seyyid Sıbgatullah hazretleri buyururlardı ki:

“Bizim yolumuz muhabbettir.”

“Talebe, tavus gibi olmalıdır. Güzel kanatlarına, renk renk tüylerine değil, siyah bacaklarına bakmalıdır.”

“Nefsin katli ve ölümü, müslüman olmasından ve kötü sıfatlarının değişmesinden ibârettir.”

“Kalbden geçenleri bilen, buna izinli olmadıkça, bunları söylemez.”

“Sohbet muhakkak lâzımdır.”

“Sohbet, dünyâ bağlılıklarını keser ve hakîkî îmânı kazandırır. Eshâb-ı Kirâmdan ba’zılarının; “Gelin bir saat îmân edelim” sözlerindeki îmândan maksat, sohbettir. (Ya’nî bir saat sohbet edelim de îmânımız yenilensin, kuvvetlensin.)”

“İçi dışından iyi olmayan velî olamaz.”

“Kabir azâbı, dünyâ sevgisini âhıret sevgisine tercih edenlere olur. İkisinin sevgisi müsavî, yahut âhıreti dünyâdan çok sevene kabir azâbı yoktur.”

Ba’zı sohbetlerinde uzun zaman konuşmazdı. Bu yüksek taifenin hâllerini bilmeyen ba’zı zâhir âlimleri, acaba Şeyh niçin bize birşeyler anlatmıyor dediler. O zaman: “Sükûtumuzdan istifâde edemeyen, konuşmamızdan da edemez” buyururdu.

“Bu zamanda diğer yollardan istifâde edilememesi, kâmil âlimlerin kalmamasından mı, yoksa bid’atler sebebiyle midir?” suâline, şu cevâbı verdiler: “Bid’atler karışması sebebiyledir. Zîrâ bu zamanda bid’atler çoğaldı. Bu bid’atlere karşı koyabilecek bir yol, ancak fâide verir.”

“Birşey için olan hırs ve gayret, ona olan sevginin neticesidir.”

“Mü’minin kabrinde yüzünün kıbleden çevrilmiş görünmesi, dünyâ sevgisi üzerine ölmesindendir.”

“Hasedden zararlı kalb hastalığı yoktur. Âlimlerin âfeti de ondandır.”

“Bid’atlerin hepsi karanlıktır. Onlarda güzellik yoktur! Bizim yolumuzun üstünlüğü, bid’at karışmamış olmasıdır. Ortadan kalkan her yol, bid’at yüzünden kalkmıştır.”

“Bu son zamanlarda sünnet, bid’atler arasında, gece karanlığında ışık saçan inci gibidir. Zaman, dînin garîb olduğu zamandır. Bunun için bu zamanda talebeye az bir gayretle, orta zamanlardaki çetin mücâhedelerle elde edilenden daha çok sevâb verilir.”

“Evliyânın menkıbelerini dinlemek, muhabbeti arttırır, Eshâb-ı kirâmın menkıbeleri îmânı kuvvetlendirir, günahları mahveder.”

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî hazretleri, onbir kardeş idiler. Seyyid Molla Resûl; zâhid, cömert, velî ve dînin emirlerine uymakta ve yasaklarından kaçınmakta çok meşhûr idi. Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü. Diğerleri de Cemâleddîn, Nûreddîn, Abdülmelik, Abdülkahhâr, Abdülgaffâr, Muhammed, Âbid, Abdülganî, Mevlânâ’dır. Hepsi de âlim ve zâhidlerden olup, zamanlarını, mescid, mekteb ve medresede geçirirlerdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Eshâb-ı Kirâm sh. 288, 399, 401

2) El-Kelimât-ül-Kudsiyye sh. 1, 69

SIDDÎK-ZÂDE AHMED REŞÎD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Reşîd olup, Sultan Birinci Abdülhamîd Hân devri kadıaskerlerinden Mehmed Sıddîk Efendi'nin oğludur. Sıddîk-zâde diye bilinir. 1171 (m. 1757) senesinde İstanbul'da doğdu. 1250 (m. 1834) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eğrikapı yakınında, Tokludede kabrinin yakınında medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline çok arzulu idi. İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördü. Zamanının diğer âlimlerinden de ilim öğrenip, girdiği imtihânları kazandı. İlmiye mesleğine girdi. Müderris olup, birçok medreselerde ders okuttu ve talebe yetiştirdi. Daha sonra kadılık mesleğine yönelip, İzmir kadılığına ta'yin edildi. 1220 (m. 1805) senesinde Ordu kadılığına getirildi. Ba'zı yerlerde kadılık yaptıktan sonra, Mekke-i mükerreme ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 1231 (m. 1815) senesinde Anadolu kadıaskeri ve aynı sene içinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bir müddet bu vazîfeden alındıysa da, 1236 (m. 1820) senesinde yeniden Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1238 (m. 1822) senesinde Yâsinci-zâde Abdülvehhâb Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Şeyhülislâmlık makamında bulunduğu müddet içinde ulemâyı dâima korudu. Ba'zı sebeplerle değişik yerlere gönderilen âlimlerin İstanbul'a gelmelerini sağladı. Makamına uygun davranışlarıyla pâdişâhın iltifât ve muhabbetini; adâlet, şevkat ve merhametiyle de insanların sevgisini kazandı. 1239 (m. 1823) senesinde vazîfeden alındı. Rumelihisârındaki evinde ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Bu sırada hastalandı ve bir müddet sonra vefât etti. Fâtih Câmii'nde devlet erkânı ve ulemânın hazır olduğu bir cemâat tarafından kılınan cenâze namazından sonra, vasıyyeti üzere, Eğrikapı civarında "Tokludede" kabri yanında defnedildi. Sıddîk-zâde Ahmed Reşîd Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 127

2) İlmiye salnamesi sh. 586

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4 sh. 2945

ŞİHÂBÜDDÎN ARÛSÎ (Ahmed bin Mûsâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Mûsâ bin Dâvûd Arûsî'dir. Künyesi Ebü's-Salâh olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 1133 (m. 1721) senesinde Mısır'da doğdu. 1208 (m. 1793) senesinde Mısır'da vefât etti. Câmi-ül-Ezher'de büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Şeyh Uryân'ın kabri yanına defnedildi.

Arûsî, Ezher'de tahsîl yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden olan Şeyh Ahmed Melevî'den Buhârî'yi, Şeyh Abdullah Şibrâvî'den Buhârî'yi, Beydâvi ve Celâleyn tefsîrini, Seyyid Belîdî'den Beydavî'yi, Şemsüddîn Hafnî'den Kastalânî şerhi ile birlikte Sahîh-i Buhârî'yi, İbn-i Ebî Cemre Muhtasarı'nı, Şemâil'i, Erba'în üzerine İbn-i Hacer şerhini ve Câmi-üs-sagîr'i okudu. Fıkıh ilmini; Şibrâvî, Azîzî, Hafnî, Şeyh Ali Kayıtbây, Şeyh Hasen Müdâbigî, Şeyh Sabık, Şeyh Îsâ Berâvî ve Şeyh Atiyye Echurî'den öğrendi. Şeyh Ali Sa'dî'nin derslerine uzun zaman devam ederek diğer ilimleri de öğrendi. Hocasının mu'îdi olup, onun okuttuğu dersleri talebelere tekrar ederdi. Kendisinden, Bulak'taki Merze Câmii'nde Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Şeyh İbn-üt-Tayyib'den Şemâil'i dinledi. Ayrıca Şeyh Yûsuf Hafnî, Şeyh İbrâhim Halebî, İbrâhim bin Muhammed Delcî'nin derslerinde bulundu. "Acâib-ül-âsâr" müellifi Cebertî; Arûsî'nin, babasının derslerine de devam ettiğini ve kendisinden Matematik, geometri, cebir öğrenip, Kitâb-ür-rakâik, Kifâyet-ül-Kanû', Hidâye, Kâdı-zâde ve başka eserleri okuduğunu bildirdi.

Arûsî tasavvuf ilminde de üstün bir derecede idi. Seyyid Mustafa Bekrî'nin sohbetlerinde feyz ve kemâl buldu. Uzun zaman yanından ayrılmadı. Bundan sonra asrının bir başka büyük velîsi olan Şeyh Ahmed Urban ile karşılaşıp gönülden bağlandı. Sohbetlerini dinledi. Ahmed Urban, Arûsî'deki edebi görüp, onu çok sevdi. Kızlarından biri ile onu evlendirdi.

Arûsî'ye müjde verip ileride Câmi-ül-Ezher'e reîs olacağını bildirdi. Ahmed Urban vefât ettikden bir müddet sonra, Arûsî reîs seçildi. Reîs olması şöyle oldu. O esnada Ezher'in reîsi Şeyh Ahmed Demenhûrî vefât etmişti. Seçme yetkisine hâiz olanlar İmâm-ı Şafiî hazretlerinin makamında toplandılar. Orada duâ edip, bu büyük makama Arûsî'yi seçtiler.

Hulâsat-ül-eser sahibi, Arûsî'nin derslerini dinleyip ba'zı kitapları kendisinden okumakla çok istifâde ettiğini bildirdi. Arûsî'nin dört evlâdından biri olan Şemsüddîn Seyyid Muhammed, Ezher'de müderrislik yaptı. Şihâbüddîn Seyyid Ahmed, Seyyid Abdürrahmân ve Seyyid Mustafa da âlim, sâlih ve fazilet sahibi kimselerdi.

Arûsî, hassas, yumuşak huylu, konuşması düzgün idi. Vefâtına kadar çok talebe yetiştirdi, eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu alâ nazm-it-tenvîr fî iskât-it-tedbîr, 2- Hâşiyetün alel Melevî ales-Semerkandiyye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 188

2) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 162

SÜLEYMÂN CEMEL

Mısır'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Süleymân bin Ömer bin Mansûr el-Uceylî Ezherî olup, Cemel diye bilinir. Mısır'ın garb cihetinde Meniyyet-ü Uceyl denilen köyde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1204 (m. 1789) senesi Zilka'de ayının on birinci günü Kâhire'de vefât etti.

Süleymân Cemel; muhterem ve fazilet sahibi bir zât idi. Şeyh Hafnî'nin sohbetlerinde yetişti. Kendisinden fıkıh ve diğer ilimleri okudu. Halvetiyye yolunun edebini öğrenip, icâzet (diploma) aldı. Zamanının diğer büyük âlimleriyle görüşüp derslerinde bulundu. Şeyh Atıyye Echürî'nin derslerine uzun zaman devam etti. Salâh ve iffeti ile şöhret buldu. Hocası Şeyh Hafnî, onu, körfez üzerinde evine bitişik bir mescide İmâm ve hatip olarak ta'yin etti. Ayrıca Eşrefiyye ve Meşhed-i Hüseynî'de fıkıh, hadîs ve tefsîr dersleri verdi. Çok talebe yetiştirdi. Akşam ile yatsı arasındaki dersinde Celâleyn tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Şemail ve Mevâhib'i okuturdu. Zühd ve salâhı, günahtan kaçınıp âhiret ile meşgûliyeti ile meşhûr oldu. Sık sık âlimlerin ve evliyânın ziyâretine giderdi. Vefâtına kadar güzel ahlâk üzere yaşadı.

Süleymân Cemel'in eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Fütühât-ül-ilâhiyye bi tavdîhi tefsîr-i Celâleyn bid-dekâib-il-Hânefiyye: Dört cild halindedir. 2- Fütühât-ül-vehhâb bi tavdîhi şerhi menhec-it-tullâb: Şafiî fıkhından Şerh-ül-Menhec'in beş cildlik matbû bir hâşiyesidir. 3- Takrîrât, 4-El-Fütühât-ül-Ahmediyye alel Hemziyye: Busayrî'nin Kasîde-i hemziyyesini îzâh eder.

El-Fütühât-ül-ilâhiyye bi tavdîhi tefsîr-i Celâleyn adlı eserden ba'zı bölümler:

Kâ'be-i muazzamanın yapılması: Allahü teâlâ, Kâ'be-i muazzamanın yerini, arzdan ikibin sene önce yarattı. Su üzerindeki beyaz köpük gibi idi. Yer onun altında serilip döşendi. Âdem aleyhisselâm yeryüzüne indirildiği zaman, tek başına yalnızlık hissetti. Bu hâlini Allahü teâlâya arzetti. O zaman Allahü teâlâ, Cennet yâkutlarından olan Beyt-i ma'mûr'u ona indirdi. Beyt-i ma'mûr'un yeşil zümrütten iki kapısı vardı. Kapısının birisi şark, diğeri garb tarafında idi. Beyt-i ma'mûr, Kâ'be-i muazzamanın yerine kondu. Sonra Allahü teâlâ; "Ey Âdem! Sana Arşımın etrâfında tavaf yapıldığı gibi senin tavaf yapacağın, Arşımın yanında namaz kılındığı gibi, yanında namaz kılacağın bir ev indiriyorum" buyurdu. Allahü teâlâ, Kâ'be-i muazzamanın bulunduğu yere Hacer-ül-esved'i de indirdi.

Sonra Âdem aleyhisselâm, Hindistan'dan yürüyerek yola çıktı. Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâma bir melek gönderdi. O melek ona Kâ'be-i muazzamayı bulabilmesi için rehberlik yaptı. Âdem aleyhisselâm Beyt-i ma'mûr'un yanına gelince, tavaf etti. Tavafını bitirince melekler; "Ey Âdem! Tavafın mübârek olsun. Biz de senden ikibin sene önce bu beyti tavaf ettik" dediler.

İbn-i Abbâs buyurdu ki; "Âdem aleyhisselâm yürüyerek gitmek üzere kırk kerre haccetti. Beyt-i ma'mûr, Nûh aleyhisselâm zamanındaki tufana kadar kaldı. Sonra Allahü teâlâ Beyt-i ma'mûru dördüncü semâya kaldırdı. Beyt-i ma'mûr'a hergün yetmişbin melek girer. Fakat oraya giren bir daha geri dönmez. Allahü teâlâ tarafından gönderilen Cebrâil

aleyhisselâm, Hacer-ül-esved'i Ebû Kubeys dağında sakladı. Beyt-i ma'mûr'un yeri, İbrâhim aleyhisselâm zamanına kadar boş kaldı. Oğulları İsmâil ve İshak aleyhisselâmın dünyâya gelmesinden sonra, Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâma bir ev yapmasını emretti. İbrâhim aleyhisselâm, Allahü teâlâdan yapacağı evin yerini bildirmesini istedi. O zaman Allahü teâlâ yapacağı evin ve Cebrâil aleyhisselâmın sakladığı Hacer-ül-esved'in yerini bildirdi. Bundan sonra İbrâhim aleyhisselâm, oğlu İsmâil aleyhisselâm ile beraber Kâ'be-i muazzamayı yaptı."

İmâm-ı Kastalânî de bu husûsta şöyle demektedir: "Kâ'be-i muazzama on kerre yapıldı. 1- İlk önce melekler yaptı. Rivâyet edilir ki: Allahü teâlâ meleklere her semâda ve yerin her katında bir ev yapmalarını emretti. Mücâhid (radıyallahü anh) ise, yapılan evlerin ondört tane olduğunu söyledi. Rivâyet edilir ki: Kâ'be-i muazzama te'sis edildiği zaman yer yarıldı. Bunun üzerine melekler oraya deve büyüklüğünde taşlar attılar.

2- Âdem aleyhisselâm tarafından yapılmıştır. Rivâyet edilir ki: Ona; "Sen ilk insansın. Bu insanlar için konulan ilk beyttir" denildi.

3- Şit aleyhisselâm tarafından çamur ve taşla yapıldı. Nûh aleyhisselâm zamanındaki tufana kadar bu hâli ile kaldı.

4- İbrâhim aleyhisselâm tarafından yapıldı. Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâma, Cebrâil (aleyhisselâm) vasıtasıyla, Kâ'be-i muazzamayı yapmasını bildirdi. Bu sebeple; "Dünyâda Kâ'be-i muazzama'dan daha şerefli bir yer yoktur" dendi. Çünkü onun yapılmasını emreden Allahü teâlâ, bu emri ulaştıran ve mühendislik vazîfesini yapan Cebrâil (aleyhisselâm), onu bizzat yapan da İbrâhim aleyhisselâm, yardımcısı İsmâil aleyhisselâmdır.

5- Amelika kabilesi tarafından yapıldı.

6- Cürhüm kabilesi tarafından yapıldı. Cürhümlülerden Kâ'be-i muazzamayı bina eden şahsın ismi, Hars bin Medâd el-Asgar'dır.

7- Kusay tarafından yapıldı.

8- Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) tarafından yapıldı.

9- Kureyş kabilesi tarafından yapıldı. Bu inşâ sırasında Resûl-i Ekrem de (aleyhisselâm) hazır bulundu. O zaman Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) 35 yaşında idi.

10- Abdullah bin Zübeyr tarafından yapıldı. Mekke-i mükerremenin muhâsarasında, mancınıkla atılan taşlardan ba'zısı, Kâ'be-i muazzamayı tahrip etmişti. Abdullah bin Zübeyr önce istihâre ve istişâre ettikten sonra, Kâ'be-i muazzamayı yıktı. Târih, 64 (m. 683) senesi Cemazil-âhır ayında bir Cumartesi gününe rastlıyordu. Yıkma işi İbrâhim aleyhisselâmın yaptığı direklere kadar vardı. Abdullah bin Zübeyr, bu yeni yapıyı İbrâhim aleyhisselâmın yaptığı direklerin üzerine kurdu. Abdullah bin Zübeyr, inşaatı 65 (m. 684) senesi Receb ayında bitirdi. Sonra fakirler için yüz tane deve kesti ve fakirleri giydirdi.

Daha sonra Haccac tarafından ta'mir ettirildi. Haccac, Hacer-ül-esved tarafındaki duvarı, Rükn-ü Yemânî yanındaki garbî kapı ve şarkî kapı altındaki kısımları yaptırmıştır. Kâ'be-i muazzamanın kubbesini, Abdullah İbni Zübeyr'in yaptığı şekilde bırakmıştır. Kâ'be-i muazzama, Haccac'ın ta'mir ettiği şekliyle günümüze kadar devam etmiştir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İbrâhim (aleyhisselâm), Kâ'be-i muazzamayı şu beş dağdan getirdiği malzemelerle yapmıştır. Tûr-i Sina, Tûr-i Zitâ, Şam'daki Lübnan dağı, Cizre'deki Cildi dağı. Temellerini ise, Mekke-i mükerremedeki Hirâ dağından getirdiği malzemeden yapmıştır."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 271

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 406

3) El-A'lâm cild-3, sh. 131

4) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 88

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 304, cild-2, sh. 54, 177, 229

6) Brockelmann Gal-2, sh. 353

7) El-Fütûhât-ül-ilâhiyye bi-tavdîh-i tefsîr-i Celâleyn

SÜLEYMÂN RÜŞDÎ EFENDİ

Ege Bölgesinde yetişen büyük velîlerden. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Doğum târihi belli değildir. Nâzilli'nin Karamullu köyünde doğdu. 1250 (m. 1834) senesinde Nâzilli'de vefât etti.

Süleymân Rüşdî Efendi, önce Karamullu köyünün efesi idi. Halk kendisinden çok korkardı. Daha sonra, Nâzilli'de Mehmed Zühdî Efendi'yi görüp, ona talebe oldu. Mehmed Zühdî Efendi'nin yanında kemâle eren Süleymân Rüşdî Efendi, çok yüksek mertebelere kavuştu. Efelik zamanında kullandığı bıçağını, palasını ve tüfeğini, oturduğu odanın duvarına astı. Kendisine bağlı efeleri de ona talebe oldular. Önceleri Mîr-zâde diye meşhûr idi. Sonra Rüşdî mahlasını aldı.

Sultan İkinci Mahmûd Hân'a, Süleymân Rüşdî Efendi hakkında ba'zı iftiralar yapıldı. Bunun üzerine Halîl Paşa vasıtasıyla İstanbul'a da'vet edildi. Süleymân Rüşdî Efendi, Pâdişâh'ın bu da'vetine icabet etti. İstanbul'a gelip, Fındıklı'da ikâmet etti. Eyyûb'de, Rami kışlası civarında Sultan İkinci Mahmûd Hân ile görüştü. Süleymân Rüşdî Efendi, sanki pâdişâh ile değil de, sıradan bir kimse ile görüşüyormuş gibi rahat hareket ediyordu. Sultan İkinci Mahmûd Hân, ba'zı özelliklerinden bahsederek, pâdişâh olduğunu, pâdişâh karşısında daha başka davranması gerektiğini anlatmak isteyince, Süleymân Rüşdî Efendi; "Sultânım! Âhırette bahsettiğiniz evsâftan sormazlar. Siz çobansınız. Teb'anızın çobanısınız. Sürünüzden mes'ûlsünüz. Size bunu sorarlar. Sen buna dikkat et" deyip oradan ayrıldı. Bu yüzden Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın takdîr ve hürmetini kazandı. Daha sonra Nâzilli'ye döndü. Orada Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatmaya ölünceye kadar devam etti.

Bir şiiri şöyledir:

Da'vetim var Zâhidâ meydân-ı ıska gelmeli,
Cild-i gafletten çıkıp, uryân-ı ıska gelmeli,
Can ve dilden kuş edip, irfân-ı ıska gelmeli,
Gelmeli şahım deyû sultân-ı ıska gelmeli,
Anlayıp ışk-ı hikmetin dîvân-ı ıska gelmeli.

Süleymân Rüşdî Efendi'nin, Siyer-i sülûk ve Silsile-i Uşâkiyye'ye dâir iki eseri vardır. Sülûk'a dâir olan eseri, birçok hakîkatlerden bahseder.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 260

SÜLEYMÂN SIDKI EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi Süleymân Sıdkı olup, Izzî Efendi-zâde diye bilinir. 1210 (m. 1795) senesinde İstanbul'da Sütlüce semtinde doğdu. 1259 (m. 1843) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sütlüce'deki Sa'dî Dergâhı bahçesine defnedildi.

Süleymân Sıdkî Efendi, babasının terbiye ve himâyesinde yetişti. Aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Son derece cömert, kerîm ve zarîf bir zât idi. Dünyânın geçici şeylerine gönül bağlamazdı. Sultan İkinci Mahmûd Hân kendisine çok saygı gösterirdi. 1252 (m. 1836) senesinde dergâhını yeniden yaptırdı. Dergâh kitâbesindeki beytler Sultan'a duâdır.

Süleymân Sıdkı Efendi, Murâd-ı Münzâvî'den (r.aleyh) feyz aldı ve Nakşibendî yolunun edebini öğrendi. Galata Mevlevîhânesi şeyhi meşhûr Galip Dede vasıtasıyla da Mevlânâ'ya (rahmetullahi aleyh) bağlılıkları vardır.

Süleymân Sıdkı Efendi, ondört sene kadar, Sütlüce'deki Sa'dî Dergâhı'nda insanlara ilim öğretti, doğru yolu gösterdi. Şiir kabiliyeti olup, güzel beytler söyledi. Vefât ettiğinde, zamanının şâirlerinden Safvet Efendi ve başkaları onun hakkında medhedici şiirler söylediler:

Yaktı şevk-i aşk-ü-muhabbet vücûdunu,
Hâl ehli bir azîz idi, rahmet ede Allah.

Katre-i rahmet olup târihinin her nutfesi,
Süleymân Sıdkı Efendi makamını eyleye Mevlâ cinân.

Sa'dî Dergâhı'ndaki türbesine girilince, birinci kabir, babası Mustafa Izzî Efendi'nin, dördüncü kabir, kendilerinindir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 348

SÜMMÂNÎ-ZÂDE ÖMER HULÛSÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksandördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ömer Hulûsî olup ulemâdan Hüseyn Efendi'nin oğludur. Sümmânî-zâde diye bilinir. 1140 (m. 1727) senesinde İstanbul'da doğdu. 1927 (m. 1812) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii civarında, Otlukçu yokuşundaki mezarına defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyhülislâm İsmâil Efendi-zâde Mehmet Es'ad Efendi'nin ilim meclisinde bulunup, 1162 (m. 1748) senesinde 22 yaşındayken icâzet (diploma) aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, talebe okuttu. Kâdılık mesleğine yönelip, 1190 (m. 1776) senesinde İzmir kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde vazîfeden alındı. Allahü teâlâya ibâdet etmek ve ilimle meşgûl iken 1197 (m. 1782) senesinde Mısır, 1200 (m. 1785) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. 1205 (m. 1790) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1206 (m. 1891) senesinde Anadolu payesine ulaştı. 1209 (m. 1794) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. 1212 (m. 1797) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1215 (m. 1800) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Üç yıla yakın bu makamda kaldıktan sonra, 1218 (m. 1803) senesinde bu vazîfeden ayrıldı.

Kendi evine çekilip, istirahat ve ibâdetle meşgûl oldu. 1222 (m. 1807) senesinde, Sultan Üçüncü Selim Hân tarafından yeniden şeyhülislâmlık makamına getirildi. Fakat birgün sonra meydana gelen Kabakçı Mustafa isyanı üzerine vazîfeden ayrıldı ve evine çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Bu sırada pâdişâh olan Sultan İkinci Mahmûd Hân, 1225 (m. 1810) senesinde Ömer Hulusî Efendi'yi tekrar şeyhülislâmlık makamına ta'yin etti. Bu üçüncü şeyhülislâmlığı 1 yıl 8 ay 19 gün sürdü. İhtiyârlığı sebebiyle, 1227 (m. 1812) senesinde istifâ edip emekli oldu. Evine çekilip, ibâdet etmek ve Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl iken vefât etti. Üç şeyhülislâmlığı müddeti toplam 5 yıl 1 ay 23 gündür.

Sümmânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi, âlim, vakar sahibi ve tutumlu idi. Cömert ve hayır sever bir zât olup, Fâtih Câmii civarında bir mescid, hücreler (odalar) ve fakir fukaranın barınabileceği yerler bina ettirmiş, bunlara gelir getiren vakıflar tahsis etmişdi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 117-119

2) İlmiye salnamesi sh. 567

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2965

TÂHÂ-İ HAKKARÎ

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin otuzbirincisidir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin onbirinci torunudur. Ya'nî Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan olup, seyyiddir. Hâlid-i Bağdâdî'nin talebelerinin büyüklerindendir. Rûh bilgilerinin mütehassısı, Rabbanî ilimlerin hazinesidir. Mevlânâ Hâlid'in talebesi olan Seyyid Abdullah'ın kardeşi Molla Ahmed'in oğludur. Lakabı; Şihâbüddîn, İmâdüddîn ve Kutb-ül-irşâd vel-medâr'dır. Hocası tarafından Şemdinân'da Nehri kasabasında ders vermeğe me'mûr edildi. Bütün İslâm âlimleri gibi, gecelerini gündüzlerine katarak İslâmın güzel ahlâkını yaymış, herkesi iyilik yapmağa teşvik eylemiştir. 1269 (m. 1853) senesinde Nehrî'de vefât eyledi.

Seyyid Tâhâ, çocukluğundan itibâren büyük bir istidâd, vekar ve heybet sahibi idi. Onu her gören ilerde pek büyük bir zât olacağını söylerdi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi hatmetti ve ezberledi. Sonra ilim tahsiline başladı. Süleymâniye, Kerkük, Irak, Erbîl, Bağdat gibi ilim merkezlerine giderek şöhretli

âlimlerden; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, zamanın fen ve edebiyat bilgilerini öğrendi.

Seyyid Tâhâ, daha ilim talebesi iken, birgün Bağdat'a yakın bir yerde, çok küçük bir akarsudan abdest alıyordu. Arkadaşları; "Bu su çok azdır, bununla abdest olmaz" deyince; "Bu, mâ-i câridir, ya'nî akar sudur. Dînimizde bununla abdeste izin vardır. Siz ilim talebesisiniz, bunları bilirsiniz. Sonra bu suda balık bile yaşar" buyurdu ve elini orada biriken su birikintisine sokup çıkardı. Arkadaşlarına uzatarak; "Bakın bu suda kocaman balıklar yaşamaktadır" deyip elindeki balığı gösterdi. Bu büyük kerâmeti gören arkadaşları; "Bundan sonra sen ne yaparsan yap, bir daha sana i'tirâz etmiyeceğiz" dediler.

Onüçüncü asrın kutbu olan Mevlânâ Hâlid, Hindistan'a giderek, Gulâm Ali Abdullah Dehlevî'nin huzûru ile şereflenip, lâyık ve müstehak oldukları fazilet ve kemâlâti aldı. Sonra, Allahü teâlânın kullarına doğru yolu gösterip Hakka kavuşturmak için vatanına döndü. Her taraf, Mevlânâ'nın kalbinden saçılan nûrlar ile aydınlanmağa başladı. Bu sırada arkadaşı olan Seyyid Abdullah da, Süleymâniye'de bulunan Mevlâna'yı ziyârete gitti. Onun da sohbetle bulunarak, kemâle geldi ve halîfe-i ekmeli ya'nî en olgun halîfesi oldu. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye, biraderi oğlu Seyyid Tâhâ'nın, harikulade ve yüksek istidâdını anlattı. Mevlanâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri de, bir daha gelişinde, onu beraber getirmesini emir buyurdu. Seyyid Abdullah bir dahaki ziyâretlerinde yeğeni Seyyid Tâhâ'yı da götürdü. Mevlânâ hazretleri, Bağdat'ta Seyyid Tâhâ'yı görür görmez, hemen Abdülkâdir-i Geylanî hazretlerinin kabr-i şerîfine gidip istihâre etmesini emr eyledi. Seyyid Tâhâ da kabre gidip istihâre eyledi. Ceddi Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Allahü teâlânın izniyle kabr-i şerîfinden kalktı ve onu çok iyi karşıladı. Sonra; "Benim yolum büyük ise de, şimdi ehli kalmadı. Mevlânâ Hâlid ise, zamanının âlimi, evliyânın en büyüğüdür. Hemen ona git, teslim ol, onun emrine gir" buyurdu.

Seyyid Tâhâ, büyük dedesi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin ma'nevî emri ve izni üzerine, Mevlânânın huzûruna geldi. Bu öyle bir gelişdi ki, pek az kimselere nasîb olmuş, nasıl ve neler elde ederek gideceği, bu başlangıç ve gelişden belli oluyordu. Mevlânâ, Seyyid Tâhâ'nın yetişmesine, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, kalblerin düşünemediği manalara erişmesine himmet gösterip yardım etti. İleride zamanın en büyük âlim ve velîsi olacak tarzda, ihtimam ve ciddiyetle onu terbiye etti. Riyâzet ve mücâhedesinde hiç eksiklik etmedi. Nefsin istediklerini yaptırmayıp, istemediklerini yaptırdı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, yetiştirme ve terbiye esnasında, Seyyid Tâhâ'ya dağdan istincâ taşları getirttirdi. Bu hâl, talebeleri arasında, taaccüble karşılanır; "Hocamız Mevlânâ, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) Ehl-i beytine çok fazla bağlı olduğu hâlde, Seyyid hazretlerini dağa göndermesinden hikmet nedir?" derlerdi. Hazret-i Mevlâna ise, bu husûsda konuşmaz sükût ederdi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin yanında seksen gün kaldıktan sonra, evliyâlıkta pek yüksek derecelere kavuştu. Keşf ve kerâmet sahibi olarak hilâfet-i mutlaka ile şereflendi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, hilâfetle müşerref olup Berdesûr'a hareket edeceği zaman, hazret-i Mevlânâ onu büyük bir cemâatle teşyî' etti, uğurladı. Vedâdan sonra, Seyyid Tâhâ, Mevlânâ'nın ayrılmış olduğunu hissedip, atına binmek istediğinde, üzenginin bir kimse tarafından tutulduğunu anladı. Baktığında, üzengiye yapışan ve onu tutanın hocası Mevlânâ'nın olduğunu gördü. "Estağfirullah" deyip, geri çekildi. Hazret-i Mevlânâ, Seyyid Tâhâ hazretlerine hitaben; "Bir zaman nefsinin terbiyesi için size dağdan taş getirtiyordum. Şimdi Resûl-i ekremin Ehl-i beytine olan bağlılığım hasebiyle, üzengini benden başka kimse tutamaz. Siz de bundan kaçınamazsınız" buyurdu. O da sıkılarak, "Emîr edebden üstündür" sözü gereğince ata bindi. Bir müddet binlerce âlim, sâlih, talebe ve halkın katıldığı uğurlama merasimi ile yürüdü. Sonra, Mevlânâ durdu. Elindeki dizginleri, Seyyid Tâhâ'ya verip; "Bundan sonra dizginlerin senin elindedir. Terbiye ve yetişmende kusur etmedim. Cenâb-ı Hak yardımcın, büyüklerin rûhları sığınağın olsun" buyurdu. Tâhâ-i Hakkâri hazretleri Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfesi olarak Berdesûr'a geldi.

Seyyid Abdullah, Nehrî'de talebe yetiştirmek ile meşgûl iken, oraya çok yakın olan Berdesûr'a Seyyid Tâhâ'nın da gönderilmiş olmasının hikmetini anlayamayan birçokları; "Böyle iki büyük halîfenin bir yere gönderilmesinin sebebi nedir?" dediler. Fakat bunu, kısa bir süre sonra Seyyid Abdullah vefât ettiğinde anladılar. Bunun üzerine, oranın halkı tarafından Seyyid-i Büzürk (Büyük Efendi) diye bilinen Seyyid

Tâhâ hazretleri, Nehri kasabasına gelip talebe yetiştirmeğe başladı. Burada kırkiki sene, ilim talebesine, Hak âşıklarına ve Hakkı arayanlara feyz ve nûr saçtı. Âşıklar, uzaktan yakından pervane gibi bu irşâd ve nûr kaynağının etrâfına toplandılar. Nehri, Cennet bahçelerinin gıbta edeceği bir gülistan oldu ki, Allahı arayanların arzusu ve rûhlarının mıknatısı hâline geldi. Şimdi birkaç harab evin bulunduğu Nehri'de, o zaman nüfus onaltıbine yükseldi. Nehri, birkaç câmi, mescid, medreseler, çarşı ve diğer dükkân, han, hamam ve benzeri binalarla o civarın merkezi idi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, vefa ve sadâkatte Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ı, şecaatte ve adâlette Hazreti İmâm Ömer'i, haya ve hilmde Hazreti Osman'ı, vilâyet-i kübrâda Hazreti İmâm Ali'yi (r.anhüm) temsil ederdi. Tıpkı Resûlullaha yakın Eshâb-ı Kirâmdan birisi gibi idi.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin, murâkabe etmesinin çokluğundan, boynundaki kemik, dışarıya doğru eğilmiş gibi görünürdü. Vekâr ve heybetinden mübârek yüzüne bakılmazdı. Yüzündeki heybet şuası, ondördüncü gecedeki ay gibi gözleri kamaştırırdı. Alnı geniş, kaşları kesif (sık), iki kaşları arası açık, mübârek gözleri siyah, yüzleri yuvarlak, sakalı top, orta boylu bir nûr parçası idi. Gönül sahibleri görünce, rûhen âşık olurlardı. Hülâsa, ilâhî nûrun tecellîsi idi. Sohbetlerinin ehli olanlar, aşkla kendilerinden geçerlerdi. Nehri hududuna girildiğinde, feyz ve muhabbet kokuları, akıllı olanları ve gönül sahiplerini istilâ ederdi. Ziyâretçiler, abdestsiz olarak Nehrî'ye giremezdi. En büyük halîfelerinden meşhûr Molla Tâhâ ki, "Halîfe Köse" lakabıyla tanınır, o buyurdu ki: "İki yerinden başka Nehrî'nin bütün taşları, ağaçları, herşeyi nûrdur. Biri, yahudi mahallesi, öbürü Mûsâ Bey ismindeki bir münâfığın kalesidir."

Seyyid Tâhâ hazretleri, teheccüd namazını ekseriya saâdetli hânesinde, ba'zan kendi mescidlerinde eda ederlerdi. Kuşluk namazını dâima câmide kılardı. Her gün medreseleri kontrol eder, müderris ve talebelerin tahsillerini tedkik buyururdu. Müderrislerin müşkil mes'elelerini hallederdi. Nehri, karınca yuvası gibi, dâima sâlih kişiler ve talebelerle dolu idi. Binlerce gönül sahibleri feyz almak için boyunlarını büküp, o dergâha akın ederlerdi. Gece-gündüz o makamın, zikr, fikr, ibâdet ve tâatsız bir ânı bulunmazdı. Seyyid Tâhâ hazretleri dergâha teşrîflerinde, herkesin gönülleri, inci saçılan dillerinden çıkacak sözlere bağlanırdı. Nehri kasabası binyediyüz hâne iken, hiçbir evde yemek söz konusu değildi. Hepsi tekkeden yer, içerdi. İkindi namazından sonra "Hatm-i hâcegân-ı kebîr", sonra İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbâtı okunurdu. Seyyid Fehîm hazretleri Nehrî'de ise ona, yok ise, muhterem dâmâdları ve halîfeleri Seyyid Abdülehad hazretlerine okuturlardı. Bu arada ba'zı kelime veya cümle üzerinde geniş bir îzâh, sohbetlerinin mevzû'unun esâsı olurdu. Nehrî'de misâfirlerden, faraza sadrâzam olsa dahî, akşamla yatsı arasında yemek fasılası yoktu. Bu müddet zikr, fikr ve ibâdetle geçirilirdi. Akşam yemeği, akşam üzeri yenirdi. Talebelere teveccüh edip makamlarını yükseltme vakitleri, Seyyid hazretleri tarafından ta'yin buyurulur, gün, saat ve şartlarını îlan ederlerdi. Ba'zan bu teveccühü halîfelerinden birisine yaptırırlardı. Kendisini sevenlerden ve talebelerinden kimseyi unutmazlar, herkesin hâlini genişçe suâl buyururlardı. Kimin bir sıkıntısı olursa, hemen gidermeğe çalışırlardı. Sıla-i rahme ehemmiyet verir, muhtaç olanların ihtiyâçlarını karşılardı. Hocasının tavsiyelerine binâen devlet ricali ile temas buyurmazlar, ancak ba'zı müslümanların zararını önlemek üzere mektûp yazarlardı. Hâlbuki başta Sultan Abdülmecîd Hân olmak üzere, bütün devlet ricali her emirlerine amade idi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, bütün cihâna hükmeden bir hükümdâr olsa, dünyâyı en güzel şekilde idâre edebilirdi. Aklı, idrâki, idâre ve intizâmı akıllara hayret verirdi. Dünyâ ve âhırete âid ilimlerdeki maharet ve ihtisası, herkesten üstün idi. Hülâsa, madden ve ma'nen, İslâm âlemine bahşedilen ilâhî lütuflardan bir büyük ni'met idi.

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî hazretlerinin babasının dedesi olan Seyyid Muhammed, o zaman Van'dan gelip, bu kaynakdan feyz aldı. Seyyid Tâhâ, Van'ı şereflendirince, Seyyid Muhammed'in evinde misâfir olurdu. Seyyid Muhammed'in birâderi Molla Lütfî'nin oğlu Seyyid Sıbgatullah Efendi de, Hizân'dan Van'a gelince, Seyyid Tâhâ'ya talebe oldu. Çok feyz ve bereketlere kavuştu. Sonra Hizan'a babasının yanına gitti. Bundan sonra, yüzlerce talebesi ile, her yıl Nehri'ye Seyyid Tâhâ hazretlerini ziyârete giderdi.

Seyyid Tâhâ hazretleri zamanında, İran Şahı, Şemdinan'a yakın 145 pare köyü, her şeyi ile beraber Seyyid Tâhâ'ya bağışladı. Bu haberi kendisine getirdiklerinde, bir an başını eğip kaldırdıktan sonra; "Elhamdülillah" dedi. İran şahı ölünce, oğlu bu köyleri geri aldı. Haberi Seyyid Tâhâ'ya getirdiklerinde, yine başını eğip bir an sonra kaldırdı ve;

“Elhamdülillah” buyurdu. Köse Halîfe; “Efendim! Köyleri size hediye ettikleri zaman da hamd ettiniz. Geri aldıklarında da hamd ettiniz. Hikmeti nedir?” diye arzedince; “Hediye ettikleri zaman kalbimi yokladım. Dünyâ malına sevinmediğimi gördüm, bunun için hamd ettim. Şimdi geri aldıklarında, yine kalbime baktım. Hiç üzüntü bulunmadığını gördüm. Yine hamd ettim” buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin, Köse Halîfe nâmıyla ma’rûf, âlim, âmil ve veliy-yi kâmil bir talebesi var idi. Seyyid Tâhâ’nın halîfelerinden olup ismi Tâhâ idi. Edebinden, “İsmim Tâhâ’dır” demeğe haya ederdi. Üstadından kendisine bir isim vermesini düşünür, fakat arzedemezdi. Sakalı biraz seyrek idi. Birgün, bu düşüncesini ve utancını keşfeden hocası, bir talebesine; “Bizim Köse buraya gelsin” buyurdu. Buna çok sevinip, bu ismi üzerine aldı ve hilâfetle şereflendikten sonra da ismi, “Köse Halîfe” kaldı.

Seyyid Tâhâ-i Hakkârî’nin kerâmetleri pekçoktur. Bunlardan ba’zıları:

Musul taraflarında şeyhlik iddiasında bulunan bir kimse, talebesinden birini Seyyid Tâhâ hazretlerinin yanına gönderdi ve; “Seyyid Tâhâ’ya, sünnete uymayan bir iş işletmeden, buraya dönme” dedi. O da kalkıp Nehrî’ye geldi. Bir ikindi namazından sonra, Seyyid Tâhâ hazretlerinin mescidin kapısında duran ayakkabılarından sol ayağınınkini uzağa koydu. Bununla mescidden sağ ayakla çıkmasını ve sünnete uygun olmayan bir iş yapmasını düşünmüştü. Fakat Seyyid Tâhâ hazretleri, kalabalık içerisinde, o kişiye hitâb edip; “Aldığın ayakkabıyı yerine koy! Senin aradığın şey, bu kapıda yoktur” buyurdu.

Bir gece hırsızın biri, Seyyid Tâhâ hazretlerinin anbarına girip bir çuval un almak istemişti. Çuvalı doldurdu, fakat kaldıramadı. Yarıya kadar boşalttı, yine kaldıramadı. Biraz daha boşalttı. Yine kaldırıp götüremedi. O sırada, Seyyid Tâhâ hazretleri anbara geldi ve; “Ne o, çuvalı kaldıramıyor musun? Yardım edeyim” deyince hırsız, donakalıp birşey diyemedi. Seyyid hazretleri çuvalı kaldırıp, hırsızın sırtına verdikten sonra; “Bunu al git, bizim adamlarımız görmesin, belki canını yakarlar. Bir daha ihtiyâcın olursa, anbara değil, bize gel” buyurduğunda hırsız tövbe edip, sâdık talebelerinden oldu.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin kayınpederi, Nehri kadısı idi. Bu mübârek dâmâdını o kadar çok severdi ki, kabrinin, onun kabrine girişte yapılmasını ve; “Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabrini ziyâret etmek isteyen Hak âşıkları, benim mezarıma uğrayıp da geçsinler. Belki o mübârek zâtı ziyâret edenlerin hürmetine Allahü teâlâ beni affeder. Yahut onu ziyârete gelenlerin ayaklarına mezarımın toprağı değmekle teberrük ederim” buyurdu. (Gerçekten o mezar, Seyyid Tâhâ hazretlerinin mübârek kabirlerinin tam girişindedir.)

Bir ermeni. Seyyid Tâhâ hazretlerine gelip; “Çocuğum olmuyor, sizin büyük bir zât olduğunuza inanıyorum. Duâ edin de, çocuğum olsun” dedi. Seyyid Tâhâ hazretleri, talebesinden birine; “Git bir beze iki tane koyun kılı koy, sar, getir!” buyurdu. Talebesi emri yerine getirdi. Seyyid Tâhâ, ermeniye; “Bu bezi beline sar, hiç çıkarma” buyurdu. Aynı ermeni beş sene sonra gelip; “Efendim, her bâtında iki çocuk olmak üzere, beş senede on tane çocuğum oldu. Artık yeter” dedi. Seyyid Tâhâ da; “Belindekini artık çıkarabilirsin” buyurdu.

Seyyid Sıbgatullah, Arvas’dan Hizân’a halîfe olarak gönderilmeden önce, Van’a gitmişti. Van vâlisi, Vanlılara nasihat etmek için Van’da kalmasını çok rica etti. O da; “Hocam Seyyid Tâhâ hazretleri müsâade ederlerse kalırım” dedi. Nehrî’ye varınca, vâlinin ricasını ve ilâveten; “Van halkı nasîhata çok muhtaçdır” diyerek arzetti. Seyyid Tâhâ: “Molla Sıbgatullah! Van halkı âsîdir. Ne sen onları ıslah edebilirsin, ne de ben. Ancak bana ma’lûm olduğuna göre, sizin hânedandan büyük âlim ve fâzıl Seyyid Fehîm isminde bir zâtın gizli te’sîrli himmetleri ile Van halkı muvakkaten ıslâh edilecektir. O zâtın şu anda hayatta olup olmadığını bilmiyorum” buyurunca, bu hikmetli beyânlarına karşılık Seyyid Sıbgatullah; “Evet efendim, o zât benim amcazâdemdir. Cezîre’de Şeyh Hâlid Cezîrî’nin yanında, ilim tahsiline devam etmektedir. Gerçekten buyurduğunuz gibi ilim ve fazileti ile meşhûrdur” dedi. Hazret-i Seyyid Tâhâ, bu îzâha çok memnun olup; “İkinci gelişinizde onu mutlaka bana getireceksiniz” buyurdu.

Bir müddet sonra, Seyyid Muhammed, oğlu Seyyid Fehîm’in Seyyid Tâhâ hazretlerinden ilim tahsil etmesi için onunla Nehrî’ye doğru yola çıktılar. Yolda; “Yavrum Fehîm! Huzûruna çıkacağın Seyyid Tâhâ, çok büyük zâtdır. Vilâyet derecelerinin en yükseğindedir. Feyz almadıkça, kemâle ermedikçe, ondan sakın ayrılma” dedi. Nehrî’de Seyyid Tâhâ hazretlerinin elini

öptüler. Seyyid Fehîm-i Arvâsî ayakta iken, Tâhâ-i Hakkâri hazretleri bir vazîfe verip, ta'lim buyurdu. Sıcak bir günde anlattıklarını tekrar ettirdi. Seyyid Fehîm, hepsini olduğu gibi söyleyip, yalnız "Hatt-ı tûlânî" yerine "Hatt-ı tûlf" dedi. Seyyid Tâhâ, onu hemen düzeltti. O zaman Seyyid Fehîm pek genç idi. Medrese derslerini henüz bitirmemişti.

Seyyid Tâhâ hazretleri, birgün talebeleriyle birlikte, Ahmed-i Cüzeyri hazretlerinin "Dîvân"ından okuyordu. Bir beytin ma'nâsını talebelerine sordu. Herkes birşeyler söyledi. O zaman, Seyyid Fehîm çok genç idi ve oraya yeni gitmişti. "Sen ne dersin Molla Fehîm?" buyurdu. Seyyid Fehîm hazretleri de, anladığını söyledi. Nihâyet Seyyid Tâhâ; "Söyleyenler içerisinde, Cüzeyrî'nin muradına en yakın olanı Seyyid Fehîm'in söylediğidir. Bununla beraber, onunla, Cüzeyrî'nin muradı arasında yerle gök kadar mesafe vardır" buyurdu. (Cüzeyrî büyük velîlerden ve Hak âşıklarından olup, yaslandığı taş, kalbinin hararetinden, aşkının ateşinden ısınırdı. Oradan ayrılınca, ihtiyâr bir kadın o taşa hamurunu koyar, biraz sonra hamur pişerek ekmek olurdu. Çok garîb kerâmetleri, çok ince ve yanık ma'nâlı şiirleri vardır. "Dîvân"ı, doğu illerimizde asırlardır okunmaktadır.)

Tâhâ-i Hakkâri hazretleri, Seyyid Fehîm'i öyle yetiştirmişti ki, oğlu Habîb vefât edince, Seyyid Fehîm hazretlerine; "Bir bak bakalım, bizim evlâd nasıldır, ne ile meşgûl oluyor?" buyurdu. Seyyid Fehîm hazretleri, kabrinde murâkabe edip geldi ve; "Oğlunuzu, rahat ve dağılmış inci tesbîh tanelerini toplayıp, bir ipliğe dizmeğe uğraşır gördüm" dedi. Bunun üzerine Seyyid Tâhâ; "Ben de öyle gördüm, onları ancak kıyâmete kadar dizer" buyurdu. (Bu oğullarının kabri, kendi kabirlerinin bitişiğindedir.)

Seyyid Tâhâ, birgün, câmi duvarına dayanarak otururken, oraya Seyyid Fehîm geldi. Seyyid Tâhâ hazretleri mübârek eli ile işâret ederek, onu yanına çağırdı ve buyurdu ki; "Sen zekî bir talebesin. Mutavvel'i okumalısın!" O da; "Efendim kitabım yok. Hem de, memleketimizde okunan bir kitap değildir" deyince, Seyyid Tâhâ kendi kitabını verdi. Seyyid Fehîm tahsilini bitirmek için, Muş'un Bulanık kazası, Âbirî köyünde, Molla Resûl-i Sübkî'nin yanına gitti. Mutavvel'i bunun huzûrunda okuyup, bitirdi. Vilâyet derecelerinde yükselmek için de her yıl iki kerre Nehrî'ye ya'nî Şemdinân'a geliyordu. Her gelişinde, Seyyid Tâhâ'nın çeşitli iltifâtlarıyla şerefleniyordu. Meselâ birgün, câmi sofasında "Mektûbât" okunuyordu. Dinleyenler çok kalabalıktı. Seyyid Fehîm ise uzakta ayakta dinliyordu. Seyyid Tâhâ, kitapdan başını kaldırarak; "Molla Fehîm! Acaba şimdi hiç üstâd yok mu?" buyurunca, Seyyid Fehîm cevap vererek; "Şimdi bulunan üstâd gibi, hiç gelmemiştir" deyiverdi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, Seyyid Fehîm'in kemâle gelip olgunlaştığını görünce ona, talebe yetiştirmek üzere mutlak icâzet verdi. Seyyid Fehîm ise, bu işi görmeğe lâyık olmadığını bildirdi. Seyyid Tâhâ ise, ısrarla bu vazîfeyi alması için uğraştı ve kabûl ettirdi. Memleketi olan Arvâs'a gitmesini emir buyurdu. Seyyid Fehîm, Nehri'deki dağın tepesine çıkıp giderken, tekrar çağırdı. Kitapların içindeki mektûplarını kendisine göstererek; "Bu ihlâs ve sevgi, sizin değil midir? Niçin bu vazîfeden kaçınıyorsun" buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri, bir gece rü'yâsında Resûl-i ekrem efendimizi (aleyhisselâm) uçsuz-bucaksız bir sahrada ilerlerken gördü. Önlerinde, yanlarında ve arkalarında, şefaat isteyen pekçok insan vardı. Kimi eteklerine tutunmuş, kimi önlerine geçip dize gelmiş ve başını eğmişti. Seyyid Tâhâ hazretleri bir kenarda bekliyordu. Allahın Resûlü (aleyhisselâm) onu görünce, ona doğru yöneldiler. Ona iltifâtlarda bulundular.

Yine bir gece rü'yâsında, dağdan bol bir suyun aktığını ve herkesin ondan içmeğe koştuğunu gördü. Kendisi ise o gün, suyu kaynağından içmek için dağın tepesine tırmanıyordu. Bir de gördü ki, suyun kaynağında Allahın Resûlü (aleyhisselâm) var. Ve bütün sahrayı kol kol dolaşan sular, O'nun mukaddes parmaklarından akmaktadır... Seyyid Tâhâ, suyu o mübârek parmaklardan ve fışkırış noktasından içmek saadetine erişmek için yaklaştı ve içti.

Hocası Mevlânâ Hâlid hazretleri, kendisine yazdığı Fârisî mektûplarından birinde şöyle buyurdular: "Kıymetli Seyyid Tâhâ! Allahü teâlânın emânında olunuz! Âfet olan şöhretten dâima çok sakınınız! Kişi için, talebelerin çokluğu büyük belâ olabilir. Allahü teâlâ sizi o âfetten korusun! Âmîn. Kalbin acem beldelerine meylini, öldürücü, rûhu kurutucu zehir biliniz! Nerede kaldı ki, onların yanına gidilsin. Onlara yakın olmaktan, tatlı, idâreli dil kullanmaktan çok uzak olmalıdır. İnşâallah bir araya gelmezsiniz. Eğer şah bile bizzat da'vet ederse, gitmemelidir. Nerede kaldı ki, başkalarının da'vetine gidilsin. Böyle da'vete verilecek cevap şudur: "Biz derviş

kimseleriz. Bizim işimiz, dünyâdan kesilmek ve İslâm pâdişâhına duâ etmek, insanların dînine hizmettir. Devlet reîslerinin meclisinin edeblerini bilmeyiz." Sana emrettiğim üzere ol, muhalefet etme! Molla Mustafa Eşnevî'ye de fakirin selâmını söyle ve bu yazdıklarım aynı zamanda onun içindir. Fitne olan yerden çok uzak olup, dîne hizmet edecek yerde bulunmak ve yerleşmek zarurîdir. Bizden birşey gizli tutulmasın ki, helake sebep olur. Kulların en za'îfi Hâlid-i Nakşibendî Müceddidî."

Seyyid Tâhâ hazretleri, halîfesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'ye yazdıkları Fârisî bir mektûpda şöyle buyuruyor: "Adı güzel, feyz ve fâide menbâı Molla Sıbgatullah! Selâm eder, duâlarımı bildiririm. Gönderdiğiniz güzel mektûbunuz geldi. Bizi sevindirdi. Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, dünyâ ve âhıret saadetinin sermâyesi olan fukaraya (evliyâya) muhabbetiniz hiç sönmemiş, kızıl kor gibi durmaktadır ve ayrılık günleri onu hiç etkilememiş. İki şeyi muhafaza etmek lâzımdır: Bu dînin sahibine son derece bağlılık ve hocasına ihlâs ve muhabbet üzere olmak. Bu iki şey olunca, ne verilirse ni'mettir. Bu ikisi kuvvetli olup, başka birşey verilmezse, hiç üzülmemelidir. Sonunda verilecektir. Eğer, Allah korusun, bu iki şeyden birinde halel (ârıza, sakatlık) olursa, bununla birlikte hâller ve zevkler bulunsa da, bunları istidrâc bilmeli, kendinin harablığı görmelidir. Doğru yol budur. Allahü teâlâ muvaffak eylesin!"

İkinci mektûplarında da; "Duâcınızın hâllerini sorarsanız, Allahü teâlâya hamd olsun ki, sevdiklerimizin istediği şekildedir. "Kardeşimin oğlu, birkaç kimse ile birlikte huzûrunuzla şereflenmek isterler, izin var mıdır?" diyorsunuz. Buyursunlar! Fakat kendinizi onlara karşı yetersiz göstermemek şartıyla. Her zaman geliniz. Canınız istediği kadar kalınız. Ne zaman gitmek isterseniz gidersiniz. Vesselâm ved-duâ! Kulların en za'îfi Seyyit Tâhâ Hâlid-i Nakşibendî."

Birgün Seyyid Tâhâ hazretlerine; "Amcanız Seyyid Abdullah hazretlerinin üzerinde türbe vardır. Başkalarında ise yoktur. Acaba hikmeti nedir?" diye sordular. Seyyid Tâhâ hazretleri de şöyle buyurdu: "Biz Berdesûr'dan Nehrî'ye gelmeden önce, basit bir şekilde örtmüşler. Amcam sağ olsaydı, babasının üstünü dahî örtmezdi. Madem ki, siz örttünüz, biz birşey demiyoruz. Ama bizim üzerimiz örtülmeyecektir." (Gerçekten bu emir devam etmektedir. Başkale'de, Gayda'da, Arvas'da, Van'da, Ankara'da ve diğer yerlerdeki ona bağlı seyyidlerin hiçbirinin üstü örtülü ya'nî türbe içinde değildir.)

Seyyid Tâhâ hazretleri Şehîdân dağını her yıl iki kere ziyâret ederdi. (Bu dağ, Şemdinli'nin doğusunda, hattâ babalarının medfûn bulunduğu Meleyân köyünün de doğusundadır. İran hududuna yakındır. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) zamanında, Eshâb-ı Kirâm, o belde ve ülkeleri feth için buraya gelmişler ve bu dağda şehîd olmuşlardır. O zamandan beri bu dağın ismi Şehîdân (şehîdler) dağıdır.

Irak'ın Revândız havâlisinde, Berzend kabilesi ile Hayderî kabilesi arasında bir husûmet meydana gelip, birbirlerine harb îlân ettiler. Irak'ta, sözleri geçen bütün halk araya girdiği hâlde, bu fitne ve kavgayı önleyemediler. Önemli mes'ele olduğundan, Seyyid Tâhâ hazretlerine; "Bunu siz hâlledersiniz" dediler. Sulh ve barıştırma dînî bir emir olduğundan, hemen Irak'a, ya'nî Revândız'a hareket eyledi. Her iki taraf Seyyid Tâhâ hazretlerini görünce, birlikte karşılayıp ellerini öperek emirlerine uydular. Bunları barıştırıp, Nehrî'ye geldiklerinde, âdetleri olduğu üzere, Nehri yolunda bulunan nehir kenarındaki Zî Tûvâ Çeşmesi başında istirahat ettiler. Beraberlerinde bulunan bin kişiye öyle bir teveccüh ettiler ki, bunlardan beşyüz kişi derhal, o anda hâl ve kerâmet sahibi oldu. (Bu büyük kerâmet, irşâd târihinde ender zevata nasîb olmuştur. Zî Tûvâ Çeşmesi, bugünkü kaza merkezi ile, Nehri arasındaki dere kenârındadır.)

Irak'tan iki seyyid genç, altı katırı hediyelerle yükleyip, Nehrî'ye, Seyyid Tâhâ hazretlerine getirmek için yola çıktılar. Hârûnân köyünden geçerken, Seyyid Tâhâ hazretlerinin büyüklüğünü inkâr eden Mûsâ Bey adındaki bey, katırları yükleri ile birlikte gasbetti. Gençler ağlayarak Nehrî'ye gelip Seyyid Tâhâ hazretlerini haberdâr ettiler. Seyyid Tâhâ, Mûsâ Bey'e haber gönderip; "Bu katırların yükleri bana âit olduğundan, yükler senin olsun. Bu gençler seyyiddirler. Onlara merhamet et, katırlarını teslim et" buyurdu. Mûsâ Bey emirlerini dinlemedi. Katırları vermedi. İkinci defa haber gönderip; "Benim nâmıma ve hatırıma versin" buyurdu. Buna da karşı çıkınca, Seyyid Tâhâ büyük hiddetle; "Cum'a gecesi gelsin de o vermesin görelim" buyurdu. Cum'a gecesi, Nehrî'den, talebeler gidip, neticeyi öğrenmek için nöbet beklediler. Meğer Bey, divanhânesinde kendine inananlarla oturmuş, Seyyid Tâhâ'nın evliyâlığını inkâr husûsunda konuşuyormuş. Bu fısk meclisinin bitişinden sonra, yatak

odasına girip yatağına uzanırken, mi'desine bir ağrı girdi. "Karnım!.. karnım!.." diye bağırarak can verdi. Vaziyeti anlayan dokuz oğlu hemen Nehrî'ye gelip, katırları yükleri ile birlikte teslim ederek Seyyid Tâhâ'ya sığındılar. "Lütfen, merhameten babamızın defin merasiminde bulunup, duâ buyurunuz" dediler. Onlara cevaben; "Benim bulunmam, ona bir menfaat sağlamaz buyurdu. Çocukları çok ısrar ettiler. Hazret-i Seyyid nihâyet kalkıp, cenâzeye gitti. Cenâzenin kapkara kömür gibi olduğu görüldü. Definden sonra, Seyyid Tâhâ; "Benim gelişimden zerre kadar menfaatlenmedi" buyurdu. Cenâb-ı Hak, bir seyyide hakaret etmenin onu üzmenin cezasını verdi. Bunu herkes açıkça gördü.

Herkî aşiretinden Molla Abdullah isminde bir müderris, iki talebesi ile birlikte ziyâret için Nehri'ye giderken, çayın başında oturdular. Molla Abdullah, talebelerine; "Herkes abdest alarak Nehri'ye gider. Abdestsiz kimse gitmez. Ben bu âdeti bozup, abdest almadan gideceğim" dedi. Talebeleri; "Hocam, biz bu âdeti bozmayalım, abdest alıp da gidelim" dedilerse de Hoca Efendi: "Sanki bu dînî bir hüküm müdür? Ben yapmam!" dedi. Bu arada elini yüzünü yıkarken, koltuğundan bastonu suya düşdü. Elini uzatıp, bastonu almak isterken, hikmet-i ilâhî baston, onun başına, yüzüne vurarak yüzünü gözünü kan içinde bıraktı. Sonra baston gayb oldu. O da, böyle söylediğine pişman oldu. Yaralarını sarıp, abdest aldı. Nehri'ye gitti. Seyyid hazretlerinin dergâhına girince, bastonu duvarda asılı gördü. Gözleri bastona takılıp kalınca, Seyyid Tâhâ hazretleri; "Herhalde bu bastondan dayak yemişsiniz" buyurdu. Molla Abdullah yaptıklarına pişman olup, tövbe etti, talebelerinden olmakla şereflendi.

Berzencî seyyidlerinden Seyyid Mûsâ, kervanabaşı olarak İran'a gidiyordu. Gayet sarp bir yerde, ayağı kayan katırı uçuruma yuvarlanırken; "İmdâd yâ Seyyid Tâhâ!" diye bağırdı. O anda bir el, hayvanı olduğu yerde durdurdu. Çekip yola çıkardılar. Seyyid Mûsâ, bir müddet sonra ziyâret için Nehri'ye gitti. Seyyid Tâhâ hazretleri; "Yâ Seyyid Mûsâ! Bir katır için bizi İran'a çekiyorsunuz" buyurdu.

Van'ın Gürpınar kazasından bir zât, Nehri'ye gidip, Seyyid Tâhâ'ya talebe olmak istedi. Kabûl edilince de geri dönüp evine geldi. Talebe olduktan birkaç gün sonra, hayvanlarının bir kısmını kurt kaparak telef etti. Şeytan; "Bu hocaya bağlanmak sana yaramadı, uğursuz geldi" diye vesvese verdi. O talebe nihâyet Seyyid Tâhâ hazretlerinin daha önce kendisine hediye ettiği tesbihi iade etti. Maksadı hocasından ayrılmaktı. Tesbih, Seyyid Tâhâ'ya takdim edildiğinde, tebessüm buyurdu. Aradan günler geçmişti. Birgün öğle vakti namaza kalkarken, birden mübârek ellerini uzatıp; "Def ol, yâ la'în" buyurup namaza başladılar. Namazdan sonra Köse Halîfe; "Efendim, mübârek ellerinizi uzatmadaki hikmet ne idi?" diye suâl etti. O da: "Gürpınar'da bir müslüman sekerâtta iken, şeytan aleyhilla'ne imansız gitmesine çalışıyordu. Büyüklerin bereketiyle defedildi. Adam îmânla vefât etti" buyurdu. Köse Halîfe; "Tesbihi iade eden olmasın?" dedi. "Evet, odur" buyurdu. "Efendim, o edebsizlik ve terbiyesizlik etmişti" deyince de; "Bir zaman bize muhabbeti var idi" buyurdular.

Seyyid Tâhâ hazretleri, birgün câmide büyük bir cemâate namaz kıldırmak için ayağa kalkmıştı. Niyetten önce, mübârek sağ elini birden ileri uzattı. Geri çektiğinde bir miktar su, mübârek cübbelerinin kolundan döküldü. Canlı bir balık da yere düştü ve çırpınmağa başladı. Cemâat hayrette kaldı. Namaz kılındıktan sonra Köse Halîfe cesâret edip; "Efendim, bu su ve balık nereden geldi?" diye arz etti. Seyyid Tâhâ hazretleri cevaben; "Kızıldeniz'de bir gemi batıyordu. Talebelerimizden birinin "İmdât yâ mübârek hocam" diye çağırması üzerine, yardım edip, gemiyi düzelttik. Büyük âlimlerimizin himmeti, bereketiyle kurtuldular. Bu su ve balık oradandır" buyurdu.

Sultan Abdülmecîd Hân zamanında, Müks kaymakamı Derviş Bey, yaptığı bir hatâ sebebiyle kaymakamlıktan çıkarılmış, ayrıca yakalandığında hapse atılması için emir verilmişti. Bu sebeple Derviş Bey, gece gündüz saklanıyor dışarı çıkamıyordu. Kaymakam Derviş Bey'in hatırına, Arvas'ta Seyyid Fehîm hazretleri geldi. Hemen huzûruna gidip, tövbe ettiğini vazîfesine yeniden iade edilmesini, kendisinin affedilmesi için Şark bölgesinin askerî idâre âmiri olan Erzincan müşîrine şefaatçi olmasını yalvardı. Seyyid Fehîm hazretleri kendisine sığınan kaymakama; "Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun ki, seyyidimiz ve mürşidimiz hayattadır. Böyle mühim mes'elelere karışmam doğru olmaz. Seni bir mektûpla ona göndereyim. İnşâallah te'sîrini muhakkak görürsünüz" diye müjde verdi. Kaymakam Derviş Bey, Seyyid Tâhâ hazretlerinin huzûruna varınca, takdim olunan mektûbu okudu. Sonra, Seyyid Tâhâ, hemen Erzincan müşîrine şu meâlde bir emirname yazdı: "Derviş Bey'i sana gönderiyorum, işini mutlaka yap. Senin de bana bir işin düşerse yaparım,

vesselâm.” Mektûbu Derviş Bey’e verdi. Derviş Bey mektûbu okudu, tatmin olmadı. Fakat; “Bundan başka çâre yoktur” deyip, Erzincan’a yollandı. Bir gece yarısı Erzincan’a ulaştı; “Şimdi bir otele ineyim, yarın müşirle görüşürüm” deyip, bir otele gitti. Hemen karşısında polisleri gördü. Meğer bütün otellerin kapısındaki polisler, Derviş Bey’i bekliyormuş. İsmini sordular. Derviş olduğunu anlayınca, hürmet gösterip; “Hemen müşîr Bey’e gidelim” dediler. Derviş Bey; “Gecedir, yatıyor, rahatsız etmiyelim” dediyse de, polisler; “Bize verilen emir ve talimat şudur: “Müks’lü Derviş Bey hangi saatte gelirse, derhal bana getirin, uykuda isem uyandırın.” Derviş Bey’i hemen götürüp, müşîre haber verdiler. Müşîr derhal kalkıp, Derviş Bey’in boynuna sarıldı ve; “Bu sekizinci gecedir, hazret-i Seyyid Tâhâ bir an bile uyku ve istirahatime müsâade buyurmadılar; “Derviş Bey’i gönderiyorum, işini mutlaka yap, serbest olsun, aksi takdîrde helak olursun” buyuruyor” dedi. Hemen telgrafla Derviş Bey’in tahliye edilmesini, affedildiğini, vazîfesine iade edildiğini bildirdi. Serbest olarak eski yerine gönderdi. Derviş Bey, dönüşünde teşekkür için Nehri’ye Seyyid Tâhâ hazretlerine gidip, elini öptü; “Sizin yolunuza girip talebeniz olmak istiyorum” deyince, Seyyid hazretleri; “Arvas’a git, Seyyid Fehîm Efendi, yapacağın vazîfeyi söylesin” buyurdu.

Misâfirlerin hizmetlerine me’mûr levazım âmiri, bir akşam üzeri Seyyid Tâhâ hazretlerinin huzûruna gelerek; “Efendim! Bu fakîr, bu akşam üzeri, bin erkek ve beşyüz kadın misâfirlerin yemeklerini çıkartıp yedirdim. Şu anda beşyüz kişi Nehrî’ye girmektedir. Anbarlarda un kalmadı, ne yapayım?” diye arzedince, Seyyid Tâhâ; “Anbarlarda olması lâzım” buyurdu. “Efendim, süpürdüm, birşey kalmadı” deyince; “Bir daha bak” diye emretti. Bunun üzerine âmir gidip baktığında, anbarların unla dolu olduğunu hayretle gördü.

Seyyid Tâhâ, Nehrî’nin alt tarafında bir değirmen yapmayı düşündü. Bu değirmenin plânı ve projesini bizzat kendisi hazırlayıp, yapılışı esnasında talebeleriyle beraber sırtında taş taşıdı. Günlerce çalıştıktan sonra nihâyet değirmenin inşâsı tamamlandı. Değirmen öyle san’atlı, öyle muntazam yapılmıştı ki, hazne kısmına buğday konulduğunda kendiliğinden çalışmaya başlar, haznede buğday bittiğinde de dururdu. Bunu görenler, Seyyid Tâhâ hazretlerinin aklının çokluğuna hayran kalırlardı. Nitekim halîfelerinden Seyyid Sıbgatullah şu beyti söylemiştir:

“Gözümüz revak gibi sizin eşiğinizdedir,
Kerem et, kalbime gir; evim sizin evinizdir.”

Seyyid hazretleri beyti işitip, iltifâtla yanlarına teşrîf buyurdu.

Bir kimse şehîd olmuş ve büyük bir velînin yanına defnedilmişti. Seyyid Tâhâ onun şehîdlik mertebesini görüp; “Bu kimsenin, şu büyük velîden aşağı olduğu söylenemez” buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri, kendisini Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’ye götüren velîni’meti amcası Seyyid Abdullah hazretlerine, bu büyük ni’metin şükrü olarak, hep hürmet ve hizmet etti. Onu hep iyilikle andı ve rûhuna pekçok sevâblar hediye etti. Ayrıca buyurdu ki: “Vefât ettiğimde benim kabrimi kabristanın en üst tarafına yapınız ki, sırf beni ziyârete gelenler, amcam Abdullah hazretlerinin kabrine uğramak mecbûriyetinde kalsınlar.

Onu da ziyâret ederek mübârek rûhuna sevâblar hediye etsinler.” (O kabristanın bir yolu vardı. Seyyid Abdullah’ın kabri girişte idi. Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabrine gitmek isteyen Seyyid Abdullah’ın kabrinin yanından geçmesi lâzımdı.)

Seyyid Tâhâ hazretleri, öyle yüksek dereceli bir âlim idi ki, onu gören müslim veya gayr-i müslim, o anda Allahü teâlâyı hatırlarlardı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri; “Beni, Seyyid Abdullah ve Seyyid Tâhâ’dan üstün zannetmeyin” buyurunca, meclisinde olanlar; “Efendim! Siz ikisinin de hocasısınız” dediler. “Benim onlar yanındaki yerim, bir sultanın çocuklarını yetiştiren bir hoca gibidir. Onlar sultanın çocukları olduğu için, bu hocadan üstündürler” buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri Seyyid Sıbgatullah’a buyurdular ki: “Molla Sıbgatullah! Üstadına muhabbet ve onunla sohbet, her şeyden üstündür. Çünkü üstâd, kemâl mertebelerinin en yükseğine kavuşturmak ve ona ma’rifetleri vermekle, talebesinin hastalıklarını izâle eder, giderir” buyurdu.

Yine şöyle buyurdu:

“Şâh-ı Nakşibend hazretleri, yolunun esâsını Eshâb-ı Kirâmın (aleyhimürrıdvân) yolu üzere kurdu. Onlar Resûlullahın (aleyhisselâm) muhabbeti ile yetindikleri gibi, bize de üstada muhabbet yeter.”

“Bana Cennet ve Cehennemden bahsetmek işi verilmedi. Bu kapıda olanlara bu ikisi te’sîr etmez.” Bu sözü açıklarken halîfesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî şöyle buyurdu: “Ebrâr, ya’nî iyi mü’minler âhıretleri için amel ederler, mukarrebler, ya’nî Allahü teâlâya yakın olan ve hep O’nunla bulunmaktan zevk alan seçkinler, sâdece Allahü teâlâ için amel ederler.”

“Zikr yapılmaksızın yalnız rabıta ile Hakka kavuşmak mümkündür. Zikr ise, rabıtasız kavuşturucu değildir.”

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî hazretleri, Seyyid Tâhâ hazretlerine; “Nefehât gibi ba’zı kitaplarda, ba’zı evliyâ için (kuddise sirruh) ba’zıları için (r.aleyh) deniyor; hikmeti nedir?” diye suâl edince, şöyle buyurdu: “Birincisi, nefsinden tamamen kurtulanlar, ikincisi kendinde, nefsinden birşeyler kalanlar içindir. Nefsden tamamen kurtulmak, irşâdın şartı değildir. (R.aleyh) denenlerden de bir çoğu, irşâd makamına oturmuşlar, büyüklerin yolunda olup, fâideli olmuşlardır.”

Halîfesine şöyle buyurdu: “Halka önce işâretle muâmele et. Bu fâide vermezse ibâre ile (söz ile) söyle. Bu da fâide vermezse, ondan yüz çevir. Sen birinden yüzünü çevirirsen, Resûlullaha (aleyhisselâm) kadar bütün “Silsile-i aliyye” büyükleri ondan yüz çevirir.”

“Münkirden (inkarcıdan) aslandan kaçar gibi kaçın! Münkirin ekmeğini yiyenin kalbi, zikre karşı kırk gün ölür. Bu münkirler, Resûlullahın (aleyhisselâm) zamanında olsaydı, ona îmân etmezlerdi.”

Seyyid Tâhâ hazretleri ba’zan; “Misvakla kılınan bir rek’at namaz, misvaksız kılınan yetmiş rek’attan hayırlıdır” hadîs-i şerîfini okurdu. “Hadîsdeki sivâk, “misvâklamak” ma’nâsına geldiği gibi “sensiz” ma’nâsına da gelir. O zaman hadîs-i şerîfin ma’nâsı; “Sensiz, ya’nî kendini düşünmeden Rabbinle olduğun bir rekat, kendinle olduğun yetmiş rek’attan fâidelidir” buyururdu.

Birgün, kendilerine; “Nehrî’de sâdık talebeniz kimdir?” dediler. “Molla Muhammed Münhanî’dir” buyurdu. “O, katı tabiatlıdır” dediler. Bunun üzerine Mevlânâ Ahmed Cüzeyrî’nin Dîvân’ındaki şu beyti okudu:

“Ehl-i tarik, makamları seyr ederken renk renktir,
Bir kısmı ilâhi cemâl, bir kısmı celâldedir.”

“Amellerinizi ucb (kendini beğenmek, ibâdeti kendinden bilmek) ile örtmeyiniz, yok etmeyiniz.”

“Bizim yolumuzda ucb ve riya yoktur. Riya ve ucba helâl diyen, yolumuzda değildir.”

“Bizim yolumuzun yolcularının fâideleri, ana ve babalarına dahî ulaşır.”

Evliyânın vefâtından sonra istifâde hakkında; “Kılıç kınından çıkmadıkça, (ruh, bedenden çıkmadıkça) kesmez” buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri, 1269 (m. 1852) senesinde bir ikindi vakti, Haram Çeşmesi denilen ağaçlık bir mevkide talebeleri ile sohbet ediyordu. Sohbet ânında kendisine iki mektûp arzedildi. Bunları kıymetli dâmâdı Abdülehad Efendi’ye okuttuktan sonra; “Abdülehad! Şöhret âfettir. Artık bizim dünyâdan gitmemizin zamanı geldi” buyurdu. Abdülehad da; “Aman Efendim, Şam’dan gelen bu iki mektûp nedir ki?” dedi. O gün sohbetten sonra hâne-i saadetlerine gitti ve orada hastalandı. Onbir gün hasta yattı. Hastalığının ağır olmasına rağmen namazlarını mümkün olduğu kadar ayakta kılmağa çalıştı. Hastalığının onikinci, Cumartesi günü talebeleri ve yakınları ile helâllaştı, vedâlaştı, vasıyyetini bildirdi. Kardeşi Seyyid Sâlih hazretlerini çağırttı. Onun için; “Birâderim Sâlih, kâmil, olgun bir velîdir. Herkesin başı onun eteği altındadır” buyurdu. Yerine kardeşi Sâlih hazretlerini halîfe bıraktı. İkindi vaktinde, talebelerinin Yâsîn-i şerîf tilâvetleri arasında, mübârek rûhunu Kelime-i tevhîd getirerek teslim eyledi.

Mübârek mezârı Nehrî’dedir. Onu seven âşıkları, uzak yerlerden gelerek, mübârek kabrinden fışkıran nûrlardan, feyzlerden istifâde etmekte, bereketlenmektedirler.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin iki oğlu vardı. Biri genç yaşta vefât etti. İsmi Habîbullah idi. Bu oğlunu çok severdi. Diğer oğlu Seyyid Ubeydullah hazretleri olup, babasından istifâde ettikten sonra, amcası Seyyid Muhammed Sâlih hazretlerinden hilâfet aldı. Amcasından sonra, büyük bir metanet ve adâletle Nehri makamını, irşâd ve hükümdârlıkla idâre etmişti. Daha sonra Mekke-i mükerremeye gönderilmiş, Tâifde kendisine konak verilmişti. Mekke-i mükerreme’de hazret-i İbrâhim aleyhisselâmın makamında, tavaf sünnetinin son secdesinde, büyüklere yakışan bir tarzda vefât edip, Cennet-i Mu’allâ kabristanında defnedilmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1075, 1076

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 397, 401

3) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 109, 110

4) Mecd-i tâlid

5) Şems-üş-şümûs sh. 135

TAHTÂVÎ (Seyyid Ahmed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İsmâil Tahtâvî'dir. Seyyid Muhammed Tokâdî'nin soyundandır. Mısır'da Sa'îd-i Ednâ yakınındaki Tahta nahiyesinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1231 (m. 1816) senesi Receb-i şerîf ayının onbeşinde Cum'a gecesi Mısır'da vefât etti. Önceden bizzat kazdırıp hazırlattığı Karâfe kabristanındaki Şeyh Ebî Ca'fer Tahâvî kabri yakınındaki yere defnedildi.

Babası Muhammed bin İsmâil Efendi, Anadolu'dan Mısır'a gelmiş ve Sa'îd beldesi yakınındaki Tahta nahiyesine yerleşmişti. Orasını vatan edinip, sâliha ve şerîfe bir hanımla evlendi. Mes'ûd bir ömür sürdükten sonra, vefâtında geriye, İsmâil ve Ahmed isminde iki oğul ile bir kız çocuğu bıraktı. Bu çocuklardan Seyyid Ahmed, "Tahtâvî" diye meşhûr oldu.

Seyyid Ahmed Tahtâvî, babasının terbiye ve himâyesinde yetişip, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. 1181 (m. 1767) senesinde tahsil için Kâhire'ye gitti. Bir müddet nahv (gramer) okudu. Sonra Ezher Medresesi'ne girdi. Orada Şeyh Ahmed Hamakî, Harîrî, Şeyh Mustafa Tâî, Şeyh Abdürrahmân Arîşî ve başkalarından fıkıh ilmini öğrendi. Arîşî'nin derslerine devamla, Dürr-ül-Muhtâr isimli fıkıh kitabının başından, Kitâb-ül-Büyû' bahsine kadar okudu. Geri kalan bölümünü de Hasen Cebertî'nin yanında tamamladı. Hasen Cebertî, talebelerinin arzusu ile, Dürr-ül-Muhtâr'ın tamâmını okuttu. Bu esnada Ahmed Tahtâvî de, diğer talebelerle birlikte Cebertî'nin evindeki derslerine devam etti.

Acâib-ül-âsâr müellifi Abdürrahmân Cebertî diyor ki: "Ahmet Tahtâvî ile birlikte babamın derslerine devam eder, diğer talebeler dağıldıktan sonra ondan Nûr-ül-İzâh metnini okurduk. Ahmed Tahtâvî'nin mîzâcı hoşuma gidiyordu. Gerek medresede gerek evimizde, ondan ayrılmayıp, vakitlerimi onunla birlikte geçiriyordum. Yaş olarak aramızda pek fazla fark yoktu. Babam bu hâlimizi iyi bildiğinden, ba'zan ondan ayrı kaldığımda; "Sa'îdli arkadaşın nerede?" diye sorardı. Ahmed Tahtâvî ile birlikte çalışırdık. Zor gelen ve anlayamadığım mes'eleleri bana açıklardı."

Ahmed Tahtâvî, ilim öğrenmek için çok çalıştı. Keskin bir zekâ ve kuvvetli bir hafızası vardı. Fıkıh ilmi yanında hadîs ilminde de üstün bir dereceye yükseldi. Şeyh Hasen Cüdâvî, Şeyh Muhammed Emîr, Şeyh Abdülalîm Feyyûmî'nin hadîs-i şerîf derslerini dinledi ve kendilerinden icâzet (diploma) aldı.

Ahmed Tahtâvî, Salîbe nahiyesinde ikâmet ederdi. Şeyhûniyye ve Sargatmışıyye medreselerinde ders verirdi. İlimdeki şöhreti her yere yayıldı. Oturduğu beldenin ileri gelenleri ve halk, onun etrâfında pervane oldular. O beldedeki insanlar, ona izzet ve ikramda kusur etmediler. Zamanla o yer, her bakımdan ma'mur bir hâle geldi. Şeyhûneteyn isimli iki medresenin vakıf başkanlığını yaptı. İlim yuvalarını ta'mir ve yeniden yapma işinde büyük hizmetler gördü. Daha sonra çoluk-çocuğu ile birlikte Derb-ül-meydâ denilen nahiyeye gidip oradaki mescidin meşrûtası olan Dâr-ül-Müleyhâ denilen eve yerleşti.

Ahmed Tahtâvî, bu sırada hiç ara vermeden, Ezher Câmii'ndeki derslerine devam etti. Dersleri büyük bir kalabalık tarafından ta'kib edildi. Sonra Ezher yakınında Vidinli Ahmed Efendi'nin ta'mir ettirdiği Ayniyye Medresesi'nde ders okuttu. Hergün ikindi namazından sonra hadîs dersleri verirdi. Şeyh İbrâhim Harîrî vefât edince, yerine Hanefî müftîliği makamına ta'yin edildi. Ezher rektörü Şeyh Şinvânî'den makam cübbesini giydi. Âlimler ve ileri gelenler, yapılan merasimde hazır bulundular.

Ahmed Tahtâvî, ömrünü ilim, ibâdet, talebe yetiştirmek ve eser yazmakla geçirdi.

Seyyid Ahmed Tahtâvî eserlerinin muhtelif yerlerinde şöyle demektedir:

“Müslümanların, birbiri ile karşılaştıkları zaman, müsâfeha etmeleri sünnetdir. Nitekim Süleymân Ebû Dâvûd Sicistânî’nin bildirdiği Hadîs-i şerîfde, Ebû Zer Gıfârî (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Resûlullah (aleyhisselâm) ile her karşılaşdığımda, benimle müsâfeha ederdi.” Müsâfeha; iki kişinin, sağ elin avuç içleri birbirine yapıştırıp, iki baş parmağın yanlarını birbirine değdirmesidir. Şimdi moda olan, parmakları tutarak, avucuna koyarak yapılan tokalaşma, müsâfeha değildir. Sünnet olan ise, karşılaşınca, selâm söyleşirken, sağ el dört parmak içlerini, çıplak olarak (eldivensiz, örtüsüz, karşısındakinin sağ eli dışına baş parmağı tarafına) yapıştırmaktır. Baş parmakda bulunan damardan muhabbet yayılır. Müsâfeha ederken, birbirine muhabbet geçer.”

“Bugün her müslümanın dört mezhebden birinde bulunması vâcibdir. Dört mezhebden birinde bulunmayan kimse, Ehl-i sünnetten ayrılmış olur. Ehl-i sünnet olmayan da sapık veya imansız olur.”

“Misvakın otuzdan çok fâidesi vardır. Birincisi, son nefeste îmân ile gitmeğe sebep olur. Erkeklerin, oruçsuz iken de, özürsüz sakız çiğnemeleri mekrûhdur. Kadınlar, misvak yerine, oruçsuz iken, sünnete niyet ederek sakız kullanmalıdır.”

“Tutulmamış oruçların fidye vererek iskât edilmesi için nass vardır. Namaz, oruçtan daha mühim olduğundan, şer’î bir özür ile kılınamamış ve kaza etmek istediği hâlde, ölüm hastalığına yakalanmış bir kimsenin, kaza edemediği namazları için de, oruçta yaptığı gibi iskât yapılması için, bütün âlimlerin sözbirliği vardır. Namazın iskâtı olmaz diyen kimse, câhildir. Çünkü, mezheblerin sözbirliğine karşı gelmektedir. Hadîs-i şerîfde; “Bir kimse, başkası yerine oruç tutamaz ve namaz kılamaz. Fakat, onun orucu ve namazı için fakiri doyurur” buyuruldu.”

“Nezr yapmanın caiz olduğu âyet-i kerîmeden ve hadîs-i şerîfden anlaşılmaktadır. Nezr yapmak, istenilen birşeyin hâsıl olmasına ta’lik edilirse (bağlanırsa), şart etdiği şey hâsıl olunca, nezr etdiği şeyi yapmak lâzım olur. Hâsıl olmasını istemediği bir şeyi şart ederse istemediği şey hâsıl olunca, hac, oruç, sadaka, nafile namaz gibi nezrlerini, isterse yapar, istemezse, yapmayıp, yemîn keffâreti verir. Meselâ; “Ali ile konuşursam, Allah için yüz lira sadaka nezrim olsun” deyip, Ali ile konuşursa, isterse, sadakayı verir, isterse vermeyip, yemîn keffâreti verir. Fakat, zevcem boş olsun dedi ise, Ali ile konuşunca zevcesi boş olur. Yemîn keffâreti vermesi caiz olmaz. Şarta bağlı olan nezri, şart hâsıl olmadan önce yapmak caiz değildir. Meselâ, hastam iyi olursa, Allah için şu kadar sadaka vermek ve sevâbını Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerine bağışlamak nezrim olsun deyip, hasta iyi olmadan önce nezrini yapması caiz olmaz. Hasta iyi olduktan sonra yapması lâzım olur. Şarta bağlı olan nezri yaparken de, yeri, fakirin şahsını ve fakirlerin adedlerini ve paranın cinsini de söylediği gibi yapmak lâzım değildir. Şarta mu’allak olan nezr, şart edilen şeye karşılık olarak yapılmamalıdır. Allahü teâlâya şükür olarak yapılmalıdır. Şükür secdesi yapmak gibidir.”

“Başta ve gövdedeki yaraya konulan ilâcın, sıvı olsun, katı olsun, beyne ve hazm yoluna gitdiği bilinirse, oruç bozulur. İçeri gitdiği iyi bilinmezse, ilâç sıvı ise, İmâm-ı a’zam bozulur dedi. İki İmâm ise, içeri gitdiği iyi bilinmeyince bozulmaz dedi. İçeri sızdığı iyi bilinmeyen ilâç kan ise, üç İmâm da, bozulmaz dedi.”

“Sabah namazının farzından sonra, güneş doğuncaya kadar nafile namaz kılmak, tahrîmen mekrûhtur. Sabah namazının sünnetini önceden kılmamış ise, bunu kılmak da bu yasağın içindedir. Çünkü bu vakit, yalnız farz kılmak için ayrılmışdır. Ya’nî farzdan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kılmayan, hep farz kılmış sayılmaktadır. Bu ise, sabah sünneti bile olsa, nafile kılmakdan daha efdaldir. Fakat, bu zaman içinde kaza kılmak mekrûh olmaz. Çünkü hükmen farz kılmış sayılmak, sünnetden efdaldir. Kazâ kılmak ise, hakîkî farz kılmak olup, bundan daha çok efdaldir.”

Tahtâvi’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Haşiye aled-Dürr-ül-Muhtâr şerhu Tenvîr-ul-ebsâr: Dört cild halindedir. Haşiyeyi, Ayntablı Abdürrahîm Efendi, Arabîden Türkçeye tercüme etmiş ve basılmıştır. 2- Haşiye alâ Merâk-ıl-Felâh şerhu Nûr-ül-İzâh.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Acâib-ül-âsâr cild-3, sh. 531

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 184

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1076

TERZİ BABA

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed Vehbî'dir. Hayyât Vehbî diye meşhûrdur. 1195 (m. 1780) senesinde doğdu. Osmanlı Müellifleri, Sefînet-ül-evliyâ, Esmâ-ül-müellifîn adlı eserlerde Erzurum'da, diğer ba'zı eserlerde ise, Erzincan'da doğduğu yazıldır. 1264 (m. 1847) senesinde Erzincan'da vefât etti. Dergâhının olduğu yere defnedildi. Bugün burası Terzi Baba mezârlığı diye anılmakta, mezârlığın ortasında türbesi bulunmaktadır.

Terzi Baba temel din bilgilerini tahsîl ettikten sonra, anne ve babasının isteği üzerine, bir san'at sahibi olmak için terzilik öğrenmeğe başladı. Terzi Baba diye meşhûr olması buradan gelmektedir. Dünyâya hiç rağbeti yoktu. Âhırete meyli çok fazla idi. Mesleği ile meşgûl olurken, ibâdeti terk etmez, nefsinin arzu ve isteklerini yapmama husûsunda a'zamî gayret gösterirdi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin (r.aleyh) halîfelerinden Erzincanlı Şeyh Abdullah Mekkî Efendi ile görüştü ve ona talebe oldu. Bundan sonra Terzi Baba'nın ma'nevî mertebesi günden güne ilerledi. Nefsle mücâdele ve riyâzette çok ileri derecelere ulaştı. Abdullah Mekkî Efendi, ona icâzet verdi. Abdullah Mekkî Efendi ile tanışmaları şöyle oldu: Terzi Baba, hem dikiş diker hem de dili ve kalbi ile Allahü teâlâyı anardı. Dükkânında dikiş dikerken, her iğneyi kumaşa geçirip çıkarışta dili ve kalbi ile Allahü teâlânın ism-i şerîfini söylerdi. Halîm selîm, mütevâzî bir zât idi. Kimsenin hâlini bilmesini istemezdi. Fakirleri çok sever ve bu sevgisini açıkça belli ederdi.

Birgün Erzincan'a seyyah fakirlerden birisi geldi. Üzerindeki palto çok eski olduğu gibi, ele alınmayacak kadar kirli idi. Bu zât paltosunu diktirmek için şehirdeki terzileri tek tek gezdi. Fakat müracaat ettiği bütün terziler onun elbisesini dikmek değil, el sürmekten bile çekindiler. Terziler o fakir zâta alay yollu; "Şurada Terzi Baba var. Ona götür, o diker" dediler. Zavallı fakir zât, Terzi Baba'yı buldu, istediğini anlattı. Terzi Baba'dan, red yerine hüsn-ü kabûl gördü. Terzi Baba ona; "Paltonu bırak, inşâallah yarına hazırlarım" dedi. Terzi Baba paltoyu alıp, güzelce yıkadı, kuruttu ve dikti. "Ertesi gün o fakire elbisesini teslim etti. Bütün bu yaptıklarının karşılığında ücret dahî almadı. O fakir zât paltosunu temizlenmiş, dikilmiş görünce çok memnun oldu. Terzi Baba'ya nazar edip, Allahü teâlânın sevdiklerinin sohbetine kavuşması için kalben duâ etti. Bu günlerde Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, halîfelerinden Abdullah Mekkî Efendi'yi Anadolu'ya göndermişti. Abdullah Mekkî Efendi, Erzurum'a uğramış, sonra Erzincan taraflarına yönelmişti. Erzincan'a yaklaşınca, yanındaki arkadaşlarına; "Mevlânâ Hâlid'in (rahmetullahi aleyh) bize ta'rîf eylediği memleket, Allah bilir ya burasıdır. Burada bir zâtın bizde emâneti vardır" demişti. Abdullah Mekkî Efendi, Erzincan'ı şereflendirince, insanlar akın akın ziyâretine geldiler. Gelenler arasında Terzi Baba da vardı. Abdullah Mekkî Efendi, ilk defa gördüğü Terzi Baba içeri girince ayağa kalktı. Da'vet edip yanında yer verdi. Hiç kimseye yapmadığı iltifâtı Terzi Baba'ya yaptı. "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinden bizde bir emânet var. O emânete seni müstehak gördüm. Bu emânet sana çok menfaatler sağlar. Kabûl edersen sana teslim edeyim" dedi. Terzi Baba da; "Siz bilirsiniz efendim, maddî menfaatse; dünyâ için Allah demem" cevâbını verdi. Abdullah Mekkî Efendi bu cevâbı alınca; "Oğlum, sen bulacağını buldun. Teslîm edeceğim emânet seni dünyâ sevgisinden kurtarmaktan başka birşey değildi" buyurarak, Terzi Baba'ya himmetle nazar edip, emâneti tevdî etti. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda terbiye edip, kemâle ermesine vesile oldu. Terzi Baba'ya hilâfet verip, Allahü teâlânın kullarına, Allahü teâlânın dînini öğretmek ve ma'rifetullaha kavuşturmak vazîfelerini verdi. Bunun üzerine, Terzi Baba'nın hâli derhal değişti. Ma'nevî feyzler deryasına daldı. Bu hâdiselerden sonra, Terzi Baba'nın yüksek derecesi halk arasında duyulup, yayıldı. Herkes istifâde etmek için ona geldi. Zamanla Terzi Baba'ya bağlanan talebelerin sayısı günden güne arttı. Bu hâli çekemeyen kimseler, onun hakkında dedikodu etmeye başladılar. "Ümmî bir câhilin başına bu kadar insan toplanmış" diyorlardı. Hattâ ilimden biraz nasîbi olanlar da, bu gibi sözleri söylemeye başlamıştı. Bunun üzerine beldenin müftîsi, Terzi Baba'yı imtihan için da'vet etti. Maksadı ise, Terzi Baba sorulan suâllere cevap veremeyince, cehâletini anlayıp, insanları irşâd da'vâsından vazgeçmesini te'min etmek idi. Terzi Baba, müftî efendinin da'vetini kabûl edip gitti. Orada büyük bir ilim meclisinin toplanmış olduğunu gördü. Müftî efendiye kendisini niçin da'vet ettiğini sorduğunda, müftî efendi ona; "Biz seni imtihan için da'vet ettik. Hakkınızda birçok dedikodu yapılıyor. Buna son vermek lâzım geldi. Biz size ba'zı suâller soracağız. Siz de cevap vereceksiniz" dedi. Sonra Sıfat-ı sübûtiyyenin kaç tane olduğunu ve daha başka

suâlleri sordu. Terzi Baba büyük bir hakîkati ortaya çıkarmak için; “Allahü teâlânın, bu şehirde yaşayanlara göre yedi, diğer beldelere göre sekiz tane sıfat-ı subûtiyyesi vardır. Bu beldeye göre Allahü teâlânın Subûti sıfatları şunlardır: ilim, Semi’, Basar, irâde, Hayât, Kelâm ve Tekvin. Bu şehre göre Allahü teâlânın Kudret sıfatı yoktur. Çünkü bu şehir insanları Allahü teâlânın Kudret sıfatını inkar etmektedirler. Eğer bu şehrin insanları Allahü teâlânın Kudret sıfatına inansalardı, Allahü teâlâ bir ümmî kulunda, insanlara doğru yolu gösterme kabiliyetini yaratmaya kadirdir, derlerdi” cevâbını verir vermez, orada bulunanlar, Terzi Baba’nın ilm-i ledünnîye sahip, kâmil bir zât olduğuna kanâat getirip, hemen ellerine kapanarak af dilediler. Ona gereken ikram ve hürmeti gösterdiler.

Terzi Baba’nın yetiştirdiği talebeler arasında en meşhûrları; Hâfız Rüşdü Efendi, Hacı Mustafa Fehmi, Leblebici Baba’dır. Terzi Baba, ilâhî aşk ile dolu adetâ ikinci bir Yûnus Emre’dir. Tasavvufun hakîkatlerine dâir, “Miftâh-ül-kenz” isminde manzûm eseri çok meşhûrdur. Terzi Baba hakkında yazılan “Şevkistan” adlı eserde kerâmet ve hâlleri uzun anlatılmaktadır.

Miftâh-ül-kenz adlı eserden ba’zı bölümler:

Fakat her aşılan var bir beyânı,
Ki gücü yettikçe söyler ânı.

Kimi manzûm, kimi mensûr buyurdu,
içinin sırrını halka duyurdu.

Kimi söyler Arabca hem maksadın,
Kimi Fâris kimi Türkçe kelâmın.

Bu bende iktidarım yok Arabca,
Lisân-ı Türkî ile dedim acabce.

Zelîllerden hakîrim halk içinde,
Kalîllerden ekallem (azım) dehr içinde.

Bu âsî, âsîlikte yok benzerim,
Za’îf bîçarelikte yok rakibim.

Ne ilmim var, Şeri’den edem sözler,
Ne zühdüm var, tarikda edem fiiller.

Hakîkatte hâlim yok yola gidem,
Bu âsî de düşündüm, ben de nidem.

İlâhî taklidimiz eyle tahkîk,
Ki zira senden olur kula tevfîk.

Nedir tevfîki Allahın kuluna,
Hidâyet etmesidir hak yoluna.

Eğer Allah kılarsa ger inâyet,
Verir kullarına türlü hidâyet.

***

Yine hayyât-ı Vehbî gel beyân et,
Kulun düşmanlarını sen ayan et.

Ona göre edelim buğd-ı fillah,
Dahî kime edelim hubb-i fillah.

Bu insanın ulu düşmanı dörttür,
Ona kim ki karşı olsa merttür.

Halas oldunsa bu dört şeyden ey can,
Vücûdunda olursun gizli sultân.

Düşmanımzdır diye buyurdu Allah,
Size düşman bilin bunları her gâh.

Biri nefis, biri şeytandır onun,
Kötü yâran, birisi dünyâ onun.

Büyük düşmandır emmâre nefsin,
Muhalif ol, îrişe ona kahrin.

Sözün tutma çalış ki ola teskin,
Ya katl edip bulasın sen de temkin.

Bu şeytana idem dersen adavet,
Çalış, zikr et dahî hem istikâmet.

Kötü yârene olma hiç mukârin,
Düşmanlık edecektir sana yârın.

İyilerle konuş dâim yakın ol,
Pak edip kalbini dâim selîm ol.

Selîm olup eğer kâmil olursan,
Nice yüzbin kötüyle konuşursan.

Zarar vermez bu kâmile konuşmak,
Nasihat edip kötüyü yola almak.

Düşmandır cümleye bu hubb-i dünyâ,
Nice âdemler eder ömrün ifna.

Bu dünyâya Hüdâ da etti hışmı,
Onu sever mi kimse olsa fehmi?

Eğer kullukta dâim olsa birkes,
Ona hadim olur dünyâ ve herkes.

Verir dünyâ meşakkat kim severse,
Onu cem' etmeğe kim çalışırsa.

Hadîsinde buyurdu Fahr-i âlem,
Haber verdi onu Eshâb-ı ekrem.

Sinek kanadına değeydi dünyâ,
İçirmezdi suyu küffâre Mevlâ.

İki aç kurt girerse eğer sürüye,
Kırar cümlesini koymaz geriye.

Bunlardan çoktur dîne zarârı,
Bu dünyâ makamın sevmek bil ânı.

Hadîs-i kudsîde buyurdu Mevlâ;
"İki sevgi birikmez kalbde asla."
İkisi cem' olup durmazlar asla,
Onlardır hubb-i dünyâ, hubbi-Mevlâ.

Nitekim su ile ateş yığılmaz,
ikisi bir çanakta cem' olunmaz.

İlâhî cümlemizi eyle gufrân,
Hayırlı mal verip sen eyle ihsân.

Dahî kalbimiz pak et sivâdan,
Halâs et cümlemiz şirk-ü riyadan.

İbâdette bizi sen eyle kâim,
Muhabbet edelim zâtına dâim.

Îmân

Hidâyettir bize îmân ezelden,
Onu hıfzeyleye Allah kederden.

Ne noksan olur îmân ne ziyâde,
Edip ikrâr-ı tasdik altı şeyde.

Ve lâkin var za'îfiyle kavisi,
Olur tasdîka göre her birisi.

Eğer tasdik olursa kalbde her ân,
Kavî olur onun îmânı ey can.

Dahî doğru söyler dilde kelâmın,
Ona kim sorsa söyler ol meramın.

Yalan ile îmân cem' olmaz asla,
Birikmez ikisi bir kalbde kellâ.

Hidâyettir kuluna evvel îmân,
Onun hıfz olmasına eyle idman.

Dahî çok ver salât ve selâmı,
Habîbi üstüne olsun müdâmı.

Mezhepler

Kim etti müctehidler ictihâdı,
Tashîh etti kamusu i'tikâdı.

Bizim bu i'tikâdda bildiğimiz,
Ebu Mansûr'dur ser mezhebimiz.

İmâm-ı a'zam oldu hem amelde,
Başta gelen imamlardan ilimde.

Bu ikisidir ser (baş) mezhebimiz,
Amelde i’tikâdda uyduğumuz.

Bu dört mezheblerin cümlesi haktır,
İmâm-ı a’zamın ki hem ehaktır.

Birisi Şafiî birisi Mâlik,
Biri de İbn-i Hanbel idi. sâlik.

Eğer mümkün olursa sen amel et,
Azîmettir bu dördüyle dahî git.

Ki mümkün olmayan yerlerde bil hak,
Amel kıl mezhebinle sen muhakkak.

Filân mezheb hatâ, demek hatâdır.
Ki zîrâ cümlesi Haktan atâdır.

Velâkin var ise ba’zı hatâsı,
Yine de af eder bil Hüdâsı.

Hatâ etse yine olur sevâbı,
Bize lâzım değil onun hesabı.

Hakîkatte bilinmez Hak muradı,
Murâdullaha ittik i’tikâdı.

Dört Büyük Halîfe

Risâlet onda çün buldu nihâyet,
işit kimdir eden evvel hilâfet.

Ebû Bekr oldu evvelce halîfe,
Kim ona intikâl etti vazîfe.

Nebilerden sonra odur en faziletli,
Bütün eshâbın hem odur üstünü.

Habîbullah ona buyurdu Sıddîk,
Resûlün kal’ini ederdi tasdik.

Kapısı olmuş idi, şehr-i sıdkın,
Ona lütfu erişmiş idi Hakkın.

Ki dâim ak ederdi yol içinde,
Habîbin yân idi gar içinde.

Malını etti infâk hak yolunda,
Ki birşey komadı asla yanında.

Onu medh eyledi Kur’ân’da Mevlâ,
Onun için olmuştu şânı a’lâ.

Kim ondan sonra eyledi hilâfet,
Edipdir hazreti Ömer adâlet.

Adâletten bu âlem olmuş idi,
Adâlet kapısı bu olmuş idi.

Habîbullah ona Fârûk buyurdu,
Ki zîrâ hakkı bâtıldan ayırdı.

Lisânından çıkardı çok me’ânî,
Okuttu aşikâre hem ezanı.

Ferasetten söylerdi ol kelâmı,
Dahî ifşa ederdi ol selâmı.

Üçüncüde halîfe oldu Osman,
Haya ederdi ondan ins ile can.

Atâ kıldı iki kez ona Hazret,
iki kızını ona kıldı inâyet.

Denildi ona “Zinnûreyn” lakabda,
Haya kapısı olmuştu vera’da.

Halîfe oldu ardınca Ali hem,
Kim odur Allah arslanı velî hem.

Ona kılmıştı Allah çok inâyet,
Yed’inde buldu âlem bunca nusret.

Verip kudret kılıcın ona Allah,
Kızı Fâtımâ’yı da verdi ol Şâh.

Ona bildirdi bu ilmin usûlün,
Kapu olup beyân etti fusûlün.

Bunlara ta'zim etmek bize elzem,
Ki herbirin merâtibince bil hem.

Ebû Bekr'i, Ömer, Osman, Ali'dir,
Bunları kim sevmezse şakidir.

Bunlardır cümle Eshâb içre efdâl,
Nebiler zümresinden sonra ekmel.

Bunlardır gerçek sırların hazînesi,
Bunlardan zâhir oldu çok incelik.

"Bunlardır çâriyâri ol Habîbin,
Bunlar sâdıklarıdır ol Tabibin.

Edip ta'zim muhabbetle nazar kıl,
Bunların haklarından sen hazer kıl.

Hüdâ âşıklarına dil uzatma,
Sakın onlarda ayıp gözetme.

Bu âşıklar geçerler mâsivâdan,
Bu kevni kaldırıp cümle aradan.

Unuturlar kamu bildiklerini,
Ki bilmezler murâd ettiklerini.

Bunlar bakmadılar hergiz murada,
Ki yanmıştır bunlarda hem irâde.

Edip teslim umurların Hüdâ'ya,
Nazar etmediler hiç gayrıya.

Kudret Sıfatı

Gel ey Vehbî yine söyle beyân et,
Cevâhir kenzini dahî ayan et.

İşin bitmez beyân et gel oturma,
Sıfat-ı kudreti de söyle durma.

Bu kudretten haber vergil me'ânî,
Götür cânân elinden armağanı.

Eğer Allah kılarsa ger inâyet,
Bu âsî söyliyem verirse kudret.

Bu kudretten neler zâhir oliser,
Bu kullara neler ihsân oliser.

Verip bir zerre nûru kudretinden,
Bu mahlûka atadır hikmetinden.

Tecellî olur hâsıl bu kuvvet,
Vücûda geldi ondan bunca kudret.

Bu mahlûku yarattı kudretinden,
Verip bunca ni'metler merhametinden.

Kemâl-i kudretine engel olmaz,
Hüdâ hiçbir işinde âciz olmaz.

O'nundur cümle mahlûkât temâmet,
Olur varlığına cümle alâmet.

Bu âlemler nizâmıyla delâlet,
Eder birliğine dâim şehâdet.

Bidayette O'nun hiç evveli yok,
Nihâyette O'nun hiç âhiri yok.

Hüdâ zâhirdürür bâtın olana,
Fenâfillah olup zâtın bulana.

Dahî bâtındürür kim olsa zâhir,
Vücûdundan çıkıp olmazsa tâhir.

Cümle işlere kâdirdürür Hak,
O'nun emriyle oldu cümle mutlak.

Bu kudretten tecellî etse Allah,
Verirse eğer kula bir zerre nâgâh.

Geçip kendinden ol fânî olurdu,
Tükenip kuvveti hem yıkılırdı.

Giderdi kendisinden cümle kuvvet,

Hareket etmeğe kalmazdı kuvvet.

Geçerdi mâsivâdan cümle tahkîk,
Ger Allah verirse ona tevfîk.

Çekip nûrun geri kılsa inâyet,
Ziyasından bulurdu nice kuvvet.

Bu kuvvetle eder mürşidler irşâd,
Bu kudretten olubdur cümle dil-şâd.

Bu mahlûka verip bir zerre kudret,
Zuhur etti onlarda bunca hikmet.

Kimisi oldu âlim kimi câhil,
Kimisi oldu agâh kimi gâfil.

Kimisi âkil oldu kimi ahmak,
Kimisi sâlih oldu kimi efsâk.

Kimi mü'min kimi kâfir olur,
Kimi zâlim kimi mazlûm olur.

Kiminin rızkını bol verdi Rezzâk,
Kimisini fakir halk etti Hallâk.

Kimi derviş olup gezerdi seyyah,
Kimi Arab, kimisi dahî fellâh.

Kimi gâfil olup dünyâyı sevdi,
Kimi âbid olup ukbâyı sevdi.

Kimi zâkir olup severdi Mevlâ,
Olupdur şanları gayede a'lâ.

Bu mahlûkda nice hikmetleri var,
Sakın evsâne olup etme inkâr.

Suâl olmaz Hüdânın hikmetinden,
Kime dilerse verir kudretinden.

Eğer bir zerre denlû olsa hayvan,
Ona kudret verip eylerse ihsân.

Bu mahlûkı onunla korkutur Ol,
Kim ondan kudretin izhâr eder Ol.

Sakın bir kimseye hor bakma zinhar,
Hüdânın kudretini etme inkâr.

Hüdâ kâdir diye ikrâr edersin,
Onun bunun işine karışırsın.

Hüdâ âşıkları dahi eylemezler,
Kulun ayıbını dâim gözlemezler.

Ararsan aybı eğer, nefsinde ara,
Deme bir kimseye, şu kul âvâre.

Eğer sen has kul oldunsa duâ et,
Anın has olmasına sen rica et.

Rican geçmezse gel Hakka yorulma,
Onun bunun üzerine kurulma.

Ki zîrâ herkesin bir hasleti var,
Hüdâ indinde makbûl bir işi var.

Velâkin sâilin var bir suâli,
Nedir bu emr-i ma'rûf söyle hâli?

Dahî bu nehy-i münkeri nidelim,
Bunları cümle biz, terk mi edelim?

Cevâbın da işit bu âsilerden,
Diyelim biz kelâmı safilerden.

Eğer Şah verse oğlun bir kuluna,
Bunu hıfz et ki terbiye oluna.

O kula lâzım olan bunda nedir?
O'na ta'zimle dâim terbiyedir.

Eğer tenbîh ederse dahî ol Şah,
Onu tekdir edüp çaldır her gah.

Yine lâzımdır kim ede hürmet,
Onu terbiyesinde ede minnet.

Bu temsil üzere eğer oldunsa âmil,
Olursun sen tarîkde dahî kâmil.

Hüdânın kullarına ta'zim eyle,
Gücün yettikçe Hakkı tefhim eyle.

Bu kullara mülayim söyle nush et,
Kabûlünü Hüdâdan sen rica et.

Kulun sa'yı Hüdânın tevfîki ile,
Sözün te'sîr eder bu ikisi ile.

Kelâmında buyurdu yüce Allah,
Hitâb etti Habîbine kim ol Şâh.

"Habîbim sevdiğine sen hidâyet,
Edemezsin eğer olmazsa inâyet.

Velâkin dilediğin, Hak teâlâ,
Hidâyetler kılıben eder âlâ."

Bu kullar sarf ederlerse irâde,
Hidâyet bulubem erer murada.

Geri avdet edelim bahsimize,
Bu kudretten diyelim yine size.

Hüdâ herşeye kadirdir deyince,
Kemâl-i kudretin ikrâr edince.

Zuhur etse eğer bir kulda hâli,
Birine cüz'ice verse kemâli.

Gece gündüz O'nu inkâr ederiz,
O'nun dâim hilâfına gideriz.

Hüdâ kadir ki bir ednâ kulunu,
Edip ihsân, açık ede yolunu.

Onu cezb eyleye fazlından Allah,
Dahî bâtında sultan ede ol Şâh.

Ledünnî ilmini ede inâyet,
Onun ilmine olmaya nihâyet.

Verip Kur'ân ile hadîse ma'nâ,
Murâdullah ne ise ola esna.

Tecellî eyleye Sem'inden Allah,
İşittire kelâmın ona her gah.

Basîrinden vere kula basar hem,
Cemâlini göstere ona dahî hem.

İrâdetten vere ona irâde,
İnâyetle erişe her murada.

Ona kudret verip hem ede imdâd,
Nice yüzbin kulun ettire irşâd.

Kemâli kudretinden etse izhâr,
O'nu lâyık mı biz edek inkâr.

O câhildir ilimsiz bu iş olmaz,
İzin yoktur izinsiz mürşid olmaz.

Hüdâ ârifleri câhil olur mu?
Hak irşâd eylese izin alır mı?

Hüdânın kudretin evvelce ikrâr,
Edelim dahî tasdîk cümle yekbâr.

Eğer bir kulda izhâr etse olmaz,
Olur amma velâkin şunda olmaz.

Bunu böyle eğer der ise bir kul,
Olur mu kudret de îmânı makbûl?

Gel imdi cümlemiz insaf edelim,
Kime Hak verse tasdîk eyleyelim.

Velâkin sâilin var bir suâli,
Eder kim gösterüpdür hâli?

Hüdânın âdeti olmuş mu câri,
Kim ede mürşidi, ol Zât-ı Bari.

O’nun şimdi cevâbına kulak ver,
Bu âsi ol suâle ne cevap der.

Hüdânın nice yüzbin hikmeti var,
Kimin etti, kiminde ede izhâr.

Diyelim mi kim izhâr etse hikmet?
Bu olmaz câri olmamışdır âdet.

Nicesin etti mürşid gar içinde,
Nicesin dahî kuyular içinde.

Hüdânın hikmeti çoktur cihanda,
Nice yüzbinin izhâr eder onda.

Edip teslim Hüdânın hikmetini,
Gözet herkesde Hakkın kudretini.

Sakın deme şu câhildir, şu hordur,
Şu bilmez, şu işitmez, şu da kördür.

Ki her kimi görürsen sen Hızır bil,
Gözetle her geceyi sen Kadîr bil.

Nice yüzbin cihan ol dese olur,
Kamûsına dahî ol yeri bulur.

Geri yok ol dese cümlesine Hak,
Fenâ olup Hüdâ kalırdı ancak.

Gözetle dâima Hakkın muradın,
Muradında bulursun sen muradın.

Habîbine salât ile selâmın,
Oku kim sen şefaat ede yârın.

İlim

Gel ey Vehbî ilim nedir beyân et,
Murâd nedir ilimden sen ayan et.

İlimden çok kelâmlar söylemişler,
Ki her biri şekerler çiğnemişler.

Bu âsî de diyem bir nebze bende,
Şekerler çiğneyelüm biz bu fende.

Sığındım Halika dedim ki; ey Şah!
Günâhım af edip sen eyle agâh!

Lügatte pes ilm bilmeğe dirler,
Gerek kesbi gerek Vehbî’ye dirler.

İlim ikidürür dir ehl-i batın,
Birisi ilm-i zâhir, biri batın.

İkisi birbirinedür muvafık,
Onu tatbik eder her kim ki ayık.

Duâ Bahsi

Kabûl etsin Hudâ dirsen duâmı,
Duâda it salât ile selâmı.

Duânın pes kabûlüne sebepdir,
Salât itmek duâda pek edebdir.

Velâkin şüpheli lokmada sûz var,
Bu âsî söyleyem ki anda ne var.

Buyurdular “Eğer bir kul taamdan,
Yese bir lokma şüpheli taamdan.
Ânın kırk gün kabûl olmaz duâsı”,
Velâkin söyleyip şaşırtma nâsı.
Ki zîrâ kanı şimdi bu zamanda,
Helal az kaldı şimdi bu cihanda.

Buna ne diyelim şimdi işitgil,
Meğerki idelim cüz’îce te’vîl.

Ânın te’vîlidir Allahü âlem,
İhâfedir bu kulları dahî hem.

Eğer ma’nâ hakîkat olsa idi,
Duâ şimdi kabûl hiç olmaz idi.

Velâkin Hak kelâmında buyurdu,
Duâmıza icabetin duyurdu.

Veya nefsinde geçmezse duâsı,
Geçer kardeşi hakkında recâsı.

Duâdan ön helâllaşmak gerekir,
Duâ makbûlüne bu da sebepdir.

Kamuya âhıret hakkın helâl et,
Ki ehlullah yoluna sen dahî git.

Birine bin verir Allah sevâbı,
Verir fazlından anla sen cevâbı.

Ki zîrâ âhıret hakları çoktur,
Hukuku olmayanlar şimdi yoktur.

Helâl edince mercûdur Hüdâdan,
Kâmûsun afv ede Allah atâdan.

Ki zîrâ güçdürür kul hakkı gayet,
Kıyâmette oluser çok adavet.

Kaçar, kişi o günde kardeşinden,
Dahî ana ile hem yoldaşından.

Kaçar, baba ile hem zevcesinden,
Kamu ahbâbiyle hem de ibin'den.

Ki bir dank yerine hem alırlar,
Nice yüzbin sevâb ana verirler.

Alurlar altı yüz rek'at sevâbın,
Verir dank yerine bil cevâbın.

Bu dank altıda birdir dirhemde,
Ki zîrâ yok nihâyet hiç keremde.

Bunlardan da eşeddür hakk-ı küffâr,
Kamumuz hıfz ide ol zât-ı Gaffar.

Eşeddür dahî hayvan hakla sen bil,
Eziyyet etmeden ana hazer kıl.

Çalış burda iken et hasmı irzâ,
inâyetten meğer afv ede Mevlâ.

Helâllaşmak anınçün oldu elzem,
Duânın pes kabûlüne sebep hem.

Eğer Hak râzı olsa bir kulundan,
Eder hasmın ırza hem fazlından.

Teveccüh kıl Hüdâya cân-ü dilden,
Habîbini şefi' kıl sen gönülden.

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 183

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 50

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 643

4) Miftâh-ül-kenz, 1325

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1092, 1117

TURŞUCU-ZÂDE AHMED MUHTAR EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzonikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Muhtar olup, Safranbolulu Behâüddîn Efendi'nin torununun oğlu, Hacı Muhtâr Efendi'nin torunu, Turşucular kethüdası İbrâhim Ağa'nın oğludur. Turşucu-zâde diye bilinir. 1238 (m. 1822) senesinde İstanbul'da doğdu. 1292 (m. 1875) senesinde İstanbul'da vefât etti. Karacaahmed kabristanında, babasının kabri yanına defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk tahsilini babasından gördükten sonra, Filibeli Halîl Fevzi Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan birçok ilimleri öğrendi ve icâzet aldı. Açılan ruûs (diploma) imtihanını kazanarak müderris oldu. Arabça ve Farsça dillerini çok iyi bilirdi. 1266 (m. 1849) senesinde ilk olarak "Hâriç" rütbesiyle Selâse-i Lütfî Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Başka medreselerde de müderrislik yaparak pekçok talebe yetiştirdi. Zamanın âlimleri arasında önemli bir mevkîye sâhib oldu. 1281 (m. 1864) senesinde İstanbul Mahkemesi başnâibi ve "Mahfel-i Şeriat"

vazîfelerinde bulundu. O sıralarda yeni kurulan Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi Burada bir sene kadar ders okuttuktan sonra, 1282 (m. 1865) senesinde mahreç mevleviyeti rütbesiyle Dâr-ı Şûrâ-i Askeri müftîliğine ve Şer'iye Hâkimleri Seçim Meclisi üyeliğine getirildi. 1283 (m. 1866) senesinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. 1284 (m. 1867) senesinde Galata kadılığına getirildi ve İstanbul payesi verildi. O sırada veliahd olan Şehzâde Yûsuf İzzeddîn Efendi'ye üç sene hocalık yaptı. 1285 (m. 1868) senesinde "Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye" üyeliğine, 1288 (m. 1871) senesinde ikinci defa Dâr-ı Şûrâ-i Askerî müftîliğine getirildi. 1289 (m. 1872) senesinde Mir Ahmed Muhtâr Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Bu makamda, bir yıl yedi ay yirmi gün kaldıktan sonra, 1291 (m. 1874) senesinde vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Turşucu-zâde Ahmed Muhtâr Efendi, fıkıh ilminde ihtisas sahibi ve İslâm dîninin emirlerine sıkı bağlı olup, yasaklarından şiddetle kaçınırdı. Vazifesinde adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Bu yüzden herkes tarafından sevilirdi. Tevâzu sahibi olup, İstanbul'un bir yakasından diğerine, şeyhülislâmlık makamına tahsis edilen kayıkla değil de, halkın geçtiği vapurla geçerdi. Haksızlığa tahammül edemez, hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. "Murassa-i Osmânî" ve "Mecîdî" nişanlarına (madalyalarına) sahip idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) İlmiye salnamesi sh. 604

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4235

VENÂÎ (Ali bin Abdülber)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdülber bin Ali el-Hüseynî el-Venâî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 1170 (m. 1756) senesinde Mısır'ın Venâ köyünde doğdu. 1212 (m. 1797) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Venâî, tahsilini Mısır'da yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden olan Şemsüddîn Muhammed bin Ali Şirvânî, Seyyid Muhammed Murtazâ ve başkalarından ilim öğrendi. Muhammed Murtazâ'dan hadîs ilmini öğrenip icâzet aldı. Hocası onu çok sever ve çok üstün tutardı. Ona i'timâdı son derece idi. Öyle ki, "İhyanın şerhini yaptığında ona verip; "Münâsib gördüğün yerleri bırakabilir, münâsib görmediğin yerleri çıkarabilirsin" buyurdu. Venâî, hac için 1203 (m. 1788) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Üç sene orada ikâmet etti. Otuz senede yayamadığı ilmi, burada üç senede yaydı. Daha sonra Medîne-i münevvereye gitti. Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyâret edip Mısır'a döndü. Rü'yâsında Resûlullah (aleyhisselâm) onu Medîne-i münevvereye çağırdı ve orada vefât edeceğini buyurdu. Venâî bu emir ile sevinçle Medîne'ye vardı. Vefâtına kadar orada kaldı.

Venâî, fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Ferâiz ilminde emsalsizdi. Halvetiyye yolunun edebini Ahmed Derdîrî'den öğrenip icâzet (diploma) aldı. Şeyh Ömer Abdülkerîm bin Abdürresûl, onun hayâtına ve kerâmetlerine dâir bir eser yazdı.

Venâî, çok ibâdet ve mücâhede eden, hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. Daha küçük iken kerâmetleri görüldü. Küçüklüğünde su dolu bir havuza düştü. Ailesine haber verilinceye kadar orada kaldı. Ana-baba ve yakınları oraya koştuklarında, Venâî'yi havuzun zemininde oynarken buldular. Boğazına su kaçmamış ve hiç zarar görmemişti.

Venâî, çok geceler rü'yâsında Resûlullahı (aleyhisselâm) görürdü. Bir gece yine rü'yâsında Resûlullahı (aleyhisselâm) gördü. Resûlullah (aleyhisselâm) mübârek şehadet parmağını Venâî'nin ağzına koyup hareket ettirdi ve geceleyin; "La ilâhe illallâhü vallâhü ekber Allahü ekber" duâsını okumasını tenbîh buyurdu.

Onsekiz yaşında iken kitap yazmaya başlayan Venâî, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Eserlerinden bazıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-efkâr. 2- Delîl-üs-sâlik ilâ melik-il-memâlik. 3- Necât-ür-Rûh, 4- El-Kelimât-ül-Celiyye fî beyân-il-murâd minel Ecrûmiyye 5- Füyûd-ül-Melik-id-dâim (ferâize dairdir), 6- Mevrid-üz-Zam'ân (mevlid), 7- Şerhu salevât-i Derdîrî. 8- Umdet-ül-ebrâr fî ahkâm-il-hac vel-i'timâr, 9- El-Meneh-ul-ilâhiye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 200

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 117

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 770

4) El-A'lâm cild-4, sh. 298

5) Brockelmann Sup-2, sh. 424

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 478, 620, cild-2, sh. 575

YAHYÂ MUAMMER MEZÛRÎ İMÂDÎ

Fıkıh âlimi, tasavvuf ehli. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin talebelerinin büyüklerinden. Doğum ve vefât târihi kesin değildir. Hicrî onüçüncü asrın yarısında yüz yaşlarında iken vefât edip, Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylanî hazretleri civarında defnedildi.

Yahyâ Mezûrî hazretleri küçük yaşta iken ilim tahsili ile meşgûl oldu. Bağdat'ta, Seyyid Âsım Hayderî ve Sâlih Hayderî gibi âlimlerden âlet ilimlerini öğrendi. Her türlü ilimde söz sahibi oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok ilerledi. Irak bölgesindeki âlimler de kendisinin üstünlüğünü kabûl ederler, müşkillerini ona hâllettirirlerdi. Hattâ kendisinin fıkıh ilminde ictihâdlar arasında tercih yapmaya muktedir olan tercih ehlinden olduğunu söyleyenler bile vardı. Mevlana Hâlid-i Bağdadî, Hindistan'dan Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden aldığı feyzlerle Irak'a dönünce, daha önce müderrislik yaptıkları Süleymâniye şehrine gittiler. Oradaki âlimler kendisinin sözlerini yanlış anlayıp i'tirâz ettiler. Ancak Mevlânâ Hâlid hazretlerinin güzel sözleri, engin bilgisi karşısında tutunamadılar. En büyükleri bildikleri Yahyâ Mezûrî'ye (r.aleyh) bir mektûp yazarak; "Acele Süleymâniye'ye gel! Bu zâta ancak sen cevap verebilirsin" dediler. Yahyâ Mezûrî hazretleri mektûbu alınca, hemen atına binip yola çıktı. Süleymâniye'ye yaklaşınca, şehrin ileri gelenleri ve âlimler karşılamaya çıktılar. Herbiri izzet ve ikramla evine da'vet etti. Elini öpebilmek için insanlar sıraya dizilmişlerdi. Yahyâ Mezûrî, gayretinin çokluğundan hemen Mevlânâ Hâlid hazretlerinin dergâhına gitmek istediğini bildirdi. Hiçbir yere uğramadan, doğru o mübârek zâtın huzûruna vardı. Yolda Mevlânâ Hâlid hazretlerini imtihan için, içinden çıkılması çok zor olan ba'zı sorular hazırlamıştı. Mevlânâ Hâlid, onu ayakta karşıladı. Müsâfeha ettikten sonra yanına oturttu. Yahyâ Mezûrî hazırladığı soruları sormağa niyet ettiği sırada, Mevlânâ Hâlid (r.aleyh) sözü alıp; "İlimde birçok müşkiller vardır. Bunlardan ba'zısı şunlardır ve cevâbı da şöyledir" diyerek, Şeyh Yahyâ'nın sormak istediği bütün soruları kendileri sorup kendileri cevaplandırdılar. "Âlimi âlim anlar" sözü mucibince, Yahyâ Mezûrî (r.aleyh), Mevlânâ Hâlid hazretlerinin ilimdeki üstünlüğünü, tasavvufdaki derecesini anlayıp, teslim oldu. Talebeliğe kabûl edilmesini istirhâm etti. Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), talebeliğe kabûl ettiği Yahyâ Mezûrî'ye, dergâhında bir hücre verdi. Süleymâniye şehri ileri gelenleri, Yahyâ Mezûrî hazretlerinin Mevlânâ Hâlid hazretlerine tâbi olduğunu işitip, yaptıklarına pişman oldular. Birçokları, Mevlânâ Hâlid hazretlerine gelip talebesi olmakla şereflendiler.

Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), Yahyâ Mezûrî hazretlerini çok severlerdi. Talebesi olduğu hâlde akran muâmelesi yapardı. Yahyâ Mezûrî de, Mevlânâ Hâlid'in meclisinde kendisini hizmetçi kabûl etmekten zevk alırdı.

Mevlânâ Hâlid'in (r.aleyh) halîfelerinden İsmâil Berzencî Hâlidî anlatır: "Şeyh Yahyâ'nın çok hizmetinde bulundum. Birgün Yahyâ Mezûrî, kaylûle vaktinde uyurken Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), Yahyâ Mezûrî'nin dergâhına teşrîf ettiler. Kendilerini karşılayıp, Şeyh Yahyâ'nın uyumakta olduğunu arz edince, "Uyandırma!" buyurdular. Şeyh Yahyâ'nın hücresine girdiler, Şeyh uyurken ağzından öptüler ve; "Senin hayâtınla, Allahü teâlâ hazretleri bizi faydalandırdı" buyurdular. Sonra geri döndüler. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin bu duâsı bereketiyle Yahyâ Mezûrî (r.aleyh), zamanın en büyük âlimlerinden, seçilmişlerinden oldu. Fıkıh ilminde tercih derecesine ulaşıp, aklî ve naklî ilimlerde, matematikte adetâ bir ilim denizi oldu. Takvâda, güzel ahlâkta, edeb ve hayada insan aklını hayrette bırakırdı. Hocasının oğlu ve talebelerinden olan Hayderî-zâde İbrâhim Fasîh Efendi, ayakkabısını çevirecek olsa, buna müsâade etmez; "Sen benim hocamın oğlusun, böyle yapma!" buyurur, hocalarının çocuklarına bu derece hürmet gösterirdi."

Yahyâ Mezûrî hazretlerinin güzel ahlâkına dâir menkıbelerden ba'zıları şunlardır:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, talebelerinden Abdülvehhâb Sûsî'yi İstanbul'a gönderdi. Orada devlet büyüklerinden gördüğü iltifât karşısında kibir ve gurûra kapılınca, talebelikten tardedildi. Abdülvehhâb Bağdat'a geri dönüp Yahyâ Mezûrî hazretlerine geldi. Elini öptü ve yeniden talebeliğe kabûlü için Hâlid-i Bağdâdî hazretlerine iltimasta bulunmasını istedi. Yahyâ Mezûrî de, hocasının huzûruna geldi ve Abdülvehhâb'ın affını arzetti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri; "Emîr benim elimde olsa affederim. Lâkin silsile-i aliyye-i Nakşibendiyye'nin hepsinin rûhâniyeti, Abdülvehhâb'ı talebelikten tard eylediler. Ancak sakalını traş, yüzünü kara edip bir merkebe ters biner, sokak ve pazarda bu hâl ile kendisini teşhir ederse o zaman belki meşâyıhın rûhları affederler" buyurdu. O zaman Şeyh Yahyâ; "Ey hocam, Abdülvehhâb nefsine böyle yük yükleyemez, müsâade et, onun adına ben yapayım da Abdülvehhâb affoluna ve ben nefsimi müslümanların ihtiyâcı için feda edeyim" dedi. Hazreti Mevlânâ Hâlid ağlayarak Yahyâ Mezûrî'nin boynuna sarıldı. Beraberce bir hayli vakit ağladılar. Sonra Mevlânâ Hâlid nafile namaza durdu. Yahyâ Mezûrî de kendi dergâhına gitti. Orada bekleyen Abdülvehhâb'a; "Kimseyi kötüleme! Ancak kendi nefsini kötüle!" buyurdu. Abdülvehhâb mahrûm ve hüsran olarak oradan ayrıldı.

Yahyâ Mezûrî hazretleri, çamaşır yıkamakta ve ekmek pişirmekte hanımına yardım ederdi. Evlâdından biri vefât etse kendi eliyle cenâzesini yıkardı. Hanımını teselli etmek için de; "Evlâdımızın vefâtına üzülme! Bilakis Allahü teâlâya şükret ki, şükredenlerden olasın" buyururdu. Hattâ öz babası büyük âlim Abdürrahmân hazretlerini, Yezîdî'lerin dağda şehîd ettikleri haberi gelince, ders vermekle meşgûl idiler. "Hasbünallahü ve ni'melvekil" deyip derslerini bitirmeden kalkmadılar.

Seyyid Sadreddîn Es'ad Hayderî hazretleri vefât ettiği gün, Bağdat'ta talebesi İbrâhim Fasîh Hayderî'nin evinde misâfir idiler. Seyyid Sadreddîn Hayderî'nin vefât ettiği haberi verildi. Yahyâ Mezûrî (r.aleyh); "Seyyid Sadreddîn Hayderî hocamdır ve hocamın oğludur. Onun cenâzesini ben yıkayacağım" buyurdu. Gidip cenâzeyi yıkadı. Velî ve allâme Seyyid Ubeydullah-ı Hayderî de suyunu döküp, kalabalık bir cemâatle namazı eda edildi.

Yahyâ Mezûrî hazretleri yüz senelik bir ömürden sonra vâdesi gelip Bağdat'ta vefât etti. Âlimlerin büyüklerinden Molla Hüseyn bin Molla Câmî cenâzesini yıkadı. Yine ulemâdan Seyyid İbrâhim Fasîh Hayderî, Muhammed Emîn Hayderî, Seyyid Sâlih Hayderî, gibi âlimler de sırayla suyunu döktüler. Cenâze namazına katılmayan bir fert kalmadı. Bağdat'ta yer yerinden oynadı. Namazını Şeyh'in arkadaşı büyük âlim Abdürrahmân Rûzbehâî kıldırdı. Sonra Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin türbesi civârına defnedildi.

"Redd-ül-Muhtâr" müellifi İbn-i Âbidîn hazretlerinin ve İbrâhim Fasîh Hayderî'nin hocası olan Yahyâ Mezûrî hazretleri, yüksek oğullarını da kendisi gibi âlim ve velî olarak yetiştirdi. Abdullah, Selîm ve Mustafa adlarındaki oğullarının üçü de, yüksek âlim ve Mevlânâ Hâlid hazretlerinin sevenlerinden idiler.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, yüksek halîfesi Yahyâ Mezûrî ile mektûplaşırlar, ona nasihatlerde bulunurlardı. Bu mektûplarından birinde buyurdular ki:

"Her türlü hamd, sonsuz ni'metler sahibi olan Allahü teâlâya mahsûstur. Peygamberlerinin en yücesi olan ve hiçbirinin uğramadığı eziyetlere uğrayan, Hazreti Muhammed'e (aleyhisselâm) ve O'nun yüce Âl, Eshâb, Ezvâc-ı tâhire ve Ahbabına salât ve selâm olsun.

Muhterem efendim, senedim ve dayanağım, Allahü teâlânın yolunu neşreden derin âlim Molla Yahyâ'nın ihsân ederek gönderdiği mektûp ile şereflendik. Cenâb-ı Hak, karşılığında bereketli sevâblar ihsân eylesin. Mektûbunuzu okuduk, tam bir ihlâs ve hasretle yazıldığını mübârek hâl ve güzel ahlâkınızı yansıttığını gördük. Beraberinde, malum şeyhin mektûbu da geldi. Kerîm ve raûf olan Rabbimiz teâlâ hazretleri ona hüsn-i hatime ihsân eylesin!

Bu vesile ile sizlere asıl vasıyyetimi bildiriyorum: Uzun zamandır bu diyarda unutulmuş gibi olan tarîkat-i aliyye'yi öğretmekte ve yaymakta takatiniz miktârınca çalışınız. Müslümanların bu yola girmeleri ve uymaları için, anlayacakları delîller ile onları aydınlatıp teşvik ediniz. Şurası kesin olarak anlaşılmıştır ki, büyüklerimizin gönlünde yer tutabilmeleri mübârek İslâm bilgilerini ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdını ve fıkıh, ilmihâl bilgilerini yaymaları ve bu yolda çalışanlara destek olmaları mikdârıncadır. İşittiğimize göre vaktiyle İmâdiye şehrinin çoğu köylerinde cemâat ile namaz kılınmak ve zikr-i ilâhî yapılmakla ma'mûr mescidler varmış. Fakat acaba şimdi vaziyet nedir? Belki bu ma'mûrluk kalkmış,

câmiler garîb kalmıştır. Artık bu mescidlere gidip gelen kalmamıştır! Bizleri seven Ziver Paşa'ya bizim adımıza, câmileri bu garîblikten kurtarmaya çalışmasını söylerseniz, pek büyük bir ecre, sevâba kavuşursunuz. Nitekim, Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde; "Ümmetimin fesada uğradığı zamanda, bir sünnetimi öğretene yüz şehîd sevâbı verilir" buyurulmuştur.

Çocuklarınız ve husûsiyle gözümün bebeği çok sevdiğim Molla Muhammed Emîn için şöyle duâ ediyorum: "Yâ Rabbî! Sen onları ebedî saadete kavuşanlardan eyle! Kıyâmet günü peygamberlerinin (aleyhisselâm) ve evliyânın sancağı altında haşr eyle!" Âmîn! Bu mübârek yolda gösterilen tâat, ibâdet, zikir ve hizmetlere sımsıkı sarılıp devam ediniz. Çünkü bunlar kalb ve rûh hastalıklarını tedâvi edecek hakîkî ilâçtır. Bunu ancak kalb ve rûh mütehassısı olan Allah adamları ya'nî velîler görürler, bilir ve bildirirler.

Allahü teâlânın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinizde olsun."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mecd-i tâlid tercümesi sh. 66, 95, 100

2) Şems-üş-şümûs tercümesi sh. 33, 41

3) Mecd-i tâlid Bağdat 1299, sh. 12

4) Min mensûrât-il-mecma'-ıl-ilmî el-Kirmânî Tezkâr-ür-ricâl el-cüz-ül-evvel Mevlânâ Hâlid Nakşibendî sh. 80

YÂSİNCİ-ZÂDE SEYYİD ABDÜLVEHHÂB EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Abdülvehhâb olup, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) temiz soyundandır. Sultan İkinci Selim Hân devri âlimlerinden, Sinop'ta medfûn bulunan Seyyid Bilâl hazretlerinin soyundan, Osman Efendi'nin oğludur. Büyükbabası Sinoplu Seyyid Mustafa Efendi, Ayasofya Câmii'nde devamlı Yâsîn sûresi okuduğundan, "Yâsinci-zâde" diye bilinirdi. 1172 (m. 1758) senesinde İstanbul'da doğdu. 1249 (m. 1833) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın da hazır bulunduğu kalabalık bir cemâat tarafından kılınan cenâze namazından sonra, Topkapı dışında, babasının kabrinin yanına defnedildi.

İlk öğrenim ve eğitimini babasının yanında gördükten sonra, Enderun'a (saray mektebi) girdi. Sultan Üçüncü Selim Hân'ın hizmetinde bulundu. Zamanının âlimlerinden Gelenbevî İsmâil Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Enderun'dan ayrıldıktan sonra, yapılan imtihanı kazanıp diploma aldı ve müderris oldu. Birçok medreselerde ders okutup talebe yetiştirdi. Bâyezîd Câmii ile Yeni Câmi'de de ilim öğretmeye devam etti ve meşhûr oldu. Daha sonra kadılık mesleğine geçip, Selanik kadılığına ta'yin edildi. Bu arada "Bilâd-ı Erba'zı" payesi ile taltif edildi. 1225 (m. 1810) senesinde, sefir (elçi) olarak İran'a gönderildi. Vazifesini üstün başarıyla yaptığından, Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın sevgisini kazandı. Önce Mekke-i mükerreme, daha sonra İstanbul payeleri ihsân edildi.

1231 (m. 1815) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1233 (m. 1817) senesinde Nakîb-ül-eşrâflığa ta'yin edildi. 1235 (m. 1819) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Yeniçeri ayaklanmaları sebebiyle devlet düzeninde meydana gelen huzûrsuzluğun sebeplerini araştırmak için yapılan meşveret meclisi toplantılarında, ileri sürdüğü parlak fikirleriyle dikkatleri üzerine topladı. Bu arada Şeyhülislâm Çerkes Halîl Efendi vazîfeden alındı, yerine 1236 (m. 1821) senesinde Abdülvehhâb Efendi getirildi. Bu vazîfeyi bir sene sekiz ay müddetle adâlet ve doğruluk üzere yürüttü. 1238 (m. 1822) senesinde vazîfeden ayrılıp İzmit'e gitti. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İbâdet ve tâatla meşgûl olmağa başladı. Şeyhülislâm Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına, 1243 (m. 1828) senesinde ikinci defa getirildi. Bu defa da, dört yıl on ay 26 gün müddetle, adâlet ve doğrulukla Allahü teâlânın dîninin hükümlerini yerine getirdi. Fakat ihtiyârlığı ve hastalığı, vazîfe yapmasına engel olduğu için, 1248 (m. 1833) senesinde vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Şeyhülislâmlık müddeti içinde Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın muhabbet ve iltifâtını, diğer âlimlerin de saygılarını kazandı. Aynı sene Ramazan ayında, Kadir gecesinde ibâdet ederken vefât etti.

Yâsinci-zâde Abdülvehhâb Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim olup, kelâm ilminde ikinci Sa'deddîn Teftâzânî idi. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi olup, her hareketinde Allahü teâlânın rızâsını gözetirdi. Gerek devlet erkânı, gerekse halk kendisini

çok severdi. İlim öğrenmek ve öğretmek husûsunda çok gayretli olup, gerek vazîfeli olduğu, gerekse vazîfeden uzak olduğu zamanlarda ilim öğretmekten uzak kalmamış, birçok talebe yetiştirmişti.

"Hülâsat-ül-Burhân fî itâat-is-Sultân" isminde, sultanlar hakkındaki hadîs-i şerîfleri şerh eden basılı bir eseri, ba'zı risaleleri ile kelâm ilmi ve hadîs usûlüne dâir eserleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 126

2) İlmiye salnamesi sh. 584

YÛSUF YANYAVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Yûsuf Efendi olup, Rumeli'de bulunan Yanya beldesindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1245 (m. 1829) senesinde vefât etti. Beyzâde Mustafa Efendi'nin önde gelen halîfelerinden olan Yûsuf Yanyavî Efendi, Nakşibendî yolunun büyüklerindendir. Hocası Beyzâde Mustafa Efendi, Ahıska'da doğdu. İstanbul'da ilim tahsil etti. 1200 (m. 1785) senesinde Hicaz'da Cidde'ye yakın bir yerde vefât etti. Kabri, hazret-i Havva vâlidemizin kabri olduğu rivâyet edilen yerin yakınındadır.

Yûsuf Yanyavî, uzun müddet Yanya'da Allahü teâlânın kullarına ilim ve edeb öğretmekle meşgûl oldu. Yakınlarından ve sevdiklerinden ba'zılarına yazdığı otuzdan ziyâde mektûp, onun vera' ve takvâ üzere bulunduğunu, çok yüksek bir zât olduğunu göstermektedir. Mektûplaştığı zâtlardan biri de, Mısır'ın en meşhûr fıkıh âlimlerinden Ahmed Tahtâvî hazretleridir. Bu mektûplar bir mecmûa hâlinde toplanmıştır. Bu mecmûadan başka, tasavvufa âit bir eseri ve Râbıta-i Nakşibendiyye'ye dâir diğer bir eseri vardır.

Yûsuf Yanyavî'den sonra, yerine Şeyh Ali Sabin Efendi geçip, halîfesi olmuştur. Mektûpları arasında yazdığı bir şiirde buyurdu ki:

Oldur tâlibkâr-ı Huda vakt-i seher bîdâr olan,
Bulur safa ender safa vakt-i seher bîdâr olan.
Şemmeyler ol can büyünü bülbül gibi eyler figân,
Arzusu Haktır bî-gümân vakt-i seher bîdâr olan.

Ma'nâsı: Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak isteyen kimse seher vaktinde uyanık olur. Seher vaktinde uyanık olan safa içinde safa bulur. Seher vakti uyanık olanın arzusu hiç şüphesiz Haktır. O, gülün kokusunu alan bülbül gibi figân eder.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 203

ZİYÂÜDDÎN ABDÜRRAHMÂN KERKÜKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdürrahmân Hâlis, nisbesi Kerkükî Tâlibânî olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. Şeyh Ahmed Tâlibânî'nin oğludur. 1212 (m. 1797) senesinde Irak'ta, Kerkük şehrinin yakınında bulunan Tâlibân köyünde doğdu. Orada yetişti. Bunun için Tâlibânî nisbesiyle de tanınmıştır. 1275 (m. 1858) senesinde Kerkük'de vefât etti.

Ziyâüddîn Abdürrahmân, tasavvufta Kâdiriyye yoluna mensûb idi. Evliyânın en büyüklerinden Gavs-ı A'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine kadar hocalarının silsilesi şöyledir: Sâhib-üt-tarîkat Ziyâüddîn Abdürrahmân et-Tâlibânî, Ahmed et-Tâlibânî el-Kerkükî, Mahmûd ez-Zenkeri et-Tâlibânî, Ahmed el-Hindî el-Lâhorî, Seyyid Muhammed Hüseyn el-İzmîrânî, Seyyid Abdürrezzâk el-Hamevî, Seyyid Muhammed Ma'sûm el-Medenî, Bürhânüddîn ez-Zencerî, Abdürrahmân el-Hüseynî, Nûreddîn Sâmî, Yahyâ el-Basrî, Osman el-Geylânî, Seyyid Abdürrezzâk el-Irâkî, Gavs-ül-a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî.

Ziyâüddîn Tâlibânî'nin babası ve dedelerinden çoğu, zamanlarının ilim irfan sahibi kimseleri idi. O, baba ve dedesinden ilk tahsilini yapıp, daha sonra asrının büyük evliyâsından Şeyh Ahmed el-Hamdî'den feyz alarak yetişti. âriflerin kâmillerinden, ileri gelenlerinden oldu. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna bağlı Hâlisiyye kolunun müessisidir, kurucusudur. Her sene, en az bir defa Bağdat'a gider, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabrini ve dergâhını ziyâret ederdi.

Kendisi, memleketinde talebe yetiştirmekle meşgûl olur, evinde de yüzlerce talebe bulunurdu. İnsanlara çok fâideli oldu. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) güzel vasıfları ile vasıflanmış idi. Huzûruna gelen yüzlerce talebenin kalplerine, bu güzel sıfatları, çok güzel ve pek mahir bir şekilde nakşetti. Hak âşıkları, onun huzûrunda, sohbetlerinden, aradıklarını bulmanın neş'e ve sürûru içinde otururlar, feyz ve nûr saçılan sohbetlerinden istifâde ederlerdi. Şiir söylemekteki kabiliyeti de çok olup, "Hâlis" mahlasıyla yazdığı şiirleri meşhûrdur.

Kerkük'te bulunan nurlu kabri, aşk ve muhabbet erbâbının ziyâretgâhıdır. Kabrini ziyâret edip, rûhuna okuyanların ve onu vesile ederek duâ edenlerin, Allahü teâlânın izniyle murâdlarına kavuştukları bildirilmektedir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 103